

Bibliothèque numérique

medic@

**Schola salernitana de valetudine
tuenda**

Lutetiae Parisiorum : Apud Lud. Billaine, 1672.

(c) Bibliothèque interuniversitaire de médecine (Paris)
Adresse permanente : <http://www.bium.univ-paris5.fr/hist/med/medica/cote?39236a>

SCHOLA³⁹²³⁶
SALERNITANA,
DE
VALETUDINE
TUENDA.

OPUS

NOVA METHODO INSTRUCTUM;
in finitis versibus auctum, Commentariis Villanovani,
Curionis, Crellii & Costanconi Illustratum.

ADIECTÆ SVNT.

*Animadversiones nova & copiosa Renati MOREAU,
Doctōris Medici Parisiensis.*

Cum Indicibus quatuor, Capitum, Quæstionum
Auctorum & Rerum memorabilium.

LUTETIÆ PARISIORUM.

Apud LUD. BILLAINE.

M. DC. LXXII.

CUM LICENTIIS,

QUANTUM IN MEDICO EST,
sanare venit ægrotum : ipse se interimit,
qui præcepta Medici observare non vult.
D. August. tract. 12. in Ioan.

*Vulgatus Salernitarum de tuenda Valetudine
libellus , iis qui legunt non parum utilitatis
præstat , illisque multo majorem qui libelli
præcepta observant.*

Anton. Musa Brassavolus.

ILLUSTRISSIMO
CARDINALI
DE RICHELIEU.

R. MOREAU *ὕψιστος*.

IC est natura comparatum (Cardinalis Illustrissime) ut sublimia & erecta ingenia corpus invalidum & infirmum; crassa & obtusa sanum & robustum nanciscantur. Herodico apud Platonem vis animi eximia; valetudo corporis parum firma fuit: Polydoro apud Aelianum mens hebes ac tarda, cutis ipsa corporis ἀδύνατος. Idipsum non dissimulavit αὐτόματος Ecclesiastes verbis planè aureis insinuans, καρδίαν σφῶν ἐν οἴκῳ πῆδες, καὶ καρδίαν ἀεζῶν ἐν οἴκῳ δόξης αὐτῶν. Ut enim rara est conjunctio formæ atque pudicitiae, rara concordia Majestatis & amoris: sic minus frequens est conjugium mentis sanæ cum corpore sano; quod in valido pinguique corpore mentis fulgor hebetetur, & dum emicare gestit, offusa mole disiliat. Ferè adversa valetudo studiosis omnibus & cupidis litterarum cedit tam in premium, quàm in infamiam. Una Me-

dialog.
3. de
rep.
Lib 13.
variaz
hist. ca.
15.
Cap. 7.
Iuvenal
Saty.
20.
Ovid. 1.
Metâ.
Celsus
cap. 2.
lib. 1.

EPISTOLA.

In
epist.
Hipp.

Gal. 5.
de sanit
tuend.

Laert.
lib. 2.

dicina Scorpænis illa emensum ab ortu primo ægra
corpora parte doloris leuat; & festinantia ad mortem
salubri victus lege remoratur. Quæ Galenum ab in-
cunabulis valetudinis vitio laborantem ad longam
senectutem absque ullo corporis tadio transmisit; ca-
dem ars salutari victus ratione Socratem à peste, quæ
frequenter Athenas depopulabatur, immunem sem-
per & illesum servavit. Has tuenda sanitatis leges
Medici quondam Salernitani Roberto Norman-
niæ Principi & Angliæ Regi designato & scripserunt
& obtulerunt; quas quidem cum recudendas novif-
que Animadversionibus illustrandas suscepissem:
potior Illustriorve, cui dicarem, non occurrit (Illu-
strissime Cardinalis.) excepto Te, cui multis nomi-
nibus & rationibus deberi hoc opus planè animad-
verti. Et enim cum nobili & divino præditus sis inge-
nio, compages corporis tibi obtigit tenuis varaque
texture, valetudo quoque fragilis & nutans; nisi
salutaribus Medicina prædiis fulciatur, & com-
moda victus lege sedulo conservetur. Ad hoc vero
licet peritus & fidelis asideat tibi Medicus, mille
officiis, mille experimentis, ingenique sui mouimen-
tis dudum probatus, eruditissimus Citesius: attamen
cum à lectione librorum Theologicorum quos utraque
manu versas; cum à negotiis imperii quæ sub Te altero
velut cardine volvuntur, animi relaxandi gratia ad
hortos & viridaria Medicina divertes, erunt fortas-
sè hoc in Opere nonnulla, quæ tersum tuum ingenium
& grave iudicium non ledent; corporis vero saluti
atque incolumitati tuenda sunt profutura. Deinde
vero cum tuo Consilio & ductu (caput enim te
ejus Consilii Rex Christianissimus constituit) con-
jugiale fœdus Galliam inier & magnam Britan-
niam ineatur: suadet ratio ut hoc opus rursus offe-
ratur viro Principi cujus auspiciis tam Sacrum &

EPISTOLA.

Regium pignus Imperio Angliæ contingit. Non est autem quod adjungam tuam in viros litteratos benevolentiam, & insignem liberalitatem, quarempubl. litterariam continuo is adjutum: quamque expertus est ordo Theologorum Parisiensium ad decus æternum tui nominis, & nusquam intermoriturum Scholæ Sorbonicæ ornamentum. Hæc, inquam, & similia virtutum tuarum argumenta non est quod commemorem, ut nuncupationem hujus operis publico etiam jure adscribendam tibi prohem. Pretermitto apicem eum dignitatis quam sustines, quamque in te non tam suspicio, quam te in illa. Tanta siquidem animi moderatione & sapientia, tanta dexteritate & peritia, tanta integritate & virtute axem utriusque Imperii Ecclesiastici & Politici torques: ut judicare difficile sit, plusne pietatis & litteraturæ in rebus Ecclesiasticis, quam moderationis & experientiæ in Politicis adhibeas. Neque vero hoc in loco & flexu dictionis, laudum tuarum interciperetur cursus, nisi te in os laudare erubescerem; quem ab omni virtutum suarum predicatione alienum semper & aversum accepi. Quamobrem cætera silentio involvens, quæ blandus ille oris tui decor & vultus animi index, quæque gesta & dicta tua loquuntur; te etiam atque etiam (Illustrissime Cardinalis) exoratum venio, ut devotum tibi hoc Opus non invitum excipias, & ut officiosè voventem clientium tuorum numero adscribas. Vale, & vive diu Tibi & Imperio Gallico. Lutetia Parisiorum è museo nostro, Kal. Novemb. anni 1624.

INDEX CAPITUM

totius Operis.

CAPITA PROLEGOMENORUM
sunt novem.

1. C onsilium auctoris in hoc opere Salernitano renovando. pag. 1	5. Primæ differentię carminis leonini. 30
2. De antiquitate & dignitate Academię Salernitanę. p. 5.	6. Alię differentię versuum rhythmicorum artificialium. 36
3. De auctore carminum Scholę Salernitanę, Operis titulo, dedicatione, evulgatione. 13	7. De Rythmis Inartificialibus & genere carminum Salernitanorum. 39
4. De iis qui materiam medicam carmine scripserunt, de versu leonino, antiquitate & usu. p. 22	8. Consilium Scholę Salernitanę in his Rythmis scribendis. 43
	9. Ordo totius operis Salernitani in hac editione servatus. 47

PARS PROPHYLACTICE

continet sex Sectiones.

Prima Sectio de Aëre continet proœmium & unum caput.

O peris Institutum pag. 1	Acta ab Astris. 28
Aliud proœmium. 15	3. De mutatione Aëris penes anni tempora. 31
Caput de Aëre tredecim membra comprehendit. 20	4. De mutatione Aëris per ventos. 34
1. De Aëre eligendo, fugiendo, emendando. p. 23	5. De mutatione Aëris excitata à Meteoris. 42
2. De Aëris mutatione indu-	6. De mutatione Aëris pe-

INDEX CAPITUM.

nes Zonas.	50	variisque coquendi modis.	
7. De mutatione Aëris penes Climata.	54	8. De generali ciborum cou- dimento.	140
8. De regionibus mundi car- dinalibus.	63	9. De Sale.	151
9. De orbis partibus, Regnis & Provinciis.	67	10. De tempore assumendi alimenti penes anni tem- pestates, ubi de antiperi- stasi disputatur.	159
10. De civitatibus & ædi- bus.	72	11. De tempore particula- ri assumendi alimenti. p.	165
11. De aliquot locorum par- ticularium constitutioni- bus.	75	12. Quæ fames ingerendum cibum suâdeat.	177
12. De vestibus.	79	13. De Cœna.	187
13. Signa cognoscendarum Aëris mutationum.	86	14. De secundis mensis, seu bellariis.	190.
<hr/>			
Sectio secunda de cibo & potu, duas partes continet.			
P Rior est de cibo, conti- nens 77. capita, pag. 88.			
1. D E administratione generali ciborum.	88	18. De Vipa & Offa.	312
2. De cibis bene nutrienti- bus.	61	19. De Pisib. & Fabis.	317
3. De cibis bene nutrienti- bus & impinguantibus.	100	20. De Oleribus in genere.	343
4. De cibis vitandis, mali succis & difficilis coctionis.	107	21. De Buglossô.	349
5. De quantitate ciborum.	110	22. De Bortagine.	361
6. De qualitatibus alimen- torum ex saporibus di- gnoscendis.	133	23. De Malva.	362
7. De ciborum præparatione		24. De Rapis.	371
		25. De Caule.	380
		26. De Chærefolio.	360
		27. De Pastinaca.	394
		28. De Absynthio.	399
		29. De Abrotono.	411
		30. De Sicla.	413
		31. De Scabiosa.	418.
		32. De Chelidonia.	421
		â iiij	

INDEX CAPITUM.

33. De Hyssopo.	427	62. De Zingibere.	613
34. De Menta.	432	63. De Cibis ex animalibus	
35. De Marathro.	438	defumptis, ac primo de	
36. De Pulegio.	445	avibus esui aptis	616
37. De Ruta.	452	Hic agitur primo de esu car-	
38. De Salvia.	463	niium in genere. pag 618,	
39. De Nasturtio.	478	Secundo vero de carne	
40. De Enula Campana.	484	avium.	p.639
41. De Cæpa.	493	64. De Anate.	635
42. De Porro.	504	65. De Anseri.	657
43. De Vrtica.	508	66. De carnibus animalium	
44. De Sileri montano.	514	terrenorum & quadrupedum,	
45. De Spinaciis.	516	ac primo de porco &	
46. De Salice.	519	ove.	660
47. De Floribus; ac primum		67. De carnibus vitulinis.	
de Viola purpurea.	524		667
48. De Sambuci floribus.	532	68. De carnibus piscium &	
49. De Croco.	536	eorum electione.	673
50. De Herbarum femini-		69. De quibusdam piscibus	
bus; ac primo de Sinapi.	548	particulatim.	691
51. De Aniso.	553	70. De Anguilla.	714
52. De Anetho atque co-		71. De partibus animalium,	
riandro.	556	ac primo avium.	722
53. De fructibus arborum.	562	72. De partibus quadrupedum.	737
54. De Cerasis.	568	Appendix prima de partibus	
55. De Prunis.	572	piscium.	759
56. De Pyris.	575	Appendix altera de electione	
57. De Persicis, Racemis &		animalium, eorum-	
Passulis.	580	demque partium.	766
58. De Moris.	588	73. De excrementis parti-	
59. De Ficibus.	591	bus avium, Ovis, &c.	769
60. de Mespilis.	597	74. De esu ovorum.	482
61. De quibusdam aroma-		75. De excrementis quadrupedum,	
tis ex plantis defumptis,		ac primo de lacte.	784
ac primo de Pipere.	600	76. De caseo.	801
		77. De butyro & sero.	820

Finis Indicis Capitum.

INDEX QUÆSTIONUM
TOTO OPERE AGITATARUM.

1. A N Medicina beneficio sanitas conservari possit. pagina 10	17. An abstinendum sit omni potu iis qui numquam sitiunt. 188
2. An Medicina opera vita prorogari possit. 13	18. Vtrum uberius prandendum quam coenandum. 192
3. An caeli agant in inferiora. 29	19. Quoties prisca in die comederint & quoties edendum. 200
4. An Cometa sit meteorum. 44	20. An praestet semel, vel multoties in die comedere. 203
5. An torrida zona habitetur. 51	21. Quot horis coctio cibi peragatur. 204
6. Qua zonarum temperatissima sit. 52	22. An sit semper eadem hora comedendum. 207
7. Quodnam clima temperatissimum. 56	23. An bibendum prius quam edendum. 214
8. Vtrum Orientalis regio salubrior sit Occidentali. 65	24. An consuetudo possit mutare naturam. 227
9. An Europa praestantior quam Asia sit. 67	25. An consuetudo abeat in naturam. 231
10. An satius sit crudis quam coctis cibis uti. 141	26. An aër nutriat. 243
11. An acris purgent. 146	27. An terra nutriat. 247
12. An Saccharum veteribus fuerit cognitum. 163	28. An homo sponte è terra nasci possit. 256
13. An vitæ ratio calidior hyeme conveniat. 170	29. An iisdem nutriamur quibus constamus. 259
14. De Antiperistasi tres quæstiones preponuntur. 176	30. Cur absurda ut terra & creta appetantur. 261
15. Quot modis augeri potest calor. 174	31. An mixta inanimata nutriant. 263
16. Cur gulosi & intemperantes non laeduntur à malo cibo & potu. 184	32. Cur viola juxta allia odoratiores fiunt. 265
	33. An omne quod nutrit sit

INDEX.

- animatum.* 266
34. *Vna & quadraginta quaestiones de Pane per modum problematis.*
- PROBLEMA.**
1. *Cum glande primos homines vixisse perhibeatur, unde panis in usum primum venit?* 286
2. *Quo tempore, ex qua materia & à quibus panis confici solitus est apud Græcos & Latinos?* 289
3. *Cur in pane rei alimentaria summam natura posuit?* 290
4. *Cur panis tam conformis est natura humana?* 291
5. *Cur Plantus in Curculione dixit ventris stabilimenta esse panem & carnem bubulam?* *ibidem.*
6. *Estne comedendi panis certa quantitas definienda?* 292
7. *Cur Hippocrates repletionem panis pessimam dixit?* 293
8. *Estne repletio panis pessima, ob idque vituperanda sine est panis?* 294
9. *Estne nutritio panis an carnis melior?* 295
10. *Cur repletio carnis minus noet quam repletio panis?* *ibid.*
11. *Cur magis nutrit filigenens panis & candidus, quam atex & fursuraceus?* *ibid.*
12. *Cur in Scotia optimus omnium panis esse dicitur?* 296
13. *Cur panis sine alio cibo sumptus in ventriculo accescit?* 297
14. *Cur panis calidus frigidus humidior sitim excitat?* *ibid.*
15. *Cur panis calefactus frigidus suavior?* *ibid.*
16. *Cur panes calidi frigidis nigriores apparent.* 298
17. *An veteres calido pane usi?* *ibid.*
18. *Cur panis parum tritus & subactus, & panis multum tritus facile franguntur?* *ibid.*
19. *Cur panes frigidi humiditati & madefacti, si se tangunt non coherant, calidi autem coherant?* *ibid.*
20. *Cur Hebraei pane Azymo usi? fermentone semper abstinerunt?* 299
21. *Cur panis Azymus venærem excitat?* 300
22. *Cur pane Azymo utentes corda parva & hepata habent.* 301
23. *Cur Aegyptii sacerdotes pane salito abstinerunt?* *ibid.*
24. *Cur salitus panis minus ponderat quam non salitus, cum salis adjectio ad pondus facere aliquid videatur?* *ibid.*
25. *Quomodo pondus panis additur?* 302
26. *Cur panes Perdica Macedonum Regis, dum mercenarius esset Regis Lebaorum in duplum crescebant?* *ibid.*
27. *Cur panis albissimus lumbricos gignit?* 303

QUESTIONUM.

28. Cur ater panis tenebras inducit? ibidem.	38. An faba sterilitatem inducant.	337
29. Quid est panis lotus quare ratione lavatur? 304	39. Cur usum fabarum Pythagoras prohibuit.	342
30. Cur panis aqua aut vino madens efficacius sitim tollit? ibid.	40. Cur quidam insaniant florentibus fabis.	344
31. Cur panis vino intinctus citius inebriat quam vinum potum? ibid.	41. An borrago exhilaret.	351
32. Cur panis aqua madidus febricitanti datus restituit appetitum? ibid.	42. Cur Malva cum sole circumagatur.	357
33. Quamobrem vino cum pane febricitantibus oblato febris remittitur? 305	43. Cur Malva abstinerit Pythagoras.	367-368
34. Cur panis frustum grandiusculum devoratum singultum excitat? ibid.	44. An Malva temperamento sit calida vel frigida.	369
35. Quis erat panis doricus? ibid.	45. An radices inter ceteras plantarum partes sint deterior-s.	373
36. Quis dicebatur panis popanus, quis gradilis, quis seustitius? 306	46. An Rapa plus ceteris nutrit.	376 377
37. Quamobrem panis mucescit? 308	47. Cur Rapa tam magna crescat.	378
38. Cur si vetustate mucescit panis, mutari tamen in lapidem potest. 309	48. An brassica sedet crapulam.	381
39. Cur cavet Pythagoras ne frangatur panis. ibid.	49. An Brassica calefaciat.	384
40. Cur apud Gracos & Macedonas sponsus & sponsa nuptiarum die panem gladio divisum gustare cogebantur. 310	50. An Pastinaca parum vel multum nutrit.	396
41. Quid panis per somnium edis visus significat? ibid.	51. Cur mare nauis excitat?	404
35. An pisa a lvo magis secedans quam faba. 326	52. An detur Beta sylvestris.	414
36. An cicer sit siccum vel humidum. 330	53. An Beta frigida sit vel calida.	415
37. An cicer ventrem exci-	54. Cur Beta vini saporem restituit quem brassica corrupit? 418	
lat.	55. An Chelidonium visum restituat.	425
	56. An Mentha venerem excitet.	436
	57. An fœniculum flatu pel-	443. 444

INDEX QUÆSTIONUM.

58. An suspensum è testis pu-
legium brumali die floreat. 450
59. Cur ruta optima evadat
in sicu sata. 456
60. An dentur præsidia mor-
tem prohibentia. 469
61. An salvia mortem probi-
beat. 474
62. An Nasturtium excitet
venerem. 481
63. An Helenium herba sit
venenata. 485
64. An Capa lachrymas mo-
veant. 497
65. An Capa oculis moveant.
498
66. An urtica inter urentia
reponenda. 511
67. Cur nonnulla si admo-
veantur ladunt, si assu-
mantur non nocent? 513
68. An Salix sterilis. 523
69. An Sambucus refrigeret,
vel calefaciat. 533
70. An Crocus excitet lati-
tiam. 539
71. Cur Crocus risum lathi-
lom inducat. 540
72. Vtrum Anethum sic εὐσο-
μαχον. 558
73. Vtrum Anethum lac ge-
neret. 559
74. Vtrum Anethum vene-
rem excitet. 560
75. Vtrum Anethum sit Nar-
coticum. 560
76. An Coriandrum calidum
vel frigidum. 562
77. An pruna alvum strin-
gant. 573
78. An persica εὐπόμαχα.
586
79. An folia piperitidis arbo-
ris tegant solum fructus per
pluviam. 606
80. An Piper frigidum 608.
81. An Zingiber molliat al-
vum. 615
82. An sturnorum caro sit vi-
tiosa. 618. 619
83. An Prisci ante diluuium,
usi sint carnibus. 629
84. An carnes plantis melio-
res. 632
85. Cur aves per siccitatem
fœcundiores. 640
86. An Coturnix epilepsiam
inducat. 647
87. An aves aquatica cali-
diores aliis. 656
88. An caro avium cali-
dior carne quadrupedum.
661
89. An vitulina caro hæding
preferenda. 671
90. An piscium caro deterior
quadrupedum carne. 675
91. An Anguilla ladant vo-
cem. 720
92. An lac fuscum candido
preferendum. 792
93. An suillum lac sit cras-
sum, vel tenuis. 796
94. An usus butyri antiquis-
simus. 823

Finis Indicis quæstionum.

INDEX AUCTORUM
qui in toto Opere nominantur,
illustrantur & emendantur.

- A
Ben Efra.
Abra Henricus.
Acoſta Iosephus.
Acorombonus Hieronymus.
Acron Helenius.
Accursius.
Adamus Melchior.
Actuarius emendatus. pag. 416.
Ægenitzæ Pauli verſio emendata pag. 397. & 417. textus Græcus correctus 487. explicatus. 385
Ælianus.
Æſchylus.
Aëtius.
Africanus.
Agellius.
Agrippa.
Agrippa Cornelius.
Agricola Georgius.
Albertus Magnus.
Alboazan Haly.
Aldrovandus Vlyſſes.
Alexander ab Alexandro.
Alexander Aphrodiſæus.
Alexander de Villa Dei.
Alexandrinus Iulius.
Alemanus Adrianus.
Alexis Poëta.
Algazel.
Alkanzi Arabes.
Alphonſus Ioannes.
Alſarius Vincentius.
Amatus Luſitanus reprehenditur. 531
D. Ambroſius.
Amcepiſias.
Amphicles.
Amphis.
Ananius Teleclides.
Anaxagoras.
Anaxandrides.
Anaxilas.
Anchoranus Petrus.
Andromachus ſenior explicatus apud Galenum. num. 608. 609
Angelocrater Daniel.
Anguillara Ludovicus.
Anonymus de Vulpe.
Anonymus in Garciam qui dicitur eſſe Iof. Scaliger.
Anonymus auctor Geographiæ Nubiæ.
Anonymus Manuſcriptus.
Antiphanes.
Antiphon.
Anthippus Comicus.
Antidotus.
Apitius Cælius.
Apollas.
Apollonius Dyſcolus.
Apollonius Rhodius.

INDEX

- Apōhenſis Petrus.
 Apuleius
 Agneus Stephanus.
 Aquilonius Franciſcus.
 Archedicus.
 Atcheſtratus.
 Archigenes.
 Architas Pythagoreus.
 Archilochus
 Ardoynus Santes.
 Argenterius Ioannes.
 Aretæus.
 Ariſtophanes.
 Ariſtoteles explicatus. 251.
 266. 497. emendatus 437.
 792
 Ariſtoxenus.
 Arrianus.
 Arthemidorus Ariſtopha-
 niensis.
 Arthemidorus Daldian.
 Aſcenſius.
 Aſclepiades.
 Athenæus explicatus. 680.
 735. emendatus. 725. 745.
 755. ejus interpretes non
 ferendi. 715
 Auct̄r de virtutibus cor-
 dis.
 Auct̄r libri de Theriaca
 correctus. 487
 Auct̄r de Plantis.
 Auct̄r libri de diſſolutione
 continui.
 Auct̄r de mundo.
 Auct̄r de flatibus.
 Auct̄r Erhymologici ma-
 gni.
 Auct̄r Theſauri ſanitatis.
 Auct̄ores rei ruſticæ Græci
 emendati. 499. 507
 Avenzoar.
 Averroës.
 Augenius Horatius.
 D. Auguſtinus.
 Avicennæ error. 767
 Auſonius explicatus. 701
 Aurelianus Cœlius.
 B
 B Accius Andreas.
 B Bacco Rogerius.
 Baiſius Lazarus.
 Baldachus.
 Barbarus Hermolaus.
 Barbarus Daniel.
 Barcephas.
 Barclaius Ioannes.
 Baricellus Iulius Cæſar.
 Barrientus Bartholomæus.
 Baronius Cæſar.
 Bartholinus Gaſpar.
 Bauhinus Gaſpar.
 Bauhinus Ioannes.
 Beda.
 Becmanus Chriſtianus.
 Bellarminus Robertus.
 Belle-foreſtus.
 Bellonius Petrus.
 Beroaldus Philippus.
 Beroſus.
 Beringuccius Vannocius.
 Bernard⁹ Mirandulanus An-
 tonius.
 Benedictus Alexander.
 Bertius.
 Brifons Iacobus.
 Biſciola Lælius reprehenuſ.
 461
 Blondus.
 Blodinus Ioannes.
 D. Bonaventura.
 Bonaventura Fredericus.
 Boiſſardus Ianus Iacobus.
 Bolerus Martinus reprhen-
 ſus. 310
 Bonamicus Franciſcus.

AUCTORUM.

Brahæus Tycho.	Cæsarianus Cæsar.
Brassavolo non credendum.	Cæsalpinus Andreas.
	599 Cælius Rhodiginus.
Brassicanus.	Celsus Cornelius explicatus
Brodæus Ioannes.	280. 683, emendatus. 685
Bruyerinus Ioannes.	Chæremon.
Budæus Guillelmus.	Chrysiippus.
Buccaferreus Ludovicus.	D. Chrysofostomus.
Bulengerus Iul. Cæsar.	Chioccus Andreas.
Buxtorfius Ioannes.	Christianus Florens.
	Chronicon Cassinense.
	Chronicon Nortmannorum.
C agnatus Marsilius.	Ciccus Æsculani.
Calcagninus Cælius.	Cicero Marcus Tullius.
Calceolerianum Musæum.	Cigninus Anton.
Cajetanus	Claudianus.
Calculator.	Clementis Alexandrini ver-
Calderinus Domitius.	sio emendata. 378
Callimachus.	Clusius Carolus.
Camerarius Ioachimus.	Claudius Iul. Cæsar.
Campegius Symphorianus.	Codex Theodosianus.
Capacius Iulius Cæsar.	Cognatus Gilbertus.
Capella Martianus.	Columella.
Capuanus Ioan. Baptista.	Codronehus Baptista.
Capivaccius Hieronymus.	Columna Fabius.
Canones citantur.	Comestor Petrus.
Canonerius Petr. Andreas.	Commentarius Decurionum
Canterus Guillelmus.	Parisiensium.
Capitolinus Iulius.	Conciliator.
Cardosus Ferdinand. Rode-	Conimbrifenses.
ricus.	Constantinus Monachus.
Cardanus Hieronymus.	Cordus Valerius.
Carrero Pet. Garcias.	A Costa Christophorus.
Carthusianus.	Costæus Ioannes perstringi-
Casaubonus Isaac repreh-	tur. 795
fus. 754	Cornarius Ianus castiga-
Cassiodorus.	tus. 417. 498
Casulanus Protus.	Cratevas.
Cassius Sophista.	Cratius.
Cassianus Bassus.	Crassotus Ioannes.
Casserius Iulius Placentinus.	Crates.
Cato emendatus. 307	Crellius Iacobus.
A Castro Rodericus.	Crescentius Petrus.
Cæsar Constantinus.	

INDEX

- Crinitus Petrus.
 Crobilus.
 Cuiacius Iacobus.
 Curio Ioannes.
 Curtius Quintus.
 Curtius Benedictus.
 Curtius Mathæus.
 D. Cyprianus.
 D
D Alechampus Iacobus
 notatus. 347.486.
 680.682
 Damascenus Ianus.
 Dampsterus Thomas.
 Dandinus Hieronymus.
 Demetrius Sceptius.
 Demetrius Constantinopo-
 litanus.
 Delrio Martinus.
 Demosthen, Bythinus.
 Democritus.
 Didymus.
 Dieuches.
 Dessenius Bernardus.
 Dinus de Garbo.
 Dinus Florentinus.
 Diocles.
 Diodorus Siculus.
 Dionysius Halicarnassæus.
 Diophantes.
 Diosc. explicatus 449.609.
 emendatus 424 446 492.
 502.609.610
 Dioxippus.
 Diphilus Siphnius.
 Dodonæus Rambertus.
 Donatus Marcellus.
 Dorion.
 Durantus.
 Duretus Claudius.
 E
E Clinius David.
 Rabbi Eliczar.
 Elluchafen Arabs.
 Empedocles.
 Ennius.
 Eobanus Hessus.
 Ephesius Michaël.
 Ehippus Olynthius.
 Epiphanius.
 Erasmus Roterodamus.
 Erasistratus.
 Erastus Thomas.
 Eratosthenes.
 Epicharmus.
 Erotiani Lexicon.
 Ernestus Ioan. Burgravius.
 Eubulus.
 Eudemus.
 Evenus.
 Eugubinus Augustinus.
 Euphorio.
 Euphron.
 Eupolis.
 Euriphon.
 Eusebius.
 Eustratius Scholiastes Dio-
 nysii de situ orbis.
 Eustatius interpres Homeri.
 Eutropius.
 F
F Acetus.
 Favorinus Carnertes.
 Ferdinandus Epiph.
 Fernandes Francisc. Mas-
 thæus.
 Fernelius Ioannes.
 Ferrandus Iacobus.
 Ferrus Donatus Anton.
 Festus Pompejus.
 Ficinus Marsilius.
 Fienus Thomas.
 Fidelis Fortunatus.
 Fiera Baptista.
 Floretus.
 Florus

AUCTORUM.

- Florus.
 Florembenus Phamph.
 Florentinus.
 A Fonte Lælius.
 Firmicus Iulius.
 Fonseca Rodericus.
 Forcatulus Stephanus.
 Forojulienſis Iacobus.
 Fracastorius Hieronym.
 Fragofus Ioannes.
 Fermondus Libertus.
 Fryſchius Marius.
 Fulgoſus.
 Fuſchius Leonardus.
- G
- G**abriel Sionita.
 Galenus refutatus 37.
 explicatus 62. 149. 174.
 327. 341. 557. emendatus.
 377 558. 775. 798
 Gabertus Martius.
 De Garbo Thomas.
 Garceus.
 Garcias ab Horto,
 Gaza Theodorus reprehenuſus. 753
 Gazius Antonius.
 Garaſſus Franciſcus.
 Gemma Cornelius.
 Genebrardus Gilbertus.
 Georgius Franciſcus Venetus.
 Geraldus Lilius carpitur. 329.
 539. 598
 Geraldus Theodoricus.
 Geſnerus Conradus.
 Glaucus.
 Gillius Petrus.
 Goclenius Rodolphus.
 Gloſſæ Græco-latinae emendatæ. 585
 Gomeſius Bernardus.
 Goræus Ioannes Senior.
 Goræus Ioannes Iunior.
- Gottofredus Viterbienſis.
 Gourmelanus Stephanus.
 Grapaldus Franciſcus Marius.
 Gratarolus Guillelmus.
 Grammaticus Ioannes.
 Gregorius de Valentia.
 Gregorius Turonenſis.
 Gregorii Martini error. 377
 D. Gregorius.
 Grinæus Simon.
 Gualterus.
 Gualterus Diſſe.
 Guaſtavinus Iulius.
 Guaynerius Antonius.
 Gueraldus Guillelmus.
 Guibertus Ludovicus.
 Guido Cauliacus.
 Guillandinus Melchior.
 Guyonius Ludovicus.
- H
- H**achi filius Charti.
 Hagemon.
 Hagecius ab Hayck.
 Halyabas,
 Hegelander.
 Heinfii Danielis error. 378
 Hephæſtio Ptolemens.
 Hephæſtion.
 Heraclides Tarentinus.
 Herlicius.
 Hermippus Callimach.
 Herilacus Pamphilius.
 Hereti Gentiani error 378
 Herodotus historicus.
 Herodotus Medicus.
 Heſiodus.
 Heſronita Ioannes.
 Heſychius.
 Heurnius Otho.
 Hiceſius.
 D. Hieronymus.
 D. Hilarius.
 Hildegardis,
- E

INDEX

- Hipparchus.
 Hippocrates explicatus 245.
 327. 436. defensus 461.
 emendatus. 62. 63. 322. 388
 Hippolochus.
 Hipponactes.
 Hispanus Petrus.
 Hollerius Iacobus.
 Homer. explicatus. 751
 Hondius Iudocus.
 Horatius expositus. 219
 Horstius Iacobus.
 Huartes Ioannes.
 Humelbergius Gabriel.
- I
- Iacobus de Partibus.
 Iacotius Desiderius.
 Innocentius tertius.
 Interpretes septuaginta.
 Inguen Marsilius.
 Iolaus.
 Iovius Paulus.
 Ioannes de Botonia.
 Ioannes de Mediolano au-
 ctor versuum Scholæ Sa-
 lernitanæ.
 Iosephus.
 S. Irenæus.
 Isaac Arabs.
 Isidorus Hispalensis.
 Iunius Adrianus.
 Iuretus Franciscus.
 Iustinianus Imperator.
 Iustinus Martyr.
 Iustinus Historicus.
 Iuvenalis.
- K
- Ekermanus Bartholo-
 mæus
 Keplerus Ioannes.
 Kilianus Cornelius.
 Kyramides.
 Kornmannus Henricus.
- L
- Ab eo Iurisconsultus.
 Lacuna Andreas.
 Laquantius.
 Laërtius Diogenes.
 Landus Hortensius.
 Langius Ioannes.
 Lampridius Ælius.
 Lemnii Levini error. 429
 Leonius Canonicus.
 Leontius.
 Lerijs Ioannes.
 Libavius Andreas.
 Liebautius Ioannes.
 Licetus Forrunius.
 Lipsius Iustus.
 Liranus.
 Lycus
 Lydiat Thomas.
 Livius Titus.
 Lombardus.
 Longolius Gilbertus.
 Lonicerus Ioannes.
 Lopus Garcias.
 Lucanus.
 Luciani locus difficilis expo-
 situs. 340
 Lucilius.
 Lucretius. M.
- M
- Acer Æmilius.
 Machon.
 Macrobius.
 Magninus.
 Majolus Simeon.
 Malvenda Thomas.
 Magius Hieronymus.
 Manardus Ioannes.
 Manilius
 Manutius Paulus.
 Manlius Iacobus.
 Marcellinus Ammianus.
 Marlianus Ioannes
 Martialis explicatus 75. cor-
 rectus. 750

AUCTORUM.

- Martinus Iacobus.
 Massa Nicolaus.
 Massarius Franciscus.
 Mathiolus Andreas.
 Matron Parodus.
 Mæstlinus Michaël.
 Maurolicus Franciscus.
 Meigret Amadæus.
 Mela Pomponius.
 Meletius.
 Menander.
 Menodotus Samius.
 A Mendosa Didacus.
 Mercator Geraldus.
 Mercurialis Hieronym.
 Mercurius Trismegistus.
 Merula Gaudentius.
 Mersennus Marinus.
 Mersæus reprehensus. 330
 Mersius Ioannes reprehensus. 641
 Mildendorpius.
 Minadous Thomas.
 Mistion.
 Mnesticus Atheniensis.
 Mizaldus Antonius.
 Minerva Paulus.
 Moscus.
 Monardes Nicolaus.
 Monachi in Mersæum.
 Montagnana Bartholomæus.
 Moyse.
 Rabbi Moyse.
 Mongius Ioan. Paulus.
 Mundella Aloysius.
 Muretus Marc. Anton.
 Myconius.
 Myrepsius Nicolaus.
 Myrillus.
 Maynus de Mediolano.
 Minutius Felix.
 N
 Nævius
 Nemesius.
- De Neris Thomas.
 Nestor.
 Nicander.
 Nicænetus.
 Nicephorus Scholiastes Synesii.
 Nicostratus.
 Niger Dominicus Marius.
 Nonnius Marcellus.
 Nonnus Ludovicus.
 Nonnus Poëta.
 Numenius.
 Nyphus Augustinus.
 O
 Obicius Hippolitus.
 Odius de Odis.
 Olympias Thebana.
 Olympiodorus.
 Oppianus.
 Oribassi error. 492
 Orpheus.
 Ortellius Abrahamus.
 Orus Apollo.
 Orho Cremonensis.
 Ovidius.
 P
 Pacuvius.
 Paduanus Fabutius.
 Palladius rei rusticæ scriptor.
 Palladius Medicus.
 Pamphilus.
 Panca Martinus.
 Parens Ambrosius.
 Parisanus Æmilii.
 Paschalius Carolus.
 Paschalius Stephanus.
 Patritius Franciscus.
 Paternus Bernardus.
 D. Paulus.
 Paulus Diaconus.
 Pausanias.
 Pena Pena.
 Percius Benedictus.
 e ij

INDEX

- De Petramento Petrus.
 Persona Ioa. Baptista.
 Perithus.
 Persius.
 Petrarcha Franciscus.
 Petronius Alexander.
 Petronius arbiter explicatus.
 747
 Petudius.
 Peucerus Gaspar.
 Philorimus.
 Philotheus.
 Philalethes Polyropienfis.
 Philander Guillelmus.
 Philemon.
 Philocles.
 Philostratus.
 Philo.
 Philo Iudæus.
 Philo Medicus.
 Philippides.
 Philephus Franciscus.
 Phanas.
 Photius patriarcha.
 Pindarus.
 Pifo Carolus.
 Pisanellus Balthasar.
 Pictorius Georgius.
 Pintianus Ferdinandus.
 Pigafetta Antonius.
 Picus Mirandulanus.
 Platearius Ioannes.
 Plato Philosophus.
 Plato comicus.
 Platina Baptista.
 Placotomus Ioannes.
 Plautus.
 Plinius correctus 388. ex-
 plicatus. 482
 Plinius Iunior.
 Plinius Valerianus.
 Plutarchus.
 Polemon.
 Politianus Angelus.
 Polybius.
 Pollux.
 Popardus Oliverius.
 Polybus.
 Pomponatius Petrus.
 Pontanus Iovinianus.
 Ponzettus Ferdinannus.
 Porra Ioa. Baptista.
 Porphyrius Philosophus.
 Porphyrius Astrologus.
 Possidonius.
 Prateolus.
 Probulus.
 Proclus Scholiastes Hesiodi.
 Propertius.
 Proragoras.
 Præfectus Iacobus.
 Pfellus Medicus.
 Prudentius.
 Ptolemeus.
 Puteanus Guillelmus.
 Pythagoras.
- Q
- Verectanus Iosephus.
 Quintilianus.
- R
- Amiresius Laurentius.
 Rafarius Baptista.
 Raymundus.
 Reinoldus Erasmus.
 Renodus Ioannes.
 Rhazes.
 Rhollus Democriteus.
 Rigaltius Nicolaus.
 Rittershusius Corandus.
 Rochardus Claudius.
 Rodericus Stephanus Ca-
 strensis.
 Rondeletius Guillelmus.
 Ronssæus Bald refutatus. 683
 Rorarius Nicolaus.
 Ruellius Ioannes.
 Ruffus Ephesius.
 Rupertus.

AUCTORUM.

- S**abellicus. Si gisbertus.
Sacra Scriptura explicata. Simeon Sethi correctus 417.
 250 665. ejus versio emendata.
 329
 Salmasius Claudius. Simeon Ienuensis.
 Salomon. Sipontinus.
 Sanctorius à Sanctorio im- Sirenus Iulius.
 posuit Galeno. 303 Smetius Henricus.
 Salvianus Hippolytus. Soerates.
 Sannyrio. Sophocles.
 Sarracenus Antonius. Soto Dominicus.
 Savanrola Michaël. Suares Franciscus.
 De Saxonia Albertus. Solinus.
 Scaliger Iul. Cæsar. Sopater.
 Scaliger Iosephus. Sotion.
 Scævola Iurisconsultus. Spartanus.
 Scenkius Ioan. Georg. Spondanus Ioannes.
 Seeckius Iacobus. Speusippus.
 Schnebergeretus Antonius. Squarzialupus Marcellus.
 Schouten Guillelmi naviga- Strattis.
 tio. Strabo.
 Scholiastes Sophoclis. Stuckius Guillelmus.
 Scholiastes Dionysii de situ Stobæus.
 orbis. Steve Iacobus Petrus.
 Scholiastes Aristophanis. Stephanus.
 Scholiastes Theocriti. Summonte Antonius.
 Scholiastes Apollonii Rho- Suidas.
 dii. Suetonius.
 Scholiastes Nicandri. Suisset Richardus.
 Scholiastes Oppiani. Sybilla Bartholomæus.
 Scholiastes Callimachi. Synesius.
 Scholiastes Synesii. Sylvaticus Ioan. Baptista.
 Scholiastes Homeri. Sylvaticus Mathæus.
 Scriverius Petrus. Sylvius Iacobus.
 La Seine Petrus.
- T
- T**agaultius Ioannes.
 Tacitus Cornelius.
 Talentinus Ioannes.
 Tancredus Latinus.
 Tamburinus Hieron.
 Taurellus Nicolaus.
 Tenarus.
 Teleclides.
 Teurnisserus Leonard.

INDEX AUCTORUM.

Tertullianus.	Valerius Maximus.
Textor Benedictus.	Varro.
Telesius Bernardus.	Vatablus Franciscus.
Thales Milefius.	Valturius Robertus.
Theodolus.	Varignana Guillelmus.
Theophilus.	Vartomannus Ludovicus.
Theophr. explicatus. 245	Vesalius Andreas.
Theopompus.	De Verul- Franciscus.
Theodoretus.	A Vvega Christophorus.
Theognis.	Vernerus Georgius.
Theodosius. Ioa. Bapt.	Vendelinus Marc Fridericus.
Theocritus.	Verrius Flaccus.
Theophilactus.	Victorius Petrus.
Theopompus Chius.	De Victoria Franciscus.
Thestalus.	Vvilieramus Abbas.
Thomas Philologus.	Vvillelmus Aneonym.
D. Thomas.	Viginerius Blasius.
Thomas Alvarus.	Victorius Benedictus Faven-
Tiraquellus Andreas.	tinus.
Timocles.	Vicomercatus Francisc.
Du Thoum Ludovicus.	Villariensis Guido.
Thriphiodorus.	Virgilius Marcellus.
Tolletus Petrus.	Virgil. Pub. Maro.
Tostatus.	Villanovanus Arnaldus.
Tholosanus Gregorius.	Vincentius Belvacensis.
Tortellius Ioannes.	Villichius Iodocus.
Trallianus Alexander.	Viregi filius.
Tragus Hieronymus.	Vitruvius.
Tremellius.	Vlpianus.
Trigaltius Nicolaus.	Volaterranus Raphaël.
Triverus Hieremias.	X
Trithemius Ioannes.	X Enarchus Comicus.
Trogus.	X Xenocrates.
Tretzes.	Xenophon.
Turinus Andreas.	Z
Turlerus Hieronymus.	Z Arabella Iacobus.
Turisanus Monachus.	Zanardus Michaël.
Turnerus Guillelmus.	Zara Antonius.
Turnebus Adrianus.	Zenodotus.
V	Zuccarus Marius.
V Aleriola Franciscus.	Zuingerus Theodor. pater.
Valefius Franciscus.	Zuingerus Iacobus, filius.

F I N I S.

PROLEGOMENA
IN SCHOLAM
SALERNITANAM.

CONSILIVM AVCTORIS
in hoc opere Salernitano renovando.

CAPVT I.

V M Auditoribus meis rationem conser-
 vandæ sanitatis quam *higeinen* vocamus
 proximo anno pollicitus essem, jamque ex
 probatis selectisque auctoribus Græcis &
 Latinis certo quodam & legitimo ordi-
 ne collegissem atque digesissem longè plura quàm
 paucis mensibus eis proponi ac exponi possent. Ne tot
 menses ex uno biennio, quod toti medicinæ demonstran-
 dæ à Facultate nostra nostra Parisiensi mihi definitum erat,
 surriperem; & difficillimas medicinæ partes intactas dese-
 rere; standum promissis nec æquum esse judicavi, nec
 Philiatorum utilitati commodum. Etenim licet ea pars
 medicinæ rerum varietate pulcherrima, & earundem sa-
 lubritate habeatur dignissima, quæ non modo Medicis
 omnibus, sed omni hominum generi perspecta eognitâq;
 teneatur: Attamen prudentis fuit *Magistri* in illis tempo-
 rum angustiis, earum rerum seligere argumenta & præ-
 cepta tradere, quæ non minùs discenti necessaria essent
 aut ignobiles, longè vero majorem continerent obscuri-
 tatem, & rudiorum ingenia longioribus difficultatum
 illis implicarent. Succurrebat autem animo eam medicinæ par-
 tem, quæ morborum symptomatumque causas & differen-
 tias explicaret, & eam quæ artificiosam morborum pro-
 gnosis traderet, ut maximè necessarias medico, sic impen-
 dio difficiles & perplexas. Accedebat quod è manu medico-
 rum animadvertēbam devolutam ad idiotas, plebeios, &
 aniculas vicius præscribendi rationem, cum hæcenus ne-

*Aucto-
 ris in-
 stitutiō.*

standū
promis-
ss.

minem (Reges & Principes si excipias) ex Medici præscripto institutum viveendi singulorum temperamento, ætati, sexui accommodatum observare deprehendamus. Deinde vero non me fugiebat gravissimos doctissimosque viros, hanc medicinæ partem tam feliciter excoluisse & absolvisse, ut quod mihi tribuere aut assumere possem, nihil penitus ab eis relictam atque omissam sentirem. Tanti equidem hæc apud me fuerunt, ut promissam expungere, *Auditorumque* meorum desiderio, atque expectationi satisfacere neglexerim. Verum enim vero quod ad prudentis & sapientis viri officium pertineat non verba modo, sed capitis quoque nutus servare, hæc sit idcirco semper apud me scrupulus obligationis fidei, qui continuo ad eam liberandam, & quovis pignore redimendam me tacite sollicitabat. Quid egissem hoc cæstro agitatus? comparanda ocius fuit dissolvendæ fidem digna materies, quæ nec ingenioli nostri tenuitatem excederet, nec *discipulorum* vota eluderet. Habebam quidem affectam ac inchoatam inter schedia *placentarum* ἐξυγνῶν & ἀποπρωλίας ubi *Panis & placentarum* genera omnia, species, partes, conficiendi ratio, usus, & facultates, ex veterum recentiumque monumentis excutiebantur, sed quod ex Athenæo & Polluce eluendæ essent pleræque maculæ & aliquot loca concilianda atque restituenda quæ festinantem remorabantur, distuli in aliud otium hoc opus, & operam in novo negotio collocavi. Ex *discipulis* nonnulli cum meum de Schola Salernitana iudicium exposcullarent, quidve de ejus doctrina & instituto sentirem, quærerent: facile apud me obtinuerunt, ut horis succisivis Librum legerem attentius, & nonnihil ad eum commentaret. Imprimis cum omnia in eo opere confusa, nulla methodo digesta observarem, singula in eum reduxi ordinem quem res ipsæ naturâ suâ postulabant. Deinde vero cum egregium codicem manuscriptum haberem in Bibliotheca, qui longè plures versus quam vulgatus codex contineret, multa ex eo supplevi & emendavi, necnon ex aliis manuscriptis duobus voluminibus, quorum alterum Roberti Tullou Doctoris Medici Parisiensis exercitissimi mihi que amicissimi, alterum quondam Budæi, jam vero Naudini est adolescentis doctissimi, & in lectione bonorum auctorum versatissimi. Præterea quantum in me fuit in pristinum nitore restitui eos versus qui librarium incuriâ & præpostera commentatorum emendatione deflexerant ab ingenioso assultu atque numero, quo legentium

Salernitanam.

memoria recreabatur & invalescebat. Et quoniam hominū
 judicia libera sunt, mihi temperare non potui quin censu-
 ram interdum nostram interpouerem, non modo in scholæ
 doctrinam, sed scholiorum etiam, ubi scilicet à ratione vel
 instituto aberrarent. Denique mihi curæ & consilii fuit in
 renovando hoc opere, ut studiosi medicinæ haberent totam
hegynen per sua capita & articulos hono ordine distribu-
 tam & absolutam: sic ut à nobis adderentur & infererentur
 ea quæ in versibus Salernitanis deessent. Quod vero ad o-
 peris complementum, *institutum scholæ, libri nuncupatio &*
dedicatio, Salernitana Academia primordia & incremen-
tum, scribendi ratio, genus carminis, & id genus alia præter-
 missa essent à commentatoribus, & aliis omnibus qui de
 Academiarum & Medicorum rebus scripserunt; idcirco
 quæ de his singulis nostræ fuerint conjecturæ paucis capi-
 tibus explicandum constitui.

De antiquitate & dignitate Academia Salernitana.

CAPVT II.

Nullus Medicorum est, ne quidem initiatorum & neo-
 phytorum qui carmina *Scholæ Salernitana* ore non
 circumferat, & omni occasione non creper: hætenus tamen
 nemo est, qui ejus nobis incunabula tradiderit, & quo tem-
 pore tam egregium opus compositum & editum exposue-
 rit. Tanta fuit majorum nostrorum incuriâ, & litterarum fa-
 tum, ut plerâque præcis temporibus neglecta jacuerint, quæ
 posteris fuissent profutura. Querimus multas nostra tempe-
 state moveri controversias, & ingenia hominum eruendis
 & instaurandis veterum ruderibus insudare: nec accusamus
 majorum nostrorum torporem qui in singulis commemo-
 randis & observandis negligentiores extiter. Fuit ea fors
 & calamitas omnium artium, atque inter cæteras *Medicina,*
 cujus illustrationi & historię nullus ad hunc diem incubuit.
 Artis chymicæ, fusionis auri & argenti, quis veterum præter
 Suidam & Firmicum meminit, quorum idcirco fides & au-
 thoritas in dubiū revocatur? Albestini lini, murrhini, gem-
 marum plurimarum, aurichalci cinuamomi, folii barbarici,
 myrrha, stactes, bdellii, ammoniaci salis, fructuum variorū,

*Veteriū
incuriâ*

Prolegomena in scholam

placentarum, lapidum pretiosorum, electri, olei incombustibilis, ductilis vitri, herbarum multarum nobis à veteribus relicta nomina, usus & ratio, prætermissa. Pene in controversiam adducuntur descripta omnia apud Dioscoridem medicamenta, infinitique sunt apud Galenum nodi, quos ne Alexandri quidem manus dissolveret. Lucida crant sæculis illis hæc nubila minimeq; obscura doctioribus, proinde neglecta permansere velut indigna quæ aliqua observatione designarètur. Quid narremus de prisca Academia- rum legibus & constitutionibus, *Coe*, *Cnidia*, *Alexandina* vix habemus. Extiterunt superioribus sæculis & ætate nostra plurimi qui Academiarum Medicorumque historias texerunt, sed tam infœlici genio & successu, ut trita & vulgaria longo verborum apparatu descripserint, difficilia quæque & illustria non nisi lambendo velut canis è Nilo, attigerint. Nam ut publicam querimoniam ad *Scholam Salernitanam* detorqueam, quis ex scriptoribus medicis, aut etiam ex historicis nobis primordia ejus Academiæ, progressus & incrementa designavit, vel eorum Medicorum nomina collegit, quorum virtute & industria Schola tam celebris inclaruit? Ne ipse quidem Arnaldus Villanovanus operis Salernitani vindex & illustrator, quicquam de dignitate hujus academiæ aut origine monumentis tradidit, quod tamen ejus fuit officium, in illa præsertim opportunitate qua fruebatur apud eum regem qui Salernitanis imperabat Ioannes præterea Curio & Iacobus Crellius Erphordiani Medici, cum idem opus interpretarentur, ne verbum quidem de ejus *Schola* antiquitate aut operis instituto fecere. Quamobrem in tantis tenebris mirum non est si quid conjecturis nostris dederim, quæ locum habent in iis rebus, de quibus certi nihil aut explorati constat. Salernum Picentiorum civitas in sinu maris Tyrrhemi posita ad ostium fluminis Silari, vel à *salis* copia, vel ab ipso amne *Salavo* denominata est; vetus illud oppidum à Romanis in Picentes & Lucanos, qui societatem cum Hannibale inierant, munitum. A tenui principio sensim crevit non magis loci opportunitate, quam soli fecunditate. Fluminis marisque vicinia, aëris bonitas & salubritas incolas allexit, retinuit vini nigri fructuumque omnium præstantia, quorum tractus est ferax *In tuta Italia non effere pin delitiosa citta di Salerno, dicebat Antonius* Summonte historia Neapolitanæ scriptor eximius, *abbondante de Vistovaglie, d'avori, di vini, pomi è*

*Sal.**Fœlicitas.*

Salernitanam.

neci, belli palazzi, leggiadissime donne & huomini suavi & cui territorio una parte è piana, & l'altra montuosa, della quale si può andare per mare & per terra in tutti i luoghi. qua descriptione accuratior dari non potest. Hujus vero urbis incrementum cepit maximè anno Christi 974. cum per Bonifacium VII. Pontificem Maximum regionis totius Metropolitanis constituta est. In illa quidem florebat eo tempore medicinae studia, sed nondum Regum & Principum decretis fundata erat Academia. Nec diffiteor Monachos Cassinensis Monasterii, ac praesertim Constantium Monachum, qui opera sua Medica Abbati Desiderio circa an. Christi 1060. dedicavit, medicinae rudimenta in ea civitate, cui proximus est mons Cassinensis, posuisse, sed nomen Academiae fuisse donatam plane inficior. Rogerius rex primus Siciliae & Salerni Princeps cum circa annum Christi 1103. nonnullas leges sanxisset, decimam octavam tulit de probabili experientia Medicorum; qua cavebatur ne quis medicinam exerceret nisi prius à magistratibus & iudicibus probatus, qui fecisset secus bonis omnibus spoliaretur. Quam legem annis sequentibus, anno scilicet circiter 1150. Fridericus primus Aenobarbus Rom. Imperator occupato regno Neapolitano amplificavit, atque confirmavit, prohibuitque, ne quis ad faciendam medicinam admitteretur nisi à Medicis Collegii Salernitani aut Neapolitani probatus & consecutus esset potestatem medendi quam licentiam vocant, sub poena carceris annui & proscriptionis omnium fortunarum. Quibus quidem privilegiis & honoribus gaudens Salernitana Schola, in Academia tum demum erecta est ob studia praesertim medicinae quae in ea vigeant plurimum, necnon etiam Iurisprudentiae, quemadmodum observat Mildendorpius in Academiarum historia. Sed non possum hujus auctoris officiantiam vel ignorantiam satis admirari, qui cum omnium Christiani orbis Academiarum primordia illustranda suscepisset, de Salernitana (ne quid de aliis dicam) prorsus omnino nihil observavit nisi eam Medicis aliquando illustribus & nonnullis Iurisconsultis floruisse quae observatio diligenti scriptore & ingenioso non indigebat. Quod vero Academiam Salernit. maximè commendavit, & ejus gloriam transmisit posteris, opus est illud de visa conservanda, Roberto Duci Normaniae & Regni Anglicani haeredi consecratum; tum propter dignitatem ejus Principis cui inscriptum est, tum propter utilitatem operis, & insolitum scri-

Medico-
rū fuit
schola.In Aca-
demiā
erecta
urbs.Milden-
dorpī
oscitan-
tia.

Prolegomena in scholam

bendi, genus utile simul & jucundum. Celebris quoque fuit Medicis ac Philosophis non inferioris notæ, Ioan. Plateario, Ioan de Mediolano, Constantino Monacho Salerno, Saladino de Esculo, Simone Ianuensi, Ioan de sancto Paulo, Petro Antonio Rustico, Guillelmo Placentino, de Saliceto, Hieronymo Balduino, Benevenuto Graphico de Ierusalem, Francisco Alphanio, Ioan. Nicolao Rogerio, Ioan. Salernitano, Gualtero Salernitano Rogero Salernitano, quatuor Magistris in Chirurgia Salernitanis, quorum opera audio asservari in Bibliotheca Oxoniensi & Cantabrigiensi; qui viri omnes ejus Alumni, fuerunt in Philosophia maximi nominis. Tulit quoque scriptores Ecclesiasticos, Jurisperitos, historicos, quos tamen quia medicinæ historiâ non illustrent lubens volensq; prætermitto. Sed non omitam quod in ecloga Oxonio Cantabrigiensi posteriore libro observatum legi de libro qui vulgo *Passionarius Galeni* dicitur. *Liber iste*, inquit operis auctor, *Passionarius vocitatur, quia de passionibus agit, quem quidam Galenum composuisse asserunt, sed non est verum: quia hujus libri diversi fuerunt auctores, scilicet Alexander, Galenus, atque Priscianus & non simul neque uno consensu, sed semotim de passionibus corporis & prout cuique visum est tractaverunt: Sed Theodorus Priscianus collegit, & à semetipso, & à quibusdam additis aliter quam nunc sic ordinavit. Febres enim utpotè universales in tractatu præmisit, deinde cetera quasi particularia subjungit; id est de cephalia & aliis hujusmodi. Secundum quosdam vero non prædicti plures unum librum composuerunt, sed unus, scilicet Paulus composuit. Sed si ve hi si ve illi composuerunt, Varmipotus (lego Gariopontus) quidam Medicus Salernitanus videns eum in multis esse falsum, in pluribus verum, utpote in omnibus inordinatum; cum quibusdam clericis optimis sibi adhibitis hunc librum in quantum ejus & eorum scientia diligens potuit, emendavit, & ordinem tractatus prædictum transmutavit, & errata diluendo, superflua ressecando, ambigueque reserando prout nunc ordinavit, à particularibus incipiens ad similitudinem totius integri.* Hæc ille. Inter tot collegii Salernitani laudes unum subjungo vitium, quod erit velut navus in formoso vultu. Historiam accepi à Julio Cæsare Capacio Neapolitanæ urbis Secretario, civi, & eximio historico libro de balneis ubi sic habet. *Ab Antonio Ianuario Ladislai Regis familiaris accersitum fuisse Notarium Dionysium de Sarno ipsomet te-*

Medici
& Phi-
losophi.

Liber
Passio-
narius
Galeni.

Histo-
ria no-
tanda.

Salernitanam.

Statuerat qui publico diplomate scriberet apud Regem, marmoream esse tabellam Puteolis in loco qui tre colōxe dicitur reperi-
tam in qua Salernitanorum Medicorum qui Puteolanas
Balneas everterant hujusmodi memoria erat.

Ser Antonius Sulimela, Ser Philippus Capograssus;
Ser Hector de Procitn famosissimi Medici Salernitani
supra parvam navim ab ipsa civitate Salerni Puteolos
transfretaverunt cum ferreis instrumentis inscriptionis
Balneorum virtutum deleverunt, & cum reverteren-
tur fuerunt cum navi miraculosè submersi.
Haec tenus Capacius cui assentire videtur Franciscus Petrarcha libro 5. epistol. 4. ubi hanc historiam levitet
perstringit.

De Auctore Carminum Scholæ Salernitanæ, operis titulo
dedicatione, evulgatione.

CAPUT III.

IOa. Gregorius Schenkius in bibliotheca Medica notat
Arnaldum Villanovanum opus poëticum de bona Vale-
tudine conservanda commentariis suis enarravisse, & no-
mine Scholæ totius Salernitanæ vero auctore dissimulato
inscripisse, Auctorem vero libri facit Ioannem de Mediola-
no Medicum & versificatorem suo tempore insignem, qui
universum medicina florem unanimi Salernitana Scholæ ap-
probatione ad Anglorum regem versibus circiter mille du-
centis triginta novem conscripsit; quorum tertia pars vix ab
Arnaldo iulucem emissa sit, integrum autem opus manuscri-
ptum in Bibliotheca Schenckiana asservetur. Iure an injuria
Schenkius Arnaldum reum sistat, mearum non est partium
animadvertere, cum de mente & consilio Arnaldi non con-
stet. Credibile tamen est nullo livore aut invidentia com-
motum, sed minimè vituperando artificio ductum nomine
totius scholæ librum evulgasse. Quæ enim potuisset illi esse
livoris causa in Ioannem de Mediolano qui à duccentis an-
nis obierat? Integrum Villanovano fuit, si quidem invidia

Ioannes
de Me-
diolano
Auctor
Scholæ
Salern.

Prolegomena in scholam

maceratus esset, aut omittere illustrationem operis, aut cen-
 suram suam interponere, cum plurima extarent in eo libro
 quæ ejus doctrinæ adversarentur: butyrum, caseum, fructus
 laudat schola Salernit, quæ Villanovanus in regimine sani-
 tatis à se conscripto vituperat, velut à salubritate aliena
 edulia. Facile fuisset homini ingenioso ac docto calum-
 niandi & reprehendendi ansam arripere vel supinitatis atq;
 ignorantia insimulare cum *scholam* tum *Ioannem de Me-*
diolano si invidisset. Sed aliud fuit ei propositum consilium.
 Agebat apud Federicum Arragoniæ, Sicilia, Neapolis Re-
 gem qui tunc in Sicilia, Apulia & Calabria commorabatur.
 Quibus in locis celeberrimum erat *Academia Salernitana*
 nomen, & ejus præcepta de conservanda valetudine apud
 populares omnes momenti maximi. Gallia & Italia profu-
 gus Villanovanus ut nonnullam benevolentiam atque glo-
 riam sibi apud Regem & eam gentem conciliaret, quam
 jampridem prædictionibus suis Astrologicis decoxerat; non
 opus modo proprium de conservanda sanitate Regi Federi-
 co dicavit sed hoc alterum magnæ propter *scholæ* dignitatē
 auctoritatis notis suis illustravit: tam ut structuram doctrinæ
 suæ & specimen aliquod exhiberet, quam ne videretur hos-
 pes & advena aliam à *schola Salernitana*, hoc est ab usu cō-
 muni & recepto doctrinam medendique rationem obine-
 re. Totum vero opus *scholæ* tribuit non *Ioanni de Mediola-*
no, quia eo nomine apud populares circumferebatur, & Re-
 gi Angliæ nomine totius Scholæ quam consuluerat, oblatū
 olim fuisse primus hic scholæ versiculus designabat, *Anglo-*
rum Regi scribit schola tota Salerni. Quod quidem ut dilu-
 cidius evadat, res altius repetenda est, & quodnam potuerit
 esse Anglorum cum Salernitanis commercium atque con-
 junctio explicandum. Ex Chronici Cassinensis cap 8. lib. 2.
 observatum habemus quadraginta Equites Normanos Hie-
 rosolyma, ubi sepulchrum Christi adoraverant, redeuntes
 Salernum appulisse quo tempore à Saracenis Guimarus Sa-
 lerni Princeps admodum urgeretur. Impetratis à principe
 copiis, Normani Equites Christianæ fidei amore incensi,
 sic se opposuere Barbaris ut in fugam verterint, & in Sici-
 liam usque expulerint, quo facinore accepti humanissimè à
 Salernitanis fuerunt, ac præte rea invitati multis præmiis à
 Principe, ut in ea civitate commorarentur. Quod cum non
 impetrasset Guimarus, nec ullis propositis muneribus ac di-
 gnitatibus retinisset; legatos in Normaniam misit qui

Anglo-
rum &
Salerni-
tanorum
cō-
merciū.

Salernitanam.

precibus, & variis muneribus maximè que felicitate soli omnium rerum feracis trecentos Normanos, & inter eos nobilissimos Principes ac Generosissimos Salernum allexere. Huic Normanorum coloniarum res in Apulia & Calabria tam feliciter successere contra Mauritanos, ut anno millesimo trigésimo secundo *Aversam* oppidum condiderint, *Salernum* deinde anno millesimo septuagesimo quarto occupaverint, regnum denique *Neapolitanum* atque *Siculum* instituerint, eo ipso fermè tempore quo duce Guillelmo notho è gallia Nortmani in Angliam irruerunt, & in suam potestatem reducerunt anno circiter millesimo septuagesimo. Quibus quidem ita breviter explicatis minimè obscurum est, vel intellectu difficile, quo modo commercium & amicitia inter Anglos & Salernitanos per Normanorum colonias & irruptiones intercesserint, licet nondum perceptum sit & manifestum quis ex *Regibus Angliæ* *scholam Salernitanam* de valetudine consuluerit. Equidem libenter fateor ac præ me fero nullo in historico rerum Anglicarum Normauorum, Salernitanarum, aut quovis alio scriptore id me legisse, aut notasse, sed usum esse solis conjecturis, nisi me decipit *εἰρωνία*, minimè vanis ac futilibus; quas tamen revocare paratus sum ubi certiora argumenta mihi innotuerint. Interim cum uti non liceat certa auctoritate *σοφισμοῖς* nostris benevolus lector æqui bonique consulere debet.

Colonia
Nort-
mano-
rum in
Calab-
bria.

Guillelmus nothus Normanix Dux Regnum Anglica-
num adeptus tres filios hæredes reliquit, *Guillelmum Ruf-
sum*, *Robertum* & *Henricum*. *Guillelmo* Ruffo Angliæ Re-
gnum cedit in quo obiit sine liberis ipso tempore quo *Go-
dofredus* Bullonius Hierosolimorum regnum occupavit.
Securus erat Budonium in bello sacro *Robertus* primogeni-
tus Guillelmi nothi Normanix Dux à patre constitutus, ro-
taque hyeme anni millesimi nonagesimi sexti in Apulia
apud consanguineos suos Apuliæ & Calabriæ Principes
commoratus, quo usque sequenti Vere sese mari committe-
ret & in Palæstinam trajiceret. Capta tandem Hierosolima
regnum illud oblatum *Roberto* Normanix Duci auctor
chronici Normanorum observat, recusatumve ab eo fuis-
se, quod illi nuntiatum esset obiisse fratrem *Guillelmum*
Ruffum cujus proximus erat hæres. Itaque velut designatus
Angliæ Rex trajecit è Palæstina in Apuliam apud Cognatos,
consuluitque *Scholam Salernitanam* de vulnere in brachio

Quis

fuerit
Rex
Angliæ
cui de-
dica-
tum hoc
opus.
Rober-
tus Dux
Ner-
man.
Rober-
tus An-
glia
Rex de-
signatus.

Prolegomena in scholam

Nota.

dextro accepto in obsidione Hierosolymitana, quod in fistulam degeneraverat, Scribit enim laudatus author chronici Normanorum, vulnus illud quod inflictum tuisset telo venenato abiisse in fistulam quam Medici curari posse, negabant nisi frequenti oris suctu. Nolebat vero pius & optimus Princeps sugendam fistulam alicui committere; ne quemquam ob venenum in periculum vitæ vocaret. Ejus nihilominus uxor novo amoris exemplo excitata dicitur marito dormiente frequenter fistulam suxisse & obduxisse sine ullo salutis discrimine. Quod autem Medicos *Schola Salernitanæ de fistula* consuluerit, eosque ad opus istud conscribendum, & illi nuncupandum invitarit, facit ut credam caput de fistula huic operi insertum. Cur enim amabo fistula Medici Salernitani remedia præscripsissent potius quam cancro, ulceri excedenti, strumis, ganglio, meliceridi aliisque externis non minoris momenti morbis, sed longè frequentioribus, nisi quia Principi victus rationem præscribebant qui eos de fistula consuluerat? Accommodaverunt sua vivendi præcepta Regi Angliæ, qui eorum opem ut credibile est exposcullaverat. Fuit, itaque eorum officii atque prudentiæ nihil præscribere quod personæ regiæ accommodari non posset, ut propterea verisimile sit eo fine ab eis propositam fistula curationem quod Rex fistula laboraret. Sic in regimine sanitatis Federico Arragonum Regi à Villanovano præscripto hamorrhoidnm curatio instituta est, quod Rex eo fluxu tentaretur; de fistula ne verbum quidem egit, Ita *Maynus de Mediolano* qui perperam *Magninus vocatur*, libello de sanitate tuenda in gratiam Antonii de Flisco conscripto quem manuscriptum in bibliotheca habeo, ultimum caput de continentia venerea subjunxit, quod Ecclesiastico viro quem castitas decet, vivendi traderet præcepta. Quia, inquit, quidam sunt inde venerabiles clerici & literati qui eligunt vivere continenter; de quorum numero suppono Domine & amice charissime vos esse: Ideo in hoc capitulo intendo ponere aliquas regulas seu considerationes per quas homo potest facilius continere. Quemadmodum ergo minime decorum fuisset *Mayno* usum veneris viro clerico & castitatem professo consulere, sed continentiam atque moderationem, ita medicis Salernitanis, vitio vertendum fuisset,

Salernitanam.

Fuisset, si Regi Anglia vivendi regulas perenti fistula curationem proposuissent, neque eo morbo laborasset. Neque movere quemquam debet, quod opus Regi Anglia nuncupaverint, non Duci Nortmaniae qui nunquam Rex Angliae fuit. Siquidem Robertus ille redierat, ut dixi è Palaestina velut Rex proximè futurus Angliae quae illi tanquam legitimo haeredi debebatur: sed ejus frater minimus Henricus quod moriente Guillelmo Ruffo fratre esset in Anglia, arrepta occasione ob absentiam Roberti fratris in Palaestina degentis imperium occupavit superavitque postea Robertum qui magno cum exercitu ad regnum recuperandum in Angliam trajecerat. Haec est meo iudicio conscribendi libri occasio, hic ille Dux cui liber inscriptus. Tempus quo vulgatus, anno videlicet circiter millesimo centesimo, auctor libri Ioannes de Mediolano Salernitanus medicus, inscriptor totum collegium Salernitanum cuius nomine exivit, non alicujus medici particularis, quemadmodum hodie videmus philosophorum opus à collegio Conimbricensi emissum. Titulus operis si Arnaldo Villanovano, & recentioribus editionibus credimus, *Medicina Salernitana seu de conservanda bona valetudine*, si veteribus editionibus *Regimen sanitatis Salerni*, si manuscriptis codicibus, *flos Medicina*. Sic habetur in codicibus MS. in bibliotheca medica, sic in calce omnium exemplarium manuscriptorum, & codicum primae editionis versus hic apponitur libri titulum circumferens.

Hoc opus optatur quod flos Medicina vocatur.

Numerus capitum & versuum incertus. Codex Schenkenius mille ducentos triginta novem versus complectitur; vulgatus trecentos septuaginta duos; Naudinianus centum octoginta tres. Tullovianus mille & nonaginta sex, nosser manuscript. sexcentos sexaginta quatuor. Notabis vero in calce Tulloviani codicis Titulum operis, Auctorem & inscriptorem contineri, haec enim verba illic leguntur: *Explicit tractatus qui dicitur Flores medicinae compilatus in studio Salerni à Mag. Ioan. de Mediolano instrumenti medicinalis doctore egregio, compilationi cuius concordarunt omnes Magistri illius studii* Porro typis mandatus est liber vel conjunctum cum operibus Arnaldi Villanovani, vel separatim in Italia, Romae, Florentiae, Venetiis: in Germania Francofurti, Basileae: in Gallia Parisiis, Lugduni; Monspessuli, Genevae, & alijs in locis,

Quo
tempore
scriptum
hoc
opus.

Titulus
libri.

Numerus
versuum
verum.

Prolegomena in scholam

passim, modo sine notis, aliàs cum folius Arnaldi Villanovani commentatiis, frequentissimè cum enarrationibus Ioannis Curionis, & Iacobi Crellii.

De iis qui materiam Medicam carmine scripserunt, de versu Leonino, antiquitate & usu.

CAPVT IV.

LVeianus dialogo de scribenda historia falsè deridet Callimorphum medicum qui se ductum ad scribendam historiam profitebatur quod Æsculapius Apollinis esset filius, Apollo autem Musarum Dux & omnis eruditionis parens. Eodem jure & excusare se possent medici Salernitani quod opus suum versu conscripserint, nisi potiora haberent consilii sui argumenta. Equidem novum non est nec inauditum scribendi hoc genus apud Medicos, cum sæculis omnibus qui metro scriberent, non pauci *reperi* sint. Nam ut Orphæum, Musæum, Homerum, Diagoram, Aratum prætermittam quorum monumenta variis Medicinæ floribus aspersa sunt atque illustrata; Nicander, Ruffius Ephesius, *Sidites* apud Græcos, Æmilius Macer, Q. Sereus Sammonicus, & Rhamnius Fannius apud catinos longèque plures, egregia quædam opera medica versu conscripta posteris reliquerunt. Eorum autem censum atque catalogum nobis dedit Andreas Tiraquellus de Nobilitate capite trigesimo primo parag 156. ubi *scholam Salernitanam* omisit, quo consilio nescio, cum inter eos qui versu scripserunt postremum locum non obtineat. Quod vero scribendi hæc ratio frequentissimà ac laudatissimà usurpata fuerit Medicis, perstrinxit Tiraquellus, ego vero copiosissimè demonstravi facta enumeratione Auctorum omnium quos Tiraquellus omisit, quique ab ejus sæculo in lucem prodierunt. Eorum verò catalogus, qui est pene centum & quadraginta Auctorum, hic assuere decreveram; nisi rem curiolam magis quam utilem aut necessariam studiosis Medicinæ me facturum proposuissem. Eorum nihilominus auctoritate & exemplo discemus non tam scribendi licentiam Salernitanorum Medicorum quam carminis genus, Græcis incognitum Latinisque veteribus inusitatum suspiciendum. Et quidem quod ad Græcos spectat,

*Poëta
Medici.*

Salernitanam.

rythmorum nulla apud eos mentio quod observarim, seu
 priscos seu neotericos expendamus: unus, quod sciam, liber
 manuscriptus habetur in bibliotheca collegii Emanuëlis
 Cantabrigiæ, qui rythmōs græcos de anima & corpore
 continet, an vero illi rythmi pedibus certis ligati sint, nec-
 ne mihi non constat, cum librum nec legerim nec viderim.
 Nescius vero non sum *alliterationes, annominationes, ana-*
diplōses, resumptiones, repetitiones rhythmicas interdum à
 veteribus Græcis & Latinis usurpatas fuisse; non affectatas
 tamen versuum illas consonantias, & assultus rhythmicos qui
 in *Leonis* vulgò dictis audiuntur. *ἀλφαρισμοί, βεταρισμοί,*
γαμμαρισμοί, δελταρισμοί, &c. hoc est recursus earum lite-
 rarū quæ singulis pene paginis occurrūt apud *Homerum* & *Rythmi*
Virgilium, ut & ceteræ illæ figuræ orationis lumina. At ryth-
 mus in Virgilio rarior ac unius tantum modi, si credimus *Virgi-*
liani.
 Scaligero Poët. lib. 4. cap. 41. videlicet in participio acti-
 vo eoque casu quarto ut in his exemplis patet.

Atque hic nuda autem bello magnumque fluentem.

Ora exertantem, & naves in saxa trahentem.

Non tulit instantem Phlegæus animisque frementem.

Si sint alterius modi, ait eos esse rarissimos. Verum omnis
 ferè generis exempla rhythmica diligens lector apud Poë-
 tam deprehendet, & in nominibus, & in verbis, & in par-
 ticipiis nec casu solum quarto, sed penè omnibus absque
 tamen ulla affectata diligentia. Cæterùm rythmi versuum
 revocari debēt ad *ὁμοιοπότης* & *ὁμοιοτέλευτα* quæ à *Quin-*
tiliano lib. 9. Instit. oratoria. *cadentia similiter, similiter*
desinētia, & eodem modo *declinata* appellantur. Quæ qui-
 dē figura, si adsit temperies, orationem admodum exornat,
 aliàs ut nimium affectata vituperatur. Hanc sua ætate ex-
 agitavit *Lucilius* apud *Agellium* lib. 18. cap. 8 in *Thucydi-*
de irritit *Dionysius Hallicarnassæus*, in *Apuscio*, *Tertullia-*
no, *Afris* omnibus posteritas damnavit. Fuit autem impri-
 mis oratorum propria à quibus repfit ad Poëtas, qui ea in
 uno aut altero carmine usi feliciter, integra tandem opera
 ingenioso quodam novitatis luxu ducti eo velut flore di-
 stinxerunt.

Porro quæ extiterit versuum rhythmicorum antiquitas
 & denominatio, certè nihil ab auctoribus relictum aut ob-
 servatum habemus. Extat liber manuscriptus in bibliotheca
 collegii S. *Benedicti* Cantabrigiæ de metris resonan-
 tibus, qui nonnullam nobis si haberemus lucem posset sup-
 peditare, cum artem doceat componendorū carminum qua

Anti-
quitas
versuum
rhythmi-
corum.

Prologomena in scholam

ut sunt poetæ posterioris temporis in versibus suis resonantibus; sed cum eo careamus, quod huc & illuc dispersum legimus, quod etiam ingenio & iudicio consequi potuimus, non inviti largimur. Consensus omnium est, hoc genus carminis *Leoninum* vocari à *Leonio* seu *Leonino* quodam sancti Benedicti Canonico Parisiensi & Monasterii sancti Victoris religioso, qui eorum quidem non fuit auctor, sed eximius & insignis artifex. Sunt qui à *Leone* dictum velint quasi excelsum, & inter ceteros versus primum ac veluti regium; vel quia Leonis instar caudatum; *Leonini carmē.* sed tamen leoni cauda est, tamen ea ventri non est vel par vel similis; id quod talibus evenit versibus, inquit Iulius Scaliger loco laudato. Alii *Æquivocos* appellant, voce sonosque concordantes, ego ὁμοιοπτώτης, *Consonantes*. Origo ut diximus verus, sed incerta; si ullus tamen conjecturae locus est; arbitror ingeniosos poetas veneres eas desumpsisse ab Oratoribus quos ea figura videbant commendari. Ex iis autē qui frequentibus ὁμοιοτέλεις καὶ ὁμοιοπτώταις uti sunt, fuit imprimis Caius Plinius cujus opera his flocculis inspersa sunt non sine multa venustate. Vnum tantum exemplum subjiciam ex lib. 9. natural. hist. c. 33. *In conchis, inquit, magna lucentis natura varietas, tot colorum differentia, tot figura planis & concavis, longis, lunatis, in orbem circumactis, dimidio orbe cassis, in dorsum elatis, lavibus, rugatis, dentieulatis, striatis, vertice muricatis intorto, margine in mucronem emisso, foris effuso, intus replicato, jam distinctione virgulata, crinita, crispa, canaliculatis, pectinatim, imbricatim, undata cancellatis, reticulata in obliquum, in rectum expansa, perdensata, porrecta, sinuata, brevi nodo ligatis, toto latere connexis, ad plausum apertis, ad buccinam recurvis.* Ingenium & characterem Plinianum arripuerunt sequentes Afri non pari lepore, spissius enim miscuere ista ὁμοιοπτώταις & veneres affectando venustate caruere. Cyprianus, Tertullianus in Pallio, Apuleius in metamorphosi, Minutius Felix his lautitiis creberrimi, & eos secuta scriptorum posteritas: Sidonius Apollinaris, Cassiodorus, D Augustinus & pene omnes scriptores Ecclesiastici, ac inter eos Innocentius III. Pontifex Maximus lib. de contemptu mundi, ubi ferè perpetua est ὁμοιοπτώτης. Oratorum exemplo ausi aliquid sunt Poetæ, quibus ex voto in paucis versibus res successit, sic in pluribus non malè cessit. Primus quem viderim hoc carminis genere scripsisse, vocatur *Theodolus* presbyter natio-

Auto- res qui

Salernitanam.

ne Italus, qui referente Trithemio lib. de scriptoribus Ecclesiasticis sub zenone Augusto vixit anno Domini quadringentesimo octuagesimo. Ejus liber Eglogarum & liber de Contemptu mundi Lugduni typis excusi sunt opera Ioan. Kænerii ann. 1338, Cum Theodolo exiit *Faceti* liber moralis, Leonino quoque versu compositus, sed quo tempore penitus ignoro. Nec mihi constat de libro *Floreti* iisdem rythmis constato, qui simul cum illis editus est. *VVillernus* Abbas Marspurgenfis ordinis sancti Benedicti anno millesimo septuagesimo mysticam explanationem in Cantica Canticorum eodem versu emisit. Sequenti seculo circa annum millesimum centesimum, floruit quoque *Leonius* ille sancti Benedicti Canonicus, qui quod in illo scribendi genere excelleret, nomen suum versibus rythmicis concessit. Eisdem versibus emisit *Cualterus Disse* Carmelita Burdegalensis de Schismate librum unum anno millesimo trecentesimo nonagesimo. Dicitur etiam *Ioan. de Bontonia* versus refoantes de bello Trojano, de conjugio, de confessione, de curia Romana, de Susanna condidisse, qui libri extant manuscripti in bibliothecis Anglorum. Fuit & quidam *Raymundus* hoc carmine celebris, cuius versus nonnulli circumferuntur. Habeo quoque cuiusdam *Raymundi* summulam septem sacramenta Ecclesiastica ingenioso hoc carmine complectentem. *Gostofredus* Viterbiensis Notarius Regis Conradi tertii, & Friderici primi Imperatoris, Pantheon sive universitatis libros chronicos viginti, omnes omnium sæculorum & gentium historias complectentes versu Leonino edidit; opus hercle admirabile & elaboratum Alexander dictus de Villa Dei patria Dolensis, Ordinis Fratrum Minorum anno millesimo ducentesimo quadagesimo florens, doctrinale puerorum edidit eodem versu Leonino, quod opus diu loco eodem fuit apud Grammaticos, quo nunc apud nos Donatus, Despauteriusque habentur: cum juberentur pueri ejus versus memoriam pandare. *Scholia Salernitana* de valetudine tuenda seu *Medicina florem* librum emisit an. 1100. quem *Ioan. de Mediolano* ejus alumnus composuerat. *Otho Cremonensis* versus centum quindecim de electione meliorum simplicium ac specierum medicinalium scripsit rythmo Leonino. *Incertus* quoque auctor de duodecim lapidibus Rationali Pontificis Iudæorum apud Marbodeum de gemmis, ut non recenseam infinita epigrammata, epitaphia, conscriptiones, & alios hujusmodi poëticos flores à qua-

tuordecim ferè sæculis extantes quorum tædiosa esset enumeratio.

Prima differentia carminis Leonini.

CAPUT V.

Iucundior erit differentia carminis Leonini investigatio, cum à nemine exactè tradita sit. Sunt ergo versus Rythmici vel *Artificiosi* qui mēsuras, pedes & numeros metri servant, vel *vulgares* & minimè artificiosi. Artificiosi duplices sunt, *Adsonantes* seu *Consonantes* simpliciter, & præterea *Concordantes*. Illi in solo rythmo consistunt, hi voces habent aut rythmos communes duobus aut pluribus versibus.

Adsonantes versus Concordantes.

Adsonantium duæ species: *κοιλιάπτωτος*, in quibus venter adsonat caudæ, & *συνερέπτωτος*, in quibus cauda caudæ respondet. Ex iis duabus mixtum quoddam genus exurgit omnium difficillimum, *πυγιάπτωτο*, quasi dicas *undique consonans* ventribus & caudis.

Κοιλιάπτωτος versus cum simplex est ventrem habet caudæ respondentem, spectaturque ejusmodi rythmus in uno & solitatio versu quemadmodum videre est in hoc Epithaphio Ducis Sicelæ qui obiit anno 1101.

Linquens terrenas migravit Dux ad amœnas

Rogerus sedes, nam cœli detinet ades.

Aut in isto à Thoma Moro composito

Hic jacet Henricus, semper pietatis amicus

Nomen Abyngdon erat, si quis sua nomina quærat,

VVellis hic Ecclesia fuerat succentor in alma,

Regis & in bella cantor fuit ipse capella,

Millibus in mille caator fuit optimus ille

Præter & hæc ista fuit optimus orgaquerista, &c.

Eadem ratio servatur in hoc tetrastico in ludum Scaccorum composito.

Ludus Scaccorum datur hic correctio morum,

Non tantum morum regimen, sed & officiorum

Miles regalis, & corrigitur popularis

Si ludi lusum moram vertamus ad usum.

Varius autem est & perfectus hic versus cum caput ventri & caudæ adsonat, ut in hoc disticho trito & vulgari.

O Valachi, vestri stomachi, sunt amphora Bacchi

Species.

Salernitanam

Vos estis, Deus est testis, terribilissima pestis.

Et in hoc altero de tribus hominis hostibus dæmone,
mundo & carne.

Dæmon agit tumidum, mundus cupidum, caro sædum;

Dæmon instinctu, mundus factu, caro tactu.

Quodsi caput ventri solum adsonet, non etiam caudæ, erit *Tertia*
imperfectus, requirit enim alium versum sequentem, cu-
jus cauda suæ caudæ respondeat. Hoc artificio viginti sex
versus continuos Theodolus posuit libro de Contemptu
mundi quos hîc appono ob elegantiam non vulgatam.

Pauper amabilis, & venerabilis, est benedictus;

Dives inutilis, insatiabilis est maledictus,

Qui bona negligit, & mala diligit intrat abyssum;

Nulla pecunia, nulla potentia, liberat ipsum.

Irremeabilis, insatiabilis illa vorago;

Hic ubi mergitur, horrida cernitur omnis imago.

Hæc cruciamina per sua crimina proveruere

Vir miserabilis. Evaque flebilis, hæc subiere.

Iussa Dei pia, iussa salubria si tenuissent.

Vir neque fœmina nec sua semina morte perissent.

Sed quia spernere, iussaque solvere non timuere,

Mors gravis irruit, hoc merito fuit, & periere.

Ianua mortis, passio fortis crimen eorum

Attrulit orbi semina morbi totque malorum.

Illæ parentes atque sequentes culpa peremit

Atque piarum delictiarum munus ademit.

Fiebile factum dans cruciatum dansque dolorem;

Illæ mereri perdere veri Regis amorem,

Tam lacrymosa tamque perosa morte perire

Atque ferorum suppliciorum claustra subire;

Est data sævam causa per Evam perditionis,

Dum meliorem sperat honorem voce draconis.

Hæc malè credens nos quoque ladens crimine magno:

Omne tristi subdidit isti sæcula damno.

Stirps miserorum plena dolorum postea crevit,

His quoque damnis pluribus annis subdita flevit.

Συμμετρῶτος versus habent caudam caudæ respondentē:

Jul. Scalig. vocat *Echicos*. Verum quia ejuscemodi vocabu-
lum potius pertinet ad singulares versus, in quibus adest
extremæ vocis responsio ac repetitio per elisionem facta
ut in his versibus,

Fœmina dira viri nex est & terribilis lis,

Exercet mentes fraternas grata malis lis;

ζ iiij

συμ-

μετρῶ-

τος

δύας

species

habet,

Prolegomena in scholam

quam in duobus aut pluribus versibus cauda adsonantibus in quibus consistit ratio hujus rythmi; idcirco malui versus eos vocare *συνεπτυκτός*, id est, *cauda consonantes*. Suntque hi propriè quos Majores nostri *Leoninos* dixerunt. Nam *Leonius* canonicus quadraginta tres versus eodem rythmo consonantes elaboravit ut videre est apud Paschaliū de origine rerum Gallicarum lib. 7. cap. 2 Hoc carminis genere scriptus liber *VVillerami: Facess & Got-*

Prima *tosfredi*. Porro si duo tantum versus cauda adsonent facilis labor; arduus magis ubi idem rythmus in pluribus ser-

Alter *species.* vatur; velut in carmine prædicto Leonii, & in sequentibus versibus Floreti in quibus de peccatis contra Spiritum sanctum agit.

*Qui peccat nimium præsumens de pietate,
Vel qui desperat de divina bonitate;
Aut induratus non cessat ab impietate:
Et qui fratris odit virtutes improbitate,
Impugnans verum certus sine commaditate
Quem non sine piget de culpæ gravitate,
Contra pneuma sacrum peccat spreta deitate
Qua prima quinque culpa vix sunt relevata,
Sexta caret venia quia corrui immediate.*

Ex *κοιλιπτότης* & *συνεπτυκτός* simul concurrentibus exurgit genus carminis mixtum, ingeniosum, & artificiale cæterisque longè difficilior; quod *παντάπτωτον* hoc est undique ventre & cauda adsonans non inepto profus vocabulo diximus appellari. Ejus ut præcedentium diversæ sunt species. Primi generis esto hoc exemplum.

*παντά-
πτωτος
multas
habet
species.*

*Funde vinum, funde, tanquam sint fluminis undæ
Nec quæras undæ, sed fundas semper abunde,*

*Prima
species.*

Et istud.
*Cum Medicus tu sis, tu scis medicamina tussis,
Tussio non tussis, sum malè, tu benè scis.*

Rursusque illud

*Stat foris ante fores Michaël, dicens quod honores
Immutant mores, varo tamen in meliores.*

*Secunda
species.*

In his primo singulis versibus venter caudæ respondet, in utriusque venter ventri & cauda caudæ. In secundo genere habemus istos versus Theodoti.

*Pauper amabilis & venerabilis est benedictus,
Dives inutilis insatiabilis est maledictus.*

*Tertia
species.*

In quibus caput & venter primi versus inter se consona, capiti & ventri secundi versus adsonant, cauda caudæ. Tertiæ speciei afferam versus, quos in monasterio quon-

Salernitanam.

dam Cumlbitzensi, nunc vero venationi Principis destinata domo exscripti cum apud Philippum Pomeraniz ducenti agerem anno 1612. Affixi autem erant versus juxta Christi imaginem in cruce pendentis.

*Aeneus hic coluber cruce luguber, ipse saluber
Atque cruore ruber, vita faber, omnibus uber,
Omne fugans tuber & culpa vexile suber
Hunc puer, hunc puber uunc fugat canus & uber.*

In quibus quidem carminibus duo priores versus capire, ventre, cauda consonant; reliqui duo ventribus & caudis, sed eodem divite rythmo.

Alia differentia versuum rhythmicorum artificialium.

CAPVT VI.

HActenus de prima specie artificialium rhythmicorum *Concordantes.* quos *Consonantes* vocavimus, sequuntur *Concordantes* versus qui voces habent vel rhythmos communes duobus aut pluribus versibus. Eorum ut praecedentium aliquot statui possunt differentia, quae quia aliqua nomenclatura commodè designari à me nequeunt, subjectis exemplis demonstrantur. Primi generis exemplum est cum uni ventri ab uno principio enato plures caudae concordant, ut cernere est in subjecto exemplo. *Prima species.*

Dum Manducatis	}	Vultus bilares habe	} atis.
		Sal cultello capi	
		Quid edendum sit pet	
		Non depositum capi	
		Rixas, murmur fugi	
		Membra recta sede	
		Mappam mundam tene	
		Ne scalpatis cave	
		Nullis partem tribu	
		Morsus non rejici	
Medicum sed crebro bib			
Grates Christo refer			

His versibus affines sunt sequentes en Theodolo de con- *Secunda species.*
temptu mundi.

In re terrena	}	Nihil aliud est nisi po-	} na.
		Labor eminet atque care-	
		Nec lex nec juris habe-	
A re terrena	}	Sanctorum mens alie-	} na.
		Requies remouetur amoe-	
		Procedunt mille vene-	

Prolegomena in scholam

Pro re terrena	}	Procul est homo luce sere-	}	na.
		Manus ensem tractat ego-		
De re terrena	}	Dives versatur are-	}	na.
		Non sit tibi plena crume-		
		Tua mens non fiat amœ-		
		Sit tibi gloria ple-		

Tertia species. Quibus quidem atque similibus carminibus contraria sunt ea quæ habent ventrem à diversis principiis natum, cum una cauda atque simplici consonantem arque concordantem, cuius generis non memini me ullum exemplum vidisse. Si usquam occurreret debet in hunc locum revocari.

Quarta species. Alterius generis exemplum est cum unus venter ex diversis principiis enatus uni caudæ versus varios claudenti atque terminanti responderet atque concordat.

Arbore sub qua-	}	dam	}	Dicta clericus A-	}	dñ.
Quod primus A-				Peccavit in arbore qua-		
Sed postremus A-				Natus de Virgine qua-		
Damna prioris A-				Reparavit in arbore qua-		
Si non primus A-				Peccasset in arbore qua-		
Non postremus A-	Moreretur in arbore qua-					

Quinta species. Tertii generis carmina habent voces & tythmos duobus versibus communes, ut patet in hoc disticho.

Et canis in sylvis venatur & omnia lustrat;

Et lupus in sylvis nutritur & omnia vastat.

Voces utriusque versus communes sunt in sylvis, & omnia, rythmi communes habentur in venatur, nutritur, & in lustrat, vastat quod potes observare in eodem disticho hac ratione ordinato atque digesto.

Et canis	}	in sylvis	}	venatur	}	& omnia	}	lustrat.
Et lupus				nutritur				vastat.

Sexta species. Quarta species & postrema habet omnes syllabas & rythmos duobus ubique versibus communes & concordantes, ut videre licet in sequenti disticho.

Quos anguis dirus tristi mulcedine pavit,

Hos sanguis mirus Christi dulcedine lavit.

Id autem melius observabis si hoc artificio describas,

Qu	}	os	}	an	}	guis	}	di	}	rus	}	tri	}	sti.
H				san				mi		Chri				
				mul				pa				vit.		
				dul				la						

Qua quidem specie nihil ingeniosius, nihil difficilius excogitari potest.

*De rythmis inartificialibus & genere carminum
Salernitanorum.*

CAPVT VII.

QVI certis pedibus & mensuris ligati sunt & uicini, artificiales uersus uocauimus, seu fuerint in genere Heroico; seu Elegiaco, seu Epico, seu mixto. Heroico scripsit *VVillemus*, Elegiaco *Gortofridus*, sed eo artificio, ut duos uersus Sexametros præmiserit, tertium semper subjunxerit pentametrum. Sic ille in historia de Enoch & Elia.

*Finibus oceani maris est locus ultimus orbis,
Qua penitus nullis agitantur tempora morbis.*

*Est ibi temperies, perpetua quies
Ecclesiam sancti sub ea regione Mathai
Sanctifici tenuere uiri, monachi Galilai
Dantes Britannis dogmata sancta Dei.*

Qui ordo totius est operis. Hexametto & Pentametro hoc conflatum est epigramma.

*In cratere meo Thebis est conjuncta Iyao;
Est dea iuncta Deo. sed ea major eo.
Nihil ualet hic uel ea nisi sint ambo pharisæi,
Amodo propterea sit Deus absque dea.*

Legi alicubi elegiam integram Trojæ excidium hoc genere carminis complexam, cujus quatuor priores uersus in memoriam redierunt, quos hic appono ob uenustatem eximiam.

*Pergama flere uolo fato Danais data solo;
Solo capta dolo, capta redacta solo.
Passa modo Paridem, Priadem modo, Thesea pridem?
Est factura fidem ne redas in edem.*

Longioris esset otii singula hic uelle recensere. Transeo ad uersus rythmicos inartificiales, uulgares & communes, qui nullis pedibus adstringuntur, sed in solo syllabarum numero atque rythmo consistunt. Hoc artificio plerosque habemus compositos hymnos Ecclesiasticos, & quas uocamus *Prosas*, in quibus pia & seria tractantur: quod idcirco moneo, quoniam hos rythmos fere semper ad nugas & locos uideo detortos fuisse, ut in subiectis exemplis cernere est.

Prolegomena in scholam

*Meum est propositum in taberna movi,
Et vinum apponere sitienti ori,
Ut dicant cum venerint ebriorum chori
Bacchus sit propitius huic potatori.*

In Germania dum studiosus juramento Reſtori se adſtrin-
git, & ſit ut dicitur *Scholasticus juratus*; hanc illi cantile-
nam concini audivi, à Luthero, ut dicunt, inſtitutam.

*Salvete candidi hoſpites, Curvū quod eſt hoc ſectimus,
Conviviumque hoſpites, Crasſum quod eſt deponimus,
Quod apparatus divite Beanus iſte ſordidus
Hoſpes paravit, ſumite, Altiſ ſpectandus cornibus,
Mos eſt cibum magnatibus Ut ſit Nervus Scholaſticus,
Condire morionibus Providere de ſumptibus.
Nos dum jocamur crasſius, Interea dum ludicro
Bonis ſtudemus moribus, Tempus datis ſpectaculo,
Lignum fricamus horridum Frontem ſeveram ponite
Crasſum dolamus ruſticum, Frontem ſerenam ſumite;*

His vero rythmis nihil humilior aut facilior eſt; opero-
ſiores paulò exiſtuat *Gualteri Viſſe Carmelitæ* rythmi, cui
hoc proprium fuit ac peculiare, ut poſt tres verſus nullo
pede ligatos quartum ſubjiceret pedibus adſtrictum, eam-
que vel ex probatis auctoribus, vel ex paræmiis vulgaribus
deſumptum. Exordium libri hujusmodi eſt.

*Heliconis rivulo modice conſperſus
Vereor ne pondere ſim verborum meſus
Sed quia jam labitur mundus univerſus
Incipe Mœnalianos mecum mecum mea tibia verſus.
Rythmis dum laſcivio, verſus dum propino,
Rodet forſan aliquis dente me canino;
Quia nec laſſatus ſum ſpiritu divino
Neque labra prolui fonte caballino.*

Extat & ſimilis luſus qui dicitur cuidam *Raymundo* viſita-
tus fuiſſe, ſed tres ejus priores verſus pedibus ligati erant,
quartus ex aliquo etiam poëta celebri deſumebatur, quod
obſervabis in hoc tetraſtrico.

*Ut menſe videat poſita caligine ſumi,
Quis votat appoſito lumen de lumine ſumi?
Quod ſi perfectè nequeo res edere cunctas,
Ut deſint vires, tamen eſt laudanda voluntas.*

Ut eſt ingenium hominum atque induſtria, plures exco-
gitari poſſe verſuum rythmicorum differentias non infi-
cior; quas tamen non exequor ſcrupuloſius ut potè ad rem
præſentem minimè neceſſarias. Libuit tamen aliquantulum
his, ut ita dicam, nugis immerari, ut in quo genere ryth-

Salernitanam.

micorum versuum essent Salernitani facilius adverteremus. *In qm*
 Esse verò ex Artificialibus *κοιλιαπρωτοις*, nemonon videt, *genere*
 cum ventri cauda adsonet, licet interdum occurrant *σωνεξ-* *sunt ver-*
ηωτοι, seu Leonini propredicti in quibus cauda caudæ res- *sus Sa-*
 pondet ut in his duobus. *lern.*

Lenit & humectat, solvit sine febre butyrum
Incidit, lavat, ac penetrat, mundat quoque rerum.

Consilium Scholæ Salernitana in his rythmis scribendis.

CAPVT VIII,

Post tam longum & tædiosum excursus, tanquam à diver- *Salern-*
 ticulo redeundum tandem est in viam, ut quo consilio ad- *nitan-*
 ducti sint Salernitani Medici ad *florem* hunc medicinæ carmi- *cur caa-*
 nibus rythmicis consignandum aperiamus. Dux autem mihi *mine*
 rationes videntur potissimæ hujus instituti. Prior *Considera-*
tio Principis cui librum adornabant. Is autem erat natione *scripse-*
 Nortmanus; ut apud Nortmanos genus hoc carminis tritum, *runt.*
 familiare, jucundum. Nihil penitus apud eos æterna dignum
 memoria consignabatur nisi eo carmine. Primi eorum Ducis
 Rollonis habemus epitaphium hujus compositionis.

Dux Nortmanorum cunctorum norma bonorum,

Rollo ferus, fortis, quem gens nortmanica mortis

Invocat articulo, hoc jacet in tumulo.

Ipsi provideat tua sic clementia Christe,

Vt semper videat cum cœtibus angelicis te,

Filius atque Dei propitiatur ei.

Ejusdem farinae epitaphium positum ejus filio Guillelmo.

Rollonis natus Guillelmus longa vocatus

Spata, Deo gratus, jacet hic tumulatus.

Panem canonicis in honore Dei genitricis

Contulit: ergo pia juvet ipsum virgo Marias

Et qui cuncta videt, sibi vivo pane frui det.

Anno centeno novies duo cum quadrageno

Deficit in membris ter sava luce Decembris

Cum nato cunctis escas tribuente quiescas,

Qui panem Christi pro matris honore dedisti.

Qui dedit hoc munus hunc salvet trinus & unus.

Guillelmo notho in Angliam proficiscenti apparuit Cometes
 de quo fuit sequens distichum.

Anno miileno sexageno quoque seno

Anglorum meta flammis sensere Cometa.

Cujus distichi eo lubentius memini, quod ab Astrologis obser- *Nota*
 vatum fuit eum Cometam duas caudas ad meridiem tendentes *Cometa,*
 habentem significasse novam Regis mutationem & colliga- *ta,*

Prolegomena in scholam

tionem seu conjunctionem duorum imperiorum Denique ut verbo absolvam, omnia antiquitatis rudera Nortmanorum his carminibus plena; ut idcirco conjectura sit Nortmanos eo carminis genere delectatos ansam dedisse Salernitanis medicis ut librum iisdem versibus adornarent. Conjecturam firmat alia à me facta observatio in historicis Salernitanis. Apud enim omnia epitaphia, inscriptiones, programmata antequam Nortmani Apuliam occuparent, versu minimè rhythmico consignata; at regnantibus Nortmanis omnia rhythmo designata. Supra attuli epitaphium Rogerii, sequitur Iordani.

Princeps Iordanus Ricardo principe natus,

Qua patet inæcepit prius hæc implenda recepit.

In fenestram instauratam hæc carmina edi.

Vultu jocoando Roberto dante secundo

Pulchra sit hæc extra satis intus & ampla fenestra.

Altera fuit *discentium commoditas*: facilius enim mandantur memoriæ versus quam soluta oratio, ipsa enim qua proponuntur (inquit vir sapiens) *per se multum habent ponderis, si aut carmini intexta sunt, aut prosa oratione in sententiam coacta.* Eleganter Verulamio lib. 5 de augmentis scientiarum cap. 5. dixit similiter *carmina facilius aisci memoriter quam prosa.* Si enim hæretur in aliquo verbo, subest *prænotio*, tale debere esse verbum quod conveniat cum versu, qua *prænotio* est artificialis memoria *pars prima*. sed inter omnes versus rhythmi maxime memoriæ juvant, delectando, & resonando. Ex ventris rhythmo rhythum caudæ deprehendimus vel è contrà, & ex rhythmo voces & voces & vocabula. Si quis nostris conjecturis potiores ac meliores protulerit, libenter illi acquiescam. Nec enim is sum qui ut est apud Herodot. lib. 1. Persarum ad instar. *μὲν ἔδ' ἀνθρώπων μάρτυρὰ πάντα ἀρίστον, τοὺς δὲ ἐχθράτω ὀϊκέοντας ἀπ' ἐμὲ χαλίστους*, hoc est, *me longè optimum omnium hominum, eos autem omnium pessimos esse qui à me longè habitant*, memor illius sententiæ Theognidis.

ἔστι τὸ μὲν χείρονον τὸ δὲ ἀμείνον ἔργον ἐχθρῶν.

ἢ δὲ ἴσ' ἀνθρώπων ἀπὸ τῶν ἀπαντὰ σοφός.

Est aliud quiddam primum, aliud verò melius opus singulorum hominum. Nullus enim eorum in omnibus sapiens est.

Ordo totius operis Salernitani in hac editione servatus.

C A P V T I X

Sapienter ut omnia Aristoteles dixit lib. 8. Physic. c. 1. *τάξις πάντων ἐστὶ λόγος, ordinem omnium rationem esse*: nec enim unquam à ratione sejunctus est ordo memoriæ parens, artium opifex & instaurator, omnisque pulchritudinis ac delectatio-

nis auctor. Optimè siquidem à Galeno lib. 2. de diebus critica. c. 2. definitum est *omne pulchrum, simul esse & pulchrum & ordinatum*, affirmavitque Xenophon *ἡ δὲ ἕτος ἐστὶ εὐκρινος, ἡ δὲ καλὸν ἀθροαίς ἐν βίῳ ὡς ἡ τῆς*. Cum ergo apicem & adminiculum doctrinæ in uno versari ordine animadverterem; nihil mihi antiquius fuit in renovando hoc opere, quàm doctrinam Salernitanæ scholæ ad certum quemdam cogere ordinem, capita singula huc & illuc sparsa, & absque methodo difflaminata in artem revocare, partemque illam Medicinæ quæ de *valetudine tuenda* disputat, certo & definito ordine exhibere. Erat quidem ea Medicinæ pars toto hoc operè diffusa, sed tam confusè & inordinatè propter scribendi novitatem, ut libertatis poëticæ potiùs argumentum, quam medicæ artis documentum sapete videretur. *Quamobrem im-*

Ordo & series totius operis.

primis totum opus in hunc ferè ordinem coëgi; ut quoniam *vi&us ratio causas sanitatis & ejusdem signa* contineret, *duas* quoque illa omnino partes possideret, *αὐτιολογικῶ* quæ de *causis* sanitatem, vel *perfectam* conservantibus, vel *labantem* erigentibus. ageret, & *σημιοτικῶ* quæ *argumenta & signa* dignoscendæ sanitatis explicaret. Prior illa, quod sanitatem ut dixi *integram* custodiret; quodque eamdem velut *nusantem* risubantemque sustineret; rursus à me in *duas* divisa est partes. *περὶ δυνάμεως καὶ ἀπορίας*, Illa prior, potior, & prolixior, quia *ἐπιπέδιον* conciliat per sex res nonnaturales vulgo dictas, in *sex* sectiones partita fuit. Prior est de *Aëre*; Altera de *Cibo, & Potu*; Tertia de *Motu & Quietate*; Quarta de *Somno & Vigilia*; Quinta de *excretis & rejectis*; ultima de *Animi pathematis*: *Περὶ δυνάμεως* vero vel *generalis* est, quatenus scilicet præcepta quædam tradit generalia sanitatis firmandæ; vel *particularis*, prout prospicit incommodis singularum partium, ut potè capiti, oculis, auribus, dentibus, voci, stomacho & cæteris. His tandem omnibus succedit *σημιοτικῶ*, quæ beneficio *partium corporis, temperamenti & compositionis* sanitatis *signa* investigat. Atque illa est rerum series & ordo, in quem opus Salernitanum reduximus; quod quidem nobis consilium erat unico volumine in lucem emittere, nisi rerum pulchritudine & necessitate ducti, prolixiores fuisset in nostris Animadversionibus, quam aut cogitare, aut sperare potuisset.

Alterum quod in hac editione præstamus, *Animadversiones* *Ani-* sunt nostræ singulis capitibus affixæ, quæ commentarii locum *ma-* habere possunt. Proposucram autem initio commentationes *versio-* *Arnaldi Villanovani* opera & diligentia *Ioannis Curionis &* *Jacobi Crellii* locupletatas: nostris animadversionibus præfi- *va.* gere, idque præstitimus ad caput usque tertium sectionis secun-

da: sed cum in manus meas pervenissent commentationes eadem impressæ Fræcofurti, Genevæ, & Monspessuli opera Francisci Choüet Typographi, atque auctiores factas tersiores & elegantiores studio & industria viri clarissimi atque doctissimi *Coffansonis* animadverterem, recudendas eas curavi, utpotè utilissimas & studiosis medicinæ apprimè necessarias.

Additiones.

Cum autem nonnullæ sectiones leviter à Salernitanis delibatae essent, nobis curæ fuit supplere ea, quæ ad cujusque partis intelligentiam deesse videbantur: idcirco interdum prolixiores fuimus, nostrisque animadversionibus multa aspersimus, quæ vel splendorem addere, vel gratiam operi conciliare poterant, quamquam, ut verum fatear, rerum potius quam verborum magis fuimus studiosi, quod operarum laborè sequi cogemur. Sincero enim animo testamur, primum nostrum arthographum & ipsa analecta maculis & lituris conspurcata Typographi operis inserviisse, quod transcribendi nedum relegendi atque emendandi tēpus non concederetur. Hinc quoque factū est, ut nonnullæ contra mentem nostram irrepserint, & infinitæ menda, quas enumerare tædiosum mihi & lectori esset.

*Castigati-
ones ad-
dita &
emenda-
tiones.*

Præterea plurimos virorum clarissimorum errores deteximus & aperuimus; eo tamen temperamento, ut quantum in nobis fuit, abstinerimus convitiis, quæ viro probò & veritatis amanti indigna judicamus. Una veritatis indagandæ sollicitudo & cura, nos in hoc bellum deducit, in quo nihil irato, nihil hostili animo patratum. Si quid à me peccatum ignorantia fuit, paratus sum revocare, ubi contrariæ rationes comparebunt. Plurima quoque loca Hippocratis, Galeni, veterumque auctorum ex occasione emendata à nobis fuere, jure an injuria æquus lector judicabit.

*Versus
adjuncti.*

Multis autem in locis ex manuscriptis codicibus addimus pleraque ad *victus rationem* pertinentia; quæ distincta ab aliis hoc signo, deprehendes: sed & insuper solis nostris animadversionibus illustrata sunt, quo uno argumēto nonquam antè edita produntur. Multos alios versus ex manuscriptis illis omittimus, quod ad aliàs medicinæ partes potius quam ad hygeinam (quam unam hic tractamus) pertineant. Decrevimus tamen in calce operis omnes illos versus prout in membranis nostris continentur, in lucem emittere, sine scholiis, ne quisquam desiderare quicquam possit.

Indices.

Denique *Indicibus* necessariis carere istud opus noluimus, quapropter *priorem* Indicem damus sectionum & capitum; *ulterum* quæstionum in toto volumine tractatarum; *tertium* Auctorum & emendatorum & citatorum; *postremum* tandem rerum & verborum memorabilium.

DE CONSERVANDA

I

D E

CONSERVANDA

BONA VALETUDINE,
liber Scholæ Salernitanæ.

PARS PROPHYLACTICE
de causis Sanitatis agens.

SECTIO PRIMA. DE AERE.

Operis institutum.

*Nglorum Regi scribit Schola tota Salerni:
Si vis incolumem, si vis te reddere sanum,
Parce mero, cænato parum, non sit tibi
vanum*

*Surgere post epulas, somnum fuge meridianum,
Ne mictum retine, nec comprime fortiter anum,
Curas tolle graveis, irasci crede profanum,
Hac bene si serves, tu longo tempore vivēs.*

PRæfens hic liber à doctoribus Scholæ Salernitanæ in gratiam Regis Angliæ conscriptus, multa & varia conservandæ bonæ valetudinis præcepta complectitur.

In hoc autem capite octo imprimis generatim referuntur, quæ nos singulatim deinde, ac suo quodque ordine explicabimus.

Primum ergo est, ut tuendæ sanitatis suæ studio-

2 DE CONSERVANDA

Cura. sus, anxiferas, graveis, & pertinaces curas relaxans, ex animo penitus exterminet. Curæ enim corpus vehementer extenuant & exiccant, somnum impediunt, perpetuisque vigiliis conficiunt, vires destruunt, febres etiam accendunt, ac gravissimis valetudinibus initia præbent, ipsæ quoque melancholiam generant, pariterque calorem innatum resolvunt, & extinguunt, & magis si diutius durârint: Autor Galenus cùm multis aliis locis, tum præcipuè Aphor. lib. 2. comment. 28. & lib. 3. comment. 31. & de tuenda sanitate libro primo, capite 11.

Tristitia. Sub eodem præcepto comprehendi debent & Tristitiæ, quæ & ipsæ corporis naturam frigiditate & siccitate corrumpunt, id quod Salomon cap. 17. Proverbiorum suorum attestatur: Spiritus tristis, inquit, exiccat ossa. Sed cùm omnis mœstitia generandæ melancholiæ vim habeat, quò tamen vehementior ac diuturnior hæc affectio fuerit, eò plus adfert periculi. Nam extra hoc, quòd corpus macie paulatim extabefacit, cor etiam ipsum immodicè constringit, spiritum obtenebrat, ingenium hebetat, rationem impedit, iudicium obscurat, & memoriam obtundit. In mœroribus item fortibus, uti à Nemesio cap. 20. de natura hominis ex 3. lib. demonstrationum Galeni refertur, biliosa quædam superfluitas consuevit in ventriculum defluere, & multò magis quam ipse malè affectus fuerit, quæ sanè molestiam exhibet, ut non prius à mœstitia, & cruciatu cesset, quàm superfluitas illa vomitu ejecta fuerit, id quod Galenus etiam aphor. 1. 6. comm. 50. attestatur.

Timor. Idem de timore quoque intelligendum: nam & ipse intrò & ad principium, tum spiritum, tum

sanguinem unà cum refrigeratione eorum, quæ in summo corpore sunt, abducit ac contrahit: itaque etiam pulsus tum arteriarum, tum cordis iis, qui timent, minimi ac maximè imbecilli sunt, partes in superficie positæ algent, corpusque pallescit, tremor incidit, vox interrumpitur, & vires denique convelluntur omnes. Quod autem in tristitia paulatim patiuntur homines, id in timore confertim accidit, dissidentibus scilicet inter se passionibus iis non toto genere, sed magnitudine & vehementia. Itaque etiam ob timorem & immensum mœrorem nonnulli repentina morte interierunt, quòd scilicet imbecilla suapte natura animula eorum sub valido affectu oppressa, confertim extincta & suffocata sit: quemadmodum luculenter & perspicuè docet Galenus lib. 2. cap. 5. de causis Sympt. Quippe extingui eam accidit propter affectus ipsius naturam, ut cujus generatio in refrigerando consistat: Suffocari autem eo quòd totus sanguis unà comemet, atque ad principium deferatur, Cujus sanè rei insignia exempla extant apud Plinium lib. 7. cap. 36. naturalis historiæ. Quocirca eum, qui sanitatis suæ tuendæ curam susceperit, cane pejus & angue omnia illa, quæ non aspectu & auditu modò, verùm & mentis agitatione tristitia existunt, fugere oportebit. Quod Aristoteles quoque innuisse videtur, cum Problemate 5. Sectionis 7. scribit: *πεποδυσίας* incidisse quandoque, qui homines suffocari laqueo vidissent solum.

Hoc tamen ignorandum non est, quòd obesis nonnullis, quibus corpus immodicè plenum est, ac iis etiam qui spiritus admodum mobiles & calidos habent, interdum utile sit, si curis, timore, & tristitiis conficiantur, quò nimirum spiritus ca-

4 DE CONSERVANDA

Ior hebetetur, & nimia moles, quæ corpus oneratur, extenuetur aliqua ex parte atque auferatur: id quòd uno ore confirmant, Paulus Aegineta, lib. 8. cap. 57. Aetius lib. 4. cap. 33. & Rhazes lib. 4. cap. 9. ad Almanforem.

Ira. Secundum, ut ab ira temperet. Nam cum Ira sit fervor quidam, ac vehemens motus caloris in ipso cordis corpore, qui in extimas tandem partes cum impetu diffundatur, ut eam planè dilucidèque Galenus lib. 1. cap. 4. de different. feb. & in libro de causis morborum, cap. 2. definit, necessariò corpus ipsum immodicè calfacit & exiccat, quò fit ut febrem nonnumquam accendat, in iis præsertim corporibus, quæ in se admissam caliditatem longo tempore retinere natura apta sunt. Etsi enim motus cordis sedetur, in hisce tamen remanet calor præter naturam, atque inde hominem febricitare contingit. Quidam etiam ira commoti quasi attoniti, ac extra se positi videntur. Sunt præterea qui impotenti ira impetuosius concitados, ἀποπληξίαν incidisse multos, repenteque animam expirasse, nonnullos verò furore, comitialis morbi accessione, ἄγλυσι, convulsione, podagra, & articulorum maximè ac totius corporis tremore comprehensos, concidisse, tradant. Obstat etiam animi iudicio, rationis opera perturbat, & ut Cicero ait, ira præsentè nihil rectè fieri potest, Offenduntur autem ab ira potissimum, qui temperaturam corporis totius calidiorem, quàm par sit, aut morbo, aut natura consecuti sunt, præcipuè quando cor & caput naturali intemperie immoderatè fervent, aut aliquo adventitio calido affectu laborant.

**Irasci
ncile.** Animalibus tamen vitiis, morbis frigidis, & natura frigidiori cordi & capiti, Galeno lib. 6. epi-

dem. part. 5. comment. 9. autote, ira non leve præsidium adfert, innatum enim calorem in ipsis jam torpescens excitat adaugétque. Quod Hippocrates etiam libr. 2. epidem. part. 4. in eum scribens modum confirmat: Diligentia, inquit, adhibenda est, ut excandescens inducatur, & caloris reparandi, & sanguinis in vasa subter cuticulam colligendi gratia. Quocirca ipsa à perfrigeratis, pallido colore præditis, & *καχξία* laborantibus, ex quibusdam intervallis, & temporibus opportunis assumenda est, non sanè ita continenter, ut facultas offendatur, sed perinde ut exercitationes innatum calorem corroborantes, non immoderatas facere oportet, sed tum opportunè, tum moderatè assumere, ita & excandescens, si præclariss. medicinæ scriptoribus, Gal. lib. 3. cap. 20. de difficul. respir. Paulo lib. 1. cap. 58. & Aëtiolib. 4. cap. 34. credendum est.

Tertium, ut moderatè vino utatur, vinum enim modicè haustum nativum calorem adauget teste Gal. cap. 4. de causis morborum. Ubi verò immoderatus bibitur, quàm ut vinci possit, tantum abest, ut animal calefaciat, ut etiã frigidiora vitia gignat, quemadmodum copiose Gal. l. 3. c. 5. de temperamentis ostendit: quippe apoplexia, paraplegia & quæ Græcè *caros*, & *comata* vocamus, nervorum resolutio, comitiales morbi, convulsiones, tetani & debilitas ventriculi ac reliquorum membrorum omnium immodicum vini potum comitantur, quorum unumquodque frigidum est vitium. Sed de his plura infra.

Quartum, ut in cœna modico cibo utatur: exitus namque cibus à facultate vinci perfectè & facillè potest. Qui verò noctu multum ingerunt, ventriculùmque nimio cibo onerant, dolorem

6 DE CONSERVANDA

primùm & angustiam perpetiuntur. Deinde nec probè dormire, nec rectè concoquere possunt, quòd nimia copia facultas aggravetur, ceu nimio pondere pressa, subindèque superare ingestum cibum nequeat, id quod & infrà uberius ac fufius declarabimus.

Quintum, ut statim à sumpto cibo furgat: hoc enim ad concoctionem facit, quia cibus sumptus ita facilius descendit in inum ventriculi, in quo, Galeno lib. 5. de locis affect. teste, coctionis opus perficitur. Infra.

Som-
nus, Sextum, ne à prandio somno indulgeat, is namque somnus, qui cibum statim excipit, fumosis exhalationibus caput replet, destillationesque parit. Sed de hoc uberius infrà.

Lo-
tium. Septimum, ne lotium diutius, quàm natura fert, remoretur: hinc enim interdum oriuntur *δυσουρία* & *ισχυρία* hoc est, vitia, in quibus urina aut ægrè & difficulter excernitur, aut in totum supprimitur ac cohibetur. Eodem modo calculus aliquando & aqua intercus gigni perhibentur, neque aliud quidquam æquè vesicam lædit, atque longior, ultra mingendi voluntatem, lotii retentio, id quod restantur cum primis Galenus lib. 6. cap. 4. de locis affect. Rhazes lib. 4. cap. 6. ad Alman. & Avicenna Fen. 19. 3. Tract. 2. cap. 6.

Excre-
mento-
rum re-
tentio. Octavum, ne compressis natibus, ventris onus supprimere & retinere tentet: ita namque indurantur fæces in intestinis, ob continuam suctionem venarum mesaraicarum, quæ cum intestinis continuatæ, omnem humiditatem è fæcibus exugunt: quo fit, ut illæ exiccatæ, difficilioris exitus intestina obstruant, oppilèntque: oppilationem verò, ob flatuum educationis præclusionem, & aliarum consequentium sæcum coacervationem, nocumen-

VALETUDINE. 7

ta sequantur, cùm illa, quæ cap. 4. enumerantur, tum etiam quæ referuntur à Cornelio Celso lib. 1. c. 3. Ex ventre, inquit suppresso, inflammationes, caligines, capitis dolores, aliâque superioris partis mala increfcunt. Quibus accedunt etiam, ut Rhazes testatur, τινέσμος, & cibi fastidium, quod malum Græci ἀνορέξια, Latini verò appetentiæ amissionem vocant.

Summoperè præterea cavendum, ne in exoneranda alvo nimio conatu utatur, nam & hinc non raro sequi solet τινέσμος sive exitus intestini, quod ab offe sacro ad anum usque pertinet, Græcis ἀποδυσμένον κ' ἀρχόν dicitur, Latinis Longanon rectum, & princeps, teste Andrea Valsalio l. 5. fabricæ humani corporis.

Ultimo tandem loco subjungitur, longissima tempore victurum quicumque hæc præcepta studiosè & diligenter observaverit.

Animadversio in operis Institutum.

HOc est præmium totius operis quo quidem Auctor libri, dedicatio, rerum tractandarum enumeratio, utilitas & fructus qui ex observatione earum rerum exurgit, breviter proponuntur. Auctor
hujus
libri,

Auctor libri fuit Schola Salernitana; Princeps cui nuncupatum opus, Robertus Dux Nortmanniæ & Angliæ Rex designatus, de quibus factis copiosè in Prolegomenis actum est. Non diffitebor tamen in manuscripto codice me loco Anglorum Francorum nomen legisse, quod credo perperam à transcriptore quodam factum rerum Salernitarum ignaro & in lectione Arnaldi

Δ iiij

§ DE CONSERVANDA

Villanovani minus versato qui in comment. dedicatum opus Regi Anglorum nominatim insinuavit.

Mat-
ria li-
bri.

Res autem quæ hoc libro continentur quinque sunt, quibus tota higeine comprehenditur. Nec enim aliud fuisse propositum medicis Salernit. existimo, quàm eam medicinæ partem describere quæ sanitatem conservat. Ea vero quinque rebus constituitur; cibo & potu, motu & quiete, somno & vigilia, excretis & retentis, ac denique animi pathematis, quæ omnia prout metri licentia permittit satis dilucidè recensentur hoc exordio. His enim verbis, (*Parce mero, cœnato parum.*) cibi & potus moderatio designatur: istis vero (*non sit tibi vanum surgere post epulas*) motus seu exercitatio & opposita quies significantur: sequentibus autem (*somnum fuge meridianum*) somnus & vigilia: (*Nemictum retine, &c.*) excreta & retenta, (*curas tolle graves, &c.*) animi affectus quæ Græci *μελην-ματι* vocant sine dubio insinuantur. Etenim si (*ut exponunt Commentat.*) Medici Salernit. hæc velut particularia præcepta conservandæ sanitatis tradidissent, non fuissent deinceps tot capita & articuli præscribendi quibus cibum & potum, somnum & vigiliam moderantur. Sed perinde habet hoc argumentum atque primus Hippocr. Aphor. in quo quidem omnia quæ ad medicinam faciendam pertinent comprehenduntur, Medici officium, ægri obsequia, ministrantium sedulitas, rerum denique omnium opportunitas, quæ omnia libris septem Aphorif, sigillatim postea recensentur. Idipsum planè Salernitanis consilium fuit, ut primo capite quæ ad sanitatis tutelam necessaria essent; universim ac velut in typo præmitterent, sigillatim demum & per singulas partes illustrarét.

Villa-
nov.
carpi-
tur.

VALETUDINE.

9

Nec est quod quis obrudat higeinen sex rebus extrui, quarum præcipua quæ est. Aër à Salernitanis minimè perstringatur. Nam ut hoc scribendi genus omittam difficile, adstrictum, & ad docendum parum appositum, quæ obmissionis excusatio esse possit, Videtur mihi planè satis factum si nomine cibi comprehensum fuisse Aërem dixerò. Est enim vel Hippocr. & Gal. testibus triplex alimentum, πνεύματος spirituosum seu aëreum, υγρῆς humidum, ξηρῆς solidum. *Principium, inquit Hippocr. lib. de alimento, alimenti, spiritus, nares, os, guttur, pulmō, reliquaque perspiratio* ἢ ἄλλῃ διαπνοῇ. *Alimentum humidi tum siccī principium; os, gula, ventriculus.* Hanc Hippoc. sententiam amplexus est Gal. libro de utilit. respirat. lib. de usu pulsuum, lib. 1. de diffic. respir. 2. de placitis, 7. de usu. part. cap. 8. & 9. ubi quidem διαπνοῇ seu perspirationem usum duplicem præbere refert, maximum quidem ut caloris nativi symmetriam conservet, πρὸς τὴν τῆς συμφύτου δερμοῦ φυλακῆν, minorem vero ut spiritum animale nutriat πρὸς τὴν τῆς ζωῆς πνεύματος ἔσφλῶ. Ut ergo cœnæ nomine quævis edendi tempestas intelligi debet, sic & quodvis edulii genus seu sit potulentum, seu esculentum, seu spirituosum quod vocatur Aër primitivum caput higeines constituens. Cæterum hunc senarium rerum non naturalium, ut Medici loquuntur, numerum non ineptè quidam colligunt ex numero facultatum nostri corporis quarum singulis duas assignant, Naturali quidem cibum & potum, atque excrementorum evacuationem, Vitali aërem & animi perturbationes; Animali denique motum & quietem, somnum & vigiliam. At Gal. methodi & ordinis artifex eas ad quatuor capita revocavit lib. 1. de sanit. tuend. videlicet

Obje-
ctio.Dilu-
tio.Ali-
men-
tum tri-
plex.Sex res
non na-
turales
nec
plures,
nec
paucio-
res.

10 DE CONSERVANDA

ad assumenda, ad movenda, facienda, & educenda
πρὸς ἐσθίαν ἐξέρχεται, πρὸς ποτὴν, ποιήσασθαι, καὶ ἐκδιδόναι.
 Assumuntur cibus, potus, ad rovetur aër circum-
 fusus, fiunt exercitationes, somni, vigiliæ, per-
 turbationes, educuntur excrementa. Nos ordi-
 nem medicis usitatum sequemur cujus schema ul-
 timo capite prolegom. dedimus.

Higien-
 nes uti-
 litas
 duplex.

Restat ut duplicem utilitatem quæ ex observa-
 tione rerum non naturalium elici solet subjunga-
 mus. Prima est vitæ incolumitas & sanitas illiba-
 ta, altera vita diuturna atque longæva. Atque ut
 breviter utrumque definiatur, certum est medi-
 cinæ ope velutudinem posse conservari proroga-
 rique vitam. Est enim Medicina ars tuendæ
 atque conservandæ sanitatis ab Altissimo crea-
 ra & è terra producta, quæ est veluti penus ac
 promptuarium omnium medicamentorum. *Me-
 dicina*, inquit Plutar. de sanit. tuenda, *sic est de
 numero disciplinarum liberalium, ut politie, splen-
 dore, incunditate nulli sit inferior, porro mercedē abun-
 de magnā addit sui studiosis, nēpe corporis salubritatē
 ac prosperam valetudinem, τὸ σωτηριῶν καὶ τὸ ὑγιῶν.*
 Nec enim existimo cum Hippocr. lib. de arte
 audiendos esse eos qui negant ullam esse medici-
 nam, sed omnia una fortuna regi: licet enim
 multi ægri etiam citra medicorum usum sanitati
 restituantur, *videtur tamen omnino fieri posse*, inquit
 Hippocr. *ut hi ipsi in medicinam inciderint, &
 hoc tandem magnum signum est essentia artis, nem-
 pe artem esse & quidem magnam, quādo saucii qui ar-
 tem esse non putant per ipsam servati apparent.* Elegan-
 ter & suo more Plinius scripsit multos populos
 diu sine medicis, sed non sine medicinâ degisse.
 Nam ut ratiocinatur Hippocr. lib. de veteri med.
 ars medica inventa ab initio est atque quæ sita ob

necessitatem, quod videlicet non sufficeret homi-
ni idem cibus atque potus qui bovi & equo, idcir-
co, ait, *qua nunc inventa sunt edulia multa arte excogi-
tata & multo tempore in usum adducta mihi vidētur,*
quod nimirū in multos & graves morbos ex robusta ac
ferina victi. lege hominū corpora inciderēt ingestis sine
*discrimine cibus valida s̄que vires habētib⁹, in quos ip-
sos etiā si eodē victu merētur hodie inciderēt, vehemen-
tissimos, dolores, morbos, citissimāque mortem subeundo.*

Sed quia hic locus Hipp. corruptissimus est, præ-
stat ejus verba ex nostra emendatione subjicere
τὰ ἢ γὰρ νῦν διατρήματα εὐρημένα καὶ τετεχνημένα ἐν πολλῷ
χρόνῳ γὰρ γινώσκω μοι δοκέει. ὡς γὰρ παχὺν πικρὰ τε καὶ δεινὰ
ἀπὸ ἰσχυρῆς τε καὶ θηριώδους διαίτης σώματα ἀκρήτων εἰ-
σφερομένων καὶ μεγάλας δυνάμεις ἔχόντων, οἷα περ ἀπὸ καὶ
νῦν ἄσ' αὐτῶν πάχουεν πόνουσι τε ἐχυροῖσι καὶ νέουσι ἀε-
πιπτόντα καὶ διὰ τὸ χεῖρος θανάτοιον. Multo plura ad pro-
bandam medicinam attulit Hippocr. lib. de le-
ge & veteri med. quorum tædiosa esset enume-
ratio.

Hipp.
emen-
datus.

Satius est ut diluamus quorundam hominum
opinionem autoritate Gal. roboratam scribentis
lib. 1. de sanit. tuen. suam cuique animanti natu-
ram satis esse ad proprias convenientesque exci-
tandas appetitiones quibus sanitatem salutemque
tueatur: *ἰκανὴ γὰρ ἡ φύσις ἐν ἀπασὶ τοῖς ζώοις ὄρμας εἰκείας*
ἐνδεῖναι πρὸς εὐγίαν τε καὶ σωτηρίαν, quo sensu Hippocr.
epist. ad Damagetum naturam vocat opulentam,
omniumque alumnam per ea quæ abundè sup-
petunt, *πλεσίλω φύσιν καὶ πάντων τηθλωὴν δι' αὐτὰ κρείνεις.*
Si ergo naturæ sapientissimæ, justissimæ καὶ πάν-
τα αὐτοδιδάκτως τε καὶ αὐτομαθῶς προήεσις, & om-
nia ex sese agentis ductu impulsuque ad res sa-
lutares cognoscendas & amplexandas invitamur;
non est quod ad medicinam recurramus, aut salu-

Obje-
ctio ex
Gal.

Gal. an
quod
in ute-
ro con-
tinetur
sit ani-
mat.

DE CONSERVANDA

Solu-
tio.

taribus medicorum consiliis utamur. Tanti fuit
nomenti apud nonnullos hæc ratio, ut medicos
animarum negotiatores vocaverint per mortes
hominum sua experientia agentes. Has tamen &
similes rationum *ἐπιφάνειαι* sic dissipavit Francisc.
Valleriola enarrat. medic. lib. 4. enarrat. secun-
da, ut ejus verbis addere hominis sit otio abutentis
& transcribendi pruritu laborantis. Monuit Hip-
lib. de morb. mortem morbumque hinc gigni;
cum quis cibus & potionibus quæ maximè confe-
runt, aut multum aut intempestivè usus fuerit.
Scribit Theſſalus Hippocr. filius in orat ad Athe-
nienſis qui vitam erroneam degunt *μακρότεροι βίης,*
pericula & ægri tudines magis accidere solitas
quàm iis qui certam vitæ rationem sequuntur,
πεπραγμένω ζών. Gal. libro quinto de sanita. tuen.
gloriatur se iis qui prius assiduis premebantur
morbis ea sanitatis præcepta tradidisse, quibus
cum paruisſent prorsus morbi expertes multis an-
nis permanserunt. Addit præterea se quidem ex
lassitudine aliquando febricitasse, sed nullum præ-
terea morbum per multos annos expertum. *Quis
etiam, inquit, percussus certis corporis partibus un-
de alii inflammationibus bubonibusque contractis fe-
bricitarunt, nunquam phlegmonem bubonemve sensi
nec febre laboravi, non aliunde certe quàm ex servan-
da sanitatis arte tanta commoda consecutus, cum alio-
qui nec salubrem corporis statum ab ortu ipso sim nactus,
nec vitam planè liberam sortitus.* Illud etiam sponde-
re auderet ne bubone quidem laboraturos eos
qui sanitatis tuendæ præcepta servaverint. Sapien-
ter Arist. Probl. 38. sect. 19. observavit nos cum or-
dinate & laboramus & bibim⁹ & comedimus, na-
turam viresque nostras servare & augere, contra
vero inordinate cum, agimus depravare naturam

atque de suo statu dimovere *πονοῦντες γὰρ καὶ πίνοντες καὶ εἰδόντες τὰ τεταγμένα σάξωμι καὶ εὐξοίην τῶν φύσιν καὶ τῶν δῶαμι, ἅταυτα δὲ εἰδόμενοι καὶ ἐξίσταμεν αὐτῶν.*

Quos autem cruciatus & morbos inducat præpostera victus ratio, copiosè simul & elegãter expressit moralis sapientiæ coripheus Seneca epist. 95. quam legere non pigeat. Senecæ vestigia premeus Horat. lib. 2. ferm. sat. 2. cecinit.

Accipe nunc victus tenuis quæ quantaque secum
 Afferat: imprimis valeas bene, nam variz res,
 Ut noceant homini credas, memor illius esca,
 Quæ simplex olim tibi federit, at simul assis
 Miscueris elixa, simul conchyliã turdis,
 Dultia se in bilem vertent, stomachoque tumultum,
 Lenta feret pituita.

Visne Medicinæ fructus tibi aliquot exemplis confirmati? Pollio Romulus senex ille Augusti hospes apud Plin. lib. 22. cap. 24. centesimum annum excedens cum ab Imperatore interrogaretur quam maximè ratione vigorè illum animi corporisque custodisset, respondit; intus mulso, foris oleo. M. Cato Græcorum medicorum osor professus est se & conjugem Medicinæ beneficio usque ad longam senectam perduxisse. Cyrus apud Xenophonem eo sermone quem moriens habuit admodum senex, negavit se unquam sensisse senectutem suam imbecilliozem factam quàm adolescentia fuisset. L. vero Metellus post, consulatum Pont. Max. ita bonis viribus extremæ ætatis tempore fuisse narratur, ut adolescentiam non requireret. Senectus Georgiæ Leontini produci in adagium solet de optima nec annis exoluta: cum vero ab eo quæreretur quomodo annum attigisset octavum supra centesimum, respondisse dicitur quod voluptatis causa nil sibi umquã permiffisset face-

Exempla copiosa qui sanè vixerunt & diu.

Pli l. 29. ca. 1.

14 DE CONSERVANDA

re; *ἡ δὲν πᾶπο τε ἡ δονῆς ἐνεχε πράξας.* Herodicus Medicus teste Plat. dialogo 3. de rep. omnium infirmissimus sui temporis, artis medicæ opera fere centesimum annum implevit. Joannes de temporibus apud Fulgosium 420. annos vixisse narratur. Plut. notavit multos corpore alioqui parum firmo vitam solâ diligentîâ longam consecutos. Sed paucula hæc exempla ex magno & pleno acervo deprompsisse sufficiat.

An senium retardari possit.

Superesset demum ut inquireremus num dari possint quædam medicamenta aut alimenta quæ inventum prorogare, senium retardare valeant. Equidem neminem fugit apud Gal. lib. de maraf. inventum Philosophum qui artificio medico immortalitatem hominibus polliceri auderet. Democritus apud Diophanem lib. 5. Geopon. cap. 7. rogatus quomodo homines incolumes manerent & longevi, respondit si externas corporis partes oleo, internas melle illinerent; *εἰ τὰ μὲν ἔξωθεν ἐλάϊφ σὺ σώματος, τὰ δὲ ἐνδοθεν μέλιτι χυήσονται.* Quod observatum quoque habes apud Athen. lib. 2. deipn. cap. 7. quo loco Aristoxenus scribit morbum nunquam senfuros qui pane cum melle quotidie vescerentur. Addit Lycus eo loci *πυλυχαρίης* esse Corfos quod melle perpetuo uterentur. Jactitant Chymistæ sua *κρατὶς τοῦ χειρουργήματα*, vividos latices, olea incombusta, potabile aurum, Panacæam, mumiam magneticam, hieras hermeticas, aliptas divinas & nectareas, quibus retardetur senectus, adolescentia conservetur. Gloriatum apud eos Artesius se mille & viginti quinque annos vixisse. Refert Rogerius Bacco epist. de secretis operibus probatum fuisse testimonio litterarum Papalium, Germanam captivum inter Saracenos hausisse medicinam qua usque ad quingentos annos vitam

protogarith. Notat quoque nemoris alicujus custodem in majori Britannia unguento quodam totum corpus exceptis pedum plantis perunxisse; cujus beneficio trecentos annos sine corruptione & cruciatu, si pedum excipias dolores, vixerit. Sed quid attinet has & similes nugas Alchimistarum, & nova deliria fratrum Rosaceæ crucis enumerare, cum pleni sint veterum & recentium libri, plena monumenta eorum qui beneficio divinæ artis nostræ se à morbis tutos præstitere & in vegeta senectute diu perseveravere? Quid juvat, inquam probare lucere meridie? Consulantur Gal. lib. de Maraf. & de sanit. tu. Aristot. lib. de longit. & brevit. vitæ, Albert. Magn. comment. in parva natural. August. Niphus ibid. Buccaferreus comment. in lib. 2. de gener. & corrupt. Marsilius Inguen. quæst. 17. & Albert. de Saxon. quæst. 13. in eundem lib. Frat. Amadeus Meigret quæst. in eundem locum, Conciliator differ. 113. Petr. Hispan. comment. in lib. Diatarum univers. Isaaci. Dinus de Garbo quæst. 63. lib. 1. Summ. medic. tract. 5. & in tractatu de restau. humido radic. Jacob. Foroliviensis, quæst. 34. Turisa. quæst. 2. & 3. in lib. 3. Gal. de arte parva, Card. lib. 1. De sanit. tuen. cap. 8. & lib. 3. cap. 30. ejusdem operis, & lib. Theognost. Marsil. Ficin. lib. De vita producent. Vales. de sacra Philosoph. & lib. controvers. Anton. Gazius in florida corona cap. 5. & 15. Thomas Philologus de producenda vita ultra 120. annos. Martin. Panca de prologanda vita. Arnal. Villanovan. lib. De conservanda invent. Codron. de annis climacter. Korumannus de miracul. vivorum, Talentonius lib. 2. reconditarum rerum cap. 1. Longius epist. 76. lib. 1.

*SI tibi deficiant medici, medici tibi fiant
Hæc tria, mens hilaris, requies moderata, diæta.*

Hoc loco fit mentio trium remediorum, quæ in defectu medici, vicem ejus cùm apud alios, tum nobiles maximè & excellentes viros supplere possint.

Læticia. Primum, animus hilaris ac lætus. Læticia enim calorem excitat naturalem, spiritus temperat & puriores reddit, virtutem corroborat, ætatem floridam facit, invenile corpus diu conservat, vitam prorogat, ingenium acuit, & hominem negotiis quibuslibet obeundis aptiorem reddit. Convenit autem ut hæc ipsa læticia, sive gaudium bonæ valetudini commodum, sit temperatum, non excedens modum, neque repentinum. Nimio enim & repentino gaudio, quemadmodum Galenus lib. 2. cap. 5. de Symptomatum causis, & Alexander Aphrodisæus problemate 21. memoriæ prodiderunt, tanta fit cordis relaxatio, ut virtus vitalis unâ cum innato calore tota egeratur, ac dissipetur, adeoq; syncope nonnunquam & repentina mors consequatur. Atque hujus quidem rei extant horribilia ac pertimescenda exempla, apud T. Livi. Decad. 3. lib. 2. Valerium Maximum lib. 9. c. 12. Plin. lib. 7. cap. 32. & 33. & aul. Gel. libro 2. cap. 15. At enim cùm, juxta tritissimum Scholis Medicorum dictum, contraria contrariis curentur ac depellantur, illis potissimum gaudium adsciscendum est, qui tristioribus animi pathematis immodicè conficiuntur. Quod sanè per illa cum primis consequantur, quæ principes facultatum partes corroborant, sanguinem bonum generant, & spiritus instaurant, eadem quippe & menti, Avicen. 11. 3. tract. 2. ca. 10. teste, gaudium & læticiam conciliant

effiant adjunguntque. Hujusmodi porrò sunt cibi
suaves & boni succi, vinum subtile ac delectabile,
boni & fragrantès odores, delectabilium rerum
commemoratio, & cum amicis & familiaribus
frequentior & jucunda conversatio. Quare, ut
Eobanus noster disertè canens, admonet.

Utere convivis non tristibus, utere amicis,
Quos nugæ. & risus, & joca salsa juvant.
Quem non blanda juvent varii modulamina cantus?
Hinc jecur & renes, ægræque corda stupent.
Nam nihil humanas tanta dulcedine mentes
Afficit, ac melicæ nobile vocis opus
Tange lyram digitis, animi dolor omnis abibit,
Dulcisonum reficit tristia corda melos.

Atque hinc adeò est, quod graviss. autor Plutar.
in lib. de Virtute morum tradit Pythagoram ani-
mo pacando sedandòque ab affectibus & pertur-
bationibus vehementioribus, Musicam adhibere
solutum. Sic Saül quoque per David psallentem
à spiritu maligno liberatum legimus. His similia &
scitu non indigna, lib. 1. & 14. Diogenes Laërtius
Athenæus refert. Atqui hæc tenus quidem dicta
magna ex parte hisce etiam versibus ex Hierony-
mo Fracastorio complexi sumus.

Tu tamen interea effugito, quæ tristitia mentem
Sollicitant procul esse jube curasque metumque
Pallentem, ultrices iras, sint omnia læta-
Alma Ceres te in hoc, Bacchi quoque læta juvabunt
Munera, sic dulces epulæ, sic copia rerum.
Sic urbis, sic ruris opes, & summa voluptas,
Visere sæpe amnes nitidos, jucundaque Tempe,
Et placidas summis sectari in montibus auras.
Accedant juvenumque chori, mistæque puellæ.

Secundum, Animi tranquillitas, nobiles enim ^{Tran-}
& excellentes viri, ob maximas & diversas curas, ^{quilli-}
tas.

B

quas sustinent (si ipsis cætera omnia antè pariter adfuerint) mentis inquietudine magis, quam mediocris conditionis homines, læduntur. Nam si quid aliud, hæc maximè somnum impedit, qui nobilibus, cum biliosæ ferè & siccioris naturæ

Vigiliæ. sint, in primis conveniebat. Vigiliæ verò, ut Galenus lib. 7. cap. 6. Therapeu. metho. autor est, magis adhuc totum corporis habitum siccant, adeoque iis, qui alioquin ex siccitate laborant, infestissimæ sunt.

Re-
quies. Vel requies hęc ad corporis quietem, quæ motui opponitur referenda est. Nam & hæc quoque ad valetudinem necessariò adhibetur. Calorem enim naturalem assiduis laboribus fractum ac dissipatum revocat, vires exhaustas ac penè perditas recuperat, adeoque præstat, ut animal se colligat, ac durare possit. Quod diserte admodum apud Ovidium lib. 1. Epist. 4. Phædra Hippolyto iis versibus significavit :

Quod caret alterna requie, durable non est,

Hæc revocat vires, fessaque membra levat,

Eleganter autem alternam requiem vocat: sicut enim non semper laborare, ita nec semper quiescere expedit.

Dieta. Tertium, Moderata diætæ, id est, modus, seu ratio vivendi, Græcis communiter *diætæ* dicitur, Latini victus rationem reddunt. Quidam Græcam dictionem retinere, ac Latinis characteribus, Diætæ, scribere maluerunt, vulgus Regimen sanitatis, sive regulam victus appellat. Complectitur autem in se, non modò, quæ ad cibi & potus rationem attinent: sed reliquas etiam res omnes, quas non naturales medici uno ore vocare solent. Harum enim commodus & moderatus usus saluberrimus est, & corporis constitutionem confer-

vat, intempestivus verò & immodicus sanitatem, adeoque naturam hominis corrumpit. Ut igitur vita morbis omnium minime obnoxia sit, harum legitimus usus sollicitè ac diligenter servandus est Plura infra.

Animadversio.

ARS medica paucorum olim hominum fuit, & si credimus Diodoro Sic. certarum familiarum: scribit enim lib. 1. biblioth. nemini licuisse apud Ægypt. ullum in rep. munus aliud vel artem profiteri, nisi à legibus definita & à parentibus quasi per manus tradita fuisset. Sic Asclepiadarum familia medicorum fuit, sic propagata hæc loquendi forma *κατὰ τὴν πατρίδα*. Medicorum filii pro ipsis Medicis. Tum temporis Medicorum penuria erat. At ubi pluribus Ars communicata fuit, & cœpit cibus non ad tollendam, sed ad irritandam famem quæri, & inventæ sunt mille condituræ quibus aviditas excitaretur, in hunc multiplicem medicorum quem videmus numerum crevit. In ortu Academiæ Salern. parciior erat medicorum numerus; ac proinde hoc præceptum concinnatum est ab ea, ut si forte Princeps Robertus comitem medicum perpetuum non haberet cujus consilio uteretur, tria in illo præcepto designata sedulo observaret ad sanitatem custodiendam. Tuta & segura sunt nostra sæcula à paucitate medicorum; tum propter Academiæ medicas, quæ nullo examine severo, nullo specimine præmissis ad lauream doctoralem quosvis ignaros admittunt, tum propter Magistratum indulgentiam qui circulatores & Aggyrtas, Vnde multi tam medici,

B ij

20 DE OBSERVANDA

medicā artem profitentes, suis civitatibus non expellunt, sed grassari sinunt in publicam civium perniciem Adeout nōstra ætate Pliniana ἐπιτηδωνος nimium quantum verissima est. Itaque Hercule, inquit, in hac artium sola evenit, ut cuicumque medicum se professo statim credatur, cum sit periculum in nullo mendacio majus. Nulla præterea lex que puniat inficiam capitalem, nullum exemplum vindictæ. Discunt periculis civium & experimenta per mortes agunt.

Lib. 29
cap. 1.

Sed quorsum hæ ἀπό τῶν ἐπιτηδωνος? Redeo in viam.

De Aëre.

CAP. I.

A Er sit purus, sit lucidus & bene clarus,
Infectus per se nec olens fœtore cloaca,
Alteriusque rei corpus nimis inficientis.

Optimi
aëris
notæ.

H Ic quatuor traduntur notæ optimi & habitabilis aëris. Prima, ut sit purus, id est, non infectus à vaporibus, quia impurus alterat cor, secundum complexionem illius quod ei commiscetur. Sicut innuit Hali. com. 16. lib. 3. Galeni artis medicinalis. Secunda, ut sit luminosus. Aër enim turbidus, corpori tristitiam & pigritiam infert, quia commiscet humores, & turbidus ad cor penetrat, unde generantur spiritus turbidi, & crassi, animam contristantes, & pigritiam inducentes. Nihil ergo magis jucundum ac hilarem reddit hominem, minusque gravat, quam si claro aëre ambulet, vel mane surgat. Tertia, ne sit infectus, cujusmodi est in locis cadaverum non cremorum multitudine refertis, quemadmodum in præliis contingere solet, & hunc pestis fere sub-

sequitur : inspiratus enim in corpore spiritus inficit. Quarta, ne fœtorem habeat cloacæ, & sub hoc comprehendunt infectiones particulares aëris, ut latrinarum, fovearum, culinæ, & locorum, in quos cadavera convehuntur, & ossa mortuorum, aut lacuum seu paludum, in quibus linum vel cannabis putrescit. Talis enim spiritus nostros inficit, ac maximam cerebro noxam suggerit. Hinc Avic. 2.1. Doct. 2. Et aër quidem dum est temperatus, & clarus, neque substantia extranea, complexioni contraria ei admiscetur, & sanitatem efficiens, & ipsam conservans, & cum matatur, contrarium suæ operationis operatur.

Verùm quo prædictorum exactior notitia habeatur, sciendum est, aerem pro valetudine tuenda duobus modis esse necessarium. Primò quidem ob refrigerationem cordis. Secundò verò, ob expulsionem fumosarum superfluitatum, spiritum & calorem innatum molestantium. Quemadmodum enim videmus ignem externum ventilatione aëris suffocari, & extingui, ita etiam de spiritu & calore innato imaginandum est. Indigent enim aëre nutriente, conservante, & temperante. Temperatio ergo caloris innati fit per aëris attractionem, & depuratio per aëris expulsionem. Primum quidem per motum attractionis, alterum verò per motum expulsionis. Si ergo aër attractus, fuerit fœtidus & impurus, corrumpitur calor & spiritus innatus.

Quare eligendus est purus, ac liber, qui ex terra plana vel edita ventorum perflatu undique lustretur optimæ essentia, & cui nihil vaporis seu halitus alieni admisceatur, neque sit turbidus, nec nebulosus. Hic enim humores conturbat, & animam, ut dictum est, contristat. Nec editis montibus in

22 DE CONSERVANDA

valle inclusus, qui nullum perflatum recipiat: hic enim suffocans putrisq; est, similis illi qui in domibus quibusdam est inclusus, in quibus ob putredinem & perflatus defectum, plurimus acervatur squalor ac situs. Proinde omnib⁹ ætatibus noxius est & evitandus, Quemadmodum & quilibet inclusus. Hæc fere Gal. lib 2. de sanitate tuenda.

Tempore tamen epidemiæ, ob generaliore aëris putrefactionem inclusus convenientior est, unde id temporis domi manere, ac fenestras concludere præstat, ne qua putridus aër inspiret: alias liberior aër magis evitandus. Præterea in conservanda valetudine aer, cui commiscetur halitus stagni & paludis, ac specus profundi, pestilentem auram spirantes, & qui ex animalium, olerum, erucæ, ceparum & similibus arborum malarum viscositatum, quales ficus & nuces, & leguminum putredine aut fimo coinquinatur. Cavendum etiam ne in aliqua primarum qualitatum excedat, scilicet caliditate, frigiditate, humiditate & siccitate, id quod arte nostra moliemur sicut docet Avic. 2. 1. doct. 2. cap. 5. & 6.

Animadversio.

Aer
quot
modis
consi-
dere-
tur.

Hæc est prima sectio Higeines Aërem complectens, quem diximus revocari à Salernitanis ad alimentum spirituofum. Quia vero nobis consilium est Galeni & aliorum medicorum premere vestigia qui Aërem ad caput *ἡ ἐξ ὧν ἀερίων ἀνάσσει*, id est, rerum foris incidentium referunt; Idcirco non ea ratione tantum quæ spiritus nutrit, à me considerabitur, sed quatenus etiam vim habet calefaciendi, refrigerandi, incraffandi,

attenuandi, aut quovis pacto alterandi & conservandi nostrum corpus. Hæc autem disputatio quoniam prolixa est & diffusa admodum, in certas partes ac veluti membra à me dividetur fugiendæ confusionis gratia.

Aeris
necessi-
tas.

Aër quis eligendus, quis fugiendus, ut emendandus.

M E M B. I.

Aeris tanta est necessitas, tanta dignitas, ut potiore hominis partem Latini Animam ἀπὸ τῆς ἀνέμου à vento seu aëre, Græci ψυχῶν vel ἀπὸ τοῦ ἀναλόχου, quod aëris proprium est, vel ἀπὸ τῆς ψύξης, ab aëris refrigerio; quo, ut habet Chrysippus apud Plut. de placitis, puellus in utero materno indiget, deducam voluerint. Ab ea fortassis mente Varro animam definiebat apud Lactant. lib. de opif. Dei cap. 17. *Aërem ore conceptum: fervescit in pulmone, tepescit in corde, diffusum in corpus.* Quod ipsum autem Varro nem Chrysippus & Hippocrates dixerant, qui animam spiritum seu aërem vocaverunt; quod una eademque anima & respiremus & vivamus. Lucianus in Toxari Scytharum Jusurandum ait esse, *μὴ τὸν ἀνεμὸν καὶ τὸν ἀκινάκω*, per vêtum & Acinacê, quod Acinaces (quod nomen est gladij) ἀποπνίσκειν ποιεῖ, mortis sit auctor, ἀνεμος vero ζωὴς αἴτιον, vitæ causa, Observatione digni sunt versus Pacuviani in Chryse de aëre:

Hoc vide circum supraque quod complexu continet Terram, quod nostri cælum memorant, Grai perhibent æthera.

B iij

34 DE CONSERVANDA

Quicquid est hoc, omnia is animat, fomat, auget, alit, servat,

Sepelit, recipitque in sese omnia, omniumque idē est pater. Indidemque eadem, quæ oriuntur, de integro æquē eodem occidunt,

Si omnib⁹ aliis abstineat homo, neq, cibū sumat neque potum, possit tamē duos dies, vel tres, vel plures ducere, at si cui spiritus via in corpus intercipientur, in brevi parte unius diei intereat, ut vel hinc quāto usui aēr corpori sit, liceat aestimare, inquit Auct. lib. de flatib. hūc tamen usum ad tria capita cū Gal. lib. 8. de placit. Hippoc. & Plat. cap. 8. revocare possumus; εμψοξν, ρίπτιον, καὶ γένεσιν πνεύματος ψυχικῆς, refrigerationem, ventilationē, animalis spiritus generationem seu nutritionem. Refrigerat suo appulsu cum sit frigidior corde, cui contemperando à pulmone attrahitur. Aëris substantiam, inquit Gal. lib. an sang. in arter. cont. cor non exposcit, sed frigiditatē solūmodo quo recreari desiderat. Ventilat calorē nativum suo motu tanquā flabello, quo non modo ignis ille, ut loquitur Hipp. tepescit, sed etiā excitatur. Generat autē spiritus sua substātia, nā ab arteriis asperis extrinsecus attractus in pulmonis carne primū cōfiscitur, tum autē in corde & arteriis, iis maxime qua in plexu sū retiformi, ultimò ac perfectissimè in cerebri vetriculis. ubi utiq; & animalis primū exacte efficitur ex Gal. lib. 7. de usu partium cap. 8. Cæterum aēr hos fructus producit ἀναπνοῇ inspiratu, καὶ διαπνοῇ & transpiratu. Inspiratur duplici via; ore & arteriis: ore καὶ εἰσπνοῶ καὶ ἐκπνοῶ aspiratione & expiratione: arteriis καὶ διαστολῶ καὶ συστολῶ dilatatione & constrictione. Transpiratur per cutim universam quæ foraminulenta est & cribri instar, tenuissimis meatibus, quos Græci πόρος vocant, pervia. Itaque cum tot portis ac fenestris corpus nostrum aëre subeat, sedulo nobis laborandum est ut quā purissimus

Vsus
aëris
triplex.

ac saluberrimus hauriatur. Quis autem hoc nomine donāus sit, vix melius intelligi potest quam propositis vitiis quibus carere debet; quæ partim in ejus substantia, partim in ejus qualitatibus contingunt. Quoad substantiam nec sit crassus nec putris. Crassus enim impurus, caliginosus, obscurus, nubilus, salutaris nulli, sed noxius. Spiritus quippe obscurat & inficit, calorem nativum opprimit, corpus gravat, mœrorem inducit, mentem deprimit, humores & partes principes graviter lædit. Multum autem interest utrum quis crassum aërem dicat an turbidum. Crassus humoris multum ejusque densi ac opaci per totum obrinet, visionisque aspectum plerumque adimit, ne aut stellas minutiores cernere possimus, aut non nisi infuscatas atque obscuratas deprehendamus. Turbidus partes crassiores multas humore suo constantes ventis turbulentis inter se renem agitatatas habet, proinde defes non est prorsus ac silens ut crassus, nec totus udus, sed ficci aliquid obtinens. Crasso contrarius est tenuis aër, purus, limpidus, serenus, liber & perfatus, qui omnibus salutaris censetur à Gal. 1. de sanita. tuen. cap. decimo. Putris admodum noxius & pestilens habetur; seu à se putrefcat dum non ventilatur; ut qui montibus excelsis undique velut conclusus tenetur: seu aliunde corruptionem acquirat, putà à cœlo & syderibus, à ventis ex locis infectis spirantibus, à tetto vapore & halitu putri stagnorum, cloacarum, cadaverum, aliarumve rerum putrescentium graveolenti inspiratione, & is semper est fugiendus. Sincerus, sub constellationibus benignis constitutus, ventis salubribus agitatus, rerum putridarum vaporibus non inquinatus, perpetuo de-

Quis
aër cli-
gen-
dus.

Crassus
aër &
ejus ef-
fectus.

Turbi-
dus
aër.

Tenuis
aër.

Putris,

Sincerus,
pus.

26 DE CONSERVANDA

Calidioris
aëris
noxæ.

Frigidioris
effe-
ctus.

Aër
quis
salu-
brior.

ligendus. Ratione qualitatū aër quoque calidior vel frigidior, humidior vel siccior, iis qui inculpatæ sunt sanitatis minimè expetendus est. Calidior enim aëris constitutio spiritus accendit, bilem auget, humores liquat, corpus dissolvit, sudores movet, sitim excitat, coctionem immittit, & dissipato calore nativo vitam efficit breviorē ex Avic. fen. 2. lib. 1. Doct. 2. cap. 16. At frigidior cutis meatus occludendo ac perspirationem impediendo febres putridas accersit, destillationes comprimendo excitat, quæ in ventre sunt obdurat, ex part. 27. sect. 5. lib. 6. epid. Humidior pituitam & cruditates multas congerit & eos morbos parit qui recensentur aphor. 13. lib. 3. Siccior humores quidem supervacaneos absumit, sed febres acutas parit ob humorum acrimiam proventum, cutim desiccatur, & sitim excitat. Enimvero intemperatis hominibus salubriores sunt hi qualitatū excessus quàm ipsa moderatio: biliosos quippe magis juvat frigidus aër quàm temperatus, pituitosos calidus quàm moderatus; ut enim observatum est ab Hippocr. aph. 2. lib. 3. *naturarum quedam ad astatem, alie vero ad hyemem benè vel malè habent: & rectè quidam se habent in astate frigida & humida, malè in hyeme*, inquit Philotheus comm. in eum aphor. Quemadmodum igitur temperatis hominibus & *europæis* aër temperatus, hoc est in medio omnium qualitatū velut constitutus magis, convenit, sic Intemperatis Intemperatus, & ad contrariam utentium constitutionem desectens. Credidit tamen Gal. temperatis salubriorem esse aëris statum qui ad calidum & humidum vergat, quæ ratione ver illi saluberrimum dictum: est enim ejuscemodi constitutio amica & familiaris princi-

plis vitę nostrę quę in calido & humido consistit. Probarem tamen magis eam aëris constitutionem quę ad calorem & siccitatem paulò inclinaret : nam & calore vita continetur & siccitate difflantur excrementa atque consumuntur, putredo quoque prohibetur & corporis partes firmantur ac roborantur. Et sane Hippoc. lib. de aër loc. aq. Orientales regiones *ὀριζωντικὰς* definit; Occidentales vero *δύσην κέσθητος νοσηρωτάτων* situm morbosissimum obtinere dicit, ob nebulas frequentiores quę humidioris loci signa sunt ! non insignem tamen siccitatis excessum laudo, sed eum qui paulò humiditati superemineat.

Quod ergo necessaria sit aëris inspiratio, si- Vt aër
mulque ejus noxę homini subeundę sint, excogi- cmen-
tavit ideo Medicīna consilium & artificium dari
emendandi aëris vitia si quę sint, ejusdemque præ- possit,
parandi. Imprimis enim medicīnę ductu varia ve-
stium genera adinventa sunt muniendo corpori
atque conservando, mox quoque ædificia extru-
cta, ac demum stragula, lecti, peristromata, cono-
pea, & cæteri hujus generis apparatus reperti,
qui nos tutos ab aëris injuriis & ab insectorum,
quę impurus producit aër, noxis securos præsta-
rent, de quibus nonnihil postea. Sed & alia admi-
nicula homini dedit castigando aëri; cum enim
æstuat, docet inspergi pavimenta foliis vitis & fa-
licis, irrorari oxycrato vel rosacea, frondib. & ra-
mis opacari, floribus & fructibus facultate humi-
dis mensas & triclinia onerari, coriis hybernicis
parietes circumvestiri, ædes angustas & ad me-
ridiem apertas desereri, laxas, perflatas & ad Sep-
temtrionem conversas habitari. Cum vero riget
aër & frigoribus exasperatur, emendandum ju-
bet igne luculento, suffitu odorato rerum aroma-

28 DE CONSERVANDA

ticarum, suspensis peripetasmatis, inductis supra tabulata tapetibus, clausis ædium meatibus, hypocausto excalesfacto, angusto conclavi tabulato, storea instrato, suffito, aulæis exornato & id genus aliis auxiliis. Corruptum aërem & pestilentem castigant succensi ignes ex aromaticis lignis, herbis, floribus suaveolentibus & similibus quæ ip̄ curâ pestis à Medicis fusiùs enumerantur.

De Aëris mutatione inductâ ab Astris.

M E M B. I I.

Non ineptè quidem meo iudicio Mythologi aëris subitas improvisasque mutationes designaturi, Jovem illum fictitium Deorum hominumque parentem introduxerunt in varias formas sese transmutantem, eumque Aquilæ modò, modò Cygni, Tauri aliàs, alias Satyri, nonnumquam auri, cuculi, pastoris rerumque aliarum figuram induentem nobis exhibuerunt, exemplo cum aëre non dissimili, qui momento temporis vix sine varietate atque inconstantia perseverat. Hæc autem aëris frequens mutatio partim à cælo & syderibus inducitur, partim à terra & aqua. Vnde aër im- mutetur. A cælo; motu, lumine, atque ut alii volunt, influxu. A terra & aqua, exhalationum vaporumque beneficio ventos & cætera meteora suscitantium. Ac sanè pro rerum istarum varietate exurgit varia aëris constitutio, indeque zonarum, climatum, regionum, civitatum, ædium, locorumque omnium, atque etiam hominum iis in locis degentium diversa temperamenta, multiplicesque inclinationes derivantur.

Equidem cum ex vario cœli motu ortuque syderum & occasu, non solum anni tempora distinguantur, sed etiam aër varias ut dixi subeat mutationes, quibus hominum temperamenta afficiuntur: Idcirco Hipp. 1. de diet. & lib. 1. de aër. loc. & aq. Astronomiam Medico necessariam esse putat. Cui suffragatur Gal. comm. 1. lib. 1. epid. Assentiuntur gravissimi Medici; Fortunat. Fidelis in Bisso. lib. 2. cap. 6. Roder. à Castro in Med. Polit. lib. 2. cap. 2. Hippol. Obicius, lib. Astronomicarum prædict. & Adria. Aleman. comm. in lib. Hipp. de aër. locis & aq. text. 13. Cæterum queri hîc posset quot modis cœlum in aërem resque sublunares agat, an manifestâ ratione per lumen & motum, an occultâ per influxum, ac per motum si agat, an per se calefaciat, vel per accidens; si per lumen, an immediatè vel radiorum interventu: si denique per influxum, an per effluxum substantiæ aut virtutis. Sed quia à philosophis magni nominis hæc fusissime in utramque partem explicata sunt, Zabarell. Celsalp. Telesio, Pererio, Patritio, Bucafer, Pico. Mirandul. Taurello, Anton. Bernardo, Bartholino, idcirco nihil transcribam, rerum ipsa experientia cõtentus; qua sola Astrorum virtutes nedû a doctis sed & ab idiotis deprehenduntur. Soli quidem undi ocello, planetarumque principi præcipua auet oritas ascripta, qui suo accessu generationis, recessu corruptionis rerum maxima est causa, sicque anni tempora distinguit, ut in aëre varia fiant temperamenta; in animalibus tam potenter agit, ut varios humores producat, & ad coitum generisque propagationem, quemadmodum scribit Gal. lib. 3. de cris. cap. 2. sollicitet. Magnæ quoque sunt lunæ in hæc inferiora vires; nam & mulierum men-

Astro
nomia
Medi-
co ne-
cessa-
ria.

Cœli
quot
modis
agant
in nos.

Solis
effe-
ctus.

DE CONSERVANDA

strua provocat, & Epilepticis nocet, & stirpes fructusque adauget, & animantia faginat, & corpora humectat, emollit, putrefacit; velut eleganter insinuat Gal. loco cit. & Plin. lib. 2. cap. 100. Addit. etiam Gal. mutationes quæ morbis acutis accidunt, diebus criticis lunæ esse tribuendas. Imo vero pro quadruplici ejus forma atque habitu quem induit dum lumen à sole fœneratur, varias aëris mutationes inducit, interlunio quidem atque plenilunio vehementiores, quod illud frigidius sit, hoc calidius ex Aphrod. probl. 64. lib. 1. minores dum curvata est aut falcata. Græci ἀποκλυπτον καὶ μιννοειδῆ vocāt. Cæteros etiam planetas aerem suis qualitatibus immutare, docet Prolem lib. 1. de judic. astro. & ejus comment. Porphyrus. Id ipsum stellarum fixarum proprium esse Hipp. demonstravit, dum Canis, Pleiadum, Arcturi ortum & occasum cognosci à Medico debere docuit lib. de aëre loc. & aquis; quod ab illis magnæ in aëre contingant mutationes & alterationes. Exortu enim caniculæ, quis æstare maria, fluctuare in cellis vina, canes in rabie fieri, ex Plin. cap. 42. lib. 1. quis difficillimas illo tempore esse purgationes ex Hippoc. aph. 5. lib. 4. non observavit? Deinde si Columellæ credimus cap. 2. lib. 1. de re rust. Pleiadum occasu tempestates ventique aquilonii insurgunt, & procellosæ grandines Arcturo emergente. Denique quis non mirabitur cum Ruell. lib. 2. de nat. stirp. cap. 152. stupendos effectus Aequinoctiorum & Solstitiorum, quorum etiam notas indubitatas signavit. natura & eas manibus ipsis Agricultorum ingestit? Floret ipso brumali die suspensa in tectis aridis herba pulegii, & muscutorum Jejuscula augentur: Cynocephalum utriusque Aequinoctii tempore per horas

Plan-
zarum
syde-
rum-
que ef-
fectus.

VALETUDINE. 31

diei singulas & duabus itidem noctibus urinam profundere notaverunt Aegyptii: Aestivo solstitio arthritide tentari corvos, obvertique olearum & tiliarum folia, memoria est. Hęc quidem partim Astrologicę, partim Medicę sunt considerationis; sed ea spectat Astrologus ut fortunas rerumque eventus vaticinetur, Medicus ut temporum aerisque mutationes & ex his nascentes morbos agnoscat.

Medi-
cus ab
Astro-
logo
differt.

De mutatione Aëris penes anni tempora.

MEMB. III.

INter cęli effectus manifestos reponuntur anni Tempora, quibus maxima vis est immutandi aërem. Hic ergo de illis agimus temporibus tanquam de causa quę sensibilibus aërem immutat. Est vero Tempus aut annuum quod sol metitur, aut menstruum quod à Luna desinitur. Annus quatuor partes comprehendit, quas Gręci *ἄρῆς*, Latini tempora seu tempestates vocant; Ver scilicet, Æstatem, Autumnum, & Hyemem. Enimvero quodnam sit harum tempestatum principium & finis, non satis apud omnes constat. Astrologi singulis anni tempestatibus tria Zodiaci signa tribuunt, sic ut anni tempus apud eos sit intervallum quo sol tria signa in Zodiaco percurrit: Veri quidem assignant arietem, taurum & geminos; Æstati cancrum, leonem, virginem; Autumnno libram, scorpionem, sagittarium; Hyemi capricorum, aquarium, pisces. Medici anni tempora distinguunt vel penes maximas mutationes ex ortu & occasu syderum primę magnitudinis; vel penes effectus varios illis temporibus

Anni
tempo-
ra ut
distinguan-
tur ab
Astro-
logo.
Vt à
Medi-
cis de-
finian-
tur.

contingentes. Primus modus colligitur ex Hippo-
lib. de aër. loc. & aquis & 3. de diæt. & ex Gal.
comm. in epid. sect. 3. tex. 14. & in lib. de humo-
rib. comm. 3. quibus locis septem partes anni re-
censentur. 1. est Ver incipiens ab æquinoxio verno
ad usque ortum Vergiliarum, quod intervallum
non est duorum mensû. Aestas duas partes cõple-
ctens, Oram & Oporam : Ora ab ortu Vergilia-
rum ad caniculam extenditur; Opora, quæ est anni
pars 3. à Canicula ad ortum Arcturi, quod spatium
utriusque partis est quatuor mensium; à fine nimi-
rum Aprilis ad Septembris principium. 4. est Au-
tumnus ab ortu Arcturi usq; ad occasum Vergilia-
rum, hoc est ad ultimum Octobris, exprorectus. 5.
6. & 7. pars est hyems, ob tres quibus constat par-
ticulas, quarum primam à principio Novembris
ad brumam usque *σπορῆς* seu sementem vocant,
altera Solstitium seu brumam continet, tertia Py-
thalia dicitur, quæ in æquinoctio verno desinit.

Altera divisio tempestatum est penes effectus
quos producunt enumeratos ab Avic. sen. 2. 1.
doct. 2. cap. 3. quo sensu Ver definitur tempus flo-
rum & initium pomorum; Autumnus tempus mu-
tationis coloris foliorum & principium casus eo-
rum; Aestas totum tempus calidum, Hyems totum
rigidum. Scio aliter distingui anni tempora à Var-
rone l. 1. de 22. c. 28. & ab Auctorib. 2. 2. l. 1.
c. 1. sed quoniam ea divisio ad Agricolas magis
pertinet, à me prætermittitur velut minus neces-
saria.

Tem-
pera-
menta
anni se-
cundû
Astro-
log.

Satius fuerit recensere temperamenta & virtu-
tes anni temporibus tributas, cum ad aëris intelli-
gendas mutationes utilissima sint. Astrologi ex
triplicitatibus signorum constituunt tempestates,
singulasque triplicitates singulis tribuunt elemen-
tis

tis

tis, ut ex his tandem facultates tempestatum colligatur. Prima triplicitas ab aëre aërea dicta, ver facit calidum-humidum; secunda ab igne ignea, æstatem calidam-siccam: tertia à terra terrea, autumnum frigidum-siccum: quarta ab aqua aquea, hyemem frigidam-humidam. Multo accuratiùs Medici & ad rei veritatem rectiùs definiunt Ver, temperatissimum & saluberrimum tempus, quod tamen intelligendum est de vere adulto sive medio, novū enim sive primum ver modicum hyemis sapit, ait Gal. cōm. 15. lib. 1. aphor. præcepto vero, cadens & ultimum, æstatis non nihil obtinet. Ut autem sit saluberrimū, temperatum esse debet, non nebulosum, nō pluviolum, sed in omni excessu planè medium, ex Gal. 1. de temp. & cōm. 2. in lib. 1. epid. Aestas omnium sententia est calida & sicca; Autumnus inæqualis temperamenti, proinde insalubris & morbosus; Hyems frigida & humida. Sed de mutationibus diversis quæ ex anni partibus proveniunt, tam secundum quàm præter naturam, inter ceteros legendus Hippocr. lib. 3. aphorif. & Avic. sen. 2. lib. 1. doct. 2. cap. 6. & 7.

Alterum tempus quod luna metitur, dicitur Mensis, in septimanas & dies divisus. Menses partes sunt anni numero duodecim, quorum qualitates ex signo Zodiaci in illis dominante desumi, docent Astrologi, Medici ex iis quæ de tempestatibus anni dicta sunt. Septimanarum facultates nonnulli ex quadris lunæ deducunt; quarum prima humida est, secunda calida, tertia sicca, quarta frigida. Idem de diei partibus enunciant; quarum prior eaque matutina, vernalis quodammodo est, hoc est veris temperiem ætinens; meridiana, æstiva: vespertina, autumnalis; nocturna, hyemalis: sed in iis parum momenti constituendum est.

Ver
quale
esse de-
bet.

Septi-
mana-
rum te-
pera-
menta.

Diei
partes
qua-
tuor.

G

De mutatione Aëris induc̄tâ à Ventis.

MEMB. IV.

INsignes aëris μεταβολαὶ seu mutationes, sunt venti, per quos aëris temperamēta alterantur: sic enim definit Gal. μεταβολαὶ τῆς κτ̄ πλω̄ κρᾶσιν ἀλλοιώσις; alterationes quæ fiunt penes temperamētum. Eorum maximam esse Medico habendam rationem docuit Hippocr. lib. de aër. loc. & aq. si enim ab aëre hominum temperamēta afficiuntur, multo magis à ventis qui ipsum aërem alterare & immutare possunt. Attamen non hic ventorum causas efficientes aut eorum investigamus cum Physicis essentiam, sed effectus solos duntaxat ac differentias, quod his ignoratis facultate, singulorum ventorum definiri non possint.

Hippocr. loco cit. duo genera ventorum constituit, κοινὰ πνιδικὰ communes ventos, & ἐπιχώρια particulares seu vernaculos. Communes seu generales aut determinati sunt aut indeterminati. Determinati vel quovis anni tempore spirant, vel certo tantum tempore. Priores illi quod ex certa mundi plaga flent, sunt, cardinales aut collaterales. Cardinalis quadruplex est, quia quatuor mundi sunt cardines; Oriens, Occidens, Meridies, & Septemtrio. Ab ortu Æquinoctiali nimirum flat Subsolanus; Germanis nautis ductus est, Italis Levante: ab occasu Æquinoxiali Favonius, Germ. Oüest. Ital. Ponente: A meridie Auster. Germ. Sud. Ital. Ostro: à Septemtrione Boreas seu

Ventorum
duo genera.

Cardinales
venti.

VALETUDINE.

Aquilo, Germ. North, Ital. Tramontana. Collaterales autem sunt Majores seu integri, & Minores seu partiti. Majores quatuor sunt exacte medii inter quatuor cardinales. Qui medius jacet inter Subsolanum & Austrum, nobis vocatur composito vocabulo Subsolanauster quia Subsolanum & Austrum æqualiter participat; ex quo factum est, ut Germani eum appellarint Sudest, Ital. Syroco. Medius inter Favonium & Austrum nobis vocatur Favoniauster, Germ. Sudöüest, Ital. Garbino. Medius inter Subsolanum, & Boream nobis Subsolanoboreas, Germ. Northeft, Ital. Greco, Medius inter Favonium, & Boream Favonioboreas, Germ. Northöüest, Ital. Maestro.

Collaterales
venti
maiores.

Minores vero seu partiti duplices sunt. Dimidiati, vulgò *demy. vents*, & Quadrantes, vulgò *quarts de vents*. Dimidiati octo sunt medii inter cardinales & collaterales majores. Et quidem inter subsolanum & subsolanaustrum interjacet Meso-subsolanus Meridionalis, Germ. Est-sud-est, Ital. Siroco levante. Inter subsolanaustrum & Austrum, Mefaufter Orientalis, Germ. sud-sud-est, Ital. ostro-si roco. Inter Austrum & Favoniaustrum Mefaufter Occidentalis, Germ. Sud Sud-ouest, Ital. Ostro-garbino: inter favoniaustrum & Favonium Mefofavonius meridionalis, German. Öüest sud-öüest, Ital. Ponente garbino. Inter favonium & favonioboream Mefofavonius Septentrionalis, Germ. öüest north-öüest, Ital. *Ponente, Maestro*. Inter favonioboream & boream Mefoboreas Occidentalis, Germ. north-north-öüest Ital. *Maestro-tramontana*: inter Boream & sub-solano-boream Mefoboreas Orientalis, Germ. north-north est, Ital. greco-tramontana. Deni-

Minores
medii
Dimidiati.

36 DE CONSERVANDA

Mino- que inter subsolanoboream & subsolanum jacet
res ven- medius mesosubsolanus Septentrionalis, Germ.
ri Qua- est, north-est. Ital. greco-levante.

Restant Quadrantes ventorum, qui quoniam
tes. inter enumeratos omnes ventos medii interja-
cent, sexdecim recensentur. Primus ab ortu æqui-
noctiali incipiendo dici potest Quadrans Orien-
talis subsolanauftri, vulgò est. quart de sudest. 2.
quadrans meridionalis subsolani sudest quart
d'est. 3. quadrans Orientalis Austri sud-est quart
de sud. 4. quadrans meridionalis subsolanauftri
sud quart de sud-est. 5. quadrans meridionalis fa-
voniauftri sud quart de sud-est. 6. quadrans Oc-
cidentalis Austri sud-ouest quart de sud. 7. qua-
drans meridionalis favonii sud - ouest quart
d'ouest. 8. quadrans Occidentalis favoniauftri
ouest quart de sud-ouest. 9. quadrans Occidenta-
lis favonio-boreæ, ouest quart de north-ouest. 10.
quadrans Septentrionalis favonii north-ouest
quart-d'ouest. 11. quadrans Occidentalis boreæ
north-ouest quart de north. 12. quadrans Septen-
trionalis favonio-boreæ north quart de north-
ouest. 13. quadrans Septentrionalis subsolanobo-
reæ north-quart de north-est. 14. quadrans Orien-
talis boreæ north-est quart de north. 15. qua-
drans Septentrionalis subsolani north-est quart
d'est. 16. & ultimus quadrans Orientalis subso-
lanoboreæ, vulgò est quart de north-est. Ex his
colligimus triginta duos esse ventos à Nautis no-
stri sæculi observatos, quorum quatuor sunt Car-
dinales, totidem Collaterales majores, octo Col-
laterales dimidiati & sexdecim Collaterales Qua-
drantes.

Vento-
rum nu-
merus.

In quorum quidem nomenclatura non se-
cutus sum veteres, qui duntaxat quatuor, aut

octo, aut undecim, aut duodecim, aut ad summum sexdecim ventos posuerunt, sed nostros Nautas, non multum de nominibus sollicitus si modo de re constaret. Quod si quis inventa nostra fastidiat & alia nomina veteribus usurpata jam vero obsoleta malit, consulat Fabrit. Paduanum lib. de ventis cap. 5. Ut autem rem ob tam multiplicem Ventorum numerum difficilem & perplexam, planam & omnibus perviam redderemus, placuit schema ventorum exhibere in quo extimus orbis ac major diversa nomina ventorum cardinalium continet & enumerat à Septentrione semper exordiando, secundus ab illo nomina Collateralium majorum, tertius Dimidiatorum, quartus & intimus Quadrantium.

Huc pertinet typus Ventorum.

PRædicti venti quovis anni tempore spirant, qui sequuntur, certo tantum tempore: unde Anniversarii vocantur. Qui autem Vere flant dicuntur Chelidoniæ, quod circa adventum hirundinum novem aut interdum triginta dies spirent, modo ab Occidente æquinoctiali, modo à Septentrionali. Æstate flant Ethesiæ circa caniculæ ortum diebus circiter quadraginta à Septentrionis partibus: hos præcedunt Prodromi seu præcurrentes per octo dies. Orithia uno & septagesimo die post brumam ab adventu avium per dies novem spirat. Sunt & alii plures quos videre potes apud Blondum, lib. de navigatione, ubi recenset ventos singulis mensibus spirant.

Anniversarii
venti.

38 DE CONSERVANDA

tes tam ex natura temporum, quàm ex orta Syderum.

Regio-
nales
Venti.

Regionales venti seu *ἐπιχέμοι* vix ulla certas habere possunt differentias. Quis enim singulorum regionum naturam novit, aut ventos qui illic flant observavit? Rationes tamen unde excitantur & assurgunt, commodè ad duo capita revocari possunt. Ad marinos seu aquosos, & ad terrestres. Ex mari oriri cardinales & collaterales ventos nonnulli voluerunt, sed quia hi vix ultra mare assurgunt, idcirco à nobis non examinantur. Eorum potior habenda ratio qui dicuntur Sinuales seu Eccolpiæ (qui scilicet juxta flumina fiunt, vel ex sinu quopiam evaporant) & eorum qui è mari exeuntes vicina loca afflant. Terreni vel è terra elewantur, vel à speluncis & cloacis, quos ideo Charonias vocant. Terreni dicuntur Altani Plinio. lib. 2. cap. 43. & auctori libri de mundo, sed cum ad mare pergunt, Apogei dicuntur; cum à mari recedunt, Tropici. Porro Chencrona ventus est proprius eorum qui Phasim accollunt, ex Hippocr. lib. de aëre loc. & aq. Attabulus Apulis est familiaris. Horat. 1. serm. sat. 5. Garbas Siculis, Sciona Atheniensibus, Cagneus Pamphilis, Japix Calabris, Olympias Eubæis, Favonius Germanis Occidentalibus, Circius Gallis Narbonensibus, ut videre est apud Plini. lib. 2. cap. 47. & Senec. lib. quinto natur. quæst. cap. 17.

Venti
marini.

Venti
terres-
tres.

Vento-
rum vi-
res ex
Hip.

Præmissis ventorum differentiis, videndum porro cujus sint facultatis singuli, seu omnes seorsim, seu invicem collatos, expendamus. Et quidem sententia est Hippocr. libro secundo de diæta, ventos omnes natura sua humectandi ac refrigerandi facultatem possidere, propterea quod ex

corporibus spirent frigidis & humidis, nive, glacie, fluminibus, stagnis, aqua humectata ac perfrigerata, & similibus; verum propter situm regionum & locorum per quæ venti ad singulas regiones accedunt, aliam atque aliam temperiem induunt. Si quis ergo ventorum ortum contempletur, eos omnes frigidos & humidos constituet magis vel minus prout ex corporibus frigidioribus & humidioribus excitantur. Quia tamen non nisi alterati ad nos devehuntur, quod modo per sicca loca & arentia, modo per longa maria & palustres regiones transeunt; idcirco qua facultate singuli nos afficere longa experientia observati sunt, brevi complectar.

Venti Septentrionales cum vehementer spirant, frigidi & sicci sunt, sereni, limpidi, nubifugæ, & subtiles, in profundum subeunt, obsistunt putredini, & constringunt, densant, superfluos succos consumunt, sensus exacuunt, membris robur addunt, movent appetitum, fluxionem cohibent, urinas provocant, virtutem generativam augent, uno verbo omnium saluberrimi existunt. Habent tamen suas noxas, dolores enim nervorum inducunt, uteri & vesicæ, difficultatem urinæ movent, oculos lædunt & pectus, stupefaciunt, flores & fructus corrumpunt, sementem adurunt, pthificis nocent, venas rumpunt. Sed inter Septentrionales ventos alii aliis sunt potentiores: Boreæ primus locus debetur, cui omnia supra enumerata competunt; huic vicini sunt venti à nobis Dimidiati dicti, Mesoboreas Orientalis, & Mesoboreas Occidentalis; quorum ille à sinistris est, hic à dextris ejus, origine ambo æquè proximi. Imbecilliores sunt Collaterales majores dicti, quorum quidem Subsolanoboreas tepidior est ac paulo humidior mi-

Septē-
triona-
lis ven-
ti facul-
tas.

40 DE CONSERVANDA

nusque salubris, Favonioboreas vero nebulefior, multoque infalubrior. Eandem autem penè habet Subfolanoboreas virtutem ac Cæcias apud Græcos, Vulturnus apud Latinos; convenit vero Favonioboreas cum Argeste Græcorum & Coro seu Japyge Latinorum.

Orientalis venti effectus.

Triplex ortus.

Orientalis venti moderatè calefaciunt, siccantque cum à terra spirant, humectant vero cum à mari: aquas præterea salubres efficiunt, sensus vegetant, fœcundant, humores attenuant & expurgant, æquales sunt & mites, salutare denique & parum noxii; ut potè ad exactam temperiem accedentes. Observabis tamen tres ortus ab Hipp. constitui: Æquinoctialem, Aestivum, & Brumalem seu hybernum. Sol enim diversis in locis diverso tempore oritur. Sub Æquinoctiis quidem in circulo Æquinoctiali, sub Solstitio in circulo Cancri, sub bruma in circulo Capricorni: primus ille ortus est Æquinoctialis, alter Septemtrionalis æstivus, seu Solstitialis, tertius Meridionalis hybernus seu brumalis. Multùm itaque interest utrum quis dicat ventum flare ab Æquinoctiali, an ab Aestivo, an ab hyberno, quia intervallum est insigne inter illa tria loca. Nam certè ventus flans ab ortu brumali cum recedat ab Aestivo 47. gradibus, ab Æquinoctiali viginti tribus cum semisse, sanè notabilem quoque temperamenti differentiam obtinebit, sic ut ventus ab ortu hyberno de natura Austri aliquid accipiat, ventus verò ab ortu æstivo borealium ventorum temperamenti nonnihil retineat. Ex his manifestum est Subsolano qui flat ab ortu Æquinoctiali per omnia similem non esse Eurum qui ab ortu brumali, nec Cæciam qui ab ortu æstivo spirat. Est enim Eurus quod accedat

ad Austrum humidum, aquosus & pluviosus, Cæcias vero propter boream frigidior minusque serenus, vulgo enim dicitur nubium coactor.

Meridionales venti calidi & humidi, sunt nimbofi & aquosi, lenes sed pestilentes; omnium denique morbosissimi, ut patet ex aph. Hippocr. 5. lib. 3. libris epidem. & lib. de morbo sacro. At inter meridionales Phenix seu Mefaulter Orientalis minus morbosus Libonoto seu Mefaulstro Occidentali quod ille accedat ad Subsolanum, hic ad Favonium magis.

Occidentales demum venti frigidi sunt & humidi, sed moderate, quo fit ut salubres alicubi sint, velut in Italia; alicubi ut in Vasconia tam noxii ut raro sine incolarum pavore & detestatione ingruant, referente Scalig. exercit. 285. in Cardanum. Sed cum triplex quoque sit occasus; æstivus, æquinoctialis & brumalis, omnes venti Occidentales ejusdem naturæ non erunt, sed idem erit judicium afferendum quod in ventis Orientalibus. Profecto tot difficultatibus & periculis obvoluta est ventorum materies, ut qui omnia vel excutere vel observare velit, non brevi commentario, sed amplo volumine opus habeat: acciditque præsertim in hoc subjecto, ut qui aliquid sine diorismis definire vult, à rei veritate plurimum aberret. Consule commentatores Græcos & Latinos Arist. in lib. 2. meteor. Olympiod. Aphrodif. Buccafer. Niphum, Federicum, Bonaventuram libris anemologiæ, Ludov. Sptalium, Cardanum, & Alemanum comm. in lib. Hippocr. de aere loc. & aq. Fabrit. Paduanum tractatu de ventis, Paulum Minerva lib. 2. de prælagitura

Meri-
diona-
lis ven-
ti no-
xa.

Occi-
denta-
lis ven-
ti virtu-
tes.

Tri-
plex
occa-
sus.

42 DE CONSERVANDA

temporum, Petr. de Peramato lib. de temper. cap. 2. & qui novissimè de ventis egregiè scripsit, Francif. Baronem de Verulamio Angliæ Cancellarium: & qui volet etiam Astrologos, quos tamen in assignandis ventorum virtutibus minus audiendos esse cenfeo.

Ventorum regionalium virtutes.

Quod spectat ad ventos regionales, Hippocr. 2. de diæt. rem paucis complexus est. Venti ex mari sicciores quodammodo sunt, ex nive, glacie, stagnis, fuminibus qui moderati sunt, juvant, humectant ac refrigerant, aërem expurgant, & purum spiritum animi veluti pabulum suggerunt: Si immoderati, lædunt, quod magnas mutationes calidi & frigidi corporibus afferant, præsertim in regionibus cavis, palustribus, & magnorum fluminum vicinis. Venti ex terra sicciores sunt quàm qui ab aqua; quoniam & à sole quotidie efficcantur, & à materia sicca elevantur. Qui à montibus, non ita ficci sunt, sed turbant corpora; qui à mineris multum ficci, sed maligni, qui à cloacis & speluncis, ut plurimum pestilentes, & sic de cæteris.

De mutatione Aëris excitata à Meteoris.

M E M B. V.

Superius exposuimus aërem immutari vel à Scælo & syderibus, vel à terra & aqua interventu vaporum & exhalationum sursum ascendentium variaque meteora in aëre extantium. De syderibus dictum, & de ventis qui inter meteora vehementissimas aëris mutationes

inferunt: sequitur ut breviter ostendamus qua ratione alia aëris meteora ipsum alterent aërem & immutent; quod ab omnibus Medicis video prætermisum.

Ex meteoris alia sunt ignea, alia aërea, alia aquea. Igneum si verè existat, & ut loquitur Aristot. de mundo καὶ ὑπόστασις, non apparenter & κατ' ἐμπερίαν, est purum vel impurum. Purum fit ex fumo pingui, viscoso, partim tenui, partim crasso, levi, ac subtili, flammam & fulgorem, facile suscipienti; ex quo ab Aristot. 1. met. cap. 4. ἔκκαυμα vocatur. In hoc genere habentur faces ardentes seu candelæ ignitæ, Trabes seu columnæ pyramidales, ignesque perpendiculares, Bolides, sagittæ seu jacula, capræ saltantes seu stupæ accensæ, stellæ cadentes, ardentes lanceæ, dracones volantes, ignes fatui & lambentes & id generis alia, quæ caliditates siccitatesque aëris immoderatas ejusdemque corruptelam inferunt cum ratione materiæ, tum ratione motus. Eorum enim omnium materia, fumus est quem Aristot. 1. meteo. cap. 3. vocat ἀσχυμίαν θερμὴ καὶ ξηρὰν evaporationem calidam-siccam quæ sit potentia ignis. Quod ergo calida & sicca existat, ac præterea inflammabilis quo loco excitatur, aërem excalescit, desiccatur, inflammat, exacuit; motus quoque ejus materiæ exustæ vehementer aerem commovet & immutat, dum enim huc & illuc agitur in aëre, attritu suo rarefacit aërem, attenuat, atque adeo calescit ac inflammat. Quod si præterea malignæ aliquid ac putrescentis aëris admistum materiæ illi fuerit, putredinæ quoque aëris atque corruptelam infert. Ergo prædicta meteora, æstus, calores, siccitates, tempestates, fulgura, ventos, corruptelas in aere ex-

Meteororum
divisio.

Ignita
meteororum
partes.

44 DE CONSERVANDA

Ignea **meteo-** **ta im-** **pura.** citant, quæ postea diversos morbos in hominum corpora inducunt.

Comete **na-** **tura.** Impurum meteorum igneum eandem agnoscit materiam sed fœculentiorem, impuriorem, pinguiorem, ex fumo & vapore mistam; sic ut in ea materies partim calida, partim frigida, partim humida, partim sicca existat, lenta præterea, viscosa, tenax, terrestris & arctè compacta, pinguis, bituminosa adeoque metallaris ac sulphurea multisque nitrosis spiritibus turgens. Ad hoc genus meteori revocantur Cometa & fulmen. De fulmine non est difficultas, sed de cometa magnus est dissensus: alii enim eum inter meteora constituunt alii inter stellas; nusquam major de ullare controversia & adhuc sub iudice lis est. Legendi Thomas Erastus, Marcellus Squarcialupus, Simon Gryneus, Thomas Fienus, Libertus Fromondus, Carolus Pifo. Ticho Braheus, Cornelius Gemma, Keplerus, Michael Mestlinus, Hagecius ab Hayck. Franciscus Aguilonius, And. Libavius & alii qui ex professo de Cometis scripserunt. Ergo ut non possum subscribere illis qui inter stellas Cometam reponunt, sic non possum suffragari iis qui eum in suprema aëris regione collocant, existimo enim eum generari in cælo, exhalationibus terrenis illuc euectis, à luminibus radiisque stellarum refractis atque reflexis, lucem & splendorem assumentibus. Quo quidem supposito, non arbitror cum quibusdam neotericis à cometis aërem non alterari, imo vero fieri non posse credo, ut ratione materiæ & motus Cometæ, aër non immutetur à cometa, multo etiam vehementiùs quam à meteoris ignitis puris supra enumeratis, maximè cum cometæ materia copiosior sit, deterior ac impurior, ejus mo-

tus vehementior ac diuturnior, situs elatior; quod signum est magnæ caliditatis: nunquam enim modicus calor tantam materiam ex terra resolvere sursumque educere posset. Itaque eosdem effectus Cometa producit qui passim ab omnibus auctoribus referuntur, ut sunt siccitates, pestis, fames, bella, mutationes regnorum & rerum publicarum, venti, terræmotus, sterilitates, diluvia, æstus & ardores, ob rationes quas afferunt Mar. Frytschius in methodo meteororum, Barrientus in Cometarum explicatione atque prædictione, & Bartholom. Kekerman systemat. physici lib. 6. Aliud meteorum ignitum impurum, est tonitru, coruscatio, fulmen; quæ omnia sic inter se distinguuntur ut tonitru sit fragor editus ex disruptione nubis, à terrendo dictum ut vult Isidorus: coruscatio, fulgetrum seu fulgur, sit exhalatio succensa ex frequenti agitatione instar stupæ quæ exitum quærit, vel ut verbo dicam, exhalatio ignita per aërem sparsa in quo consumitur: Fulmen vero sit exhalatio velociter à nube expulsa & cum magno impetu versus terram detrusa. Ut ut sit, eorū omnium materia nō est diversa, exhalatio scilicet tenacior & pinguior, quæ intra nubem ex vapore factam continetur. Ab his mirum in modum immutatur aer, quia confertim & violenter contingunt, movent, agitant, perturbant, incendunt, resolvunt, attenuant, cogunt, exprimunt, liquant & ut plurimum gravem fætidumque odorem imprimunt. Varios effectus fulminum nosse qui voluerit, consulat Conimbric. in lib. Meteor. Arist. Herlicium tractatu de fulmine, Garçum, & Kekerman. disputatione extraordinaria de fulmine, & Venerab. Bedam lib. de tonitruis.

Comete effectus.

Differunt tonitru, coruscatio, fulmen.

46 DE CONSERVANDA

Meteo-
ra aë-
rea.

Terre-
motus,
specie.

Ad mereora aërea pertinent venti & terræmo-
tus. Quid venti in aërem possint, supra exposi-
tum, quid possit terræ motus exponendum. Est
vero tertremotus ruptura aut concussio seu tre-
mor terræ factus ab exhalatione interclusa & con-
tenta in visceribus ejusdem, quæ cum per angu-
stiores locum vel obstructum exire nequeat, ter-
ram quatit & pulsar. Ejus duas species recenset
Aristoteles 2. meteor. cap. 8. *ἑλκὸν καὶ σφυγμὸν*,
tremorem & pulsum. Possidonium item duas; con-
cussionem, & inclinationem; Plinius lib. 2. cap.
79. quinque, inclinationem, ruinam sive casum,
hiatum, succussionem, sonum vel sibilum, &
tremorem; Senec. lib. 6. natur. quæst. cap. 2.
tres, concussionem, inclinationem, & tremorem:
alii quatuor, casum vel ruinam, agitationem seu
tremorem, hiatum, & exilitionem, quando
magnæ moles instar montis extra terram ege-
runtur, aut aliqua pars terræ subsidet. Raphaël
Volaterranus octo species ex Aristotele propo-
nit, *τρωμάδην* tremulum, *παλμάδην*, commoventem
seu exilientem, *ἐπκλίτην* inclinantem, *βράσω*
effringentem, *χασματίαν*, hiantem, *ρήκτω* scin-
dentem, *ἄδω* impellentem, *μύκτω* mugientem.
Sed ad rem nostram accommodatius erit terræ
motum dividere penes materiã ex qua excitatur,
nam cognita materie, quas impressiones in aëre
efficere possit terræmotus, deprehendemus. Ma-
teria illa aut simplex est aut mista: simplex, pu-
ra vel impura; pura spiritus est seu exhalatio ca-
lida sicca elevata è locis atque cavis terræ beni-
gnis minimèque putrefactis. Impura sunt fumi
tetrici ac maligni, putridi & pestilentes, qui ex lo-
cis terræ impuris, fœtidis ac fœculentis eva-
porant. Mista materia est aqua aut ignis: aqua

cum diluvia ex terremoto accidunt; quod notavit Aristoteles, explicavit Seneca ex De-moc. & Thalete, loco laudato cap. 6. 7. 8. & 20. & Virgil. forte an designavit 3. Aeneid. his versibus.

Aquæ
subter-
raneæ.

Hæc loca vi quondam & vastâ convulsa ruinâ
Dissiluisse ferunt Cum protinus utraque tellus
Vna foret, venit medio vi pontus & undis
Hesperium siculo larus abscidit, arvaque & urbes
Littore deductas angusto interluit æstu.

Ignis etiam subterraneus nonnunquam has convulsiones terræ excitat; quod de Aetna idem Poëta observavit, demonstravit apud Senecam Anaxagoras, rationibus confirmant Agricola de ortu subter. Conimbricens. tract. de ignibus subterraneis, & Thomas Lydiat egregia disquisitione physiologica de origine fontium: quibus quidem propositis nemo est qui facile non colligat motuum terr. effectus varios in aerem; aliàs enim tempestates, ventosque vehementes excitant ob exhalationes continuo de terrâ exeuntes & ascendentes; aliàs varia meteora producunt quæ exhalationum naturam sequuntur, interdum aeris corruptelam inferunt, unde pestes & morbi maligni. Abbas Sigibertus ex terræmotu quo concussa est Burgundia ann. 1156. pestem, famem, & insaniam excitatam narrat. Idem refert Greg. Turonens. de terræ motu Burdegalam concutiente, & Paul. Diacon. de terræ motu Palestinæ. Ut alia interim omittam quæ recensentur ab Albert Magno lib. 3. meteor. tract. 2. cap. 17. & 18. Plutar. lib. 8. Sympos. quæst. 9. Kekerman & Ludov. du Thoum. tractat. peculiari de terremoto; concludam cum Seneca c. 27. prædicti lib. *Diximus solere post magnos terrarum motus*

Ignis
subter-
raneus.

Pestis
ex ter-
re mo-
tu.

48 DE CONSERVANDA

pestilentiam fieri, nec id mirum, multa enim mor-
tiferi in alto latent. At aër ipse qui vel terrarum
culpa, vel pigritia & aeterna nocte torpescit, gravis
haurientibus est, vel corruptus internorum ignium
vitiis, cum est longo situ emissus, purum hunc
liquidumque maculat ac polluit, insuetumque du-
centibus spiritum affert nova genera morborum. Quid
quod aqua inutiles, pestilentesque in abdito latent,
ut quas nunquam usus exerceat, nunquam aura libe-
rior verberet? Crassa itaque & gravi caligine sem-
piternaque repleta nihil nisi pestiferum in se & corpo-
ribus nostris contrarium habent. Aër quoque qui mix-
tus est illis, quique inter illas paludes jacet, cum emer-
sit, late vitium suum spargit & haurientes necat.
Lege totum caput 28.

Meteo-
ra-a-
qua.

Meteora aquea, ut Pluvia, Ros, Pruina, Nix,
Grando, facultates quoque habent alterandi &
immutandi aëris. Eorum materia est nubes, quæ
prout est vel alba, vel nigra, vel rubra, vel viri-
dis, vel rufa, vel mista ex variis coloribus, vel
etiam ex benignis malignisque vaporibus con-
stans, diversos effectus promit. Quod ad Plu-
viam attinet, si continua est & diuturna, putre-
dinem aëris invehit, plurimosque morbos qui
enumerantur ab Hipp. aph. 16. lib. 3. tempesti-
va vero moderate humectat & temperat aërem

Nubes
varia.

Pluie
effe-
ctus.
Roris
facul-
tates
Pruina
noxa.

terramque irrigat & facundat. Ros levem
quamdam & moderatam humectationem aëri &
terræ affundit, serenitatemque ac salubritatem
affert, nisi copiosior & frequentior fuerit: talis
enim solet putrefacere, & vermiculos noxios
generare. Pruina, si credimus Bodino lib. 7.
theat. natur. nullum alium finem habet nisi no-
xium & damnosum, est enim dicta quasi peru-
rina quod penitus perurat & in cineres conver-
tat

rat gemmas vitium, & calamos aristarum nigro colore inficiat. Et re vera pruina plerumque fœtet, quod ex materia fœtida, hoc est ex commiffione exhalationis calidæ cum vapore humido de paludibus & locis uliginosis elevato generetur. Hic tamen est distinguendum de pruina quæ accedit commoda tempeftate ac propria, quæque alieno tempore ingruit, illa enim quia intus calorem concludit & in radices arborum agit, admodum ad fructificandum disponit, quin etiam infecta & vermiculos enecat, qui solent arborum fructuumque esse perniciosi: At quæ illegitimo tempore, ut Vere, cadit, flores & fructus sua frigiditate & siccitate exficcat, arefacit & corrumpit. Nix aërem turbidum reddit & aliquantulum clarum, terram fœcundat atque calefacit, est enim ad instar lanei cujusdam velleris terram velut foventis & ejus poros occludentis. Grando exitialis est plantis ob suam frigiditatem, noxia quoque messi & fructibus ob duritiem lapideam, ante ejus casum magni & terribiles sonitus in aëre audiuntur propter exhalationum calidarum & siccarum pugnantiã, quæ sæpe inclusæ vaporibus & è nubibus erumpere nitentes murmur & fragorem edunt.

Quædam pruina utilis,

Nivis effecta.

Grando.

Hæc sunt vera meteora quæ aërem immutant & alterant: supersunt apparentia, quæ Græcis φαινόμενα καὶ φάσματα vocantur, ut sunt Chasma, Halo, Parelius, Parafelene, Virga, Iris, quorum quoque virtutes & facultates essent explicandæ: Sed quia leviter alterare aërem solent, nec multum momenti in eis situm est ad dignoscendas aëris impressiones, idcirco à nobis omittuntur. Consulat qui velit meteororum scriptores, inter quos commendo Bartho-

Meteora apparentia.

D

70 DE CONSERVANDA
Iom. Kekerm. in systemate physico.

De mutatione Aëris penes Zonas.

M E M B. VI.

QUod non solum aëris, sed hominum etiam temperationes juxta regionum & locorum situm, aliæ atque aliæ sint, ut docet Gal. lib. quod animi mores sequ. corp. temp. cap. 7. idcirco operæ pretium est, quæ sint variæ aëris mutationes pro regionum & locorum varietate explicare. Sunt autem regiones vel indefinitæ & innominatæ, vel finitæ & nomine proprio designatæ. Ad indefinitas revoco Zonas, Climata, & mundi Cardines, qui certum aliquem ac definitum locum non designant, sed diffitas ac diversas regiones quæ proprio aliquo nomine appellantur. Finitæ vero & nominatæ, sunt orbis partes majores, Asia, Africa, Europa, America & in his regna ac Provinciæ sitæ: vel minores ut civitates, oppida & in eis ædes extructæ atque edificatæ, de quibus omnibus pauca subnectam à Zonis exordiando, & cætera proposito ordine exequendo.

Regio-
num
divisio.

Zonæ
defini-
tio.

Zonæ
quin-
que.

Zona est spatium globi terreni inclusum duob. circulis minoribus, & præterea polis mundi. Circuli minores sunt uterque Tropicus, Cancrici & Capricorni, & uterque circulus polaris, tam Arcticus vel Septemtrionalis, quam Antarcticus vel Australis seu Meridionalis. Ex his quinque tantum Zonæ colliguntur. Prior, Torrida quæ inter utrumque tropicum jacet: Temperatæ duæ, una Septemtrionalis inter tropicum Cancrici & circulum

VALETUDINE.

51

Arcticum sita, altera Meridionalis intra tropicum Capricorni & circulum Antarcticum posita; reliquæ duæ frigidæ dicuntur, quarum una intra circulum & polum Arcticum circumscripta, vocatur Borealis seu Septentrionalis; altera intra circulum & polum Antarcticum constituta, Meridionalis appellatur. Amplitudo Torridæ Zonæ est 47. graduum; tot enim gradibus invicem distant Tropici. Latitudo temperatarum est 43. graduum, quia tanta est distantia utriusque tropici ab utroque circulo polari. Frigidarum magnitudo est tantum 23. graduum cum semisse, quo spatio distant poli à suis circulis. Jam ergo Torridæ Zonæ regiones si veterum auctoritati subscribamus, incultæ propter Solis æstum atque inhabitatæ sunt, quæ fuit Arist. sententia lib. 2. meteor. cap. 5. attamen si ad experientiam provocemus, fatebimur nostra ætate in ea zona plurimas regiones esse habitatas & excultas. Nam Africæ pars cui præest Prestjanes, Java major, Taprobana, seu Somatra, Molucæ, Burneo, Brasilia, Peruana, Caribana, Hispania nova, nova Guinea, & aliæ nonnullæ commodissimè incoluntur. Illic aër (quod miraberis) hyeme quidem modicè calidus-siccus & serenus est, æstate vero humidus, aquosus, & pluviosus, ut idcirco hæc zona nomine tenus torrida sit non reapse, sed temperata, fœcunda, fertilis, aquis abundans, habitationi commoda ut probant Andr. Cæsalp. quæst. peripect. lib. 3. quæst. 8. Zanardus quæst. 48. de univers. elem. part. 3. Vicomercat in. lib. 2. meteor. Arist. & Joseph. Acost. lib. 2. hist. Indic. cap. 9. 10. & 11. Cujus rei causas sex recensent Conimbri. comm. in lib. 2. de cælo c. 14. qu. 1. ar. 3. Prima est dierum & noctium equalitas, sic enim diurni ca-

Zona
torrida
habi-
tatur.Cur
torrida
com-
modè
habite-
tur.

D ij

52 DE CONSERVANDA

loris spatia breviora fiunt, nocturnoque frigore diurnus calor infringitur: 2. imbrium assiduitas & pluviales venti: 3. subjectæ terræ habitudo & conditio: quarta, locorum situs vallibus & montibus distinctus: 5. Oceani vicinia: 6. ventorum tam statim quam extraordinariis temporibus leviter flantium aura, quæ cœli æstum temperat & mitigat. Quasdam alias rationes adducit Mag. Albertus de nat. locorum cap. 6. quas ibi lege. At vero regiones in zona temperata Septentrionali positæ, qualis est anterior Africæ pars, ea scilicet quæ nos versum spectat ad Atlantem usque; Europa universa usque ad insulas Arcticas; magna Asiæ pars, Florida, nova Francia, temperato aëre ac cœlo fruuntur salubri, clementi & innoxio, amœnitate, maxima incolarum frequentia, temperatura insignes, soli fertilitate, frugum, arborum, plantarum, omnis generis animalium, rerum denique omnium copia & multitudine sælices. Regiones tamen Tropico cancri vicinæ vehementius calent, ut Hispania: quæ accedunt ad circum Arcticum, paulo frigidiores existunt; Regiones autem zonæ temperatæ Meridionalis, ut est Java minor, portio insulæ S. Laurentii, Patagonum & Antropophagorum regio, & aliæ non usque adeo adhuc cognitæ, ejusdem sunt conditionis cum prædictis.

Zona
nostra
tempe-
rata.

Zonæ
frigide
consti-
tutio.

Zonæ frigidæ Septentrionalis regiones, ut Grinlandia, Pinmarchia, Norvegiæ & Tartariæ pars, aërem habent admodum frigidum & rigidum, solum parum ferax; quemadmodum etiam regiones, si quæ sunt, zonæ frigidæ Australis; necdum enim tractus ille nobis innotuit.

Cæterum non indigna est scitu quaestio de zonis proposita, ultra temperatior & ad inhabitandum

VALETUDINE.

§3

commodior existat. Veteres quidem Torridam & duas frigiditas intemperatas & incultas credidere, imo & eam quæ Temperata Meridionalis vocatur, licet hanc habitari posse concederent, quæ sententia est Arist. 2. meteor. Ptolem. habitari posse torridam zonam putavit, habitationem enim ultra Aequinoctialem circulum per sexdecim gradus descripsit, quamvis eam incommodam & intemperatam arbitraretur. Ex veteribus Eratosthenes ac Polybius, si Straboni credimus lib. 2. Geog. opinati sunt commodiorem habitationem esse sub Aequinoctiali, quod & ipsum confirmavit Avicenna. in quem acriter insurrexit pro Arist. Averroes cap. 2. in lib. 2. meteor. Pro Avicenna pugnant Bonavent. & Durandus secund. sentent. distinct. 17. aliique non pauci, qui Paradisum terrestrem sub Aequinoctiali velut in loco temperatissimo atque saluberrimo collocant, ut expositum habetur apud Pererium tom. 1. Exod. lib. 3. quæst. 3. & apud Maurolycum sect. 2. Dial. 2. cosmographie. Horum omnium rationes fuse admodum explicavit Joan. Bapt. Capuan. tract. 2. quæstionum in sphaeram Jo. de Sacro Bosco pag. 55. quibus tamen assentiri non potest, quod se experientia destitutum dicat. Nos recentiorum navigationibus prudentiores facti atque doctiores, zonam torridam alicubi commodè habitari, alicubi minus commodè coli scimus. Nam tota regio Abyssinorum, Monomotapa, insula S. Thomæ & de Capite viridi ardore Solis peruruntur; contra regio Americana, Taprobana, & Peruana plerisque in locis temperatae sunt, & ut verbo dicam, Mediterraneæ regiones ob sterilitatem, terræ ariditatem & aquarum inopiam, incommodè habitantur, maritimæ minus. Et certè temperies

Zonarum
quæ sit
temperati-
sima,

Paradisus
terrestris
ubi situs.

Torrida non
ubique
intempe-
rata.

D iij

54 DE CONSERVANDA

vel intemperies loci alicujus non tantum ex vicinia solis, sed ex aliis causis pendet, frequentia nimirum vel raritate horum & illorum ventorum, copia vel inopia aquarum seu terrestrium seu pluvialium, situ regionis particulari, elato, depresso, vel denique ex vicinitate aut longinquitate maris. De quibus fusius in sequentibus.

De mutatione Aëris penes Climata.

MEMB. VII.

Clima
quid
sit,

ENimvero quia Zonarum amplitudo est maxima, multorum scilicet graduum & plurimorum milliarium, intra quod spatium diversarum moribus & temperamentis nationes degunt, apud quas variæ aëris observari mutationes solent: Idcirco Clima excogitatum est, quod latitudinis esset angustioris paucioresque aëris mutationes contineret. Est autem Clima spatium lobi terreni comprehensum inter duos parallelos versus eundem polum, ab Æquatore distantes regiones ab invicem determinans semihora diei, sic ut singulæ regiones intra unumquodque clima comprehensæ longissimum diem æstatis, breviorum vel longiorum obtineant tota dimidiata hora. Exempli grat. regiones secundi climatis diem æstatis habent longiorem dimidia hora quam regiones primi; regiones tertii longiorem diem semihora quam regiones secundi; regiones quarti longiorem quoque horæ semissæ quam regiones tertii & sic deinceps. Ubi tamen climata magis accedunt ad polos mundi,

dies longiores fiunt non solum semihora, sed primo hora integra, deinde die toto, mox plusculis diebus, tandem mense integro, ac denique sex totis mensibus: qui enim sub polis habitant annum habent uno die & una nocte constantem; sed dies & nox illa sunt sex mensium integrorum. Porro ad climata constituenda 1. supponendum est 90. esse gradus ab Æquinoctiali circulo usque ad utrumque polum. 2. per unumquemque gradum duci posse circulum parallelum, sed vitandæ confusionis gratia ea intercapedine hodie parallelis describi, ut ubi dies per quartam horæ partem crescit & decrescit, novus parallelus ponatur: sic ut dies paralleli unius, longissima, alterius paralleli diem quarta horæ parte superet. 3. quodlibet clima constitui tribus parallelis circulis, quorum tamen tertius sit semper principium sequentis climatis. 4. parallelis non designari à nobis nisi ad 66. gradum & 31. scrupulum usque, cum ultra hanc latitudinem non quartis horæ partibus dies maxima augeatur, sed integris horis, dieb. & mensibus, in quo doctrinam sequimur Erasmi, Reinoldi & ejus discipuli Gasparis Peuceri in elementis Astronomicis. 5. & ultimo primum parallelum esse in circulo Æquinoctiali. Quibus quidem constitutis patet à Geograph. recentioribus 48. tantum aut 46. parallelis poni, & 23. vel 24. climata utrinque cum versus polum arcticum, tum polum antarcticum versus; licet veteres Geograph. septem tantum climata agnoscerent, Ptolomæus vel novem, vel quindecim. Primum clima Septentrionale veteribus vocatum est *στὰ μέσην*, per Meroem quæ est insula Nili quæ medium primi climatis transit: at recentioribus primum clima inopinatam est vel certè dicitur

Dies :
unus
sex
mensium.

Numerus climatum.

36 DE CONSERVANDA

duci per sinum maris rubri Arabicum, inter se-
 cundum & tertium parallelum, ubi dies longissi-
 ma est horarum duodecim cum semisse; elevatio
 poli octo graduum & triginta quatuor scrupulo-
 rum. Secundum clima est per Meroem quod fuit
 ut dixi primum veterum. Tertium est per Siem
 sub tropico cancri, quod fuit secundum clima ve-
 terum: ubi dies longissimus est tredecim horarum
 & quadraginta quinque minutorum, elevatio po-
 li viginti septem graduum & triginta sex scrupu-
 lorum. Quartum, quod erat tertium veterum,
 ducitur per Alexandriam: ubi dies longissimus est
 horarum quatuordecim cum quarta horæ parte;
 elevatio poli 33. graduum & 45. minutorum.
 Quintum, id est, quartum veterum, transit per
 Rhodum & Babylonem; ubi dies longissimus est
 14. horarum & 45. minutorum, elevatio poli 39.
 graduum & duorum scrupulorum. Sextum, hoc
 est quintum veterum, est per Romam, Corsicam,
 & Hellepontum; ubi dies longissimus est 15. ho-
 rarum & 15. minutorum, elevatio poli 43. gra-
 duum & 32. scrupulorum. Septimum, seu sextum
 veterum per Venetias & Mediolanum, ubi dies
 longissimus est horarum 15. & 45. minutorum;
 elevatio poli 47. graduum & 20. scrupulorum.
 Cætera non recenseo ex Geograph. repetenda,
 qui totidem climata Australia constituunt & ab
 istis distingunt per præpositionem Græcam *anti*,
 per quam significant Australia climata opposita
 esse borealibus.

Quod- Quod ad rem nostram attinet, quero quod-
 nam fit clima temperatissimum; nam eo cogni-
 to Zonarum habebimus habitationem commo-
 diorem, & aëris omnium regionum tempera-
 tissimi. Equidem præterquam quod res ipsa ex-

VALETUDINE.

57

plicatu difficilis est, multo evasit difficilior litigantium auctorum discordia, quorum singuli amore patrię excecati nullis argumentis, nullis artibus pepercerunt, ut patriam suam velut omnium temperatissimam, ac nobilissimam convincerent. Galenus quidem comm. ad aph. 14. sect. 3. pro Gnido & Coö Hippocratis patria, hoc est pro quarto climate stetit: Averroes loco supra laudato, pro quarto & quinto contra Avicennam pugnavit; & lib. 2. sui Collig. pro quinto solum: Menardus ep. prima lib. 7. pro Ferraria, hoc est pro sexto climate: Federicus Bonaventura lib. 4. de octimest. partu cap. 34. & 35. pro Urbino, Arist. 7. polit. cap. 7. pro Gręcia, Plato in Timæo pro Athenis, Thomas de Neris pro Tybure, Cardanus pro Mediolano; alii pro Italia, pro Hispania, pro Gallia, prout quisque patrię sensu ducitur, cujus fumum alieno igne luculentiorē prodidit Lucianus extremo encomio patrię. Galē. quidem clima quartum in quo est Coö & Gnidus omnium esse temperatissimum voluit, quod esset aliorum medium, & quod loca in eo posita non multum accederent ad Aquilonem vel Austrum. Sed Gal. quartum clima quod per Rhodum ducitur medium posuit, quia suo tempore septem tantum climata constituebantur: at illud clima nobis jam est quintum ex viginti quatuor climatibus, ut ea ratione Galeni sententia omnino non sit audienda. Ceteri etiam nonnullis utuntur argumentis, sed parum firmis ac validis, quę idcirco præmitto fundamento tuto magis ac magis securo innixus. Certissimum est eas regiones quę medię sunt inter extremum frigus & fervorem extremum, temperatiorę esse, velut in quadam medioeritate constitutas; quod hoc

DE CONSERVANDA

uno argumento probatur; quoniam in illis regionibus anni tempora suam constitutionem servant; ver temperatum est, æstas ob viciniam solis calida, autumnus frigidiusculus; hyems denique propter recessum solis admodum frigida, quæ ratiocinatio ex Hippocr. & Galeno desumpta est. At ubi est elevatio poli quadraginta quinque graduum, ibi regiones sunt exacte mediæ inter locum extremi fervoris, & locum extremæ frigiditatis. Etenim si medium locum accipias, qui est inter circulum æquinoctialem, ubi sol æstuat, & polum ubi gelidissimum est cælum, siue cum qui est inter Tropicum Cancræ & circulum Arcticum, illic medietas erit constituenda: nam ab Aequinoctiali ad polum sunt 90. gradus; à Tropico ad circulum polarem 43. medium autem 90. graduum sunt 45. medium 43. sunt 21. cum semisse, in quem locum incidit elevatio poli 45. graduum. Præterea in illis regionibus sub 45. gradu positæ habentur anni temperates admodum distinctæ & minimè omnium imtemperatæ, quemadmodum observare est in Galliæ, Italiæ, Hungariæ, Asiæ partibus plerisque, in quibus adest quidem tempestatum vicissitudo, sed moderata & sine magno ullo excessu, erit itaque illis in locis temperatissimum clima constituendum. Tale vero clima ex nostra supputatione est septimum, quod transit per Venetias & Mediolanum inter duodecimum & decimum quartum parallelum, ubi dies longissimus æstatis est horarum quindecim & 45. minorum, elevatio polaris à quadragesimo tertio gradu ad quadragesimum septimum usque & paulò amplius. Reliqua climata, prout accedunt magis ad polum, magis sunt in frigiditate *δύσμετα* & imtemperata;

Septimum
clima
temperatissimum.

quo magis ad Aequinoctialem circulum vergunt, in calore & æstu magis excedunt.

Porro ut hæc veritas dilucidior evadat, tria sunt animadvertenda. Primum est, quid per temperamentum optimum sit intelligendum. Secundum, quomodo clima istud cum longas hyemes habeat temperatius dici possit. Tertium continebit quosdam diorismos conclusioni nostræ inservientes. Quod attinet ad primum, observandum ex Hippocr. lib. de aëre, locis & aquis & ex Aristot. 7. Polit. cap. 7. Asiæ populos admodum temperatos esse & corporis dotibus præcellentes, miti tamen & servili ingenio, Græcos vero regali & imperioso: ex quo exurgit difficultas quomodo differat bonum temperamentum Asiæ à bono temperamento Græciæ. Hanc difficultatem fusissimè absolvit Frederic. Bonavent. de octimes, partulib. 4. cap. 18. ubi bonum temperamentum ex Hippocr. & Aristot. duplex statuit. Primum in quo est æquilibrium caloris & frigiditatis, siccitatis & humiditatis, sic ut nullam ferè mutationem perpetiatur: quod temperamentum ad fœcunditatem, magnitudinem, pulchritudinemque corporum conducit, quale est Asianum. Alterum dicitur de eo quod caloris frigiditatisque vicissitudines admittit magnas, crebras, non tamen omnino excedentes si ad tempestates extremarum regionum comparaveris, quarum ratione haberi potest temperatum & moderatum, licet intemperatum sit habita ratione prioris illius in quo nec ullus est excessus nec mutatio: tale autem est Græcum illud, ad animi mentisque excellentiam admodum conferens. His animadvertis dico, nos optimum climatis septimi temperamentum primo modo non usurpare; sed posteriori,

Tem-
pera-
mentū
opti-
mū du-
plex.

De DE CONSERVANDA

quod ex Gal. lib. quod animi mores seq. temp. corp. deducimus ; ubi ille hæc habet. *Quis enim non cernit omnes homines sub Septentrionibus degentes, corpore & animo prorsus contrariè affectos iis qui torridam prope habitant zonam ? Aut quis nescit, qui inter hos medii regionem bene temperatam colunt, & corpore esse, & moribus animi, ingenii felicitate & prudentia illis hominibus præstantiores ?* Vide Aristot. probl. primo sect. 14. & ejus Comment. Septalium, necnon Jacob. Forojulien. quest. ;8. in Avicen.

Obje-
ctio
dissol-
vitur.

Secunda observatio continet objectionem quam movet Septalius in comment. ad prædictum problema. Ibi enim reprehendit Cardanum quod temperatissimam regionem sub gradu 45. collocarit ; cum illa regio, veluti magnis algoribus oppressa extremarum alteri, nempe frigidissimæ, sit adjudicanda ; quod frigoris in ea excessus calori dominetur. Cui profecto objectioni sic respondendum censeo, frigus illarum regionum salubritati & valetudini incolarum admodum prodesse. Nam ut observat Theophr. libr. secundò de causis plant. cap. 4. Aquilonia constitutio, hoc est frigida-sicca, plantis cum quibus magna est homini analogia, omnino semper commodior est calida-humida constitutione : ejus enim beneficio plantæ amplius humore sibi oblato potiuntur, reddunturque firmiores, supervacaneus deinde humor detrahatur atque afficatur & ut ait Scaliger comm. in eum locum, *demitur de difficultate concoctionis, exusta materia portione.* Notat præterea Hippoc. lib. de aër. loc. & aq. incolas regionum quas venti frigidi & sicci afflant, diuturnioris esse vitæ quam alios, externa enim illa

frigiditate cogitur intro calor ac augetur; quo fit ut nec congelari nec extinguere possit, tum quia copiosus est, tum quia excrementitios humores non cumulat. In summum, quemadmodum coctio ventriculi frigore ambienti iuvatur, ex Hippocr. primo aphorif. sic & vita cuius propria actio est *πύρις*. Rem hanc confirmat Aristot. probl. 8. & 16. sect. 14. ubi magna animalia generari in regionibus frigidis docet; quod infito calore abundant, qui est vehemens augendi principium; hominesque illic fortes produci & animosos quod sua concalescant natura, exteriori enim frigore caro densatur, cuius densitate calor colligi intus potest. Vide Petrum Aponens. & Ludov. Septalium in comment. probl. 8. Scio quid obtrudi soleat ex Aristot. de longitudine vitæ eorum qui calidas regiones incolunt, sed cum suspecta sit ea sententia viris doctioribus, multasque difficultates involvat, his tricus me non implico. Consuli poterit idem Septalius loco laudato & comment. secundo in lib. Hippocr. de aëre, locis & aq. nec non Federic. Bonavent. doctissimo opere de octimest. partu, ubi multa ex Plinio, Vitruvio, Ptolom. Cardano, Bodino in hanc rem congerit. Ex his conclusio septimum clima temperatum esse; vel eo maximè quod ventis Aquiloniis affletur, non quidem extremè sed moderatè frigidis & siccis qui putredini obfistunt. Restat tertia animadversio sine qua alia vix subsisterent. Nostram enim conclusionem de temperatiori clima nolumus sine diorifmis intelligi, ut videlicet præter generalem hanc locorum positionem, uniuscujusque regionis situs proprius semper

Diorif-
mi nõ-
nulli.

DE CONSERVANDA

consideretur : Etenim ratione montium , con-
vallium , maris , fluviorum , paludum , venti ali-
cujus ἐπιτοπίου & aliarum ejusmodi circumstan-
tiarum , loca quæ propter æqualem distan-
tiam poli & circuli Æquinoctialis temperatiora
esse deberent , fiunt interdum minus tempera-
ta & insalubria. Idecirco Gal. comm. ad aph.
14. sect. 3. ait loca Ægypti & Lybiæ calida esse
& sicca , exceptis iis quæ mari adjacent ; po-
tior enim est particularis conditio loci quam
generalis , quemadmodum causa particularis &
conjuncta efficacior est , quam remota & uni-
versalis. Quo argumento auctoritati Galeni sa-
tisfiet , quartum clima temperatum statuentis :
certum enim est eum ex temperamento aliquot
locorum in illo climate positurum idem de toto
climate cōjectasse & pronuntiasse. Sunt enim Coo-
& Gnidus temperatissimæ & ex 2. salubribus Æsta-
te & Hyeme optime constitutæ multoque magis
Vere & Autumno, non ratione climatis seu posi-
tionis generalis , sed ratione situs proprii & indi-
vidui , nam aliæ regiones climatis illius admo-
dū sunt intemperatæ ut ante me monuit Brasavol.
comm, ad prædictum aph. Ceterum Cichus Æs-
culanus com. in cap. 3. spheræ Jo. de Sacro Bos-
co, non tantum Astrologicè sed Necromanticè cli-
ma accipit post Zoroastrem pro admirandis vide-
licet quæ cum carne mortuorum & humano san-
guine fideliora dant responsa. Quod attinet ad
climata Astrologica, septem cum Priscis admittit;
quorum singulis dominantem aliquem planetam
tribuit, cujus naturam atque conditionem sequan-
tur. Primo quidem climati Saturnum, secundo Jo-
vem, tertio Martem, quarto Solem, quinto Vene-

Gal.
expli-
catur.

Et Car-
dan.
con-
trad.
lib. 1.
tract. 1.
con-
trad. 9.
Chi-
chi de-
liria,

rem, sexto Mercurium, septimo Lunam, sed nemo nisi delirus has nugas & deliria admittet, quæ explicantur nihilominus ab Haly de judiciis astrorum part. 8. cap. 34 & 36.

De regionibus mundi Cardinalibus.

M E M B. V I I I.

Geographorum propria fuit observatio locorum penes Zonas & Climata : Medici vero ad Captum vulgarium hominum sese accommodantes maluerunt regiones considerare juxta solis ortum & occasum, Meridiem & Septentrionem, quæ loca mundi dicuntur Cardines, quod terrarum orbis iis veluti contineatur & vertatur cardinibus. Ab iis regionum aliæ Orientales, aliæ Occidentales seu occiduae, aliæ Septentrionales ac Boreales, aliæ Meridionales & Austrinae nominantur. Quarum quidem temperamenta investigare qui voluerit, ab Hippoc. vestigiis non est quod recedat. Is enim lib. de aër. loc. & aq. rem totam ita digessit ut dubitandi nullus sit relictus locus. Notandum tamen est eum ubi Orientalem locum, Occident. Septent. vel Meridionalem vocat, non tam rationem habere loci versus cardines illos positi, quam ejus qui ventis illinc flantibus exponitur. Scio Cichum Aesculanum comm. in sphaeram post vulgus Astrologorum vocare regionem Septentrionalem aut Meridionalem ratione signi sub quo fuit aedificata; ex quo colligit quasdam esse regiones Septentrionales in Australibus, & Australes in Septentrionalibus, additque hanc esse rationem cur in

Quid sit locus Orientalis.

64 DE CONSERVANDA

una civitate eodem anno grassentur pestis, fames, & terræ motus, in alia civitate vicina sit gentium salus, fertilitas & quies. Sic docet Galeot-Martius lib. de doctrina promisc. c. 3. Romam pro signo habuisse leonem, quod primus lapis jactus sit pro fundatione illius urbis cum leo ascendebat, hoc est horoscopabat Illudque signum totius fuisse Italię, quod ager sequatur fatum urbis suę quamvis Libram Italię signum prius fuisse observet post Manil. 4. astronom.

Hesperiam sua Libra tenet, qua condita Roma,
Et propriis frænat pendente nutibus orbem,
Orbis & imperium retinet.

Sed his missis & ad Astrologica vanitatis studiosos relegatis, dicamus Orientales regiones hoc est ad ventos Orientales sitas, salubriores esse aliis omnibus: sunt enim temperatæ mediocriter, aquas habent limpidas & splendentes, odoratas, molles, coloratos & floridos incolas, λαμπροφώνους, hoc est clara voce præditos, promptos, ingeniosos, morbis paucioribus & mitioribus obnoxios; mulieres denique τεόδρα ἐναεικύνοντας, admodum fœcundas & faciliè parientes. Illis oppositæ Occidentales, morbosissimæ sunt, aquis præditæ minimè pellucidis sed turbidioribus, inquilinos alunt καὶ ὀχρεὺς καὶ ἀρρώστους, decolores & infirmos, βαρυφώνους καὶ βραγχοδέας, gravi voce & rauca. Et vero Meridionales turgent aquis multis subsalsis, sublimibus; & ut loquitur Hippocr. πολλοῖς ὑαλοῖς μετέοις: sic enim legendum puto, excludendo particulam negativam μή; sic ut sublimes aquæ sint quæ ex profundis locis minimè scaturiunt, sed ex imbribus colliguntur: incolas ferunt capite humido & pituitoso, alvi profluvio obnoxios, imbecillos, nec edaces nec bibaces,

Orientalis regio.

Occidentalis.

Meridionalis.

VALETUDINE: 65

bibaces, ad infinitos denique morbos proclives :
 Septemtrionales aquas habent crudas & frigidas,
 homines alunt siccos, robustos, edaces, longæ-
 vos, agrestes, proceros, quibus ventres in-
 feriores duri sunt & ἀπέγγυλοι, superiores fluidi
 & biliosi, capita sana & dura, & aliæ dotes
 ab Hippocrate loco citato enumeratæ. Ex di-
 ctis exurgit quæstio non de Septemtrionali
 & Meridionali regione, quarum illam frigidam
 esse & siccam & sanam, hanc calidam, hu-
 midam & morbosam nemo hætenus dubitavit,
 sed de Orientali & Occidentali, utra illarum
 calidior sit & salubrior. Jul. Scaliger exerc. in
 Cardanum 99. contendit caliditatis non plus
 inesse Orientalibus terris quam Occidentalibus,
 rationibus satis frigidis. Alexand. Aphrodis.
 & Averroes comm. in lib. 2. meteor. calidio-
 res statuunt Orientales, etiam tam levibus
 argumentis & inanibus, ut ea referre pigeat. Po-
 tior esse videtur ratio August. Niphi comm. in
 eundem lib. qui difficultatem eam sic solvit.
*Aut, inquit, loquimur de ortu & occasu terra ha-
 bitabilis simpliciter, aut in respectu : si in respectu,
 res patet; pars enim qua nobis est ad Orientem, cali-
 dior est parte qua est ad Occidentem, quoniam Sol
 oriens diutius supra nos stat quam occidens. Sol
 enim nobis oriens calefacit Orientem nostrum dua-
 bus horis antequam ariatur, sex autem post ortum,
 igitur horis octo : nobis autem occidens sex tan-
 tum, quia postquam à Meridie declinavit, sex horis
 est nobis supra terram, duabus vero sub terra, at
 cum in illis duabus sit à nobis valde remotus, mi-
 nus ideo est calefaciens. Sin autem loquamur de
 ortu simpliciter, dico quod Sol oriens ad partem
 orientalem magis est calidus quam occidens ad par-*

Septē-
triona-
lis.

Utrum
regio
Oriē-
talis sit
cali-
dior
Occi-
denta-
li.

E

66 DE CONSERVANDA

tem occidentalem. Hujus causa est, quia Sol ad orientalem partem proprietatem habet ut Luna ad occidentalem, observatione enim patuit Lunam movere gentes & maria occidentalia, & non ob aliud, nisi quia in regione illa proprietatem habet, & nulla alia causa reddi potest nisi quia Luna est Luna & occidentalis, regio est occidentalis, pariter quia Sol est Sol & orientalis regio est orientalis. Sed potest meo iudicio præter occultam illam causam manifesta hæc adduci, quod Sol oriens multas humiditates & vapores excitet, quos quia viget dissolvit, eos autem quos secum toto die rapit nec dissolvit, quosque rursus in occidentali parte suscitatur, quia occultatur, insolutos deferat; unde frigiditas & humiditas regioni accidit. Adde quoque quod longè plures in occidentali parte excitantur vapores frigidiusculi quam in Oriente; quia longè plura & majora maria in Occidente quam in Oriente, ut Gerardi Mercatoris, Abrahami Ortelii & Judoci Hondii tabulas Geographicas legenti patebit. Huic quæstioni affinis est alia quam proponit Bartholomæus Sybilla speculi peregrinarum quæstionum 1. decadis cap. 3. quæstione 4. ad 7. Quæ sit regio salubrior, gratior & eligibilior, an regio Orientalis quæ est infidelium, an Occidentalis quæ est Christianorum: Quæstionem illam in utramque partem sic ventilavit, sic universa argumenta digessit, ut ad elucidationem nihil me habere libenter profiteat. Rerum bonarum ut suavium eduliorum tandem satias est. Qui hujus cibi avidiores sunt, Jo. Bodinum conterraneum meum adeant methodo sua ad facilem Historiarum cognitionem. Is enim procul dubio cap. 5. vel ipsos famelicos explebit.

An Orientalis regio salubrior Occidentali

De Orbis partibus, Regnis & Provinciis.

M E M B. I X.

EX regionibus quas diximus finitas esse & proprio nomine designari, naturales sunt, alia artificialia. Inter naturales reponimus majores Orbis partes, ut sunt Europa, Asia, Africa, America, Magellanica; & minores, ut Regna, Regnorumque Provinciae. Artificialia regiones sunt civitates, oppida, & in eis extructa domicilia, de quibus aliquid sigillatim delibandum est.

Prima Orbis pars major quam incolimus, est Europa, ab Oriente mari Aegeo & Euxino, à Meridie Mediterraneo & Gaditano, ab Occidente Atlantico, à Septentrione Hyperboreo seu glaciata terminata. Jacet autem inter quintum & duodecimum clima! hoc est ab elevationis polaris 33. gradu cum semisse ad gradum usque fere 60. inter tropicum cancri & circulum arcticum. Eam omnes Cosmographi cæteris mundi partibus nobiliorem, præstantioremque statuunt fertilitate & fœlicitate agrorum, fructuum ubertate, aëris temperie & clementia, disciplina, institutis & moribus, mechanicarum artium studio ac varietate, liberalium cognitione, omnium denique rerum ad usum vitæ communem comparatarum multitudine & copia. Verum Hippocr. lib. de aëre, loc. & aquis in alia fuit sententia: pulchriora enim & majora omnia in Asia nasci scripsit quam in Europa, homines Asianos benigniores & cultiores, pleniora pecora quæ pariant sæpius & pulcherrimè

Euro-
pæ no-
bilitas.

E ij

68 DE CONSERVANDA

educantur ; elegantiores esse incolas, magnitudinis eximiæ, minimèque, quantum ad formam & corporum proceritatem attinet, inter se differentes : denique partem eam mundi proximè accedere ad naturam & mediocritatem anni temporum : agnovit tamen virilitatem, laborum tolerantiam atq; audaciam, Asianis deesse, sed adesse voluptatem & effœminatam naturam. Quod ad Europam spectat, Hip. eam multis & omnimodis aëris transmutationibus obnoxiam dicit ; Incolas ob id plurimum inter se dissidentes & forma & magnitudine ; feros, audaces, magnanimos, bellicosos, parumque mansuetos.

Notanda circa Europam & Asiam.

Enimvero priusquam de Europæ & Asiæ temperamēto quicquam definiamus, notandum est 1. ex Hip. non haberi ubique per totam Asiam & Europam omnia secundum eundem modum tam ratione situs universalis quam particularis : quæ enim parte ad Zonam torridam magis accedunt, æstuosissimæ sunt ; quæ parte magis ad Zonam frigidam, gelidissimæ : sic ratione situs particularis Asiæ pars Australis & irrigua, tum propter multos imbres, tum propter nivem, fertilissima est ac temperatissima ; quæ vero palustris est, ut Phasiana, infœcunda est & infalubris. Observandum secundò Asiam & Europam invicem comparari vel universim, vel secundum potiores partes. Tertio eam comparisonem inter eas institui, aut penes naturales dotes omnes vel aliquas, aut penes acquisitas. Quod ad primum attinet, existimamus Asiæ situm universalem deteriorem esse Europæo ; tum quod Asia latius ad Zonam torridam propagetur, pene usque ad Aequinoctialem videlicet ; tum quia ad Zonam usq; frigidam longissimè extendatur ; nempe fere ad septuagesimum

Asia quatenus salubrior Europa.

elevationis polaris gradum. At ratione situs particularis, cum Hip. admittimus quadam sui parte Asiam salubrius sitam quam sit Europa. Sic, ut dixi, pars ejus Australis & irrigua quia in medio calidi & frigidi sita est ob imbres multos & nivē, fertilissima existit ac saluberrima : atque pars ea videtur esse in eo climate quod temperatissimum constituimus; nam eam partem interpretatur Septalius comm. in eum Hip. locum *frigidiorē regionem Asiae, magis nempe proximam Europa & boreali parti.* Quod ad secundum spectat, certum est Asiam ob rationes allatas multo intemperatiorē Europa, ejusque partes temperatas pauciores esse quam sint partes Europæ temperatæ, quod singulas regiones Asiæ & Europæ expendenti & æstimanti erit manifestum. Ad tertium deniq; quod pertinet, universas Europæ dotes naturales & acquisitas præferimus Asiæ dotibus : quasdam tamen virtutes naturales Asiæ potiores & præstantiores dotibus Europæ agnoscimus. Sic in Asia aromata, gemmæ, metalla, plura & meliora sunt quàm in Europa, de cæteris secus est censendum ut videre est apud Plin. lib. 37. natu. hist. cap. ult. Quæ contra ista afferri solent ex Petro Comestore de benignitate solis & salubriori cælorū influxu in Asiam, de fertilitate terræ promissionis Judæorū, partim ut vana reiicimus, partim cum Barthol. Sybilla dicimus benedictionem antiquæ terræ promissionis Judæorum translata fuisse per Christum ad populum Christianum occidentalem. Cætera de Africa, America & Magellanica explicata habentur apud Gerard. Mercat. Ortelium, Bertium, Grinæum, Nigrum & eos omnes qui de peregrinationibus & navigationibus in Americam scripserunt : si quis enim ut ait Hippoc. de om-

Europa
melior
Asia.

70 DE CONSERVANDA

nibus dicere vellet, in immensum excreveret sermo.

Euro-
pæ di-
visio.

Ceterum in illis majoribus Orbis partibus minores continentur; hoc est regna & Provinciæ, quibus Cosmographi quamlibet Orbis partem distinguunt. Sic Europam dividunt in Insulas & in Continentes. Insulæ Oceani sunt Anglia, Scotia, Hybernia Grunlandia; maris Mediterranei, Sicilia, Sardinia, Corsica, Creta, Majorca & Minorca; Peninsulæ, Norvegia, Gothia: Continentes, si in regiones partiatis, novem sunt præcipuæ: Gallia, Hispania, Germania, Italia, Sclavonia, Græcia, Hungaria, Polonia, Russia: si in regna, decem: Hispanicum, Anglicum sub quo Scoticum & Hybernicum, Danicum sub quo Norvergicum, Suecium sub quo Gothicum, Polonicum, Hungaricum, Bohemicum, Germanicum, Gallicum, Italicum. Eadem divisio in aliis Orbis partibus observatur, quam tu potes ex Geographis repetere. Interim observabis in illis prædictis regionibus ac regnis, particulares quosdam tractus & Provincias contineri; ut in Gallia, Turonensem, Pictaviensem, Andegavensem, Santonicam, Armoricam, Normanicam, Picardicam, Burgundicam & ceteras; quibus propriæ sunt & genuinæ aëris constitutiones, soli situs, animorum inclinationes, mores, ingenia, temperamenta, studia, quæ qui vellet exequi & inquirere, opus sanè humeris suis impar aggrederetur. Hieronymus Turlerus lib. primo de peregrinatione cap. 4. proprietates quatuor præcipuarum nationum Europæ, velut in typo depinxit. Landus quidam Hortensius sub Philalethis Polytopiensis civis nomine, Forcianas quæstiones duobus libris emisit, quibus varia unius Italiæ ingenia

describuntur; quorum summam gratia exempli ex Inge-
 Joseph. Scalig. quadam epistola desumptam ex-
 hibeo. In Consiliis, inquit, Mediolanenses præ-
 stantes, Veneti prudentes, Lucani temerarii, Pi-
 sani inconstantes, Placentini providi, Florentini
 læti, Genuenses ignari, Lucenses utiles, Volsci ma-
 ligni, Brutii stupidi, Patavini ambigui. In Victu
 Florentini parci, Lucenses elegantes, Mantuani vi-
 les, Aretini tenues. Papienses agrestes, Novoco-
 menses luxuriosi, Astenses opipari. In Vestre Me-
 diolanenses splendidi, Genuenses elegantes, Man-
 tuani sumptuosi, Veneti magnifici, Florentini ridi-
 culi. In Mercatura Florentini callidi, Genuenses
 tolerantés, Mediolanenses aperti, Lucenses fide-
 les, Veneti splendidi. In Oratione Florentini inepti,
 Perusini faceti, Veneti putidi, Bergomenenses agre-
 stes, Senenses suaves, Spoletani celeres, Novoco-
 menses balbi, Romani elati, Cosentini dicaces,
 Narnienses prompti, Umbri leves, Novarienses
 rustici, Mediolanenses rudes, Genuenses inexhau-
 sti, Brixiani duri, Bononienses jucundi, Fulgina-
 tes versuti, Capuani graves, Pistorienses festivi,
 Neapolitani jactabundi, Piceni varii, Apuli bar-
 bari, Ligures mendaces. In Bello Perusini strenui,
 Calabri precipites, Spoletani callidi, Senenses
 fœlices, Bononienses feri, Neapolitani animosi,
 Pratenenses sacrilegi, Cossenses libidinosi, Piceni
 rapaces, Aemiliani inconsulti, Placentini crude-
 les, Romani truces, Mediolanenses intrepidi, Vi-
 centini ultores, Pistorienses sanguinei. Quid plura
 recenseam? Cõsule eam epistolã, Lãdũ & Turlerũ
 locis citatis, præterea Jo. Barclãium in icone ani-
 morũ, Antonium Zaram de anatomia ingeniorũ,
 Pet. Anchoanum lib. 4. de rerum inconst. Bi-
 sciolam horarum subsicivarum lib. 12. cap. 8.

E iiii

72 DE CONSERVANDA

tom. 2. ubi ad ostendendum quid possit cœlum ad ingeniorum diversitatem efficiendam, multa cumulat.

Nonnulla quoque in hanc rem habent Joan. Bapt. Persona comm. in lib. Gal. quod animi mores, &c. Jo. Huartes in examine ingeniorum; & ex Firmico, Tholosano, Pontano, Cornelio, Kiliano, Boissardo & aliis Petr. And. Canonherius comment. politico in aph. 2. lib. 1. Hippocr.

De Civitatibus & Ædibus.

M E M B. X.

Duo in
condē-
dis ur-
bibus
obser-
vanda.

IN condendis urbibus ea cautio est adhibenda quam in extruenda Alexandria habuisse Alexandrum Magnum refert Strabo Geogr. lib. 17. & Vitruvius præmio lib. 2. ut scilicet & commerciis & aëris salubritati prospiciatur. Per commercia ditescunt incolæ, per aëris clementiam vitam ducunt beatissimam, saluberrimam, & longissimam. Scitum est illud Musici Stratonici scomma apud Eustrat. in Dionys. de situ orbis, qui cum Caunios omnes aëris vitio luridos pallidosque videret, exclamavit ibi mortuos ambulare. Qui navigationem Guillel. Schouten in Australem partem descripsit, meminit eum ad insulam quandam appulisse, cujus indigenæ omnes deformi & monstruoso essent corpore: alios enim videre erat cæcos, alios varos & valgos, alios protuberanti aqualiculo, alios tumentibus brachiis & humeris, alios alio corporis vitio insignes, quod fuit argumentum regionis admodum insalubris. Porro quibus ventis exponi debeat aliqua civitas ut saluberrima sit, docuit Hippoc. lib. de aër. locis

& aquis & ex iis quæ de ventis, & de regionibus mundi cardinalibus supra docuimus, intelligi facile potest. In summum hanc regulam bene constitutæ civitatis proposuit Hippoc. Cum scilicet *ad Solem & ad ventos bene obversa est & aquis bonis utitur*: contrà malè constituta est quæ aquis palustribus & lacustribus utitur, & non bene sita est ad ventos & ad Solem. Exempli gratia, civitas omni ex parte montibus conclusa ad ventos & ad Solem non bene se habet, nam æstate torretur radiis solaribus reflexis, hyeme quod Solem non excipiat, torpet. Positio autem locorum particularis interdum facit, ut venti qui habentur salutare sint alicui loco noxii & pestilentes; & è contrà. Sic Aquilo serenissimus est Europæis, Lybicus oris nimbosus; Auster Europæis noxius, Lybicus gentibus salutaris: Subsolanus saluberrimus Asianis, Europæis insalubris, Zephirus Vasconibus perniciosus, Græcis & Italis tam gratus, tam suavis, ut nullum habeas apud Poëtas magis laudatum aut commendatum. Conditore ergo urbium non solum universalis, sed particularis situs observandus; de quo regulæ certæ dari non possunt. Legi tamen potest Vitruvius lib. 1. Architect. cap. 4. & 6. ubi agit de areis, plateis & angiportibus prudenter disponendis. Consuli quoque poterunt ejus commentat. Guillel. Philander, Cæsar Cæsarianus, & Daniel Barbarus patritius Aquileiensis.

Situs civitatis ad ventos.

Particularis situs observandus.

Quod ad Ædes attinet, dicam cum Vitruvio lib. 6. cap. 1. *Animadvertendum primo est quibus regionibus aut quibus inclinationibus mundi constituantur. Namque aliter Ægypto, aliter Hispania, non eodem Ponto, dissimiliter Roma, item cæteris terrarum & regionum proprietatibus oportere videntur con-*

Ædium situs.

74 DE CONSERVANDA

stitui genera adificiorum; quod alia parte solis cursu premitur tellus, alia longè ab eo distat, alia per medium temperatur. Debet vero eadem esse consideratio ædium atque ipsarum regionum ac civitatum, ita ut ratio quatuor cœli cardinum maximè habeatur. Alia enim æstivis, alia hybernis temporis extrui debent domicilia: æstiva majora spatia requirunt, hyberna si angustiora fuerint non improbantur, æstivis umbræ & flatus, hybernis soles debentur.

Ædes
æstivæ
& Hybernæ.

Deinde ut observat Aristot. primo Oecon. cum sol æstate altiùs incedens domos ad meridiem verfas non intret, hyeme vero propinquiùs accedens totus per fenestras infundatur: debent ædes averfo borea æqualiter esse latæ, hoc est non verfæ ad omnes partes, sed oblongæ ad meridiem spectantes. Si credimus Vitruvio lib. sexto cap. 7. hyberna triclinia Occidentem hybernum spectabunt, ideo quod vespertino lumine opus est uti, verna triclinia & autumnalia Orientem, æstiva Septentrionem. Apud Columellam libr. primo de re rust. cap. 6. cubicula hyberna ad Orientem brumalem obvertuntur, cœnationes ad æquinoctialem Occidentem; æstiva spectant Meridiem, cœnationes Hybernum Orientem. Scribit Palladius lib. primo de re rust. cap. 9. quæ hyemi parantur mansiones ita constitui debere ut possit eas hyberni Solis totus propemodum cursus hilarare, sed & si Æstiva sunt Orientem solstitialem, partem Septemtrionalis aspicere debent. Didymus apud Auct. R. R. cap. 2. cap. 3. domum quæ ad Orientem spectat præstantiorem & meliorem pronunciat, *διὰ τὸ τὸν νότον ἀπὸ μεσημβρίας πύοντα, ὑγρὸν καὶ ἀνώμαλον, καὶ γαστρῶτατον εἶναι, quod, inquit, Anster*

à meridiè spirans, humidus & inæqualis, & morbosissimus existat. Sed vix aliquid certi definiri potest nisi particularium quorundam situum ac positionum qualitates & naturæ expositæ sint. Eas itaque breviter proponamus.

De aliquot locorum particularium constitutionibus.

MEMB. XI.

VT intelligamus quæ regiones, civitates, & ædes salubriores sint, locorum situs & positus particulares qui in quavis regione reperiri possunt nobis sunt examinandi. Atque imprimis situs potest esse altus, profundus petrosus, apertus, montosus, nivofus, fluvio vicinus, paludi aut mari, &c.

Loca mediocriter elata & libere perflata, ut humilibus & profundis, sic sublimibus & montanis ad sanitatis integritatem viteque diuturnitatem aptiora omnino existunt. Eorum enim incolæ, ut ait Avicenna, sani sunt, vivunt quippe in aëre puro & defecato à sole & ventis; robusti sunt, quia non turgent humidis excrementis nervos & articulos laxantibus. laborum sunt patientissimi, quod soleant ascendere & descendere frequenter, labor autem articulos firmat: sunt denique longevi; tum quia raro ægrotant, tum quia calor eorum natus superfluis excrementis non suffocatur. Declivia loca & inter altos montes depressa atque abdita, radiis solaribus reflexis æstate suffocantur; cum sole non illustrantur humore nimio madescunt, crassis vaporibus polluantur, hyeme frigore obrigescunt: eorum itaque, locorum incolæ imbecillo sunt hepate ob aquarum crassitatem, pituitosi & melancholici ob aërem tenebro-

Loca elata.

Loca declivia.

76 DE CONSERVANDA

Loca plana. sum. Notau. Albert Mag. lib. 1. de natura locor. cap. 13. locum planum & se habentem decenter undique, non habere proprietatem ullam nisi eam quam diximus ex climatum observatione desumi.

Loca petrosa. Petrosus locus & apertus æstate aëre gaudet calido, hyeme frigido atque adeo subtili ut nulli aut pauci vapores ex petris eleventur : incolas alitudo & solido corpore, sicco cerebro, malis moribus, solertes, ingeniosos, bellicosos.

Loca montosa. Montosus & nivofus ventis obnoxius est, per nives quidem salubribus ; dum liquantur nives, nimbofis. Hujus tamen loci varias fecit differentias Albert. Mag. loco prædicto quas his recensere non erit absurdum, hanc enim doctrinam mirum in modum illustrant.

Loca humida. Ergo locus montosus aut est in humili monte aut in excelsio : montes humiles non admodum mutant naturam locotū, alti veronivofisunt, atque quod notandum est, vel ad Aquilonem siti sunt, vel ad Meridiē, vel ad Orientem, vel ad Occidentem. Cū sunt ad Aquilonem positi loci naturam calidam reddunt, quia reflexio radiorū solarium ad illos montes, calefacit locum vehementer, quo fit ut vina generosa in parte Meridionali locus ille producat. Cum montes plurimi sunt ad Meridiem & à Septentrione flant venti, locus est valde frigidus, tam propter nives quam ventos : erit præterea siccus & sanus nisi alia prohibeant accidentia. Montes in parte Orientali positi locum reddunt frigidum & humidum, ejusque aërem crassum, impurum & insalubrem. Frigidus quidem locus erit, quia tectus ab Oriente, crassus vero aër, tum quia vicinus montibus, tum quia

Occidentalia. ventis Occidentalibus apertus est. Denique cum

Orientalia. montes ad Occidentem positi sunt, locus salubrior

est, quod ventis affletur Orientalibus. Porro locus situs in medio magnarum sylvarum vel juxta sylvas aërem, habet spissum & suffocatum, nebulosum & turbidum: fundus enim sylvarum vaporosus est; vapor autem illic arboribus conclusus & inspissatus aërem turbidum efficit. At inter arbores nocent præcipuè nux & quercus, nec non illæ quæ vel amaritudine sua aërem inficiunt, vel proceritate velut suffocant, prohibita ejus eventilatione. Loca fluviis vicina nimium humectant. Palustria & lacustria tetrivaporibus nocentissima sunt, & morbis contumacibus generandis opportuna, ut scribunt Vitruvius, Avicen, Rhafis, & ipse Varro lib. 1. de re rust. c. 12. *advertendum etiam, inquit, si qua erunt loca palustria, & propter easdem causas, & quod arescunt, & quod in iis crescunt animalia quadam minuta qua non possunt oculi consequi & per aëra inius in corpus per os ac nares perveniunt atque efficiunt difficiles morbos.* Hæc ille, qui per animalia minuta videtur intelligere eas aëris impuritates quas Hipp. *μιάσματα* vocavit. Marina loca suadebat Plato lib. de rep. fugienda esse, is tamen animi potius quam corporis rationem habebat, nam ea loca pituitosis prosunt, appetentiam excitant, vitam protrahunt, humidum enim primigenium aëre sicco & salso conservatur & à putredine vindicatur. Quod autem ad mores spectat; maritimi pro pessimis in proverbio sunt, & filii Neptuni dicuntur crudeles. Si quæ tamen loca à mari exiguo intervallo distanti gravioris sunt halitus ex Colum. lib. 1. de re rust. & pestilentibus morbis obnoxii. Cardanus lib. 2. contradict. loco supra adducto, ex Averroë refert mare quatuor modis salubrem

Loca
sylva-
sa.

Loca
fluvia-
lia &
Palu-
stria.

Loca
Mari-
na.

78 DE CONSERVANDA

Maris vicinia salubris. reddere habitationem : primo, quia salsetine corruptioni resistit; secundo, quia humore confert ad vitæ longitudinem; tertio, quia spirant semper venti perpurgantes aërem; quarto, quia temperat aërem, hyeme enim & in frigida regione tepidiorem reddit, æstate & in calida temperatorem. *Flumina vero inquit, velociter currentia aërem attenuant, faciuntque corpora macilentia, tenuia, mobilia, crudelia, infida. Cœnosa vero & qua tarde moventur ut Padus; corpora minus valida reddunt & sana, contentiosos homines mansuetiores atque fideliores. Ostia vero ubi flumina mare ingrediuntur aërem corrumpunt. Causa est quia dum mare æstuat fluminis aqua retinetur & in halitus transit, aëremque non leviter corrumpit.* De Marini loci natura distinguit Albert. Mag. lib. citato enim eo ex quod mare calidū sit tum propter partium terrestrium exustarum admixtionem, tum propter multam radiorum divaricationem, colligit loca mari vicina vel esse calida & sicca, vel calida & humida, vel frigida & humida. Loca enim meridionalia in mari sita, quia velut aduruntur reflexione radiorum & multiplicatione luminis ad littus, arenosa sunt, calida & sicca; mare autem in illis locis divisum æstu convertitur in saleem redditque locum terrestrem ob adustionem & exsiccationem: quo fit ut vina illius loci sint calidissima & siccissima velut Cypria. Loca autem marina remota à meridie & accidentia ad climata frigidiora & temperatiora, efficiuntur calida & humida nimio humore corruptente. Habent enim plus humidi quam calor consumere possit; idcirco sunt ut plurimum vaporosa, pestilentia, tonitruis & coruscationibus obnoxia; unde pestes & mortes subitæ:

Differentia loco Marinorum.

talia etiam loca paludosa sunt frequenter ex humore diffuso super terram & corrumpente habitationem. Demum loca marina Septemtrionalia frigida sunt & humida ob vapores frigidos & crassos: ætas in illis locis non multum calida, nec hyems multum frigida; quod crassus & spissus aër nec calorem facile nec frigiditatem suscipiat; hujuscemodi autem loca, quamvis pestifera non sint, salubria tamen non existunt. Postremo loco monendum est ex Cardano Aquas Thermarum calidas loci aërem vitare; sed non adeo male afficere ut robusta corpora quæ calida non sunt, lædant; quoniam à putredine procul absunt: ipsam tamen ac febres in debilibus accersunt, vitata cococtione, & in calidis ob intemperiem. Atque hæ sunt particularis cujusque loci conditiones pene omnes, sed simplices tantum, sunt enim compositæ aliæ & conjugatæ; ubi scilicet duæ vel tres simplices invicem concurrunt positiones, puta dum concava regio, palustris simul est & maritima & sic de cæteris. Porro quos incolas cujusque temperamenti & ingenii singula illa loca producant scire qui voluerit, Albertum Mag. poterit consulere lib. 2. de natura locorum cap. 3. & commentat. lib. Hipp. de aëre, locis & aquis.

De vestibus.

MEMB. XII.

Licet vestis victus habeat vicem ut ait Labeo jurisc. victusque nomine, si Ulpiano credimus, contineantur quæ esui potui, cultuique

80 DE CONSERVANDA

corporis necessaria sunt : attamen non ea ratione vestium usus à nobis hic explicatur , sed quod vestimenta excogitata sint ad defendendum corpus ab externis nocementis , calore , frigore , humiditate , siccitate quæ ab aëris injuriis inducuntur . Est ergo hujus sectionis pars , indumentorum consideratio , Medicis omnibus penè intacta . Hippocrat. quidem lib. 6. epid. sect. 8. part. 33. indumenta ponit loco aëris ambientis inter res non naturales , de vestibus quoque nonnulla præcepit lib. de salubri diæt. Galenus autem necessarium agnovit aliquod corporis tegumentum externis aëris injuriis infringendis ; sed ipsum voluit esse naturale , cutim videlicet quam lib. 1. de sanit. tuen. præparat sale modicum asperso ad indolentiam & tolerantiam . *Quoniam jam editus infans , inquit , in frigore , calore , atque inter corpora multo se duriora versetur necesse est , ob hæc ipsa nimirum naturale ejus tegmen præparari quodammodo à nobis , reddique ad indolentiam & tolerantiam quam aptissimum , par est .* Quo consilio Ligures apud Arist. 7. polit. Spartani apud Alex. ab Alex. li. 2. c. 25. Itali apud Virg. 9. Aeneid recens natos in fluvium frigidum & rigentem demergebant .

Durum à stirpe genus , natos ad flumina primum
Deferimus , sævoque gelu duramus & undis .

Quo quidem artificio opus non esset homini si cutis illi esset ex unguiū materia parata , quemadmodum Adami fuisse cutim priusquam peccaret , narrat Rabbi Eliezer . Sed profecto tenerior longè est , mollior , delicatior , sensusque exquisitioris ; proinde conservari sedulo debet illo velut munimento quod vocamus vestem . Non hic inquirō cum Ulpiano lib. 34. pandect. l. vestis
§. de

Rabiorum
delira.

§. de auro & argento, An vestis & vestimentum differant, An vestis sit ex pellibus, vestimentum ex lana, serico, bombyce; An vestimentum sit virile & muliebri simul. Stola tantum mulierum, quid enim ista ad rem presentem? Usus vestium investigamus, quem Tullius lib. 3. de Orat. geminum constituit, *Vestis*, *Vsus* inquit, *frigoris depellendi causa reperta primo, vestium* post adhiberi coepta est ad ornatum etiam corporis *du-* & dignitatem. Theologi qui primum vestium auctorem agnoscunt Deum, ad Honestatem, Necessitatem, Utilitatem comparatas fuisse vestes docent. Honestas postulat ut partes obscenae totumque corpus integatur quo aliquod discrimen inter hominem & belluam intercedat. Necessitas suadet ut imbecillitati corporis humani provideatur, calor internus externo tegumento foveatur, homo ipse ab externis rerum injuriis & impressionibus defendatur. Utilitas triplex est: Physica, Ethica, & Politica. Physica naturae humanae infirmitati ac indigentiae, vestium beneficio consulit, idcirco hominem tantum nudum & in nuda humo expositum à Natura conquerebatur Plinius proem. lib. septimi; Ethica de peccato & ejus foeditate, cujus ergo vestes inventae sunt admonet, & de Dei erga nos *φιανθρωπια* atque benignitate. Politica inservit distinguendis viris à mulieribus; Magistratibus à Subditis, Sacerdotibus à profanis, Nobilibus à Rusticis, Militibus à litteratis. Sed & adversus vim ab hostibus illatam nos tuetur, quod telorum ictus vestitum corpus quam nudum facilius sustineat. De vestibus primorum parentum nonnulla habent Theodoret. in Genes. quest. 39. Barcephas in lib. de paradiso. Georg. Venet. problem. in Genes. Pererius

F

§2 DE CONSERVANDA

& Marinus Merfennus comment. doctissimis in
cap. 3. Genes.

Vestiu
confi-
deratio
du-
plex.

Cæterum vestimenta considerantur à Medico,
vel universim, nulla habita ratione partium cor-
poris, temperamenti, habitus, ætatis, tempe-
statis, generis, consuetudinis, sexus, dignitatis
elegantia: vel particulatim, habita ratione vi-
rorum, mulierum, magistratum, subditorum,
populorum diversorum, infantia, pueritia, ado-
lescentia, virilis ætatis, senectutis, capitis,
pectoris, abdominis, pedum, hyemis, æstatis,
veris, autumnii, noctis, diei, biliosorum ho-
minum seu calidorum, atque pituitosorum seu
frigidorum, pinguium, macilentorum, divi-
tum, pauperum, litteratorum, Artificum &

Univer-
satis
confi-
dera-
tio.

similium. Primum præceptum universale est,
quod indumenta omnia calefaciant aliquatenus
nostrum corpus, idque tribus omnino modis.
1. prohibendo ne aër frigidior corpus nostrum
attingat. 2. impediendo effluxum calidum no-
stri corporis: quem effectum explicavit Gal. lib.
2. de simpl. medic facult. cap. 24. *Infarctit*, in-
quit, *corporis meatus vestis, prohibetque foras ef-
fluere magnam vaporosi intus caloris partem, à qui-
bus vaporibus incalescens vestis nos demum calefa-
cit.* 3. inducendo proprium & germanum calo-
rem, qui calor secundum Villa-novan. de regim.
sanit. c 17. duplex est; actualis & virtualis. Actua-
lis calor vestibus accidit per ignem cui exponun-
tur antequam induantur, virtualis in actum redu-
citur per calorem nostri corporis, ut ex Galeno
dictum est. Secundum præceptum ducitur ex sub-
stantia, quantitate & qualitate vestimentorum
propter quæ unum alio magis calefacit. Usus &
effectus ex substantia vestimentorum satis appo-

VALETUDINE. 83

site expressit Isaac Arabs lib. 50. Theoricæ cap. 105. Lineum vestimentum si laxum fuerit refrigerat; alias calefacit & humectat; Bombicinum magis calefacit, cum subtile est ac tenerum, emollit: Sericeum quo magis villosum est, eo calefacit potentius, ejus enim multæ sunt differentiæ: undulatum, heteromallum, villosum, rasile, floribus variatum, scutulatum, &c. Laneum multum calefacit & exsiccat. Pelliceum denique, si pilis multis sit refertum, omnium maximè calidum existit. Sed & inter pelliceas vestes, quæ cutim solidiorem habet pilum que molliorem, calidior est: sic, inquit Villa-nov. *pellis caprina minus calida, deinde pelles de grypho, vulpina multum calida, ut & leporina; minus tamen exsiccat, castorea quoque.* Ovina calida & humida, Sabellina & Mellina molliusculæ, Pardalina, Thoina, Genetina, odoratæ, Aelurorum nostratium pellem pulmones offendere scribit Avenzoar 1. Theisir. Lupina fugat pulices, leonina tineas, Cervina serpentes. Cygnorum & vulturum pelles si Cardanus audiatur, siccitate plus obsunt quam caliditate prosunt. Caprina noxia est epilepticis ex Hipp. lib. de morbo sacro: hyeme tamen calefacit si pilos ad corpus convertas, estate refrigerat si invertas; quemadmodum scribit Aelian. lib. 6. Histor. animal. Densæ autem & duræ vestes minus calefaciunt, molles & raræ magis, densæ & opacæ, si molles sint, calidiores sunt tenuioribus & subtilioribus, duplices & compositæ simplicioribus. Vide Galen. comm. in lib. de salub. diæt. tex. 11. Quo ad copiam vestium, certum est quod plures fuerint eo fore calidiores. Ad qualitatem demum revoco colores & odores præsertim. Inter colores coccineus & quisquiliatus habetur calidior, evocat enim à centro ad circumferentiam

Materia vestimenta

Quantitas vestium. Qualitas.

84 DE CONSERVANDA

Spiritus & humores cum quibus analogiam habet, qua occasione in febribus purpuratis & erumpentibus variolis involvi pannis purpureis ægrorum cubilia mos est. Oleo & aromaticis rebus imbutæ vestes mundis & minimè odoratis calidiores: formidandæ tamen sunt iis qui cerebro sunt calidiori, omnes enim odores *καὶ βαικοί* caput tentant & gravissimam cephalalgiam inducunt. Lintæ & byssinæ calce dealbatæ mordicant & scabiem excitant. Cannabinæ sicciore lineis existunt; utraque quo recentior & minus trita eo quoque minus calida, aspera magis. Jam vero si singula & particularia præcepta tradere meditarer, quando finis commentarii? Summa capita leviter delibabo. Vestes ætati, temperamento, habitui, consuetudini, tempestate consentiant. Senes pluribus & calidioribus indumentis egent quàm juvenes, pluribus pueri & calidioribus quàm adolescentibus: Calidi & biliosi pauciores minusque calidas vestes postulant quam melancholici aut pituitosi. Qui carnosus sunt corpore & pingui, pauciores quoque quàm macilenti, qui raro corporis habitu, plures quàm qui denso. Qui in locis calidis aut in ædibus clausis degunt, cum se committunt aëri, operire corpus multis integumentis debent, velut ii qui otio torpent: contra, qui exercitantur aut ex frigidis locis ad calidiora progrediuntur, paucioribus. Hyeme chimastrum, æstate theristrum opportunum est: æstate, inquam, sericeæ, rallæ, undulatæ, leves & laceræ vestes conveniunt, hyeme lineæ, byssinæ, laneæ, sericeæ, hispidæ, ac villosæ, pelliceæ diploides, contextæ villo sericeo, aut pelliceo. Uno verbo tempore calido veste magis tenui utendum quàm frigido, magis vero crassa noctu per somnum quam interdum vigilando. Ra-

Parti-
cularis
confi-
dera-
tio.

VALETUDINE.

85

tione partium corporis variæ sunt vestes. Capiti pileolus proprius est, pectori thorax, abdomini & cruribus femoralia, tibiis tibialia, pedibus calceoli. Caput tegi debet pileolo nec gravi nimium nec levi, plus tamen noctu quàm diu: tegmen capitis grave fragile caput reddit, tenuius, nimis compactum; quod observatum est apud Synefium in calvitio & Herodot. lib. 3. de Ægyptiorum & Persarum capitibus: Illorum enim capita quod aperta sint, dura & firma, horum quia nimium operata, fragilia fuere. Non probo calanticas ex capillis emptis compactas & miro artificio ornatas, quarum à paucis annis magnus & frequens est usus apud Parisienses, nisi subsit calvitium, aut caput fuerit externis quam internis injuriis magis obnoxium; id quod aliquando monstravimus edito in Calanticam vulgo Calotam carmine elegiaco. Vultus multo non eget tegmine nisi severissima hyeme, regione frigidissima, & insigniter flante Aquilone, tunc enim *omnis* necessariæ ex gossipio etiam muscato, quia exangues aures, & cuculli pellicei ad oculos aperti, imo quia ventus oculis noxius, necessaria sunt perspicilia ex crystallo ita secto ut objecta nec justo majora, nec justo minora transmittat. Pectus quia osseum, operimenta multa desiderat, præsertim hyeme quæ illi infensa, ex Hipp. aph. 24. sect. 5. Muniri itaque debet contra frigus primò linea subucula (nam & mundior & ad cutim mollior quavis alia materia) dein perizomate plumario, pelle agnina, aut ut quidam faciunt vulturina, demum Thorace. Eadem cura afferenda fovendo ventri, cujus calor coquendis cibus occupatur. Plura quid recenseam usu communi cognita & usurpata? sufficiat digito quasi omnia quæ ad vestes

Capi-
tis teg-
men.Pecto-
ris in-
dumē-
ta.

F iij

86 DE CONSERVANDA

pertinent indicasse. Quisque inter legendum poterit observare vestimenta propria Gentium, Regum, Sacerdotum, Magistratum, Militum, Studiosorum, Artificum, Rusticorum. Pleraque habentur apud Zuingeros in Theatro vitæ humanæ, Baysium de re vestiaria, Cœlium Rhodig. passim, Textorem in Officina, Alex. ab Alex. Sabell. exempl. lib. secundo; Bulengerum opusculorum tomo primo, Valturium lib. 10. Crinitum, Isidorum & alios.

Signa cognoscendarum Aëris mutationum.

M E M B. XIII.

Provi-
dentia
Medi-
co ne-
cessa-
ria.

Medico satis non est scire Aëris dari mutationes, easque hanc vel illam facultatem obtinere hominum temperamenti alterandis & afficiendis, debet quoque præscire venturas & futuras anticipare iudicio. Quemadmodum enim bonus Gubernator paratior est & erectior adversus tempestatem quam prævidit, sic Medicus facilius occurrit & tutius, prævisis ex aëris constitutione ortis morbis, quàm minimè prævisis. Verissimè quippe dictum est communi adagio, tela prævisa minus ferire, deterioraque esse mala quæ incogitantes adoriuntur.

Astro-
logia
Medi-
co ne-
cessa-
ria.

Ad hanc vero cognitionem obtinendam magna Astrologiæ necessitas Medico; cum sine ea impossibile sit futuras aëris mutationes prævidere, nec ego possim seclusis Astrologiæ fundamentis ulla certa tradere præcepta tempestatum. Sed ut verum fatear, hæc *παράλογος* esset *ἀργυρὸς* & in-tempestantiva, cum viri longè doctiores ante me id

diffusè & prolixè explicarint. Eum ergo qui signa futuræ alicujus aëris mutationis, venturæ pluviæ, serenitatis, siccitatis, æstus, ventorum, pestilentia, fœcunditatis aut sterilitatis anni, atque adeo popularium morborum præscire voluerit, remitto ad Theophrasti 4. opuscula de signis pluviarum, ventorum, serenitatis, tempestatis, ejusque illustratorem Federicum Bonaventuram, ad Ptolomeum de significationibus stellarum inerrantium, Alboazen Haly lib. 8. de judiciis Astrorum, August. Niphum libello de signis tempestatum, Cardanum in aphorif. Astrologicis, Paduanum de ventis, Zanardum de universo elementari part. 3. Goclenium de Astrolog. gener. part. 2. Gratarolum de prognosticis tempestatum, Guidonem Villariensem Medicum Parisinum de temporis & astrorum animadversione; Mizaldum de signis tempestatum, & omnium novissimum ac fufissimum Paulum Minervam Barensem opere de cognoscendis temporum mutationibus juxta triplicem viam, cœlestem, meteorologicam, & terrestrem; ut interim omnes Astrologos omittam, & veteres RR. scriptores.

Tandem ut prolixum hunc commentarium concludam, observabis me ex fide manuscript. emendasse duos priores versus, tertium omnino restituisse, quod maximè consentit explanationi Villa-novani; qui quatuor hoc præcepto contineri voluit, aëris puritatem, luciditatem, corruptionem à se ipso, putredinem aliundè inductam, ut à cloaca rebusque similibus.

Finis primæ Sectionis.

SECTIO SECUNDA.

DE CIBO ET POTU.

DE ADMINISTRATIONE
generali ciborum.

CAP. I.

*Q*uæ, quid, & quando, quantum, quo-
ties, ubi, dando

*Ista notare cibo debet Medicus benè do-
ctus;*

Ne malè conveniens ingrediatur iter.

Hic traditur à Medico sex esse consideranda in administranda diæta. Primùm est, Quale, Id est cujus qualitatis debeat esse cibus, quia in ægritudine calida exhibendus est cibus frigidus; in frigida calidus; in humida siccus; in sicca humidus, in sanis tamen simili, non contraria qualitate præditus cibus exhibendus est, ut testatur Galen. in arte Medic. cap. 86. Calidiora corpora, calidioris victus rationem exposcunt; frigidiora, frigidioris.

Secundum est, Quid, id est, cujus substantiæ: athletis enim & rusticis cum vehementius exerceantur, cibus exhibendus est crassus, quia vis digestiva eorum est fortis, nec convenit eis cibus

subtilis, ut pullorum, caponum, vitulorum, sive hedorum caro: hæc enim in eis vel adureretur, vel nimis citò digereretur, quare & sæpius comedere cogerentur: nobilibus verò & otio deditis, exhibendus est cibus subtilis substantiæ. Virtutem enim digestivam habent debilem, quæ nequeat crassis resistere cibus, cuiusmodi sunt carnes porcinæ falsæ, & bovinæ, & pisces sole exsiccati. Similiter in agritudinibus acutis tenuiori diætâ utendum est quàm in Chronicis, id est, longis, ut quartanis.

Tertium est, quando, id est, quo tempore sit assumendus cibus, quia in sanis maximè conservanda est consuetudo. Unde & in æstate hominibus mane surgentibus, & consuetis bis duntaxat in die cibum accipere, comedendū est hora decima, vel paulò antè, nec expectandum dum meridies prætereat, ob nimium diei calorem. Similiter cœnandum est eis hora sexta, vel paulò pòst. In hyeme verò prandendum est hora undecima, ob longitudinem somni: & deinde cœnandum hora septima vel paulò pòst, & maximè servanda est consuetudo. In ægris quoque habenda ratio temporis, siquidem in febris in ipso paroxysmo, vel paulò antè sive pòst, abstinere, id est, nō nutrire oportet. Quia si statim antè paroxysmum vel in ipso paroxysmo detur cibus, natura impeditur, ac divertitur à digestionem materiæ febris, eo quod digestionem cibi magis sit intenta. Neque dandus est statim post paroxysmum. Virtus enim adhuc nimis debilitata est ex paroxysmo immediatè præcedenti. Exhibendus igitur cibus tamdiu antè paroxysmum, ut possit digeri priusquam ille accedat. Vel exhibendus est aliquantulo tempore post paroxysmum. Et hoc nisi timeatur magna debilitas virtutis: tum

90 DE CONSERVANDA

enim dandus est cibus etiam quocunque tempore. Nam ubi casus aliquis intervenerit, robur naturæ dissolvens, nutrire cogimur, inquit Galenus commentatio. 9. libro primo Aphorif.

Quartum est Quantum, id est, quantitas sumendi cibi, quæ in æstate, ut dictum est, minuetur; quia calor naturalis tum debilior est ob nimias resolutiones. In hyeme vero cibus augendus est, virtute digestiva tunc forti existente, cum calor naturalis sit unitus propter frigus circumstans.

Quintum est, Quoties, id est, quoties in die sit cibus exhibendus. Est ergo æstate sæpius exhibendus quàm hyeme, autumno, seu vere, sed minori quantitate, ut dictum est suprà. Similiter digestiva existente debili, sæpe parva quantitate cibus exhibendus est. Existente autem forti, exhibendus est quantitate magna, sed rarius.

Sextum est, Ubi, id est, in quo loco, quia cibus non est sumendus in loco frigidiori, neque nimis calido, sed temperato.

Animadversio.

Alimē-
torum
confi-
dera-
tio.

Alimenta generatim considerantur vel speciatim Generalis consideratio quatuor omnino complectitur, substantiam alimentorum, quantitatem, qualitatem, & utendi rationem; ad quæ capita, sex illa à Salernitanis proposita facili negotio revocantur. Quid enim pertinet ad substantiam, quantum ad quantitatem, quale ad qualitatem, quoties, quando & ubi ad utendi rationem. Ratione substantiæ alimentum dicitur *ἰσχυρὸν* vel *ἰσκόχυρὸν* boni vel mali succi, tenuis vel crassi, facilis vel difficilis coctionis. A

quantitate dicitur multum, paucum, moderatum. A qualitate calefaciens, refrigerans, &c. Utendi autem ratio primo designat preparationem alimenti, secundo quoties in die ingerendum sit, uno verbo tempus idoneum edendi; tertio ordinem servandum in assumendis cibis, postremo consuetudinem, de quibus omnibus sigillatim & ordine est agendum.

De cibus bene nutrientibus.

CAP. II.

Ova recentia, vira rubentia, pingua jura,
Cum similâ purâ natura sunt valitura.

Hic recensetur tria alimenta, quæ parva quantitate multum nutriunt.

Primum ova recentia, de quibus Avicen. 2. Canon. cap. 530. & 4. cap. 1. Nutriens inquit, parvæ quantitatis, & multi nutrimenti, sicut ova & gallorum testiculi. Idem multum aliis in locis repetit. Electio: Ova gallinarum, perdicum, & phasianorum juvenum & pinguium conferunt in victus salubris ratione: & aliis simpliciter sunt meliora, eligenda autem parvula, oblonga, & candida, ut habentur in hisce vulgatis verticulis: Ovum.

Filia presbyteri juber hoc pro lege teneri,
Quod bona sunt ova hæc, candida, longa, nova.

Ova item tremula, id est, per decoctionem nonnihil inspissata, ut in manu tenentis in cortice suo videantur tremere, sunt meliora duris, & forbilibus; multi nutrimenti, probæ & facilis digestionis, & generant sanguinem cordi maximè propor-

92 DE CONSERVANDA

tionabilem. Unde convalescentibus, senibus & debilibus maximè conveniunt, & in primis vitelli. Unde Avic. in lib. de viribus cordis, Tract. 2. cap. de ovis, testatur vitellos ovorum, bonas carnes avium, veluti gallinarum, perdicum, & phasianorum, licet non sint medicinæ cordis, ipsum tamen confortare, & citò in sanguinem converti, & post transmutationem parum superfluitatis relinquere, sanguinem generare subtilem, clarum, quo maximè confortatur cor, multumque valere in dissolutione substantiæ spiritus, & diminutione sanguinis cordis: Sorbilia verò ova facilis sunt digestionis, leniunt pulmonem & pectus, & alvum dejiciunt, minus tamen nutriunt quàm tremula. Cocta seu durata ova difficilis sunt concoctionis, & tardi transitus, crassamque corpori exhibent alimoniam. Ovorum item ex cocturæ diversitate magna differentia est. Nam quædam sunt affata, aut elixa; aut frixa, aut in jure cocta. Affata elixis sunt crassiora, & duriora, ac difficilioris concoctionis; focus enim substantialem humiditatem exsiccat. Et fiunt duobus modis. Aut enim cum corticibus, ferventibus inferuntur cineribus, aut in testis franguntur. In testis fracta, reliquis sunt pejora. Illa verò, quæ cum corticibus, ferventibus inferuntur cineribus, dupliciter fiunt. Aut enim toto cinere cooperiuntur, aut super carbones nuda collocantur. Quæ cinere cooperiuntur, pessima sunt, quia calor foci circumfusum, fumositatum exhalationem prohibet. Nuda super carbonibus collocata, fumositatem emittunt, & emundantur. Elixæ in aqua meliora sunt affatis, quia aquæ humiditas, calori foci, in siccanda humiditate repugnat. Fiunt & hæc dupliciter, aut enim cum testis elixantur, aut in

Difference
rentia
ovorū
ex co-
ctura.

aqua franguntur : cum testis elixata, reliquis peiora sunt, quia testæ fumositatum & crassitiei resolutionem prohibent. In aqua verò fracta calor penetrat, crassitiem attenuat, & odoris gravitatem aufert. Unde ejusmodi ceteris omnibus sunt laudabiliora. Frixæ, quia pessimos generant humores, ceteris peiora sunt, stomacho diutius inhereant, unde sequuntur fumi, corruptio, & fastidium. In jure coctæ, inter assatæ & in aqua fractæ, media sunt, ut colligitur ex Isaac dietis universalibus.

Est etiam ovorum secundum partes diversitas. Ovi partes. Nam vitellus in caliditate temperatus existens, bene nutrit; albumen verò frigidum est & viscosum, durèque digeritur, & sanguis qui inde generatur non est bonus, ut testatur Rhazes. 3. ad Almanso-rem, cap. 14. Et ut ova prædicta, scilicet gallinarum, perdicum, & phasianorum, conveniunt in victus salubris ratione, ita anatum, anserum, struthionum, & similium volatilium, minus conferunt.

Secundum vinum rubrum. Vini secundum co- Vinorū varia generas lorem magna est differentia. Nam quædam sunt alba, quædam rubea clara, quædam citrina, & quædam nigra. Vina alba ceteris sunt imbecilliora, minus calida, minusque nutrientia, verum caput minus feriunt, urinam provocant, & meatus aperiunt. Quòd autem ceteris sint imbecilliora, patet secundum Galen. com. 1. li. 3. de victus ratione in morbis acutis, ubi inquit : Vinum potens vehementer celeritèrque corpus calefacit, caputque ferit : imbecillum contrario agit modo. Album. Cùm ergo minus calefaciat, minusque repleat caput ceteris, ut patebit, erit & imbecillius ceteris. Quòd autem vinum album ceteris minus cale-

94. DE CONSERVANDA
 faciat, docet Galen. com. 6. lib. 3. de victus ra-
 tione in morbis acut. *Nempe, inquit, ex vinis
 albis nullum valenter calefacere potest, quod enim sum-
 me calidum est, id continuo & flavum existit, veluti
 & quod ab ipso est fulvum, mox fit rubrum, &
 deinde dulce. Album autem minus quidem his om-
 nibus calefacit.* Et hoc verum est, si invicem com-
 pares vina ejusdem territorii. Quoniam vina ru-
 bra & rufa Gallica, non sunt tam potentia, nec
 ita calida, sicut multa alba, quæ in aliis territo-
 riis reperiuntur. Quare comparanda sunt inter
 se vina ejusdem territorii. Quod verò & ceteris
 minus nutriant, probatur per Galen. com. 11. lib.
 2. Aphor. ubi sic scriptum reliquit: *Vina aquosa
 (sic autem nominat alba & tenuia) sicuti aqua si-
 milem formam habent, ita etiam vim: quare urinam
 cient, & minimè nutriunt.* Item in com. 18. ejusdem
 libri, *Vina, inquit, aquosa, exiguum præbent corpo-
 ri alimentum: sunt hæc colore quidem alba, tenuia
 verò substantia.* Quod item minus caput feriant,
 probat Avic. 3. 1. Doctor. 2. cap. 8. *Vinum, in-
 quit, album & subtile calefactis est melius, non enim
 capitis efficit dolorem, sed fortasse humectabit, &
 dolorem capitis alleviabit, qui ex stomachi ardore
 provenit.* Item teste Galen. com. 1. lib. 3. de vict.
 rat. in morbis acut. Ratio autem, cur minus fe-
 riant caput, est quod minus fumosa ac vaporosa
 sint cæteris. Quod autem aperiant, urinamque
 cient, docet Hippocr. Canon. 6. lib. 3. de victus
 ratione in morbis acut. *Ad vesicam, inquit, vinum
 album magis penetrat, urinamque provocat, & perpe-
 tuò purgat: atque multa ad opem his morbis ferendam
 facit.* Ex hoc sequitur, vina alba tenuia, magis
 convenire calidioribus sive à natura, ut choleri-
 cis & sanguineis, sive ab accidenti, ut ex ira vel

mora in sole. Studiosis præterea magis conveniunt, & quibus exhibendum sit vinum minimè cerebrum perturbans; & habentibus cerebrum imbecillum, idque per naturam, sive ex accidenti; ex potenti enim vino facillimè inebriantur, ut innuit Avic. 3. 1. doct. 2. capite octavo. Attamen si uti voluerint vinis potentibus, necesse est ea copiosiore aqua dilui. Conveniunt quoque vina imbecilla hepar calidum habentibus & stomachum, & habitantibus in regione calida, quia calida vina in ipsis æstuationem facerent. Vina vero rubra clara, sicut Bellovacensia, calidiora sunt cæteris, ut autor est Galen. com. 6. lib. 3. de victus ratione in morbis acut. *Quod summè, inquit, calidum est, id continuò & flavum existit.* Et hæc vina etiam cæteris magis nutriunt, ut habet Galen. com. 11. lib. 2. Aphor. ubi dicit: *Crassa verò & colore rubea, plus alimenti habent, quàm reliqua vina.* Inest autem eis, & citissimè implere corpora evacuata: quod ita est intelligendum, Vina rubea dici nutritiora, quia ex eis plus in substantiam membrorum convertitur. Vina tamen nigra possunt dici nutritiora cæteris, quod magis nutriant, & tardius à membris resolvantur. Unde Galen. com. 8. lib. 2. Aphor. *Crassa, inquit, & fusca, multò magis corpus alunt quàm aquosa.* Tantùm vero vincuntur à nigrioribus in nutriendo plurimum, quantum superant in præstando universum & velox alimentum. Ita enim intelligitur dictum Isaac in diætiis particularibus, ubi contendit, vinum nigrum plus nutrire quàm rubeum. Et ista vina rubea magis feriunt caput quàm alba, minusque urinam cient. Hinc imbecillum habentibus cerebrum non conveniunt, ut dictum est, sed bene habentibus: forte, quod vapores ad se

96 DE CONSERVANDA

elevatos non suscipit, ut dicit Avicen. 3. i. Doct. 3. cap. 8.

Vinum
acuit
ingenium.

Sciendum præterea, quod ingenium hominis fortis cerebri magis clarificetur & acuatur, si bibat vinum bonum, quàm si non biberet, ut Avic. test. loco citato. Ratio, quia ex bono vino plus quam ex quocunque alio potu, generantur & multiplicantur spiritus tenues, clari & puri. Quare Theologi in contemplatione circa altissima deligunt vina bona. Conferunt item hominibus frigida complexionis, & phlegmaticis, Avic. ibidem teste. Corrigunt enim frigiditatem, & aperiunt oppilationes, quæ solent evenire frigidis & phlegmaticis, digeruntque phlegmata ad conversionem in sanguinem, & ipsa facillimè digeruntur, citoque penetrant, præbentque alimentum purum, & spiritus plurimos. Vina verò citrina, minus calefaciunt quàm rubea clara, ut testatur Galen. com. 6. lib. 3. de victus ratione in morbis acut. Magis verò calefaciunt quàm alba, quare magis etiam caput feriunt, teste eodem Galen. com. lib. 3. de vict. rat. in morbis acut. Minus etiam nutriunt quàm rubea, excellentius tamen quàm alba. Et à quibusdam hæc vina etiam alba vocantur. Hinc quidam dicunt, vina alba cito plurimum calefacere; vina verò nigra minus calefacere quàm citrina, ergo etiam minus ferire caput, sed quia tardius descendunt in ventrem, urinamque minus cient quàm alba, vehementius caput feriunt quàm alba, ut habet Galen. loco paulo antè citato. Et ipsa vina plus etiam nutriunt quàm alba & citrina, minus tamen, quàm rubea: ut dictum est.

Iura è
carni-
bus.

Tertium, sorbilia facta ex jusculis carniùm, & præcipuè pullorum. Hujuscemodi enim naturæ amica sunt, quia facillimè in sanguinem commutantur,

tantur, & sanguinem bonum generant, maximè si præparentur ex simila, id est, ex subtilissima parte farinæ: quia simila, tritici præsertim, plurimum nutrit, & bonum nutrimentum præstat, ut patet ex Raze 3. ad Mansorem cap. 3. Hæc tria alimen. Avic. 21. Doct. 1. Summa. 1. cap. 15. circa finem, compendiose enumerat. Exemplum, inquit, subtilis, multi nutrimenti, boni chymi, ovorum vitelli, & vinum, & aqua carnis. Unde concluditur hæc tria naturam humanam maximè confortare.

Animadversio.

Hoc generale præceptum Villanovanus restringit, & accommodat ad ova, ad vinum rubrum & ad juscula, cum Salernitanis propositum esset alimentum *ευχυμον* describere, & aliquot exemplis illustrare. Perperam itaque excurrit in laudem & virtutes ovorum, cum peculiare caput de ovis adjectum sit, in quo locus erit de illis differendi. Idem puta dictum de vino rubro.

Villanov. carpi-
tur.

Proponamus itaque quale debeat esse alimentum in sua substantia, Substantia in forma & materia consistit, ex quibus corpus naturale constituitur. Forma rei est id quod est & agere potest, quæ à Medicis tota substantia, seu totius substantiæ proprietas appellari solet, diversa quidem à temperamento, sed quæ tamen aliquando apud Galen. ut cap. 1. lib. 3. de temper. & cap. 1. lib. 1. & cap. 15. 4. simpl. ex calido, frig. hum. sicco certa proportionem inter se mistis constare dicatur, quod temperamentum præcipuum fit formæ instrumentum. Verum cap. 3. lib. 6. de sanit. tu. &

Alimentum
conditio
penes
substantiam.

G

98 DE CONSERVANDA

cap. 10. lib. 4. simpl. temperamentum à tota substantia distinguit, cum ait conveniens alimentum aliud esse secundum qualitates, aliud secundum totam substantiam: illud sensu, hoc usu discernitur. Ab hac totius substantiæ proprietate suis cuique animantium generi cibus est familiaris, Asinis quidem & Equis palea, fœnum, Corur- nicibus elleborus, Sturnis Cicuta, homini panis ex Galen. cap. 6. lib. 2. de aliment. & cap. 3. de fatit. tuen. Etenim oportet toti nutrienti substantiæ cum tota nutriti natura communio aliqua & similitudo intercedat, teste Galen. cap. 2. lib. 3. de temp. quod fieri non possit ut assimilentur & mutantur inter se ulla, nisi societatem aliquam cognationemque habuerint. Quod si alimentum familiare est, dulce etiam erit comparatum ei quod nutritur: dulce inquam, saltem potentia, cum nihil nutriat quod non sit particeps dulcedinis, ut docet Galen. cap. 1. & 15. lib. 4. simpl. Et hæc de forma. Materia alimenti deprehenditur ex ejus duritie, mollitie, gravitate, levitate, densitate, raritate, crassitie, tenuitate, lentore & similibus, quas notas esse Consistentiæ monet Galen. 9. simpl. cap. de terra samia; quoniam hæc qualitates ex varia proportionem humidi cum sicco consurgunt, quæ duo sunt omnium mixtorum materia ex Aristot. cap. 1. lib. 4. meteor,

Alimē-
ti ap-
pella-
tio à
sub-
stantia.

Porro propter familiaritatem & dulcedinem alimenti majorem vel minorem quæ ex forma resultant, Alimentū est & dicitur εὐχυμον ἢ κακόχυμον boni vel mali succi, πολυτροφον ἢ ὀλιγοτροφον multum vel parum nutriens. Pro conditione vero consistentiæ bonæ vel malæ quæ sequitur materiam, alimentum εὐπεπτον ἢ δύσπεπτον nominatur, facilis vel difficilis coctionis ac distributionis. Est ergo

εὐχυμος cibus qui in omni excessus mediocritate
 consistens, laudabilem aut saltem vitii evidentis
 expertem sanguinem gignere potest, ex Galen.
 cap. 14. lib. 2. de alim. Ejus generis sunt lac, panis,
 ova, vinum. Contra se habet κακόχυμος: is enim vi-
 tiosum sanguinem, crassum, lentum, pituitosum,
 melancholicum producit, ut caseus, caro cervina,
 bovina, leporina. Alimentum πολυχυρον vocatur
 ex quo plurimum sanguinis generatur. Quod si &
 valentissimum & purissimum corpori præbeat nu-
 trimentum omnes bonitatis partes implet, si pu-
 rissimum, sed paucissimum, negligendum non est,
 si vero & copiosissimum & crassissimum, prorsus
 est vituperandum. Ex quo quidem patet cibum
 omnem ὀλιγοχυρον non esse vituperandum, si qui-
 dem paucum, sed purum sanguinem gignat: at si
 parcum ac male nutriat, primus malitiæ locus
 tribuendus illi erit. ὑπερπνος cibus idem fere est
 qui εὐσώμαχος ventriculo gratus, quique facilè ab
 eo coquitur & in chilum mutatur, mutatus ad
 jecur facilè distribuitur: contrarius illi δύσππτος ἢ
 κακόςωμαχος: hujus dura & contumax, illius tenera
 mollis, & minimè viscida est substantia.

Cibus
enchy-
mus.Caco-
chy-
mus.Multū
nutriens.

Hæc omnia vera sunt de alimentis inter se
 collatis, non autem ad varias hominum naturas,
 & vitæ genera relatis. Sic bubuli & rustici qui sunt
 θερμότεροι calidiore ventriculo, duriora alimenta
 facilius coquunt & conficiunt quàm teneriora.
 Novi hominem qui carnibus vitulinis & verve-
 cinis admodum juvabatur, perdice aut colum-
 ba lædebat, adeo & vomitu & diarrhoea pre-
 henderetur. De se narrat Christoph. à Vega lib. 2.
 de arte medendi cap. 3. sardenas salitas sibi vene-
 ficas esse, sicut parva quantitate ingestæ in mor-
 tis periculum deducerent cum symptomatis vene-

Hipp.
6. epid.
lect. 4.Histo-
ria.

100 DE CONSERVANDA
natorum propriis. Legatur aphorif. Hippocr. 38.
lib. 2.

De cibis bene nutrientibus & impinguantibus.

CAP. III.

NViris & impinguat, triticum lac, caseus infans,
Testiculi, porcina caro, cerebella, medulla,
Dulcia vina, cibus gustu jucundior, ova
Sorbilia, & ficus matura, utraq; recentes,

Hic referuntur, res duodecim, unde corpus humanum & nutrirī & impinguari perhibetur.

Prima est triticum, id est, panis triticeus, de quo Avicē. 2. Cano. cap. 172. *Panis, inquit, qui est de frumento novo, impinguat velociter.* Razes vero. 3. ad Mansorem, cap. 2. *Triticum, ait, temperamento vicinum est, licet caliditati parum attineat.* Quod autem ponderosius invenitur & solidius, majoris est nutrimenti. Hominibus quoque omnibus aliis granis magis conveniens, & magis proprium invenitur. Sanguis etiam ex eo generatus, omni sanguine qui ex aliis generatur granis, temperatior existit. Et cap. 3. ejusdem lib. *Panis, inquit, qui ex tritico fit, pluribus hominum convenientior est.* Electio autem tritici sumitur partim à sua substantia, partim vero à præparatione. A substantia quidem, ut dicit Avicē. 2. Cano. cap. 250. melius est illud, quod est medium inter duritiem & raritatem, magnum, pingue, recens, planum, quod est inter rubedinem & albedinem. Frumentum vero nigrum est mali nu-

trimenti. Electio ex præparatione. Sciendum, quod omnia quæ sunt ex farina tritici frixa, tardè à stomacho descendant, crassos humores generent, vias heparis oppilent, splenem augmentent, & calculum generent: multum quidem nutriunt, si digerantur. Triticum vero elixum in cibo gravat, & difficulter digeritur: quod si tamen digeratur, vehementer nutrit, & eorum roborat virtutem. Panes autem ad concoctionem appositissimi sunt, qui plurimum fermentati, & probe elaborati, in clibano igne moderato percoquantur, teste Galen. lib. 2. cap. 2. de alimentorum facult.

Secunda res, lac est, & potest intelligi de lacte acetoso, cui butyrum detractum est, quod si comedatur cum pane recenti, sive calido, maxime impinguat. Intelligi etiam potest de lacte caprino. Lac.

Tertia res, est caseus infans, sive recens, de quo Avicen. Cano. 2. cap. 127. dicit, quod nutriat & impinguet. Et licet caseus recens nutriat & impinguet, non tamen convenit in victus salubris ratione, quia sequuntur ex eo nocumenta infra enumerata. Caseus.

Quarta res est, testiculi, quod imprimis de gal- Testi-
lorum pinguium testiculis intelligendum est, de culi.
quibus Avicen. 1. Canon. cap. 719. dicit quod sint valde boni, & plurimi nutrimenti. Et quarta 1. cap. 1. testatur, eosdem quantitate multum nutrire. Idem sentiri potest de testiculis porcorum admodum pinguium, Venerem nondum expertorum. Etenim quanto horum caro aliis præfertur, tanto horum quoque testes aliorum animalium testibus. Galen. lib. 3. cap. 6. de alimentorum facult. Est hic quoque diligenter notandum, testiculos animalium provectorum, in quibus semen jam fermentatum est, non esse boni nutrimenti,

102 DE CONSERVANDA

sed testiculos animalium juvenum, non Venerem expertorum, quibusque semen nondum fermentatum est, laudabilis esse nutrimenti, si probe concoquantur.

Quinta, caro porcina, de cujus electione & effectu satis superque dictum est infra.

Cerebrum.

Sexta, cerebella, pro cujus declaratione observandum, quod cerebrum stomacho sit inimicum nauseam concitet & cibi fastidium, pituitosum & crassi succi: Si tamen probe confici possit, alimentum corpori non infimæ notæ præstabit. Attamen cavendum, ne in cibis postremo loco sumatur, nimirum ipsa loquente ex perientia nauseam post consecuturam. Neque injuria plerique cum origano sumptitant, uti nonnulli cum apparato variis modis, sale: quippe cum crasso succo & superfluo constet, incidentibus, & calefacientibus contemperandū est. Quod quidem antequam comedatur, super ardentibus carbonibus affandum est. Nocet autem iis quos frigida infestare solent ægritudines. Hominibus vero complexionis calidæ minorem noxam præstat, teste Rhaze. 3. ad Mansorem, cap. 11. In summa, parum convenit in victus salubris ratione. Aliquando tamen convenit ut medicina, sicut cerebrum capreoli confert contra venena & morsum venenatorum, & cerebrum leporis contra tremorem, & ut quibusdam placet cerebrum pulli & caponis ad memoriam & acumen sive vigorem ingenii. Circa electionem tamen sciendum, meliora esse avium, & præcipuè montanarum. Ex cerebris autem quadrupedum, præfertur arietis, deinde vituli, ut testatur Avicen. 2. Can. cap. 329.

Medulla olivum.

Septima, est médulla, quæ multi nutrimenti est, si quidem bene digeratur, ut dicit Avic. 2. Can. cap.

496. Etiam facile in sanguinem convertitur, hoc tamen mali præstat, quod provocat nauseam, & cibi fastidium. Quare Avicenna teste, seminibus & pipere condienda est in cibo; quod delicatuli quidam & Apitii faciunt ciconiis & passulis. Electio Dicit Avicenna: Convenientior est medulla vitulorum & cervi, deinde tauri, & postea caprarum, deinde ovium.

Octava, dulcia vina, de quibus infra.

Nona, cibus gustu jucundior, hic enim maxime nutrit, juxta Aphor. 38. lib. 2. Hipp. Parum deterior potus, aut cibus, suavior autem, melioribus quidem, sed minus suavibus est præferendus. Et Galen. in comm. ait: Quæcunque cum voluptate adsumuntur, ista ventriculus avidius amplexatur, facilius concoquit, sicut illa quæ displicent, refugit; unde & nausæ, & flatus, & fluctuationes subsequuntur. Hinc quidam majus nutrimentum consequuntur ex cibo malo quam bono, quia malo magis delectantur.

Decima, ova forbilia, quæ parva quantitate multum nutriunt. Sed de his supra.

Ova
forbilia.
Ficus.

Undecima, maturæ ficus, quæ dulcedine sua multum nutriunt & impinguant. Et licet nutrimentum habeant imbecillius nutrimento carnis & granorum, vehementius tamen omnibus aliis fructibus & nutriunt & corroborant, teste Avicenna. 2. Canon. cap. 233. ubi sic inquit: Ficus quidem nutritior est ceteris fructibus. Idem. 3. 1. Doct. 2. cap. 7. Fructus, inquit, nutrienti magis similes sunt, ficus, & uvæ valde maturæ, & dactyli. Electio. Avicenna 2. Canon. cap. 233. Melior est alba, deinde rubea, deinde nigra, & quæ vehementer matura est, melior est, & proxima ad hoc ut non noccat.

G üij

104 DE CONSERVANDA

Ficus item humidæ & recentes, magis velociusque nutriunt quàm siccæ, & citius de stomacho ad hepar pertranseunt, ipsumque magis humectant, & lenius reddunt quàm siccæ: siccæ vero minus inflant, & magis conveniunt stomacho quàm humidæ. De ficcis Avic. loco jam citato sic inquit: Sicca quidem in suis operationibus est laudabilis, verùm sanguis ex ea generatus, non est bonus, & propter hoc facit pediculos: verùm si sit cum nuce, tunc ejus chymus fit bonus, & post nucem cum amygdala. Sequitur in Avic. Administratio siccæ cùm jejunium adest, est mirabilis juvamenti in aperiendo vias cibi, & proprie cum nuce & amygdala, cum tamen ejus nutrimentum cum nuce sit plus quàm cum amygdala. Utræque ficus in hoc conveniunt, quod inflent, leniant, superfluitates ad cutem expellant, sudorem provocent, asperitatem gutturis emendent, & leniant pectus, pulmonem, & cannam ejus, obstructions hepatis, splenis, & renum tollant.

Vvarum
triplex
genus

Duodecima, uvæ recentes, id est, dulces & maturæ. Porro, triplex uvarum genus est, nam quedam sunt immaturæ & acerbæ; unde fit agresta, quæ stringit ventrem, choleram rubeam, atque sanguinem reprimat. Plurimum item confert in fluxu ventris cholerico, Aliæ sunt maturæ, virides, recentes, ex quibus vinum exprimitur. Hæ præcipuè, si albæ fuerint, sine nucleis & cortice, ventrem laxant, & præ cæteris fructibus plurimum nutriunt, quemadmodum & ficus, minoris tamen nutrimenti sunt, quàm ficus. Avicenna 2. Canon cap: 737. Attamen ventositatem, inflationes & ventris dolorem generant. Si per duos vel tres dies à collectione aëri suspensæ ex-

ponantur, donec cortex detumescat, melius nutriunt, minusque laxant, neque tantum inflant. Habentibus autem stomachum plenum cibo, & malis humoribus, nullo modo conveniunt uvæ, & in primis recentes, & sine acinis. Citò enim in stomacho immundo & pleno cibus corrumpuntur, quia citius quàm par est digeruntur, nec possunt digestæ è stomacho ob cibum nondum concoctum descendere, quare cum ipsæ corrumpuntur, tum alium cibum in corruptionem trahunt. Ita & de aliis fructibus laxativis sentiendum est. Si quis velit uti uvis viridibus ac recentibus, prius per horam in aquam fermentem infundantur, deinde in aquam frigidam, ac tandem utatur. Rhazes vero 3. ad Mansorem capite 20. testatur velociter corpus impinguare, & augmentare erectionem virgæ. Quæ autem ex eis corticem habent tenuem, citius descendunt, minusque inflant. His contrariæ, contraria operantur. Aliæ uvæ sunt siccæ, quæ passulæ vocantur, hæ in calore sunt temperatæ, bene nutriunt, & confortant stomachum, & hepar; autore Avicen. 2. Canon. cap. 737. & oppilationes removent. Dicitur quoque hepar. ex eis impinguari, & maximè si munden- tur ab acinis. Et ita intelligenda sunt quæ hic dicuntur de uva matura, recenti & de uva sicca quam passulam vocant.

Animadversio.

Quos impinguantes cibos Salernitani vocant, nos cum Græcis πολυτροφος multum beneque nutrientes exponimus: quod ex subje-

Cibi
multum
nutriē-
tes.

Quo-
modo
quis
im-
pin-
guari
possit.

Etis in hoc capite exemplis cuiuslibet licebit deprehendere, ubi omnia εὐχύμα sunt κ, πολύτρεσα. Unum restat exponendum omissum à commentatoribus, & à paucis demonstratum; quomodo quis & quibus cibis impinguari possit. Equidem Villanovanus rem exposuit lib. de regim. sanit. cap. 7. sed meo quidem iudicio non satis accuratè. Nicola. Taurellus comm. in illud cap. totum negotium breviter & eleganter absolvit, cuius verba priusquam adducam, observabis discrimen esse inter pinguem habitum & corpulentum; nec enim εὐσαρκία, πολυσαρκία junctam perpetuo habet πικρῶ pinguedinem, à qua pingues & obesi dicuntur Polluc. Onoma. lib. 2. cap. 4. πικρῶδεις κ' εὐπίμελοι, sicut à copia carnis alii dicuntur εὐσαρκοί, πολυσαρκοί, σάρκαιοι; Aristoph. πικρῶδεις Hippocr. lib. de salubri diæta hoc est carnosus, crassus, corpulentus, membricosus. Uterque autem habitus pinguis & corpulentus videtur apud Hippocr. vocabulo παχυσμῶ designatus, nam Galen. & Hippocrat. vocant sine discrimine pingues & corpulentos πάχεις; licet ut dixi corpulentus omnes non sint pingues, nec omnes pingues membricosus. Porro & caro & pinguedo eandem omnino habent causas materialem & efficientem, materialis est sanguis à quo & caro & adeps generantur, efficiens est alteratrix virtus partium & assimilatrix, quæ sanguinem convertit primo in carnem dein in pinguedinem. Explicat autem modum Taurellus. *Natura, inquit, primum carnem generat, ut pote cuius opus magis ad vitam necessarium existat, ubi vero certum & definitum natura modum nacta fuerit sanguinis alteratione non auget quidem, sed quod generatum est nutrit, atque conservat. Cum autem multum adhuc utilis ali-*

menti superfit, ex hoc natura non carnem generat (ut omnia facit optimè) sed pinguedinem; his potissimum de causis, tum ut eorum animalium quæ sunt esui destinata caro suavior & nutritioni magis accommodata redderetur, tum ut alias levi & aërea (ne gravitas motui esset impedimento) pinguedinis substantia, naturalis partium calor foveri posset. Hæc ille. Si quis rationem procurandæ *evousias* scire desideret, legat Galen. lib. sexto de sanit. tuen. cap. 8. Turisan. quæst. 59. lib. 2. in artem parvam; & multa alia apud Aemil. Parisan. lib. 9. nobilium exercitationum de subtilitate exercitat. 3. Epiph. Ferdinand. lib. observat. hist. 82. Thomam Minadour cap. 41. & 42. lib. 3. de humani corporis turpitudinibus. Explicationi particularium exemplorum nihil addo, licet multa castiganda essent, multaque addenda, sed fortean commodior locus dabitur examinandi singula. Pergamus ergo.

De cibis vitandis mali succi & difficultis coctionis.

C A P. I V.

Persica, poma, pyra, & lac, caseus, & caro salsa,
Et caro cervina, & leporina, bovina, caprina.
Atta hæc bile nocent, suntque infirmis inimica.

Hic recensentur decem ciborum genera, quæ sanguinem ferosum & melancholicum efficiunt, quæque infirmis nocent.
Primum, persica, de quibus lib. 2. cap. 19. de

108 DE CONSERVANDA

aliment. facult. disertè ita Galenus scribit. Ipforum succus, & veluti caro, facilè corrumpitur, pravaque omnino est. Quocirca (quod quidam facere solent) non sunt post alios cibos mandenda: corrumpuntur enim in superficie natantia. Sed in omnibus, quæ pravi quidem sunt succi, verùm humida sunt ac lubrica, & quæ subduci facile queant, id communiter tenendum, ea ob hoc ipsum ante alios cibos esse sumenda. Ita enim fiet, ut & citius subducantur, & aliis cibis viam muniant. Quæ si sumpta postrema fuerint, unà secum alia quoque corrumpent. Atque inde sane patet, hoc dictum de iis intelligendum persicis quæ matura post alios cibos ultima eduntur. Præsumpta enim stomacho conferunt, ventrem leniunt, & ciborum appetentiam præstant. Dioscorides etiam lib. 1. idem testatur, in eum modum scribens: Persica matura tam stomacho, quàm ventri utilia sunt. Acerba alvum cohibent, sed sicca vehementius. Decoctum è siccis alvi stomachique fluxiones sistit. Simeon quoque Sethi de persicis hæc refert. Persica, inquit, quidam in tertio ordine refrigerantium humectantiumque posuerunt: alii in primo, alii vero in secundo, quod etiam certius est, phlegma generant, non facilè concoquantur, celeriter in ventriculo corrumpuntur, propterea qui crebrius ad sanitatem his utuntur, in febres incidunt, lædunt & nervos proprietate quadam. Oportet verò hæc ante cætera cibaria assumere, & super his meracum bibere. Quæ ex his matura sunt, ventrem ducunt, immatura contra sistunt, eoque efficacius sicca. Foliorum succus in potu sumptus, lumbricos ventris perimit; idem perficit si cum foliis umbili-

Persica
prima
mensa
eden-
da.

co apponatur. Suscitant quoque ciborum appetentiam persica, profunt & inflammato ventriculo, & genitali semini adjiciunt, serosum tamen sanguinem parant, sæpiusque post unum vel alterum mensem ob putredinem febres tum longiores, tum etiam difficulter solubiles gignunt.

Illud etiam observare oportet, ne super hæc aqua bibatur. His amplius addit Plinius Valerianus, persicorum foliis siccis, & in pulverem redactis, plagas cruentorum vulnerum claudi, quam facultatem Serapion ipsis etiam persicis siccis attribuit. Quamquam autem persica jam dictis viribus prædita sunt, quia tamen humor inde genitus facillè corrumpitur & putrescit, noxia sunt infirmis, & maximè si præpostero ordine ac in tempestivè sumantur. Infra.

Secundum, poma, sive mala: In quibus, autore Simeone Sethi, multa differentia est: quæcunque enim astringunt, frigidum habent & terreum succum. Quæ acria sunt, frigidum quidem, verum tenuem illum habent. Medii autem temperamenti sunt dulcia, quæ ad caliditatem magis vergunt. Omnia certè quadam peculiari proprietate nervis nocent, nocent & quæ matura non sunt. Dicuntur & lapidem seu calculum gignere iis, qui ad satietatem iis utuntur, verùm utilia sunt ad *λεπτοθυμία*, id est, animi deliquia, & cordis debilitatem. Spiritum quoque flatulentum in secunda concoctione generant, eoque infirmis nocent, sicuti de pyro mox dicetur, & hoc de crudis maxime intelligendum est.

Neque vero ab his solum fructibus ægrotos abstinere convenit, sed ab omnibus etiam, quæ sanguinem seroso ac ebulliente succo replent. Ejus-

110 DE CONSERVANDA

modi plane sunt recentes, & qui ante perfectam maturitatem eduntur: cum enim humidius alimentum, ob idque excrementosius præbeant, non fecus in corpore humano fervent, & ebulliunt, atque vinum, quod nuper ex fructibus vel uvis expressum est in doliis, & hoc quidem ob caliditatem ipsis à sole cum maturescerent, ingentam; quemadmodum lib. 4. cap. 3. de usu part. Galenus attestatur.

Et hoc certè, Avicen. 3. 1. doc. 2. cap. 7. teste, commune est omnibus cibariis, quæ sanguinem seroso succo implent. Porro etsi verò hoc interim spatio, quo manduntur, humectent, ob succi tamen ebullitionem prompte in ventriculo corrumpuntur, & sanguini putrido gignendo accommodatissimi sunt, qua de causa non temere Avicen. 1. 4. Tract. 2. cap. 7. fructus recentes omnes febricitantibus interdixit. Plura Galenus lib. 2. cap. 21. de alimento facult. & infrà.

Pyra. Tertium, pyra, quæ sanè, perinde ut & alii fructus recentes ac crudi, communiter hoc possident, ut seroso ebullientéque succo sanguinem expleat, eumque putrefactioni obnoxium reddant, quò fit ut eorum cibus, Plin. lib. 25. cap. 7. teste, non ægrotis solum, sed valentibus etiam onerosus sit. Inflationes quoque excitant, & ob id crebrius esitata colicos affectus suscitant. Sed innoxia fiunt, si unà cū carminativis vulgò dictis, hoc est, calefacientibus, tenuantibus & flatum expellentibus comedantur, vel super his vinum vetus & odoratum bibatur. Quod Galenus lib. 1. cap. 26. de aliment. facult. palàm etiam ita scribens confirmat: Quicquid omnibus cibariis inest flatulentum, id per calefacientia & tenuantia corrigitur. Pyris præterea ea facultas inest, ut inter cæteros fructus

quàm maxime impingent, quare sues ipsorum esu magis, quam quorundam aliorum fructuum pinguescunt. Laudatiora sunt odorata & dulcia, & ex ipsis cocta, quàm cruda, meliora. Coquenda verò cum fœniculo, aniso, & saccharo. Infrà.

Quantum, lac, hoc enim facile corrumpitur, in- ^{Lactis} que nidorem aciditatémve in impuro ventriculo ^{usus.} transit. Quapropter putrida febre correptis exhibendum non est, quia plurimo calori conversatum, in nidorem statim abit. Huc accedit quòd in ventriculo febricitantium haud concoquatur, sed potius corrumpitur, adeoque febres auget. Caput quoque dolentibus malum est, quod confirmat Galenus, qui lib 3. de alimen. facult. cap 14. Lact. capiti, nisi quis ipsum habeat admodum firmum, non esse accommodum tradit. Cujus quidem rei causa alia non est, quàm quod lac sit nidorosum ac facile evaporet, caputque petat, adeoque dolorem augeat. Nocet præterea sitibundis & aliis nonnullis, de quibus Hippocrates apho. 64. lib. 5. & ibidem Galenus. In phthisi tamen, hæctica, & aliis quibusdam passionibus, ut Hippoc. loco jam citato autor est, utilissimè conceditur. Qua de re copiosius infrà.

Quantquam autem lac infirmis ex usu non sit, in sanis tamen ad bonos humores gignendos, ex iis præsertim animalibus, quæ bono corporis habitu sunt, probatissimum habetur, & hoc quidem si in ventriculo & hepate perfectè concoquatur. Tunc enim mordaces succos, quoscumque invenerit, expurgat, qua de causa in urinæ difficultate & acri egestione alvi, non solùm bibere conducit, sed etiam infernè per clysterem infundere. Ad acres enim & mordaces fluxiones commo-

112 DE CONSERVANDA

dissimum est, non solum abluens ipsas de partibus infestatis, atque hoc per exterforiam humiditatem, quam in serosa sui parte complectitur, sed etiam crassitie ac pinguedine sua corporibus oblitum ac inductum, non sinit influxum aerem nudis ipsis allabi. Ad pulmonis itaque ac intestinorum ulcera, Item renum, vesicæ ac uteri, & ad papularum eruptiones, & furunculos, & alias cutis asperitudines convenientissimum est in potu, adeoque cutem ipsam pulchram ac nitidam reddit. Ad hæc, lancinamenta ex Veneni potione, & quæ in urinae meatu fiunt, compefcit.

Item ad eos qui cantharidas hauserunt, aut buprestin, & in summa ad medicamenta erodentia ac exulcerantia, & ad hyosciamum, velut peculiare remedium est. Nam statim respiscere affectos facit. Ceterum in gutturis exulcerationibus, quæ cum ob alias multas causas, tum ex anginis fiunt, & his qui ephemerum sumpserunt, lac gargarizare conducit.

Corporibus præterea temperatis, quorum ventriculis nihil biliosi & phlegmatici humoris infidet, utilissimum habetur. His enim bene concoctum multum nutrimenti summitit, probum succum generat, bonam carnem longè meliorem reddit, & corpus convenienter humectat.

Hoc tamen in primis cavere debet, qui lac bibere voluerit, ut interim à reliquis cibis ac potibus abstineat, donec concoctum sit ac secesserit. Si enim ante ejus concoctionem, alium cibum quisumat, necesse est & ipsum lac corrumpi, & cibum qui superingestus est. Præstat autem manè bibere recens mulctum, & tunc plures labores detrahere, quietè ac sensim ambulare, & interim cessare citra somni admissionem. Qui enim hoc modo

modo se gesserit, potum lac excernet, idque inutilia secum educet. Opus est enim si quid aliud, primum acceptum secedere, quo facto aliud bibere. Principio igitur secedit alvo, commodè purgans non totam corporis molem, sed quæ in alvo & intestinis sunt, partibusque vicinis. Post hæc jam in venas defertur, optimèque nutrit, & non amplius secedit, sed ventrem sistit.

Corporibus verò distemperatis infestum inimicumque est. In calidioribus enim cito in nidorem atque bilem, in frigidioribus verò in aciditatem & putredinem commutatur.

Circa electionem denique lactis sciendum, pro ipso animalium specie haud parvam esse differentiam; Boum namque lac, crassissimū ac pinguis-
Lactis
varia
genera.
 simum, & concoctu difficile est, & ob id in ventriculo in flatus vertitur, venarūmq; obstructionem parit. Liquidissimum autem ac minimè pingue, est camelorum, moxè quarum, deinde asinarum, mediæ autem consistentiæ, est caprarum, hoc crassius ovium. Lac igitur caprarum, cum inter cætera lactis genera moderatè se habeat, neque pingue admodum, neq; crassum sit, meritò in victus salubris ratione præfertur. Quin & caprarum inter se invicemque collatarum, & secundum anni tempora, non parva differentia est. Earum enim quæ modò pepererunt, lac liquidissimum est, sed temporis progressu, magis semper ac magis incrassescit; æstate verò media, ipsum etiam in medio suæ naturæ consistit, post id tempus sensim jam crassescit, quoad penitus deficiat. Vere autem ut liquidissimum, ita etiam copiosissimum est. Quo fit, ut eligendum sit lac caprarum, non quidem prægnantium, sed enixarum, quæ tamen, quod ad partum ipsum attinet, medio-
 H

114 DE CONSERVANDA

critera se habeant, hoc est, quæ neque nuper enixa sint, neque multum à partu recesserint, hoc interim non neglecto ut ipsis etiam alimenta propria affatim suppetant.

Ac ne illud quidem silentio prætereundum hoc loco, quod lac caprinum sine melle sumptum, haud citra periculum sit. Plerisque enim qui purum illud hauserunt, coactum est in ventriculo in speciem casei, quod quidem quum accidit, mirum est quàm aggraves hominem ac strangulet. Ob eam causam, lac ubi sumunt nonnulli, ne in ventriculo coaguletur, mellis, aquæ & salis nonnihil admiscunt. Atque hæc quidem hoc loco de lacte sufficiant. Plura Galenus lib. 3. cap. 14. de alimentis. & lib. 10. ca. 7. de medicina simplicium facultatis. & in lib. de cibis bonis & malis succi. cap. 6. Paulus lib. 1. cap. 86. & 87. & Aëtius lib. 2. cap. 92. & 93.

Caseus

Quintum, caseus; quod quidem cum de omni caseorum genere, tum de inveterato cum primis intelligendum est. Hic enim ob coaguli & salis dum pararetur injectionem, temporis progressu acrimoniam assumpsit, humiditatemque omnem deposuit, quare seipso etiam acrior, & manifestè calidior, atque ardentior evasit, & ob id ipsa peioris quoque & crassioris succi, & ægrius concoctilis effectus est. Præsumptorum quidem concoctionem adjuvat certè, sed ipse difficilius concoquitur. Atque hinc adeò jam vulgò dici solet:

Caseus est nequam, quia concoquit omnia, se quam

Nutritum habet exile, stomacho nocet, & ubi forte fortuna in corpore supercalefactus fuerit, quemadmodum difertè Galenus libro tertio cap. 6. de locis affectis. scribit, facile melancholicum humorem parit, Recens flatuosus quidem minus est, sed ventrem magis fistit, magisque siticulosus

est, nec ad calculorum in renibus procreationem minus existit noxius. Deterrimum præterea edulium est iis, quemadmodum hoc ipsum Hippocrates lib. 4. de vict. rat. in morb. acu, Apho. 92. clarissimè ostendit, qui se potu repleverunt. Gravatur si quidem os ventris, primumque corrumpitur, & alia deinceps secum corrumpit. Fugiendus igitur est ejusmodi, ut qui nihil conferat, neque ad coctionem, neque ad distributionem, neque ad movendam urinam, neque ad ventris dejectionem, ceu utique nec ad succi probitatem.

Porro recens ac mollis caseus; frigidi humidique temperamenti est, & duro siccoque flatuosior existit, sed eo minus astringit, minusque crassi succi est, nihilominus tamen ægrè conficitur, obstruitque & calculos gignit

At verò qui inter utrumque, recentem nimirum & inveteratum, glutinosum & friabilem, durum ac mollem, rarum laxumve & valde densum coactumve medius existit, quique dulcedine nonnulla participat, modicèque salus est, neque lachrymas, cum inciditur profundit, neque tardius alvo secedit, sed odore & sapore jucundus, moderatèque pinguis est, atque ex bono lacte pulcherrimè elaboratus, is utique reliquis omnibus longè multumque præstat. Verum post alios cibos ultimo loco, & exigua planè copia ingerendus est, alioquin & ipse, nihilo secius ac reliqui casei, ventriculum gravatur, coctionem impedit, alvum cohibet, crassos humores atque flatus in corpore, lapidemque in renibus parit. Solus igitur

Caseus ille bonus, quem dat avara manus.

Plura de hoc apud Galenum libro tertio, capite decimo sexto, de alimen. facul. & libro decimo, capite 9. de simp. med. facul. & in libro de cibis

116 DE CONSERVANDA

boni & mali succi, cap. Paulum lib. 1. cap. 89. & cap. Actium lib. 2. cap. 101.

Caro
falsa.

Sextum, caro falsa. Caro enim salè condita, atque sole deinde aut vento, sive fumo exarsa, cujuscunque ea generis, vel animalis fuerit, substantia cum duriore, tum ad coquendum etiam difficiliore constat, & tardius permeat. Alimentum quoque corpori præbet exiguum & mali succi, ideoque sanguis inde generatus crassus existit atque melancholicus, ac proinde, si frequens ejus usus fuerit, non solum infirmis, verum etiam sanis officit, quemadmodum id ipsum ex Galeni lib. 3. cap. 6 de locis affect. & comm. 18 lib. 2. aphor. & post eum ex Avicennæ 2. 1. doc. 2. in fine cap. 15. aperte colligitur.

Cervina.

Septimum, caro cervina, cui & ipsi sanè cum omnibus duris & siccioribus carnibus hoc commune est, ut succum vitiosum, cōcoctu difficilem, ac melancholicum generet. Id quod Gal. in lib. de rerum affect. digno & medicat. cap. 16. clarissime ostendit. Cervinam, inquit, carnē vitabis, quippe quæ dura sit, concoctu difficilis, & melancholica. De ea hoc amplius Simeon Sethi scribit: Unice cavendum, ne quis carne vescatur cervorum, qui per æstatem capiuntur, quod eo nimirum tempore viperas sæpè & serpentes devorent, atque ideo sitibundi admodum fiant: attamen, cum naturæ instinctu edocti noverint, sibi futurum exitio, si ante illorum cōcoctionem aquam hauserint, fortiter sitim tolerant, eaque incenduntur. Cervorum igitur carnes eo anni tempore venosæ ac valde noxiæ sunt, & idcirco observandum, ne quis eis per æstatem vescatur: At verò hyeme tutius sumuntur, meliusque ab innato calore superantur. Nisi enim probe concoquantur, crassum humo-

rem generant, jecurque & splenem obsepiunt obstruuntque. Quinetiam corpus tremulum atque infirmum evadere ex frequenti & immoderato hujusmodi carnis esu traditur.

Octavum, caro leporina. Hanc Paulus, Psellus, Lepo-
& Rhazes inter cibaria atram bilem gignentia rina.
connumerarunt. Simeon Sethi, quasi colligens
quæcunque à veteribus dicta erant, in hunc mo-
dum de ea scribit: Leporum carnes, his qui exsic-
care corpus volunt, sunt valde utiles. Qui vero
temperatura sunt sicciore, minus confectunt, san-
guinem enim crassarum partium & melancholi-
cum gignunt, alvum cohibent, & urinam prori-
tant. Quod si tamen probè concoctæ fuerint, non
omnino malè nutriunt. Contrà verò, obstructio-
nem hepaticæ spleni efficiunt, pulmonique no-
cent, & immodicis torquent vigiliis Isacus in
diætis universalibus, leporinam pro pharmaco
potius quàm alimento habendam censet. At ne
hoc quidem ignorandum, quod tum hæc caro, tum
cervina quoque, si fuerint animalium ætate decli-
nantium, simpliciter sint evitandæ. Si quis tamen
comedere omnino expetat, ei sanè partui propin-
quiores sunt eligendæ, quo nimirum naturalis ea-
rum siccitas ab ætate temperetur. Eadem ratione
& pinguiore longè cæteris antecellunt. Siccitas
namque pinguedine correctæ ad mediocritatem
in ejusmodi animalibus inflectitur. Verùm de hac
ipsa Joanne Manardo, lib. 13. epistola. 4. diligen-
tius nemo differuit.

Nonum, caro bovina, circa quam notandum
in primis, & fæminam ipsam, quæ vacca dicitur, Bovi-
& utrumque marem, tam eum, qui castratus est, na.
quàm eum etiam, qui integer ad speciei propa-
gationem reservatus nominatur, communi hæc

H iij

118 DE CONSERVANDA

boum appellatione significari. Atque hi sanè non parum inter se ætatis ratione differunt. Extremæ namque ætates, ut in aliis non paucis, ita in his quoque vitiosæ sunt; mediæ vero optimæ & saluberrimæ. Vitulorum igitur recens editorum caro nimis mucosa & excrementitia est. Bimestres autem, quique paulo ultra citra eam ætatem consistunt, temperamento viciniore sunt, & carnes habent ad concoquendum perfectis bobus præstantiores, & multum alimenti corporibus exhibent, bonique succi habentur. Proveciores vero, qui tamen florentem ætatem nondum attigerunt, temperamento sunt quàm senes minus sicco, magisque iis juvenibus conveniunt, qui bono sunt corporis habitu. His perfectæ ætatis boves valentius ovidem alunt, sed ægrius tum concoquuntur, tum in membra distrahuntur. Porro ad senium vergentium atque ipsorum etiam senum carnes, duræ, siccæ, nervosæ, concoctionique rebelles sunt, & melancholicum humorem efficiunt, solisque ventriculos habentibus calidiores, atque illis insuper, qui vehementer sese atque immoderatus exercent, concedi possunt. Quod lib. 4. de vict. ratio. in morb. acut. aphor. 99. Hippocrates etiam ita scribens attestatur. Bubulæ carnes melancholica proritant *πυρίματα*. Nempe harum natura insuperabilis est; nec quis ventriculus eas concoquere potest Galenus quoque lib. 3. cap. 1. de aliment. facult. iisdem ferè confirmat verbis: carnes bubulæ alimentum quidem & ipsæ corpori suggerunt non mediocri, neque dissipatu facile, sanguinem tamen generant, quàm conveniat, crassiolem. Quòd si quis temperamento naturali melancholicus magis fuerit, affectu aliquo melancholico oprehendetur, si largius his vescatur.

Affectus autem melancholici sunt, cancer, elephas, scabies, lepra, febris quartana, & quæ peculiari nomine Melancholia nominatur: Lien itē quibusdam à tali succo intumescit; quam rem *ναχίζιζ* id est, pravus habitus & hydropes sæpe numero consequuntur.

Cæterum qua ratione incommodis, quæ frequentiore earum esum excipere solent, providendum sit, luculenter & perspicuè Simeon Sethi in hunc modum scribens edocuit. Si quis eas edere velit, summaque cupiditate appetat, vel cogatur etiam, is medeatur nõcumento quod inde futurum speratur, aceto & allis cum ruta intingens. Idem quoque autor est, earumdem jure sive brodio, *ζαυ* à Græcis appellato, fluxus ventris ex flava bile cohiberi.

Vaccinæ, cùm præter succi pravitatem etiam Vaccinae sexus ratione frigidiores sint, merito à sanitatis tutela eximuntur. Non tamen ab eis, quemadmodum nec ab aliis, quæ hætenus dicta sunt, ex toto abstinendum est, sed omnibus interdum, optimis vero, quantum fieri potest, sapius utendum.

Decimum, caro Caprina, de qua idem fermè, quod de bovina dicendum. Hædi enim perinde ac vituli, carnes ad conficiendum perfectis capris meliores, & tuendæ valetudini accommodatiores habent. Moderatè nutriunt, sanguinemque tenuem & humidum gignunt. Præstantiores & probioris succi sunt lactentes adhuc, & maximè si neque tenelli admodum, neque natu grandiores fuerint. Simeon Sethi rufos & glaucos; Rhazes vero rubros in nigrum inclinantes, ac pingues præfert. Baldacho fœmellæ quàm masculi carnem temperatiorem, & à siccitate remotiorem esse placet. Mirificè calidis & siccis temperaturis, at-

120 DE CONSERVANDA

que insuper delicatis & otiosæ vitæ deditis, conferunt. Hirci carnem quidem habent minimum humidam, pituitosam, ac lentam, ob fœtorem tamen ingratham, & stomacho inimicam: ægre concoquitur, & ad succum bonum generandum parum idonea est.

Arietins.

Hanc sequitur Arietum, post, taurorum. Porro in iis omnibus carnes castratorum sunt præstantiores: senum autem pessimæ. Caprina in tota valetudinis cura observationeque vitanda est. Nam Hippocrate lib. 4. de vict. rat. acutorum, aphor. 101. teste, habet mala, quæ in bubulis sunt omnia, & cruditatem, estque flatuosior, & ructus magis generat, acris est, malumque succum efficit. Ineunte tamen æstate, & circa ejus medium, capræ melius agunt longeque seipsis in cibo præstantiores evadunt: tunc enim arborum & fruticum surculi & germina, quæ iis maxime idoneam præbent alimoniam, frequentissima sunt; ac proinde habiliores etiam, ac pingues, nobisque alendis accommodatiores fiunt.

Quod autem alimonia ad carnis bonitatem plurimum possit, argumento sunt evidentissimo vulpes, quæ autumnò probatissimam omnium uvas habent carnem. Sic passer & ficedula per idem tempus maximè laudabilem carnem obtinent. De caprina plura Galenus lib. 3. cap. 1. de aliment. facul. & de attenuante diætâ cap. 6. & comm. 101. 102. in lib. 4. Hippoc. de vict. ratio. in mor. acut. & Paulus lib. 1. cap. 84. & Aëtius lib. 2. cap. 119. Atque hætenus quidem de cibis & carnibus vitandis.

Exigit nunc ordo, ut de electione alimenti, quod partim à jam dictis, partim verò ab aliis quibusdam animalibus sumitur, nonnihil etiam dicatur. Si quidem de eo haud parva inter ipsos artis medi-

ca scriptores controversia est. Galenus enim ut & alii nonnulli, porcinae palmam detulit: Rhazes verò, Avicenna & Averrhoes hœdinam prætulērunt. Sunt etiam quibus vitulina præstantior videatur. Porro electio hæc & præstantia multipliciter attendi potest. Et primò quidem ratione, etum similitudinis, quam cum humanis obtinent carnibus, tum majoris quoque & discussu difficilioris alimenti. Quo sanè modo

Porcina ceteris omnibus longè antecellit. Maxima enim illi cum humano corpore similitudo Porci-
est, quemadmodum Galenus lib. 3. de aliment. fa-
cul. cap. 1. disertè iis verbis ostendit. Suillæ carnis na,
similitudinem cum humana ex eo poreris intelli-
gere, quod quidam carnes humanas pro suillis si-
ne ulla in gustu vel olfactu suspitione comede-
runt, id enim ab improbis hospitibus, & aliis qui-
busdam factum fuisse jam compertum est. Idem
lib. 10. de simpl. medica. facul. cap. 2. Sanguis,
inquit, suillus humano maxime temperie similis
est. Siquidem & carnes suum humanis sunt similes.
Comperti enim sunt hospites & coqui complures,
qui humanas carnes pro suillis venderent: tamen si
qui eas edissent, nullum omnino discrimen perci-
pere potuerint. Quin & ipse narrantes audivi vi-
ros fide dignos, sese in diverforio publico jus usi-
tasse delicatum cum carnibus suavissimis: ceter-
rùm cum jam pene saturi essent, invenisse digiti
partem anteriorem, quæ videlicet ad unguem est,
quo percussit ac metuentes eos qui agebant in di-
verforio, nè scilicet se quoque vorarent, ceu ei rei
assueti, protinus quidem illinc exiere, ac vomitu
redditis quæ ederant, ita iter denuo ingressi sunt.
Sed & in ipso facinore homines mætantes depre-
hensos, non ita multò post referebant. Itaque jure

122 DE CONSERVANDA

quispiam existimet suillam carnem humanæ esse simillimam.

Suilla
nutriens.

Quod deinde suillam carnem validissime nutrire diximus, hoc Galenus lib. 3. cap. 1. de aliment. facult. in eum modum scribens confirmat. Omnium ciborum, suum caro potentissime nutrit. Cujus rei athletæ certissimum tibi præbent iudicium. Si enim paribus exercitationibus parem molem alterius cibi pridie totum diem comederint, postero die statim sentient sese redditos imbecilliores. Quod si pluribus deinceps diebus id fecerint, non imbecilliores modo, verum etiam alimenti penuria macilentiores palàm conspiciuntur. Idem lib. 7. method. medendi, cap. 6. iis etiam testatur verbis: Omnium, quos novimus ciborum, maxime nutriens suilla caro est. Quin & ipse Hippocrates lib. 6. epidem. part. 3. Aphorif. 4. quum jam corpus ex multis exercitiis conciderit, suillas carnes assatas exhibere præcipit,

Porro alimentum, quod inde sumitur, firmum esse, neque dissipatu facile, satis confirmat Galenus in libro de attenuan. vict. ratione, capite 6. ubi sic scriptum reliquit: Suum domesticorum caro, omnium aliorum ciborum firmissime nutrit. Multum enim in seipsa habet lentorem, tum propter vitam desidiosam, tum propter cibi humidioris affluentiam. Et similiter in libro de renum affect. dignot. & medic. cap. 26. Pedestribus optimi succi est caro suilla, & hominib. maximopere familiaris, maximèque tum nutribilis, tum corroborans, sed glutinosum quiddam habet & crassum, ob id qui diutius ea victitant, jecoris & renum obstructione corripuntur, quibus hæc à natura astrictos meatus habent, eoque longiori ab ea intervallo abstinendum.

Quia verò glutinosum, ut dictum est, & crassum succum generat, ideo Hippocrates assatam exhibere iussit, quo nimirum viscositate ac crassitie, ab ignis caliditate nonnihil consumpta, minus humida ac glutinosa edatur. Idem lib. 4. de vict. ratio. in morb. acut. aphorif. 103. ejusmodi carnem absque pelle, hoc est cute mandendam esse docuit. Cutis enim animalis, utpote frigidior, carni similiter concoqui nata non est. Quæ autem ob assationem ambusta est, tum ad succi bonitatem, tum ad concoctionem inhabilis existit, choleraque parit propter eam, quæ huic accidit acrimoniam. Ibidem pinguisssimam quoque suam carnem ea, quam medii & bene carnosæ habent, deteriore existimat, suspicionem humiditatis habens, ob quam pinguedo omnis carne sui generis deterior tum ad concoctionem, tum ad nutritionem existit.

De Suilla hoc amplius Galenus in lib. de cibis boni & mali succi cap. 4. Suilla caro, si exactè in ventriculo concoquatur, tum in sanguinem à jecinore convertatur, probatissimos humores gignit. Quod intelligendum utique, non de carne suum vetustissimorum, ea enim ob siccitatem & duriciem ægrè concoquitur, ac succum vitiosum generat, neque porculorum lactentium. Nempe hi terrestrium ferè omnium, quæ vorant homines animalium, maxime humidam & excrementitiam obtinent carnem; atque ob eam rem plurima inde generatur pituita: sed ætate mediocrum, anniculorum videlicet, vel bimorum. Idem Galenus etiam libro paulo ante citato cap. 12. attestatur; Ex animantibus, inquiens, quorum natura ad bonos humores gignendos aptis-

124 DE CONSERVANDA

fima est, sues mediocris ætatis habentur; qui enim ad summum creverint, hominibus vigentis ætatis, seque exercentibus, qui vero adhuc increfcunt, iis quorum ætas inclinat, idonei sunt. Caro ex porcellis parvulis, excrementis scatet.

Quare ex pedestribus animantibus suilla caro probatissimus cibus est. Et hoc quidem, tametsi in utroque genere, tam domesticorum, quàm agrestium vere dicatur, agrestes tamen à Galeno longè cæteris anteferuntur. Atque hinc adeo in libro de attenuan. vict. ratio. cap. 6. sic inquit: Apri suis domesticis in cibo sunt antepponendi. Et lib. 8. method. meden. capite 2. Ex ipsis suillis carnibus optima est montana. Cujus causam Galenus lib. 3. de aliment. facult. cap. 13. hanc esse tradit. Domestici, inquit, sues temperie humidiores sunt, quàm agrestes, tum ob aëris, in quo degunt, humiditatem, tum verò etiam ob vitæ ignaviam. Qui verò in montibus degunt, multum exercentur, ac fatigantur: præterea in aëre sicciore vivunt, quapropter eorum caro est durior, nulliusque prorsus pinguedinis, aut paucissimæ particeps, & alimentum quod inde provenit, minus habet excrementi: contra excrementitium est, quod à domesticis sumitur. Necessè igitur est, alimentum ejusmodi nutrire Valentius quàm alterum, succumque gignere multò meliorem. Addit præterea Avicenna libro secundo cano. capite centesimo quadragesimo sexto, eosdem hyeme meliorem sanguinis habitum consequi, longèque seipsis in cibo evadere præstantiores.

Ex omnibus hæcenus adductis, satis jam li-

quet, hominibus ætate florentibus, fortibus, & quamlibet fortem ac vehementem actionem obeuntibus, ut pote fossoribus, agricolis, messoribus, cæterisque id genus operariis, modò ab oppilationibus puri atque vacui sint, ac denique iis etiam, qui impinguari cupiunt, suillam potissimum exhibendam. Adejusmodi enim corporum conservationem alimento plurimo, firmo, atque ægre dissipabili opus est. Rectè itaque Rhazes lib. 3. ad Alman. cap. 9. Crassa, inquit, caro multum sese exercentibus convenit, iis verò, qui vitam in majori ocio ac quiete degunt, subtilis & extenuans. Quod Avicenna quoque 3. 1. doc. 2. cap. 7. ita fermè scribens confirmat: Vehementet sese exercentes, multoque labore fatigati, firma magis & crassa alimenta requirunt.

Secunda verò carniùm electio à temperamento, concoctione, ac succi inde geniti probitate sumitur, atque ea quidem ratione hœdinae longè cæteris præferuntur. Nam, ut Rhazes loco paulò antè citato autor est, temperatura sunt mediocri, nullius pravitatis participes, facilè concoquuntur, tum sanguinem quoque inter subtilem & crassum, calidum ac frigidum temperamentum efficiunt. Illis tamen, qui multum exercentur, in cibo minus idoneæ sunt, siquidem alimentum, quod corpori summittunt, forti exercitio, sine labore celeriter discatitur. Juvenibus temperatis mediocri exercitio utentibus, quemadmodum & illis quoque, de quibus supra dictum est, magis conveniunt,

Porro quemadmodum hac ratione inter animalia domestica caro hœdina præstantior est, sic inter agrestia quoque capreoli facilè primas ob-

126 DE CONSERVANDA

tinent. Post hœdinam autem secundum locum arietina sibi vendicat, si quid Rhazæ atque Averrhoi credimus. Quorum ille quidem lib. 3. ad Almanso. cap. 9. ita scriptum reliquit: Caro arietina quàm hœdina crassior est, virésque magis auget, sed plures efficit superfluitates, in bonitate tamen hœdinam sequitur carnem. Hic verò lib. 5. suorum collecta. cap. 32. de eadem hæc ferè prodidit. Post carnem, inquit, hœdinam est arietina, atque ita omnes propè medici sentiunt, præter Galenum, qui arietum carnes abominatur, persuasum enim habet, vitulinam arietina longè melioris esse nutrimenti. Sed Galenus forsan hanc præstantiam ex eo attendit, quod vitulina plurimum nutriat, & nutrimentum ejus ægrius dissipetur; Arietina verò insigni humiditate prædita sit. Nam humidius alimentum; ut distribuitur, ita etiam discutitur celerius. Locus Galeni, quem Averrhoës citat, est (ni fallor) in lib. de cibis bon. & mali suc. cap. 12. Verba Galeni sic habent.

Ex pedestribus animantibus caro suilla probatissimus cibus est, deinde hœdina, mox vitulina, Agnina verò humida lentorem mucorémque in se habere censetur. Quod idem in libro de attenuan. vict. ratione cap. 7. velut repetens, inquit: Ex terrestribus animalibus: hirci, & arietes, & genus omne ovium, ac caprarum, non undequaque laudabilis sunt alimenti; solis autem hœdis innoxie utare: Agnorum esus propter insignem humiditatem est fugiendus. Ex quibus utique locis fit hoc etiam perspicuum, apud Rhazen atque Averrhoën, agnos masculos, qui aliquantulum increverint, per arietes esse intelligendos; id quod ipsemet Aver-

rhoës his verbis confirmare videtur : Magna pars medicorum laudat carnes arietum juvenum, &c.

Tertia demum carniùm electio five præstantia, in eo sita est, ut neque insuave, neque mali odoris, neque glutinosum quicquam gustu repræsentent. Tales autem imprimis vitulinæ sunt, quemadmodum Averrhoës loco citato iis ferè verbis ostendit : Carnes inquit, vitulinæ bonæ sunt, minus enim quàm boum ætate declinantium carnes, habent tum viscositatis, tum frigiditatis ac siccitatis, tum odore quoque cæteris carnibus suaviores & jucundiores sunt. Quæ certè consideratione ipsis etiam hædinis præferuntur. Siquidem in coctura hædinarum mucago, hoc est, lentor, five viscositas quædam deprehenditur, quæ in vitulinis non apparet. Hædinæ tamen vitulinis succi probitate præstant.

Ex omnibus, quæ hætenus adducta sunt, liquido jam constat, non esse tantam inter medicos de carniùm electione controversiam, quanta prima facie apparet.

Hoc quoque scire in universum oportet, quod siccorum animalium carnes in prima ætate, quæ humidior est, præstantiores sint, & minori momento conficiantur : cum vero adoleverint, ob siccitatem ægrè concoquantur. Contra humidioribus animalibus carnes progressu temporis consumpta humiditate superflua, aptiores & ad concoquendum, & ad nutriendum fiant. Quod Galenus etiam lib. 3. de alimen. facul. cap. 1. in hunc scribens modum, innuere voluit. Iis, inquit, animalibus, quæ natura temperamento sunt sicciore, adolescens ætas ad mediocritatem

118 DE CONSERVANDA

ipsam confert: humidiorum verò natura, quod sibi ad probam ac convenientem temperiem in est, ab ætate florenti adsumit. Non modo itaque vituli carnes habent ad conficiendum perfectæ s bobus præstantiores, sed etiam hædi capris: velut contra verveces anniculi agnis lactentibus, & porci anniculi vel bimi porculis parvis. Hinc non temerè ab Avicen. 3. 1. doc. 2. cap. 7. dictum est: Oportet ut cibus, nimirum sanitati conveniens, sit qualis caro est, & præcipue hædorum, vitulorum lactentium, & agnorum anniculorum.

Ex quibus omnibus sequitur tandem, carnes hircorum, caprarum, arietum, ovium, boum, atque verrium antiquorum, non unde quaque laudabilis esse alimenti: Carnes vero vitulorum juvenum, agnorum anniculorum, majalium anniculorum vel bimorum, valetudini tuendæ esse accommodatissimas.

Hoc quoque ignorandum non est, quod carnes naturali temperamento sicciore, sint elixandæ: quo nimirum ab aquæ humiditate contemperentur: Elixatio enim siccitatem temperat. Humidiores verò assandæ, nempe ut earum humiditate ab ignis calore attenuatâ nonnihil atque immunitâ, mediocritatem consequantur. Assatio enim ex Galeni sententia, humiditatem moderatur. Quo fit, ut carnes leporum, cuniculorum, cervorum, boum, & capreolorum elixæ; porcellorum vero ac vervecum assæ, sint præferendæ. Eadem etiam ratione in ætatibus, temperaturis, atque anni constitutionibus humidis, sicciore & assæ carnes magis conveniunt: In sicciore vero humidæ atque elixæ.

Animad.

Animadversio.

HOc capite exempla proponuntur alimentorum vitandorum quorum substantia & qualitas vitiosa est. Sed re vera hic mentio tantum esse debet eorum quæ substantia peccant, quorum differentias omnes qui habere voluerit, in memoriam revocet necesse est ea quæ ad caput secundum hujus sectionis animadvertimus. Ibi ad substantiam alimenti pertinere diximus formam & materiam, formamque consistere in multa familiaritate ac dulcedine, materiam vero in consistentia, cujus aliquot modos attulimus. Alimentum ergo parum familiare bonum succum non generat, sed pravum & malignum; ex quo etiam morbi pestilentes generentur, ut ostendit Galen. lib. secundo de alim. facult. cap. de cucumeribus. Cum enim quod amicum est naturæ paucum sit & exile, robur corpori non addet, quia non assimilabitur, longo igitur tractu cunctando in venis sensim putrescit, morborumque occasionem præbet. Quod si ejuscemodi Alimentum aliquid dulcedinis admistum habuerit, quod dulce est nutriet, reliquum abibit in excrementum, ex quo fit ut alimentum parum dulce, parumque familiare, sit excrementosum. Ergo ratione formæ duplex vitium in alimento exurgit: pravitas que κακοχυμία dici potest, & excrementi copia quæ ὀλιγοτεσβία. Ratione vero materiæ seu consistentiæ multa exoriuntur vitia: si enim duræ est consistentiæ, difficile est concoctu, corruptu facile: si gravis, densa & crassa, terrenum succum, crassum & nimis

Vitiosa
alimenta

Excrementosum
alimentum.

130 DE CONSERVANDA

fibrosum cumulat; si viscidæ & lentæ, difficili negotio in venas distribuitur, sed hæret, & obstruit. Cardan cap. 29. & 31. lib. 1. de sanit. tuend. Galenum infectatur quod omnes differentias pravi alimenti ad crassum & serosum revocaverit, plures vero ipse recenset, sed sine methodo; ex quo non minus ipse quam Galen. reprehendus venit. Vitium alimenti desumendum esset ex ejus substantia, materia & forma; de quib. est dictum; qualitate si calidius, frigidius, humidius, ficcus, si amarum, falsum, acre, austerum, & si fœtens ac graveolens, præparationis denique ratione quæ cibos etiam laudabiles efficere potest vitiosos. Atque hæc vitia simplicia sunt, alia sunt conjugata; cum scilicet vitia formæ concurrunt cum vitiis materiæ, qualitatis, & præparationis; omnibus simul, aut aliquibus seorsim, in quorum investigatione laborare debent studiosi, & conjugationes illas aliqua velut tabella digerere; quo in promptu omnes vitiosorum alimentorum differentias habere possint cum lubet.

De quantitate ciborum.

CAP. V.

„**P**one gula metas, ut sis tibi longior ætas,
 „**U**t medicus fatur, parcus de morte levatur.

Animadversio.

HOc caput ex manuscrip. nostro supplemus; quo quidem quantitas alimentorum defini-

tur quæ sit moderata & mediocris, nec in excessu peccans nec in defectu, quod videtur ex Hippoc. de sumptibus part. 22. sect. 4. lib. 6. epid. ubi salubris diætæ caput esse refert, non satiari cibis. Est enim parens morborum nutrixque medicorum intemperantia, vel Platone teste qui civitatem quæ multos aleret medicos, intemperantiæ accusabat. Caterum Galen. comm. ad aph. 4. lib. 1. triplex alimentum secundum quantitatem constituit: plenum, tenue & mediocre, quæ ægris potius accommodantur, quam sanis. Tenuis enim cibus convenit iis quorum vitia emendare ac imminuere studemus, plenus iis quos reficere & roborare, mediocris iis quos conservare. Commodius alimentum dividitur in nimium, parcum, moderatum. Nimium morbos parit ex aphor. 4. & 17. lib. 2. ex eo enim cum humorum & excrementorum proventus exurgat, inde obstructions cruditates corruptionesque fiunt, nativique caloris oppressio. Docet Galen. lib. de venæ sect. adversus Erasist. nimiam cibi quantitatem naturæ potius esse oneri quàm nutrimento: quod enim copiosius est in corpore, deterius in ventre venisque concoquitur, hinc multa supersunt excrementa & cruditates plurimæ, quod ante perfectam cõctionem alimentum in ventrem & venas rapiatur quemadmodum videre est apud Galen. cap. ult. lib. 4. de sanit. tuen. Est vero nimia cibi quantitas duplex si credimus Gal. comm. ad aph. 17. lib. 2. una quæ ad vasorum capacitatem, altera quæ ad vires seu naturam nos gubernantem refertur. Utraque calamitosa est, quamquam enim illa vires non premit, sed tota in sanguinem faceffit, lubrica tamen est ob nimiam humorum abundantiam quæ vasorum

Ali-
meuto-
rum
quan-
titas

Par-
ca-
m

Nimia
cibi
copia
duplex,

132 DE CONSERVANDA

ruptionem, caloris suffocationem, aut mortem
 repentinam minatur, auct. Gal. comm. ad aph. 3.
 lib. 1. Posterior quia supra vires est, integre coqui
 non potest: idcirco cruditates multas parit, &
 infinitos morbos, ex aph. 17. l. 2. Rectè ergo scrip-
 sit Celsus cap. 2. lib. 1. nunquam utilem esse ni-
 miam satietatem. Paucum alimentum cibi copia,
 qualitate vel numero consideratur: copia cum
 quis paucis cibis utitur, qualitate cum *ολιγοδυσφορις*
 tenuiter nutrientibus; numero cum ex longo in-
 tervallo assumptis. Quaecunque sit, autem, vires
 semper minuit; quia nostræ substantiæ effluvium
 non reparat, febres acutas parit, corpus tabefa-
 cit, calorem denique nativum extinguit: defe-
 ctu siquidem humoris temperantis calor noster
 exacuitur, ex quo dein siccescit corpus & mar-
 cescit primigenii humoris consumptione. Vide
 cap. 8. lib. 8. meth. & cap. 7. lib. 7. Hipp. sent. 24.
 lib. 2. de vict. in acut. Avic. cap. 7. doct. 2. fen. 3.
 lib. 1. Denique moderatus cibus & ad naturam cu-
 jusque accommodatus, corporis substantiam ca-
 loremque nativum & humorum symmetriam
 tuetur, excrementis modum adhibet, facultates
 functionesque omnes corroborat, ut licet collige-
 re ex Galen. cap. 5. lib. 12. meth. Is autem assu-
 mendi cibi modus esto cum nondum satietas cœ-
 perit, sic enim melius conficietur, præsertim si
 valentius nutriat, ut monet Actuarius, cap. 9. lib. 2.
 de spirit. animali. Ac temperatis quidem æqualis
 est coctione appetitus; calidiores vero minus ap-
 petunt quæ coquere possunt, frigidiores magis ex
 Galen. in arte parva. Idcirco frigidiores ante ex-
 pletam appetentiam à cibo arcendi sunt, ut me-
 lior fiat coctio. Cujus tanta vis est ad vitæ inco-
 lumitatem, ut Galen. cap. 3. lib. de cibis boni &

Pauci-
 tas ci-
 bi.

Mode-
 ratus
 cibus.

mali succi, affirmet nullis eos morbis' corripere qui vitæ fundamentum jecerint temperantiam. Sapienter ergo dictum est à Salernit. injicienda esse gulæ fræna iis qui vitam longævam ducere volunt.

De qualitatibus alimentorum ex saporibus dignoscendis.

C A P. V I.

Hl fervore vigent tres: *salsus, amarus, acutus*:
Alget acetosus, sic stipans, ponticus atque;
Unctus & insipidus, dulcis, dant temperamen-
tum:

» *Lenit & humectat dulcis benè mundificatque.*

HOc loco recensentur cujusque saporis qualitates.

Et primò dicitur hos tres, *salsum, amarum & acutum* calefacere corpus utentis. Dein hos tres, *acetosum, stypticum & ponticum* infrigidare. Tertio vero loco, hosce tres, *unctuosum, id est, pinguem, dulcem, & insipidum*, quem Græci *αμμιον*, id est, *qualitatis expertem*, esse temperatos, adeo ut corpus neque refrigerent neque calefaciant. Avicen. 2. Canon. Tract. 1. cap. 3. Octo sunt, inquit, veri saporibus, qui sequuntur *insipidum*, ut sunt *dulcedo, amaritudo, acuitas, falsedo, acetositas, ponticitas, stypticitas & unctuositas*. Enumerando tamen *insipiditatem* pro sapore, sicuti fit hoc loco, erunt novem saporibus. Accipitur autem sapor pro omni eo, quod gustu dijudicatur. Horum

34 DE CONSERVANDA

Sapor. tres sunt calidi, falsus scilicet, amarus, & acutus. Avicenna ibidem, Acutum, inquit, est calidius, dein amarum, ac dein falsum: quoniam acutum est fortius ad resolvendum, incidendum, & abstergendum, quam amarum, & inde falsum est sicut amarum contractum cum humiditate frigida. Tres sunt frigidi, scilicet acetosus, stipans, id est, stypticus, & ponticus. Ponticus tamen ceteris frigidior, dein stypticus, hinc acetosus. Et propter hoc in omnibus fructibus qui dulcescunt, prius est ponticitas vehementis frigidationis, dein postquam per calorem solis digestivum, aliquo modo digesti sunt fructus, sentitur in eis stypticitas, & declinant ad acetositatem, sicut agrestia, & tandem dulcescunt. Acetosum vero, quamvis sit minus frigidum quam stypticum, tamen propter subtilitatem & penetrationem suam in pluribus majoris est infrigidationis. Ponticum & stypticum, eodem Avicenna teste, sunt in sapore propinqua, sed stypticum nihil contrahit linguæ præter superficiem extimam. Ponticum verò contrahit & exasperat, & superficiem extimam, & interiora ejus.

Acetosum.

Ponticum.

Postremo vero, saporum tres sunt temperati, id est, non excedentis caliditatis sive frigiditatis, dulcis scilicet, unctuosus, & insipidus. Dulce enim licet calidum sit, tamen in eo non apparet fortitudo caliditatis, sicut dicit Rhazes 3. ad Mansorem cap. 1. Porro unicuique saporis propriæ assignantur operationes, sicut testatur Avicenna & Rhazes.

Operationes enim dulcis, inquit Avicenna, sunt digestio, & lenificatio, & multiplicatio nutrimenti, & natura diligit ipsum, & virtus attractiva at-

rahit ipsum. Et Rhazes inquit: Qui dulci usus fuerit, multa bilis in eo generabitur & sanguinis multitudo. Oppilationes quoque generat, & apostema in hepate & splene: & precipue si hæc membra ad hoc fuerint præparata, ventris itidem fluxus ex eo sequitur, & mollificat stomachum. Pectori verò & pulmone confert, corpus itidem impingat, & augmentum spermatis tribuit.

Operationes verò amari (secundum Avic.) sunt absterfio, & exasperatio: secundum Rhazen amarum calefacit & desiccatur fortiter, citòque sanguinem ad adustionem & malitiam perducit, bilem quoque rubeam in sanguine augmentat.

Operatio pontici, juxta Avicennæ sententiam, est contractio, si ponticitas fuerit debilis: aut expressio, si fortis.

Operationes styptici, secundum Avic. sunt contractio, inspiratio, induratio, & retentio. Secundum Rha. verò, stypticum corpus in frigidat, & desiccatur, carni quoque ac sanguinis minorationem facit si quis eo multoties utatur, stomachum confortat, ac ventrem secundum plurimum constringit, & sanguinem generat melancholicum. Videtur autem Rhaz. ponticum sub styptico comprehendisse, quia de Pontico nihil expressit.

Operationes unctuositatis, secundum Avic. sunt lenificatio, lubricatio, & coctio, id est digestio parva. Secundum Rhaz. unctuosum stomachum mollificat, & ventrem fluere facit. At satietatem adfert, antequam homo cibi quantitatem sibi necessariam adsumat, & calefaciat, maxime tamen febricitantes, vel habentes hepar, vel stomachum, calida. Corpus præterea humectat atque lenit; Phlegma verò auget, & cogitationem

136 DE CONSERVANDA

reddit hebetem, & auget somnum.

Operationes acuti secundum Avicennam, sunt resolutio, incisio, & putrefactio. Secundum Rhazen vero, acutum calorem auget, & corpus velociter inflammat, ac sanguinem adurit, ipsumque prius in bilem mutat rubeam, postea in nigram.

Operationes falsi, secundum Avicen. sunt absterfio, ablutio, exsiccatio, & prohibitio putrefactionis.

Operationes acetosi, secundum Avicennam, sunt infrigidatio & incisio. Secundum vero Rhazen, acidum bilem rubeam & sanguinem reprimat, atque ventrem stringit, si stomachus & intestina munda fuerint. Si autem phlegmatis in eis fuerit multitudo, ventris efficit fluxum, & corpus infrigidat, virtutem quoque debilitat digestivam, propriam in hepate. Nervis vero, & nervosis membris nocumentum adfert, & corpus deficcatur, virtutem autem appetitivam excitat. De operationibus insipidi, dicit Rha. aliquid esse insipidum quod magis nutrit scilicet quod æqualitati vicinum est. Aliud vero, quod temperate infrigidat, cum quo multa fuerit humiditas, humectabit; cum autem fuerit siccum, deficcabit.

Animadversio.

VT de qualitatibus alimentorum agant Salernitani; proponunt sapes; ex quibus ut medicamentorum sic alimentorum temperamenta & facultates colliguntur, sicut ostendit Gal. cap. 1. lib. 1. & cap. 61. lib. 2. dealim. Ut vero alimentum sua substantia nostræ substantiæ

effluxum reparat, ita suis qualitatibus ei quod alteratum est in nostro corpore medetur, docente Gal. cap. 10. lib. 4. simpl. Ejusmodi autem qualitates primæ, sunt calor, frigus, humid. siccit. à quibus alimentum denominatur calidum, frigid. humid. siccum, aut à primis ortæ quæ maximè à saporibus denominantur, licet & visu & olfactu & tactu. percip. possint quemadmodum demonstrat Gal. c. 1. l. 1. de alim. Et quidem alimenta temperata quæ in mediocritate qualitatū omnium consistunt, propriè & verè aliment adicūtur; quia corpora temperata nullo modo alterant aut immutant, sed nutriunt solum atque conservant.

Qualitates
ciborū.

At alimenta quæ excessum alicujus qualitatis obtinent, quia vim habent alterandi & immutandi, dicuntur à Gal. Alimenta medicamentosa quæ ad emendandas contrarias intemperies debent usurpari: sic calida alimenta frigidis naturis exhiberi debent, frigida calidis; ut præter alimoniam, emendationem quoque excedentis qualitatis præbeant. Quamobrem alimenta temperata necessaria quidem sunt, sed intemperata magis, quia plures sunt intemperati homines quàm temperati. Ex intemperatis verò habetur primo Calida, quorum proprium est crassos humores attenuare, viscidos incidere, flatus discutere, obstructa liberare, menses & urinas movere, in frigidiorib⁹ naturis; in temperatis verò aut calidiorib⁹ bilem augere & sitim excitare. Secundo frigida quæ quidè æstum sanguinis & vetriculi temperant, somnum conciliant, sitim sedant, venerem extinguunt, sed flatibus materiam suggerunt. Tertio, Humida quibus siccitas partium emendatur, alvus subducitur ob lubricam eorum substantiam. Quarto, Sicca quæ ægrè coquantur & distribuuntur, sed firmiter alunt,

Alimentū me-
dicamentoso-
sum.

Calidi
cibi.

Frigidi.

Sicci.

138 DE CONSERVANDA

alvum sistunt succoque melancholico generando sunt idonea ex cap. 18. lib. de alim. Atque hæc alimenta denominantur à primis qualitatibus, à saporibus. nomen habent Dulcia, pingua, insipida, acria, amava; salsa, austera, acerba, acida, quorum priora tria temperata sunt, tria sequentia calida, postrema tria frigida. Modus autem quo Gal. temperamentum saporum collegit, affertur lib. 4. simpl. his ferme verbis. Illis saporibus frigiditas inest à quibus lingua contrahitur, densatur, asperatur; certum enim est à solo frigido contrahi, constringi, condensarique corpora. Atqui ab austero, acerbo, acido lingua contrahitur, ut experientia patet, ergo austerus, acerbus, & acidus, frigidi sunt sapes: distinguuntur inter se, quod acidus tenuium sit partium, austerus & acerbus crassarum & terrenarum, quod sic probatur. Terrena corpora inæqualiter linguam desiccant & exasperant; Sapor austerus & acerbus id efficiunt: sunt ergo terrenæ substantiæ. Quæ sunt tenuium partium, velocem habent transitum per sentientes partes, magisque in alto agere videntur: Acidus sapor id præstat; est ergo tenuium partium. Jam vero Amara dulcibus calidiora esse hinc probat; quod quæ summe sunt dulcia, si aut alieno colore aut proprio per vetustatem excoquantur amara fiant, quodque dulcia in naturis biliosis amarescant. Salsa quia vim detergendi & abluendi habent, calida habentur; minus tamen quam amara: aquam enim salisam si coquas amaram reddis: medius itaque est salisus sapor inter dulcem & amarum. Acer quia exedit, urit, crustamque molitur, omnium calidissimus est. Dulcis, quia temperatis naturis familiaris & amicus, moderate calidus habetur: ca-

Saporū
temp-
ries.

lor enim temperaturum moderatus existit. Pinguis est ex genere dulcium ; crassioris est tamen substantiæ , dulcis tenuioris. Insiptus ad dulcem & pinguem accedit ; nisi quod aquosæ magis est consistentiæ. His præmissis quivis intelligit alimentorum à saporibus denominatorum facultates. Siquidem sola dulcia, pinguia & insipida vim nutriendi habent, alia nequaquam nisi dulcedinem aliquam admixtam obtinuerint, vel ab insito suo calore, vel adscitio, ut cum ab igne præparantur, vel à nostro dum coquantur ; auctore Gal. c. 11. lib. 4. simplic. Bona ergo alimenta ratione qualitatum secundarum sunt. Dulcia ; quæ quidem copiosum præbent alimētum, maximè si compactam habeant substantiam. Hoc unum tamen nocumētum afferunt, quod jecoris & lienis obstructions efficiant & inflammationes augeant. Cum enim hepar dulcibus delectetur, ea avidissime trahit, priusquam absolutam coctionem sint consecuta. Alia alimenta minus laudabilia sunt, veniunt tamen in usum vel ad voluptatē, vel ad utilitatē. Ad voluptatem quidem propter ventriculi intemperiem. Soli enim hi qui præter naturam afficiuntur ; eduliis tum amaris, tum austeris, tum acidis oblectantur ex comm. ad sent. 14. sect. 5. l. 6. epid. Quam ob causam Gal. cap. 3. lib. de sanit. tuenda observat iis qui inæqualem temperiem sortiti sunt, diversa alimenta idonea esse ; quod alterum alteri jucundius existat. Utilitas autem est duplex : una ut sua contrarietate impediunt ne dulce nimium alat aut in summo emineat, uno verbo ut sint velut condimenta, ex Aristot. lib. de sensu cap. 4. altera ut sua facultate tum partibus, tum humoribus opem aliquam conferant. Eandem enim cibi facultatem habent atque medicamenta, cum quibus

Dulcia
alimen-
ta.

140 DE CONSERVANDA

in sapore conveniunt, ex Galen. cap. 1. lib. 1. de aliment. Quare Salsi cibi putredinē arcent, crassos humores attenuant, sed usu nimio sanguinem urunt & pruritum excitant. Amari tergent & roborant, incidunt & crassos humores attenuant.

Salsa edulia.

Amara.

Acria. Acres obstructa liberant, potentissime incidunt, ventriculum mordicant, bilem augent & acres halitus emittunt.

Acida. Acidi refrigerant, incidunt, attenuant, succum crassum deorsum subducunt si simplices acidi fuerint, at si dulcem habent admistam qualitatem, ut cerasa si dulcedo superet, alvum leniunt; si aciditas aut acerbita, sadstringunt. Acerbi & austeri astringunt, sed magis acerbi; proinde stomachum roborant & confirmant, alvumque fistunt si aliis cibis præmittantur; solvunt si postremis epulis assumantur; quemadmodum probat Galen. quibusdam exemplis cap. 21. & 22. lib. de aliment. Cætera repetantur ex comment. Villanov.

---

*De ciborum præparatione variisque
coquendi modis.*

CAP. VII.

» **L**ixa fovent, sed frixa nocent, assata coercent,
» Acria purgant, cruda sed inflant, salsaque siccant.

Animadversio.

Hoc caput de præparatione alimenti ex nostro manuſc. assuimus. Præparatione autem

pertinet ad utendi rationem, quæ ut diximus quatuor capita comprehendit, præparationem, tempus edendi, ordinem in cibis assumendis servandum, ac denique consuetudinem, adeo ut utendi ratio aliud nihil sit quàm certa quædam ratio in exhibendis & assumendis cibis observanda. Præparatio cibi duplex: est una utilis, alia jucunda; utilis circa coquendos cibos occupatur, jucunda cibis condimenta parat; illa necessitatis est, hæc voluntatis; illa hoc capite, hæc sequenti explicanda. Julius Alex. l. 18. salubrium priorem videtur ad Obsonium, alteram ad ἠδυσματὰ καὶ ἀρτύματα condimenta referre: illam ego ad τὴν καὶ ἐψίωσιν ad Cocturam, hæc ad ἀτύσιν καὶ ἠδυσμον ad condituram revoco: nam ut rectè observat Pollux onom. lib. 6. cap. 3. inter officia coquorum duo hæc habentur; ἐψίωσι coquere, & ἠδύσειν dulcorare seu condire. Est igitur Coctio alimenti quam præparationem utilem vocavimus, ratio artificiosa præparandi per ignem cibi ad excrementosas & noxias ejus partes mitificandas & ita elaborandas ut efficiatur proximè mutabilis in hominis substantiam. Quo loco primò exurgit quæstio an satius homini sit crudis carnibus quam coctis vesci. Nec enim exempla defunt non hominum tantum, sed gentium crudas carnes mandentium. Laertius in vita Zenonis Cittiaei tam continentem eum scribit ut crudis vesceretur, Suetonius in Nerone Polyphagum quemdam Ægyptium narrat crudas carnes & quicquid daretur mandere solitum. Abyssinos refert, Scalig. exer. 22. qui in regno Angot. agitant crudis ali carnibus. Nomades & Scythas semi crudis carnibus vixisse memoria est; postremosque etiam non igne aut sole coxisse, sed calore equorum sub quorum

Vtendi ratio quatuor comprehendit.

Præparatio ciborum duplex.

An satius uti crudi quam coctis cibis.

ephippiis recondita carniū frusta macerabant. Porphyrius lib. 1. de abſtinentia animatorum *ώμορράγον* crudivororum fuiſſe hominū genus ſcribit ante ignis uſum. His ſuffragatur Cardani auctoritas lib. 2. de ſubtil. qui carniū & ovorum crudorum eſum ad vitæ diuturnitatem non parum conducere affirmat, cauſamque eam eſſe cur qui in *ερημω* habitarunt, ad longam ſenectutem deducti ſint. Rationem autem ſubjungit ex præparatione petitam; quod ſcilicet ignas ſubſtantias alimentorum ſeparando & tenue à crasso ſejungendo deteriores eas reddat. Verum philoſophus Diogenes exemplo ſuo demōſtravit quam noxiuſ eſſet crudarum carniū eſus; cum crudo polypo devorato propius nihil factum eſt quàm interiret. Egregiè vero Cardanum caſtigavit Scal. exerc. 22. docuitque ex Hippocr. *πάντα τὰ ἐφόμβου, ἀει γλυκεία*, dulcia ſemper evadere quæ coquuntur, modoque malitiam ſuam amittere, modo bonitatem aſſumere ex 2. de diætā. Ariſt. probl. 4. ſect. 20. quærit rationem cur alia cocta, alia cruda comedantur: docet vero ea quibus ſapor protinus gratus exiſtit, cruda edi, quib. ingratus, cocta; ſuccus enim eorum decoctus dulcior redditur à calore. Quo loco Aponenſis obſervat calorem ſecundum diverſitatem patientis diverſè operari, nam ſi inveniatur materiam crudam, inſipidā, amarā, acidam, eam decoquit & dulcificat; ſi dulcem in amarā & acutam permutat. Sed non eſt quod in Cardanum rationes vel auctoritates congeramus, cum ipſe palinodiam cecinerit, & lib. 1 de ſanit. tuen. cap. 41. ſtatuerit cruda maximè adverſari naturæ noſtræ, nec ſe moveri exemplo huius Adoleſcentis cuius meminit Galen. lib. 1 de Alim. cap. 25. qui cum per annos quatuor crudis

vixisset phaselis, fœnu græco, lupinis & aliis hujusmodi, sine noxa fuit: vocat enim id *monstrum in medicina*, quod nos minimè sequi sed naturæ cursum debemus.

His ita constitutis, videamus porro quænam sint species & differentiæ coctōnis, cujusque sint facultatis ac virtutis singulæ. Arist. lib. 4. meteor. cap. 2. *περὶ τῶν διαφορῶν* differentias constituit *περὶ τῶν διαφορῶν*, ἐξ ἧς *στὴν καὶ ὑπερθεσίαν* mutarationem, elixationem & assationem, sed *περὶ τῶν διαφορῶν* propria est coctio plantarum & earum partium; facta virtute calidi interni ab externo adiuti: ab exerno, inquam, non ignis sed cœli ex quo relinquitur eam mere esse naturalem non artificialem, quemadmodum & maturatio humorum & tuberculorum quæ sunt in nostro corpore dicta Galeno *περὶ τῶν διαφορῶν*. Hic vero agitur de coctione artificiali ciborum quæ fit ignis beneficio, qualis est & assatio & elixatio. Est ergo coctio ciborū duplex: una quæ fit à calore sicco, altera ab calore humido. Ad illam pertinet assatio, ad hanc elixatio. Assatio est concoctio humidi superflui quæ est in alimento, facta à calore externo separato ab humiditate & conjuncto cum siccitate. Ea rursus duplex est: simplex & vera; mixta & minus vera. Prior simplicissima est & antiquissima cum trojani belli temporibus heroes hac sola usi perhibeantur, quemadmodum probat ex Eubulo Athen. lib. primo diognos. licet Eustach. credat elixis carnibus eos quoque vesci solitos. Ut fit, assatio patum operosa est, solo enim igne peragitur sic disposito ut assandam carnem non tangat, sed è longinquo calefaciat. Adhibendus is modus ne imperfecta fiat coctio, quæ nomen apud græcos non est sortita, vel nimia quæ Græcis *στὰ τρυγίς* Latinis Tostio seu Adustio vocatur. Tostio

Coctio-
nis spe-
cies.

Arist.
4. me-
teor.
cap. 4.

Assatio

Tostio

144 DE CONSERVANDA

Frixio. Instrumentum quo assantur carnes commodissime, est veru, minus commode sub craticula subditis prunis; ex qua sequitur potius adustio quam assatio, escharam enim contrahunt carnes quæ ita coquuntur, Mixta assatio, est frixio quæ fit ἐν τῷ κάρυον in sartaginibus, in hac enim adest humidum externum, cujus tamen siccitate potenciali assantur & siccantur carnes.

Elixatio. Elixatio est concoctio humidi superflui quod est in alimento, facta à calore conjuncto cum humiditate aquosa & in illud humidum superfluum agente, ipsumque vincente & contemperante. Si fiat in aperto dicitur libera & difflata; si conclusis undique diligenter spiraculis, suffocata, ad quam pertinent pastætorum quæ vocant genera, & carniū inter duos catinos cocturæ. Quænam est eorum omnium facultas?

Assa edulia. Assa sicciora seipsis sunt foris, Elixæ humidiora, Assa minus sicca intus, elixæ magis. Exteriorum itaque partium comparatione Assa interiorum humidiora sunt, elixæ vero sicciora, absolutè tamen assa dicuntur deficcare, elixæ humectare. Siccum ergo solidumque alimentum præbent assa, alvum adstringunt, & excrementa sæpe morantur.

Elixæ. Elixæ vero humidius alimentum largiuntur & coctu facilia sunt & calori nostro convenientia, facile alvum subeunt, minusque excrementorum gignunt.

Frixa. Frixa suavia quidem, sed insalubria: suavia propter humidum pingue in quo fit frixio: insalubria, quia humidum internum superfluum non ita convenienter emittunt, quin potius plus adhuc externi redundantis attrahunt & imbibunt; sunt coctu difficilia, alvum strigentia, nidorulenta, obstruentia, sanguinem exassantia. Suffocata quia æqualiter cocta, laudabilem

Suffocata.

dabilem succum generant, temperatum, permeabilem, non hærentem in descensu, in excessuum omnium mediocritate consistentem. Cum autem dixerunt Arabes suffocata veneni vim habere, intellexerunt affatas carnes, quæ ex veru extractæ si protinus undique concludantur ne exhalare possint, non leves noxas contrahunt ex retentis vaporibus. Consule Iul. Alex. salub. lib. 19. cap. secundo & sexto.

Venio ad alterum hujus capituli versum, ubi acria purgare, cruda inflare, salsa siccare prohibentur. Multa quidem hic dici possent de vi purgatrice medicamentorum; an ea à tota, quod aiunt, substantia & forma, an à qualitatibus primis & secundis proficiscatur. Nullus est alicujus in medicina nominis qui rem istam multis difficultatibus implicitam explicare & enodare non sit aggressus, sed minimo profectu. Alii enim vim illam à cælo deducunt, ut Mesuæus & Fernelius; alii à forma seu tota substantia, ut Galen. & Aphrodisæus; alii à manifestis qualitatibus, ut Erastus & Puteanus eleganti libello duplici de medicament. purgantium facultat. alii aliunde, ut videre est apud Valeriol. comment. in librum Galen. de constitut. artis, & Sanctorium à Sancto. libro 8. methodi vitandorum errorum. Nos prætermittam thesi consistemus in Hypothesi, an & quomodo purgent acria; quæ est Salernitanorum sententia. Docuit Galen. lib. 4. simpl. cap. 8. ex essentia Acrium esse excalefactionem, nec veterum aut recentiorum quemquam philosophorum extitisse, qui acres sapes omnium calidissimos non sit arbitratus. Cum autem amara omnia & acida, acria sint, hujusmodi tamen propriè non vocanda sunt acria, sed ea tan-

Purgã-
tia me-
dica-
menta.

An
Acria
purgēt.

K

146 DE CONSERVANDA

tum in quibus vehementem comperimus acrimo-
 niam. At ex acribus alia edi possunt, alia esui sunt
 inepta: illa dulcem quamdam saltem obscurā ad-
 mixtam habent qualitatem, quibus interdum pro
 obsonio, vel condimento utimur, pro vero cibo
 nunquam. Ista vel tota substantia nostræ naturæ
 summe adversantur, & vocantur putrefacientia, ac
 deleteria, vel caloris dumtaxat immoderationem
 obtinent, suntque simpliciter medicamenta. Rur-
 sum, inter acria quæ simpliciter medicamenta sunt,
 alia crassam & terrenam habent consistentiam,
 alia tenuem: crassa si introsumentur exulcerandi
 vim habent, tenuia urinam movendi, sudores-
 que ciendi, incidendi præterea & digerendi per ha-
 litum. Si vero foris admoveantur tam crassa quam
 tenuia, exedunt, urunt, crustamque moliuntur: ex
 quibus habemus Acrium naturam calidam esse ac
 igneam, subtilem, attenuantem, mordicantem, ul-
 cerantem, attrahentem, incidentem, purgantem,
 ac infarctu liberantem. Hæc erant ad conclusionē
 eliciendam à parte acrium consideranda, quibus
 majus accedet lumen, si omnia quæ ad purgandū
 conferunt, in acribus esse ac reperiri demonstra-
 verimus. Galen. lib. 5. simpl. cap. 20. duo purgan-
 tium genera constituit: alterum quod quovis modo
 excrementa purgat; alterum quod per vomitum
 tantum & ventris dejectionem expurgat: quæ-
 cunque autem purgant, trahendi vim habent, vel
 unum, vel duos pluresve succos, sed prioris gene-
 ris purgantia improprie sic dicuntur, proprie vero
 vel bechica, vel diuretica, vel menses moventia &
 id generis: posterioris differentia purgantia pro-
 prie sic vocantur quod vim habeant familiarium
 succorum attractricem. Ea est Galen. sententia
 ad quam acrium facultatem reducemus. Prima

Acrium
 diffe-
 rentia.

Ad pur-
 gandū
 quæ ne-
 cessa-
 ria.

conditio ad purgandum est attractio, quæ si credimus Galien. cap. 17. ejusdem libri, reperitur in corporibus calidis tenuium partium, proprium enim est calidi semper attrahere, quacunque hæreat in substantia, in crassa quidem minus, in tenui vero vehementius. Atqui acria calida & tenuia sunt, vim ergo attrahendi vehementem possident. Altera conditio cathartici est excretio alicujus succi vitiosi, quam Galen. cap. 20. ad familiaritatem quandam atque substantiæ similitudinem nescio quo consilio revocavit: nec jam locus est explicandi aut refutandi Galeni; atque satius est cum illo lib. 3. simpl. cap. ult. excretionis expulsionisque causam constituere in purgantibus medicamentis mordicatione. Cui intelligendæ supponendum est ea quæ purgant à nostra natura non posse concoqui, neque in alimentum converti: ac præterea odiosa illi esse, infesta, ac perpetuo eam irritantia; quod ut acutè sic doctè observavit Aristot. prob. 47. sect. prima: quo loco duo requirit in medicamento purgante: primum ut sit ἀπερτοῦ ut concoqui non possit, alterum ut sit κινητικόν commovens & alterans, sicut exercitandi ratio per motum alienam excernens materiam. Certum enim est ea quæ nutriunt & alunt non esse purgantia, verum quoque ea naturam non irritare ac commovere, nisi forsitan copiosius ingerantur, tum enim ut advertit ibi Arist. lac ipsum ac multum corpus purgant: quamobrem necesse est ut purgantia minimè nutriantia sint, sed sint à coctione aliena, ac insuper molesta atque irritantia sive moventia, id est, quemadmodum exponit Petrus Apon. com. in prædictum problema, ut egrediantur extra corpus per inferius aut superius, calefaciant partes, aperiant poros, superfluitates dissol-

Attractio unde.

Mordicatio.

K ij

148 DE CONSERVANDA

vant in sudores & transpirationem insensibilem; moveant humores & liquent, ut ipsis stimulantibus expellantur à natura. Duo igitur in purgante desiderantur medicamento; ut corpus omnino non alat, ut corpus stimulet ac irritet. Revocare autè debemus in memorià duo esse acrium discrimina: unum esui aptum de quo hìc non est sermo, aliud ineptum quod purgantis medicamenti conditiones omnes habet; quod enim penitus non alat verè incoctile est; qua autem incoctile, ventriculo ac corpori infestum est, atque molestum. Plura qui voverit legat Guillel. Putean. lib. 2. de purg. medica. facult. cap. 8. & 9. ex quo discet acria, sicut volunt Salernit. purgandi facultatem obtinere. Si quis autem seiscitetur cur Salernit. Acrium hic mentionem faciant, ubi de præparatione, non de qualitate ciborum agitur, sciat id ab illis fuisse propositum ut significarent quædam esse acria quæ coctione mitescunt, ut sunt allia & porri quibus pro cibis utimur, alia vero quæ acrimoniam suam etiam admota ignibus retineant, à quibus vis omnis nutriendi exulat, alterandi & purgandi facultas nunquam recedit. Sed quoniam duo omnino sunt crudorum genera quæ à calore nostro non superantur, alterum quidem eorum quæ prorsus coqui non possunt, qualia diximus esse acria; alterum eorum quæ apta quidem ut coquantur existunt, cruda tamen remanent; tum quia vel difficilis sunt coctionis, vel calorem ignavum & imbecillum nanciscuntur: idcirco addiderunt Salernit. cruda inflare, quo significarent hoc postremum crudorum discrimen. Certum enim est crudos cibos & flatus & fluctuationes in corporibus nostris excitare. Equidem si flatus causas omnes rinari velimus, eas partim ad efficientem, partim ad materialem

Cruda
quæ.

Flatus
ausæ.

licebit revocare. Efficies est calor modo intensus, modo remissus & languidus; nunquam frigus; quod cum extenuare non possit, vapores quoque excitare non valet. Intensum calorem flatus efficere docet Galen. 12. meth. med. præsertim cum in humorem crassum, lentum & frigidum agit: fundit enim & liquat eos humores ac in flatum vertit, nisi quoque vim digerendi valentem possideat. Visus est contrariam tenuisse sententiã lib. 6. de sympt. causis, ubi nec calorem intensum, nec frigus flatus generare scribit; sed remissum solum calorem: vel hoc exemplo quod per constitutionem frigidissimam ac calidissimam purum serenumque aërem videamus, per medias autem constitutiones nebulosum. Verum eo loco Galen. rationem tantum habuit efficientis causæ, non etiam materialis: quæ cum cruda est, glutinosa, lenta & frigida, quemcunque calorẽ illa repererit, intensum, remissum, quosdam semper flatus ex se promit; quod ætate media observare est quando per Solis ardores & ætus vehementissimos, procellæ & tempestates suscitantur. Materialis causa flatuum est frigida, crassa, lenta, & cruda quævis substantia, quam dum calor vult subigere, primo attenuat, in flatum vertit, ut demum dissipet ac digerat. Ejusmodi sunt leguminum, seminum cerealium, & fructuum maxima pars; & iis multo magis, inquit Galen. lib. 2. de aliment. facult. quæ ante exactam maturitatem mādimus. Flatulentos cibos pene omnes recensuit Corn. Cels. lib. 2. cap. 26. his verbis, *Inflant, inquit, omnia fere legumina, omnia pinguis, omnia dulcia, omnia jurulenta; mustum atque etiam id vinum cui nihil adhuc ætatis accessit. Ex olivibus allium, brassica, cepa omnesque radices excepto cicere & pastinaca, bulbi, ficus etiam arida, sed*

Locus
Gal. ex-
plicatus.

Flatus
excitatus.

150 DE CONSERVANDA

magis virides, uvæ recentes, nuces omnes, exceptis nucleis pineis, lac omnisque caseus, quidquid deinde subcrudum aliquis assumpsit, qua conclusione nihil illustrius esse potest ad confirmandam Salernit. sententiam. Porro quæ debeant vel non debeant coqui & præparari alimenta, explicavit Galen. cap. 16. lib. 4. simpl.

Apud
Gai 3.
de alim.
facult.
c. 32.

Superest ut tertium hujus versiculi membrum exponamus, quod præcedentibus oppositum est: nã illa agunt de crudis cibis, hoc de cibis impendio coctis & ex coctione in falsedinẽ degenerantibus. Nam quemadmodum Protagoras & Philoximus optimè senserunt, quo diutius unumquodque elixatur, caloreque magis exercetur, eo decoctum falsius evadit, deinde si vehementius excoquatur, amarum. Alimenta ergo falsa ex coctione seu etiã ex falsi admistione, aut naturali compositione vim ficcandi habent: *Sal enim ut ait Galenus lib. 11. simp. quidquid corporibus humidum inest quodammodo absorbit, & quod reliquum est substantia solida adstrictione contrahit, ac proinde etiam conditura sua corpora siccant, & a putredine tuentur.* Supra diximus falsa omnia terrea esse, crassamque habere substantiam, propterea deficcare, sitim afferre & adstrictione quadam cogere. Hippocr. modo falsa ait alvum stringere, modo laxare: quod ut intelligatur, legendus Pamph. Herilacus de aquarum facultatibus lib. 3. cap. 7. & Smetius lib. 3. miscellan. Addamus longæ huic disputationi de alimentorum coctione, ex cibis alios præparationem aliquam atque coctionem postulare, alios nullam: quæcunque enim edulia nutriendorum naturæ simillima sunt, quæque dulcedinem summã præferunt, à natura satis excocta sunt & apparatus: sic ut nullus alius apparatus debeat adhiberi, quem

VALETUDINE.

admodum notat. Galen. 4. simpl. cap. 76. & Isaac lib. de diæta. particul. c. 62. lectione 3. Hujusmodi est lac & maturi fructus; lac enim in uberibus animalis satis excoctum est, fructus quoque liquidi & molles nullum apparatus desiderant, sed durique crassarum sunt partium. Alia edulia in quibus natura actiones suas non explevit, quæque temperaturam nacta sunt remotiorem à natura nutriendorum, vel coctione, vel conditura, vel utroque indigent. Nullum enim alimentum teste Galeno habere debet saporem stomacho noxium, nec odorem foetidum ac cerebro nocentem, nec duriores substantiam stomachum fatigantem, nec mordicationem aut vellicationem nervis inimicam. Ubi adfuerint hæc vitia emendari poterunt coctione aut conditura. Et quidem coctionis beneficio tria in alimentis præstamus: primum est ut quæ subtilia sunt & liquida in crassitiem convertamus, ut ova assata: alterum ut dura & crassa tenuiora & molliora reddamus, ut assas carnes: postremum ut superflua & flatulenta digeramus ut in leguminibus coctis apparet. Hæc fere Isaac loco laudato, apud quem & ejus comment. Pet. Hispanum de foci & ignis differentiis ac conditionibus nonnulla proponuntur.

Lac co-
ctione
non
eger.

Coctio
cibo-
rum
cuid af-
ferat.

De generali ciborum condimento.

CAP. VIII.

SAlvia, lac, vinum, piper, allia, petroselinum,
Ex his sit salsa, nec erit commixtio falsa.

Hic habetur modus conficiendi salsamenti
communis, si in mensa specialia deficient, &

Salsa-
menta
Varia,

K iij

152 DE CONSERVANDA

recensentur quinque ex quibus fieri possit. Primum est. Salvia qua fit condimentum in assatione sive decoctione anseris. Anseres enim sive porcelli cum assantur, salvia fere impleri solent ut humiditates superfluae sive viscosae exhalent, & salvia odor anseribus vel porcellis imprimatur. Post assationem tamen salvia rejicienda est & non comedenda. Ex salvia etiam condimentum conficiunt rustici, quo in anserum esu utuntur: contundunt enim allium cum vino & Salvia, ut auferatur aliquantulum de sapore allii. Secundum, Salcum vino estque salsamentum divitum, sive nobilium. Ipsi enim deficiente sinapio, vel verjuto, imponunt salsario vinum, & parum salis. Tertium, Piper, estque salsamentum rusticorum, commiscunt enim Piper cum fabis & pis. Similiter etiam ex pane asso cum cerevisia, vel vino & pipere, fit salsamentum nigrum ad modum pultis, quod etiam piper vocant, & hoc effundunt super carnes, aut pisces. Quartum, Allium, ex quo etiam fit salsamentum rusticorum. Miscent enim cum molli caseo & lacte, terendo allium, & ita comedunt cum cibo sive asso, sive elixo, sive falso, sive dulci, & cum ovis duris. Quintum, Petroselinum, ex cujus foliis contusis cum verjuto, vel albo vino, fit viridis salsa, quam cum assis edunt. Et hic notandum, salsamenta, sive falsas secundum temporum diversitatem vario modo confici. Temporibus enim calidis inclinant nonnihil ad frigus, vel parvam caliditatem habent. Temporibus vero frigidis, contra.

Materia igitur Salsarum aestate fit verjutum, vel agresta, de summitatibus vitis, vel acetum, succus limonum, vel citrangulorum, vel granato-

rum, cum saccharo, & aqua rosarum. Quibus interdum addi potest aliquantulum serpilli & petroselini, ad prædictorum frigiditatem temperandam. Materia verò salzarum temporibus frigidis fit sinapium, eruca, zingiber, piper, cinnamomum, caryophyllum, allium, salvia, menta, serpillum, petroselinum, vinum, jusculum carniū, acetum non forte, sed vini naturæ propinquum. Temporibus vero temperatis, salzarum materia fit inter caliditatem & frigiditatem temperata. Secundo, variantur ratione cibariorum: cibariorum enim alia aliis indigent condimentis, id quod cœci non ignorant. Mutonum enim, vitulorum & capreorum salsa debet esse viridis, in æstate quidem ex aceto & agresta, cum paucis speciebus sine Allio, cum Petroselino, Zingibere albo, & agresta, & pane asso in acetum vel agrestam infuso.

Hyeme fiat eadem cum pluribus speciebus, paucis allio, optimo vino, & pauca agresta, Hyeme. vel sufficiat sinapium & eruca. Salsa autem pro carnibus bovis elixis est piper coctum ex pipere, pane asso, jure carniū, & pauca agresta, & hæc eadem satis convenit carnibus porcinis in hyeme. Possunt etiam carnes porcinae comedi æstate in principio refectiois cum aceto & petroselino. Si verò prædictæ carnes pastilentur, præsertim bovinæ & porcinae; Hyeme quidem adponatur cepe, allium cum pulvere specierum dulcium parva quantitate: Aestate vero sine cœpis cum verjuto, vel cepæ parvæ in pauca quantitate. Si autem pastillatura fiat ex carnibus subtilioribus, non adponatur cepæ. Aestate quidem lac amygdalarum, cum verjuto, & paucis pulvere specierum dulcium; in fine adponatur ovum con-

154 DE CONSERVANDA

quassatum cum agresta. Hyeme vero loco agresta fumatur vinū cū speciebus dulcibus. Assaturæ autem cuniculorum, & pullorū convenit condimentum ex Cinammomo & mica panis. Aestate quidem cum agresta: Hyeme vero cum vino. Assaturæ porci convenit liquor inde descendens, conquassatus cum optimo vino & cepis, idque in hyeme: Aestate vero salsa viridis, cujus supra facta est mentio. Assaturæ phasianorum, columbarum, & turturum, nullo alio indigent condimento præter salem. Caponum vero & gallinarum elixatarum conveniens condimentum, est aqua decoctionis earundem, cum aliquantulo pulveris specierum dulcium, & præcipuè si addantur in decoctione salvia, hyssopus, petroselinum, idque in hyeme. In estate sufficit sola aqua cum succo summitatum vitis. Verum pro salsa caponum & gallinarum pinguium pastillandarum, nihil penitus apponendum est præter pauculum pulveris specierum, & in fine agresta supra dicta in estate, optimum vinum in hyeme. Pisces vero quanto sunt carnis crassioris, difficilioris digestionis, majoris superfluitatis, & humidioris naturæ, tanto indigent salsis calidioribus, & acutioribus, quod etiam in carnibus observandum.

Pisces
salsa.

Animadversio.

Conditura
ciborum.

Altera ciborum præparatio ad voluptatem magis quam ad necessitatem comparata grecis dicitur ἀρωγὴ καὶ ῥηδύματα Latinis conditura vocatur, ex qua deductum nomen ῥηδύματος καὶ ἀρωγῆς quod vulgo Condimentum nuncupamus; Est vero Conditura ciborum præpara-

tio quedam : cujus beneficio suaviora non minus
 quam salubriora redduntur edulia , quam def-
 criptionem ad scopum medicum accommodavi,
 non tam additione vocabuli suavioris, quod solius
 videtur esse voluptatis & luxus, quàm salubrioris,
 cujus rationem semper Medici sibi propositam
 habere debent. Finis ergo condimenti duplex est: Condi-
 ciborum suavitas quam edaces & cupediarii uni- ture fi-
 cam sibi proponunt, & eorundem salubritas, que nis.
 considerationis est medica. Utrumque finem ex
 Galen. lib. 4. simpl. cap. 16. deduximus quo loco Condi-
 ait condimenta *suavitatem in augere per qua ipsa menti*
preparantur, & eorum admixtione emendari vitio divisio-
sa edulia, calida quidem frigidis condimentis, fri-
gida calidis. Porro condimentorum aliud est
 suave & jucundum, aliud in suave; aliud suave
 & infalubre, aliud suave & salubre simul. Suave
 est saccharum & mel; infuave menta, & salvia;
 suave & infalubre est piperatum omne & acre
 edulium; suave & salubre acetum & agresta. Sed
 advertit Galen. loco laudato ex cibo infuavi &
 infuavi condimento suavius & incundius effici
 obsonium: *fieri enim potest, inquit, ut immodera-*
tis duob. coeuntibus id quod ex ambobus mistum sit
commoderatum evadat, ac proinde quoque dulce
appareat cum immoderata minimè sint talia. Offi-
 cium itaque est boni Conditoris seu obsonatoris,
 nosse rerum misturas & compositiones, ut illa
 salubria, illa infalubria evadant, qui solam sua-
 vitatem attendit Coci nomen, qui cum suavita-
 te salubritatem, Medici appellationem meretur, Coci
 ac proinde Cæl. Apitius coquinæ, Platina medici-
 næ magister habendus est. Habet ergo rationem *discrini-*
 medicus in condiendis cibis, suavitatis simul & *men-*
 salubritatis: suavitatis, quia paulo peior, sed su-

156 DE CONSERVANDA

vioribus & potus, quemadmodum decernit Hippoc. Aphor. 38. lib. 2. meliori quidem, sed ingrato preferendus: quæ enim libenter & magna cum voluptate summus, ea arctius amplectitur omnique ex parte appressus concludit & retinet ventriculus atque multo facilius concoquit, ait Galen. in comment. salubritas etiam maxime attendenda, sic ut ex conditura, cibi ætati, sexui, temperamento, consuetudini, regioni, conditioni consentiant.

Ex omnibus autem condimentis famem optimam esse dixit Socrates, Antiphanes significavit hoc senario:

Ciccr.
11. de
finib.

Ἀπαντ' ὁ λιμὸς γλοκία πλεὺν ἀπὸ ποσῶν.

Fastidiebant enim viri prudentes gulæ hæc irritamenta quæ maxime esse solent valetudinis nocumenta: condimentis enim ut plurimum utuntur luxui dediti homines adeo pravis, ut coctioni plus noceant quam commodent, voluptati plus consulant quam saluti; quasi homines illi ideo vivant ut comedant, non è converso ideo comedant ut vivant. Cæterum condimentum omne seu utile & suave sit, seu insalubre, simplex est aut compositum. Simplex quod ex unius rei admixtione exurgit, compositum quod ex duab. aut pluribus rebus conflatur. Placet vero simplicia condimenta pro facultatibus quibus pollent dividere, easque ad primas qualitates & secundas revocare; qui mos est medicorum rerum naturas perscrutantium. Sunt ergo simplicia condimenta, vel calefacientia, vel refrigerantia, vel temperata. Calefacientium alia acria, alia amara, alia salsa: refrigerantium alia acerba, alia acida. Temperata sunt dulcia, & pinguia. Acria penè omnia aromatica sunt, quorum maximus est usus in condituris, cum pro-

Sim-
plex
condi-
men-
tum.

Acria
condi-
menta.

priatum qualitatum, tum vero jucundi saporis atque odoris gratia: cibus enim eo odore imbutus & intro delatus, emendata succorum malitia securum corpori alimentum præbet; non modo quod facillè non putrescit, sed etiam quod humorum putrefactioni occurrit. Ad hæc pertinent cinnamonum, acre, odorum, suave, calidæ, siccæque naturæ, substantia tenui sed leviter subadstringente ac roborante, piper, zinziber, Caryophilli, nux moschata, macer, macis, crocus, sinapi, allium, salvia, serpillum, menta, majorana, petroselinum, semen anisi, cymini, anethi. Inter amara habentur amygdalæ amaræ & cappaes. Inter Salsa Sal *ἡ δὲ ψῶν* *ἡ ψῶν καὶ ἡ δὲ ψῶν* obsoniorum atque condimentorum omnium obsonium ac condimentum. Ex refrigerantibus acerbis est succus cerealium immaturorum, ex quo fit salsa, viridis vulgo dicta. Ex Acidis acetum, omphacium, succus limonum, oxalydis, auranciorum, & citriorum. Dulcia sunt saccharum, mel, pingua, butyrum, oleum, adeps; quorum omnium facultates passim describuntur à Medicis. Venio ad composita condimenta, quorum multiplices differentiæ recensentur ab Apicio & Athenæo veteribus usitata, non pauciores in usu sunt apud nostros Coccos, sed lautiores & suaviores; quas ne volumine quidem integro quis possit complecti si velit, adeo voluptas hominum ex gula ingeniosa est & artificiosa. Vulgò tamen commendantur intinctus, & Embammata omnis generis, Saccharata, Salviata, alliata, cepata, oxypora à dignitate & præstantia regia & Imperatoria, à gente Germanica & Lusitanica, sunt & pretiosa ambarata, moschata, perlata. Vulgaria quoque sunt

Amara.

Salsa.

Acerba.

Acida.

Dulcia.

Pingua.

Composita
condimenta.

158 DE CONSERVANDA

Acetaria, non modo ex herbis & radicibus, sed ex floribus & fructibus nonnullis, non tantum ex sale sed ex saccharo quoque concinnata & condita, eruda modo, modo cocta. Quid recenseam Tyrotarichos, Tuceta, toma, uia, succidia, capnistas carnes, jura atria, pulmenta, vitulos, porcellosque trojanos, pernas, minutalia & trunculos, ventres faliscos, apexabones, escas conditaneas & muriaticas, cæterasque cupedias & scitamenta quæ græcis *νοζαλδιματα* vocantur? Obsonatoris officium est nosse quo condimento singula gaudeant edulia, alia enim omphacio, aceto alia, alia saccharo, sale alia aut pipere suaviora & gratiora palato redduntur. Illius quoque est partium gustum & palatum utentium tenere, nec ignorare temperamentum; ne calidis naturis calida condimenta exhibeat, aut frigidis frigida. Sunt ergo hæc universim consideranda in condimentis. Primo ut sani & valentes paucis admodum condimentis utantur. Secundo, nullo modo iis condimentis utendum, quæ plurimum à temperamento nostro distant. 3. iis maximè utendum quæ ad temperamentum ciborum quibus vescimur proximè accedunt. Quarto, æstatis tempore & biliosis naturis frigidiora condimenta, hyeme & pituitosis calidiora concedenda. Quinto, admittenda condimenta quibus, ut suaviora sic meliores & salubriora cibi reddantur. Ultimo sic utendum condimentis ut nusquam plures cibi ingerantur quam calor ventriculi coquere possit. Atque hæc sufficiant ad doctrinam universalem condimentorum, quæ de singulis condimentis à Salernitanis proponentur, explicabuntur deinceps.

Obser-
vanda
in con-
dimentis.

De Sale.

C A P. IX.

VAs condimenti præponi debet edenti.
*Sal virus refugat, rectè insipidumque sa-
 porat,
 Nam sapit esca malè, qua datur absque sale.
 Vrunt res falsa visum, semenque minarant,
 Et generant scabiem, pruritus sive rigorem.*

HOc loco tria discutiuntur. Primo ponitur præceptum generale, nemini hactenus non observatum, ut videlicet vas condimenti, id est, salis, quod salinum dicitur, primum in mensa apponatur, juxta vulgatos hosce versiculos.

Sal primo poni debet, primoque reponi.

Non bene mensa tibi ponitur absque sale.

Secundò, recensentur duo commoda salis. Primum est, salem resistere veneno. Cujus duplex potest assignari causa, vel quia sal exsiccatum cum sit, siccitate sua exsiccat humiditates, unde sequi solet corruptio. Galen. lib. 11. de simpl. Medic. facult. Nam sal, inquit, quicquid in corporibus humidum inest, id quodam modo absorbit, & quod reliquum est substantiæ, adstrictione contrahit: ac proinde etiam conditura sua carnes servat, & à putredine tuetur. Vel quod sal exsiccet & reprimat humiditates à corpore extrahendas, porosque claudat, per consequens penetrationem veneni, quæ fieri solet per poros, prohibeat. Secundum est, salem cibis saporem inducere. Nam quotidiano discimus ex-

perimento, nulla cibaria sine salis commixtione sapere.

Tertio loco enumerantur nocumenta salis sive cibariorum nimis salforum. Primum est ea utere, id est, lædere visum, & itidem duplex causa adsignari potest: Quod res nimium falsæ vehementer exsiccantes inimicæ sint oculis, visus instrumentis. Oculi enim sunt de natura aquæ, ut testatur Aristot. cap. 2. de sensu & sensibili: vel quod cibaria admodum falsa, pruritus excitent & mordicent, à cibariis autem mordicativis in stomacho existentibus eleuantur & fumi mordicativi, mordicatione sua oculis plurimum nocentes, ipsosque tabefacientes. Unde videmus ebullientes salem rubros ferè habere oculos. Secundum est, cibaria falsiora imminuere sperma. Quia multum exsiccât omnes humiditates, unde etiam sperma exsiccat & imminuitur. Tertium est, generare scabiem, quia sal humorem gignit acutum, mordicativum, & adustum, unde scabies nascitur. Quartum est, augere pruritus, quia generat humorem mordicativum pruritivum. Horum 4. nocumentorum meminit Rhazes 3. ad Mansorem cap. 17. Eorum, inquit sanguinem, qui multam ex eo sumunt quantitatem, adurit, visum quoque debilitat, atque sperma minuit: generat pruritus & scabiem. Per falsa præterea gignunt serpiginem, impetiginem, morpheum, & lepram in dispositis, & vias urinæ diu continuata excoriant. Moderatè tamen falsa fastidium auferunt, ciborum appetentiam faciunt, atque acuunt.

Animadversio.

Animadversio.

EX omnibus condimentis Sal proponunt Sa-
 lernitani ejusque vires explicant, cujus tanta
 est apud universas gentes utilitas, ut eo ad condi-
 menta utantur & ad saliturationem, ita ut *siccitate ea*
carere elegantior hominis vita nequeat quacumque
orbis in parte, inquit Jul. Alexan. salub. lib. 18.
 cap. 7. Quæritur autem à Plut. lib. 5. Sympof.
 probl. 10. unde tanta sali accevit opinio atque
 honos ut ab Homero *θεός* id est divinus vocetur,
 ut à Platone salis substantia legum autoritate
 sacro-sancta diis que gratissima *και διογενέστατος* pro-
 datur, ut ei à nonnullis Gratiarum, seu *χαρίτων*
 nomen tribuatur, (ut ab eo orta Venus *αλιγενής*
 denominetur. Salem vero divinum haberi docet
 communi nomine cum iis quæ quod publicis com-
 modis serviunt & ad varios usus accommodata
 sunt, divina nuncupantur. Tanta autem est salis
 utilitas ut sit nutrimenti *τρίσκαμμα*, cibo robur
 solidumque temperamentum ad urgendam ap-
 petentiam præbeat. Adde quod mortua corpo-
 ra à putredine vendicando atque corruptione,
 Deorum immortalitatem imitari videatur. Gra-
 tiarum quoque appellationem sortitus est, quod
 fit *ηδίστονον* delicatissimū obsonium, potissimam
 cibi partem suavitate condiens. Nec male opinor
 Venus à sale denominata fuit, cum sal *ζόμιμος* exi-
 stat & ad genituram non parum conferat: solent
 enim canes in Venerem segeniores salis muriaque
 conditis carnibus ad Venerem excitari, circumfe-
 runturque maritimæ gentes & salaciores & ad
 Venerem libidinemque procliviores esse quam

Salis
laus.Qua-
tuor
quæritur de
sale.

Primū;

Secun-
dum.

Terriū;

Quartū;

L

162 DE CONSERVANDA

mediteraneæ. Si quis falis præconia legere voluerit, adeat Guillel. Stuchium l. 2. antiquit. convivial. c. 8. Levin. Lemnium lib. 2. de miraculis naturæ c. 36. & l. 4. cap. ult. Erasmum in Chiliadib. Langium epist. 97. Mercurial. l. 3. Variar. c. 2. & Bernardinum Gomefium opere peculiari *αλογερίας*.

Cæterum quia falis non una est differentia, sed multiplex; idcirco ejus discrimina breviter adducenda sunt, ut quæ potior in condimentis sit species definiatur. Sal aut verus est aut apparens. Verum dico qui præter colorem saporem quoque falis habet atque facultatem siccandi, calefaciendi, adstringendi, abstergendi, dissolvendi, exsurgendi superfluitates, à putredine vindicandi, corrodingi etiam atque mordicandi. Apparens præter colorem & concretionem falis nihil fere retinet. Verus duplex: est natiuus & factitiuus; ille vel è terra, vel ex aquis eximitur, Terrenus ut plurimum fossilis est, seu cædatur ex montib. seu effodiatur è campis, seu ex arenis educatur. In India plerisque esse falis montes testatur Plinius, & Herodotus narrat lib. 4. in Mediterraneis partib. Africæ Incolas esse Atlantas, hoc est Sales dictos; quod ibi non minus quam metalla sales effodiantur. Juxta Cracoviam & in mediterraneis Germaniæ Provinciis è campis eximi salelem nemo nescit, in Cyrenæico tractu sub arenis reperiri salelem Medici non ignorant, quem idcirco Ammoniacum vocat Dioscor. lib. 5. cap. 75. Est & sal saxeus quem salelem Gemmæ dicunt, est & Niger, qui Naphricus seu Indus, est & viridis, qui Cappadocius, costus, metallinus, seu Salquem Taburem vocantur. Petreus nitrum nominatur, quod à regione in Armenium, Africanum,

Salis
diffe-
rentiæ.

Sal ter-
renus
& fossi-
lis.

Am-
monia-
cus.
Gem-
meus.
Niger.
Viridis.
Petre-
us.

Romanum Ægyptiacum, Babylonium dividitur. A colore in album & nigrum, vulgo ab Rabuth. Ex aquis Sal erumpens dicitur fontanus, putealis, fluvialis, lacustris, marinus. In sinu maris Adriatici teste Polybio septem sunt fontes uno excepto falsi. Puteos quosdam Germaniæ falsis scatere aquis narrat Agricola. Ochus & Oxus Fluvii apud Bactros corrasa salis ramenta deferunt. Elacu Tarentino, Tarentinus sal nomen habet, si credimus Plinio, Medicinæ usibus expetitus. Denique è mari marinus sponte emergit, ubi mare fervens æstu spumas agit, easque ad littora & scopulos appellit, quæ abscessæ & in scopulis dimissæ, pro solis, pro aëris, pro loci natura in candidissimum & longe uavissimum omnium salem concresecunt. Hunc Agricola Salem Virginem vocari posse docet. Factitius sal seu arte elaboratus multiplex est: alius enim est marinus ex aqua factus marina, alius ex muria nativa fontium, lacuum, aut aquarum salfarum; alius denique Chymicus qui non modo ex lignis, sed ex herbis atque ex omnium ferme arborum frondibus; imo ex rebus penè omnibus: quin etiam ex ipsis hominum & brutorum stercorebus ac fimis educitur ac paratur. Sal porro minimè verus, sed veri colorem mentiens, dicitur. Indicus Paulo Agein. l. 2. c. 54. ex Archigenis mente, vulgo Saccharum, quod an veteribus cognitum sit, vix constat. Marnardus Epist. 5. lib. 15. Joa. Baptist. Theodof. Epist. 4. Leonard. Puchius paradox. lib. 1. cap. 35. Ruellius lib. 3. de natur. stirpium cap. 22. Jul. Alexand. salub. lib. 19. cap. 14. cognitum negant, mellisque genus esse quod veteres Sacchar vocabant, asserunt: quibus repugnant Guil-

Fontanus.
Fluvialis.
Putealis.

Lacustris.
Marinus.

Sal Virgo.
Factitius.

Chymicus.

164 DE CONSERVANDA

let. Stukius com. in Artiani periplum maris Eri-
thraei, Cardan. lib. 1. contrad. tract. 1. contrad. 15.
Andr. Mathiol. com. in lib. 2. Dioscorid. cap. 75.
Joa. Gorreus junior in definition. medic. lib. 2.
Joa. Langius epist. 64. Aloysius Mundella annotat.
in examen. simpl. Antonii Musæ Brafa. Joan. Cor-
nat. in Diosc. lib. 2. Emblemate 71. & alii quibus
libenter subscribo ob rationes quas cumulavit
Mathiol. epist. lib. 1. epist. ad Jacobū Bosellum, &
Joa. Brodeus Miscellan. lib. 4. cap. 22. Plures salis
differentias videre qui voluerit, legat Andream
Chioccū. sect. 1. Musæi Calceolariani Veronensis.

His ita constitutis dicamus quis ex salib⁹ potior
Sāl op- suaviorq; existat; quæ ve utilitates ex eo depro-
simus. mantur. Ex veris salib⁹ ut omnium perfectissimus
eligendus est candidus, pellucidus, crystalli instar.
dēsus, inodorus, quiq; æqualem & cum quadam
veluti suavitate temperatam habet acrimoniam;
qualis ut plurimum est fossilis ex montib⁹ cēsus, in
quo omnes perfecti salis proprietates & effectus
reperiuntur. Nam & caliditate & siccitate pollet
paulo ultra secundum à temperamento recessum,
resiccat vehementer & supervacaneum humorem
exfugit, ita cogit, adstringit & densat ut extrinse-
cus ingruere noxa putredinis non valeat: extenuat
quoque, dissolvit & humorum crassitiem absumit;
adstringendi facultate & mordicat & corrugat os
ventriculi superius, ita ut appetitum moveat. Mul-
ta alia addi possent in salis commendationem non
contemnendæ eruditionis, & à Baccio lib. 5. de
Thermis & ab Alsario Crucio de quæstis per epi-
stol. centaria tertia, & ex Viginerio com. in Phi-
lost & tractatu proprio de sale, & ex Beringuccio
Pyrotech. lib. 2. cap. 8. propositi nisi me animad-

versiones scribere non commentarios recordarer. Unum addo, sale m idcirco in condimentum ciborum advocari; 1. quod omnium saporum primus excitet ex palato salivam, sine qua non fit bona preparatio cibi in ore. 2. quod viscosa cibaria & crassarum partium temperet & attenuet. 3. quod cibis omnibus qui ferè insipidi sunt respectu gustus, suavitatem & sapiditatem conciliet. 4. quod humidos cibos & superfluo turgentes succo exsiccet; postremo quod ciborum graveolentiam ac fœtorè sit quis adhi tollat aut emendet. Ex his quæ de sale dicta sunt, cujus facultatis sicut salita quivis intelliget: attamen qui rem exactius nosse voluerit de falsis aquis, consulat Baccium lib. 5. de Thermis, Herilacum de aquarum natura lib. 3. & Georgiū Vernherū de aquis Hungariæ. De garo & muria veterum videat Jul. Alexand. salub. lib. 16. cap. 16. & inter alios Lælium Bisciolam appendice ad postremum librum tomi secundis horarum subficivarum. Ceterum locus hic esset commemorandi & explicandi singula condimenta à Salernitanis prætermissa, sed à Calcographo urgeor, variis alioquin negotiis distractus; ab iis igitur velut à rebus minus necessariis impresentiarum abstinebo, ubi tamen occurrerint non omisurus.

Sal cur-
condi-
men-
tum.

*De tempore assumendi alimenti penes anni
tempestates.*

C A P. X.

Temporibus Veris modicum prandere iuberis.
Sed calor Æstatis dapibus nocet immoderatis.
Autumni fructus caveas, ne sint tibi luctus.
De mensa sume quantum vis tempore Brumæ.

L iij

Veris
cibus.

HIC agitur de cibi mensura secundum anni tempora convenienti. Et primo de Vere: Vere siquidem modice prandendum est, paululum cibo demendum, adjiciendumque potioni. Avicenna 2.1. Doctr. capite sexto. Ratio. Quia tempore hyemis propter ejus gulositatem & exercitii parvitatem, & resolutionis prohibitionem, humores crudi, & maximè phlegmatici ex temporis proportionem generati in interioribus corporis, ob ambientis aëris frigiditatem, sive *αιηρωεισσαιν* coadunantur; Ver autem superveniens illos eliquat, & diffundit per totum corpus, quare natura per id tempus plurimum circa illorum digestionem occupata est. Si itaque in Vere daretur magna cibi mensura, natura à digestionem prædictorum humorum impedita diverteretur, ut pote per humores, & magnam ciborum copiam plus æquo gravata, unde humores in corpore crudi & indigesti relictis facillime membrum aliquod invadentes ægritudinem inducerent. Quare summopere conandum est, ut id temporis cibo nonnihil dematur. Diminutio enim ciborum maximè præservat ab ægritudinibus Veris, teste Avicenna ibidem. Et hoc quidem de adulto & extremo Vere intelligendum; novum enim Ver Hyemi adsimilatur, unde & hyemis ritu per id tempus cibus administrandus est. Intelligendum item de corpore humoribus phlegmaticis & crudis repleto. Corpori enim temperato in humoribus, cibus exhibendus juxta mensuram caloris innati, & resolutionem quæ fit à corpore: ablata enim causa est diminutionis cibi, Unde Hip. Aphor. decimo quinto, libro primo: Ventres Hyeme & Vere, natura calidissimi sunt, & somni longissimi: quare per ea tempora alimenta copiosora sunt exhibenda. Etenim tunc

calor innatus plurimus est, unde & pluribus eget alimentis.

Secundò, de Aestate, quod nimia cibi sumptio in aestate noceat. Virtus enim digestiva tum debilis est: spiritus enim & calor innatus, instrumenta virtutum debilitantur, minusque ob caloris externi excessum, & attractionem ad exteriora resolvuntur, & multum cibum digerere nequeunt. Sciendum tamen propter vehementiam resolutionis humiditatum, tam substantialium, quam nutrimentalium corporis, aestivo tempore crassiorem ac majorem cibum exhibendum esse, si virtus digestionis sufficeret. Verùm cum non sufficiat uno eodemque tempore multum digerere cibum, parum sæpeque de eo exhibendum est, juxta illud Galen. comm. 17. lib. 1. Aphor. Aestivo quidem tempore, quantum ad temporis rationem attinet, sæpius pauca danda sunt, quoniam & pluri egent adjectione, ut qui sunt dissoluti, & vires habeant imbecilles. Et licet aestate cibo non nihil demendum sit, potioni tamen adjiciendum est: tum enim maxima fit resolutio & exsiccatio corporis, calor etiam humidum longè exuperat, unde & sitis major exoritur. Elixis itaque utendum, cibisque frigidis ac potione tum multa, tum diluta. Vinum autem vinosum & purum evitandum, ut quod facile inflammetur, & violento aestu vehementem calorem intendant.

Tertiò de Autumno, ut scilicet per Autumnum à fructibus autumnalibus, uvis scilicet, Persicis Ficibus, & similibus abstinetur, vel modicè saltem de iis edatur: generant enim sanguinem putrefactioni accommodum, ob ebullitionem, quam in corpore & humoribus faciunt, quod maximè in stomacho immundo in Autumno sæpius accidere.

L iij

168 DE CONSERVANDA

solet: unde malæ sequuntur ægri-
tudines, nimirum
variolæ, morbili, & pestilentia.
Pro majori notitia
victus salubris per autumnum,
cavendum est, ne
famem & sitim patiantur,
vel cibo una hora re-
pleantur, ut præcipit Rhazes
4. ad Mansorem cap. 26.
de regimine corporis secundum
anni tempora. Vinum autem
quod bibitur, sit paulò li-
berius dilutum, neque tamen
immodicè, ut corpus humectet,
& calorem reprimat: minus
etiam quàm in æstate bibendum,
ne natura per id tempus
debilitata digerere renuat,
& calor obtusus, ventositates
& colicam generet.

Hye-
mis ci-
bi.

Quartò de hyeme. Tempore siquidem
Hyemali tantum edendum quantum
volumus, id est, plus quàm
cæteris temporibus, teste Avicenna
Fen. 2. 1. Doct. 2. capite sexto; &
Galeno, in comment. 17. libri
primi Aphorif. Hyberno, inquit,
tempore multa quidem danda
sunt propter robur virium,
sed raro, quia non valde multa
indigent adjectione laborantes,
ut à quibus non multa fiat
evacuatio. Et ratio est, quia
calor innatus hyeme intēsi-
or est, tum quia unitus, tum
quia fortificatus *si nō ar-
natisam*. id est, juxta positionem
sui contrarii, videlicet, frigidi
aëris corpora circumdantis:
quod veritatem habet in robustis
& corpulentis, & non in raris
ac debilibus, in hujusmodi enim
corporibus intensum hyemis
frigus non modo non confortat
calorem, sed magis debilitat.
Et hoc innuit Hippocr. Aphor.
15. lib. 1. Ventres hyeme &
Vere, natura calidissimi: quare
per ea tempora, alimenta copio-
siora sunt exhibenda. Etenim
hinc calor innatus plurimus est,
unde pluribus egent alimentis,
quæ quidem & crassiora, ac
difficilioris digestionis exhibere
licet, quia calor intensior est.
Vino autem utendum est meraciorē
& rubicundiorē.

Notandum tamen, quòd licet consideratione habita ad fortitudinem caloris & virtutis digestivæ in hyeme crassiores & densiores cibi conveniant, attamen quia corpora per id tempus ob phlegmatis abundantiam facillime replentur & obstruuntur, & parva à continente sit resolutio; tutius est uti cibis inter solidum & rarum mediis, sicuti sunt caro hœdina, vitulina, mutonis, lucii, percarum & cancrorum. Crassioribus vero ut sunt bovina, porcina, agnina, concharum, astracrorum, caponum & similes, abstinendum aut una saltem comestione utendum, adhibitis sæpius rebus aperitivis & diureticis, ut petroselino, nasturtio, apio exercitio forti.

Animadversio.

PRæparationem ciborum sequitur tempus ingerenti alimenti. Tempus illud est innominatum aut nominatum. Innominatum rursus generale est aut particulare. Generale comprehendit victus rationem singulis anni temporibus convenientem; de qua hoc capite agitur. Particulare designat tempus quo assumenda sunt alimenta de quo proximo dicetur capite. Nominatum tempus prandium ac cœna, de quibus suo ordine.

Quod spectat ad victus rationem secundum anni tempestates definiendam, observandum imprimis alimentum debere semper comparari cum calore, sicut major copia ingeratur cibi ubi major adfuerit nutritiarum partium calor innatus, atqui hyeme & vere uberior adest ventriculi calor, par-

Funda-
men-
tum
notan-
dum. 4.

170 DE CONSERVANDA

alimenti ingerenda est deinde vere, minor autumno, omnium minima æstate; ut colligere licet ex Aphorif. Hippocr. 15. lib. 1. Quocirca idem Hippocrat five Polybus lib. de diætâ commendat hyeme victum uberiolem ex cibis fatis folidis, carnibus affis, calefacientibus oleribus, potum vero parciffimum ex vino meraco ut corpus calidum & ficcum efficiatur, eft enim cibi copia neceffaria ob caloris copiam tum vigentis, folidi quoque debent effe cibi ut magis nutriant. Affi præterea quibus facultas ineft calefaciendi fimul & exficcandi. Molliora olera interdici debent quia phlegmatica, non duriora & calidiora ut fupetfluæ corporis humiditates aliquo pacto abforbeantur. Vinum debet effe calidiffimum & multi nutrimenti, quale eft craffiusculum, rubrum, flavû, fed parcè affumi debet, quia reficcanda funt corpora, non humectanda. Quod fi quis objiciat hyeme largiore potu utendum, tum propter ciborum copiam quorum vehiculum eft, tum propter eorum qualitatem folidam, aridam & affam, ex quo per anguftas mefenterii venas difficilium diftribuntur, refpondeo parcum potum intelligi refpectu aliarum anni partium, non alimentorum quæ affumuntur. Quæri hic etiam poteft cur victus ratio calidior hyeme exhibeatur, cum ventres tum funt calidiores. Dicendum calidiores cibos hyeme convenire, propterea quod hyems corpus pituita impleat ob æris quem affiduè fpiramus frigidam & humidam intemperiem; ex Hippocr. lib. de natura huma. ut igitur conftitutio illa emendetur, cibi calidiores affumendi funt; nulla enim eft in toto corpore caliditas præterquam in organis coctionis. Idem efto iudicium ætatis in qua omnes partes calidiores funt, excepto ventri-

Obje-
ctio.

Solu-
tio.

Obje-
ctio
alia.

Solu-
tio.

culo. Porro ineunte Vere composiori & dilutiori potu utendum & paulatim, cibus mollorib. elixis, idem Polybus consulit; æstate vero potu aquoso & multo, cibo pauco & elixo: Autumno denique cibo paulo pleniori & ficciori quam æstate; potu parciori & meraciori: quæ omnia paulo fusius explicat Galen. in comm. Hier. Triverus & Joann. Placatomus. Cæterum totum hoc caput desumptum est ex Avicen. Fen. 3. lib. 1. doct. 5. cap. singulari; quem locum mirum in modum illustrat Jacob. de Partibus suo commt. Adi quoque Galen. comm. in Aphor. 15. lib. 1. Aphor. 2. & 18. lib. 3. & in Aphor. 47. lib. 6. Non omittendum est quod monet Cato lib. de re rust. cap. 56. & 57. familiæ villici hyeme paulo minus cibi præbendum quam æstate, & æstate plus vini dandum quam hyeme. Est ne Cato Hippocrati contrarius? Ita est, sed Hippocrates minime deserendus. Cato enim rationem habet operariorum qui per æstatem necessario plus laborant; Hippocrates hominum qui sanitatem sartam tectam conservare cupiunt.

Caro
ad ver-
sus Hip.

Cæterum hic locus exigit ut de antiperistasi aliquid adjiciamus; cum ejus beneficio calorem nativum hyeme intendi omnes perhibeant, ad eamque confugiant in enodandis difficillimis quæstionibus. Equidem vox ipsa Arist. primo meteor. cap. 12. Olympiodoro praxi 14. ejusdem libri, cæterisque Aristotelis interpretibus Græcis & Latinis usurpata legitur, usus ejus apud Hippocr. Galenum, aliosque Medicos frequens est sic ut eam in rerum natura esse nemo dubitare debeat: ἀλλ' ἐπιπέδι ὁ γὰρ ἐθε, inquit Arist. ὅτι γίνεται ἀντιπερίστασις πρὸ θερμοῦ καὶ ψυχροῦ ἀλλήλοις, quod ipsum pene repetit Olympiod. intelligunt Hippocr & Galen. in Aph. 21. lib. 5. Sed nec ab eâ mente recedunt ii

Antipe-
ristasis
cogni-
ta Phi-
loso-
phis &
medi-
cis.

qui frigori vim urendi tribuerunt ut sunt inter Poetas Virgilius & Lucretius, inter Oratores Tullius, inter Physiologos Galeot. Martius, Hieronym. Magius, & Brodeus, quorum recensendis verbis parcimus ne Medica Grammaticis videamur interserere. Describenda potius est Antiperistasis & ejus ratio explicanda. Describitur autem *calidi & frigidi mutua undique compulso atque confictio*, vel si mayis *coarctatio, cohibitio, seu compressio mutua duorum contrariorum, maxime calidi & frigidi, per quam contrarium obsessum compressumque ab altero contrario multum intenditur*. Etenim cum unum contrarium alteri contrario opponitur puta calori frigus, calor qui est contrarium ita oppugnatur ut nequeat obfistere frigori: fugit ergo calor, fugiendo sese colligit, seseque colligendo vires sumit evaditque valentior eo in loco ubi collectus est: ibique tum demum resistit frigori cui ante collectionem cedere cogebatur. Notum est vulgare illud axioma simulque verum, unitam virtutem ipsa dissipata fortiorem. Sequitur examinandum an ille calor qui ob frigus obsidens interius fugit augeturque, sitne substantia an qualitas: secundo utrum intensio illa sit secundum gradus: ac denique fiatne intensio hæc caloris, vel a calore ipso sic ut se ipsum augeat, vel à frigore ita ut augeatur calor ab eo quod calorem destruit. Multæ hic rixæ & contentiones inter philosophos, & si ullibi subtilitas emicuit, maxime in hoc argumento in quo Richardus Suiffet vulgo Calculator dictus, Pet. Pomponat. Benedict. Victorius Faventin. Joa. Marlianus, Alvarus Thomas præ cæteris enituerunt. Ego ut multa paucis complectar, intricata evolvam, obscura

Definitio Antiperist.

Questiones tres circa Antiperist.

illustrem & à sensibus abstracta ad usum & experientiam revocem, arbitror primo calorem illum ob frigus intro recurrentem non esse substantiam sed accidens. Quod ut intelligatur, Prima
quæ-
stio. supponendum ex Galen. comment. ad Aphor. 14. sect. 1. aliud esse τὸ θερμὸν aliud θερμασία, aliud inquam calidum, aliud caliditatem. θερμὸν duo significat corpus caliditate præditum, & ipsam caliditatem quod exemplis demonstrat, θερμασία, vero solam caliditatem denotat. Galenus ergo comm. ad Aphor. 15. ejusdem sect. notat frigido balneo τὴν θερμασίαν εἰς τὸ βάθος ὑποδύναται ἀθεσιζέσθαι, & postea ἐπαπέχεσθαι, calorem in profundum fugientem colligi; & mox reverti ad extimam superficiem, quod exemplum adducit demonstrandæ antiperistaseos. Ex hoc sequitur Galenum intelligere antiperistasi augeri calorem nativum penes qualitatem, non penes substantiam cum vocabulo τὸ θερμὸν usus non sit, sed τὸ θερμασίας, quam Aristot. in problem. definit ὑπερχλὴ τὸ θερμότητος, idest caloris excessum. In qua quoque sententia fuit Oribasi comment. in eundem locum ubi scribit πλείον τὸ θερμὸν ἐμυτῆ θερμασίας causam esse majoris appetitus & melioris coctionis. Ait præterea quod hyems frigida sit, & ver ei vicinum, hanc ob rem necesse est ut caverna illa invisibiles quos poros appellant, concludantur & omnino constipentur. Atque hinc fervor noster naturalis (θερμασίας dicit non θερμὸν) non invenit per quod exhalari & egredi possit. Continet ergo omne quod est intrinsecus & celeriter obit ciborum coctionem, ceu princeps & dominus qui cuncta disponat. Et revera calor qui retrocedit non fixus ille est ac substantialis, sed so-

174 DE CONSERVANDA

lum influens & accidentarius; *fixi enim caloris* ait Liebantius scholiis ad prædictum Hippocr. Aphor. *nulla potest accessio, nullumque incrementum fieri, alioquin immortale foret animal.* Præterea destitutas partes illo calore influente ob frigoris appulsum nemo dixerit privatas fixo ac implantato; quod tamen admittendum esset si quidem substantia ipsius caloris relictis externis partibus interiores petere cogeretur. Scio Galen. loco adducto videri contrariam tueri sententiam; cum copiosius penes substantiam augeri calidum nativum dixerit, sed tum rationem habuit sanguinis & spiritus influentis, qui pabulum calori influenti subministrant, sic ut tum dicatur esse copiosior calor ubi copiosius pabulum subministratur; quod tamen materialiter non formaliter est intelligendum. Idcirco Thom. Erastus comm. in eum Aphorif. 15. ait, *dicitur calor auctus hyeme, non quia calor singulis membris concessus fiat auctior; sed quia nativus cum calore singulorum membrorum junctus augetur.* Ne autem alicui scrupulus hæreat, quot modis augeri dicatur & possit calor nativus explicandum est.

Galeno
respon-
detur.

Quot
modis
auge-
tur ca-
lor.

Hollerius in Hippocr. Aphor. 14. quatuor modis calidum innatum augeri docet: *penes substantiam, quantitatem, qualitatem, & efficaciam seu energiam.* Substantiam caloris nativi multifariam intelligit: primo penes generationis nostræ principia. 2. penes sanguinem & pituitam. 3. penes sanguinem & viscera. 4. & per antonomasiam penes cor, ubi sedem obtinere dicitur. A quantitate calor dicitur, *vel multus, vel extensus.* A qualitate *blandus, acris, languidus*: ab energia, *vel magis intensus, vel magis symmetros.* Rodericus à Fonseca comm. in eundem locum, quinque

modis aliquid calidius dici posse innuit: *substantia*,
quantitate, *qualitate*, *robore* & *tactu*. Substan-
 tiæ nullas dat differentias, quantitatem consti-
 tuit multitudinis & extensionis, qualitatis unam
 ratione caloris simpliciter ut calor est, alteram ra-
 tione innati quæ mitis est. Efficacia etiam caloris
 duplex: prior ratione innati, posterior ratione ca-
 loris: tactui nullam speciem tribuit. Ex his colligit
 augeri calidum innatum hyeme secundum effica-
 ciam, non ratione caloris, sed ratione innati; qua-
 si statuatur auctum calidum hyeme secundum
 quantitatem; æstate vero secundum qualitatem,
 Sed meo quidem iudicio Hieronym. Cardan. eod-
 dem comm. difficultatem eam luculentius eno-
 davit. Scribit enim calorem innatum augeri non
 simpliciter, sed bifariam: primo *juxta corporis*
proportionem quod accidit nunquam; deinde *quoad*
opus. Opus autem duo quoque designat, vel
substantiam, vel *opus* tantum. Quoad substan-
 tiam calor naturalis augetur, 1. *ex cibis & potibus*.
 2. *exercitatione*. 3. *somno* ut auctoritatibus Hip-
 pocr. demonstrat. Quoad opus tantum augetur
 primo calor *ab ira & verecundia*. 2. *medicamentis*
calidis 3. *contractione caloris ob frigus*, id est, an-
 tiperistasi. Ex his, ni fallor perspicuum est *depreciari*
 esse quæ augetur non *de quibus*. Sed restat altera
 difficultas an calor ille qui augetur, secundum
 quantitatem intendatur an secundum qualitatis
 gradus, hoc est major ne reddatur an acrior. Con-
 sensus omnium est eam intensionem juxta quan-
 titatem contingere. At cum quantitas sit duplex;
 una *numeri*, altera *extensionis*, sit hæc intensio
 quantitativa non penes extensionem, sed pe-
 nes multitudinem. Cujus quidem intensionis mo-
 dus hic est. Calor natus qui per æstatem non

Altera
 quæ-
 stio.

solum per partes internas, sed externas quoque diffundebatur, superveniēte hyemis frigore ab externis partibus cogitur & comprimitur in internas; diminuitur ergo calor ille juxta extensionem: tot enim partes non occupat quot antea: sed augetur juxta numerum: calor enim exempligratia qui erat in pedibus, manibus, vesica, partibusque exanguibus, continetur in visceribus à quibus prius aberat. Rem placet familiari exemplo illustrare. Sint in foco novem aut decem carbones igniti, sed à se invicem distiti & longius remoti; dubio procul numquam poterunt expositam illis ollam fervere facere donec eos circa ollam cogas & unias: tunc autem carbonum calor formaliter non intenditur, sed propter unionē & colligationem majoris est energie, quia quod non potest unus, à multis prestatur. Quod si accedat præterea ut in foco calido illi accendantur, minorem tunc calefaciendi vim obtinent, quia calor libere difflatur & expirat; at si loco mediocriter frigido collocentur qui calorem illum cogere non extinguere possit, denuo intendi calorem illum contingit quia numerus radiorum expirantium multiplicatur: exhalationes enim ignis ob appulsum frigoris circumstantis & obsistentis denuo reflectuntur; eademque ratione multiplicantur & augentur atque radii solares reflexi. Ex illa suppositione omnibus difficultatibus patet solutio; maximè tertiæ quæstioni qua petebatur utrum intensio illa fieret ab ipsomet calore seipsum intendente aut à frigore constringente. Assentior enim Latino Tancredo disput. 2. de omnigena antiperist. cap. 2. asserenti non intendi augerive calorem à se ipso neque à frigore. *Verum, inquit, frigeris antiperistasis*

Tertia
quæ-
stio.

ristasis locum habet, quatenus ventres ambiens occludit constringitque corporis meatus, & impedit ne spiritus cum calore foras exeant, & dissipentur. Plura habet idem Tancredus toto suo opere, Petr. de Peramato cap. 14. lib. de elementis. Soares sect. 9. disput. 18. in metaphys. Pet. Garcias Carrero disputationibus medicis super fen. primam primi lib. Avicen. disput. 5. cap. 6. Thom. de Garbo lib. 2. summæ medic. quæst. 3. maxime vero Joan. Marlian. quæst. de caliditate corporum human. tempore hyemis & æstatis, & de antiperistasi.

De tempore particulari assumendi alimenti

C A P. X I.

TU nunquam comedas stomachum nisi noveris esse

*Purgatum vacuumque cibo quem sumpseris ante.
Ex desiderio id poteris cognoscere vero;
Hæc sint signa tibi subtilis in ore diata.*

Hic traduntur præcepta quædam ante cibi sumptionem servanda.

Primum, ne sumatur cibus, cum ventriculus quibusdam humoribus vitiosis adhuc plenus excitatur. Corruptitur enim simul alimentum, quod insuper ingeritur, una cum pravis humoribus, qui prius sunt in corpore, ita ut ipsorum quidem quantitas augeatur, qualitas verò fervetur. Eos igitur ut lib. 6. cap. 9. de Sanitate. tuen. Galenus autor est, vomitione, in iis, qui suapte natura facile vomere possunt, ex-

M

178 DE CONSERVANDA

pellere prius, quàm cibus ingeratur, oportet. Impura namque corpora & vitiosis humoribus referta, vacuatione potius, quàm ea quæ per cibos fit refectio egere, testatur cum primis Hippocrates Aphor. 8. & 10. lib. 2. & ibidem Galen. in comment.

Ventriculum vero vitiosis humoribus esse plenum, è nidoribus & ructibus deprehendi potest, quemadmodum Galenus lib. 1. cap. 4. de locis affect. docet, ad quem sane lectorem nunc ablegamus.

Secundum, ne priore cibo nondum concocto, necdum in alvum demisso, alius sumatur, qui enim eo modo supereditur, naturam à prius ingesti concoctione deturbat, quo fit, ut quicquid ejus confectum ex ventre à venis mesarais ad hepar deducitur, reliqua statim omnia etiam incocta secum in corruptionem trahat, adeoque tum vasa ipsa, tum totum corporis habitum, cruditatis, & vitiosorum humorum multitudine repleat, ac ob id ipsum morbis non raro tentet. Proinde rectissime Galenus lib. 7. cap. 6. metho. meden. præcipit, ut vacuus purusque ventriculus secundum cibum excipiat. Quin etiam Avicenna. 3. 1. doc. 1. cap. 7. idem præscribens, ita fere inquit: Nemo sanitatis suæ studiosus aliquid comedat, nisi ad hoc certe prius incitante desiderio, & ventriculo una cum reliquis superioribus intestinis à præsumpto cibo vacuatis: priore enim cibo nondum concocto, alium insuper ingerere, corpori perniciosum est.

Porro ex ructu nullam alimenti prioris qualitatem referente, ventriculi tumore jam submisso, excrementorum dejectione, & urinarum colora-

tionem, licebit coniecere, num prior cibus ad unguem confectus, ac in alvum demissus sit, quemadmodum Gal. lib. 7. c. 6. metho. meden. & post eum Paulus lib. 1. c. 97. luculenter & perspicue docuerunt. Urina enim quæ aquæ speciem præfert, crudum adhuc in venis succum esse indicat eum qui à ventre submittitur. Quæ rufa & biliosa, jam dudum concoctum esse huiusmodi succum portendit. Quæ modice pallet, peractæ modo secundæ concoctionis est signum, quemadmodum eleganter Cornel. Celsus lib. 1. c. 2. & Plinius lib. 28. c. 6. docuerunt. Imperfectæ autem concoctionis, ut testis est Sect. 6. Aphor. comm. 1. Galenus, acidus ructus certum indicium est.

Signa etiam, quibus certo comprehendi possit, utrum à vitiosis illis humoribus, ac prius ingestio cibo vacuus sit venter nec ne, & hic duo subjunguntur.

Primum, desiderium certum, hoc est, vehementior & vera novi alimenti appetentia sive fames. Nam de medicorum fere omnium **Fames.** sententia duplex fames est: una quidem vera & naturalis, altera vero mendosa. Veram describit Galenus Aphor. lib. 2. comment. 16. sic inquit: Famescere illos dicimus, qui ob ciborum inopiam ad extremam esuritionem perveniunt.

Idem lib. 1. cap. 7. de caus. Sympto. diferte admodum & copiose harum appetentiarum rationem & diversitatem describit, quem locum, utpote scitu dignissimum, hic integrum subicere placuit. Nam quoniam, inquit, cute tenus unumquodque animal in ambiëtem aërem digeritur, accidit ut membra, quæ sub ea sunt, prima vacuentur, quorum ingesta vis ex proximis suum alimentum trahit,

180 DE CONSERVANDA

id scilicet quo vacuatur reficiens , deinde rursus illa ex iis quæ sibi sunt proxima , sicut quæ tertio loco sunt posita , ab iis quæ sibi. Atque ita semper per continuum , veluti in choro quopiam translatione celerrimè facta , ad venas , quæ ad ventriculum pertinent , vacuatio pervenit. Hæc verò & solent pariter , & natæ sunt ex ventriculo nutrimentum trahere , perinde ut stirpium radices , quæ in terram sunt demissæ , ab ea. Cùm enim hoc opus universum naturale sit , non animale , similiter in stirpibus , & animalibus perficitur. At in stirpibus quidem , terra perpetuò paratum largumque alimentum rigantis ritu subministrat : quoad cœlitus temporum status pro natura se habet ; quando autem ex terra squaloris excessu siccatus est humor , stirpes nutrimenti penuria marcescunt. Animalibus autem , ut pote terræ non affixis , præter utique pauca quædam , natura ventrem pro nutrimenti veluti penu fabricavit , quemadmodum stirpibus terram. Dedit autem animalibus & penuriæ sensum , quo scilicet ad cibum potionemque proritata , in tempore expleantur , vocaturque ejusmodi implendi desiderium appetentia. Fit autem ex penuriæ sensu , cùm scilicet venæ ex ipso ventriculo , veluti emulgentes sugentésque aliquid trahunt. Non ferens autem eum suctum ventriculus , sed veluti divulsus , offensæ ejus medelam cibum comparat. Quippe venæ hoc pacto ad objectos cibos convertuntur , atque ex iis nutrimentum trahunt , nequaquam ex ventriculo. Fitque post cibi sumptionem , ut & venæ simul ad cibos se convertant , & ventriculus ex iis , quantum prius per venas est exhaustum in seipsum trahat. Ac suctus quidem ipsius sensus fames est. Hæc Galen.

Cùm igitur ventriculus non appetit, signum est, membra nondum refectione indigere, sed satis adhuc alimentorum in promptu habere. Quod certè & ipsum Galenus lib. 3. cap. 13. de facult. natural. innuere voluit, inquiens: Venter si melius paratiusque nutrimentum habet, externum non postulat. Cibi igitur exhibitio diutius adhuc differenda est, nam quicquid tum ingeritur, gravat naturam, non juvat.

Porrò mendosa fames, est cibi appetentia corpore non indigente. Quæ quidem, ut idem Galenus lib. 1. cap. 7. de causis Sympt. docet, tum Fames
men-
dosa. maximè fieri solet, cùm acidus quispiam & vitiosus succus ventriculum mordet. Vitiosus namque succus, qui frigidus est, similem suctui morsum infert; appetentiam verò prorirat, naturalis affectus similitudine. Alimenti autem, non potus desiderium excitat propter frigus. At vitioso succo, qui falsus & biliosus sit, ventrem mordente, potio magis, quàm cibus appetitur, præterquam enim quòd calefiat siccetisque ab eo ventriculus, quæ utique sitis causa sunt, etiam liquari fundique tum in eo, tum venis succos contingit, fundendorum autem succorum Symptoma, ea quibus continentur implet, quemadmodum frigiditas vacuat. Itaque etiam non parum ad esuriam, frigiditas eorum, quæ in ventre habentur, confert. Cùm & corpora eorum, tunicasque vacuet, & cogendo constringendoque ad appetentiam irritet. Atque ita quidem vitiosus succus, acidus, stypticus & frigidus mendosæ famis existit causa.

Secundum veræ famis signum, est subtilis diæta, videlicet præcedens, hoc est, parva cibi exhibitio, quando enim & hanc famis sequitur, tunc il-

Diæta;

182 DE CONSERVANDA

lam & veram & naturalem esse significatur. Unicè igitur semper cavendum, ut numquam, neque prandeatur, neque cœnetur, nisi consueta hora, ac illiciente prius appetitu, nec eo cibum exigente differatur. Omnis enim mora illi nociva est, nisi suspectus sit esse mendosus, qualis ebriorum & fastidio laborantium esse solet. Nam si ventriculus alimentum postulat, ut Galenus lib. 3. cap. 13. de facult. natur. autor est, nec ejus copia est, excrementis impletur. Ea sunt sanies quædam biliosæ, pituitosæque, atque serosæ, quas solas trahenti illi tum scilicet, cum nutrimento indiget, jecur remittit. Hinc non temere hætenus hoc usurpatum est. Diutius tolerare famem, ventriculum malis ac putridis replet humoribus, quos attrahit ad se loco cibi. Et hoc quidem experientia constat. Quando enim jejunamus, tunc per noctem aviditate quadam ad cibos invitari solemus, sed illis denegatis, nullam omnino appetentiam postero die percipimus. Unde satis liquet, ventriculum, & maxime orificium ejus, jamdudum vitiosis humoribus esse plenum, quæ tamen non vera, sed mendosa repletio est, & ob id paucò assumpto cibo regreditur statim appetentia.

Cibo- Cavendum etiam, ne cibus assumatur non
sum rã- præeunte corporis exercitio. Neque enim te-
tio. mere ab Hipp. 6. epid. par. 4. aph. 28. dictum est,
πρότερον σίτησιν η̄ γυμνασάν, id est labores cibos præcedant. Nam qui cibus manè, antequàm prior descenderit, vel paulò ante exercitationem ingeditur, is Galen. lib. 3. c. 1. de cau. Symp. teste, & intempestive sumitur, & cruditatis etiam causa existit. In ciborum præterea ratione, quemadmodum c. 24. meth. perven. ad medi. Leon. Fuch.

diligenter admonet, id quoque unice observandum, ne illi præpostero ordine ingerantur: id quod fiet, si concoctu facilia, iis quæ difficulter concoquuntur, præmittantur, etsi liquida solidis & ardis, & lubricantia astringentibus antecedant. Ordo verbi gratia præposterus erit, si cotonea aut punica mala primum ingerantur, postremum olera ex garo. Debent etiam ea præmitti, quæ facile & nullo ferme labore subsidunt, ut sunt liquida, quæ verò tenacius hærent, & difficulter labuntur, ut solida & arida postremò, idque si ventriculus naturaliter se habeat. Nam si cui ventriculus sit natura laxior, huic præstiterit astringentia magis laxantibus præposuisse, quò ab illis roboratus ventriculus reliqua melius conficere possit. Hæc eadem ferè docent Cornelius Celsus lib. 1. cap. 2. & Galenus lib. 2. cap. 11. de aliment. facultatibus.

Jam verò cautio etiam sit, ne in una eadèmq; refectione multi simul & varii assumantur cibi, ac tempus deinde comedendo ultra quàm satis est producat, præsertim si diversis illi consent facultatibus. Ex eo autem genere cum primis fuerint cibi variæ substantiæ, ut exempli causa, ab Avicenna ponuntur, carnes & pisces, vel pulli & suilla, &c. Nam quæ ad istum ingeruntur modum, varie corpus pro succorum diversitate afficiunt, & concoctionem non ut par est, sortiuntur. Postremo enim accedente cibo, jam primi incepta concoctio est, atque ita partes quidem in coquendo redduntur dissimiles, adeò ut primo loco ingesta, confecta fere sint prius, quàm ad extremum sumptæ medium concoctionis suæ attingant, unde sæpenumero posterius coquendorum sequitur corruptio. Id quidem Avicenna quoque in-

M iij

184 DE CONSERVANDA

nuere voluit 3. 1. doc. 2. cap. 7. in hanc ferme sententiam scribens: Nihil quidem deterius est, quam si multa simul ac varia ciborum genera conjungantur, atque iusto longius deinde in comedendo tempus protrahatur: cum enim postremum accedit nutrimentum, primum jam aliquo modo confectum est, partes ergo in coquendo non adsimulantur. Atque inde sane morborum scaturigo, qui ex repugnantium sibi humorum discordia nascuntur.

Cibi
varij.

Jam ipsius quoque varius coquendi modus bonæ corporis temperaturæ non parum officit, ut si in eadem refectione multi elixi, frixi, & assi cibi sæpius invicem modò liquidi, modo solidi & aridi, ministrentur. Atque hinc est, quod Horatius lib. 2, Serm. Sat. 2. ubi victum frugalem am simplicem pro dignitate laudasset, hanc saporum condimentorumque acervationem, ut perniciosam, his versibus detestatus sit:

Accipe nunc victus tenuis, quæ quantaque secum
Adferat. In primis valeas bene; nam variæ res
Ut noceant homini, credas memor illius escæ
Quæ simplex olim sederit, at simul assis
Miscueris elixa, simul conchylia turdis,
Dulcia se in bilem vertent, stomachoque tumultum
Lenta feret pituita. Vides ut pallidus omnis,
Cæna desurgat dubia? quin corpus onustum,
Hesternis vitiis animum quoque prægravat unâ,
Atque affigit humo divinæ particulam auræ.

Pari modo & Plin. lib. 11. cap. 52. hanc saporum acervationem damnavit. Homini inquiens, cibus utilissimus simplex: Acervatio saporum pestifera, & condimenta perniciosiora.

Galos
valen-
tes;

At qui hic nobis fortasse obtrudet quispiam ple-rosque ventri & gulæ mirificè deditos, qui sese à primo statim diluculo ad summam usque noctem

multo varioque cibo & potu non impleant solum, sed etiam distendant, adeoque cibum cibo excipiant, & toti sint in comotationibus, cum nihil tamen inde mali percipiant, imò verò multis incommodis difficultatibusque afficiantur, si vel minimum ab ista consuetudine deflexerint. Huic Gal quidem respondebit, qui in lib. de cibis boni & mali succi. cap. 21. ita scriptum reliquit. Hæc enim quamvis protinus nullam juvenum corporibus sensibilem læsionem inferant, sensum tamen occulteque crescente vitio, cum jam ætas progressu temporis inclinârit, articulos nervosque, & viscera iis morbis vexant, qui vel difficulter admodum, vel omnino tolli non possunt. Neq; id quidem temere, namque ea pars corporis, quæ natura imbecillissima est, à lædente quolibet patitur. Quod autem vitiosi humores, morbique gignantur, cruditas assidua in causa maximè est, sive ea ex boni, sive ex mali succi oriatur cibus. Quin Avicen. quoque 3.1.doc.2.cap.7.idem confirmans sic ferme inquit. Ille cui mala nutrimenta concoquantur, non gaudeat ex hoc. Noxa enim etsi ad tempus fortasse delitescit, temporis tamen successu sese exerit, & gravissimam certissimamque neglectæ artis medicæ pœnam adfert. Atq; hinc adeo pauci eorum, qui istum vivendi modum sectantur destinata senectutis metam contingunt, sed crudis ex intemperantia acervatis succis, podagra, calculo, lepra, carcinomate, frebribus, aliisque id genus malis prius torti, vitam cum morte commutant. Præstat igitur, ut disertè à Fuchsio nostro scribitur, temperantia & parcitate animum corpusque vegetum ac sanum servare, quam crapula, crebrisque comotationibus & immoderatione infirmum, morbo

sum, Deoque & hominibus odiosum reddere.

Eden-
dum
quam-
din.

Ac ne illud quidem silentio prætereundum hoc loco, quod protracta ad unam fere horam mora, ac justæ commanducationis & deglutionis gratiæ comestioni interposita, non laudabilis modo, sed ad tuendam etiam valetudinem utilissima censetur. Cibus enim qui exactè dentibus manditur, extenuatur & mollitur, ac sensim deinde atque tardè deglutitur, etsi imperfectam ac modicam omnino; aliquam tamen, ut in suo genere æstimandam alterationem in ore consequitur, quemadmodum lib. 3. cap. 7. de natu. facult. Galeno & Avic. 1. 1. doc. 4. cap. 2. visum est.

Cæterum imperfecta commanducatio ut concoctioni contumax est, ita etiam horrorem quandam & insuavitatem adferens, ciborum appetentiam avertit. Mora verò quæ inter edendum, multis ultro citroq; sermonib; colloctionibusq; interpositis, ad duas vel tres horas protrahitur, admodum noxia est, eamq; nocumenta hæctenus enumerata sequuntur. Ultimus versus in quibusdam exemplaribus hoc etiam modo legitur.

Hæc sunt signa tibi subtilis in ore saliva. Nec male quidem; nam saliva quæ subtilis & nulla qualitate infecta, sed perinde quasi aquosa gustui offertur, tum coctionis, tum absolutæ sanitatis etiam indicia ostendit: Gal. lib. 3. cap. 6. de locis affectis teste.

Animadversio.

TEmpus particulare assumendi alimenti statuitur cum priore confecto & in alvum demisso appetentia ex sensu indigentiz nata

novi necessitatem declarat : alioqui coctio turbatur & vitiosis humoribus corpus repletur , inde morbi & continuo mortes , ut docet Hippocr. lib. de affectionibus & Apho. 37. lib. 2. ubi dicit *Impura corpora quo magis nutriuntur eo magis ladi.* Duo itaque ante sumptionem novi cibi observanda sunt. Primum, ut prior cibus è ventriculo descenderit , alterum ut puritas adsit corporis. Discessus cibi à ventriculo cognoscitur si ventriculus non turgeat , si ructus præteriti cibi aut perturbatio corporis non adsit. Si quis enim in ferventem adhuc , & quasi fermentarum ventriculum, hoc est circa cibi prioris coctionem occupatum cibos novos ingerat , statim is gravitatem sentiet , & hiatu , oscitatione , fluctuatione , ventris denique torminibus tentabitur. Puritas autem coporis, crudorumque humorum defectus, florida corporis constitutione, motus agilitate, naturali denique appetitu deprehendetur. Optima siquidem natura quantum appetit, tantum coquit sicut docent Hippocr. lib. de veteri medici. & Gal. in arte med. Quam differat autem fames seu appetitus naturalis à non anaturali, explicavit Villanovan. in comment. & exposuerunt Salernitani sequentibus versibus quos ex manuscript. nostris reposuimus.

Duo
ante
cibum
notanda.

Quæ fames ingerendum cibum suadeat.

C A P. XII.

Non bibe non sitiens, & non comedas saturatus.
Est suis atq; fames moderata, bonum medicamentum.
Si superexcedant, impertiant sæpe gravamen.

Animadversio.

HOc caput præcedentis est explicatio. Primo enim jubet nec edendum nec bibendum esse sine fame & siti; at cum appetitus ille edendi & bibendi duplex sit; moderatus & immoderatus, probat moderatum, immoderatum improbat, quasi velint Salernitani insinuare semper appetui nostro non obsequendum cum depravari interdum ita possit, ut cogat nos sumere plura cibaria quam calor noster nativus coquere possit atque conficere Egregia est Avicen. sententia licet barbara lib. 1. Fen. 3. doct. 2. cap. 7. *Nihil est, inquit, in corpore deterius quam nutriens super nutriens quod non est digestum mittere: & præterea nihil est deterius quam fastidium ex malis nutrientibus, cum inde Ilias morborum oriatur.* Cum verò dictum sit non bibendum sine siti, quærendum est utrum omni potu abstinendum sit iis qui nunquam sitiunt. Esse vero animalia quæ omni potu abstineant jamdudum docuit Aristot. lib. de hist. & de partib. animal. quibus frustra potus offeratur, cum ad hoc nata sint & à natura producta. At de aliis non ita sentiendum. Quamvis enim narret Pontanus in Chronicis puellam quandam decem annorum in pago Roedt natam anno aridissimo nunquam bibisse, referatque Plinius lib. 7. cap. 18. equitem Rom. ut aquam intercutem evaderet, adeo siti ferendæ assuevisse ut in senectâ potu caruerit: scribat præterea Volaterranus se Romæ ann. 1585. novisse hominem qui plures dies impotus transigeret. alique non pauci observentur qui suo arbitra-

Qui
num-
quam
bibe-
runt.

tu menses & annos sine omni potu degant, attamen non est existimandum salubrius esse omni potu abstinere. Quamobrem qui non sitiunt aliquando ad potum sunt invitandi; tum quia potus desiderium naturale est & necessarium; tum quia potu assumpto cibus comminuitur, atteritur & in venas defertur. Hoc fusè expositum lege apud Marfilium Cognatum de sanit. tuend. lib. primo, capit. 30. ubi quoque de iis qui sine cibo vivunt agitur.

Cæterum tolerantia sitis & famis interdum utilis est cum nimirum modum non excedunt. Quod enim ad famem attinet, ex cibo nullus est ita replendus ut non sit ibi locus superfluus alteri cibo, *cuique adhuc edendi desiderium non supersit*, ut ait Avicen loco citato: sed hæ famis reliquæ post unam horam destruuntur. Necessaria quoque fames est postquam quis se ingurgitavit, ne occupatus calor coquendo illi cibo distrahatur, avocetur aut extinguatur adventu novi cibi. Denique fames phlegmaticis inutilis non habetur, tempore enim famis calor naturalis digerit crudos humores & in sanguinem convertit, emendatque partium constitutionem frigidam & humidam. Sitis quoque tolerantia adveniente somno confert frigidis & humidis naturis. Notus est Apborif. Hippocr. lib. 5. *Quibus noctu bibendi est aviditas, iis admodum sitientibus obdormiscere, bono est, Coquetur enim, inquit Galen. in comment. & descendet per somnum siti: causa, quacunque ea sit tandem.* Non est tamen admodum tutum sitim & famem tolerare: hinc enim virium oritur dejectio, febres nascuntur acutæ, partes tabescunt, calor natus extinguitur, humidum primigenium deficit unde mors. Quoties tamen sitis vel

190 DE CONSERVANDA

fames præter naturam urget, tali moderatione est utendum, ut quantum appetitus postulat non comedatur, sed quantum sustinendis viribus sufficiat, aut nativus calor domare possit. De symptomat. famis & sitis agitur in Pathologia & apud Galen. lib. de sympt. causis & differentiis.

De Cæna.

CAP. XIII.

EX magna cæna stomacho fit maxima pœna,
Vi sis nocte levis, sit tibi cæna brevis.
 „ Cæna brevis vel cæna levis fit raro molesta;
 „ Magna nocet, medicina decet, res est manifesta.

PRæcipitur hoc loco sanitatis suæ studiosis, ut instante somni tempore frugali cæna contenti, ventriculum vario ciborum genere non distendant, sed ea copia ingerant quæ vires haut gravet. Nam qui noctu multum ingerunt, primum quidem somno destituti corporis inquietudine agitantur. Deinde vero pustulas faciei, gravedinem capitis, graveolentiam oris, coli, calculique dolores & podagram sibi acersunt.

Neque solum immodica hæc sub noctem ingurgitatio bonæ valetudini officit, sed alia etiam quælibet, ut quæ cruditatem incoctionemque, obstructions, putredines, febres, apostemata, & lepram haud raro genetet. Atque ejus sane rei gravissimus testis est Avicen. qu. 13. 3. tract. cap. 36. ubi scribit ex rebus ventriculû maximè lædentibus esse immoderatam cibi ac potus ingestionem; & ob id fieri non posse, ut intemperantium vinoso-

ramque ac ventri gulæque deditorum corpora alantur atque augeſcant. Concoctio enim per vitæ intemperantiam impedita neceſſario humorum cruditatem efficit. Cruda verò tantum abeſt, ut incrementum corpori ſufficiant, ut omnino ne alere quidem poſſint, quo fit, ut per vitam variis etiam ægritudinibus conſictentur. Qui vero temperantes in victus ratione frugalitatem ſectantur, ſi inculpatam uſquequaque ciborum appetentiam conſervant, optimeque non in ventriculo modò, verumetiam per univerſi corporis molem cibos conſciunt.

Cavendum igitur unicè erit, ne venter torqueatur, adeoque ingeſtis diſtendatur, ut pulſus velocior fiat & vix ſpirare liceat. Cui enim ad eum modum vorare in deliciis eſt, variis ſeſe periculis exponit. Simili modo & naſeofa ſatietas, non ex craffis & pravis ſolùm, ſed etiam ſubtilibus, & boni ſucci alimentis, vitanda eſt. Hæc enim tum febres acutas & malignas, tum etiam maximi cruciatus apoſtemata: illa vero articulorum & renum dolores, podagram, aſthma, hepatis atque lienis obſtructionem, ac *κίρρον*, & agritudines phlegmaticas & melancholicas inducere ſolet. Proinde optimo quidem jure non nocturna ſolùm, ſed que libet etiam ad naſeam uſque progrediens ſatietas, à ſanitatis tutela excludenda eſt.

Summopere igitur hoc ſemper curandum, ne deſideriũ edendi penitus expleatur, ſed locus aliquis vacuus, & edendi voluptas ventriculo relinquatur. Quod Avicenna quoque 3. 1. doct. 2. cap. 7. præcipiens, hanc ferè ſententiam ſcribit. Cibo nemo ita replendus eſt, ut nihil loci ſit reliquum, ſed à menſa ſemper cum fame recedendum eſt. Hinc ſimile etiam vulgo dicitur: nunquam adeò ventrem cibis

expleo, quin apud amicos edenti cella mihi super-
sit vacua. Et hoc præceptū eos cum primis tangit,
qui natura vehementiorem ad cibos aviditatem
consecuti sunt. Quibus vero hæc debilior existit,
iis fortasse concedi potest, ut largius paulo inge-
rant, quam appetunt. Apparandi autem, ex sen-
tentia Cornelii Celsi, lib. 3. c. 6. & Aëtii. l. 9. c. 20.
cibi plures & varii ac optimo apparatu, & ultra
dulcedinem etiam illicientes & appetitum irritan-
tes. De cœnæ frugalitate nonnulla etiam cap. 1.

Usitata hoc loco & à multis agitata oboritur
quæstio : Utrum videlicet uberius quidem pran-
dendum, parcius vero cœnādum sit. Quæ sanè cūm
ad hanc materiam propriè pertineat, prætereunda
non est. Breviter igitur hic subjungemus : primo
quidem argumenta, quibus Conciliator plus cibi
in prandio assumendum esse probat : deinde verò
Leonardi Fuchsi, quibus è diverso colligit cœ-
nam ut plurimum prandio pleniorē esse debere.
Conciliator igitur differentia 121. in hunc fere mo-
dum scribit : Juxta corporum diversitatem major,
minorve sibi copia exhibenda est. Illa etenim, aut
jam in morbum lapsa sunt, aut sub latitudine sa-
nitatis adhuc existunt. In morbum vero lapsa, aut
junctum habent humoris vitium, aut non. Si sine
humoris vitio fuerint, tum liberius est cœnan-
dum. Natura enim in eis ciborum concoctio-
ni solummodo, non etiam superfluitatum, quibus
carent, maturationi intenta est : Sin verò humo-
ris vitium adjunctum habuerint, largius prandium
concedendum est. Quod Avicenna 1. 3. Tract. 5.
cap. 11. iis verbis significare voluit. Ille, inquit,
cujus consuetudo non sustinet, ut solūm semel in
die reficiatur, dividat cibum suum in tres partes,
& sumat duas tertias in prandio, & reliquā ter-
tiam,

tiam scilicet partem, in cœna post leve exercitium, Eo namque tempore, quo calor solaris vivificus naturæ in concoquendo debili opitulatur, & major superfluitatum fit resolutio, uberior cibus sumendus est. Hoc autem circa horam prandii magis, quàm cœnere contingere solet. Ergo, &c.

Ad hæc interdiu ob præsentiam caloris vitalis solis & lucis, melior fit concoctio. Sol enim Aristotele lib. 2. cap. 2. Physicor. & lib. 2. cap. 10. de generat. & corrupt. teste, est vitæ principium. Concoctio itaque diurna duplex habet calidum, nocturna vero non. In ejusmodi etiam natura noctu circa superfluatorum concoctionem magis occupata est, quare multi cibi exhibitione impedienda non est. Et quàmvis calor noctu spirituum ad interiora retractatione, & somni reductione in quibusdam confortetur, duo tamen simul, alimentum videlicet, & superfluitates conficere non potest, ob hoc itaque cœnæ non nihil subtrahendum est.

Corporibus verò, quæ sub latitudine sanitatis adhuc robusta & sufficiente sana consistunt, ac sensibilibus superfluitatibus carent, cum eas propriis meatibus omnes expellant, uberiore cœna uti expedit, vel, quòd eorum natura ciborum concoctioni tantum, non etiam superfluatorum, quibus carent, mutationi intenta sit, vel quòd soli corporis robori studeant. Hoc autem noctu magis acquiritur, tum enim amplior fit & sanguificatio, & distributio, atque hinc deinde spirituum generatio.

Corpora verò si à prædicto temperamento ac robore non nihil recesserint, sicuti plurima in ægritudinem usq; nunc prolapsa; ejusmodi aut fatigantur exercitio laborioso, vehemente, & continuo, at non. Si quidem fatigantur, ut sunt eorum

N

qui victum manibus quærunt, ipsis largius prandere quàm cœnare convenit. Expetitur enim alimentum, non tantum ut nutriat, sed etiã ut humectet & irriget membra, ne arefiant ex forti motu, & ut resolutioni ex caloris incendio proveniente resistat. In prandio igitur uberior cibus assumendus est: ejusmodi enim corpora, propterea quod ita consuerint, ob exercitia à concoctionis opere non cessant. Usus namque, quemadmodum Avicenna 3. 1. doct. 2. cap. 7. testatur, res est extra rationem. Calor etiam ex motu auctior redditus, concoctionem ipsis accelerat. Quare ter in die illicitente appetentia cibum ingerunt, & ingestum probè conficiunt.

Sin vero laborioso, vehementi, & continuo exercitio, quemadmodum prædicti, non agitentur: hoc impresentiarum dupliciter contingit. Aut enim eo interdum solummodo & non continue fatigantur, aut debili tantum utuntur, quod utique superfluitatum copiam parit. Si exercitio plurimo, vehementi, ac laborioso utantur, sicuti viri complures civiles, & plebei circa fortunæ bona negotiantes, aut sanitatis conservationi intenti, vehementi nonnunquam & laborioso exercitio, diu nimirum equitando, iter pedibus faciendo, vel aliud quiddam à consueto fortius agendo, fatigantur, his largiori utique cœnæ, quàm prandio indulgendum est. Nam si prandium auferent, cum sicuti priores illi, consueti non sint exercitio adeo vehementi ac laborioso agitari, concoctio ipsorum impedita pravos humores generaret, horum etiam calor superfluo motu dissipatus debilitatur, cujus quidem circa interiora aggregatio potissima fortitudinis & concoctionis causa existit. Hæc autem noctu magis, quàm interdiu

contingit, quare cœna instante nocte copiosius alimentum expetit.

Eorundem etiam corpora, propterea quod tam vehementi motu ante agitari minime soleant, humiditatibus referta sunt, ipsis itaque ad resistendum resolutioni & exsiccationi, quæ per motum interdiu occurrentem fiunt, parvus cibus sufficit.

Si vero exercitiis & occupationibus paucis & levibus in vita utantur, præcipiendum est eis, ut uberius prandeant, quàm cœnent. Et ratio ejus eadem est cum illa, quæ in corporibus nunc ægrotantibus adducta est. Hi namque, cum debilem virtutem concoctricem habeant à calore vivifico & luce Solis plurimum adjumenti percipiunt inde enim spiritus propter suum simile confortatur. Ipse enim, ut testis est Avicenna in lib. de viribus cordis, Tract. 1. cap. 2. & lib. 6. naturalium, part. 4. est lux, aut effigiem habet lucis. Adjumentum etiam ex eo percipiunt, quod superfluitates interdiu poris apertis melius, quàm noctu expellantur. Non oportet præterea eos noctu vel ob id multo cibo distendi, quod tum natura magis occupetur circa concoctionem crudorum humorum, quos somnus maximè conficit & benignos reddit. Licet enim virtus concoctrix noctu confortetur, tanta tamen esse non potest, ut simul & cibum & superfluitates superare queat.

Insuper quoque animadvertendum est, in exhibitione copiosioris, aut minoris cibi in prandio, quàm cœna, nonnihil etiam dandum esse consuetudini; Hæc enim cum in tuenda sanitate, tum etiam in profligandis ægrotudinibus, plurimum valet, Hippocrate lib. 2. de victus ratione morb. acur. Apho. 20. & sequentibus, & ibidem Gaëno testibus. Quod vel ex eo ostenditur, quod annis

196 DE CONSERVANDA

subita mutatio si modum excefferit, non parvam læsionem afferat. Hinc non temere Damascenus Aphor. 57. ita scriptum reliquit. Mutare consuetudinem, præsertim veterem, & noxium & pestilentissimum habetur. Quare malas & pravas consuetudines corrigere oportet, sed paulatim ac sensim ad meliora transferre. Neque enim natura patitur eas, quæ subito fiunt alterationes. Galen. cap. 86. artis Medicin. Plura Rhazes lib. 4. cap. 10. ad Almanso. & infra.

- Et sic in universum patet, largius prandendum, cum plurimæ ægritudines sint materiales, & corpora plurima lapsa. Attamen si semel tantum in die comedatur, melius est cœnare, nisi oculi aut cerebrum affecta sint: tunc enim Haliabbate 1. practi. 13. teste, melius est prandere, alias non parum agrotantis oculi & cerebrum læderentur. Exigua namque cœna capiti confert & oculis, Manar. lib. 6. epist. 4. teste.

Haftenus ex Conciliatore adducta, Medici excellentissimi, Odus de Odis Patavinus duobus libris de cœnæ & prandii portione, Hierony. Cardanus lib. 1. contradicentium Tract. 5. contradict. 18. & Leonardus Fuchsius l. 2. paradox. c. 21. magna ex parte falsa esse firmissimis rationibus convincunt. Ex quibus Leonardi Fuchsii rationes hic in oppositum subjungere placuit, ut sanitatis suæ studiosis plane constaret, quid in re tam perplexa aut fugere, aut sequi debeant.

Nemo est, inquit ille loco jam citato, qui hodie medendi methodum præscribentium libros vel à limine salutavit, qui nesciat vulgatum atque titum hoc illis esse decretum, ut nunquam non prandio cœna minor sit. Quantum vero aberrent, facile deprehendet, qui rem altius expendet. Cœ-

nam enim in omnibus, demptis iis, qui morbis nocturnis & catarrhis seu distillationibus affliguntur, prandio plenior esse convenit. Qui enim jam nominatis corripiuntur morbis, horum cœna omnino modica sit, tenuis, sicca, ac præter aliorum morem, noctemque præveniens oportet, ut ingruentibus scilicet morbis, natura ab omnibus aliis muniis libera, unius morbi concoctioni operam navare queat. Sunt & qui consueverunt, minus in cœna ciborum assumere, quàm in prandio, horum certè consuetudo non temerè etiam immutanda erit. Quæ enim ex longo tempore consueta sunt, ut ait Hippocrates, 2 Aphor. 10. etsi deteriora sint, infuetis minus molestare solent.

Cur autem in aliis omnibus plenior cœna salubrior sit, multa in causa sunt.

Primum autem omnium, noctis mox accedens frigiditas, quæ extrinsecus circumstans calorem nativum in profundum secedere, & hoc nomine fortiolem fieri cogit, ita ut necessario ciborum tum melior fiat concoctio. Et certè idem potest noctis frigiditas, quod alias anni tempus Hybernum aut regio frigida potest. Horum enim unumquodque calorem nativum adaugere potis est. Testis Hippocrates, qui lib. 6. epidem To. 6. Aphor. 6. sic inquit: Perfrigidior in tempore & regione frigidis, percalidior erit. In 1. Aphor. 15. quoque, ventres hyeme & Vere natura calidissimos esse asserit.

Deinceps est Somnus, qui cœnam subsequitur: hic autem mirum in modum concoctionem adjuvat. Sanguis enim in somno ad interiora magis refugit, ut testatur Hippocr. 6. To. 5. Aphor. 29. Cum itaque sanguis cumque eo calor nativus per

somnum ad interiora secedat, quid mirum si calor auctus fortiorem tum ciborū coctionem efficiat? Hinc rectissimè Hippocr. lib. 6. epidem. Tom. 5. Aphor. 10. dixit. Labor articulis & carnibus, cibus verò ac somnus visceribus prodest. Somnum quoque optimè cibum concoquere testatur Galenus lib. 1. de Sympt. causis, cap. 8. ita scribens. Itaque toto hoc tempore, quo quis dormit, animalis facultas quiescere, naturalis vero validius agere videtur. Cujus rei conjecturam ex eo facies, tum quòd ipsa si quando laboraverit, post somnum robustior evadit, idque maximè cum à modico cibo somnum admittimus, tum etiam quod per somnum cibus optimè concoquitur, non solum in ventriculo, verumetiam per universi corporis habitum. Cui subscribit quoque Paulus Aegin. lib. 1. c. 97. dicens: Somnus est animalium facultatum quies, ab utili humore cerebrum maderfaciente proveniens, hunc qui ritè capescit, multa consequuntur commoda: cibos enim conficit, humores digerit. Quòd autem hac ratione plenior cœna esse debeat, testatur Galenus, vel quisquis tandem ejus libri autor fuit, in libro de dissolutione continua, in hanc sententiam scribens: Antiqui cœnam prandio præferebant, præcipientes plus ciborum in cœna sumendum esse, ob caloris circa interiora aggregationem noctis frigiditate, & per somnum factam: calor namque in somno ad interiora corporis revocatur, eadèmq̃ calefacit, perinde ut in vigilia contrarium plane accedit. Id quod Hippocr. etiam epidem. sexto Tom. quarto Aphorif. 12. iis verbis indicavit. Plane vigilans calidior circa exteriora, frigidior verò circa interiora: Dormiens contrà.

Som-
nus.

Sed hic reclamabunt quidam , pleniorēque cœnam ideò damnabunt , quòd pleno ventre ingrata sit quies , atque adeò somnus minus conveniens . His ita responsum volo . Nemo est tam sine sensu communi , qui nesciat inter cœnam & somnum aliquid temporis intervenire debere , neque quemadmodum in brutis , nullam aliam nisi vorandi ac mox dormiendi vicissitudinem esse , quum omnium medicorum consensu consultum sit , quod aut hora aut amplius intersit .

Neque etiam est , ut pleniorē cœnam quis eam esse putet , quia multa ingeruntur tanta voracitate , ut vix spirare liceat , & periculum sit , ne vel crepent , qui ita sese replent , sed frugalem potius , talem tamen in qua plus , quàm in prandio absumitur ciborum . Quod si tamen hic peccatum fuerit , melius certè in cœna , quàm in prandio fertur , quod somnus post cœnam non diu subsequens , facilius delictum , quàm vigilia , quæ prandium concomitatur , corrigat . In somno enim , ut diximus , calor interior appetit , & qui illic sunt cibis concoquendis solis vacat . Interdium verò ad exteriora protrahitur , neque iis ; quæ intus sunt , prospicere potest , adeò ut verissimè dixerit Hippocrates 2. victus acutorum 59. Vigilia vehemens cruditatem incoctionemque ciborum tum potioris efficit .

Porro cur cœnam prandio pleniorē esse oporteat , & hæc ratio est , quod rara admodum existat corporis facultas , quæ paulo liberalius prandium spatio vel quinque vel sex horarum , quod fere inter prandium & cœnam interest , conficere possit . Quantum autem incommodi adfert , si quis nondum plane concocto eo , quod prius ingestum fuit , aliud ingerit ? morbum nimirum facit . Ubi

N iiij

200 DE CONSERVANDA

enim cibus præter naturam plus ingestus est, ut ait Hippocr. lib. 2. Aphor. 17. hic morbum facit.

Et si quis denuo objecerit, quòd utcumque somnum à cœna differamus, tamen fieri non possit, quin ad somnum conversis, quod materia tum ad interiora tendat, caput impleatur; huic Galenus quidem respondebit, qui lib. 4. Aphor. 67. ita scribit. Et quidem sicuti à cibo ad somnum conversis impletur caput, sic in plethoricis dispositionibus somni ipsum replentes aggravant cerebrum. Et somni videlicet semper nocerent, quatenus ad profundum & viscera materia confluit, nisi coctionis ratione plus afferrent utilitatis, quàm sit damnum, quod ex motu ad interiora consequitur. Et hæc ad vulgarem multisque communem errorem explodendum sufficiant.

Animadversio.

HOc cap. quod ex nostro manuscrip. auxi, agit de horis sumendi cibi quæ vulgo dicuntur Prandium & Cœna. De his autem prius quam aliquid definiatur; primo quærendum est quoties Prisci, Græci & Latini in die comederint, dein quoties nostri edant, quoties denique ad salubritatem corporis consequendam edendū sit. Certū est primos homines nostris continentiores extitisse, nec ita se luxui, delitiis ac gulæ mancipavisse: idcirco habiti sunt diuturnioris vitæ, morum integriorum, fortitudine corporis majori, dignitate, elegancia, pulchritudine, magnitudine: non est tamen existimandum solis glandibus eos usos esse, ut Poëtarum fabulæ testantur, sed fructibus omnis generis, frugibus etiam atque carnibus. Sci-

Quo-
ties in
die
Prisci
com-
debant.

mus enim ex sacris literis pulsos ex paradiso terrestri primos parentes terram coluisse, mactataque tum demum victimas quarum visceribus, & carnibus vesci potuere: obscurum vero est cognituque difficile quoties in die cibo recrearentur. Probabile tamen non semel duntaxat, sed bis sumpsisse cibum; nam cap. 18. Genes. lego Abrahamum in ipso fervore diei tres angelos invitasse ab eum: *Ponam, inquit, buccellam panis, ut confortetur cor vestrum; postea transibitis*, quod meo iudicio non fecisset nisi moris fuisset sumendi mane cibi ad vires sustinendas. Et certe apud Judæos prandii & cœnæ tempus erat, dicitur enim Tobias cap. 2. prandium reliquisse, mortuum ut sepeliret, nec comedis nisi post solis occasum. Scribit vero Joseph. lib. 2. captivit. Essenos Judæorum Philosophos prandere circa meridiem aut paulo ante, cœnare vero solitos vesperi. Non alia congero testimonia cum Joân. 20. Christus ipse dixerit. *Cum facitis prandium aut cœnam*. Et Persæ, si credimus Zenophonti lib. 8. de Cyri institutione, primò semel in die comdebant, matutino scilicet tempore quo diem integrum haberent ad labores, sed postea & prandium & cœnam habuere. Græci jamdum ab Homeri tempore edendi tempora distincta habuere prandii & cœnæ. Illud enim vocat Homer. *ἀριστον*, & *δῆμιον*, hanc *δῆπιον*. Nec fuisse apud Homer. qui sapius comederent observavit. Athen. 5. Deipnosoph. Sequenti autem ævo aliam secuti sunt Græci rationem, nam ut colligere licet ex Hippocr. lib. de victu in acutis & lib. tertio de diæta, aliud fuit *ἀριστον*, aliud fuit *δῆμιον*: nam *ἀριστον* cibus fuit matutinus seu meridianus, quem vocamus prandium; *δῆμιον* cibus vespertinus, quam

Hebræis
in die
edebant.

Græci
quoties
comerint.

202 DE CONSERVANDA

dicimus cœnam. Præterea expressis verbis scribit quosdam semel, alios bis, nonnullos sæpius uno die non solum comedere, sed etiam saturari consuevisse. Vix autem ullus est qui post Homerum voce *δέρπει* usus sit pro cœna quod ea vox exolevisset. Plerosque tamen Græcorum non bis duntaxat die, sed quater cibum sumpsisse docet Philemon apud Athen. primo Deipnos. & confirmant voces significandis illis edendi temporibus usurpata. Primum tempus *ἀκράσημα* dictum est *πρωϊνὸν ἔμβρωμα* cibus matutinus, vulgo jentaculum, alio nomine *ἡλιανησιμὸς*: Secundum tempus *δειπνον* seu *δερπιδόν* convivium meridianum, Latinis Prandium: Tertium tempus modo *ἐσπέρισμα*, modo *δαιτυγιον* appellatum est, quæ erant epulæ inter prandium & cœnam quasi vespertinæ, quas Latini Merendam vocant: Postremum tempus fuit *δειπνον* cœna. His tamen non contenta Græcorum ingluvies, à quibus græcari & pergræcari luxuriæ vocabula deducta sunt, quintum tempus edendi nocturnum adinvenit; cujus epulæ *καμοί*, *ἐπιδερπίσματα*, *ἐπίδειπνα*, *ἐπιδειπνίδες*, appellatae sunt; Latinis Comestationes quæ nihil aliud erant, ut ait Perrottus in Cornucopia, *quam cibus qui post cœnam sumitur.*

Roma- Venio ad Romanos, apud quos pauci uno cibo
notum vespertino contenti fuere, multi duplici, meridia-
mos. no & vespertino; alii infiniti quadruplici, jentaculo, prandio, merenda, cœna; intemperantes & incontinentes quintuplici, illis enim addebant comestationem, quod multis auctoritatibus confirmare possem nisi id explicatum haberetur passim apud varios auctores, præsertim Marsilium Cagnatum lib. primo de sanit. tuend. cap. 10. 11. 12. 13.

Stucium lib. 1. antiq. convivial cap. 7. 8. 9. 10. 11.
Lælium Bisciolam Horarum subficiv. tomi primi
lib. 9. cap. 10. & 11. Mercurial. variar. lect. lib. 4.
cap. 7. Beroald. comment. in Servium Manut. de
quæsit. per epist. quæst. 4. & 5. Guil. Canter.
novar. lect. lib. 4. cap. 38. Muret. libro quarto
lect. var. cap. 12. Agellium. Cæl. Rhodiginum &
alios.

Ab illa veterum consuetudine nostri sæculi ho-
mines ne minimum quidem deflexere : quater Nostri
quid
agant, enim in die editur, frequentius nonnumquam,
interdum semel, sed quod tota die perseverat:
Attamen ut verum fatear, plurimi mortalium
prandio & cœna contenti vivunt, alii adjungunt
jentaculum; merenda ferè mulierculis & pue-
ris propria est, & operis quibusdam qui repa-
rare vires laborando quærunt. Ne unus quidem,
uno in die cibo recreatur, majores nostri dum
jejunio corpus macerabant semel duntaxat vi-
ginti quatuor horis cibum sumebant, meridie
potius quam vesperi, nos nonnihil hora cœnæ
ingerimus recreandis potius viribus quam con-
firmandis.

An vero salubrius sit semel duntaxat in die An præ-
stet se-
mel an
multo-
ties die
come-
dere. quàm sæpe comedere, hoc postremo loco restat
expendendum. Apollonius Dyscolus historiæ
Commentit. cap. 9. refert ex Aristotel. quæstion.
naturalibus eos qui semel tantum cibo utuntur
morosiores esse iis qui bis. Aucta enim in ipsis
utraque bilis animum magnopere perturbat. Hip-
pocr. libro secundo de diætâ scribit ex *μονοστισίᾳ*
corpus extenuari, desiccari, & alvum comprimi.
Dixit Plin. libro vigesimo octavo capite quinto,
non prandentium exta celerius senescere. Ex quo
quidem Celsus libro primo capite primo monuit,

204 DE CONSERVANDA

bis die potius quam semel cibum capere prodesse, & semper quam plurimum dummodo concoquatur. Amat enim natura ubertatem & luxu gaudet, & in tenui victu gravius peccatum est quam in paulo pleniore solet esse, inquit Hippocr. quint. Aphorif. libro prim.

Omnis nutritio aut multa aut parva. Omnis enim nutritio aut multa est & rara simul, vel multa & frequens; aut parva & rara simul, vel parva & frequens: quæ multa & rara est oneri esse solet & modo torporem ac somnolentiam, modo vigilias inducere, longamque quietem postulare, donec oneris pars coctione ablata sit, minus itaque commoda existit; multo minus ea quæ multa & frequens est; nam copia nativum calorem obruit. Nec utilior esse videtur quæ modica est & rara; nam spiritus & corpus exhaurit, viresque labefactat. Necessè igitur est ut salubris habeatur quæ modica est simul & frequens: nam ea robur virium perpetuo quodam tenore servat, somnum non interturbat, consuetos labores non impedit, sanitatem denique non infringit.

Intervallum inter duas cibusiones. Sed hic exoriri potest quæstio de frequentia alimenti; quodnam scilicet debeat esse intervallum duas inter cibusiones; & an satius sit certam semper habere & definitam edendi horam quam incertam. Quod ad primum attinet, superius satisfactum est ubi peracta coctione ingerendum cibum monuimus. Si pergis quærere quot horis illa coctio peragatur; vix habeo quod respondeam: alii enim quibus vegetior & copiosior est calor ventriculi, celerius cibum conficiunt; alii quibus debilior est, tardius. Præterea major copia ciborum ægrius coquitur quam minor, duri & solidi difficilior quam molles & li-

Quot horis peragatur coctio.

quidi, insoliti quam consueti, diversi & heterogenei quam homogenei & simplices, ut idcirco certi quid vix determinari possit. Auctor Anonymus in tabulis & quæstionibus quas ad requisitionem Medicorum civitatis Neapolitanæ edidit, quasque manuscriptas habeo, rem istam ita complexus est, ut quatuor digestiones seu coctiones in corpore admiserit, secundum quatuor loca seu partes corporis in quibus perficiuntur, singulisque in digestionibus horas quatuor requirit propter quatuor triangulos triangulares quatuor elementorum elementariumque complexionum, quasi velit singulæ digestiones quatuor gradus habeant quorum singuli singulis horis absolvantur, respondeantque illi gradus quatuor triangulis elementorum varias complexiones ac temperaturas efficientium. *Locus, inquit, primæ digestionis est stomachu in quo fit coctio confusa, grossa & extensa, primus gradus coctionis una hora absolvendus fit in triangulo ignis concordantiam habentis cum aëre in caliditate & cum terra in siccitate. Alter gradus digestionis per horam quoque perficiendus fit in triangulo terre consentientis cum igne in siccitate & cum aqua in humiditate. Tertius gradus unam etiam horam requirens, fit in triangulo aquæ convenientiam obtinentis cum aëre in humiditate & cum terra in frigiditate: quartus, denique gradus fit in triangulo aëris sympathiam habentis cum aqua in humiditate & cum igne in caliditate, sicque prima digestio absoluta est horis quatuor. Post quas secunda coctio perficitur quatuor aliis horis & per triangulos quatuor jam dictos in partibus quatuor, hepate, splene, corde & cerebro. Huic succedit tertia magis intensa & exacta quatuor pariter horis & per quatuor triangulos perficienda in aliis corporis partibus, brachiis,*

cruribus, &c. Quarta tandem & ultima digestio quatuor quoque horis indigens ob quatuor prædictos triangulos, elaboratur in genitalibus; idcirco cæteris exactior est, perfectior, delicatior; propterea quod aptitudinem habet ad novam partium coctionem generandam, hoc est ad sperma in quo ipsissima sunt partes deductæ in potentia. Hæc ex mente auctoris fere ad verbum, quæ demonstrant digestionem sexdecim horis perfici & absolvi; ex quo sequeretur tantumdem temporis requiri inter duas cibationes si modo ingeri novus cibus non debeat nisi priore cocto penitus & confecto. Ab illo horarum numero non deflectit Jul. Alex. salub. lib. 28. cap. 17. duodecim enim horis primam, secundam, & tertiam concoctionem fieri docet, sed primam qua cibus in chylum convertitur sex septemue horarum spatio peragi vult, hoc argumento quod post id tempus neque ructus sentiantur, & descendens inferius cibi non obscurus prorsus sensus quidam sese aperiat. Quapropter temperato homini bis eodem die capiendum esse cibum interpositis inter utramque cibationem duodecim æqualiter horis: *nec sane, inquit, nisi impedimento aliquid se opponat aliud, fieri aliter debet.* Addit tamen postea cap. 19. habendam esse rationem somni qui noctu peragitur, cujusque beneficio sælicius & exquisitius coctionis opus procedit, tum ob longiorem moram, tum propter noctis frigiditatem, qua concluditur in penetrabilibus calor, tum denique propter ferias animalis facultatis. Quamobrem necessarium esse ait ut commodum illud coctioni tempus longius protrahatur, sitque tempus à cæna ad prandium sexdecim horarum, tempus à prandio ad cænam octo tantum, cibusque cænae uberius sit, prandii par-

cior. Verumenimvero ut optime observavit Marfil. Cagnat. cap. 24. lib. laudati, Medici veteres hanc horarum subtilitatem prætermiserunt. Nec expectandum omnino est ut ille doctè & eleganter ostendit disputatione de ordine in cibis servando impressa Romæ anno 1581. ad ingerendum novum cibum ut prior profus è ventriculo in intestina descenderit, cum cibus eodem tempore totus non coquatur, sed veluti per partes; ex quo sequitur eum quoque partiatim è ventriculo delabi & in intestina defluere: modo itaque signa manifesta cruditatis ac repletionis non adfuerint, cœna poterit à prandio quatuor, quinque sexue horis distare, prandium à jentaculo levi duabus, tribus quatuorve horis.

Sine
Semper
per eadem
hora
comedendum,

Quæres. Estne eadem semper hora comedendum? Equidem Hippocr. Aphorif. quinto libri secundi ad insolita faciendam esse mutationem jubet; cui assentitur Galen. in comment. dum exactam consuetudinem quam Græci *μεροειδῆ* vocant, parum esse tutam scribit, quod omnium hominum vita inopinatis incertisque rerum casibus sit subjecta. Ne igitur insolitis rebus & ex improvise occurrentibus graviter offendamur, consulit Hippocrates ut in consuetis rebus immoremur semper, sed insolitas quoque interdum & contrarias experiamur. *Quemadmodum enim ferrum, ut ait Triverus in eum Aphorif. quod aqua submergitur & rursus aqua incalescit, congelatur fortius: sic qui modo delicatis, modo duris alimentis utuntur, minus ad morbos proclives evadunt.* Ab hac mente eleganter Celsus libri primi capite tertio. *Sanus homo qui & bene valet & sua spontis est, nullis obligare se legibus*

208 DE CONSERVANDA

debet, hunc oportet varium habere vitæ genus, &c. Ut sit tamen mihi videtur commodius tum valetudinis tum etiam honestatis gratia eadem semper hora cibum sumere, honestas enim suadet ut sicut in aliis actionibus munusque obeundis, sic in cibi sumptione certum dici tempus eligamus. Valetudo autem non permittit nos incertam, inordinatam, & tumultuariam vivendi rationem sequi, assueta enim & ordinata infuetis & inordinatis minus molesta, cum ordo sit naturæ opus, ex Hippocr. Aphorif. citato.

Satis fit ob- jectio- ni Hip. Quid ergo respondendum Hippocrati, Galeno, & Celso? Eos dicimus locutos non tantum de hora assueta in victu, sed de cibis, potibus, somno, vigilia, quiete, motu, aliisque Higeines capitibus, in quibus bonum non est sic exactam & uniformem servare rationem, ut ne minimum quidem ab ea deflectatur. Vix enim vitæ nostræ casus diversi possunt ferre longo tempore tam eximiam & exactam consuetudinem. Hinc fit ut subita ingruens mutatio naturam imparatam inveniatur, deque statu illo lubrico dejiciatur. Hollerius in prædictum Aphorif. videtur distinguere consuetudinem in nativam seu gentilitiam, & in accidentariam ac coactam: priorem non esse mutandam, posteriorem cum Hippocrate mutari posse concedit. Verum de consuetudine postea.

Ad concludendam prolixam hanc Animadversionem examinanda esset celebris quæstio de prandio & cœna; utrum eorum scilicet levius vel uberius esse debeat, sed quia agitata fuit copiosius à Curione & Crellio in comment. in hoc caput, multoque etiam diffusius à nobilissimis Medicis

Medicis Jul. Alexandr. toto fermè lib. vicesimo nono salub. Marfilio Cagnato capite 20. & 21. de sanit. tuend. Stuckio lib. primo antiq. conviv. cap. 14. Matth. Curtio, Andrea Turino, Dino de Florentia, Odo de Odis, Petro Toletto, Bernard. Paterno lib. de prandio & cœna scriptis, idcirco à me prætermittitur, ne actum agere videat.

De secundis mensis, seu Bellariis.

C A P. XIV.

Post pisces nux sit, post carnes caseus adsit.
Vnica nux prodest, nocet altera, tertia mors est.

HOC loco duo in primis traduntur præcepta.

Primum, ut post esum piscium, casei loco sumantur nuces. Nux enim siccitate sua impedit generationem phlegmatis, quod ex piscibus generari solet, hinc etiam in jejuniis quadragesimalibus, summo loco exhibentur nuces. Alia ratio, quia pisces, quandoque veneni nonnihil in se continent, difficulter concoquuntur, & facile putrescunt ac corrumpuntur. Noces vero juvant digestionem, quia quando sunt venenosi, ut dictum est statim, nux remedium præstat contra venenum. Ergo pisces temperantur per nuces, & sic sanum est, sumere nuces post pisces.

Secundum, ut post esum carniū sequatur caseus, non nuces. Caseus enim facit, ut cibus def-

○

310 DE CONSERVANDA

cendat ad fundum stomachi, ubi viget digestio. Et hoc intelligendum de caseo, medium inter recentem & veterem locum sortito. Deinde posteriore versu ostenditur, quod unica nux, scilicet myristica, naturæ humanæ profit, bonum enim odorem oris efficit, visum, hepar, splenem & stomachum confortat, & maxime orificium ejus; secundum Avicennam. 2. Can. cap. 506. Sed altera nux, scilicet Avellana sive communis, nocet. Avellana quidem quoniam in ipsa inflatio est, & generat ventositates in ventre inferiori, & facit sodam, id est, dolorem capitis, tardæ est digestionis, & excitat vomitum, inquit, Avicen. 2. Canon, cap. 41. Nux verò communis, quia & ipsa facit sodam, difficulter digeritur, infesta est stomacho, & maxime calido, ob caliditatem suam. Dioscor. lib. 1. cap. 141. Tertia nux, scilicet balistæ, est mors, id est, mortem infert, hac enim homines interficiuntur. Vel intelligi potest de nuce methel, quæ autore Avicen. 2. Canon. cap. 512. venenum est stupefactivum, cito mortem inferens. De qua plura Rhazes 3. ad Mansorem cap. 30. Serapion c. 305. de simpl.

Avellana

Animadversio.

Priimæ & secundæ mensæ. **I**AM à priscis sæculis mos invaluit convivia distinguendi in primas & secundas mensas, quas Græci κατ' ἐξοχὴν τετραπύλας vocant. Primis mensis, ut notat Celsus lib. primo cap. secundo, salsamenta, olera, carnes tum elixæ tum assæ apponebantur; secundis fructus suaves & delicati, ut fames convivarum pene ex-

tincta, rursus accenderetur, & irritaretur: unde non minus eleganter quàm verè secundæ mensæ *ἑσπέρια ἢ δειπνῆς*, hoc est voluptatis solatia seu irritamenta à Platone denominata sunt. Fuerunt autem varia synonyma significandis illis mensis. Nam & Epitrapezomata & Epiphoremata, & Epidorpiomata & Epidipna, & Catachusmata, & Trogata, & Hypotrimmata, & Tragemata, & Pemmata, & Bellaria, & fructus *τετραπύλας δούτεας* designant. Pind. vocat *ἀμφὶ δούτατα* circa ultima, id est, circa exitum convivii: Clemens Alex. *ἑσπέρια*, nam ut obsonia adjiciuntur pani, sic bellaria obsoniis deliciarum causa acciduntur, ait Casaub. lib. 14. animadvers. in Athen. cap. 11. Bellariorum autem inventio ab jonibus fluxit, si credimus Valer. Max. lib. 2. cap. 1. titulo de civitate Spartana. *Audierant*, inquit, *Spartani lautitiam ex Asia, & immodicos sumptus & omnia non necessaria voluptatis genera fluxisse; primosque Ionas unguenti coronarumque in convivio dandarum, & secunda mensa ponenda consuetudinem haud parva luxuria irritamenta reperisse.* Quamobrem primus finis bellariorum fuit voluptas & luxus. Deinde vero ad concoctionem & digestionem ciborum destinatus fuit. Aristot. probl. 6. sect. 22. quærit cur usus secundarum mensarum adjiciendus sit. Respondet ut satis bibatur, non enim sufficit bibisse per mensas primas ad extinguendam sitim, sed juvat postea aliquid præterea haurire, putà delectationis gratia, inquit Conciliat. different. 118.

Bellariorum nomina.

Inventio,

Finis.

Bellariorum vero materia quæ fuerit veteribus, Materiam non inquiri, cui enim usui potest esse studium hoc à Stuckio jam perfectum lib. 3. antiq. convivial? Vide lod

O ij

V Villi-
chium
in arte
magi-
rica.

Digeramus si placet materiam eorum quæ nobis hoc sæculo sunt usitata. Est ergo materia Bellariorum, vel ex plantis, vel ex animalibus deprompta. Ex plantis radices, ut petroselini radix tubera, radix Chrysanthemi, indici strumosi, &c. flores ut auranciorum, violarum, rosarum: fructus, vel herbarum ut melones, fraga, cynari; vel fruticum ut cappares, & baccæ, uvæ transmarinæ: vel arborum, ut poma, pira, cerasa, semina anethi, fœniculi, coriandri; summitates asparagi, lupuli; succi, ut vina, & succi fructuum expressi ac conditi. Ex animalibus excrementa, ut lactis omnia genera, ova, partes ut carnes è quibus fit gelatina & id generis. Ea autem omnia, vel solitaria, simplicia crudave apponi solent & comedi, vel composita condita aut cocta. Simplicium ac crudorum facilis est cognitio atque iudicium, coctorum quoque ubi non est mixtura varia; sed compositorum, ac conditorum, ut multiplices sunt differentia ac varietates, sic difficillimæ sunt prorsus cognitionis, & enumerationis. Quis enim omnia placentarum genera enumeraret, de quibus integrum opus delineatum habemus ac magnam partem affectum? Unius sacchari tam fecunda & admirabilis natura est, ut à quo plus voluptatis & deliciarum gulæ accedat, non habeant coquinæ magistri. Solvitur in embammatis, cogitur in orbiculos, digeritur in panes, pinfitur in placentas, tornatur in crustula, fingitur in castella, in aviculas, & in omnium rerum simulacra, coquitur, aspergitur, duratur, incrustatur, adeo ut in eo monstrificum sit gulæ ingenium.

Sac-
chari
mira-
bilis
usus.

Vfus
bella-
rio-
rum.

Porro ea esse debet bellariorum ratio & moderatio, ut coctioni iuvandæ inserviant, seu emédan-

do pravas assumpti cibi qualitates, seu calorem ventriculi cogendo ac augendo. Si itaque calidiores cibi ingesti fuerint, bellaria refrigerantia convenient; si frigidi, calida. Itidem si edulia phlegmatica fuerint & excrementis redundantia, quæ digerunt & humiditates absorbent bellaria ex usu erunt. Ea propter videmus à Salernitanis alia præscribi bellaria assumptis carnibus, alia piscibus ingestis; alterius enim sunt conditionis pisces, quam carnes, alterius quoque usus sunt nuces quam caseus. Scio hic multa objici posse contra doctrinam Salernitanorum & Villanovani, sed ex his fluctibus difficultatum facile enatabit quisquis casei & nucis facultates notas habuerit; de quibus erit postea locus disputandi.

De ordine in cibis servando.

C A P. X V.

V *T* vites pœnam, de potibus incipe cœnam.

HIC docetur, cœnam inchoandam esse à potu. Sunt qui hoc modo exponant: Si vis vitare pœnam, id est infirmitatem, prius bibas in principio cœnæ quam comedas: sed hæc expositio inepta est prorsus ac invalida. Secundum medicos etenim conducibilis est, à cibo cœnam auspicari, quam à potu. Nec ipsi Angli, quibus præfens liber dicatus est, istum morem sive consuetudinem servant. Communiter quacunq; diei hora bibere voluerint, bolum sive morsum panis præsumunt. Videtur itaque hunc habere sensum: Incipe cœnam à potu, id est à cibo liquido &

O iij

214 DE CONSERVANDA

facile digestibili quemadmodum & Hipp. 2. lib. aphor. 11. potu usurpavit, inquit, ubi sic: *Facilius est impleri potu quam cibus*. Ratio autem hæc est, quia si cibus liquidus & facile digestibilis postremo sumatur loco, cum nocte superveniente fortificetur calor digestivus, cibus ille liquidus & facile digestibilis longe ante digeretur quam crassus & concoctu difficilis. Qui non inveniens exitum ob cibum crassum non dum digestum minus aduretur; vel si exierit, crassum cibum nondum ad plenum digestum secum corripiet. Melius est ergo ut cibus liquidus & facile digestibilis præsumatur, ut digestus exitum habeat nullo repugnante.

Animadversio.

Licet Salernitani videantur hoc caput ad cœnam restringere, sicque ab Arnaldo intelligatur & exponatur: re vera tamen latius accipiendum est & ad ordinem qui in cibus sumendis observandus est, accommodandum; sive sit in cœna sive in prandio. Hunc autem in cibus servandum ordinem tertium fecimus eorum quæ ad iis utendi rationem pertinent, qui tam magni in vita est momenti; ut pravum victum emendare cum legitimus est valeat, optimum vero corrumpere si præposterus & illegitimus existat. Iis autem verbis expressum est hoc præceptum, ut tam de potu quam de cibus liquidis intelligi posse videatur. Jam pridem enim agitatum est inter Medicos utrum bibendum esset prius quam comedendum. Apud Græcos quidem memoria est morem eum receptum fuisse. Scribit Ephippus Olynthius lib. de exequiis. Hephæstionis & Alexandri,

An bi-
ben-
dum
prius
quam
eden-
dum.

Macedonas statim vel in ipsis propinationib⁹ vini plurimum hausisse. Quod confirmat. Hippoloch. apud Athen. l. 4. Deipnos. ubi conuivis accumbentibus viginti dono datas fuisse argenteas phialas narrat, quibus siccatis panis & carnes tum demum appositæ sint : sed multo evidentius idem Athæn. demonstrat frugalitatem Cleomenis Lacedæmoniorum Regis describens eodem lib. scribit enim ante cœnam *πρὸ τῆς δείπνου* cyathum unum conuivis datum fuisse ; quæ bibendi ratio veteribus *πρὸ πομα* appellata est ; teste Isa. Casanbono lib. 2. animadver. in Athæn. cap. 17.

Propo-
ma.

Usurpatus etiam mos ille à Latinis, sed paulo tardius, sub Tiberio nimirum Cæsare. Sic Plinius lib. 14. cap. 22. *Tiberio Claudio Principe ante hos annos 40. institutum ut jejuni biberent, potusque vini antecederet cibò, externis & hoc artibus ac medicorum placitis novitate aliqua sese commendantium.* Qua propter Plut. lib. 8. sympos. quæst. 9. inter causas novorum morborum recenset *πρὸ ποματα*. Antiqui, inquit, ne aquam quidem biberunt antequam edissent, nunc ante cibum caput, vino oppleti humectato & fervente corpore cibum aggrediuntur. Ejusmodi vero potus vinum fuit mulsum seu dulce, quod græci & *γλυκός* & *γλυξίν* & *σιγαίον* & *ἔφημα* & *γλυκὺ* vocarunt ; quod coquendo ea dulcedo pararetur ut annotat Camerarius in secundum cap. Actor. ejusque parandî rationem docet Columel. l. 12. c. 29. Florentin. Geopon. l. 6. c. 16. & Plin. l. 14. c. 9. Hanc ingerendi ante cibum vini consuetudinem attigit quoque Juven. sat. 7.

-----tandem illa venit rubicundula, totum
Oenophorum fitiens plena quod tenditur urna
Ad motum pedibus, de quo sextarius alter

O iiii

Ducitur ante cibum rabidam facturus orexim.

Observabis tamen alias mulsum, aliàs vinum deterioris notæ epotum fuisse: mulsum quidem, quod vacuis & inanibus venis dulcem portionem hauriendam esse existimarent; quod colligitur ex Horat. 2. serm. saty. 4. reprehendente Aufidium qui stultè austerum mulsum pro dolci miscbat:

Aufidius forti miscbat vina falerno
Mendose, quoniam vacuis committere venis
Non nisi lene decet, leni præcordia mulso
Prolueris melius.

Vinum autem pessimum quod Juven. loco adducto pedibus admotum vocat, bibebatur ad appetentiam proritandam, primo enim vinum illud insuave vomitum excitabat, dein evacuato per vomitum stomacho edendi bibendique orexis provocabatur. De orexi illa locutus est Juven. saty. 7. versibus supra allatis,

----- de quo sexarius alter

Ducitur ante cibum rabidam facturus orexim.
Dum redit & terras luteo ferit intestino
Marmoribus rivi properant, aut lara falerno
Pelvis olet, nam sic tanquam alta in dolia longus
Deciderit serpens, bibit & vomit, &c.

Id ipsum est quod dixerat Seneca: Vomunt ut edant, edunt ut vomant. Alios tamen in usus ejusmodi bibendi consuetudinem ante cibum, Medici introduxerant. Aliquando enim refrigerando stomacho, aliàs roborando, nonnunquam alvo laxandæ, interdum stringendæ, vel certè alicui corporis imbecillitati corrigendæ ea *αεγροτισμῶν* seu ut loquitur Aëtius *αεγροτισμῶν*, Medici consulebant. Hinc multiplex eorum extitit varietas quod ad diversos tenderent fines. Pal-

Vfus
proma-
sum.

ladius l. 3. tit. 32. meminit propomatis absynthiati, rosati, tit. 27. myrtitis, tit. 28. Thyriacalis. Nicolaus Myreps. sect. 28. sex & viginti differentias propomatis recenset, quarum Paul. Aeginet. & Alex. Trallian. sæpius meminerunt. Quod itaque salutis gratia excogitatum à Medicis fuerat, mox ad voluptatem & ad luxum traductum fuit non si nemagno sanitatis detrimento. Nam ut notat Jacob. Præfectus lib. de vini natura pag. 52. *Vinum jejuno stomacho potum podagram generare potest, substantiam nervorum promptissime offendere, & actus immoderatos veneris excitare.* Possumus autem existimare dulce Vinum seu mulsum ante omnia assumptum fuisse ad evitandam ebrietatem. Docet enim Arist. probl. 12. 13. & 28. sect. 3. Itemque lib. 4. meteor. cap. 9. Vinum dulce non inebriare quod sit lene, crassum ac viscosum vias obstruens quibus vapores ascendunt, inodorum, præterea proinde ad effumandum ineptum, minusque *καταβατικόν* : quod ante Aristot. scripserat Hippocr. lib. 3. de rat. vict. in acut. sed rem omnem eleganter exposuit Plut. sympos. lib. 3. prob. 7. Mercurial. variarum lect. lib. 1. cap. 17. Jul. Guastavin. comm. in prædictum Arist. problema, Septalius ibid. Ludo. Buccaferreus & Francif. Vicomer. in 4. Meteor. Sed his omissis atq; veterum cōsuetudine ante cibum bibendi relicta, insistendū esset propositæ quæstioni, an consuetudo illa sanitati sit utilior, & an salubre sit bibere priùs quàm comedere, nisi eum morem antiquatum & obsoletū animadverterem, neminemque extare tam parum salutis suæ studiosum, qui jejuno bibat. Insuper res ita examinata fuit à Conciliatore, differētia 118. & à Jul. Alex. salub. lib. 30. c. 8. ut doctorum animis nullus hæere scrupu-

218 DE CONSERVANDA

lus præterea possit. Ad alia itaque progrediamur.

Potus
nomi-
ne duo
intel-
ligi.

Dictum est voce Potus liquidum quoque omnem cibum intelligi, quem præmitti volunt Salernitani in cœna, fuit enim mos veteribus ad nos usque transmissus, ut ante cœnam; seu ut verius, dicam ante carnes quidam cibi apponerentur velut ad cœnæ *αεγολιουον*, ut loquitur Alexis Poëta apud

Ante-
cœna
quid,

Athen li. 2. Deipno. quæ ciborum appositio prima modo antecœna ex Macrobio Saturn. lib. 3. c. 13; modo gustatio & gustus ex Martiali ep. 53. lib. 11. modo promulsis, quod ante mulsum daretur ex Lips. lib. antiq. lect. modo prandium ex Horatio saty. 4. modo denique *αεσπιμα*, dicitur vulgo *l'entrée de table*. Cœna enim duplex fuit: una quæ primas mensas contineret, altera quæ secundas. Primarum mensarum pars duplex, *αεσπιμα*, & cœna ipsa: ex quibus duo si placet observabis. Primum *αεσπιμα* dupliciter usurpari, nimirum pro potu ante cibum sumpto de quo supra egi, & pro antecœna seu gustatione: alterum est, antecœnam vocari interdum prandium; quod ex unico Horatio colligere est qui loco laudato sic scribit.

Serm.
l. 2.

-----Ille salubres
Aestates peraget qui nigris prandia moris
Finiet.

Nam quod velit Horatius, ultima mensa mora ingerenda esse, credibile non est; cum Gal. doceat lib. 2. de alim. facult. mora si sumpta post alios cibos fuerint, aut pravum succum in ventriculo offenderint, celerrimè una cum aliis cibis corrumpi novo quodam corruptionis genere quod verbis explicari nequeat. Non est quoque verisimile consulere Horatium nihil sumendum in prandio præter mora: si enim seriem illius loci attendas facile judicabis eum aliter sensisse. Docet enim

quomodo convivio excipiendus sit hospes ex improviso adveniens. Pro cœna jubet gallinam apponi, quæ ne dura sit viva mergatur falerno, pro secunda mensa fungos pratenses laudat, pro antecœna seu propomate mora ante æstum lecta. Restat igitur ut per prandium antecœnam significatam voluerit, in qua esitata mora saluberrima sunt; vel Galen. teste loco supra adducto cap. de fycaminis & moris; quos quidem fructus celerissime aut pertransire, cibisque aliis præire si in ventriculum purum inciderint & sumpta primis epulis fuerint, atque ut loquitur *ἐν τοῖς ἀεσπίμοσι*. Verum enimvero quemadmodum cum veteribus convenimus in propomatis, sic dissentimus in genere ciborum præmittendorum: Illi enim fere edulia sicca & frigida præponebant; à quibus antecœna etiam *ψυχρὰ τετραπύζα* dicta est; cujusmodi erant radiculæ, olivæ, sænumgræcum ex garo, ostrea, echini, cruda olera & cætera quæ enumeratur ab Athen. l. 3. Nos verò ferè humida & calida præsumimus, ut sunt juscula & jurulenta omnia. Nec abs re equidem, cum doceat Galen. loco adducto, & post eum Medici omnes *εὐπεπτα δυσπέπτοις*, liquida solidis, lubricantia adstringentibus, quæ facile descendunt & subducuntur, iis quæ tarde permeant præmittenda esse; quod celerius alterentur, facilius coquantur, commodius distribuantur atque reliquis viam parent. Optimum tamen esset diversi generis cibis non uti, sed unius generis ejusque simplicis. Sic enim visum fuit Clement. Alex. lib. 2. præd. cap. 1. Plut. sympo. 4. probl. 1. Macrob. lib. 7. Saturn. cap. 4. & 5. qui omnes cibum *ἀπλὸν καὶ ἀπελείργον* velut *ἀκνισσον καὶ ὡς ὑπὸ κροῦν μαλιστα τὴν τέλει* commendant, damnant *ποικίλων ἔσθλων*, velut *γοσώδη, ταρραχώδη; βλαβίαις, περὶ χέρας σωμα-*

Horatii loci
cuius explicatus.

Qui cibi præmittendi,

Simplex cibis præferendus.

210 DE CONSERVANDA

των, ἢ ἀπὸ τῆς σωματικῆν inducentem. Quod colligere licet ex Hippocr. lib. de flatib. Avicen. 3. 1. doct. 2. cap. 7. Christoph. à Vega. lib. 2. methodi. med. Med. Senec. epist. ad Lucilium, Stuckio lib. 3. antiq. conviv. ex Gesneri mente, & aliis innumeris. Sed quoniam ii non sumus qui uno cibi genere contenti vivamus, nobis maxime laborandum est, ne toto genere diversis utamur eduliis. Quod si ad multiplices genere & facultate dapes vitæ nostræ institutum nos cōpellat, eum ordinem servare par est quem ex Galeni & Medicorum consilio proposuimus. Nec enim meo iudicio audiendi sunt qui alimenta difficilis coctionis præmittenda suadent ἐυπερίους, vel qui nihil prorsus ordinem servandum præcipiunt. In quos tamen prolixius non declamo; quod eorum doctrinam à viris clarissimis explosam velut futilem & inanem animadverto; maximè à Christoph. Avega lib. 2. de arte med. & à Marsilio Cognato libello peculiari de ordine in cibis servando; licet & hi aliquid diversum à doctrina Galeni passidere videantur.

Ad ordinem quoque pertinere videtur intervallum quod inter primas & secundas mensas ponitur. Breve illud esse debet, imò continuum debet esse totius cœnæ vel prandii tempus, quod sufficiat bene mastigandis cibis, & sedandæ appetentiæ: si longius fuerit, odiosum est & damnosum, dum enim postrema edulia apponuntur, priora ferè excocta; sunt quo fit ut cruda coctis misceantur, quo deterius saluti nihil esse potest.

Tempus in-
ter pri-
mas &
secun-
das
men-
sas.

De consuetudine in cibis servanda.

CAP. XVI.

Omnibus assuetam jubeo servare dietam;
 Approbo sic esse, ni sit mutare necesse,
 Hippocrates testis, quoniam sequitur mala pestis.
 Fortior est metâ medicina certa diata,
 Quam si non cures, fatuè regis & malè cures.

Hic præcepta quædam traduntur de diætâ:
 quorum primum est, omnibus convenire, ut
 servant consuetam diætâ. Per diætâ vero in-
 telligitur administratio cibi & potus. Ratio est,
 quia transgressio à cõsuetudine nocet no cument- Diætâ;
 to magno; consuetudo enim est altera natura. Con-
 Quod ergo diu adsuetum, est in naturam ferè tran- suctu-
 sivit. Quemadmodum igitur naturam custodire do.
 oportet, ita & consuetudinem; præcipue si lauda-
 bilis fuerit. Et quemadmodum servanda est consu-
 eta administratio cibi & potus, ita & consue-
 tudo aliarum rerum non naturalium eadem rati-
 one. Unde si quis consuetus multum laborare,
 velit hanc consuetudinem immutare, ocioque
 indulgere, minus laborare, vel aliud laboris
 genus adsumere, idque alio & tempore & modo,
 ille proculdubio multum ex hoc debilitatur.
 Idem intelligendum de cibo & potu, somno & vi-
 gilia, repletionem & inanitionem, & animæ acci-
 dentibus. In quibus omnibus observanda est con-
 suetudo, si sit laudabilis, vel parum laudabilis sive
 indifferens in bonitate & malitia respectu illius
 ad quod fieri debet permutatio.

Sciendum autem hoc loco debiles & senes fa-

222 DE CONSERVANDA

cilius ferre consuetos labores, quàm fortes atque juvenes inconsuetos. Id quod his verbis confirmat Hippocr. lib. 2. Aphorif. 49. Qui consueti solitos labores ferre, etsi fuerint imbecilles & senes, non consuetis, fortibus atque juvenibus facilius ferunt. Quod verò dicit, inquit, Philotheus tale est. Sunt autem quidam, hic quidem senex, hic autem in vigore ætatis, uterque incipit fodere terram, & seni quidem fodere bene cedit, illi autem qui in ætatis vigore est, minimè: illi quidem ob consuetudinem, etsi imbecillis; huic autem ob inconsuetudinem, etsi robustus sit.

Notionem enim universalem esse oportet, quod exercitatæ partes aliis sunt robustiores, & propter hoc facilè subeunt consuetos labores. Secundum est, malam pestem, id est, maximum incommodum sequi permutationem consuetæ diætæ, ut testatur Hippoc. lib. 2. de victus rat. in morbis acut. nisi fuerit necesse eam permutari, quando est illaudabilis; ita ut inde sequantur pessimæ ægritudines, qualis est prandium sive cœnam pravus cibus terminare. Hujusmodi enim consuetudinem necessarium est corrigi & permutari, non quidem subito, sed paulatim & ordinatè. Nam omnis subita mutatio vehementer nocet, maximè si à consueto ad inconsuetum fiat permutatio.

Subita
muta-
tio no-

Deinde etiam necesse est eam permutari, ne si forte ad inconsueta fiat translatio, sequatur læsio. Nam qui se ad omnem diætam adsuefacit, minus lædetur, cum se ad inconsueta transtulerit. Idem etiam intelligendum de aliis rebus non naturalibus, id quod testatur Hippocr. lib. 2. Aphorif. 50. Quæ ex longo tempore consueta sunt, etsi deteriora sunt, insuetis minus molestare solent.

Oportet igitur ad ea insueta permutari. Unumquodque enim ipsorum, inquit Philosophus, consuetum effectum minus lædit, eò quod natura quidem magis innocuum, sed in consuetudinem nondum venerit: ut consuetus comedere manna, in boni mutatione cibi injuria afficitur, propter desuetudinem: & consuetus bibere aquam, si in meri potionem mutaverit, læditur, quoniam à consuetudine aberrat. Sic & in his quæ particularia sunt. Similiter autem oportet & ad insueta permutare, ut si quando fortuna coegerit, ea ferre possimus, eum enim qui usus est multo nutrimento, oportet & parum comedere, ut causa adveniente ferat & illius usum.

Quapropter quisque cavere debet, teste Rhaze lib. 4. cap. 10. ad Man. ne alicujus rei sibi consuetudinem faciat, quam ipsum observare oporteat, ex cujus observatione constrictionem patiatur. Ut si quis uno cibo consuetè semper utitur, vel aliquo potu, vel omnino ab eis abstinere, vel dormire, vel coire consuescat: & ex aliquo istorum graviter constringatur, maximum incurrit nocumentum, si ab eis abstinuerit.

Quapropter quisque corpus suum sic disponere debet, ut caloris & frigoris patiens esse possit, & ad munitiones & cibaria sibi necessaria aptum reddatur, & ut somni & vigiliarum horas, atque mansiones & domos sine læsione permutare possit. Fortassis enim ex necessitate hoc aliquando agere cogetur. Quod quidem fieri poterit, si consuetudo non observetur ad unguem, sed interdum ad inconsueta transeamus.

Tertium est, fortiorem ac potiozem metam mendi esse certam dietam, quam si Medicus non curaverit, ac aliam indebitam administraverit, fa-

Con-
suetu-
do va-
rianda.]

tuè regit ægrum & malè curat.
 Ali-
 mento-
 rum
 triplex
 genus.
 Est porro triplex diata, sive alimentorum ge-
 nus. Alimentum scilicet plenum, alimentum mo-
 dicum, alimentum tenue. Alimentum plenum, est
 sanorum cibus, qui non solum vires conservat, sed
 auget. Alimentum modicum ad sanos etiam spe-
 ctat, vires quidem conservat, sed non auget. Ali-
 mentum tenue, id est, quod vires imbecilles red-
 dit. Hoc vero alimentum quod tenue dicitur ab
 autoribus in multas partes divisum est; nempe in
 tenue sine aliquo addito; in tenue exquisitè, in te-
 nuissimū & in tenuissimū in extremo. Tenuissimum,
 in extremo alimento est, nihil penitus dare. Et si
 dubitabis, quomodo alimentum dici potest, cum
 nihil datur? Respondemus, ita esse illius vocabuli
 usum apud Medicos. Tenuissimum verò est, dare
 melicrarum solum. Tenue est ptisanæ succus, qui
 si etiam in pauca quantitate sumatur, est exquisitè
 tenuis. Sanos homines non solum conservare de-
 bemus, sed etiam augere, propterea victus plenus
 illis competit. Qui vero ægritudine longa labo-
 rant, vires augere non debent, sed bene conser-
 vare; aliter usque in finem non sufficerent: propte-
 rea hi modico victu cibandi sunt, qui etiam, sanis
 convenit in quibus vires augere non cupimus, sed
 illas solum conservare animo est, quos etiam in
 longo morbo totis viribus servare studemus. Cum
 vero ægritudo brevi terminanda est, si quarto die
 finiri debeat, aliquid dare non est opus. Imo si vi-
 res sufficerent & in septimo terminanda esset, ni-
 hil penitus dandum esset nisi post illum termi-
 num. Unde Hippocr. lib. 1. Aphor. 6. Extremis
 morbis extrema exquisitè remedia optima sunt.

Anim. adverso.

Animadversio.

HOc est ultimum caput quod ad utendi rationem pertinere diximus, in quo agitur de consuetudine, quam tanti fecerunt Philosophi omnes & Medici, ut eam natura non inferiore duxerint. Aristot. lib. de mem. & rem. cap. 2. αἴσπερ γὰρ φύσις ἢ τῶν τοῦ θός, *tanquam enim natura jam consuetudo est.* Lib. etiam 7. de morib. cap. 11. ob id scribit difficile esse mutare consuetudinem, ὅτι φύσις εἰκνεῖ quod nature perquam similis sit; quem admodum probat ex his Eveni versibus :

De cō-
suetu-
dine.

Φημί πολυχρόνιον μελέτων ἔμφοι φίλε κ' δὴ
ταύτων ἀτρέποισι τελευτώτων φύσιν εἶναι.

Multos, quod partum est meditando, permanet annos;
Atque in naturam tandem convertitur usus.

Quod ipsum quoque affirmavit Michael Ephes. comm. in Arist. de mem. & rem. unde eleganter Galen. comment. 3. in lib. Hippocr. de officina part. 21. consuetudinem vocat ex maximorum medicorum mente ἐπικτητων φύσιν, *adventitiā naturam*, quam appellationem post Gal. ei tribuit Meller. lib. de structura hominis cap. quot facultatib; homo præditus est. Ex eo factum esse reor, ut à Sext. Empiri. advers. Mathem. c. 10. consuetudo habita sit nec ars pura, nec mera natura; ἔτι τέχνη ἢ τε φύσιν κὶ σωείθεια *sed aliquid medium inter* **Cōsue-**
tudo
naturæ
nomi-
ne ap-
pellata.

Cōsue-
tudo al-
tera
natura.

P

226 DE CONSERVANDA

ἀλλὰ ἐπὶ τῶν ἱπποκράτους χρόνων, inquit, ἐκ ἄλλοῦ ἢ τὸ ἐν κτ' φφουσιν. ἀλλὰ δὲ τὰ ἐξου. *At vero temporibus Hippocratis non aliud fuit ex natura aliud in cōsuetudine.*

Ex qua quidē analogia consuetudinis cum natura, idem penē concessum utrique Imperium, eadem potestas attributa : licet enim natura omnibus hominibus insita sit & ex primordiis generationis enata, consuetudo verò adventitia, externa & aliunde comparata, iis tamen interdum pollet viribus consuetudo, ut naturæ nomen induat, natura consuetudinis appellatione delectetur. Si quis tamen consuetudinē definire voluerit melius fecerit per ἐξὺν δεκτικῶν, sive habitum, cum Aristotel. probl. 14. sect. 21. quam per naturam acquisitivam cum Galen. Non enim consuetudo sequitur naturam, sed experientiam; cum experientia fiat ex crebra & frequenti actione, in hoc enim differunt experientia & consuetudo secundum Eustatium 1. de arte dicendi cap. 10. quod consuetudo ex actione, experientia ex observatione suboriatur. Vide Francisc. Bonamic. lib. 1. de motu cap. 1. & Crassotum Ethic. lib. 2. Consentiant vero quod fiant ex frequenti & sæpius repetita rerum singularium eodem modo sese habentium usurpatione. Est autem consuetudo duplex : una propria, eaque scripta; *secundum quam civiliter agimus*, inquit Aristot. 1. Rhetoric. cap. 10. altera communis minime scripta, quam singuli hominum observant, quia sæpe & crebro observarunt. Illa dicitur νόμος lex, hæc δεσμός, ἐξου κτ', propriè consuetudo. Priorem illam à postrema nasci voluit Plato lib. de legib. 3. scripsitque lib. 7. consuetudines bonas, leges esse non scriptas, & scriptas leges efficere firmiores. Addit Perithus apud Stob. serm. 37. consuetudinem bonam tutio-

Con-
suetu-
do ut
defi-
niatur.

rem esse lege. Architas Pythagoreus lib. de lege & Just. legibus præfert mores, quod leges efficiant nihil, nisi in mores transeant. Nemo ergo mitari debet quod tanti ab omnibus consuetudo facta sit, quodque à Medicis religiose cautum sit ne quis temere à consuetudine semel concepta deflecteret. Quod ut clarius etiamnum elucescat, quærendum nobis est quod à multis video prætermisum, sed à Galeno expositum libro de consuetudine, quid consuetudo possit & valeat in naturam, & utrum facultates nostri corporis assuefieri possint. Scribit imprimis Galen. 2. cap. lib. de consuetud. ea quæ longa consuetudine sunt comparata, vim fere proprietatis naturalis contrahere, adeo ut omnes facultates naturales, vitales, animales assiduo & consueto rerum naturalium usu sic alterentur, ut cursu temporis infinitos status possint recipere. Nam biliosi homines evadunt in pituitosos, & frigidi in calidos, timidi in audaces, bellicosi in meticulosos: quod exemplis per facultates omnes ductis facili negotio demonstrari possit. Ad facultatem naturalem pertinet nutritio per alimenta familiaria & amica, necnon generatio seu formatio fœtus: at ejuscemodi functiones legibus consuetudinis obnoxie sunt. Quid enim aliud demonstrant ii qui nulli cibo aut potui assueverunt, aut assueverunt veneno? Mago Carthaginensis, Lasyrtha Lasionensis, Andro Argiensis, Jul. viator Eques Romanus ut antea meminimus vitam absque potu transegerunt etiam salis eduliis usi: Galen. tertio simpl. cap. 18. Anum Atheniensem memorat ab exigua cicuta portione auspicata magnam assumpsisse portionem nullo detrimento. Fama est aliquos ita à tenetis assuevisse veneno, ut ipsi corpore essent

Quid possit consuetudo in naturam.

Vis consuetudinis in alteram facultatem.

128 DE CONSERVANDA

venenato & lethali; quod experiebantur muscæ cum eis insidebant. Venena nostris corporibus generari quæ diu sine noxa lateant, jam pridem ex Galeno nobis persuadere sunt conati gravissimi auctores. De forma fœtus ex consuetudine introducta illustre exemplum habet Hippocr. lib. de aër. locis & aquis in macrocephalis, qui cum rotundo ante capite nascerentur, hominum instituto & artificio acuminato capite in lucem prodire. Novi ego nobilem mulierem, quæ quod frequenter auriculam dextram mariti sui vellicaret & extenderet, puellulam edidit dextra auricula multò prolixiore atque longiore. Vidi quoque puerulum qui quod mater perpetuo digitis comprimeret pollicem pugnoque semper contracto esset, simili configuratione natus est; vixque potest jam grandior à tali consuetudine removeri. In facultate vitali eadem alteratio observatur: sic qui frequenter irasci solet ad iracundiam paratior est; equos videmus atque etiam homines tubarum clangoribus exilire ac velut delectari, quibus antea perturbabantur. Meticulosi assuetudine belli audaces fiunt, audaces contrà rebus plerumque inexpertis contremiscunt. Nonne lacenæ mulieres corporis nuditatem sine pudore tulerunt, quam ne scorta quidem nostra sine rubore non sustinerent? Vultum, frontem, oculosque mulierum in quibus pulchritudinis sedem natura collocavit, apertos pudice contemplamur, obscœnas partes nemo sine libidine intueretur. Quemadmodum consuetudo hos animi motus emollit & temperat, sic actiones mentis & sensus aliquo pacto moderatur. Tam imperiosa est in oculos consuetudo, ut solito objecto plus oblectentur quam alio quovis. Europæos candor delectat, nigror Mau-

Viscibus
in genera-
tione
cri-
cem.

Vis
ejus in
vitali.

Vis in
oculos.

ritanos, quo fit ut in signum lætitiæ atque ornatus uigras vestes assumant; quæ apud Europæos mœtoris sunt & funeris monumenta. Invenustarum mulierum deformitatem familiaris & convictus sic lenit vel dissimulat, ut pro ornatu haberi possit. Ad quod non male accommodaveris illud Lucretii de amore lib. 4. de rerum natur.

Multimodis igitur pravas turpesque videmus
 Esse in delitiis summoque in honore vigere.
 Nigra *αελίχρως* est; nervosa & lignea, *ακατάως*;
 Cæcia *παλαδιον*; immunda & fœtida, *δορκίς*;
 Parvula Pumilio, *χαίτων ια*, tota morum sal;
 Magna atque immanis, *κατάπληξις*, plenaque
 honoris,

& illud, Ovid. lib. secundo amorum eleg. 4.

Candida me capiet, capiet me flava puella.
 Est etiam in fusco grata colore Venus.
 Seu pendent nivea pulli cervice capilli;
 Læda fuit nigra conspicienda coma,
 Seu flavent, placuit croceis Aurora capillis.
 Omnibus historiis se meus aptat amor.

Quod dixi de oculis, idem puta dictum de aliis *Vis in*
 quoque sensibus. Catadupani fragorem præcipi- *aures.*
 tantis se Nili nulla molestia auribus sustinent:
 fabri raucos limarum sonos, alii pelvium &
 tintinnabulorum pulsus, nulla potiori ratione *Vis in*
 quàm consuetudinis. Indi ferculis assam fœti- *nares.*
 dam immiscent conciliandæ fragrantia, rustici
 allia; nobiles moschum. Sunt qui ex odore am-
 bari in lipothymiam incidunt, stercoreis fœtore
 excitandi, quales multi habentur inter foricarios *Vis in*
 & scarabeos artifices. Si quis Gallis nostris pul- *lin-*
 lum gallinaceum aut perdicem sine lardo af- *guam.*

230 DE CONSERVANDA

sam apposuerit, insuave illi edulium praebe-
 bit; quod tamen sapidissimum esse qui assueve-
 runt testabuntur. Panis insulsus Parisiensibus
 placet displicet Pictaviensibus, aridet azimus
 Hungaris, Italis nauseam movet. Quærerem li-
 benter cur media hyeme una facies ventis aper-
 ta non obrigescat ut cæteræ partes? Quid ha-
 bent religiosi & Deo sacri homines à cæteris di-
 versum, quod hyeme rigida nudis pedibus ince-
 dentes distillatione perpetua ac tussi non exer-
 ceantur? si consuetudinem excipias quod respon-
 deas nil invenies. In motu vero quot ex consue-
 tudine miranda deprehenduntur? Contemplare
 funambulos, circulatores aspice & agyras, enu-
 mera si potes omnes saltuum & chorearum diffe-
 rentias ac varietates, numerosos illos pedum fle-
 xus, circuitus, mensuras, librationes, expansus,
 pausas, micationes metire, ambulantes manibus
 homines aspice, intuere manuum gesticulationes
 & ut ita dicam locutiones digitorum; nonne
 cum Poëta exclamabis?

Vis in
 tactu.

Vis
 consu-
 tudinis
 in mo-
 tum.

Tot linguarum quot membra viro, mirabilis ars est
 Quæ facit articulos ore silente loqui.

Sed mirabilis consuetudo quæ hominum motibus
 tam certos ac definitos motus imprimat.

Vis in
 princi-
 pem fa-
 culta-
 tem.

Quod ad principes attinet facultates, in eas po-
 tentius consuetudinis micat imperium; quod visus
 est Hippoc. declarare lib. de aëre locis & aqu. ubi
 ait virilitatem & laborum tolerantiam, non tam à
 natura quàm à consuetudine accedere. Et certe si
 veritati sacum demere liceat, fatendum est nos
 non nisi consuetudine vivere, sapere consuetudi-
 ne, mentemque ipsam consuetudine moderari, non
 ratione. Nullibi hodie regnat ratio à consuetudine
 sejuncta, passim consuetudo triumphat absque ra-

tione. Epulæ, instituta, ceremoniæ, studia, fama, divitiæ, honores, religio, omnia ex consuetudine. Aliorum vestigia omnes premimus, & alieno vivimus exemplo. Non quàm bene aliquid fiat aut sapienter advertimus, sed quàm sæpe & quàm à multis. Nemo veritati studet sed frequentia. Hi Platonis Philosophiam, Aristotelis alii dogmata sequuntur non ratione sed instituto. Quam primum quis ex occasione sectam aliquam arripuit, illic firmiter insistitur, nec si affulserit veritas, ab illa hæresi receditur. Id ipsum est quod Arist. infinuavit 2. Metaph. tex. 15. his verbis: *Consuetudo maxime impedit veritatis cognitionem, quod leges declarant in quibus puerilia & fabulosa magis possunt quam veritas in se.* Quo loco ait Aphrodil. *usque adeo consuetudinis quam veritatis majorem esse vim, ut cum falsa sit veritatem tamen superet consuetudo.* Hanc ob rem Pindarus eam appositè orbis dominam ac Reginam vocat, alii Tyrannum, alii dæmonem, nec aliter Cretenses hostes suos diris devovebant quàm ut pravæ ac perversæ consuetudini assuescerent. Sed quorsum hic tam longus de Consuetudine excursus? nimirum ut ostendamus magnam esse ejus vim ac imperium in omnes nostri corporis facultates, eosque sapienter collimasse qui eam velut in alteram naturam converti voluerunt, ubi fixa est & inveterata, semper sequendam minimeque nisi cum periculo deferendam. Verum enimvero multi concedere non possunt consuetudinem abire in naturam; quod ea quæ agunt naturaliter nequeant alio modo agere: sic lapis deorsum semper tendit nec si crebro sursum torqueatur, consuetudinem assumat sursum ascendendi. Huic objectioni satisfacit Aponensis comment. in Probl. 26. sect. 4. statuitque naturalium dupli-

An cō-
suctu-
do ab-
eat in
naturā

cem esse motum & inclinationem. Prior quidem sequitur commistionem primam elementorum dominantium in mixto, & formam datam à generate, & secundum hoc nullam acquirit consuetudinem in contrarium, cum secundum hoc omnia sint inanimata; posterior sequitur formam posteriorem resultantem ex mixtione elementorum aut deforis advenientem, & sic potest habere inclinationem & motum ad id quod fuit primo contrarium per repetitam sæpius actionem. Franciscus Math. Fernandez tractatu secundo de facultat. naturalib. quæst. 1. actionem aliam facit viventium, aliam non viventium. In non viventib. constituit duplicem formã; unam substantialem quæ dat esse specificum imperfectiorem forma viventium; ut pote cum ab ea nulla alia forma dimanet; alteram accidentalem, temperamentum scilicet ortum ex mixtione alimentorum. In viventibus vero ut pote perfectioribus tres formas admittit: primam substantialem dantem esse specificum, & duas accidentales quæ adveniunt enti in actu. Sic in homine est anima rationalis per quam homo est homo, est præterea potentia ad nutriendum, attrahendum, movendum, &c. emanans ab anima rationali, est denique temperamentum ex miscella elementorum natum. Hoc posito primo statuit viventia operari substantia, facultate, & temperamento; non viventia vero, substantia tantum & temperamento. Secundo docet ad hoc ut ignis generet alium ignem, non esse necessariam ei potentiam generativam; cum hæc solum inveniatur in viventibus, sed sufficere ut per suam formam substantialem & temperamentum producat similem effectum; cum etiam in igne sit tantummodo forma substantialis ignis & tem-

peramentum calidum-siccum quo talis forma conservatur. Ex his concludit non viventia consuetudinem non acquirere; cum enim consuetudo sit habitus qui contrahitur in potentia non in substantia quæ determinat potentiam, manifestum est non viventia consuetudinis habitum non contrahere, cum ea privata fuisse omni potentia adstructum fuerit. Enimvero ut mentem meam aperiam, Fernandes pro fundamento supponit quod maximè in controversiam adducitur. Nondum enim satis constat inter Philosophos utrum subjecta agant immediatè per substantiam an per facultatem aliquam mediam ex forma resultantem; quis enim novit utrum magnes attrahat ferrum immediatè per formam suam an an mediate per facultatem aliquam seu potentiam à forma magnetis prodeuntem? Nullus enim dubitat attractionem illam non fieri per temperamentum, cum temperamentum manifestam habeat causam, attractio illa occultam; parum itaque valet Fernandes ratio. Dicendum ergo est, in reb. naturalibus potius ex passione quam ex actione consuetudinem contrahi: sic ferrum aut lignum curvum & arcuatum redditur ubi frequenter patitur contractionem atque curvationem, panni quamcunque in formam diutissimo tempore complicati & convoluti fuerint, si semel explices ad eandem formam redire nituntur: ex diuturna enim passione convolutionibus illis affuescunt, id quod præsertim in undula quod vulgo Camelotum dicitur observare est; à qua Proverbiū Gallicum fluxit: *Il ressemble le camelot, il a pris son ply*, quod ad eos transfertur qui consuetudinem aliquam imbiberunt. Lapis autem projectus in altum, vix à me creditur esse in passione sed in actione violenta, proinde non est mirum

Nostra
opinio.

234 DE CONSERVANDA

si non assuescat, agit enim violenter lapis in aërem; à quo quid patitur quæso? nihil, nisi levem obfistentiam. At cibus in ventriculum non agit, sed fortiter à ventriculo patitur adeò ut ab eo superetur & reddatur tandem ventriculo similis: quid inde accidit tandem? nimirum ut illi cibi sic assimilati convertantur in ventriculi substantiam, producantque humores qui similitudinem obtinent cum cibus ex quibus sunt geniti. Ex hac similitudine repetenda est causa minoris alterationis & facillioris conversionis seu majoris familiaritatis atque convenientiæ. Semper ergo patiendi fit consuetudo, sed passio esse debet rei cui assuescimus, actio & victoria ejus qui assuescit. Quare homo assuescere nequit cibo ex metallis deprompto? quia metalla nonquam ita possunt pati à ventriculo ut ventriculus superior evadat. Quare quidam assuescunt venenis? quia virtutem habent ventriculi satis robustam alterandæ atque domandæ venenorum substantiæ. Quare venenis calidis, ut ait Galen. nemo assuescit assuescunt autem nonnulli frigidis? Quia venena calida quarto gradu talia: sunt ac calor ventriculi qui benignus est & in gradu multo inferiori quam venenatus, vincitur potius quam vincit, dissipatur citiùs quàm dissipat. At frigida venena licet sint in quarto gradu, vincuntur à calore nativo, non intensione sed extensione, ad id enim ut extinguant calorem nativum, debent non solum insitum parti quam afficiunt extinguere, sed aliunde etiam influentem: sed quia mole & quantitate paucum est frigus veneni; idcirco non potest diu resistere calori perpetuo affluenti & succurrenti insito laboranti. Ex. grat. esto frigus veneni assumpti potens & sufficiens intensione

fua ad extinguendum calorem inſitum ventriculi, non ſufficiet tamen ſecundum molem, cur ita è Quia calor ventriculi inſitus fovetur calore hepatis, veſiculæ felleæ, ſanguinis arterioſi, partium circumjacentium; quorum concurſu calor ventriculi qualitate minor frigore veneni, redditur quantitate & mole major unde exurgit tandem caloris ventriculi in frigus veneni victoria. Addo qualitates ſecundas veneni calidi deteriores eſſe qualitatibus veneni frigidi naturæque noſtræ magis moleſtas. Venena calida comitantur acrimonia, mordicatio, urendi, divellendi, putrefaciendi facultas, erodendi quoque ac corrumpendi, adeout nec ſapore, nec odore, nec tactili ulla qualitate delectent; frigida venena præter cruditatem ſummam vix habent aliquid naturæ noſtræ inimicum. Scio quam frigidis argumentis Sanctorius à Sanctorio. l. 4. Meth. vitandorum errorum conetur oſtendere conſuetudinem non eſſe aliam naturam: non ignoro quoque quam pertinaciter Steph. Rodericus Caſtrenſis lib. 2. de Meteoris microf. cap. 12. impugnet historias quæ docent nos poſſe affueſcere venenis, quamque futilem & inanem ſubſtituat opinionem, ſed plura non addo ne in imenſum creſcat opus de conſuetudine: & quod paulatim mutanda ſit prava conſuetudo, non conſertim, videndus Sanctorius loco citato, Vallef. lib. 8. controverſ. cap. 5. Bened. Viſtorius Favent. comment. primo in prognof. Hippocr. part. 14. & comment. 2. part. 11. Villanovan. in ſpeculo introduct. medicin. cap. 82. Chriſtoph. à VVega de arte med. lib. 2. ſect. 2. Cardan. de ſanit. tuen. cap. 4. Aver. & Sehegk comment. in cap. primum lib. 2. moral. Ariſtot.

236 DE CONSERVANDA

Joan. Bapt. Sylvatic. controvers. 14. & 15. Jaco-
tius comment. in part. 10. lib. 2. coac. Hippocr.
Stuckius antiquit. conviv. lib. primo cap. 13.
Jul. Alex. salub. lib. 28. cap. 4. Et hæc sufficiant
ad doctrinam generalem eduliorum intelligen-
dam. Singula edulia deinceps proponentur à pane
ducto exordio.

*De eduliis in particulari ac primo de
Pane.*

C A P. XVII.

Panis nec calidus nec sit nimis inveteratus;
Non bis decoctus, non in sartagine frixus,
Sed fermentatusque oculatusque ac bene coctus,
Et salsus modice, & frugibus validis electus
Non comedas crustam, Choleram quia gignit
adustam,
Et panis salsus, fermentatus, benè coctus,
Purus sit, sanus, non talis sit tibi vanus.

DUO circa Panis electionem tenenda esse
hoc loco præcipitur. Primum, ne actu ca-
lidus ingeratur: talis autem existit recentior, &
jam primum è furno extractus. Nam cum lento-
rem quendam adhuc retineat, vehementer in-
flet, visceraque obstruat, necesse est: eoque ad
sanitatem inutilis habetur: quod 2. Can. tract.
2. capite 572. in hunc prope modum scribens Avi-
cenna, innuere etiam voluit. Non comedatur
calidus, sicut est, quando videlicet è furno ex-
trahitur, hujus enim, quemadmodum & reli-
quorum similibus usus, propterea quod inflet

& immodice viscera obsepiat atque obstruat, naturæ adversus, infensasque est. Hic idem, ut lib. 2. de vict. ratio. in morb. acut. Aphorif. 34. Hippocrates scriptum reliquit, & loco citato Avicenna confirmat, manifesta caliditate & recenti fuligine sitim facit, celeriterque vaporosa humiditate satiat, sed supra suspenditur, & tarde descendit. Interdum tamen (reliquis accidentibus circumcisis) facilius concoquitur, quippe cum sit humidior: idque duobus potissimum modis cognoscitur. Primum ex pueris, fere enim ii maxime eo delectantur, utpote simili. Alterum testimonium ab ætate sumitur. Nam si vetus est siccissimus, eum qui recentissimus est humidissimum esse oportet. Attamen hic etiam victus salubris rationi ut alimentum minus congruit, odoratu tamen præstantissimum habetur. Valenti enim ac suaveolenti vino imbutus & naribus admotus cor ipsum mirum in modum recreat ac roborat: atque hac sane ratione syncope correptis utilissime adhibetur, imo vero & solo ejus olfactu vitam prorogari, nonnulli memoriæ prodiderunt. Quod proinde à Democrito factum esse Diogenes Laërtius lib. 9. in ejus vita his testatur verbis: Cum jam ex senio deficeret, & propinquus videretur morti, morientem sororem, quod ille in celebritate Cereris moriturus ipsa deæ vota exolvere nequiret, bono animo esse jussit, panesque calidos sibi quotidie afferre: eos igitur naribus quum admovisset, vivum se, dum ea celebritas transferret, servavit. Ubi vero dies illi transferunt (tres autem erant) quietissime ac minimo dolore conclusit vitam 109. ætatis anno. Extat super hac re Græcum ejusdem Laërtii Epigram.

Panis
odor.

238 DE CONSERVANDA
ma, sic Latinè conversum :

Quisnam tam sapiens visus, qui tale patrarit
Unquam, quale sciens omnia Democritus?
Qui per tres tenuit præsentia fata dies, &
Illa recens cocti panis odore aluit.

Plura hac de re Conciliator differentia 155. &
Manardus lib. 8. epist. 6. Secundum, ne vetu-
state induratus sive mucidus edatur. Naturæ enim
humanæ, propterea quod nimium exsiccet, me-
lancholicumque succum generet, pro alimento
non convenit.

Panis
electio.

Secundo loco quinque enumerantur panis ele-
cti conditiones. Prima, ut sit bene fermenta-
tus: Siquidem concoctu inter panes, ut lib. 1.
de alim. facult. cap. 9. Galenus attestatur, sunt
facillimi qui plurimum sunt fermentati & pul-
cherrime subacti, quique in clibano igne mo-
derato fuerunt assati. Porro qui fermento om-
nino caret, nemini prorsus est accommodus.
Qui vero parum habet fermenti, hic juxta Avi-
cennæ sententiam ubertim quidem nutrit, sed
nisi multo exercitio ac labore fatigetur qui eo
utitur, promptelæditur. Jecoris enim meatus,
per quos fertur alimentum, obstruit, lienis im-
becillitatem auget, calculos denique in renibus
gignit. Secunda, ut sit oculatus, id est, rarus,
porosus, & minimum ponderis magna mole no-
bis præstans: huic enim viscositatem omnem
sublatam esse perspicuum est. Parum tamen, si
Avicennæ credimus, alit, ventrem excrementis
implet, & facile per intestina descendit, quem-
admodum ille quoque, qui, quod ex farina à
furfure non separata & furfure à pura farina non
separato fiat, *λευπόπυρος* sive *συγκομιστός* à Græcis,
à Galeno vero, *πιτυεύς*, id est, furfuraceus,

& à Cicerone cibarius appellatur. Furfur enim cum nonnihil facultatis habeat absterforiæ, merito intestinis irritatis velox fit ejus dejectio. Iis autem contrarii quidem sunt panes purissimi, plurimum ponderis exigua mole habentes; omnium vero panum tardissime dejiciuntur. Tertia, ut plurimum ab artifice sit subactus, & in clibano mediocriter calido belle percoctus: male namque coctus, cum ægre conficitur, tum ventriculum etiam gravat. Quod Avicennæ etiam testimonio confirmatur, qui loco citato ita fere inquit: Panis qui non probe percoquitur, plurimum quidem nutrit, sed si quis privatus & ab exercitatione alienus eo uti voluerit, celerrime in obstructionis periculum incurret. Hujus etiam generis est in patella coctus; nam partes ipsius intimæ minus belle elaborantur. Sed de hac conditione abunde supra capit9. in Tritico dictum est. Quarta, ut mediocri sit sale conditus: dulcior enim obstruit, falsior exsiccat: qui vero in utriusque excessus medio consistit, si ipsi cætera omnia ante pariter adfuerint, optimum præbet alimentum. Modus vero salis gustu judicandus est; qui namque in longiori hujus mistura offenderit, parvus existit. Quatenus igitur gustus nullum adhuc sensum tristem ex ea mistura percipit, eatenus ipsius copiam augere præstiterit. Quinta, ut ex optimis granis, laudatissimo nimirum tritico sit confectus: de quo satis superque dictum est capite nono. Tertio demum loco præcipitur, ut ab esu crustæ panis, propterea quod choleram adustam atque succos melancholicos generet, abstineamus: quatenus enim ipsa adusta & sicca est, succum etiam inde genitum adustum & sic-

240 DE CONSERVANDA

Cruſta
panis.

cum eſſe oportet. Quod Galeni teſtimonio confirmatur, qui in 4. Hippocratis lib. de victus ratione in morbis acutis commentar. 103. ita ſcriptum reliquit: Ob aſſationem ambuſta, tum ad ſucci bonitatem, tum ad concoctionem ſunt inhabilia, choleramque pariunt, propter eam quæ his accedit acrimoniam. Merito igitur nobiles qui natura bilioſi ſunt utramque ſibi cruſtam, tam ſuperiorem, quam inferiorem auferri à pane curant: quos præcellentes Eccleſiarum proceres atque delicioſes obſonaticis ſpeculationis magiſtri imitantur. Deligenda itaque è pane medulla eſt: quippe quæ melius, firmitus atque velocius quam cruſta præſtet alimentum. Iis tamen qui ſani adhuc ſunt, ſed ventriculum habent humidiorum, quique extenuari cupiunt, cruſta nonnumquam poſt alios cibos veſci conceditur: ut quæ præſumptos cibos deorſum ſubducatur, & os ventriculi roboret. Ultimi duo verſus optimi & ſaluberrimi panis quinque notas continent: nempe, ut ſit probe ſalitus & fermentatus, ut bene percoctus, ut purus ac ſanus, id eſt, confectus ex granis mundis & validis ac bona meſſe collectis, quæ imbrium multitudine vitiata non ſint. Quod Avicenna loco citato his fere verbis innuere etiam voluit: Oportet, inquit, ut panis ſit mundus, ſalitus, belle ſubactus, fermentatus, probe coctus & heſternus, hoc eſt poſt biduum non reſiſtus. Minime præterea ſilentio prætermittendum, quod major panis portio ex comparatione ſemper ſumenda ſit ad piſces, herbas, & fructus humidiores, quam ad carnes & ova: rursus ad carnes major, quam ad ova: & ad mollia ova copioſior, quam ad dura. Addam tritum in ſcholis

Medico-

Medicorum dictum ; Differtionem utique omnem esse incommodam ; verum quæ ex pane fiat, pessimam. Quod sane desumptum est ex 3. 1. doct. 2. cap. 7. Avicennæ, ubi inter reliqua sic ferme scribit : Panis impedimentum, ubi non percoquat venter, maximum censeretur debet : carnis vero non ita. In stomacho quippe residet diu onere imprimis molesto : quod si non concoctus satis tandem dilapsus fuerit, hepar præfarcit ac mesaraicas. Caro autem majorem ducit cum humano corpore similitudinem ; proinde ex ea minus provenit nocumenti, & hepatis aut mesaraicarum præfartio levior, ac curationi minus minusque obfistens, imbibentibus membris longe proclivius ob cognitionem quandam carnis succum, quam panis. Hæc Cælius Rhodiginus lib. 5. cap. 26. lection. antiq. Sciendum præterea, quod panis ex farina cribro secreta & a fure repurgata majus ac purius præstet alimentum : furfuraceus vero, id est, cui furfuris non nihil commistum est, minimum quidem omnium nutriat, sed facilius, ceu antea quoque diximus, per alvum subeat. De pane plura Galenus lib. 1. c. 9. & 10. de alim. facult. & lib. 5. cap. 8. de sanitate tuenda.

Animadversio.

Hucusque eduliorum consideratio generalis fuit, quæ restat particularis erit, & circa singula hominis alimenta occupabitur. Quæ sint autem edulia homini propria atque convenientia quibusve ex rebus eruantur, scire is debet qui singula edulia examinanda sibi proposuit. Ad quod

Q

Edulii
defini-
tio.

Edu-
lium
ho-
minis
quale.

Acci-
dens
nutrire
nequit.

Elemē-
ta ali-
menta
esse
non
pos-
sunt.

quidem constituendum uno argumento opus est ex edulii ipsius definitione desumpto. Definitur edulium, id omne quod propter convenientiam atque familiaritatem naturæ, substantiam hominis alere, hoc est reparare atque augere aptum natum est. Quicquid ergo toto orbe terrarum ejusmodi erit, ut familiaritatem naturæ cum homine habeat, ob idque substantiam hominis alat, reparet atque augeat, id omne homini proprium & conveniens edulium statuatur. At vero quicquid toto orbe existit, aut est substantia, aut accidens. Accidens quidem quodcumque illud sit, ad augendam reparandamque substantiam profus ineptum est: cum enim simplex sit ens, non mistum corpus, cujusmodi debet esse alimentum, certè homini conveniens cibus esse non potest. Quæ ratio deducta est ex Aristot. lib. de sensu & sens. cap. 5. contra Pythagoreos stantes odore ali quædam animalia. Præterea cum alimenti rationem obtineat id solum, à quo calor opem per coctionem segregantur excrementa; coctionis autem opera nullum excrementum nec sensibile nec insensibile separari possit ab Accidentibus, restat ut Accidentia edulia esse non possint: quam demonstrationem attulit prædicto loco Aristoteles.

Sequitur ergo ut edulium sit in genere substantiæ. Est autem omnis substantia physica, continuo etiam corporea, seu ea sit simplex seu mixta. Ad simplicia corpora pertinent quatuor elementa, quæ alimentorum censum nullo quoque pacto augere possunt. Cum enim alimentum compositum esse debeat & heterogeneum, ut familiaritatem cum corpore hominis quod mistum est & heterogeneum, habere possit, elementa autem simplicia

sint & homogenea, profecto elementa nunquam poterunt esse alimenta.

Ac primo quod ad ignem attinet, is ejus conditionis est, ut destruere atque consumere potius hominis substantiam possit quam reparare aut fovere: Atque inter Auctores nullus hucusque eum inter alimenta reposuit; quo fit ut longiori refutatione non indigeat.

Ignis non alit.

Aërem autem plurimi veterum atque Neotericorum opinati sunt inter alimenta annumerandum. Hippoc. & Gal. multis in locis triplicis alimenti meminerunt; solidi, liquidi, & aërei; quo postremo spiritus nostros ali & reparari voluere. Theophrastus libro tertio de caus. plantar. cap. 8. & 14. terram ait effodi ab Agricolis ut subingrediatur aër ad radices plantæ, quo postea nutritur. Olympiodorus comm. in Phædonem Plat. & alicubi ni fallor apud Photium in biblioth. refert Aristoteli visum hominem qui omni alimento abstineret & aëre solummodo ac sole victitaret. Fuerunt è Platoniceis qui assererent alicubi amplissimas esse terræ plagas in quibus homines viverent solo aëre. Astomorum gens, sine ore habitantium & odore quem naribus trahit, vivere circumfertur: nullus illis cibus, nullus potus est; solis radicum florumque odoribus vescuntur, sylvestriumque malorum quæ secum portant longiore itinere ne desit olfactus. Apud Tertullianum in pallio fertur & *Quadrupes quædam tardigrada, agrestis, humilis, de mediocribus oppido, sed nomen grande; Chameleontem qui audierit haud ante gnarus jam timebit aliquid amplius cum leone, illa se juna semper & indefessa pellicula vivit, oscitans vescitur, follicans ruminat, de vento cibus.* Scaliger exerc. 2 29. art. 2. Manucodiatam avem atque Ca-

Aër an nutciat?

Q ij

244 DE CONSERVANDA

nem levem aëre solo aut vapore vivere admittit. Argentarius ipse comm. 2. in primum Aphor. quibusdam hominibus solum aërem sufficere ad vitam dixit, *Tunc*, inquit, *sub aëre vivitur qui simplex non est, sed ex aliis elementis compositus & propterea non ineptus ad levissimam nutritionem.* Quod ipsum videtur quoque probabile Rondeletio primo de piscib. cap. 13. Verum enim vero licet his similibusque argumentis satis confirmati opinio illa videatur, attamen si ad libellam veritatis expendatur, parum eam tutis firmisque adminiculis innixam observabimus. Quod enim spectat ad Hippocratem & Galenum, qui aëre nutriri spiritus asserere visi sunt, eos metaphoricè ac improprie locutos pronuntiandum est, sic ut alimenti nomine usi sint ad significandum quodcumque adjumentum quod ex inspirato aëre spiritibus accedit. Et certe Hippoc. lib. de diet. distinctionem affert inter verum & improprie dictum alimentum. *Alimentum, inquit, non alimentum, si alere non potest, nomine alimentum, re autem non : opus alimentum nomen autem non.* Quem locum exponens Fortun. Licetus lib. 2. de his qui diu vivunt sine alimento, ait duo esse alimenti nomine donata : alterum est alimentum nomine tantum, non etiam re ac opere ; alterum vero est alimentum non solo nomine, sed re atque opere. Primi generis alimentum est alimentum æquivocè dictum quod nutrire non potest ; secundi vero generis est proprie dictum alimentum quod verè nutrit. De priori illo aër inspiratus dicitur, quia conservat viventis substantiam temperando æstum caloris nativi, atque adeo prohibendo ne humidum nostri corporis celeriter absumatur : hoc autem dum præstat, quis

Aër
non
nutrit.

VALETUDINE. 245

aërem propriè nutrire dicat ? nemo sanè , sed æquivocè. Idcirco eodem libro subjunxit Hipp. *Pulmonem contrarium corpori alimentum trahere, reliqua vero membra idem alimentum. Omne enim alimentum,* ait Gourmelanus in comment. *calefacit augetque caloris nativi substantiam, aër autem omnino refrigerat.* Deinde omne alimentum coquendo crassescit, aër vero quo magis elaboratur eo magis attenuatur. Non est ergo aër, vel Hippocr. teste, verum propriumque nutrimentum, sed improprium & metaphoricum, quale chylus dicitur esse ventriculo, serum sanguinis renibus. Simili explicatione satisfieri potest auctoritati Theophrasti scribentis aëre plantas nutriri, id est juvari: aëris enim beneficio attenuati liquores & succi terræ per fibras plantarum tenuissimas facillimè disseminantur atque derivantur. Quod ergo aëris tenuitas pro vehiculo alimenti existat, dicitur à Theophrasto aër plantarum esse alimentum. Porro miror quomodo Olympiodorus dixerit Aristotelem vidisse virum solo aëre victitantem, cum nullibi apud Aristotelem verba illa extant: imo vero cum ipse Aristot. lib. de sensu & sensili, cap. 5. expressis verbis contrariam opinionem secutus sit, contendens adversus Pythagoreos nulla animalia solis odoribus nutriri. Sed si ipse est Olympiod. cujus meminit Photius in biblioth. non valde mirum est si hoc Aristoteli affinixerit, cum dicat Photius ejus hominis *orationem indignam esse qua historia annumeretur*, Figmenta Platoniorum & Plinianæ de Astomis fabulæ nec fidem nec auctoritatem merentur. Commemorat vero Jacob. Dalechampius comment. in

Hipp.
expli-
catus.Theo-
phra-
sto res-
ponde-
tur.

Q iij

246 DE CONSERVANDA

Cha-
mæ-
leon
vesci-
tur
mus-
cis.

An aër
fit mi-
stum
corpus.

Mi-
stum
& im-
purum
diffe-
runt.

Plin. cap. trigessim. tert. libri octavi, post Joseph. Scaligerum & Gesnerum, Chamæleontem locustis, formicis, muscis, aliisque insectis vesci, quæ lingua sua corripit, retineat, & ad se adducat. Quod ipsum compertum habemus de Cane levi & Manucodiata ave, de cujus victu agit Ulyss. Aldroand. Ornith. lib. duodecimo, cap. vigesimo primo. Superest ut Rondeletio & Argenterio satisfaciamus, afferentibus aërem nutrire quod simplex non sit sed mixtum corpus. Verum aut aërem concipiunt sub natura elementi puri, aut quatenus à nobis quotidie hauritur & inspiratur. Si primo modo, nunquam diffitebuntur aërem esse corpus simplex, proindeque nutritioni ineptum: Si secundo modo sumpserunt, tum distinguant necesse est inter corpus mistum & inter corpus impurum: mistum enim corpus dicitur quod ex pluribus constituitur secundum minimas partes inter se ita confusis, ut nullius earum natura integra sensibusque conspicua fervetur, sed coeant omnes in unum compositum novæ speciei ac diversæ ab elementis simplicibus ex quibus compinguntur. Impurum verò corpus vocatur, cui additur aliud corpus diversæ naturæ; à quo alteratur quidem ac in sua puritate labefactatur, sed non secundum naturam mutatur. Jam vero aëri, quem haurimus, vapores quidam admiscuntur qui ejus puritatem labefactant, sed ejus naturam minimè commutant: non faciunt enim sua admistione, ut naturam aëris exuat aër, quod facere tamen deberent si novum corpus mistum constituerent. Igitur aër impurum corpus dici quidem potest, quia vaporum admistione purus ac sincerus non permanet, qualis debet esse sua natu-

ra : sed non potest dici mistum corpus , quod ex illa admistione uovam corporis speciem non constituat. Ex his sequitur falsam esse Argenterii assertionem , indeque colligitur aërem ex censu alimentorum prorsus esse eliminandum.

Quod dictum de igne & aëre , id transferendum ad aquam & terram : In eis tamen major videtur difficultas cōstitui, quod hæc corpora non sint ad sensum ita simplicia & homogenea atque sunt ignis & aër. Et aqua quidem gravissimos habet sui fautores , rationesque sibi ministrantes nec jejunas nec leves , quas tamen in caput de potu aquæ rejicimus , ubi commodissimè inquiretur num aqua nutriat , aut quem usum homini epota adferat. Superest ergo ut examinemus utrum aliquod alimentum ex terra deproxi queat. Non hic desunt gravissimorum virorum auctoritates terram animalibus in alimoniam cedere asserentium. Ac primo quidem Aristot. lib. 8. de hist. anim. cap. 5. lupos ait esurientes certam terram devorare. Scriptum est 3. Geneleos inter maledicta serpentis, *Quod super pectus graderetur & terram comederet cunctis diebus vite sua*; quo fit ut tota hyeme serpentes in latibulis degant sola terra victitantes. Idem Arist. lib. eodem cap. 26. observat *elephantes agrotare si comederint terram* , nisi ea frequenter utantur , tum enim nihil sentiunt mali. Addit insuper lapides etiam eos interdum devorare. Nemesius Episcopus & Philosophus magni nominis, lib. de natura hominis cap. 1. notat *Galeritas, columbas quoque & perdices terram edere*: *κόρυδοι εἰς τὸ γῆν* inquit, *καὶ περισσεύει πολλάκις καὶ πέρδικας τῶν γῆν φάσκει.* Quid plura? Scalig. exer.

Terra
an uu-
triat.

Quæ
anima-
lia ter-
ram
come-
daat.

Q iij

248 DE CONSERVANDA

cit. 182. art. 1. in terra degere, & è terra vivere vult Bufones; Cardan. lib. 7. de rerum variet. cap. 27. multa animalia cœnum edere ait, alia vero lapides ut Indicus Lacertus & vitulus marinus: at nullum animal tot lapides devorare addit ac Lacertum Indicum, in cujus ventriculo maxima copia arenæ & lapillorum inveniri solet. Nicolaus Monardus apud Clusium exoticorum lib. 10. cap. 37. Armadillum memorat (quem Brasiliiani Tatou vocant) animal porcellimagnitudine sub terra talpæ ad instar degens & è terra vesci creditum, quod foris nihil edere conspiciatur. Omitto Strutiochamelum, Mures parios, pisces fossiles, inclusas imis saxi ranas, aliaque subterranea animalia, quæ terra pro alimento uti perhibentur. Subjungo unam aut alteram rationem quæ terram nutrire posse confirmat. Prima ex Cardano depromitur loco citato in hunc ferme modum: Illud omne nutrire potest quod humido pingui constat, atqui omne mistum seu terra fit, seu lapis, humido pingui præditum est, ergo & terra & lapis nutrire potest. Altera ratio Plutarchum habet auctorem Opusculo de capienda ex hostibus utilitate, quo loco scribit animalium ea quæ validissimo sunt ventriculo & sanitate firmissima, lapidibus & testis ali posse, propter spirituum vehementiam & calorem. Tertia ratio omnium firmissima apparet cum ex familiaritate terræ cum animalibus desumpta sit, sic verò se habet: Iisdem rebus nutriuntur animalia quibus constant, atqui animalia multa terra constant, cum plurima sponte è terra nascantur, neque solum imperfecta sed perfecta etiam: imo si Avicennæ, Pomponatio, aliisque philosophis credere licet, homo ipse. Ergo &

Proba-
tur ter-
ram
alere.

homo & animalia tam perfecta quam imperfecta terra nutriri possunt. Nonne Galen. 1. de Sympt. causis cap. 7. & Alex. Aphrodif. Probl. 73. lib. 2. mulieres gravidas interdum cimoliam terram, nonnumquam testas vel extinctos carbones appetere monuerunt? Hippoc. 2. Prorhet. decolores ad longum tempus ait capite dolore, lapides ac terram comedere, & hæmorrhoidibus tentati. Imo vero lib. de superfætatione subdit, ex capite nati infantis se deprehensurū num mater dūm grāvīda esset terram esitaverit. Ut ut se habeant tantorum virorum auctoritates, nunquam tamen apud me impetrabunt, ut terram edulium esse hominum concedam. Quod ad Arist. attinet lupos terra vescientes introducentem, suam ipse non protulit, sed alienam sententiam; deinde ut observat Scalig. comm. in eum locum, notant rustici lupum famelicum non terra vesci ut alatur, sed ut equum aggressurus pondere suo aggravet atque prosternat, deinde terrā remove ac præda expleri. Quæ sententia est etiam Alberti Magni lib. 7. de animal. cap. 5. Sed cum Arist. dicat lupos non quamvis terram vorare, sed *in* certā terram, suspicio est eos per famem ad terram quamdam viscosam, glutinosam & argillosam recurrere, qua non pro alimento sed pro medicamento utantur: ejuscemodi enim terra corrugatum præ fame & exasperatum ventriculum lenire optimè potest, sicque ad tempus famis molestiam temperare, ut eleganter annotavit Fortun. Licetus lib. 2. de iis qui sine cibo vivunt cap. 103. Serpentes autem qui, Genes. dicuntur terram comedere, ad dæmones transferuntur qui homines è limo terræ formatos perpetuo appetunt, ut inferno devorandos præbeant: Maledictio, inquam, illa non ad ve-

Respon-
detur
prædi-
ctis ob-
jection-
ibus.

Cur lu-
pi terrā
edant.

Serpen-
tes ter-
ra non
alun-
tur.

250 DE CONSERVANDA

rum serpentem, sed ad diabolum referenda est, quemadmodum sentiunt D. August. lib. 11. de Genesi ad litter. cap. 36. Rupertus lib. 9. de Trinitate cap. 18. & D. Gregorius comm. in Psal. 101. Verum ut dem hoc ad serpentes & colubros pertinere quibus apud Esaiam pulvis pro pane esse dicitur, quique apud Micheam lingere perhibentur pulverem; si tamen vim verbi Hebraïci expendamus, non erit quod multum miremur. Tribus enim illis scripturæ locis vocabulum *Aphar*, positum fuit, quo *Humus*, terra limosa, seu lutulenta designata est quæ in se varia insectorum, plantarumque semina continet quod experimento quotidiano innotescit. Si enim terram limosam, hoc est terram aqua madidam ac subactam aliquo vase reponas & exponas aëri, nullis præjectis seminibus. intra aliquot dies & herbulas & vermiculos excrevisse deprehendes. Quid ergo mirum est si serpentes dicantur ea terra vesci cum in ea reperiant vel herbas, vel vermes, vel eorum semina ad esum aptissima? Deinde cum formulæ loquendi sacre Scripturæ ad hominum captum ut plurimum conformatae sint, dictum hic est serpentes terra vesci, quia multis mensibus in terra sine cibo vivunt. Vix autem credidissent Israëlitaë tandiu hoc animal posse sine cibo vivere cum viderent cætera animalia quotidiano cibo uti. Quod tamen absurdum non visum est Aristoteli aliisque Philosophis, præsertim cum experientia constet plusquam sexcentos colubros invicem complicatos & conglobatos media hyeme reperiri in terræ cavernis & educi velut mortuos & inanes: qua forma impossibile erat ut aliquo uterentur. Licet autem hæc divini Legislatoris menti non repugnent, attamen existimo serpentem dictum esse vesci terra metonymicus pro eo

quod est vesci iis quæ terra producit, sic enim & eodem capite Adamo præscriptum est secundum 70. interpretum expositionem ἐπιγάρματα ἢ γὰρ τοῖς ἔργοις σου : ἐν λόγοις φάγη αὐτὸν πᾶσις τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου : *Maledicta terra in operibus tuis, in tristitiis comedes eam cunctis diebus vita tua.* Nemo non videt dictum Adamo ut comedat terram hoc est ea quæ è terra producuntur, idem igitur putandum dictum fuisse serpenti. Venio ad Elephantem qui lapides interdum devorare fertur & impunè edere terram. Hic primo si Aristoteli Aristotelem oppono, credo neminem mihi fore succensurum nec multum in ejus auctoritate positurum. Qui ergo dixit Aristot lib. 8. de hist. animal. cap. 26. Elephantem terram comedere, idem eodem lib. cap. 5. dixerat uni lupo hoc evenire solique illi proprium esse. Sed expendamus verba Aristote. Elephas, inquit, ἐδίηπῶ γῆν, καὶ πίνει τὰς λίθους, edit terram, & saxa devorat. Bene dixit saxa devorare ut ostenderet mandi & coqui non posse in ventriculo, sic pueri devorant nucleos cerasorum & prunorum; nonnulli aurum quoque sed nec coquunt nec conficiunt. Edit autem terram à qua redditur invalidus si ejus esum intermiserit, si non intermiserit nullo nocumento afficitur. His verbis nemo non videt terram edi ab Elephanto non in cibum, nullus enim cibus dum intromittitur nocet, sed in medicamentum. Obnoxius est Elephas statuosis ægritudinibus, urinæ suppressioni, & alvi adstrictioni: his domandis malis quidni utatur eo terræ & lapidum genere qui incidendi, detergendi, attenuandique facultate præditi sunt? Idcirco dixit Scalig. in eum locum, *Elephantis, inquit, sunt alvini intercepta etiam urina. Terra asitacione preveniunt morbum hunc.* Ut enim instinctu naturali norunt animantes

Elephas
cur ter-
ram
edat.

Aristo-
teles
expli-
catus.

252 DE CONSERVANDA

Aves
arenas
edunt.

Histo-
ria no-
tanda.

brutæ suos morbos ita sua noverunt remedia. Nemo ergo curiosius sciscitetur quam terram Elephantum comedant & à quo instincti sint, id enim perinde esset, ac si quis quæreret cur natura sit natura, cur pisces natent, volent aviculæ, quadrupedes incedant. Quod ægrotanti Elephantum est terra, id perdices, gallinis, columbis aliisque pulveratricibus avibus sunt arenæ, lateres & nitrum, iis enim rebus aves illæ delectantur non ut alimentis, sed ut condimentis. Idcirco monet Aldroand. Ornithol. lib. 15. cap. primo art. de pastoris Columbarum officio, salsa tam avidè appetere Columbas, ut hospitia non commutent si argillam parietum sale condiveris. Videas itaque eas aves nitrosi pulverem comedentes, qui rimis & foraminibus parietum adhærescit; non ad nutritionem, sed ad detersionem eorum quæ nauseam eis movere possunt. Ut autem demonstrem ejuscemodi arenulas in succum alimentarium non converti, sed integras nonnunquam per totum corpus avium illarum deferri, placet referre historiam ex Jul. Cæsar. Scalig. comment. in lib. primum Aristot. de plantis pag. 28. *Perdices, inquit, in ea parte Vasconia cujus ager sabulosus est esitavi, offensi sunt dentes inter mandendum, lapillorum duritia, primum ibi cum misero coquo putata est ratio. ejus opera non sine jurgio. Ille negare, Atque ut innocentiam securiorem fecerat sui conscia sedulitas, poposcit alam ac momordit. Illico tantumdem causatus sectaminus ostendit lucidissimis arena gramulis differtam, postridie narravi ordine quasi miraculum amicis. Quos inter Regulus quidam aucupii studiosus, Quid mirum inquit si in sabuletis victitans avis sui cibi refert primordia? ubi facta sementes sunt, inops pabuli alio se confert Perdix.*

Proinde sues secuta sub sub eribus aut illicibus, glandis, aut Acyli micis qua ex illorum cadunt ore, sabulo obductas vorat Quis dubitabit amplius arenulas illas non confici ac dissipari in ventriculo illarum avium? Profecto si dandum est aliquid nostris conjecturis, crediderim terram, sabulum, arenam, lateritiumque pulverem & alia ejusmodi appeti per famem & devorati à prædictis avibus ad refrigerium caloris nativi: cum enim calor ventriculi earum urgente fame vehementer æstuet, adeo ut colliquationem penè inferat, ad ejusmodi corpora terrea ut pote admodum frigida & difficulter incalescentia refugiunt, quo fervor ille ventris infringatur & aliquo pacto contemperetur, non ut eo veluti cibo recreetur ac foveatur.

Ab his avibus pergo ad bufonem, & lacertum indicum, cujus ventriculus lapidibus & arenulis turgescere narratur. Ac bufo quidem non magis terra nutritur quam serpens, certè eum araneis, & vermibus insidiari sæpe deprehendi: hyeme cum vix appareant corpusque habeant totum emaciatum, nescio quem succum alimentarium è terra depromant, eos potius sine cibo degere tunc temporis concedendum videtur, cum naturam habeant seu temperamentum à serpentibus non admodum dissimile. Ridiculum autem est putare lacertum indicum ali terra, quod ventriculum lapillis refertum obtineat: idem enim erit dicendum de homine in cujus membris omnibus quotidie lapillos & calculos videmus succrescere quemadmodum ex multis auctoribus collegerunt Schexius in suis observationibus & Donat. Marcellus lib. de Medica historia. Quod vero convincit lapillos eos non nutrire, illud est, quod ii quotidie

Bufo
edit
vermes.

non atterantur, coquantur, dissipent, minuantur, sed potius augeantur ac multiplicentur. De Tartou animali brasiliano, quod nihil edere creditur præter terram, mera fabula est, nam Gesnerus appendice quadrupedum vivipar. hoc animal in nostram Galliam vivum allatum fuisse prodidit, ubi seminibus & fructibus vesci visum sit: ex quo certè eorum hominum sortem deploro qui non nisi alienis oculis vident, aliorumque relationibus nimium fidunt. Strutiochamelum ferrum consumere jam nulli credunt, nisi qui nondum are lavantur. Mures, pisces fossiles & inclusa saxi ranulæ quia sine cibo vivunt, idcirco terra vesci creduntur, sed ex dictis quam inutilis illa sit ratiocinatio, satis intelligitur. Diluamus modo Cardani syllogismum adstruentis terram & omne

Omne
mistum
non
constat
humido
pingui

mistum humido pingui constare, proindeque nutriendi potestatem possidere. Imprimis falsum est omne mistum humido pingui & aëreo præditum esse: docet enim Aristot. duplex esse humidum: aliud pingue & aëreum, aliud vero aqueum, & aërium quidem humidum nutrire potest, aqueum vero nequaquam, quia est vitæ principii omnino adversum. Sic ut ergo corpora mista naturam suorum principiorum retinent, ita alia sunt humida aërea & pingua, alia humida aquea; ex quo colligitur non omnia mista humido pingui constare, cum aliqua humido aqueo prædita sint. Ac certe inter ea quæ humido aqueo constant, habentur lapides, arenulæ, calculi, quorum materia immediata, si philosophi audiantur, est siccum terreum cum humido aqueo commixtum, qua occasione lapides ex alimentorum censu expungentur. Quamvis autem daremus terram hu-

mido pingui & aëreo constare, nondum tamen obtineret Cardanus eam nutritioni aptam esse: non enim omne humidum pingue nutrit. Omne quidem quod nutrit humido pingui abundat, sed quicquid humidum pingue habet, protinus nutriendi facultatem non obtinet. Venena enim omnia & medicamenta, pleraque etiam metalla humido pingui abundant, & tamen non nutriunt. Quid ita? Quia nonnulla illorum tam pravis vigent qualitatibus ut calorem nostrum dissipent ac obruant; Nonnulla humido pingui adeo ex igno, aut tam tenaciter confuso, cum sicco terreo prædita sint, ut non nisi ab ingenti & vehementi calore fundi, liquari, ac separari valeant. Talis autem non est calor noster nativus, imo potius blandus est ac mitis, non est ergo mirum si ea corpora succum alimentarium nobis suppeditare non possint. Concludo ergo contra Cardanum lapides & arenulas humido pingui non abundare, vel certe tam exiguo & tam tenaciter cum sicco terreo fixo, ut calore nostro miti & benigno coqui non valeant, separari, atteri, comminui & in substantiam nostram converti. Quod attinet ad Plurarchum asserentem nonnulla animalia aliis testis & lapidibus ob ingentem eorum calorem: hoc doctrinæ gratia aut veritatis ergo non protulit, sed per quandam similitudinem à qua diversum aliud deduceret ac probaret: Quem admodum, inquit, qui valido sunt ventriculo serpentibus ac lapidibus ingestis non offenduntur, qui autem sunt debiles, pane & vino læduntur: sic stulti corumpunt amicitias, sapientes vero etiam simulatibus proficiunt. Ex his nemo colligat velle Plurarchum lapides alere, sed quosdam homines tam vivido calore nativo esse, ut quævis edulia conficiant & quævis excrementa

Pingue
mistum
omne
nō alit;

Plurarchi
locus
exponitur.

256 DE CONSERVANDA

corpore excludant nullo inde accepto detrimento. Restat ultima ratio, qua velut Achille fortissimo ac validissimo utuntur adversarii. Eadem, inquiunt, generationis & nutritionis est materia, iidem ergo nutriuntur animalia quibus constabunt; atqui animalia constant terra, alias numquam animalia sponte è terra producerentur, ergo animalia, saltem ea quæ sponte è terra producuntur, terra nutriuntur.

Ani-
malia
sponte
è terra
nas-
centia.

Home
sponte
à terra
produ-
ctus.

Equidem negari omnino non potest, quin pleraque insecta ex terra sponte prodeant absque ulla maris & fœminæ conjunctione. Aristoteles, Ælianus, Olympiod. Diod. Siculus, Strabo, Plinius, Mela, Oppianus, Theophrast. Macrob. Jean. Grammaticus inter veteres, Fortunius Licetus lib. de spontaneo viventium ortu; Guilandinus in comment. de Papyro, Baptista Porta lib. de magia, Avicenna, Cardan. Scaliger, VVendelinus lib. de Nilo, Lipsius de stoica Philosophia, Bodinus, Pomponatius, Cæsalpinus inter Neotericos tot exemplis fecerunt ut de ejus rei veritate nemini dubitare liceat. Sed quod nonnulli velint etiam perfecta animalia atque hominem ipsum eadem ratione produci citra maris & fœminæ congressum, hoc ipsum est quod nec credibile est nec possibile. Vetus tamen ea opinio Platonis & Aristotelis autoritate roborata. Siquidem Plato in Politico narrat Saturni tempore nulla marium fœminarumque extitisse conjugia; quod omnes ex terra reviviscerent, *ἔδ' ἐκ τῆς γῆς γυναικῶν ἢ παίδων ἐκ γῆς ᾧ ἀνθρώποις κούτο πάντες*. Subdit in Menexemo primum hominem Atticæ regionis potius de terra quam de matre productum, hac conjectura quod non terra mulierem conceptu partuq; imitetur, sed terram mulier. Aristoteles multis in locis pre-
ceptoris

ceptoris sententiã amplex⁹ est. *Verisimile est*, inquit libro secundo polit. c. 8. *priscos illos homines, sive ex terra geniti fuerunt, sive ex corruptione aliqua servati, ignaros fuisse & insipientes.* Problemate vero 15. fact. 10. ut rationem reddat animalium quæ sine coitu maris & fœminæ nascuntur, docet magnas mutationes temporum causas esse generationis majorum animalium, parvas vero minorum. Sed & libro septimo metaphys. cap. 7. vult in iis quæ fiunt natura eadem, & ex semine & absque semine fieri. Denique suam mentem clarius expressit libro tertio de generat. animal. cap. 11. his verbis. *Quamobrem de prima hominum atque quadrupedum generatione, si quando primum Terrigena oriebantur, non temerè existimaveris vel ex verme, vel ex ovo oriri, sed minus rationis est ut ex ovo prodierint, nullam enim generationem animale[m] talem videmus, sed alteram ex verme; scilicet tum sanguineorum, tum exanguium, tum testaceorũ.* Hauserant, ni fallor, Plato & Aristotel. ex Ægyptiorum mominentis eam opinionem; persuaserant siquidem sibi Ægyptii spontaneo ortu cum reliquis animantibus primos homines in Ægypto velut plantas succrevisse: quod observatum habes apud Diod. Sicul. lib. 1. bibl. cap. 1. Theodoretum sermone 5. de natura hominis, Euseb. preparat. Evangel. lib. 7. cap. 17. Justinum historiarum lib. 2. Justinum Martyrem in Parænesi, Jacobum Martinum Scotum de prima generat. cap. 17. & apud Ottonem Heurnium Lugdunensem Profess. mihi amicissimum egregio opere de Philosophiæ primordiis cap. 13. Indici. Sed cum opinio illa vetustate ac senio deficeret, eam Arabum scholæ renovarunt & ad nos usq; transmiserunt. Algazeles enim, & Avicenna lib. de diluvio, Albert. Magnus lib. 8. Phys. & 2. Meteor.

R

238 DE CONSERVANDA

Petrus dein Pomponat. in Apologia & in libro de immortal. animæ, Joan. Bodinus comm. in lib. 2. Oppiani de venatione, Joan. Fernel. lib. 1. de abditis rerum causis cap. 8. Gesalpinus lib. 5. disquisit. peripatet. cap. 1. Cardanus lib. 9. de subtilit. & comm. in lib. Hip. de aëre, locis & aquis, omnes uno ore asseruerunt animalia, atq; etiam hominem beneficio cœlestium corporum sponte ex terra generari posse, ob multas rationes quas Pet. Aponensis scolligit comm. ad probl. Aristot. 15. sect. 10. Picus ipse Mirandulanus inter 900. conclusiones quas Romæ disputandas proposuit, hanc quoq; ex Avicennæ doctrina emisit, *possibile esse hominem ex putrefactione generari*. Denique VVillemus quidam Aneponyinus Philosophus non deterioris notæ, industria Guillelmi Grataroli ab interitū vindicatus, generationem illam spontaneam animalium his verbis explicavit lib. 3. de substantiis physicis. *Corporibus, inquit, stellarum sic creatis, quia ignea sunt naturæ, cœperunt moveri atque ex motu aëra sibi subditum calefacere, quo mediante, aqua est calefacta: ex qua per ebullitionē ignis diversa animalium genera sunt creata: quorum quædam quia plus habuerunt superiorum elementorum aves cœli sunt, quæ ex levitate superiorū & instrumenti habilitate modo sunt in aëre, modo ex gravitate inferiorum in terram descendunt: quæ vero plus aquæ habuerunt, pisces sunt, unde in hoc solo elemēto vivere possunt. Istis effectū superiorū sic ex aqua creatis, ubi fuit tenuior aqua ex istorū creatione & superiorum calore est desiccata: apparueruntq; in terra quasi quodā macula in quib⁹ hodie homines & cætera habitant animalia: sed superficies terra quæ ex superposita aqua erat lutosa, ex calore bulliens, diversa animalium genera ex se creavit; & si in aliquā parte dominabatur qualitas ignis, inde biliosa nata sūt anima*

lia ut leo; si terra, melancholica ut bos: si aqua, phlegmatica ut porci. Ex quodam vero limo in quo elementorum qualitates convenerant, hominis corpus in orientali regione est factum, est enim ceteris regionibus temperatior. Hæc ille ex quo facile omnes deprehendunt fuisse Philosophos qui non modo imperfecta animalia, sed perfecta omnia oriri spontè ex terra posse, proindeque etiam terra ali & nutrirî arbitrati sunt. Verum locus hic non postulat ut in impugnanda impia hac opinione diutius immoremur, quam viri ante me doctissimi expurgarunt; Bernardus Mirandulanus in Monomachia, Pererius de principiis physicis; & Licetus opere proprio de spontaneo viventium ortu: is enim destinatus esse videtur ad ostendendum animalia iisdem rebus non nutrirî quibus constant. Quamvis enim illud axioma Aristotelicum recto sensu usurpatum à veritate non abhorreat, attamen sic exponi & intelligi potest, ut falsitatis jure merito arguatur. Quis enim nescit hominem quatuor elementis simplicibus, atque etiam ut paulo altius progrediar, materia & forma velut primis principiis constare? & tamen nullus est qui principiis illis prioribus, vel igne, aere aut aqua puris putis elementis nutrirî nos dicat. Deinde si perpetuæ veritatis esset axioma, nutrirî nos iisdem quibus constamus, verum quoque esset asserere non nutrirî nos iis quibus non constamus, sicque falsum esset panem & vinum nos alere, cum pane & vino non constemus; quod tamen veritati & experientiæ repugnat. Præterea si nutrirîmur quibus constamus, audiamusque Chymistas nos sulphure, sale & mercurio constare affirmantes; alemur profecto tribus illis; quorum postremus, Mercurius scilicet, in catalogo Venenorum repositus est, sicque Mercurius

An iisdem
nutrirîmur
quibus
constamus.

R ij

260 DE CONSERVANDA

eodem respectu nobis erit alimentum & venenum, hoc est naturam simul fovebit, simul destruet, quod contradictionem prorsus involvit. Sensus ergo hujus axiomatis ejusmodi est, ut nutriamur proxime iis quibus constamus, quasi quis dicat succum alimentarium proximè in nostram substantiam convertendum, habere naturam affinem ac familiarem nostræ naturæ: aliàs impossibile esset ut repararet substantiam nostram, viresque nostras augetet. Idcirco Hip. triplex alimentum constituit: nutriens, quasi nutriens, & nutriturum. Nutriturum alimentum est panis, vinum & caro in chylum cōversa, quæ quia multum remota sunt à natura nostra nondum proximam habent nutriendi potentiam: Alimentum vero quasi nutriens est panis ille, vinum & carnes in sanguinè jam mutatae, quod enim magis accedant ad nostram substantiam, dicuntur alimèta quasi nutriencia, hoc est habentia vicinam nutriendi potestatem. Deniq; alimentum nutriens dicitur cum succus alimentarius ex pane, vino & carne multoties alteratis eductus assimilatus fuerit & in corporis substantiam conversus: tumque alimentum illud simile est nostræ substantiæ qua cōstamus, ex quo recte postea infertur iis quibus constamus nos ali; ejusdemque esse rationis materiam generationis nostræ atque nutritionis. Demus vero animalia quædam esse sponte è terra nascentia, quodnam erit eorum alimentum? an pura terra & elementaris, an quid aliud terræ permistum? E quidè quemadmodum ex terra elementari frigida, sicca, & arida manifestum est animalia illa non erumpere, sic certissimū est ea terra non ali; E terra certe animalia illa educuntur, humente, incalescente, spiritib⁹ ad generandum aptis turgente, rerum quoque se-

Tri-
plex
alimen-
tum.

minibus variis pruriente : ergo eadem ipsa terra automata illa nutriuntur. Ut igitur omnes prædictæ rationes nos non urgent, sic multum non promoyent auctoritates Galeni , Aphrodisiensis & Hippocratis, afferentium quasdam mulieres gravidas, nec non juvenes quosdam, terram, calcem, lapides, absurdaque alia appetere & devorare. Nam aliud est aliquid appetere, aliud appetitis juvari; aliud est devorare, aliud devoratis nutriri & ali. Appetunt quidem lapides, calcem, terram qui pica laborant, sed rebus illis non nutriuntur, nec reficiuntur. Quod si quis inquirat cur ergo si ea non nutriunt tam avidè expetantur, curve devorata & assumpta perpetuo non lædant, sed recreent, delectent, atque solentur; Imprimis supponendum duco appetitum illum non esse naturalem sed vitiosum ac depravatum, proindeque errare circa suum objectum, non minus quam depravati alii sensus in suis objectis delinquant. Nonne lingua biliosis humoribus imbuta, amara omnia dijudicat? nonne icterici flava omnia intuentur? nonne voluntas ipsa depravata vitiis turpitudinibusque incumbit, & vitiatus intellectus falsis atque absurdis opinionibus acquiescit? Appetitus quoque ipse propter organum, hoc est ventriculum pravis succis atque fœculentis humoribus obsessum depravatumque, res obscœnas, absurdas & insipidas, pro legitimis, sapidis, succulentisque eduliis avide exposcit & affectat: sicque terra, calx & similia appetuntur sub ratione boni quamvis re vera bona non sint nisi erranti atque depravato appetitui. Quod ad alterum attinet, quo petitur cur terra, calx, carbo & similia devorata, cum non dicantur altere, perpetuo non lædant sed sæpenumero solatium delectationemque afferant; non est sine magna difficultate

Cur ab
surda
appetantur.

R iij

262 DE CONSERVANDA

tate, quam tamen paucis verbis conabor explicare. Sequar autem ratiocinationem Capivaccii, Latini Tancredi, & Augenii. Hieron. Capivac. Practicæ lib. 3. cap. 7. dicit discrimen quod quis male affecto ventriculo appetat capones, alius carbones appetat, repetendum esse à causa morborum quæ sit vel minoris vel majoris activitatis. Minoris est activitatis quotiescumque minus recedit à naturali statu, nec tam pertinaciter mali succi adhærent ori ventriculi. Majoris est activitatis dum magis recedit à naturali statu & præterea alius in hærent succi ori ventriculi. Itaque succi quatenus sunt præter naturam in ventriculo, sunt causa appetitus cõtrarii: sed quatenus sunt exiguæ activitatis, sunt causa appetitus contrarii, sed boni: At si succi illi præter naturam sint insignis activitatis, erunt causa appetitus contrarii non boni, id est non alimentatis, sed medicinalis. Ratio est, quia pravus succus potius à medicamento quam ab alimento corrigitur: verbi gratia calx est efficacior ad absumendum materiam impactam quam panis bis coctus: urina etiam magis strenue absumit succum vitiosum quam aqua, nam alimentum magis à corpore paritur quam agat, medicamentum magis agit quam patiatur Latinus Tancredus lib. 3. de fame & siti cap. 4. vestigia Capivaccii premens scitibit humorem illum praviu impactum ventriculo, quia alendo corpore aptus non est, pariter ea expetere quæ inepta sunt nutritioni, sed sunt medicamina magnæ efficacitatis: carbones enim, calx, terra & alia ejuscemodi succum vitiosum destruunt, sunt quippe sicca, & detergentia, idcirco absumunt, corriguntque detestandam materiam. Horatius Augenius tomo primo epistol. medicinal. lib. 3. pag. 427. docet eos qui

rebus illis absurdis non læduntur, uti illis rebus non velut alimentis, sed velut medicamentis morbo oppositis. Ex quibus omnibus tandem colligimus non esse validum argumentum ad probandam è terra nutritionem si ex Hippocr. & Galen. producantur nonnulli qui terram appetant, & comedant: primo enim naturalis non est, sed morbosus & depravatus ille appetitus; deinde comestio illa non est ut alimenti, sed velut medicamenti ut ex clarissimis viris satis dilucide probatum arbitror. Tandem igitur concludo terram elementarem nec animalibus brutis, nec ipsi homini alimentum esse.

Cæterum ex rebus quæ toto orbe continentur, adstruximus nec accidentia nec simplicia corpora in censu alimentorum esse reponenda: restat igitur ut mista corpora vim nutriendi possideant. At mistorum cum duo sint genera; inanimata & animata, examinandum insuper est utrum mista inanimata, edulia homini esse possint. Ad inanimata autem mista revoco omnia mista imperfecta quæ *υσπερπε* nomine designantur, & perfecta mista quæ metallica sunt & fossilia, ut succi metallares & lapides omnis generis. Porro si probavero perfecta mixta inanimata nutrire hominè non posse, puto quoque & eadem opera me satis probaturum mista imperfecta minime etiam nutritura. Ad hoc autem constituendum nonnulla pro fundamento supponenda sunt, ex quibus deinde certa elicietur conclusio. Primum suppositum petitur ex parte alimenti; quod quidem debet esse primo amicum familiareque corpori alendo, secundo coctile & superabile, tertio humidum, pingue & aëreum, quarto lapidum, quinto ejusdem rationis cum iis quibus corpus alendum constat. Secundum sup-

Concluditur terram non alere.

An mista inanimata nutriant.

1. Fundamentum.

Alimenti conditio- nes

264 DE CONSERVANDA

1. Fundam.

positum est à parte corporis alendi ; cujus quidem proprium est ut quo delicatius , præstantiusque existit, eo delicatiori præstantiorique cibo alatur, & quantum fieri potest, maxime simili & conformi. His jactis fundamētis, primo nemo ignorat

Metalla vitæ adversa.

omnia metallica terreaque corpora nullâ familiaritatē cum corpore humano possidere, sunt enim ea omnia desiccantia atque ut plurimum frigida ; ergo adversantur principiis vitæ quæ in calido &

Metalla incoctilia.

humido consistunt. Secundo loco incoctilia sunt atque insuperabilia à calore nostro nativo ; eorum enim consistentia tam firma est, dura, tenax, & fixa, ut non nisi vehementissimo igne dissolvi possint, mirum ergo non est si à calore nostro qui mitis & benignus est, coqui & superari non possint. Tertio; tantum abest ut substantiam habeant

Metalla sicca & arida.

humidam, pinguem & aëream, ut vice versa siccam & aridam hæc obtineant : Siccitas autem illa terrea, mista & conjuncta ut plurimum est cum paucò humido aqueo sicque nullam alimenti conditionem retinet ; interdum tamen cum humido quodam viscoso ac tenaci colligata est, cujus gratia alere credi posset; attamen humidum illud adeo tenax est ut benigno calore dissolvi non queat, quia longa diurnaque coctione partiumque tenuissimarum & benignissimarum firma evaporatione coaluit ; sicut videmus accidere in tophis aut tumorib. scirrhis, qui rerum calidiorum admotione & applicatione sic interdum obdurecunt & coalescunt, ut nullis malaceticis medicamentis, nullis emollientibus resolvi queant: quarto, nullum terræum metallicumque corpus sapidum est, sive per se sumatur, sive assatione, elixatione, fritioneve appareatur. Potest quidem aliquod alimentum verum, per se sumptum nihil aut

Metalla insipida.

etiam malè sapere, sed si apparatus fuerit aut co-
ctum, gratum jucundumque saporem acquirit.
Idcirco dedit natura gustum animalibus anima-
lem, naturalem vero plantis; ut nihil quod sibi sa-
peret, attingerent. Quod dico plantas gustum Datus
gustus
in plan-
tis.
naturalem habere nemo turbari debet, nam si
duas plantas diversæ naturæ aliquo loco posueris,
ambæ nihil attrahent nisi quod illis sapidum est,
ubi quædam earum nihil quod sapiat invenerit,
tum nihil suget amplius, nutrieturque ad tempus
suo succo, donec tandem tabescat & exarescat.
Id observantur in alliis & violis, quorum illa vio-
larum vicinia gravius fœtent, hæ aliorum præ-
sentia suavius redolent. Unde hoc? quia violæ &
allia sibi sapidum & conveniens alimentum alli-
ciendo, defœcant & repurgant alimentum vicini
sui. Nemo autem ignorat quo quid alitur purius Cur
violæ
alliivi-
cinia
suavio-
res.
eo fœlicius valere, & actiones suas edere: hinc
est quod allia quia purius aluntur, melius valeant,
hoc est gravius fœteant ad quod destinata sunt:
violæ vero suavius oleant, quæ est earum natura-
lis dispositio. Quæris autem qua ratione vicinæ
hæ plantæ alimentum sibi purius reddant; res-
pondeo quia minus excrementosum faciunt. Eo
in loco si solæ violæ aut allia succrescerent, tra-
herent quidem succum sibi convenientem & sa-
pidum, sed fieri non posset quin succus ille secum
raperet aliquid minus amicum ac familiare violis
aut alliis: At ubi duæ illæ plantæ eodem loco
crescunt earumque singulæ conveniens alimen-
tum trahunt, quia naturæ contrariæ sunt, con-
trarium idcirco alimentum trahentes, faciunt
ideo ut alimentum vicinæ minus alieni succi &
excrementitii retineat, quo autem excremento-
sum minus est alimentum, continuo purius, va-

266 DE CONSERVANDA

lidius, jucundiusque evadit, unde vigor, & salu-
 britas. Postremo metallica ejusdem rationis non
 sunt cum iis quibus corpus constat, nec proximo
 genere conveniunt, quod tamen est necessarium:
 propterea quod nutrimentum oporteat converti
 in corporis nutriendi substantiam. Conveniunt
 quidem metalla & hominis corpus genere remo-
 to, quia sunt corpora perfectè mixta, at diffe-
 runt proximo, quia metalla sunt mixta inanima-
 ta, corpus hominis mixtum est animarum. Scio
 Cardani & aliorum quorundam eam fuisse sen-
 tentiam, ut metalla crederent animata: sed quod
 videam eos ob omnibus deferi philosophis & ex-
 perientiam communem reclamare; propterea in
 ea oppugnanda sententia minime immorari ne-
 cesse est. Urget magis quæ ex dictis educitur ra-
 tiocinatio: siquidem verum est ea tantum esse ali-
 menta, quæ proximo genere conveniunt, alimenta
 oportet omnia animata esse, nihil enim nutritur
 quod animatum non sit: atqui ut datur hominem
 ali brutis, bruta plantis quæ animatæ sunt, sic ne-
 gari non potest plantas ali succo terræ qui minime
 animatus est: non ergo perpetuæ veritatis est
 axioma, alimentum & alitum proximo genere de-
 bere convenire, cum succus terræ inanimatus non
 conveniat cum plantis quæ animatæ sunt. Huic
 difficultati enodandæ confugiendum est ad suppo-
 situm nostrum secundum, quo adstruximus, eo
 præstantius ac nobilius esse alimentum quo id
 quod nutritur excellentius nobiliusque est. Ab
 hac suppositione habemus primo terrea corpora
 & metallica, alimenta non esse hominis; cum ho-
 mo nobilissimus sit omnium viventium, metalla
 inferiorem gradum obtineant quam plantæ &
 brutæ animantes. Secundo colligitur brutas ani-

Metalla
 ut con-
 veniunt
 cum
 homi-
 ne.

Obje-
 ctio
 gravis.

Solu-
 tio.

mantes convenientius esse nutrimentum hominis quam plantas, quia plantæ inferiores sunt animantibus brutis. Tertio, constat inde ex animantibus brutis eas optimum esse cibum hominis quæ magis homini temperamento affines sunt & conformes. Sic *suilla caro* teste Galen. lib. 3. de aliment. *omnium ciborum potentissime alit*, quod carnis humanæ similitudinem maximam possideat. *Suilla carnis*, inquit Galen. loco citato cap. 1. *similitudinem cum humana ex eo poteris intelligere, quod quidam carnes humanas pro suillis, sine ulla in gustu vel olfactu suspitione comederunt, id enim ab improbis hospitibus & aliis quibusdam factum fuisse jam compertum est.* Quarto: inde quoque deducimus ex plantarum partibus eas magis hominem Nota: nutrire quæ magis excoctæ fuerunt, sic fructus magis nutriunt quam radices, quia secundam quamdam coctionem adeptæ sunt: femina & grana adhuc magis quam fructus nutriunt, quia tertia quadam coctione sunt ematurata. Denique quemadmodum ex ea suppositione colligimus proprium conveniensque alimentum hominis esse brutas animantes ac præterea plantas quæ animatæ sunt & conveniunt cum eo in genere proximo viventium quorum nutritio propria est: deinde vero brutarum animantium nutrimentum proximum esse plantas: sic fatemur succum terræ alimoniam esse propriam plantarum. Sed succorum terræ duo sunt genera: alii enim sunt Terra' duple fecundi, humentes, spiritibus turgidi, rerum feminibus referti, atque ut ita dicam in proxima potentia ut sint animati: alii vero sunt steriles, aridi, jejuni, rigentes, ac ut ita dicam emortui. His non aluntur plantæ, quia potentiam nullam habent ad vitam, illis maxime delectantur atque

268 DE CONSERVANDA

reficiuntur, quod conformitatem maximam seu affinitatem cum plantis habeant, sintque in proxima potentia ad vitam. Quod confirmatur ex principe Philosophorum Aristot. lib. 2. de anima text. 46. Scribit enim eo loci. *Quoniam nihil alitur quod vita particeps non sit & animatum, idcirco alimentum dicitur ad animatum esse & non ex accidenti: id est, quia corpus alendum tale est per vitam & animam, ideo alimentum habitudinem & relationem habet ad corpus illud quatenus animatum est & vivum, non quatenus est corpus; ergo relatio illa alimenti, cum sit per se non per accidens, erit secundum esse, non secundum dici: quod si ita est, omne alimentum erit animata rei vel pars vel fructus vel id simile, eoque maxime quod tale nutrimentum materiam obineat aptam induere immediate formam & animam ejus quod alitur, in cuius substantiam commutari ejusque forma subjici per nutritionem ipsum oporteat, sic enim Aristotelem explicavit Fortun. Licetus cap. 10. lib. 2. laudati operis. Possit hic examinari gravis difficultas de auro potabili Chymistarum, quo sustentari vita ad multos dies creditur, sed nolim obvia quæque quasi ex occasione arripere. Legatur Thomas Erastus dispositione de auro potabili, Licetus libro quarto prædicti operis capite quinto, Dessennius adversus Georg. Fedronem & alii quos brevitatis causa omitto. Concludo corpora mista inanimata, sive perfecta sint sive imperfecta homini nullatenus esse posse alimenta, tum propter rationes à me adductas, tum propter multas alias quas attulerunt licetus libro citato capite tertio, & Hieronymus Dandinus, in libro secundo de anima comment. 53. digressionem 75.*

Definivimus tandem sola mista animata ho-

Aristo-
telis
exposi-
tus lo-
cus.

mini edulia esse : jam ergo facilis erit alimenti distributio & divisio ut ordine de unoquoque edulio disputetur. Alimentum igitur hominis, vel à plantis, vel ab animalibus desumitur : A plantis, herbis, fruticibus, arboribus, quæ vel totæ vel secundum quasdam partes in cibum veniunt. Animalia sunt terrestria, volatilia, aut aquatilia, quæ etiam secundum se tota, aut secundum quasdam partes suas aut secundum excrementa in edulium assumuntur.

Porro ut ab herbis exordiamur, aliæ sunt fruges, aliæ legumina, aliæ hortenses. Ad fruges pertinet triticum ex quo Panis componitur ; de quo cum Salernitanis hoc capite nobis est agendum. Cerealium enim seu frugum alimentum penes panem maximè attenditur, licet alia quoque ratione fruges mandentur. Nam & frumentum, & hordeum, & oriza, & milium, interdum cum aqua coquuntur, interdum cum lacte, imò farina ex illis frugibus aliquando coquitur in pultriculam, sed commodior earum præparatio & utilior est in Panem.

Triticum vero cum dico, intelligo excellentissimum illud reginæ naturæ templum, atque habitaculum vegetabile balsamumque pretiosum, quod ab ignis figura pyramidali aut pari cum eo utilitate *πυρρ* græcis denominatur. Ejus autem nomine generaliter *frumentum* significatur quod ex *spicis tritum ac trituratione repurgatum est*, ex Tritici laus. Significatio. Diodon. in histor. frumentum cap. primo. In jure etiam civiliter triticulum videtur quam sæpissimè pro toto frumenti genere usurpatum l. triticum. ff. de verborum oblig. ubi Accursius generale nomen esse dicit omnium quæ in area teruntur, quod confirmat Stephan. Forcatulus tractatu de alimentis

270 DE CONSERVANDA

Divisio
seu spe-
cies.

c. 6. Est autem Triticum apud Colum. lib. 2. c. 6, trium generum. Primum genus durum solidumque atque rutilo colore non solum extrinsecus, sed interius etiam splendens *Robus* appellatur, pōdere & nitore præstans. Alterum mollius est, lenius, interiori medulla laxius, candidumque, quod veteres *Siliginem* vocaverunt. Tertium genus *τρίμηνος πυρός* & *σητάριος* dicitur Latinis *trimestre triticum ac setanum*, Gallis *Martium*, quod Martio mense feratur. Ex omnibus vero laudatissimum habetur, cui prædensa confertaque est undique substantia; sic ut dentibus vix queat confringi, colore autem subflavo est: observant tamen nostri Pistorum ex candido tritico panem lautiolem fieri quam ex rufo, sed leviolem & qui minus alat. Dioscorides triticum laudat recens, perfectè maturum & colore luteum, deinde trimestre, è cuius farina paratum panem leviolem cibum præbere & qui facile in membra digeratur, asserit lib. 2. cap. 78. Porro quod Columella *Trimestre* vocat triticum, id Plinius *trimenon*, Pollux *ἐπίτυος*, Cicer. *Hornotinum*, Dioscorides *τριμηνοῦ καὶ σητάριου*, appellavit; quæ vox trimestre quoque significat. *σητάριος* enim (ut notat Cornarius emblem. 74. in lib. 2. Dioscorid.) designat *ἐστὶ τὸ σητάριον*. Dores autem *σητάριος* dicunt; unde *σητάριος πυρός*, quod apud Hippocratem Galenus, exponit in glossis, *τὸν ἐκ τῆς σήταριος ἔτυος, ἧτ' ἐστὶ τὸν κατὰ τὸ ἔαρ ἐσπαρμένον*. Adeout *setanum* triticum *hornum* dicit queat, cum Vere seminatum, æstate metatur. Matheolus comment. in cap. 78. lib. 1. Dioscorid, triticum optimum censet quod est *fructu contumax, densum, grave, colore aureum, lucidum, lave, trium mensium, maturum, mundum pinguique terra ortū*. Improbatur fractu facile, rarum intus, subinane & laxum. Si quis de colore

quærat, flavum magis laudatur, cum ab eò triticum Græcis *πυργός* dicatur, quasi *πυρρίς* & Latinis *Robus* ab eodem colore flavo quem veteres *Robeum* prima syllaba producta & *Robeum* appellabant, quemadmodum ex Servio probar Dalechamp. libro quarto histor. plant. cap. 1. Licet autem tres solum tritici differentias attulerimus, plures tamen existunt aliæ, seu ex loco, seu ex viribus, seu ex forma, seu ex aliis circumstantiis depromptæ; quarum meminerunt post Theophastrum Matheol. & Dalechampius locis citatis.

Cæterum tritici integri partes tres potissimum: *Tritici partes.*
arista, gluma, & granum. *Arista*, seu *spica*, velut acus tenuis eminet è gluma apicis instar, dicta *arista* quod prima arefcat, & à spe vocata *Spica*. *Gluma* folliculus est grani à glubendo quod eo folliculo deglubitur granum, quod propriè triticum est. Tritum & comminutum triticum *farina confusanea* dicitur; *Farinæ partes*
 cuius partes tenuiores ac puriores generali nomine *farina creta* vocantur, crassiores ac impuriores *Furfur*. In priore parte, quod purissimum, mollissimum, tenuissimum & ab omnibus furfuribus exactissimè repurgatum, *Flos & Siligo*, translato à candidiore tritico nomine nuncupatur, Græcis *σιλίγης καὶ ἀλδορον λεπτόν*; quod autem nec omnino purum ac tenue nec penitus crassum ac impurum residet, *Similago & Simila*, vulgo Græcis *σιμίδαλις* vocatur, quæ tenuis est quædam farinæ pars filigine seu flore impurior, cum ex ea non omnes excussi sint furfures sed crassiores tantum repurgati. Uno verbo medium quoddam genus videtur esse inter florem & farinam confusaneam.

Jam autem *Furfures* seu crassiores farinæ par-

272 DE CONSERVANDA

tes sunt vel reliquæ floris seu siliginis excussæ, *Pollen* Corn. Celso dictæ, vel reliquæ Similiginis, quas prisce *Canicas*, Græci *πιττες*, Palladius *creturam*, plerique *utriculos* & *exta tritici* nominant, sicuti relatum est à Dodonæo in historia frumentorum.

Panis
ethy-
molo-
gia.

Hæc fuerunt necessario præmittenda ad panis optimi notas ac differentias constituendas, quæ ex genere tritici desumuntur. *Panem* qui dicit, dicit lautissimam aquæ, fermenti & farinæ mixturam, suavissimumque hominum edulium, qui quia uno gentium consensu in usum & esum admittitur ἀπὸ τῆ παντός nominatus est: *Panis*, inquit Isidorus libro vigesimo Ethym. dictus, quod cum omni cibo apponatur, vel quod omne animal eum appetat. Becmanus appellatum vult quod *instar omnium alimenti* & *maximè necessari existat*. Nonnulli ob *alimenti copiam* quam præbet sic vocatum crediderunt apud Athen. libro tertio Deiphos. Nam Messapii καὶ τὴν πλησιονίαν *πανίαν* vocabant, καὶ πανία τὰ πλησίματα: ἀπὸ τῆς πανίας vero deductus πανός Panem designans & denominans. Græci philosophi à perfectione, Pani ἄρτος nomen dederunt, est enim inter omnes figuras circularis perfectissima, & absolutissima, ut ait Asclepiades apud Athen. libro undecimo. Rem eleganter exposuit Aristophanis Scholiastes in Pluto ad scenam quintam act. 2. ἄρτους, inquit, ὅσα τὸ αἶρειν, προσφέρειν ὄδην καὶ προσάρματα αἱ Ἑσφαὶ διὰ τὸ τῆ χήματος ἄρπον, ὃ ὄσι τέλειον. οἱ γὰρ ἄρτοι κυκλωτερεῖς εἰσάνεις ὁμοίωσιν τῆς τῆ παντός σφαιροειδέως, ἢ καὶ ἄρτοι λέγονται, οἷον αἰρτοι, διὰ τὸ τῆ χήματος ἄρπον, ἢ γὰρ τέλειον, quod repetitur & ab Eustatio in libr. Iliad. 2. & ab auctore magni Ethymologici in voce ἄρτος. Quod ergo rotunda figura panis fieret, idcirco dictus

ἄρτος

ἄρτος Græcis & Panis Latinis, πᾶν enim universum seu mundum designat, quem esse rotundum nemo nescit.

Sed his omissis expendamus qui panis omnium laudatissimus existat, quosque usus homini afferre solet. Differentiæ panis desumuntur vel ex materia è qua paratur, vel ex ejus præparatione. Materia aut pro necessitate est, aut pro condimento. Materia necessaria est *triticum* in farinam comminutum, *fermentum*, *Sal* & *Aqua*. Cum dixerimus quatuor esse in *farina confusanea* partes, necesse est ut totidem genera panis existant. Ex flore farinæ quæ *Siligo* dicitur, paratur Panis *Siligineus* ac *σολυτός*; ex *similagine* quæ post florem purior est farinæ pars, *Similacæus*, seu *σμιλακίτης* conficitur; ex *polline* quæ pars furfuris minus impura & crassa est, *Cibarius* coquitur, *ater*, *gregarius* ac *sordidus*, Græcis *πύραγος*. Ex *furfure* fit *Furfuraceus*, *Caninacæus*, Pacuivio, Festo *Acerosus*, καὶ *πυρραίος*. Denique ex *Farina confusanea*, constat Panis *Domesticus*, αὐτόπνεος, συγκομισός, ἀλδεΐτης, ζετυπνεΐτης, πνεύος, καὶ γάρυτης, quem nonnulli *Cibarium* vocant. Jam vero ratione *Fermenti* alius cum fermento dictus *ζομίτης* & *Fermentatus*; alius sine fermento *ἀζυμος* vocatus & à Nicandro *δέγατος*. A Sale alter dicitur *Salitus* qui cum sale est, alter *Non salitus* qui sine sale paratur. Ab Aqua nulla panis differentia, licet magnum habeat in pane momentum, nam à laudabili aqua panis lautior, suavior & laudabilior evadit. Sic apud Parisinos cum idem sit genus tritici ex quo Pistorum urbis & Pistorum pagi Gonetii (qui aliquot duntaxat miliaribus ab urbe distat) panem conficiunt, suavior semper est & salubrior *Gonetiana*.

Panis
diffe-
rentiæ.

A farina.

A Fer-
mento.

A Sale.
Ab
Aqua.

S

274 DE CONSERVANDA

rus panis quam *Parisinus* non alia ratione quam propter aquas quæ Gonetii meliores sunt & salubriores. Similiter aqua si frigidior fuerit, aut paulo calidior, bonitatem panis imminuere potest, proinde semper cavendum est ut moderatè calida existat, tam in dissolvendo fermento, quam in subagitatione. At vero materia panis condimento apta, varia est, varias idcirco Panis differentias atque species constituens. Nam à Butyro *Butyriatum* panem, à Caseo *Caseatum*, à Croco *Crocatum*, à Saccharo *Saccharatum*, ab ovis *Ovatum* denominant, quas species revocare soleo ad Placentarum genera quibus peculiarem disputationem designamus.

Porro præparatio panis spectatur ante coctionem, in ipsa coctione, & post coctionem.

Mistio Panis. Ante coctionem mistio & subagitatio considerari debent. In mistione fermenti & salis adsit modus quem gustu deprehendes, ex quo *Sapidus* dici potest Panis aut bene mistus, vel Insuavis ac male mistus. Subagitatio nec nimia esse debet, nec pauca, sed moderata, moderata tamen est plurima, plurimum enim subagitari debet panis optimus, à qua præparatione Panis vocari solet bene, vel male subactus aut subagitatus.

Coctio. Coctio pro ratione loci in quo peragitur Panem denominat. Locus est *Furnus* aut *Focus*, ab illo *Furnarius* panis, ab hoc *Focarius* nomen sumpsit. Prior ille duplex est: *Clibanites* seu *testaceus*, in testis, seu furnis portatilibus; & *ivivitus* in majori furno coctus. Posterioris multiplex est differentia. Prima, *ἐσχαίτης* super craticulam tostus: secunda, *ἐπαιτρώμης* super cineres calidos excoctus: tertia, *ἐγκρυφίας* seu *ἐγκλειπτος* *Subcinericius* qui cineribus obductus coquitur.

Denique post coctionem variæ denominationes Panitribuuntur: Alius enim est *Coctus*, alius *Incoctus*: Coctus vel semel, vel bis. *Biscoctus* vocatur *διπλοῦτος* καὶ *διότος*, cujus duplex est differentia. Prior est Siligineus ex tritico puriore confectus, posterior Sordidus & Nauticus ex impuriore. Quidam vero *Recens* est aut *vetus*. Recens rursus, *calidus* seu *tepens*, vel *refrigeratus*. Nonnulli quoque dicuntur *magni*, *parvi*, *spongiosi*, *solidi*, *leves*, *ponderosi*, & sic de cæteris. Jam vero cujusnam sunt facultatis singulæ illæ Panis species? *Siligineus* purissimum corpori tribuit alimentum atque plurimum viresque auget: cui proximè accedit *Similaceus*; *Cibarius* & *Ater* minus quidem alit, sed magis per ventrem descendit ob admistos furfures quibus vis inest detergendi. Idcirco memini virum doctissimum *Pet. Milon* Archiatrum Henrici Magni Regis Christianissimi, in jentaculo atrum semper panem assumpsisse lubricandæ alvo. *Furfuraceus* minimè omnium nutrit, sed maximè omnium per alvum secedit. *ἀυρόπυρος* satis optimè quidem nutrit, citoque alvum petit, sed nutrit minus quàm Siligineus & Similaceus; magis vero quam Ater & furfuraceus; nec tam cito secedit quam duo isti postremi; at citius quàm priores duo. *Fermentatus* levior est & coctioni distributionique aptior quam *azymus*, aut *acrizymus* qui *ἀζυμοί* sunt, ventriculum gravant, venasque obstruunt: sed magis Azymus quam Acrizymus in quo aliquid inest fermenti; sed minus quam oporteat. *Salitus* salubrior, jucundior, levior non salito qui difficilioris coctionis habetur. Infalubres autem sunt omnes qui præter salem aut fermentum, caseum, buty-

Panis
facul-
tates.

276 DE CONSERVANDA

rum, vel quid simile admittunt; evadunt enim *δυσπεπτοι*, ventriculo graves, generandisque obstructionibus opportuni. *Sapidus* panis insipido præferendus, maximè cum ex modulo mistionis suavitas illa exurgit. Male *subagitatus* panis obstruit, inflat, onerat. *Clibanites* *ἐὐαετος* omnium optimus est, quod, ut ait Galen. 1. de alim. facult. cap. de tritico *per totum seipsum æqualiter coctus sit*. Quo loco observabis ex Mercuriali libro primo var. lect. cap. 12. errare eos qui credunt eum panem in majotibus furnis, Iphitem verò in minoribus coqui solitum: ac proinde eum panem magis similem fuisse pani nostro biscocto, quam nostro vulgari. Erat enim Clibanus, ut scribit Cassiodorus in psal. 20. *coquendis panibus enei vasculi deducta rotunditas que sub ardentibus flammis ardet intrinsecus*: quem Cato lib. 2. de Rep. cap. 74. testum visus est appellare. Quod autem Clibanus major furnus esse non possit, colligimus ex Aristoph. in Acharnensibus, ubi Dicæopolis legatum irridet, qui bones è clibano integros in convivio appositos jactabat, quod tamen à ratione alienum non fuisset penitus, si furnis nostris majores fuissent Clibani. *Furnarius* panis præcedente paulo deterior est, quia in profundo non similiter asatur. Tostus super craticulam, cineres calidos, aut foci pavimentum, pravus; ut qui inæqualiter se habeat, exusta namque superficie partes intimæ crudæ relinquuntur. *Subcinericius* omnium deterrimus; quod cineres pravitatem illi aliquam aspergant. *Biscoctus* vim habet desiccandi & cum filigineus est, minus omnium excrementi relinquit. *Recentes calidi* siticulosi sunt, flatusque pariunt atque suffocationes:

Recentes frigidi salubriter atque jucundè effi-
tantur: biduani triduanique neque gustui grati
sunt, neque utiliter eduntur; quod præ siccita-
te concoquantur ægrius, minusque nutriant.
Vetus panis durus & mucidus fitumque reci-
piens, humorem melancholicum generat, alvum
adstringit, ægreque conficitur. *Magnus* panis
& maximæ molis valde nutrit, quod ignis ejus
humidum non excoxit, gravitatem tamen af-
fert ventriculo & flatus excitat quod æqualiter
coctus non fit undecumque. In *parvo* & mi-
nori ignis violentia crustam justo majorem un-
dique inducit, proinde sanguinis affati materia
est, & siccitatis causa: *Mediocris* itaque *ma-
gnitudinis* panis magis laudandus. *Spongiosus* &
levis, *solido* & *gravi* præstantior; nam & le-
vitalit, & obstructions in visceribus mini-
mè creat. Ex his colligimus panem filigineum
ex tritico maturo non admodum recenti nec
vetusto, solo pingui enato, tineis, pulvere,
loliæ femine, nigella aut pruina minime vitiato,
non imbre madido, aut ex asservatione fœti-
do confectum, benè pertritum, fermentatum,
salitum, coctum, omnium esse ut lautissimum
sic saluberrimum. Primo enim non parum in-
terest quo solo triticum provenerit considerare;
macrone an pingui, humido ac uliginoso, an
sicco ac perflato: nam planè vitia soli secum
triticum refert, ex quo redditur aridum nimis
aut tenue, vacuum aut pingui nimis humore
densatum, cortice furfurisque parte plurima,
farinæ exigua constans. Sic ex commentariis
decurionum Parisiensium colligimus, quatuor ge-
neribus tritici, ut electissimis ac probatissimi
uti Parisienses ad Panificium, quæ ex agris qua-

Panis
opti-
mus.

Solum
tritici
confi-
deran-
dum.

278 DE CONSERVANDA

tuor urbi vicinis asportata sint; *Belfico, Franco, Bryeo, & Namerreo, blé de Beauce, de France, de Brye, & de Namerre.* Secundum observandum, ne triticum quamvis laudabile statim ex area ad molam mittatur, sed aliquo tempore asservari debet in loco sano minime fœtido aut humenti, sed alto & perflato, ut excrementitius humor exsiccetur. Cum recens ex area molitur, plusculum farinæ reddit sed excrementitiæ; cum diutius asservatur, siccam farinam & modicam exhibet. Ipsum præterea repurgabis rebus inutilibus, ut pulvere, loligine, nigella & aliis quæ vitiosum alimentum generare possunt. Sic mundatum tum demum molæ committitur, sed molarum haud parva sunt discrimina, penes duritiam, soliditatem & colorem. Probantur ex durissima lapidum materia, nam *molliores & teneriores*, ut ait Bruyerinus de re cibaria libro sexto capite secundo, *atteruntur, eroduntur, semperque relinquunt aliquos calculos versando ac rotando, qui farina confusi ac misti gratiam & salubritatem panificio adimunt, & plerumque dentibus admodum noxii sentiuntur, cibisque ex ea confectis commendationem detrahunt.* Laudantur quoque ex solidis lapidibus. Circa Tholosam fiunt molæ ex saxo arenaceo, rubro, candidis maculis distincto, in quo raræ rubræ, quas Græci *περοπλωσις* vocant generantur: *quocirca id genus saxa omnia (si credimus Guilandino comment. in Plinium) priusquam molas ex eis faciant, perfringunt; quod ni fecerint, rana ubi cum mola versantur concaluerint, inflari solent, & disruptis molis frumenta veneno inficere.* Hactenus Guiland. Color quoque necessarius in molis; quo fit ut molis candidis triticum comminuant, ni-

Triti-
cum re-
cens.Mola-
rum
discri-
mina.

gris fruges minutas frangant. Præterea videntur qua vi impellantur molæ, nam pistrinorum alia vivis aquis agitantur, alia per rotas penfiles vi æolica hoc est ventorum flatu versantur: dicuntur autem farinae Aeolicorum pistrinorum deteriores farinae aquatilium pistrinorum. Credo quod uniformis est ac pene semper æqualis agitatio molarum per aquam, inæqualis valde per ventos, qui modo validius modo lenius spirant, itaque pistura tritici per aquam æqualis, æqualitatem partium in farina parit, inæqualis per ventum, & inæqualitatem & diversitatem maximam. Tertio è molendino fatina cribris transmittenda est, à quibus differentias præcipuas panificii desumimus, prout scilicet spissioribus minutioribusque foraminibus aut rarioribus ac patentioribus incernicula constant. Sic alia dici possunt *Siliginaria* quæ siliginem ex farina subducunt, alia *Similaginaria* quibus similigo cernitur, alia *Pollinaria* & sic de cæteris. Quarto notandum, farinae modum fermenti addendum esse ante subagitationem. Est autem fermentum sic dictum quod fervendo crescat. Græci ζύμωσις καὶ ζύμωσις vocant, quod nihil aliud est quam farina subacta ad pultis modum decocta, & relicta donec acefcat. Ejuscemodi fermentum optimum est sine additione, quod nonnulli faciunt, aceti, succi acerbi, omphacii, &c. sicque servari potest in decimum quintum diem, ultra si protrahatur corrumpitur. Pridie itaque quam panis fiat aqua ferventi diluunt versantque cum farina fermentum; quod hyeme multa veste tegunt & velant ne vis evanescat. Ejus opera pasta fermentescens excrescit & turget, & glutinositatem atque crassitiem

pistrinorum
genera 2

Incernicula
varia.

Fermentum.

Celsi
locus
diffici-
lis ex-
plica-
tus.

nimiam deponit, sicque attenuatis partibus glutinosis quædam aëreæ inducuntur, à quibus levis rarusque ac spongiosus redditur panis. Galen. primo de aliment. panem qui fermento omnino caret nemini prorsus esse accommodum scribit. Celsus tamen libro secundo capite vigesimo quarto, panem sine fermento posuit inter res stomacho idoneas, & cap. 25. fermentatum panem inter res stomacho alienas, rursus cap. 28. panem fermentatum dixit facile intus corrumpi, non fermentatum difficile. Et ut Galeno Celsus videtur contrarius: utrumque tamen possumus conciliare, si dixerimus Galenum locutum fuisse de pane velut alimento, Celsum de pane velut medicamento. Proinde Celsus *δυσόμαχον* vocat panem *αζυμον*, quia ut ipse innuit cap. 30. sequenti, adstringentis est facultatis: scimus autem ex Galen. adstringentia *δυσόμαχα* esse, cum sint roborantia. Pari modo Galen. libro secundo de alimentis cap. de rubi fructibus, *βατρυα* monuit, licet admodum adstringentia, capiti & stomacho nocere; si sine lotionem sumantur; quia, ut dixerat capite de fycaminis, aliud est alimentorum, aliud medicamentorum facultates exponere. Quod autem de medicamentis eo capite egerit Celsus, ex eo patet quod illic Acida posuerit inter *ευσόμαχα*, cap. vero 21. eadem Acida posuerit inter res mali succi; quo loco nemo dubitabit eum de alimentis agere, de quibus solis dicitur aliquid esse boni, vel mali succi. Similiter cum cap. vigesim. quinto alienum stomacho dixit panem fermentatum, locutus est de eo velut medicamento, quia certissimum est ea remedia quæ rara sunt & spongiosa, qualis est panis fer-

mentatus, laxare robur ventriculi, proinde stomacho esse aliena; idcirco eo capite lac & omnem caseum aliena fecit stomacho, quæ boni succi esse dixerat capite vigesimo. Idem de cæteris est dicendum & concludendum cum Celfo capite vigesimo quinto; *non quicquid boni succi est, proptinus stomacho convenire, neque quicquid stomacho convenit, proptinus boni succi esse*, quia multa bona sunt ut *medicamenta*, quæ ut *alimonia*, mala existunt. Ex quo sequitur Celsum Galeno nullo modo esse adversum, quod omnes tamen hæctenus sunt arbitrati. Est ergo fermentum in pane utilissimum, si ea quidem quantitate ponatur quæ nec excedat nec deficiat: consulo tamen ut potius in excessu peccetur, præsertim, si ex trimestri tritico aut recenti panis paretur, quia in illis plus semper glutinositatis deprehenditur. Nihil autem mali aliud ex fermenti excessu accidit quam minor alimonia ob nimiam raritatem, raritas enim & laxitas nimia addita pani facit ut minus alat, & ut alimentum citius dissipetur: at ubi in defectu fermenti peccatur, gravissimæ noxæ contingunt, cruditas, tardus descensus, meatuum prope omnium infarctus; unde morbi tandem gravissimi.

Quinto animadvertendum est, cum fermento totam farinam multum diuque subagitandam esse ac versandam, cum multa aqua tepenti optima, & salis eximii momento, sicque versatam pastam tribus horis veste tegendam, priusquam secta & divisa in fragmenta & in orbis modicos tornata

Subagitatio nis ratio

clibano aut furno coquenda exponatur. Subagitatio in omnem partem crebra sit, assidua, & exacta, quo fermenti, salis, & aquæ vires quoquo-

282 DE CONSERVANDA

versum insinuentur : sic fiet ut disrupto glutino & visciditate evicta panis bene solutilis reddatur, neque ori vel stomacho repugnet : cum versatio exacta non est , post cocturam panis , reperiuntur partes etiamnum farinaceæ ; interdum aliæ nimium salitæ , aliæ insipidæ porsus restant. Juvat autem subagitationem *Aqua*, quæ cum copiosa est pastam auget , quia ejus beneficio minus densata, sed spongiosa magis ac levior evadit , ex qua fit panis maxime omnium coctu facilis quamvis exiguum corpori alimentum parumque firmum ac permanens suggerat. Aqua minus justo si admisceatur, massam reddit solidiorem, duriores , graviorem, ex qua facti panes alimenti plus exhibent ipsumque durabilius sed concoctu magis difficile. Cum vero frigidior aqua infunditur, vitium exurgit quod rustici Parisienses vocant *Laqueux*, quæ est aquosa concretio ac velut congelatio micam panis obsidens. Salis interim moderata aspersio utilis, imo necessaria; tum quod gratiam palato addat & ventriculo acceptiorem reddat panem , tum quia nimium humorem exsiccat , sicque panem & coctioni & distributioni aptiorem efficiat : ejus exuberantia plus justo siccescit panis ac durefcit, retorridumque in corporibus sanguinem cumulat. Detestandus eorum est error qui loco salis aqua marina panem subigunt , nam inde morborum ilias exoritur. Puniendi quoque pistorum qui ut panis gravior fiat, salem detrahunt, norunt enim salis admistione leviores panem fieri , cujus rei causam postea dabimus. In summum *salutis* panis non salito jucundior est ac salubrior ; quamobrem laudare non possum *Lutetianum* panem qui sine sale paratur , dicique non potest quam morborum multitudinem civibus accersat. Credide-

A quæ
modus.

Salis
moderata
ratio.

rim calculorum generationem quibus obnoxii sunt Parisienses, hanc præcipuam habere causam: Veram enim esse Galeni sententiam arbitror lib. 1. de alim. c. de Pane loto, asserentis *cibos omnes boni succi & multi alimenti eos qui ipsis assidue utuntur. ledere, obstructions in hepate parere & in renibus calculos gignere.* Cum enim, inquit, humor erudus lentorem assumpsit & transitus per renes quibusdam natura sunt angusti, ibi quod crassissimum est ac maxime lentum diutius moratum, πῶς ἐστὶν, id est, topium promptè gignit. Nemo autem est qui ignoret panem Parisiensem vulgarem, ut boni est succi, sic multum nutrire, succumque alibilem suggerere diu perdurantem, maxime cum magna copia ingeritur: exinde quoque contingit ut plenitudine Parisienses laborent ac *πλησιμύα* quæ coërceri nullo aptiori remedio potest quam phlebotomia frequenti, quod observare debent ii qui Parisiensibus Medicis injurii eos *αιματόπρασ* vocant, propter sanguinis detractionem quam frequenter præscribunt. Ultimo considerandum, ut exacte Panis coquatur, quod fiet si furnus rite incaluerit, & panis moderatæ fuerit molis. Incalescat furnus lignis siccis & sanis, non cariosis, putribus, fumidis aut gravem odorem habentibus; Incalescat autem moderate, non tenuiter, non supra modum. Ex imbecilli coctione vitium Pani accedit contumacitatis cujusdam in ore ac tenacitatis, sic ut commodè mandi non possit, sed palato hæreat & visciditate quadam os oblinat. Ejuscemodi Panem Galli vocant, *Pain gras-cuit*, quasi dicas crasse coctum. Fit id interdum Pistorum avaritia dum pondus in pane quærunt. Certum enim est minus coctos ponderosiores esse ob humoris copiam intus manentem. Vitium huic contrarium

Calculus morbas familiaris Parisiensi-
fib.

Pari-
fiens.
pleni-
tudine
labo-
rant.

Coctio-
nis mo-
dus.

284 DE CONSERVANDA

est tostio ex immodico ignis calore, non alienum tantum humorem ac supervacaneum absumentem, sed & nativum, succulentum & alibilem. Probandus ergo moderatus furni calor cujus beneficio sensim per totos seipsum æquabiliter panes coquantur; maxime si neque prægrandes fuerint, neque minores. Atque hæc de pane laudatissimo cognoscendo dicta sufficiant. Omnia quidem scrupulosius & minutius exequuti sumus, sed in te talis momenti & in alimento tam communi & necessario, levissimæ observationes magnum pondus habent.

Alia
panis
species.

Non ignoro alia panificii genera recenseri, singulisq; urbibus ac Provinciis sua esse ac propria; sed quæ diximus omnium norma esse possunt, ad quam proprietates & temperamenta cujusque panis examinari debent. Solum panem triticeum intelleximus non ex hordeo, secali, milio, aliisve cerealibus confectum. Non est vero quod longius divagemur in exquirendis hordei & secalis speciebus, virtutibusq; earum investigandis. Breviter dicemus, *Hordeaceos* panes triticeis multo minus alere: qui tamen ex præstantissimo hordeo conficiuntur, minus à triticeis absunt, qui vero ex laxo & levi, panibus furfaraceis respondent: magis vero refrigerant quam triticeis ac detergent, ut idcirco alienum non sit interdum tritico hordeum admiscere. Plura lege apud Bruierinum de re cibaria libro quinto capite octavo. *Secalini* panes ad alvum emolliendam primo cibo sumpti profunt, sunt tamen atri & ponderosi, quia mandendo lentorem dentibus repræsentant, & stomacho ingratiissimi sunt, quod gravitatem insignem afferant, otiosis præsertim, difficillime conficiantur, obstructions viscerum pariant, in renibus calculos gignant, mali succi, crassi, lenti & melancholici existant. Cete-

tos panes ex aliis cerealibus paratos non mo-
ror quod vitiosum succum producant.

Panis
partes.

Cæterum quæ dicta sunt de pane, de toto & integro pane intelligenda veniunt, non de ejus partibus sigillatim sumptis, quæ diversas penitus facultates obtinent. Partes autem panis duæ sunt μέλος καὶ θρύμμα, *Medulla & Crusta*. *Medulla* seu μέσσις τοῦ ἄρτου mollior est pars, candidior, humidior, crustis undique obducta ad quam præsertim pertinent omnes illæ virtutes à nobis de panib⁹ enunciatæ: *Crusta* vero est duplex: superior quam Græci ἀπὸ ἄνω vocant, Latini *Hettam* licet proprie *hetta* seu *hecta* & ἀπὸ ἄνω non sit ipsa *crusta* superior, sed ἐκπύκνωσις pustulæ quæ vi ignis in illa *crusta* erumpunt ac efflorescunt quas nonnulli φύλας appellât ut notat Hesyech. in lexico. *Crusta* inferior proprium nomen non habet, denominari tamen potest à pustulis quæ in ea quoque protuberant, quas Græci nominant ἐκπύκνωσις. *Crustæ* proprium est desiccare, humiditates superfluas absorbere, calorem acuire: si retorrida sit, humorem generabit adustum & atrabilarium, quod colligi potest ex Gal. comm. 104. in libr. quart. de victu acutorum; exemplocarnium quæ ob affationem ambustæ tum ad succi bonitatem, tum ad concoctionem sunt inhabiles, choleramque pariunt propter eam quæ eis accidit acrimoniam. Quo nomine *cholera* non intelligendus est humor biliosus quem vulgo cholericum vocant, non *Ira* quam nostrates appellant choleram, sed *cholera* morbus sine febre (ut ait Gal.) acutissimus & periculosissimus. Non ea tamen est *crustæ* malitia, ut morbum illum producere dicatur, nisi ex exustione nigra fuerit, vetus ac mucescens, & multa copia ingesta.

Hetta
quid

Cru-
stæ
facul-
tas.

286 DE CONSERVANDA

Pro coronide hujus prolixæ animadversionis nonnulla de pane problemata proponemus ac dissolvemus.

Primum est: cùm glande primi homines vixisse perhibeantur, unde Panis in usum primò venit? Certum est barbaras quasdam gentes ante cultum glande usas esse; ac inter cæteras, Arcadas; quos Plutarch. glandiphagos non ineptè idcirco vocavit. Hinc Oraculum.

Glande satur multa obfister tibi plurimus Arcas.

Panis
primū
alimen-
tum.

Quod videre potes apud Ælian. de var. hist. lib. 3. cap. 3. & Pausan. lib. 8. Sed omnium gentium primus hic cib⁹ non fuit: Appii enim & Tiryntii pyra, Athenienses ficus, Mæotici milium & lotometram, Medi Amygdala, Ichthyophagi pisces, locustas Æthiopes, Indi arūdinum fructus, Getuli ferinam carnem, Chelonophagi testudines, Persæ cardamum, palmulas Cormani, alii alia pro cibus panis loco primum habuerunt, ut ex Æliano, Strabone, Solino, Herodoto, Mela, Philostrato, Diodoro Siculo, Plinio, Arriano collegit Alex. ab Alexand. lib. 3. genial. dier. cap. 11. & ejus commentator And. Tiraquellus. Attamen ut verum fatear, hi omnes cibi pane multò posteriores sunt ac recentiores. Ex libris quippe Moyſis Hebræorum legislatoris qui rerum omnium origines complectuntur, constat Panem cibum esse vetustissimum, ac ut ita dicam, à fructibus primum, fructus quippe arborum Adamo alimoniam præbuere in terrestri paradiso degenti, ubi vero loco illo exclusus est ob transgressum Dei præceptum, coactus fuit terram colere & arare, uno verbo agriculturam exercere, panemque in cibum præparare; sicque commutatus est victus Adami ex fructibus arborum sponte ortis in victum ex herbis agro-

rūm magna diligentia excultorum. Nam ante peccatum non fuisset opus homini terram colere ad percipiendos fructus degenda vite necessarios, cum Paradisi terra in qua versatus fuisset homo, per se fertilissima, quacunque ad hominis victum pertinuissent, sponte nature suppediasset largissime: at eo solo exterminatus homo, ex multis ac diversis terris plerumque sterilibus aut egre fructus optatos ferentibus, alimenta sibi petere coactus fuit, ait eleganter Perer. in cap. 3. Genes. quo loco imperavit Deus Adamo ut in Sudore vultus sui vesceretur pane: Hunc autem Sudorem Aben Ezra refert ad eos labores quibus Sudor maximè excitatur, ut est ventilatio, commotio, subactio farinae, pinio, coctio: unde colligere est tum Adamo supplicium & industriam datam panis conficiendi. Ab eo tempore ad diluvium usque, panis usus nusquam intermissus; cum non defuerint nec Agricole nec frumēta. Sed post diluviū propagata hominum gente & in diversas orbis partes disseminata, plurimis populis panis defuit, tum ob agrorum sterilitatem qui triticis generandis inepti erant; *Nec enim omnis fert omnia Tellus*: tum propter desidiam aut ignorantiam incolarum, qui terram colere aut nescirent aut detrectarent, ex quo contigit ut aliud alimentum magis obvium quidam eorum usurparint pro commoditate soli & terrarum quas incolebant. Sed glandium nullus usquam esus fuit apud Hebræos, sed solius Panis; cuius etiam quærendi gratia Abrahami Nepotes relicta patria in Ægyptum descenderunt. Prout autem frequens institui inter gentes cœpit commercium, sic usus panis ad omnes pervenit, illique attributa fuit Panis inventio qui usum illum primus docuisset, sicque multi habiti sunt Panis Inventores, quia unus non potuit ad ^{Panis} inven-
tores.

288 DE CONSERVANDA

diversas gentes illius usum deferre. Proinde Diodorus Siculus libro primo Ifidi Panis inventionem tribuit apud Ægyptios, Pausanias in Arcadicis Arcadi Triptolemi filio apud Arcadas, Plinius lib. 7. cap. 56. Cereri apud Atticos, Italos, & Siculos; Justinus Triptolemo apud Eleusinos, Macrobius & Eutropius Saturno apud Latinos, Trogus Habidi Hispaniæ Regi apud Hispanos, alii Pani, alii aliis prout observare est in Historicorum lectione. Sed origo prima ab Hebræis, Hebræi à Noaco, Noacus, à Majoribus qui ante diluvium fuerunt; hi tandem ab Adamo & Caino qui primi omnium nascente mundo & Agriculturam excoluerunt & panificium excogitaverunt. Quo loco reprehendendus est Possidonius philosophus qui Sapientem in pistrinum usque deduxit & philosophiam panificii inventricem finxit. *Philosophus, inquit, rerum naturam imitatus panem cepit facere. Receptas in os fruges concurrentes inter se duritia dentium frangit, & quicquid excidit ad eosdem dentes lingua refert: tunc vero saliva miscetur ut facilius per fauces lubricas transeat. Cum pervenit in ventrem aqualiculi fervore concoquitur, tunc demum corpori accedit. Hoc philosophus aliquis secutus exemplar, lapidem asperum aspero imposuit ad similitudinem dentium, quorum pars immobilis motus alterius expectat. Deinde utriusque attritu grana franguntur & sapius reteruntur, donec ad minutiam frequenter trita redigantur. Tunc farinam aqua sparsit & assidua tractatione perdomuit, finxitque panem quem primo cinis calidus & fervens testa percoxit, deinde furni paulatim reperti & alia genera quorum fervor serviret arbitrio. Hæc Possidonius apud Senecam epist. 90. qui philosophiæ tribuit quod fuit tribuendum Deo, qui quidem scientiarum & artium*

tium omnium atque adeo agriculturæ ac Panificii
notitiam gratuita liberalitate Adamo infudit,
quemadmodum docet D. Thom. 1. parte quæstio.
94. artic. tertio & quæst. 101. articulo primo.

Secundo problemate quæritur quo tempore, ex
qua materia, & à quibus Panis confici solitus est
apud Græcos & Latinos? Athenienses dicuntur
usum panis accepisse à Triptolemo sub Erichthæo
rege. quod incidit in annum mundi 2528. regnan-
to apud Hebræos Moyse. Romani vero Pistores
per annos fere sexcentos usque ad Persicum bel-
lum nullos habuere, teste Plin. lib. 18. cap. 11.
pulteque non pane victitabant: notatque Festus
Pompeius cocum & pistorem eundem fuisse.
Materia autem ex qua Panes facti sunt primo
apud Græcos, Hordeum fuit: nam Dionys. Halicarnass.
lib. 2. scribit putasse Græcos Hordeum
fuisse *Frugem vetustissimam*, quod innuit quoque
Plinius libro octavo capite septimo, & Theocriti
interpretes ad Idyll. 7. velut explicat diffusius Mar-
fil. Cagnatus libro primo variarum obser. cap.
28. At Romani ex farre primum panem confe-
cerunt. Ovid. 6. Fast.

Panis
invento
apud
Græ-
cos.

Mate-
ria pa-
nis.

Sola prius furni torrebant farra coloni
Tradit Plinius in tertio libro 18. capite septimo,
farre tantum & frumento populum Romanum tre-
centis annis usum, quod idcirco *vetustissimum fru-
ctum* vocabant, teste Halicarnass. loco laudato:
Porro cum veteribus Romanis molarum nullus
usus foret, sed fruges igne tostas in pilas conje-
ctas pinferent, inde dicti *Pistores* & *Pisones*, qui &
idem *Coci* erant, quibus cura fuit parandi panifi-
cii: sed mox eam sollicitudinem mulieres susce-
pere, exemplo credo aliarum nationum apud quas
mulieres etiam Regia pistrices erant, ut observare

T

296 DE CONSERVANDA

est apud Herodotum lib. 8.

III. Cur in pane rei alimentariæ summam natura posuit ? an quia panis merum est alimentum, cibi cæteri alimentum medicamentosum ? Certe Galen. 6. de tuend. valet. panem tanquam simplicissimum alimentum laudat, & Aphrodif. probl. 66. libri secundi, panem omnium ciborum maxime nutrire censet. An quia cum frequentissimè edatur, nullum unquam fastidium parit sicut cæteri etiam delicatissimi cibi ? Hoc autem eum naturæ nostræ familiarissimum esse demonstrat : etenim non nisi à temperatissima causa universalissimus ejuscemodi effectus provenire potest, idcirco Galen. 7. de usu partium cap. 8. *natura nostra familiarissimum* illum constituit, & laudatissimum facere succum docuit lib. 3. de alimentorum facultatibus. An quia cibi nomine apud Catonem lib. de re rust. panis significatur, quodque Græci *σπίον* & *ἄτος* genere neutro cibum vocant, *ἄτος* verò genere masculino frumentum quasi *σπίον* dictum sit, quoniã illius materia est *ἄτος* ? An quia triplex homini alimentum suppeditat, spirituosum, liquidum & solidum ? Nemo ignorat Democritum solo panis odore vitam per triduum protraxisse, quod etiam de Demetrio Cydonio narrat Athen. secundo Deipnos. Sua itaque spirituosa & odorabili substantia spirituosum est alimentum panis. Instar quoque potus cum jusculo sumptus sitim sedat : solidus solidum nutrimentum præbet, ut annotavit Zuingerus ad lib. Hippocr. *ἄτος* *ἄτος* Aph. 32. An quia Panis nomine omne genus cibi sacræ litteræ comprehendunt ? Id certè admonuit D. Hieronym. exponens votum Jacob cap. 28. Genes. conceptum, quo quidem à Deo exoptulat *Panem ad vescendum & vestimentum*

ad induendum. Verum panis ille triplex erat si credimus Ruperto in eum locum: panis scilicet *vita aeterna* de quo dicit Dominus; *Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in aeternum.* Panis *intelligentia*, de quo dictum est; *Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod procedit ad ore Dei:* & panis *vitalis* confirmans hominem, quem solus ipse producit de rore cæli & de pinguedine terræ. Ex his omnibus de pane licet concludere quod Galen. de cera: hanc enim quod aliis medicamentis misceretur *matcriam* appellavit *medicamentosam*; Nos quod Panis omnibus modis alatur, omnibus alimentis misceatur, omnium gentium sit cibus, summam rei alimentaria contineat, denique quod sit *Panis*, jure eum appellare possumus *matcriam alimentosam*.

IV. Cur Panis tam conformis est naturæ humanæ? An, ut ait Francisc. Georg. Venet. sect. 7. tomi sexti probl. 246. quia *temperatissimus est cibus*? An quia est *cibus jovius hauriens vim à Jove qui semper juvat*? Nobis autem propitius est *Jupiter, ob fontem pietatis & bonitatis divina, cui directè ipse subest, ut secretiores Theologi docent.* Hinc Christus voluit præbere nobis *cibum caelestem corporis sui sub panis specie, tanquam perfectissimum alimentum & super omnes cibos humana vite accommodatissimum.* An quia ambo Panis & homo ejusdem sunt originis? homo enim ex terra eductus, velut Rex & Imperator viventium, Triticum ex terra genitum velut vegetabilium omnium princeps; nec melius luxuriat ullibi, quam ubi oleto humano, aut humanis cadaveribus agri pinguescunt.

V. Cur Plautus in Curculione dixit ventris stabilimenta esse panem & carnem bubulam? An quia ad robur confert? Sic scriptum est primo

292 DE CONSERVANDA

Reg. cap. 28. *Et robur non erat in eo, quia non comederat panem tota illa die.* An per panem intellexit azymum, aut acriazymum quibus Messores & Athletæ utuntur, ut robur sibi concilient diuque nutriantur? est enim ille panis ut solidus sic ubi confectus est solidum nutrimentum præbens. An quia panis ficcus comestus serosas ventriculi superfluitates ebibit, quibus sæpe sapius languet & laxatur. Sane Jul. Capitolinus auctor est Antonium Pium Cæsarem senem jam ac silicerniū manè solo pane sicco robur virium sustentasse.

Panis
edendi
quantitas.

VI. Estne comedendi panis certa quantitas definienda? Ita est: nam panis multum probeque nutrientis quantitas minor esse debet: calor ventriculi quo major est, ut hyeme eo panis copiam majorem expetit: corpori superfluis humoribus carenti & vehementi exercitatione utenti, copiosior Panis convenit: denique majori quantitate edi debet cum alimentis quæ minus nutriunt, ut sunt fructus, herbæ & pisces, quam cum carnibus *τορυσσοις*. Porro observat Marfil. Cagnat. libro primo de sanit. tuend. capite decim. oct. apud veteres vulgare demensum panis quod pro diurno cibario viritum dabatur, fuisse *Chœnicem*, seu quantum Chœnice capiebatur. Fuit autem Chœnix genus mensuræ quam Hebræi Homer, vel Komer vocabant. Eam Pollux libro quarto & decimo Onomast, tres cotylas habuisse refert, fuisseque cibum diurnū. Addit Angelocrator doctrina de ponderibus sicut Romanis sextarium castrensem. Hinc proverbium *super Chœnicem ne sed eas*, dicitur in eos qui in diem vivunt nulla cura futuri. Credidit Budæus libro quinto de asse, Chœnicem fuisse duorum sextariorum, sextarium vero duodecim cyathorum, cyathum un-

ziarum duarum, sic ut in chœnice uncia quadraginta octo fuerint, ex quibus Athenis quatuor magni panes conficiebantur, octo vero parvi ex Interprete Aristoph. in vespis. Cibus igitur diurnus & vulgaris quatuor panes fuere, quorum singuli ex farina tritici libra vel libræ sextantibus quinque conflagantur. Notandum tamen est eos qui libras panis quatuor singulis diebus absumebant, & paucis obsonio usos, & magna exercitatione. Apud Parisienses primarius panis & candidus est unciarum duodecim, secundarius quatuor librarum. Sunt autem multi qui tres panes candidos singulis diebus edant, nullus qui possit uno die secundarium panem conficere, quia solo pane nemo contentus vivit, sed una carnes assumit, adeo ut mirum non sit, si nostris temporibus tantum panis quantum olim, non absumatur.

Panis
diurnus.

Panis
Parisiensis
pondus.

VII. Cur Hippocrates repletionem panis pessimam dixit? Nusquam divini Senis ea fuit sententia, nec quid simile in ejus monumentis reperire est. Præterea nullus est ejus rei insignis auctor, nisi forsitan producat Avicenna fen. 3. primi Doct. 2. cap. 7. ad finem, ubi scripsit hæc verba: *Amplius scire debes quod impedimentum panis cum non digeritur est multum. Sed carnis impedimentum cum non digeritur, est minus hoc.* Quo loco Jacob. de partibus ait repletionem panis esse malam, quia stomacho diu injacet gravans ipsum plurimum & opprimit pectoralia; quod si descenderit tandem de stomacho non bene digestus, oppilabit hepar & meseraicas: at Carnes, inquit, minori nocimento sunt, quia plus proportionantur humano corpori & minus premunt pectoralia: & si transeant indigestæ ad hepar & meseraicas, minus stabiles & magis cura-

Reple-
tio pa-
nis ma-
la.

T iij

biles oppilationes inducunt quam panis; trahentibus membris avidius succum carnis propter similitudinem, quam succum panis.

VIII. Estne ergo repletio panis pessima, ob idque vituperandusne est panis? imo vero licet panis repletio pessima sit, id tamen potius ei laudē esse debet quam vitio. Primo quia hoc ex copia alimonie quam firmam & durabilem suggerit Panis, advenit, sic ut usu illius nimio sanguinis exuberantia distendantur venæ, totum corpus majorem in molem affurgat, meatus obfarciantur; ac perspiratio impediatur, quod quidem ex bona & laudabili causa periculosus est ac damnosus effectus. Secundo quia quæcunque optima sunt, si propter copiam corrumpantur, eorum corruptela multo est deterior quam eorum quæ minus bona sunt; quemadmodum Baptist. Sylvatic. controvers. 6. & Vincen. Alfatius libro septimo de morbis lectione quadrages. sext. referunt ex Hippocr. lib. *πείρασθόν*. Cum ergo hoc panis vitium sic excessus bonitatis non malitiae, nequaquam inde Panis vituperandus venit. Audiendum potius censerem Ichthiophagi illius apud Herodot. libro tertio de Pane censuram. Is cum sciscitatus esset quibusnam rebus vesceretur Rex Cambyles, & quodnam longissimum tempus vitæ Persis esset; audissetque vesci Regem pane, cujus totam historiam acceperat, nec Persas ultra octoginta annos vivere; tandem pronuntiavit; *Nihil se mirari si stercore vescerent Persæ paucis viverent annis, ἴδὲν θανάσσειν εἰ στίβου κώπρον, ἐτα δλίγα ζώουσι.* Alludebat autem ad finum & oletum quo stercoreari agri solent ut fecundiores reddantur, ex quo interdum non leve tritico vitium adnascitur utentibus perniciosum.

Historia.

IX. Estne nutritio panis an carnis melior? Nutritio panis & carnis, quæ melior. Respondet Petrus Hispanus comment. in lib. Isaacii diatar. particul. panem magis vel melius nutrire accidentaliter, quod tardè convertatur & multum immoretur: carnem vero magis nutrire naturaliter, quia citius digeritur & citius dissolvitur à membris. Vel dicendum est quod caro magis nutrit naturaliter & accidentaliter; naturaliter quia magis & citius convertitur in substantiam membrorum; accidentaliter, quia tardius separatur à membris: & hoc patet, quia natura magis allicit nutrimentum carnis quam panis, & sicut plus allicit etiam tardius finire abire, & ita plus moratur in membris & sic plus nutrit accidentaliter. Quod si dicatur in pane esse cibum & potum, aquam scilicet & farinam: dicendum quod verum est, sed illa humiditas est aquosa, unde non nutrit, carnis autem humiditas aërea, calida & humida, cujus ratione nutrit.

X. Cur repletio carnis minus nocet quam repletio panis? An ob rationem à Jacobo de Partibus allatam & problemate septimo propositam? An ejus rei repletio minus timenda est, quæ minus nutrit tardiusque convertitur in substantiam membrorum, ex quo levior argui potest panis repletio. Anne dicendum est ejus rei tantum repletionem minus esse timendam, quæ minus nutrit ratione tenuitatis substantiæ, non ratione impuritatis, quo sensu afferendum panem minus nutrire ratione impuritatis ac viscositatis suæ, ejus idcirco repletionem magis timendam? Vide Petr. Hispan.

XI. Cur magis nutrit filigineus panis & candidus quam ater & surfuraceus? An quia candor

T iij

De albo & atro panibus

296 DE CONSERVANDA

ex medulla tritici, nigrities ex cortice: nutrit autem triticum non cortice sed medulla? An quia albus magis attrahitur ad membra ob conformitatem naturæ quæ in colore consistit, ater vero conformitatem illam non habet propter furfures qui frigidi & sicci sunt? An quia albus diutius immoratur in membris, cum natura sit magis avida in ejus retentione? Nec dicendum est atrum magis nutrire, quod crassarum sit partium; sicut dicitur caro bovina magis nutrire quam caro pulli: nam ratio hæc locum habet in rebus ejusdem generis, iisdem observatis conditionibus: at panis ater non nutrit ratione furfuris, sed medullæ quam parciorem habet quam candidus.

Panis
opti-
mus in
Scotia.

XII. Cur in Scotia optimus omnium panis esse dicitur? An quia terra levis est, idcirco quod producit triticum leve? An quia singulis regionibus, aliquid singulare & eximium innascitur ratione soli & cæli? An quia triticumoticum minus terræ retinet propter terræ levitatem & raritatem; quemadmodum Theophrastus dixit libro quarto de causis plantarum cap. 10. trimestre triticum levius esse, quasi minus terræ retineret propter temporis brevitatem à semente ad messem! An quia gelido solo nascitur & diuturnis nivibus operto, sicut idem Theophrast. refert de Pontico tritico quod *λεβροτατον & σκληροτατον* vocat, *facillimum & durissimum*, tum ob solum leve, tum ob gelu & nivem cujus commoda recenseret Scaliger comment. in libr. secund. Theoph. de caus. plant. cap. 2. *Nix*, inquit, *postquam incubuit, duo facit, dum manet αἰαζυμοῖ fermentat locum ipsum, itaque etiam cruda terra dicitur inepta. Imus igitur calorem concludens quem deprehendit coquit arvum. Deinde cum solvitur & macrescit*

Nivis
effecta

sensim subit. Adderet nivem fumi vicem gerere. Omnino enim ex nive fit aliquid luosum. Ad hac ita censeo, nivem multum concepti aëris continere, tota namque spuma est. Omnis autem aër principium cujuspiam pinguedinis est. Nix vero ita gelat tellurem, ut non compilet, sed potius dissipet. Sub nivibus enim solum non solidum stipatumve, sed solutum invenimus. Hæc Scalig.

XIII. Cur panis sine alio cibo sumptus in ventriculo corrumpitur & acescit, curve in ventriculo minus? An quia substantiam admodum lentam & pituitæ proximam producit? An quia acor fermenti caloris vehementia acidum humorem invehit, qui pituitæ sapor est? An hoc tantum contingit in pituitosis stomachis aut pravo humore oppletis, quorum calor debilis temperamentum panis ad calorem inclinans & aliquo pacto biliosum superare nequit, unde corruptio & Aciditas? Certum enim est bilioso stomacho homines hoc non pati cum panem conficiant, teste Galen. lib. secundo de temperamen. cap. 6. propter siccum & igneum ventriculi calorem. Idipsum confirmat Avicen. fen. 3. Doct. 2. cap. 7. dum ait eos qui igneo sunt stomacho, validos & difficiles coctu cibos digerere; subtiles vero & coctu faciles corrumpere. Vide Aphrodif. probl. 17. libri secundi.

Panis
solus
corrū-
pitur.

XIV. Cur panis calidus frigido humidior sitim excitat? An quia plus humoris quidem habet, aërei, sed non aquei, cujus proprium est sitim sedare? an quia humorem habet aqueum actu & potentia calidum, proindeque vim desiccandi habentem? an quia porositate sua ac raritate succos ventriculi ebibit & exsugit?

Panis
calidus
sitim
excitat.

XV. Cur panis calefactus frigido suavior? An Calidus

298 DE CONSERVANDA

panis
suavior
frigi-
do. quia calore blando dilatatur & attrahitur foras humor intestinus & è centro circumquaque diffunditur? mediocriter autem humida, sapidiora ficcis? an quia calore gustus acumen excitatur, frigore infringitur, quo fit ut meatibus linguæ per calorem patefactis ac veluti reseratis dulcedo panis altius subeat? an quia calor viscosum panis humorem eliciens, facit ut aliquo pacto ori & linguæ adhæreat, diutiusque in partibus gustus retineatur? Consentaneum autem rationi est; ut aliquid dulcius ac suavius sentiatur quo diutius gustatur, aut in ore detinetur.

Calidus
frigido
nigrior XVI. Cur panes calidi frigidis nigriores apparent? An quia calidis uberius inest humor; qui quidem causa est nigroris, poros oppleendo, sicut ignis causa est albedinis partes rarefaciendo? An quia calidi effumant exhalationesque emittunt, à quibus pori obstruuntur quæ obscuritatis est causa?

XVII. An veteres calido pane usi? Sic videtur Hieronym. Mercurial. libro sexto variarum lect. cap. 5. & prælectionibus Bononiensib. in lib. Hippoc. de rar. vict. in acutis ob auctoritates & rationes quas cumulavit.

XVIII. Cur panis parum tritus & subactus & panis multum tritus facile franguntur? An quia parum tritus partes habet male unitas ac invicem colligatas; unde divisio atque solutio facilis? an quia hic multum humiditatis continet, humida autem facile difflunt? an quia panis multum subactus ficcior primò fit agitatione, deinde coctione ficcissimus, unde humoris inopia cum contingit, facili negotio solvitur atque frangitur?

XIX. Cur panes frigidi humectati & madefa-

cti, si se tangunt non cohærent, calidi autem cohærent? Causas repete ex Arist. Probl. 6. sect. 21. & ex Pet. Aponensi in commentario.

XX. Cur Hebræi pane azymo usi? fermentone semper abstinerunt? Quod ad postremum attinget, Cornel. Tacitus historiar. lib. 5. existimat eos à tempore cladis & famis hierosolymitanæ omni fermentato pane abstinuisse *Longam*, inquit, *olim famem crebris adhuc jejuniis farentur & rapiarum frugum argumentum panis Iudaicus, nullo fermento detinetur.* Falsa tamen ea opinio est ab ignorantia rerum Hebraicarum nata. Et sane, ut ait Lipsius in comment. hujus libri, *Strabo, Plutarchus, Democritus, apud Suidam multo majora deliria delirarunt contra hanc gentem & libros sacros.* Equidem verum est Hebræos pane azymo usos certis diebus religionis ergo, sed non ad vitium quotidianum. Legimus Exod. 12. ob Angeli & Judæorum ex Ægypto transitum præceptum fuisse à Deo ut incipiente quarta decima die mensis primi à vespera Judæi comederent panem sine fermento ad vesperam usque diei vigesima primæ. *Septem dies, ait Dominus, fermentum non invenietur in domibus vestris. Omnis qui comederit fermentatum, peribit anima illa ex congregatione Israël. In omni habitaculo vestro comedie azyma:* ex quo factum est ut Hebræi festum illud vocarent azymorum. Sed cur potius pane azymo usi quam fermentato? an quia festinati cibus erat symbolum, siquidem eodem loco scriptum est Judæos ex Ægypto fugientes coxisse farinam in subcinericios azymos: non enim fermentata fuit; quod ejeti ab Ægyptiis non potuerint expectare, neque pulmentum sibi facere ad viam. Fermentatio autem lenta & morosa res est, & à festi-

Institu-
tio pa-
nis azy-
mi.

Judæi
cur pa-
ne azy-
m usi.

300 DE CONSERVANDA

nantibus aliena. An quia panis azymus sincerior puriorque habitus est & adhibitus in sacris tam apud Judæos quam Ethnicos? D. Paul. 1. Corinth. 5. *azyma* vocat *sinceritatis*; *fermentum* vero *malitiæ*, & Christus iussit ut discipuli caverent à *fermento Pharisæorum*. Plutarchus in quæst. Roman. quæst. 109. Flamini Diali non licuisse fermentum tangere observat, aitque: *Fermentum cum ipsum natum est ex corruptione, tum farinam cui admiscetur corrumpit ut languidior fiat & inefficax; omninoque fermentatio purefactionis speciem gerit, que si modum excedat, plane avidam reddit & perdit farinam*. Galen. ipse 1. de facult. alim. azymum festis usurpatum docet. Porro, inquit, qui fermento omnino caret, nemini prorsus est accommodus. Quod si casei aliquid insuper addatur, ut rustici apud nos festis diebus solent apparare, eosque panes ipsi vocant *ἀζύμους*, &c. An quia epulis celebritates exhilarari debent? at azymus panis dulciarius est inter *πίσματα*, seu bellaria enumeratus à Græcis, quemadmodum demonstrat Lang. epist. 56. l. 1. De aliis significationibus panis azymi ac mysteriis, videndi Philo. Judæ. lib. de cong. quær. erud. gratia; & libro de sacrificiis Abelis & Caini, Pererius in cap. 12. Exodi. & Francis. Georg. Venet. harmon. mundi Cantic. 2. toni 3. cap. 20.

Azymus panis venerè excitat.

XXI. Cur panis azymus venerem excitat? Hæc enim fuit sententia Didymi libro 2. Geop. cap. 31. *πάντα γὰρ οἱ ἀρτοι οἱ ἀνεζύμους γινώσκουσι ἐνεργητικώτατοι εἶναι πρὸς τὴν ἀνεξέσθλησιν*. In universum, inquit, panes absque fermento facti efficacissimi sunt ad venerem: An quia viscositas frumenti & crassities in flatu vertitur? an quia multum nutrit, præsertim corpora valida & robusta? an quia *πίσματόδον* existit à tritici spiritibus, qui inter se fortiter uniti non dif-

stantur nisi in secunda coctione quæ fit in corpore? an quia succum melancholicum generat, melancholici autem libidinosi?

XXII. Cur Rhafes lib. 1. Aphorif. Aphor. 46. existimavit eos qui panem azymum comedunt corda parva & hepata habere? an rationem habuit prave nutritionis quam affert, ex prava autem nutritione attenuatio partium & marcor hepatis & cordis tabem adferens? an per cor & jecur intelligendus est sanguis venosus & arteriosus, qui in illis partibus elaboratur, quotum exigua generatur quantitas in debilibus corporibus quæ pane azymo nutriuntur? an per corda parva pusillanimitas audienda est eorum qui eo pane vescuntur? sunt enim illi melancholici, quia melancholicum succum, crassum scilicet & frigidum sanguinem panis ille adauget? an vero jecur parvum dixit lienis comparatione, quod lien infarctu humoris melancholici intumescat in hominibus pane azymo utentibus? Notum autem est vulgare illud, partes omnes tabescere, ubi lien semel luxuriat.

Panc
azymo
utentes
corda
parva
habent.

XXIII. Cur Ægyptii sacerdotes pane salito olim abstinebant? an quod, ut ait Plutarch. sympos. lib. 5. Probl. 10. sal fugiebant ceu *delicissimum obsonium ac condimentorum jucundissimum*? an propter castitatis studium, cui contrarius est sal, ut pote qui caloris vi libidinem proriperet? an quia Sacro-sanctus & divinus salexistimabatur, quem idcirco in prophanos verebantur deducere usus?

XXIV. Cur salitus panis minus ponderat quem non salitus, cum salis adjectio ad pondus facere aliquid videatur? an quia sal depopulatur atque desiccet omnem humorem qui a ca-

302 DE CONSERVANDA

lore solet putrescere ? humoris autem absumptio levitatem inducit ; hinc fit ut panes pridie facti leviores sint quam cum essent calidi : an vero quia sal sua adstrictione poros & meatus panis externos occludens, extraneam humiditatem aditu & ingressu repellit , ex quo & levior panis redditur & integrior minusque ad corruptionem aptus ?

Creta
addita
pani.

XXV. Quomodo vero pondus pani additur ? Triplicem modum proponit. Joan. Baptist. Porta lib. 4. magiæ natural. cap. 19. Primus est, cum res additæ frumento pani pondus addunt, quemadmodum creta inter Puteolos & Neapolim in colle Leucogæo inventa. Secundus est, cum res quædam siccæ glutinosæque natura , refractum elementum in panis substantiam conspissant, impediuntque , ne inter versandum , cribrandum, subagitandum , tenuior ac levior farina evolet, talis est oriza & milium. Tertius modus est per fermentum, quod velut tritici anima vegetat, cresci tut vivens. Rationem hujus fermenti lege apud eundem.

XXVI. Cur Panes Perdicæ Macedonum Regis dum mercenarius esset Regis Lebæorum in duplum crescebant ? Herodot. in Urania historiam recitat ; ac scribit uxorem illius Regis sua manu cibaria coxisse, retulisseque ad Regem, Perdicæ mercenarii panem dum coqueretur in duplam molem quam esset excrecere solitum ; idque semper contingere ? an vero prodigium fuit ac signum regiæ potestatis, quam adepturus erat Perdicæ ? an vero ipse Perdicæ nonnihil fermenti suis panibus addebat regina inscia ac ignorante ? an loco aquæ lacte pastam subagitabat à quo panis intumesceret ?

XXVII. Cur panis albissimus lumbricos gignit? an quia dulcedinis multæ particeps est, abstergendi vero facultate caret quia furfuribus caret: dulcia autem quæ minimæ detergent, apta sunt generandis lumbricis? an quia magna quantitate sumitur, ex copia vero cibi nimia cruditas, ex cruditate putredo, ex putredine vermis? an quia diu cunctando in ventre propter furfurum absentiam putrescit? Hoc loco non possum non reprehendere Sanctor. à Sanctorio meth. vitan-
 dorum errorum lib. quinto cap. undecim, qui ut
 probet lumbricos nasci ex pane albissimo, nititur
 auctorit. Galen. comm. 7. in libr. sext. epid. tex.
 sept. cum eo loco Galen. de albissimo pane non
 sit locutus, sed de impuro atque atro. Hæc sunt
 verba Galen. ex interpret. Baptist. Rasarii, cum
 Græco exemplari destituar quod cum aliis Ga-
 len. operibus impressum non est. *Generantur fe-
 ra (id est Lumbrici) inquit, à crudo succo vel
 à pane, vel à leguminibus, vel ab oleribus: ipse
 vero & tormina, & morsus faciunt. Quocirca si
 quis pane impuro & cum leguminibus facto utatur,
 cumque frequens cruditas male habeat & edat ea
 in quibus sit aliqua corruptela, is lumbricos in ven-
 tre habet sine dubio, vel generabit.* Hactenus Ga-
 len. apud quem panis impurus idem est atque can-
 didus Sanctorio.

Sancto-
 rii cr-
 tor.

XXVIII. Cur ater panis tenebras inducit? an quia impurum fœculentumque sanguinem gignit à quo spirituum impuritas? an quia exiguum alimentum suppeditat & parcissimum sanguinem à quo spirituum inopia? an hoc tantum scurriliter & parasiticè dictum à Philoxeno Cythereio qui cum in cœna quadam attriorem inferri panem animadvertisset; *Ne multum, in-*

304 DE CONSERVANDA

quit, apposueris, ne tenebras forte inducas. Zuinger. volum. 9. theat. vitæ humanæ lib. 2. pag. 2239.

Lorus
panis.

Aquaticus
panis.

XXIX. Quæro quid sit Panis lotus, quæ ratione lavatur? Lege Mercurial. lib. 6. Varia. lect. cap. 17. Silvaticum controvers. 6. & Joannem Baptist. Theodosium epist. 7. Interim lotum panem differre ab Aquatico Plinii discas, lotus enim non est novum genus panis aut nova præparationis ratio ante, sed post cocturam: Sed Aquaticus is dicitur qui multa aqua elaboratus ante coctionem levis & spongiosus redditur.

XXX. Cur panis aqua aut vino madens efficacius sitim tollit quam si duo illi liquores seorsim aut conjunctim ebiberentur? nonne propter moram quam trahit panis in ventriculo? ut enim aliquid siti adversetur, in ventriculi orificio superiori aliquantisper inhereat necesse est, quod panis suo lentore melius præstat quam aqua aut vinum quæ leviter idem orificium irrigant ob celerem eorum transitum.

XXXI. Cur Panis vino intinctus citius inebriat quàm vinum potum? an quia ut ait Per. Hisp. in Isaac. lib. diæt. comment. panis solas partes vini vinosas ebibit, aquosas relinquit? an propter moram longiorem panis in ventriculo quam vini cito elabentis; quare diutius panis effumat è stomacho ad cerebrum, quam vinum ipsum.

XXXII. Cur Panis aqua madidus febricitanti datus ei restituit appetitum, ut scribit Avicenn. fen 12. 3. tract. 2. cap. septimo? an quia sua mora stomachi inflammationem ardoremque delet, qui cibi appetentiam prosternebat? ratione quippe

quippe aquæ subbucit ichores biliosos aut reprimat vapores malignos stomachum ferientes & appetitum dejicientes : an ratione solius aquæ quam βορρὸν vocavit Hippocr. 6. epid sect. 4. an quia sanguinem in ventris tunicis contentum modicè cogit & constringit? quæ autem id præstant, appetentiam augere & procreare possunt, ut exponit Galen. comment. in locum Hippocr. prædictum.

XXXIII. Quamobrem vino cum pane febricitantibus oblato febris per calorem vini non intenditur, sed minor esse incipit? Rationem reddit Alex Aphrod. problem. 66. libr. 2. quam ibi lege.

XXXIV. Cur qui Panis frustum grandiusculum devorarunt iis singultus supervenit? Causam repete ex eodem Aphrod. problem. 47. libro primo.

XXXV. Quis erat Panis Doricus, quo nutritum Herculem narrat Theocrit. Idyllio 31. his verbis.

Δύπνον ἴτε κρέατ' ὀπίσθ', καὶ ἐν κενέῳ μέγας ἄρτος

Δωκεῖός ἀσφαλῆος καὶ φυτοσκάφου ἀνδραγ κορέσασαι.

In prandio carnes assæ pro cibo sunt, & magnus è canistro panis Doricus qui probe satiare posset rusticum fofforem? An idem est atque ἀκέρτατος καὶ εὐτελής sordidus & vilis, ut exponit Apollonii interpres; quique similis esse possit Cilicio Pani quem apud Athenæ. lib. 3. cap. 27. Plato Comicus vocat μεγάλην καὶ βυτιάρον magnum & sordidum? an Doricus Theocrito est qui Aristophani in Lusistrata ἄρτος νεανίας appellatur, id est, καρτερός καὶ μέγας solidus & magnus adeo ut saturare valeat νεανίαν καὶ ἀνδραγ φυτοσκάφου; Juvenili robore constantem virum & robustum

306 DE CONSERVANDA

quemvis fossorem? Si quis autem cur ejusce modi Panis Doricus à Poëta dicatur interroget, respondebo id factum, vel quod Dores alloquendo vulgarem panem designaret quo utebantur, vel quod musicæ Doricæ rationem haberet cujus modus ex Athen. lib. 14. erat ἀδράδης, μεγαλοπρεπής κ' σφοδρὸς, severus, majestate plenus ac vehemens: quasi innuat poëta Herculem non fuisse delicatule sed viriliter enutritum.

XXXVI. Quis dicebatur panis Popanus? quis gradilis? quis speustitius? Scholiastes Aristophan, in δεσμοφορέϊζ. τὸ πόπανον sic describit. πόπανον λέγεται πλακύντιον π πλατὺ, κ' λεπτὸν, καὶ πειθερές. τέτοις γὰρ τοῖς ποπάνοις καὶ πλακυντίοις ἔδος εἶχον αἱ γυναικες δεσμοφορέϊζονται ταῖς θεαῖς πρῶτον ἢ εὐπαγεῖν καὶ εὐτυχεῖν. *Placentula est*, inquit, *lata, tenuis, rotunda quam mulieres Cereris festum celebrantes solebant offerre.* Eam idcirco inter ἀναθήματα recensuit Pollux Onomast. lib. 1. cap. 1. quæ ut Favorinus Camertes in lexico observavit, alio nomine ab Atticis dicitur φθῶις. Idem Favorin. τὸ πόπανον deducit, vel ἐκ τῆς πέπω seu πέπτω, vel φθῶ τὸ πόπος, ὃ ὄρεϊ τεός καὶ ἀνάξ, ἵνα ἢ πόπανον, ὡς καὶ πρῶτον εἶθι, τὸ τῆς πόπω ἀνακτι ὀσιμέλιον. Alii popanos panes derivant à Popa seu Popax qui in veter gloss. immolator καὶ δῶτης exponitur, id est, is qui victimas ad aram alligabat feriebatque & secespita jugulabat: sed eedem glossæ Popam interpretantur πλακύν καὶ πόπανον, unde popinæ, popinones, & popani panes. Persius satyr. 6. popam videtur usurpasse pro pingui, quia ejusmodi erant popæ ministri, vel certe pro guloso, quales sæpe sæpius erant ejus farinæ homines, qui ut ait Turneb. adversar. libr.

29. capit. 7. *se hostiarum visceribus bene curabant.*

Quoad panem Gradilem, putavit Turneb. ad vers. lib. 26. cap. 34. eum fuisse qui in gradili templo Genii publici viritim dividebatur, de quo quidem templo Marcellini testimonium producit lib. 23. hanc tamen viri doctissimi sententiam reprehendit Francif. Juretus notis ad lib. 1. Prudentii contra Symmachum, scribitque panes gradiles dictos, quia dividebantur populo cura præfecti urbi & præfecti annonæ è gradibus qui in unaquaque regione urbis Romæ erant ad pistrina. Quatuor autem luculenta testimonia de iis panibus referuntur. Primum est Prudentii libr. 1. in Symmach.

Panis
Gradi-
lis.

Et quem panis alit gradibus dispensus ab altis,
Alterum est ejusdem Prudentii libr. 2.

Quæ regio gradibus vacuis jejunia dira
Sustinet? aut quæ ja niculo mola nota quiescit?

Tertium est Cassiodori Variar. lib. 9. epist. 5. *Hæc igitur vota damnantes præsentibus direximus poritores, ut sive in gradu, sive in aliis locis frumentorum condita petuerint invenire, &c.* Postremum habetur libr. 14. Cod. Theodos. tit. 7. de annonis crivicis & pane gradili. Consulatur Cujacius ad tit. de conditis in public. horr. lib. 10. Cod.

Cæterum panis Speusticius à festinatione dicitur, *ἀπὸ τοῦ σπυστεῖν* quod est accelerare. Hujus mentionem & præparationem videtur Cato cap. 74. de re rust. docuisse, loco enim de spitici legendum puto Speustitii: quid enim panis de spitici? de spere est subigendo manibus aliquid molle & tenerum reddere: nonne omnis panis subagitatione mollis & tener evadit? nonne omnis panis

Speu-
sticius
panis.

308 DE CONSERVANDA

depsiticus est, id est subactus, tritus, subagitatus? Illic ergo Cato modum docet citissimè præparandi panem. *Manus, inquit, mortariumque bene lavato, farinam in mortarium indito, aqua paulatim addito, subigitoque pulchrè.* Nihil hic novi in præparatione nisi propter festinationem, nam non apponitur fermentum, aqua non calefit, post subagationem nulla mora interjecta pasta igni committitur. Qui locus revocat mihi in memoriam cap. 12. Exod. ubi Israëlita Ægyptum deferentes sine fermento coxerunt farinam in subcinericios panes. Ex hoc patet speustitium panem eundem esse cum Azymo.

Cur panis mucescit.

XXXVII. Quamobrem panis mucescit? An propter siccitatem? nam vetustissimus tantum panis situm trahit, quo vero vetustior est panis, eo siccior ac durior, adeo ut idem panis accidat atque Senibus hominibus qui ob siccitatem longis annis contractam marcescunt ac moriuntur. Quod igitur est tabes ex senio in hominibus, id mucor est, & situs in panibus vetustis. An potius ob humiditatem externam ac superfluum, quæ, vel ex loco ducitur, vel ex ambienti? humor autem ille superfluum cum à calore panis debili conservari atque contineri nequeat, corrumpitur, & partes quas imbuit simul corrumpit, quod ex eo manifestum est, quoniam partes molliores panis & partes vacuæ ac inanes primæ omnium mucescant, quod in iis major humiditas asservetur. Accedit quod in loco clauso ac minime perspirabili, atque in valde humenti, citius situs contrahatur. In summum situs putrefactionis species est, iisdem ergo de causis panis mucescet, quibus alia corpora solent putrescere.

XXXVIII. Cur si vetustate humescit ac mu-^{panis} cescit Panis, mutari tamen in lapidem potest? ^{in lapid-}
 Non desunt Lapidosi panis exempla. Fabius Ver-^{dem,}
 rificosus apud Senec. secundo de benef. panem la-
 pidosum, hoc est, ut ait Lipsius, in lapidem
 duratum comparabat cum beneficio acerbo ho-
 minis duri & crudelis. Joa. Crassotus comment.
 ad lib. 4. meteor. narrat nostro ævo panem cum
 incluso pisce per cocto cum terra diu fuisset ob-
 tectus, postea deprehensum esse lapideum. Af-
 fervantur in Museo Calceolariano Veronensi duo
 panes lapidosi: unus miliaceus, alter ex secali qui
 adeo veros & germanos panes referunt, ut vul-
 gus ignarum facile deciperent. Unde illa muta-
 tio? an panis terra obrutus succum lapidescen-
 tem imbibit, à quo postea induratur in lapidem?
 an hoc vehementi frigore terræ contingit, à quo
 panis velut congelatur? An virtutem seminalem
 terræ tribuimus, aut lapidi, qua formam suæ si-
 milem in materiam dispositam imprimat? An
 in peculiarem terræ illius naturam, qua panis
 obruebatur, rationem hujus effectus conjiciemus,
 quæ omnia in lapides convertere potest, sicut Vin-
 cent. nat. hist. lib. 8. cap. 5. tradit lapidem lunæ
 suspensum ex arbore fœtificare, aut quemadmo-
 dum Arist. lib. de mirabilib. cap. 42. refert in My-
 lo insula terram excavatam rursus concrefcere
 ac generari? An forsitan nunquam panis ille verus
 fuit, sed lusit natura in imagine, eadem ratione
 qua videmus alios lapides rerum diversarum si-
 mulachra referentes, quæ nunquam alia sub for-
 ma extiterunt? Hujus rei causæ repetendæ sunt
 ex Fortunio Liceto opere de spontan. viventium
 ortu.

XXXIX. Cur cavet Pythagoras ne frangatur An frã.

V iij

gendus
panis.

Panis? An, ut ait Georg. Venet. probl. 468. sect. 5. tomi quinti, *significat non esse frangendam amicitiam? Panis enim ex multis granis in unum collectis, unionem amicorum designat, hinc fomentum illud celeberrimum vitalis cibi nobis à Christo collatus administrati; sub specie panis datum est, ut indicaretur teste Augustino amicitia, conjunctio & unio qua esse debet in suscipientibus ipsum.* An in rebus omnibus agnovit harmoniam, quam non frangendam esse jubebat ne virtus rerum simul dissolveretur? Certe Diog. Laërt. in ejus vita scripsit eum opinatum esse *omnia per harmoniam constare.* An id dixit propter metempsychosin & transmigrationem animarum, non in animalia solum, sed in viventia etiam? Cum itaque in triticum admitti posset anima atque in panem usque migrare, species illi crudelitatis videbatur, fractione uti minime ad edendum necessaria: Panis tamen usum non prohibuit, quia ad vitam necessarius, nec mandi dentibus vetuit, quia dissolutione illa anima panis ore recepta migrabat in nobilius corpus, nempe in corpus edentis.

XL. Cur apud Græcos & Macedonas sponsus & sponsa nuptiarum die panem gladio divisum gustare cogebantur? an ut discerent fugiendas esse rixas & contentionem quæ amicitiam inter sponfos dissolvere nata est, sicut gladius panem in se unitum discindere potest? an eo more ostendebatur, inquit Curtius libr. octav. *parco & parabili victu conjunctos fide & opibus contentos esse debere?*

XLI. Quid Panis per somnium edi visus significat: an defectum nutrimenti, ut vult Hippocrat. libr. de Insomniis simulque animi tristi-

VALETUDINE. 311

tiam? Nam cogitatio ducitur natura sine, ubi igitur egemus cibo, ejus imago in appetitu excitatur: quia vero cibo indigemus, idcirco tristamur, quoniam in paucis humido pauci spiritus, in paucis spiritibus animus demissior, inquit Scalig. in comment. An significat in ægris aut gulosis hominibus præteriti diei memoriam? ægri enim perpetuo cibum respirant quo sanitas recuperetur, gulosi defixam semper habent mentem in cibos quos unice diligunt. Hinc Theocritus in Idyllo vigesimo quinto sub persona piscatoris dixit,

καὶ γὰρ ὄρνιθες
Πᾶσα κύνων ἄρτος μαρτύρεται, ἔχτυα, ἢ ἀγῶν.

Id est, in somniis omnis canis panes somniat & ego pisces. Sane quæ cupimus somniamus atque idipsum quod fatigavit vigilantes, pene semper se ingerit dormientibus, ex quo eleganter cecinit Claudian.

Omnia quæ sensu voluntur vota diurno
Pectore sopito reddit amica quies,
Venator defessa thoro cum membra reponit,
Mens tamen ad sylvas & sua lustra redit:
Iudicibus lites, aurigæ somnia currus,
Vanaque nocturnis meta cavetur aquis.

Cæteras panis significationes ex somnio apud Artemidorum & Synesium positas lector curiosus videre poterit apud Cardanum libro primo de somniis cap. quadragesimo quarto. Jam enim tempus est ut somniis nostris modum imponamus & finem huic prolixæ animadversioni sed necessariæ propter dignitatem & excellentiam panis, cui hætenus, quod viderim, nemo Doctorum peculiare opus dicavit cum de

Nota.

V iij

vino & aqua eorum qui scripserint, infinitus penè sit numerus.

De Vipa & Offa.

C A P. XVIII.

B Is duo Vipa facit, mundat dentes, dat ac-
cum
Visum, quod minus est implens, minuens quod
abundat,
Ingeniumque acuit: replet, minuit simul Offa.

Vipa.

H Ic quatuor recensentur commoda Vipæ:
Primo dentes mundat. Panis enim vino
imbutus diutius circa dentes moratur, atque
eam ob causam facilius etiam fœculentam ma-
teriam ipsis adherentem abstergit ac consumit:
quam vinum per se sumptum. Deinde, visum
acuit: malos enim fumos, qui è ventriculo ce-
rebrum petunt, suaque permissione spiritus visi-
vos obscurant, reprimit: adeoque materias pra-
vas stomacho inhærentes concoquit, incidit &
deorsum pellit. Tertio, cruda concoquit: quia os
ventriculi leni quadam adstrictione claudens con-
coctoriam facultatem roborat, plurimumque ali-
menti corporibus exhibet. Quarto vero, vitioso-
rum humorum multitudinem minuit: eos enim
concoquit, incidit, exsiccatur, & deorsum expel-
lit: idque maxime, si panis assatus prius, aut super
prunis exsiccatus fuerit. Quin eodem modo etiam
superflue concocta ad *suppuratior* revocat. Porro
de Vipa quam Gallice *Soupe au Vin* vocant,
Hermolaus Barbar. cap. 65. libr. 5. corollarii

in Dioscoridem ita scribit : Erat veteribus jentaculum , buccæ ex vino , quod genus Barbari à vino & pane Vipam vocant. De eo Athenæus lib. 1. Deinopf. sic ait: *πρωινόν ἔμβρωμα, ὃ ἡμεῖς ἀκρατισμὸν καλέομεν, διὰ τὸ ἐν ἀκρατῷ βούζειν, καὶ παροίεσθαι φωνῆς,* id est, matutinum edulium sive jentaculum , quod nos ἀκρατισμὸν vocamus , propterea quod panis buccellæ mero tingantur. Lege de eodem Plutarchum in Sympof.

Animadversio.

DE pane sicco qui vel cum obsonio , vel sine obsonio edi solet actum, est capite præcedenti : Nunc vero disputatio est de pane madenti seu vino tincto , seu jusculo , seu aliquo alio liquore fuerit. Panis vino imbutus dicitur *Vipa* barbaro nomine à vino & pane deducto , quam ad dentes detergendos, acuendum visum, & ingenium nobis proponunt Salernitani. At panis jusculo seu brodio tinctus, *offa* vocatur; quam aiunt & replere corpus per nutritionem , & minuere per excrementorum absorptionem. Est ergo *Vipa* nihil aliud quam panis buccæ, seu bolus puro vino madidus; quem in veterum jentaculo præsumptum monuit Athen. 1. Deipnos. cap. 9. & Plut. lib. 8. Sympof. probl. 6. Quæstio autem est num eas habeat dotes *Vipa* quas illi Salernitani tribuunt. Nam ut docet Andreas Baccius lib. 2. de natur. vinorum hist. cap. 18. *Vinum sic avide imbibitum, à jejuno stomacho in hepar diffusum, præter id quod calorem in eo exitat igneum & qui comburit sanguinem redditque humores febribus indoneos: verum etiam acres illi vapores coacti paulatim in cerebrum convul-*

Vipa
unde
dicta.

Vini
noxi.

314 DE CONSERVANDA

siones, deliria, epilepsiam, & apoplexiam inferunt, & præterea omnium morborum sunt communes causa. Quam quidem sententiam deprompsit ex Gal. comm. 2. in lib. 2. Aphorif. Quo loco Gal. ait vinum meracum ante cibariorum esum liberaliter haustum, calamitates illas inferre. Verum Gal. & de vino locutus est metaciori, & de ejus liberaliore potatione & ipse Baccius de vino potenti sermonem habet; adeo inde nihil concludi possit contra Salernitanos, qui de Vipa quidem verba faciunt, sed ea quæ generoso & potenti admodum vino sit imbuta. Tale vero alimentum quidni iis polleat dotibus quas illi Salernitani assignant præsertim in pituitosis & frigidiori temperamento hominibus & per constitutionem aëris frigidioris? Quod enim ad dentium munditiam attinet, certum est, ea quæ liquidiora sunt, non tam cito hæsuræ dentium intermediis quam crassa & viscosa. Præterea cum è capite ichores multi in dentes decidant, à quibus redduntur & impuri & nigri; ea quæ gingivis robur addere nata sunt, dentibus mundandis mirum in modum erunt utilia: at & beneficio vini liquidior fit panis ac minus viscidus, seu inhærens; & ea virtute qua pollet, est enim vinum, ut ait Simeon Sethi *οἶνος ὑποσύροισι* *ἡρέμα* *substringens placidè*, gingivas firmat & fluxionis impetum cohibet. Quod autem Vipa visum acuat, manifestum est; idque duobus præsertim nominibus, quod minus est supplendo, & quod abundat minuendo. Duo sunt maximè quæ oculorum aciem infringunt: paucitas spirituum, & vaporum copia. Vipa quia est *πρωτόγον* alimentum, tam panis quam vini ratione spirituum materiam suggerit, sicque exinanitos spiritus cito reficit. At vero quia caliditas tenuitasque par-

Vipa
doles.

tium vino inest, idcirco crassos vapores dissipat, intercipitque fumosas exhalationes quæ è stomacho ad oculos feruntur, ubi producunt eam speciem ἀμβλωπίας καὶ ἀμαυρώσεως, quæ per sympathiam ex metastasi causæ morbificæ generatur. Duos illos modos acuendi visus tetigerunt Salernitani secundo versu, quod miror ab interpretibus observatum non fuisse. Tertius effectus Vipæ qui principio tertii versus à nobis ex manuscriptis nostro additi continetur, Acumen est ingenii quod à Vipâ procuratur, depuratione & defæcatione spirituum animalium. Dum enim moram trahit longiorem in ventriculo, blandos vapores in cerebrum immittit, qui cerebri varios anfractus penetrando in ejusque ventriculos meando, frigidiuscula si quæ sint excrementa atque pituitosa placidè excalescunt, calefacta digerunt, digesta depurant; sicque rectificant & recreant spiritus animales operationesque intellectus perficiunt. Verum quia hæc effecta potius pertinent ad vinum quam ad panem; idcirco plura non addam donec ad caput de vino perventum sit.

Cætera pertinent ad Offam quam glossæ veterum μαζα interpretantur. Plurimum ramen differunt inter se veterum Maza & Offa nostra. Erat enim μαζα, vel ex hordeo panis, vel ut Erotiano placuit, farina quævis cum oxymelite, posca, mulsa, aut aqua mixta; sic ut parum à pulvere dissentiret. At Offa nostra panis est assulatum sectus & calenti jusculo aspersus. Offam quoque veteres vocabant massam escæ in modum pultis redactam; Sed nostra est jusculenta, quæ pro ratione jusculi quo madescit varias

**Offæ
vires.**

facultates assumit. Etenim si juscula sint buty-
rata, si oleata, si adipata, hoc est cum butyro,
oleo, aut aliqua pinguedine cocta, si cum car-
nibus præparata, si herbis & oleribus saporata,
dubio procul nonnihil virtutis retinebit ejus rei

Panata.

cum qua jusculum paratum fuit. Offæ genus est
panata, infriatus scilicet panis minutatim ac fru-
statim fressus atque in jus seu decoctum optima-
rum carniū coniectus, quo cum interdum
commiscetur minuta, reparandis viribus aptissi-
mum pulmentum. Est & aliud genus novum &
suavissimum quod Bisquam vocant. In plurimo
jure armi vitulini panis immergitur & incoqui-
tur, jusculum ex decocto columbarum, crista-
rum Gallinacearum, ac testiculorum, palati bo-
villi scustulatim concisi, uvarum corinthiacarum,
cariophyllorum & similibus admiscetur, fitque
ex arte *Offa*, & scitissima & nutritioni aptissi-
ma. Porro offarum genera admodum nutriunt;
præsertim jusculis carniū madentia. Nam ut
ait Celsus lib. 2. *tum res eadem magis alit iurulentæ
quam assa, magis assa quam frixa.* Enimvero si id
censetur magis nutrire quod plus alibilis succi
continet, certè Offa multo magis nutriet quàm
succus panis, cum præter nutritium panis suc-
cum, alibilem quoque substantiam jusculi con-
tineat. Non sine ratione igitur Offa corpus reple-
re dicitur, cum πολυ΄εσπος sit ac plurimi nutrimen-
ti particeps. Quomodo autem corpus minuere
perhibetur si ita repleat? an augendo bonos hu-
mores dicitur minuere vitiosos? an de Offa id
subintelligendum est, quæ aquâ frigidâ simpliciter
imbuta est, quæque propriè *Panis lotus* nomina-
tur? is enim admodum tenuiter nutrit, quemad-
modum ait Cornel. Cels. lib. 2. cap. 18. ob idque

idque corporis substantiam minuit. Nam teste Galen. comment. in lib. i. Aphorif. Hippocratis; quæ multum alunt corpus implent & impinguant, quæ mediocriter nutriunt, corpus in eodem statu conservant, at quæ tenuiter & leviter alunt, corpus imminuunt & attenuant.

De Pisis & Fabis.

CAP. XIX.

Pisum laudandum nunc sumpsimus ac reprobandum.

Est inflativum cum pellibus, atque nocivum,

Pellibus ablatis sunt bona pisa satis.

„ *Manducare fabam caveas, parit illa podagram.*

Inquisitione dignum videtur, quod de pisis hoc loco traditur, nempe ipsa laudem mereri quandoque, nonnunquam vero & vituperium. Ubi scire ante omnia convenit, ipsa duas habere facultates, adstrictoriam nimirum & purgatoriam: quarum hæc certè in ipsorum velut carne est, illa vero in corticibus. Laudantur igitur quæ adempto cortice manduntur, culpantur quæ non decorticata ingeruntur. Priore enim modo sumpta, ut in diætis universalibus Isaacus id ipsum confirmat, ventrem subducunt: altero vero magis condensant & adstringunt, plurimumque flatulenti spiritus pariunt, ita ut pugna quædam actormina in intestinis excitentur; purgatoria quidem facultate succum

Pisa:

318 DE CONSERVANDA

excernere volente, adstrictoria vero retinente; hinc que intus affligitur natura, ab utroque horum divexata. Porro si pisa cortice spoliata manduntur, tunc purgatoriae actioni maximè conferunt. Quod de Pisis hic dicitur, idem de omnibus ferme leguminibus, puta fabis, lentibus, phaseolis, & si qua sunt similia, præcipue tamen corticem habentibus crassiorem, ut de fabis & ciceribus nigris intelligendum est. Hac namque ratione legumina omnia, quemadmodum lib. 4. de vict. rat. in morb. acut. Aphor. 95. Hippocrates attestatur, flatuosa sunt, & cruda, & cocta, & fricta, & macerata, & viridia. Cortex præterea in omnibus pejorem generat succum, quam quæ ipsorum velut caro est. In ipsorum genere reperiuntur quedam alba & rotunda, cortice tenui, levi ac fragili, quæ tametsi una cum corticibus innoxie mandiqueant, præstat tamen ut decorticentur. Legumina viridia adhuc & nondum exacte matura valde tenuem habent corticem, ac minus ipsis discrimen inest, quo ad corticem saltem & carnem attinet, faciliusque concoquuntur: quare ea nonnulli sanis corporibus, quam matura atque exsiccata magis convenire arbitrati sunt; quod tamen à veritate alienum videtur. Nam ea admodum esse excrementitiæ substantiæ & corruptioni magis obnoxie constat; quo fit ut à sanis non usque quaque citra noxam sumi queant. Hoc tamen negari non potest, quod matura & exsiccata cum ab extimis corticibus purgata fuerint, ad victus salubris rationem, quam recentia non decorticata accommodatiora sint: & è diverso viridia, quam exsiccata cortice non spoliata. Porro cum omnium leguminum substantia inflet, concoctioni renitatur, crassique &

pravi succi alimentum in corpus diffundat; merito à victus salubris ratione excluditur. Brodium tamen sive jusculum eorum, eo quod flatum cum omni & alimenti & concoctionis pravitate deponat, ventrem subducatur, urinam cieat, venarum atque viscerum obstructions amoliat, adeoque ad valforum etiam, quæ colatoria vulgo vocantur, nempe hepatis, renum & vesicæ emundationem sit efficacissimum, non parum commoditatis in victus salubris ratione habere dignoscitur. Cujus proinde usum jejuniorum tempore, quando crassis atque obstruentibus utimur cibis, frequentiore esse convenit. Multiplex porro ac varius hominibus leguminum usus esse solet. Nonnulli enim cum falsis carnibus esitant: quem modum Galenus lib. 1. cap. 25. de aliment. facultat. non probat. Nam hæ quoque sanguinem crassorem & melancholicum magis generant. Quapropter non est his copiosius utendum, & maxime si cui corpus sit aut melancholicum, aut crasso, vel pravo succo abundet. Pessimè autem coqui divitibus legumina sapa apparant: quandoquidem legumina haud quaquam incrassantium miltionem postulant, sed humidiorum potius, & quæ ipsorum crassitiam incidat. Quibus vero sapa commiscetur, jecoris obstructions solent gignere; viscerisque hujus ac lienis inflammationes inaugent, nisi melle addito meliora fiant. Perspicuum autem est, quod & scirrhosos visceris utriusque affectus sapa exacerbant: Ut autem legumina esui accommodatiora fiant, magis nutriant, & crassum parvumque succum amittant, in hunc fere modum coquenda veniunt: Sub no-

Pisorum
coctio;

320 DE CONSERVANDA

mo quidem in manibus diutulè confricentur, ut à cortice separentur, deinde per totam noctem in eadem macerentur, sequenti vero die duabus, vel tribus ebullitionibus in eodem liquore, dum tertia quartave aquæ portio absumat, percoquantur. Aquam autem adhibere oportet levissimam, ceu pluvialem. Nam & hac citius coquuntur & molliora evadent, & concoctioni minus facessent negotii. Jus decocti colo tandem transfundendum, & ad usum reservandum. De quo ubi & quantumcumque libuerit, accipiendum, cùmque cinnamomo denuo & croco temperandum ad lentum ignem. Hoc enim pacto terream naturam magna ex parte deponet. Nonnulli duas partes zinziberis, unam piperis, aliquantum etiam cymini adjiciunt, quo facilius secedat: ad extremum aliquid aceti vinive, & butyri admiscunt, atque unica iterum ebullitione coquunt, spumam interea diligenter auferentes. Quod quidem in principio refectiois potissimum sumendum. Illud postremo minime prætereundum, quod brodium sine jusculum cicerum & pisorum alborum multo fit præstantius & humanæ naturæ accommodatius, quemadmodum & tota eorum substantia.

Animadversio.

Cerealibus herbis succedunt legumina seu legumenta, quæ quod non secentur sed velendo legantur id nomen sortita sunt. Recensentur quidem inter cerealia, sed inter ea ex quibus panis non paratur. Sic enim Gal. definivit lib. 1. de

VALETUDINE.

de aliment facult. ὁσπρια, inquit, καλῶς ἐκεῖνα εἶδη
 δημητειῶν σπερμάτων ἐξ ὧν ἄρτος ἔγινεται. *Legumina ap-
 pellant ea cerealia semina ex quibus non fit panis. Di-
 cuntur vero ὁσπρια ἀπὸ τῆς ἀπείρω, quod est sero &
 semino, cujus perfect. med. ἐσπόμεναι hinc σπείρον καὶ
 καὶ ὑπερβασμὸν ὁσπειον. Græci ad mentem Lati-
 norum legumina χειρῶν vocant quasi χειρῶν
 manu lecta & sine falce, ut explicat Nicandri Scho-
 liastes ad hos versus theriacorum.*

χειρῶν δ' ἵνα φῶτες ἀπὸ δρεπάνου λέγονται,
 ὁσπρια χειρῶν τ' ἄλλα μισοχλόου ἐντὸς ἀεθύρας,
 Quos sic vertit doctissimus Gorræus,

Agricolæ si quando manus cerealia carpit,
 Semina, & è terra sine falce legumina vellit.
 χειρῶν δ' ἵνα φῶτες ἀπὸ δρεπάνου λέγονται, inquit, Scholiast, ἢ γὰρ οἱ ταῖς χειρῶν
 δρέποντες ἢ γὰρ δρεπανοῦ ἀπὸ δρεπάνου, dicuntur χειρῶν
 δ' ἵνα φῶτες, vel qui manu legunt, vel qui metunt sine falce.
 Hæc semina soleo ego appellare, *Cerealium succedanea*,
 quod in usu hominum cibario cerealibus
 succedant & ab eis secundas obtineant partes,
 cum plerumque vicem panis suppleant excocta,
 & in usus mutiplices ciborum convertantur, je-
 juniorum præsertim tempore, quo vix ullus eis
 carere potest.

Porro leguminum differentias ad duo summa
 capita soleo revocare; ad *Siliquosa & Capitata*. Sili-
 quosa tam ratione siliquarum in quib⁹ nascuntur
 quam seminum, majora sunt vel minora. Inter ma-
 jora enumerantur Pifa, Fabæ, Lupini, Phaseoli,
 Cicera, Cicerculæ, Lentesc, Arace. Inter minora
 habentur Eruum Aphaca, Vicia, fœnum græcum,
 Etyfimū, sesamus, lolium. Ad ea quæ capitata sunt
 & in siliquis non nascuntur pertinent papaver fati-
 vum, linum, cannabis, Orminū, vitex &c. de quo-
 rum omnium facult. agit Galen. lib. 1. citato de

Legu-
 minum
 species.

322 DE CONSERVANDA

Legu-
minum
facul-
tas.

alimen facult. Cæterum legumina omnia asser-
tore Hippoc. lib. 4. de ratione victus in acutis
part. 92. ουσία δὲ αὐτῶν εἰσι καὶ ὅμοια καὶ περιγυμνα, ἢ βιβρω-
μίνα, ἢ κλοεῖ; flatulenta inquam sunt, & cruda & co-
cta & frixa, macerata & viridia: hanc enim le-
ctionem puto retinendam expungendo particu-
lam ἡμιστον ut monuit Gal. in comment. Natu-
ra ergo leguminum est ut sint statulenta quacumq;
ratione sumantur; cruda, & cocta, recentia, sic-
ca, præparata, non præparata, propter nimirum
substantiam eorum terrenam, crudam, crassam,
& excrementitiam, quam calor natus ventriculi
antequam digerat, in flatum vertit; quemadmo-
dum antehac à nobis observatum est. Hanc
Hippocrat. sententiam confirmavit Gal. in com-
ment. his verbis, ἐμπέπλησι τὴν κοιλίαν πάντα τὰ τῶν
ὄσφρια καὶ δυσπεπτοτάτα εἰσι: ventrem implet legu-
mina omnia coctaque difficillima sunt. Huic vitio
alterum succedit; generatio pituitosi humoris cras-
si & fæculenti, quem qui vescuntur leguminibus
toto corpore cumulant, unde crurum potissimum
imbecillitas contingit. Cujus quidem sententiæ
auctor est Hippocrat. tum lib. 2. Epitem. sect. 4.
part. 11. tum lib. 4. sect. 4. part. 1; quibus locis ob-
servat. *In Aeno per famem assiduo leguminum usu
tam viros quam feminas cruribus non constasse, sed
imbecillitate laborasse. Nimirum cum terrestria du-
raque omnia propemodum sint legumina, ut ait Jacob.
Steve in comment. crassos humores terreoque cum
quadam acrimonia ac flatu accumulanti, qui sensim suo
pondere deorsum ad crura ferantur, quo fit ut quemad-
modum Aristot. problem. 5. sect. 1. dicebat, quibus per
famem crura tabescunt non aliam ob causam id accidit,
quam quod nullum planè capiant nutrimentum aut
sane exiguum, ex cibis qui suapte natura parum nu-*

triant; cuiusmodi legumina omnia sunt. Imbecillitas ergo crurum in Aeno accidebat tum ob crassum succum in crura paulatim subsidentem, tum ob paucitatem laudabilis succi & alibilis illuc affluentis, tum denique ob nervos crurum crassis humoribus occupatos ac pene resolutos. Atque hæc communia sunt leguminum vitia, quibus alia magis, minus alia laborant: singula autem *ἰδὲος κοχθνεύας*, ut loquitur Hippocrat. suas habent nocendi artes & lædendi ingenia, quæ in singulorum historia recensentur.

Quod autem dixi æquè noxia non esse legumina omnia, id peculiari observatione dignum habetur. Certe cruda legumina deteriora sunt coctis; inter cocta, frixa & exassata elixis minus flatulenta. Sicca vero magis quam viridia; diu macerata aquis meliora non maceratis. Fresca autem & decorticata integris benigniora; Condita rebus aromaticis, attenuantibus, flatumque discutientibus potiora habentur. Denique si absque aliis cibariis ac pane multa copia edantur & frequenter, omnium deterrima. Præceptum est Gal. & Hippocrat. Quarto de acut. Leguminibus utendum non esse, nisi cum cibariis; hoc est cum pane triticeo, ut eo artificio malignitas leguminum panis bonitate castigetur.

Hæc erant meo iudicio de leguminibus in universum definienda, priusquam de singulis disputaretur. Inter hæc vero imprimis occurrit Pisum quod Græci *πίσσιον* vel *πικόν* quasi *πικρόν* vocant *ἔσθ' ἂν τὸ πικρόν* quod est *ἐξδαίρειν*, ac si quis dicat, legumen è siliqua purgatum, aut purgandi vim habens; quæ facultas pisco tribuitur. Favorinus tamen pisum dici vult, quod magna copia in Pisa Elidis urbe succrescat. *ὅτι ἐν Πίσει τῆς ἡλίδος κατὰ χόρως φύσσει.*

Pisum.

324 DE CONSERVANDA

Diffe-
rentia
pifo-
rum.

Differentia Pisi multiplex; à magnitudine, colore; figura, regione, maturatione, coctione. A magnitudine alia magna sunt, alia parva. Magna nonnulli Romana vocant, alii ramularia, quod pedamento gaudeant; ubi viridia sunt rotunda, ubi resiccata angulosa, colore alias candido alias fordido. Parva Græci *ὄξυς* vocant, ut placet Dodonæo qui Ervilia cum pisibus minoribus confundit: hæc autem majoribus deteriora sunt, maximè cum majora hortensia sunt & exulta. A colore pisum aliud viride, aliud album, aliud rufum sive cinereum, aliud ceruleum quod rarius existit, aliud rubrum & Americanum: sed candida & viridia aliis præstant. A figura quoddam est rotundum, quoddam angulosum. A maturatione, aliud cito, aliud tardè perficitur ac maturefcit: à coctione, aliud ad primam vel alteram ebullitionem coquitur, estque bonitatis eximia, aliud vero vel difficulter coquitur, vel ebullitione indurescit; quod omnium est deterrimū. Græci autem vocant legumina coctibilia hoc est quæ cocturâ sunt teneriora ac molliora, *τέραμνα* hoc est *ωπαλά και ὄψαλα*: dura vero & coctioni inhabilia *ἀτέραμνα* id est *δυσόψαλα* de qua leguminum affectione egit Theophr. lib. 4. de causis plant. cap. 13. Usus pisorum maxime spectatur in jusculis, æstate quidem & cum adhuc viridia sunt ac tenera; vel simul cū folliculis, jusculo admiscuntur, tumq; dicuntur *λεπτολόβα*, vel siquis extricata. Hyeme autem & post maturitatem non comeduntur nisi exclusis folliculis, cortice per longam ebullitionem amoto. Pridie enim quam jusculum paratur, macerantur pisa in aqua tepenti, ut plurimum fluviatili (observatum enim est puteanâ aqua pisa coctioni reddi contumacia) tum diutissime coquuntur novam aquam af-

fundendo donec cortex sponte secedat : Mox decoctum illud percolatur & leviter exprimitur, colatura nominatur *Depurata* gallice, *la purée*: quæ tandem cum butyro, sale, radice petroselini; aliisve herbis coquitur in jusculum, pauco affuso croco admodum suavi & colore aureo. Extra jusculum eduntur quoque pisa viridia quidem ac recentia excocta cum butyro, & panea satureia, serpillo aut thymo, vel etiam cum multa lactuca cocta & concisa : sicca vero frixa modo cum cepe, modo cum thymo, modo cum solo butyro aut oleo. Jam usus invaluit ut quovis anni tempore in convivorum lautiorum intermediis dapibus quæ inter secundas & ultimas mensas apponatur, integra pisa & *λεπτολοβα* exhibeantur, æstate enim artificiosè reconduntur & conservantur à coquis, non minus quam cæteri fructus. Jucundissimum est edulium pisum cum carne porci salita, præsertim quæ cum vertebriis coctum, quod Galli vocant *Pois au lard*.

Quod ad tēperamentum & facultatem Pisi attinet, cū Gal. lib. 1. de alim. facult. dixerit pisū substantia tota cum fabis quādam habere similitudinem, fatendum est pisum tēperamento esse frigidum & sicco in primo ordine, idq; cū exsiccatū est, nam viride & recens humidum existit. Auctor tamen thesauri sanitatis pisa humida & calida constituit, ac bilem flavam argentia, qua autoritate innixus nescio, cum Galen. contrariū senserit, Oribasium habuerit repugnantem, Dioscoridem fautorem proferre nequiverit cum de pisis nihil scribat, Hippocratis denique testimonio gloriari non possit qui de primis qualitatibus pisorum non egit. Subscribam potius Balthasari Pisanello libr. de potulent & esculent. facultatib. Pisa gradu primo

Pisorum
cultas.

326 DE CONSERVANDA

frigida constituenti & humida temperatè esse dicenti; ac propterea calidis temporibus juvenibus & cholericis convenire. De aliis autem facultatibus Pisorum non convenit inter Hippocratem & Galenum. Nam Hippocrates lib. 2. de diæta, Pifa scribit inflare quidem minus quam fabas; sed per alvum magis secedere: *Οἱ πῖσσι μῖν ἄστρον διαχωρέουσι δε μάλλον.* At Galenus lib. 1. de alimentorū facultat. cap. de Pifis, notat his duabus rebus à fabis Pifa discrepare, tum quod non æquè ac fabæ sint flatulenta (atque in hoc convenit cū Hippocrat. Galen.) tum etiam quod detergendi facultatem non habeant, ideoque segnius quàm illæ per alvum secedant, *διὰ τὸτε* inquit, *βραδύποροτερον ἢ τῶν κωδωνῶν καὶ γαστρικῶν*, quod etiamnum repetit cap. 7. libri de cibis boni & mali succi. Certè non est dubium, Galen. hîc ab Hippocrate dissentire sed an à veritate discrepet, non ita cuique obvium est. Ex recentioribus enim nonnulli, ut sunt nostri Interpretes, Ruellius, auctor Thesauri sanitatis, Pifanellus & alii, piforum decoctorum cremorem alvum ciere volunt, quo factum est ut purgationis die tribus horis à sumpto cathartico decoctum piforum exhiberetur proluendæ alvo, observante Fuschio in paradoxis: Multi vero ut Delchampsius, Fuschius, Matheolus, secuti Galenum, hanc facultatem eis denegant; sed meo quidem iudicio perperam. Constat enim experientia decoctum piforum alvum ciere, quippe cum multi qui alvo sunt adstricta, quadragesimali jejuniorum tempore quo frequenter jusculis piforum utuntur; fluidam habeant alvum, quotidieque dejiciant excrementa minus dura quam alio tempore cum pifis abstinent. Ergone Galenus deceptus est? Ergone ab Hippocratis doctrina deflexit? minimè:

Hippo-
cratis
& Ga-
leni dif-
fensus.

Hippocrates enim pisi decoctum consideravit, Galenus substantiam. Decoctum pisi haustum magis laxat quam decoctum fabæ: ratio est quia faba magis quidem deterget, sed deterfionem illam habet non in superficie sed in imis profundisque partibus ac idcirco difficulter & ægrè eximitur quavis ebullitione facultas illa *πρῆσις*: Præterea fabæ duriorem solidiorē & contumaciorē habent substantiam, proinde magis fermentatam ægriusque dissipabilem: At Pisa vim detergendi habent in superficie, substantiam præterea minus compactam magis vero laxam *καὶ χαύρον* ut loquitur Paul. Aegin. lib. primo capite 79. proinde vis deterforia levi ebullitione separari potest à pisis, & migrare in eorum decoctum, unde fluida fit alvus sumpto eo decocto potius quam fabaceo, ut voluit Hippocrates. Verum quia Galenus pisorum & fabarum intelligebat secundum totam substantiam, ut ipse loquitur, non penes decoctum, ideo contrarium protulit, nec injuria: nam decoctione pisorum vis detergendi in superficie posita abit in decoctum, remanent ergo pisa ea vi privata: At fabæ quia eam in profundo sitam habent, idcirco penè totam ac integram post ebullitionem conservant; Hinc tandem contingit ut fabæ secundum substantiam assumptæ, magis detergeant quam pisa, & ex consequenti non ita tardè secedant. Est itaque utraque sententia Hippocratis & Galeni verissima; adhibito hoc diorismo, quem miror neminem Medicorum qui contradictionem illam observarunt, hæcenus olfecisse: quod tamen necessarium erat ad determinandam pisorum facultatem inter Medicos controversam.

Ad Pisorum naturam accedunt Cicera, Græcis Cicera!

X iiij

Cōci-
liatur
Hippo-
crati
Galen.

328 DE CONSERVANDA

ἑρέβιντος, Gallis *Pois ciches* appellata. Quidam autem cicer deductum volunt à voce Hebraica Kiccar, cicar, qua circularis seu orbicularis aliqua portio designatur, quasi Cicer ob formam circularem atque rotundam id nominis sortitum sit. Ejus duas species constituit Matheol ad lib. 2. Dioscorid. sarrivum & sylvestre. Illud trium est generum; candidum, seu columbinum, rubeum seu venerem & nigrum seu arietinum. Candidum, inter omnia dulcedine præstat, rubeum ad excitandam venerem aptius est, nigrum præ cæteris urinam ciet. Silvestris tres quoque differentias facit Bauhinus ex varietate folliculorum desumptas; quas ut minus necessarias prætermittimus.

Ufus. Usus Cicerum, ut Pisorum est, non ita tamen frequens nec suavis esu, medicamentis opportunior. Temperamentum, ut ait Simon Sethi, θερμόν ἐστι, καὶ ὑγρὸν καὶ πλεονέκτητον ἀπόσπαστον: calidum est & humidum excessu primo; substantiæ particeps est partim falsæ, partim dulcis: inflationes excitat non minus quam faba; sed valentiùs nutrit, venerem quoque stimulat & semen auget; cujus gratia admiffariis equis olim exhibitum obseruat Galenus. Vim præterea habet abstergendi potentem, adeo ut nigra cicera contractos in renibus calculos evidentè frangant atque comminuant. Aëtius lib. 1. cicer dicit esse ὀσπερον φουσῶδες, ἔσφιμον, δολιχόν, ἕρηπκόν γαλακτός, καὶ σπέρματος, καὶ κατὰ μὲν τὸν ἀγρὸν, legumen flatuosum, alimentosum, ventri commodum, urinam ciet, lac. & semen generant mensæque ducens, facultatis insuper attrahentis, discutientis, incidentis ac extergentis δυνάμειος ὀπαστικῆς, διαφορυτικῆς, τμητικῆς, ριπτικῆς. Simeon Sethi cicer ait διὰ τὰ ἀλυκώδες ὄμῳ, partibus suis salugionis ventrem stimulare διὰ δὲ τῆς γλυκύτης

πολιτικός; sua vero dulcedine, urinas provocare. Mi- Gyrals
ror autem Liliū Gyraldum. Simeonis Interpre- di er-
tem scripsisse nigrum cicer contra venena velere, for.
cum nemo veterum id observavit, nec tale quid
in Græco Simeonis reperiatur. Hæc sunt Simeo-
nis verba: οἱ δὲ μέλας φαρμάκις τόπον ἔχουσι διὰ τὴν
εἰργεῖαν διηρηπυότατοι γὰρ εἶσι, καὶ ἔστι ἐν τοῖς νεφείοις
καὶ τῇ κύσει λίθων θρυπτικοὶ. Hæc sic vertit Gyrals-
dus. *Nigrum vero cicer medicamenti vim habet ad-
versus venena & maxime lotium ciet, & frangit cal-
culos renum & vesica.* Deceptus est vocabulo
φαρμάκις, quod credidit positum pro veneno;
Nec animadvertit mentem Simeonis esse descri-
bere tantum alimenta inter quæ reposuit ci-
cer. Sed cum scirer cicer alimentum esse admo-
dum medicamentosum, idcirco subjunxit; Nigra
cicera propter virtutem alterandi maximam non
tantum alimenti sed medicamenti quoque locum
obtinere, cum potentissimum sit diureticum, &
lithonhythpticum medicamentum. Addit Si-
meon cicer rubrum calidius esse albo & crassio-
rem generare humorem: Nigrum vero cum fa-
ba sumptum σώματος διέξιν καὶ λιποσαρκίαν induce-
re. Porro notandus est alius error Gyraldi in fi-
ne illius capituli ubi verba hæc Simeonis; οἱ δὲ
χλωροὶ ἐρέβινθοι εὐσώδης εἶσι καὶ δύσπεπτοι, τινὲς δὲ
φασι, ὡς καὶ εὐχοίαις πυγχαῖσι φειποιτικοὶ, sic ver-
tit, *Viride vero cicer instat, difficulter concoquitur,
malumque, ut quidam alunt, colorem facit. εὐχοίαν
φειποιῖν*, estne malum colorem facere an potius Amabo
bonum colorem commendare, fovere, tueri?
Certe si Gyraldus legisset Dioscorid. lib. 2. cap.
de ciceribus, observasset ea ipsa verba quibus uti-
tur Simeon apud Dioscorid. esse, sic enim loquitur
ἐρέβινθος ὁ ἡμεῖς, εὐκοίνος, κρητινός, πιδυμῶτων ἡμυτις

Alius
error
Gyrals-
di.

Amabo

330 DE CONSERVANDA

κὸς εὐχολίᾳ περιποιητικός, &c. *Cicer sativum alva idoneum est, urinam ciet, inflationem parit, colorem commendat, &c.* quod quidem animadvertisse oportuit, ne Medicinæ studiosi interpretibus fidem tantam adhibeant, ut græca exemplaria negligant consulere. Et vero à Dioscoride & Simeone non dissentit Isaac lib. diætarum particul. cap. de cicere; cum scribat eos qui cicere utuntur, *pulchræ cuius fieri, quod dilatata & extensa caro luceat & clarificetur.* Quæ postrema verba sedulo observanda sunt ut intelligamus an εὐχολία illa & εὐεξία corporis ex bonitate succi alibilis qui est cicere oriatur an aliunde. Equidem Isaac eam εὐεξίαν καὶ λιποσπικίαν, non refert ad bonitatem succi alibilis, imo potius ad statum quem excitat toto corpore cicere: *Nutrimendum, ciceris inquit Isaac, quam fabarum majus est; non tamen bonum, sed ad digerendum durum, ventositatem & inflationem faciens, in tantum ut carnem inflat & dilatat, & in ea idem faciat quod acetum in sicco luto, aut fermentum in pasta: unde qui eo utantur pulchræ cuius sunt, dilatata enim & extensa caro luceat & clarificatur.* Quod apud Athenæ lib. 2. deipn. cap. 14. Diocles significaverat εἰς βέλτιον vocās ζυμωτικός τῆς σαρκός, hoc est esu cicerum veluti fermento quodam molem carnis turgescere.

Dubi-
tatio-
nes.

Ex his quæ dicta sunt nonnullæ occurrunt dubitationes diluendæ circa cicerum naturam. Prima est de eorum temperamento, quod diximus esse calidum humidum. Est enim in oppositum sententia Avicennæ lib. secund. tract. secund. cap. 132. existimantis cicer calidum esse & ficcum in primo gradu, cui non repugnat Galen. libro sexto simplicium scribens, *calidum esse & modicè ficcum cicer sativum, sylvestre vero tanto calidius & ficius*

quanto & aerius & amarius. Est autem apud Gal. norma & index temperamenti calidi & sicci amator, qui cum in ciceribus reperiatur demonstrat ideo ea sicci esse & calidi temperamenti. His objectionibus respondemus duplicem esse in ciceribus substantiam duplici qualitate perfusam, ut ex Simeone Sethi protulimus. Prior extima & superficialiarsalcedine prædita est, ac ut ita dicam nitrositate: *ἀρπύλο* vocat Theoph. cap. 6. lib. 8. hist. plantar. Posterior est intima, profunda, atque ut barbari loquuntur centralis dulcedinis particeps; à qua vim humectandi habet modicè atque calefaciendi; quemadmodum vim siccandi obtinet à priori illa per quam solum urere dicitur: & à Plinio libro decimo octavo capite duodecimo & à Tremellio apud Columell. lib. 2. de re rust. cap. 14. Tremellius, inquit, *obesse maximè ait solo virus ciceris & lini, alterum quia sit salsa, alterum quia sit fervida natura.* Avicenna igitur superficialiars illius qualitatis rationem habens siccum cicer dixit, alii ratione dulcedinis intimæ ac plurimæ, humidum, Quod ad Galen. spectat, versio latina Theodorici Gerardi siccum cicer ponit, at exemplar Græcum Galen. & Venetian. & Basiliense *ὄρε* habet, seu humidum. Altera dubitatio est de ventris stimulo; cur scilicet, venerem excitent cicera. Respondet Isaac, tribus maximè nominibus, ratione *Caloris, Nutrimenti, & Flatus.* Inde occasionem arripit Pet. Hispanus sciscitandi utrum cicer his qualitibus præditum magis excitet venerem, quam caro & vinum: Negat vero Hispanus, licet enim cicer plures causas contineat excitandæ veneris, non tamen æquæ potentes ac caro & vinum, quia quod materiam spermaticam copiosiorē producant, inferiora non sunt

Altera
diffi-
cultas.

ad venèrem irritandam ipsis ciceribus. Admittit tamen in ægris & in quibus appetitus veneris languet cicera potentiora esse, & ut ipse loquitur, *in viâ Medicinæ*, at non ita in sanis & *in viâ diætæ*. Tertia dubitatio petitur ex Simeone & Isaaco qui cum diureticum fateantur Cicer, monent tamen ulceribus renum & vesicæ ipsum esse admodum noxium. Unde hoc? an quia falsugine sua mordicat exulceratas partes doloremque parit? an quia secum rapit in renes una cum matetia urinæ sordes multas, humoresque biliosos à quibus ulcera sordida fiunt, & ipsi meatus obfarciantur; unde inflammatio & urinæ suppressio interdum contingit? Adde pro *ἐπιμέτρω* à Salernitatis & à Villanovano pisa & cicera confundi, quemadmodum fecit etiam Isaac ex observatione Petri Hispani. Restat pars capitis ex manuscript. nostro addita de *Fabis* examinanda discutiendaque. Ergo quod Latini *Fabam* vel à Falisca voce haba vel à Græca *φάβη* dicunt, Græci nominant *κύνιον ὄσά* τὸ κύνιον ἄμμα ut ait Eustathius. Etenim si quis, observante Luciano in vitarum auctione, elixam fabam certis lunæ diebus deponat, sanguinem fecerit *ἀίμα ποινπί*: Vocantur & fabæ *φάβα* & *φαβατὴ* & à rusticis *ἔτνος*. Ceteras ethymologias & verbi *κύνιον* significationes non moror, cum ad naturam fabæ intelligendam nihil faciant. Satius erit fabam constituere duplicem: Ægyptiam & Græcam: Ægyptia nobis minus ut cognita sic utilis, Græca quæ & nostras est, vel est sativa vel sylvestris. Prior duplex; major & minor de quibus videndi Botanici.

Fabæ Inter legumina *maximus honor faba*, inquit Plin. iibr. decim. octav. cap. 12. quippe ex qua *tentatus sit panis*, frumentaceis misceri fabaceam

Tertia
diffi-
cultas.

De fa-
ba.

Vide
Stuc-
cium
lib. 2.
antiq.

Fabæ
usus in
cibus.

Farinam apud quosdam populos ut solidior panis fiat, etiam hodie mos invaluit. Frequentius ejus decoctum usurpatur aut manditur, frixa apud rusticos & pauperes solùm, cum à ditiorum mensis hodiè expungatur, nisi forsan æstivo tempore cum recens est adhuc & viridis, tum enim decorticata & cum oleribus ac butyro cocta aut frixa suavissimè editur. Sicca interdum exassatur à rusticis, sed minimo profectu: licet enim minus flatulenta reddatur assatione, non faciliùs coquitur aut alvo secedit, sed tardius ac seignius. Est ergo elixa faba assatà potior; quamvis Isaac contrarium senserit; Est quoque viridis minus noxia quam sicca, quia magis alvum lubricat ac humectat, nutrit tamen minus.

Faba virens ac recens temperamento est frigido & humido, resiccata sicco: Dioscorides tamen medio ait esse temperamento inter calidum & frigidum, cui sententiæ consentire Galen. Paulum Aeg. & Aetium, contendit Jan. Conarius lib. 7. dolabellarum in Paulum Aeginetam ad quem locum lectorem remitto. Hippocrates 2. de diætâ, eam alere, sistereque alvum ac inflare scribit, inflare quidem, quod impediât meatus ne superveniens aliud alimentum suscipiant, sistere vero alvum, quum totam alimèti fœcem habeat. Galenus 1. de alim. facult. in faba flatulentum cibum agnoscit, etiamsi coctus diutissimè fuerit ac quovis modo paratus: lib. vero 7. simpl. carnem fabæ detergentis esse facultatis monet, corticem adstringentis; quamobrem sine cortice ingesta ventrem non cunctanter permeat. Dioscorid. lib. 2. *inflationem excitare* ait fabam, *agrè concoqui, tum multuosa somnia facere, tussi conferre, & carnem generare.* Oribasius synop. lib. 1. eam veneri com-

Fabæ
tempe-
ramen-
tum.

Facul-
tates
fabæ.

334 DE CONSERVANDA

mendat. Actuarius lib. de Spiritib. cap. 5. ejus usu interdicit ob crassum sanguinem & flatum non dissimilem quem creat. Simeon Sethi notat, nonnullos arbitrari fabas mali esse succi; quod *bestiolas quasdam gignant qua omnino ex putredine ac sordibus quibusdam humescentibus nascantur. Accedit ad hoc, quod fabas tradunt non solum mentem perturbare, sed & aciem ingenij hebetare eorum qui diutius in locis ubi plurima proveniunt, versantur: ea videlicet causa quoniam mali vapores & fere pestilentes ex his redduntur, qui quaquaversum aërem inficiunt & corrumpunt, qui continenter illatus cerebri temperaturam subvertit, qua subversa infectaque, rationalis facultas ac vis hebeatur. Hæc ille.*

Fabæ
veneré
stimu-
lant &
extin-
gunt.

Ceterum querit. Pet. Hispanus cur cortex fabarum adstringat, cortex vero tritici, ut dictum est, detergeat & laxet. Respondet autem id fieri propter corticis fabacei duritiem atque crassitiam, quæ impedit ne calor cœlestis imprimat in eum caliditatem atque raritatem; unde vis oritur deterforia. Animadversione dignum est quod fabæ intro sumptæ venerem stimulent, admoræ vero puerorum inguinibus, compescant; assumptæ flatu & nutrimento libidinis stimulos exacunt, admotæ vero & frigiditate sua & obstructione pororum, non sinunt materiam spermaticam in membra genitalia descendere. Hac etiam de causa appositæ locis ubi succrescunt pili, faciunt ut illi subtiliores atque tenuiores nascantur; constrictione enim pororum subtilior evadit pilus. Inter fabarum utilitates, Plinius, Dioscorid. & Galen. recensent facultatem juvandi pectus & pulmones, quod intelligendum est de fabis frefis & excorticatis, quibus vis inest detergendi. Quem.

perfecto usum dum commemorat Lelius Bisciola, tom. 2. horarum subsciv. lib. 16. cap. 17. ad finem gravissimum errorem commisit in Paul. Æginetam quem sibi contradicere asseruit: affirmat enim Paulum Æginet lib. 3. cap. 28. de vaucedinis cura inter alia remedia proposuisse fabas cum suis corticibus alixas, quod certè Æginetæ verbis omnino repugnat. Verba Ægin. hæc sunt: *ὕγρασις δὲ καταληφθεῖσιν ἐν τοῖς μοεῖσις ἐπὶ τῇ πυρρῇ κῶπῃ ἐρχομαι, οἷον ὅτι κωμῶνον ἔτνος*, &c. id est, humiditate vero in partibus relicta, ad qua magis exterpunt deveniendum est, velut est puls fabacea: vel Bisciola per *ἔτνος* corticem fabæ intellexit, quod non crediderim, adeo supina est ignorantia: vel ex aliorum relatione transcripsit inconsulto Æginetam quod factu credibile, cum hodie maxima scribentium pars ex aliis transcribant. Quid autem per *κωμῶνον ἔτνος* voluerit Paulus, satis accurate expressit Cornarius in versione ejus loci; interpretatur enim, *fabam fresom elixaram*, seu pulmentarium ex fabis fresis & deglubitis confectum: sic enim definit *ἔτνος* Galen. lib. *ὅτι ἐν γῆ. καὶ κωμῶν. cap. 5. τὸ ἐν γῆ ἐρχομένων ὁσπερὶον τε καὶ χερσῶπων σκιδάξομενον*, quod ex decorticatis & fresis leguminibus paratur. Nominatim vero Gal. comment. in part. 18. lib. 1. de vict. rat. in acut. *ἔτνος κωμῶνον ὑλῆτα fabaceam*, recenset & comparat cum ptiffana, pullicula, seu cremore hordei, prout cibus est non potus.

Ceterum Salernitani cum sum fabarum probeant, mihi revocant in memoriam symbolum Pythagoræ quo *κωμῶνον ἀπέχεσθαι* id est, a fabis abstinendum esse jubet. Multæ autem & gravissimæ rationes à multis adductæ sunt hujus præcepti Pythagorici, quas in unum veluti fascem colli-

Error Biscio-
lx.
Esus fabæ
interdicitus.

336 DE CONSERVANDA

gere non pigebit. Marc. quidem Tull. lib. 1. de
 1. Ra-
 tio. *divinat. hanc causam produxit. Iubet igitur Plato
 sic ad somnum proficisci corporibus affectis, ut nihil
 sit quod errorem animis perturbationemque afferat:
 ex quo etiam Pythagoreis interdictum putatur ne fa-
 ba viscerentur; quæ res inflationem magnam habet. Is
 cibus tranquillitatem mentis quærentibus constat esse
 contrarius. Et certe hæc ratio à veritate profus
 aliena non est, cum ex Dioscoride constet fabam
 gravia somnia inducere, & ut aiunt Psellus & Si-
 meon Seth, *turbulenta & non vera; ονειρὸς παρακόδου
 καὶ ἐκ ἀληθείας*, tum ob flatulentam ejus materiam
 tum ob *κακότητα*. Cujus quoque sententiæ fuit
 Plinius scribens, *fabam hebetare sensus excimatam,
 & insomnia facere*. Nonnulli vero opinati sunt
 2. Ra-
 tio. *voluisse Pythagoram hoc præcepto à rei veneræ
 proluvio discipulos submovere, allusione facta
 ad testiculos quos Græci non minus quam fabas
 κωμάς vocant, quod sint τὸ κώμην ἀπὸρος; hoc est parien-
 di auctores, vel εἰς τὸ κώμην δεινὸν, id est, ferendo utero
 valentes. Quamobrem Græci, ὑπὸ τῆ κωμάς κωμίζειν
 dixerunt quod est puellarum ætate maturiorum,
 cum virum appetunt, ut notat Ascen. ad cap. 11.
 lib. 4. Agellii, ex Scholiast. Aristophanis. Dio-
 gen. præterea Laert. in vita Pythag. ex Arist. lib.
 de fabis, observat fabas pudendis similes esse vel
 inferni januis: etenim ut ait Lucian. in vitarum
 auctione, si *fabam adhuc viridem exuas, videbis
 eam virilibus membris similem naturam habere*, quod
 etiam Bapt. Porta lib. 3. Phytognom. cap. qua-
 dragesim. quart. præclare demonstravit. Igitur
 quod fabæ οὐ πὰρ γὰρ εἰσι ab iis abstinendum cen-
 3. Ra-
 tio. *suerat Pythagoras. Non tamen prætermittendum,
 Laërtium dixisse fabas esse infœcundas, ob idque
 putasse nonnullos usum fabarum interdictum à
 Pythagora***

Pythagora propter sterilitatem, cuius, cum infœcundæ sint, symbolum existunt. Equidem cum ex omnium pene sententia tum ratione flatulenti spiritus cum alimonix quam fabæ subministrant corpori venerem excitare dicantur; ac præterea ex earum characterismo fœcunditatem promovere: suspicari non possum quomodo & à Pythagora existimatæ & à Laertio vocatæ sint *ἀγορευτοί*. Dicam tamen quod in mentem venit; Primum est aliquid inesse fabis, ac præsertim earum putaminibus, quod fœcunditati obest. Apollonius Dyscolus Alexandrinus lib. historix comm. cap. 46. refert ex Theophrast. lib. 5. de causis plant. cap. 21. *putamina fabarum radicibus arborum apposita, fructus siccare & corrumpere. Sed & gallinas domesticas, si crebro ea edant, steriles fieri?* An vero arbores enecant exsugendo succum terræ quo aluntur plantæ, an obstruendo atque cõstipando tum terrâ ipsam, tum plantarum radices? an duritia sua ac siccitate plantarum fibras emaciando? Quod ad sterilitatem gallinarum attinet, puto eam à fabarum putaminibus induci tum earum siccitate, tum crassitie à quibus redduntur *ἀγορευτοί* & pauci nutrimenti. Alterum quod inquisitione nostra dignum est in eo consistit, utrum quemadmodum fabarum putamina plantas & gallinas steriles reddunt, sic fabæ ipsæ homini sterilitatem inferant. Equidem multum interest an quis de viro hoc pronuntiet, vel de fœmina. Aliter enim excitatur venus in muliere quam in viro; aliudque est excitare ad venerem & aliud fœcunditatem promovere. Conveniunt omnes ob flatulentiam fabæ substantiam venerem stimulari in hominibus quod penis distendatur & flatu turgescat; sed propterea nec seminis augeatur copia, nec semen ipsum calidius aut spiritus

An fabæ infœcundæ.

Nota.

338 DE CONSERVANDA

genitali turgidius redditur, proinde nec fœcundius evadit. Excitant ergo venerem fabæ in viris & virgam intendunt, sed fœcunditatem non juvant. Melancholici omnes quia flatibus pleni, idcirco sunt libidinosi, sed parum fœcundi, quia flatus coitus quidem unam conditionem præstat, virgæ erectionem, sed copiosi seminis ejaculationem ejusque fœcundi, quæ præcipua est fœcunditatis causa, ne minimum quidem promovet. Flatus autem in fœmellis non ita potest excitare venerem atque in viris, quia libidinis desiderium in fœminis non exurgit ab extensione aut erectione alicujus partis, sed potius ex attritu atque fricatione, quamobrem fabæ non ita forsan in libidinem fœmellas irritabunt atque viros, quod propter partium diversitatem alia sit coeundi cupiditas in viris quam in mulieribus. Itaque facile assentior fabas sterilitatis causam esse posse in mulieribus, tum quia frigiditate sua temperamentum mulierum adaugent, tum quia crassitie venas mulierum angustas obstruunt ac infarciunt, quo fit ut materia seminis sanguis & spiritus exigua quantitate ad membra genitalia confluat. Præterea duæ aliæ sunt rationes quæ fabas sterilitatis inducendæ damnare possunt. Altera est sensuum hebetatio ac torpor quam fabæ accersunt, seu ille contingat ex crassitie ac impuritate sanguinis à flatulentis crassisque earum fumis excitata, seu ex spirituum animalium fœculentia, atque pigritia, quam iidem fumi provocant. Altera est frequentia veneris quam flatu suadent. Qui enim flatulentis spiritibus turgent ex virgæ tensione coitum semper appetunt, quem si frequenter celebrent, sane periculum est ne sterilecant ex dissipatione spiritus genitalis & seminis fœ-

Nota.

eundi quod admodum exiguum habent : fit ergo ut ex accidenti fiant fabæ sterilitatis causæ. Et hæc de fabarum sterilitate cujus gratia non existimo Pythagoram earum usum prohibuisse , sed potius ob libidinem quam irritant. Nec enim ab hac sententia repugnat mens eorum qui esum fabarum interdictum putant , non tam fabarum quam ovorum gratia à quibus abstinuisse Pythagoram monet Laertius , quod in eis foret, *ἢ τῆς ζωῆς κινῆσις animalium factura.* Et profecto Aristoxenus musicus Aristotelis auditor in libro quem de Pythagara reliquit , *nullo sapientis legumento Pythagoram dicit usum quam fabis, quoniam is cibus & subduceret sensum alvum & levigaret,* sed qui Pythagoram ovis dixerit usum nemo existit.

4. Ratio.

Ovis abstinet Pythagora.

Cæterum cum multæ aliæ causæ hujus præcepti Pythagorici onumerentur, quæ nec ad Physicam nec ad Medicinam pertineant, silentio eas involvere mihi consilium est, præsertim cum repeti possint ex Agellio libr. 4. cap. 11. Philippo Beroaldo in symbol. Pythagor. expositione, Stuckio antiquit. convivial. lib. 2. & 3. & lib. de Sacrificiis gentilib. Lilio Gyraldo syntagmat. 17. hist. deorum; Erasmo centuria prim. proverb. chiliad. 2. aliisque non paucis. Satius erit causam perstringere cur earum esum Salernitani prohibeant; ea vero est metus podagræ ob crassos viscidosque humores quos in corpore generant. Bene autem dixere *podagram*, non *chiragram*, quia supra monuimus ex Hippoc. in epidem. Eos qui in Aeno leguminibus per famem usi essent, pedum imbecillitate laborasse : crassorum enim eduliorum proprium est deorsum fieri, sicut crassorum humorum ac terrenorum *καταρροπιῶν*. Quamobrem

5. Ratio.

Y ij

340 DE CONSERVANDA

Arist. lib. 3. de Hist. animal. cap. penultimo, fabas largius datas ovibus, capris, bubus, capellis observat lac copiosum generare: *faciunt enim, inquit, ut ubera demittantur; πρὸν γὰρ ἄβρηναι τὸ ἔδαρ.*

Priusquam huic animadversioni finem imponam, duo examinabo. Primum est, quid voluerit Lucianos in vitarum auctione cum dixit, *elixam*

Locus *fabam si deponas certis noctibus sanguinem feceris,*
Luciani *ἐν δέντρῳ δ', ἢν ἑκάστῃ ἐς πλὴν σελῆς αἵλουζι μεμε-*
diffici- *τημένον αἶμα ποιήσῃς.* Alterum est quid velit pro-
lis ex- *verbium gallicum, florent faba, cujus meminit*
positus Gilbert Cognatus. Quod ad primū attinet, inter-

pres Luciani Martin. Bolerus, quid hęc sibi verba velint non satis expressit: idcirco credo accuratius hoc modo illustrari posse. *Elixam fabam si emittas seu exponas ad lunam certis aliquot noctibus,* (sic enim dimensas noctes explico, quasi certum noctium numerum dimetiri oporteret ut sanguis ē fabis fieret) *sanguinem feceris.* In quo quidem duo examinanda veniunt. Primum de luna, alterum de sanguine. Equidem Pythagoram superstitionibus magicis fuisse addictum qui ejus vitam legerit, facile sibi persuadebit, illudque ipsum & auctoritatib. & exemplis dudum probavit Jacob.

Pytha- Boissardus tractatu posthumo de divinatione in
goras Pythagora. Hanc ob rem mirum non est, si lunæ
magus. & astrorum supersticiosus observator plantis multas virtutes vanas & ridiculas tribuerit. Imo vero, ut supra vulgum sapere videretur, nonnullas herbas invexit quæ Physicis omnibus ac Medicis nomine & facultate ignotæ erant; quales sunt hæc à Plinio enumeratæ; Coracesia, Callicia, Menais, Corinthas, Aproxis: quarum quidem cognitionem hauserat vel ex Ægyptiis ac Babiloniis, vel

VALETUDINE.

348

ex libro Mercurii Trismegisti continente *triginta*
sex sacras horoscoporum herbas, *cujus meminit Gal.*
 proëmio lib. 6. de simplic. medicam. facultati-
 bus. Ejusmodi autem erant Pythagoricæ &
 Ægyptiacæ observationes, ut colligendæ essent
 herbæ vel præparandæ sub signo, Astro, vel Plane-
 ta cui dicatæ erant atque consecratæ; Et quia in
 signo tres erant decuriæ, quibus singulis singuli
 decani præsidebant, idcirco herbæ signorum col-
 ligebantur sub decano decuriæ ad quam pertine-
 bant; hincque vocabantur *herba decanorum*, ut vi-
 dere est apud Galen. citato proëmio, quod nemo
 ante me observavit, idque copiosius epist. qua-
 dam ad Carolum Bouvart Doctorem Medicum
 Parisiensem virum ut in lectione Hipp. & Galen.
 versatissimum atque in omni scientiarum genere
 eminentissimum, sic in medicina faciendâ exerci-
 tatissimum. Herbæ vero planetarum planetæ sui
 nomen retinebant, quo factum est ut herbas fece-
 rint, *Saturninas, Ioviales, Martias, Solares, Mer-*
curiales, Venereas, Lunares, de quibus egit Alber-
 tus magnus, Apuleius, Cornel. Agrippa, & Bapt.
 Porta. Enimvero fabam Pythag. illius vanitatis
 studiosus inter lunares reposuit herbas, *cujus id-*
circo eliciendis facultatibus lunæ status obser-
vandus esset. Mirum ergo non est si lunæ expone-
 ret fabam ad effectus magicos consequendos,
 quemadmodum Democritus apud Plinium lib.
 24. cap. 17. Arianidem colligi jubet cum Sol in
 leone est. Ex eò vero colligimus fabam Lunarem
 herbam fuisse, *quod sola frugum*, ut ait Plinius
 cap. 12. lib. 18. *etiam exesa repletur crescente luna.* Faba
 Deinde scimus ex phytognomicorum doctrina
 eas plantas quæ candidis sunt floribus aut verfi-
 coloribus, lunares esse, tum quod Lunæ sydus al-
 lunaris
 herba

Herbæ
plan-
tariæ.Deca-
norum
herbæ.

342 DE CONSERVANDA

bo vel argenteo colore splendet, tū quod luna colore varietur ad ætates suas. Addam & rationem tertiam ex ejus effectis depromptam, noxam intelligo quam cerebro (quod lunæ subjectum est) inferre supra observavimus. Quod ad sanguinem spectat quam ex faba elixa lunæ exposita elici dixit Lucianus, præstigium fuit Pythagoræ magicum, qui hæc ipsa & similia facere solitus erat. Cælius Rhodig. lib. 9. cap. 23. Pythagoram id ridiculum factitasse scribit, *ut quæ collibuisse sanguine perscriberet in speculo, moxque litteris ad lunam orbis pleni obversis stanti à tergo, ut in luna exaratas disco, commonstraret.* Hujusmodi præstigium Suidas in voce *ἀπλανήτων*, vocat *πύταρον, ποιητόν διὰ τὰ πύτρα.* Sed fortasse non hoc magicum fuit, sed physicum Pythagoræ artificium, quod è fabis sanguini similem liquorem extraheret. Etenim si rei rusticæ cultores mangonio possint mala, pyra, citria, albas ficus rubore sanguineo inficere, si pluvias interdum observamus sanguineas, si fucci terræ succrescant sanguineo colore saturati, quidni Pythagoras ex alicujus rei additione rubicundas effecisset fabas, ut ea industria conceptam divinitatis suæ opinionem apud suos conservaret simul & auget? Et vero si essentielles quasdam proprietates atque substantiales cum Chymicis liceat admittere, crediderim ex interna fabarum substantia educi posse artificio chymico substantiam quandam rubicundam, ac sanguini persimilem, quæ sit velut fabarum elixir & fabalis spiritus balsamum: cum enim apud chymicos per similia omnis actio procedat, effectus vero fabarum ad sistendum sanguinis fluorem comparatus sit, necesse est ut sistendi sanguinis actio fiat per substantiâ fabarum sanguini quodadmodo simile. Et

de hoc fortasse interioris substantiæ colore intelligendus est locus Helenii Acronis comment. ad satyr. 6. Horatii lib. 2. Serm. *Pythagoras*, inquit, *tegumen omne negaverat comedendum, præcipue fabam veluti parentem coluerat, nã colorem ejus dicebat veluti humano sanguine infectum.* Quod autem fabæ sanguinem sistant, non Paracelsitæ duntaxat, sed & Medicinæ Hippocraticæ sectatores prodiderunt. Dioscorides lib. 2. cap. 9 3. scribit *coctam fabam cum posca, & una cum cortice in cibo acceptum, dysenterias & alvi profluvia cohibere.* Addit *fabam decorticacam in duas partes divisam qua parte ex natura coaluit, ad sanguinis ab hirudinibus eruptiones imponi, ipsasque cohibere si secundum semisectam partem apponatur.*

Transeo ad proverbium gallicum *florent fabæ*, quo significatur florentibus fabis nonnullos insanire, & præsertim fœminas. Ubi ergo quempiam insanientem vident, ut occasionem præripiant querendicur insaniat, Galli dicunt *florent fabæ*; quasi velint dementia obnoxios homines, tum maximè in amentiam incidere cum fabæ in flores erumpunt. Fundamentum hujus proverbii desumptum est ex effectu fabarum, quas ex Simeone Sethi & aliis diximus subvertere rationalis facultatis arcem sensusque hebetare. Sed ut hoc efficiant necesse est ut maligni earum vapores hauriantur, aut aër iis vaporibus sit infectus. At cum eorum magna pars qui in furias aguntur, longè à fabis distet, idcirco hujus symptomatis causa minimè ad fabarum flores potest pertinere, sed ad aliud quippiam quod communis sit causa tam insanientium, quam florentium fabarum. Nolim cum Astrologis, Martis & Mercurii accusare aspectus, aut configurationes Solis & Lunæ in secundo, sexto, octavo, aut duodecimo

Proverbium de fabis.

344 DE CONSERVANDA

ab horoscopo loco in mediū proferre, quid enim ista ad fabas? Sed Solem accuso ad nos propius accedentem & vernam tēpestatem afferentem, quo quidem tempore & cū genitalis arborum spiritus ac vivificus terræ calor flores fabarum trudit, & nativus hominum calor humorum orgasmum suscitatur atq; commoveret, unde tandem ii qui imbecillo sunt cerebro & ad insaniam propensi natura existunt, insanix exacerbationes pariuntur: sit enim tunc tēporis quædam humorum velut ebullitio non minus quam in succis ac in musto, ob aquosa, cruda vel putrescentia excrementa. Cum enim naturales rerum omnium succi, tria excrementorum genera contineant: terrestre, quod in vino faci respondet, aëreum quod flori vini, aquosum & crudum, quod aquosæ vini substantiæ simile est; ipsum est quod calore fervescens in humoribus & succis ebullitionem facit; præterita hyeme collecti in humoribus aquosi & crudi illi succi superveniente Vere & calore incrementum, turgescunt, ac veluti ebulliunt. Ignea ergo humorum pars, velut subtilior ac tenuior ad cerebrum viam affectat, in quo cū natura debile est & infirmum, insaniam accendit. Quod autem eo tempore quo humores in corpore luxuriant, exacerbatio insanix contingat, probari potest ex Anglorum consuetudine cujus meminit Bodinus lib. 5. theatri naturæ. *Cur, inquit, Britanni furiosos quartadecima Luna verberibus cadunt? Id maximè ad ades Nazareas Londini fieri consuevit, cujus rei causam cum à custodibus exquirem, intellexi furorem ista ratione coerceri, id vero Luna decima quarta faciunt quia tunc maximè sanguis ac spiritus effervescent. Verum de hoc fabarum proverbio consulendus est Leyn. Lemnius lib. de naturæ miraculis cap. 9.*

Cūr Vere quidam insaniant.

Humorum ebullitio.

Angli quo tēpore insaniant.

Multa præterea de fabis & præsertim de Ægyptia adduci in medium possent, sed earum historiam universam hic non damus. Fabam Ægyptiam Colocasiam multi crediderunt Arum esse Ægyptium, sed eos reprehendit Fabius Columna in parte altera minus cognitarum stirpium cap. 10. Fabam Catharticam describit Balduin. Ronisæus epist. medicinali 28. & Nicol. Monardus hist. simpl. medicam. cap. 49. Fabæ quoque arborescentis meminit Clusius exotic. lib. 3. c. 6. Fabæ suillæ & inversæ historia habetur apud Botánicos.

Concludo cum partibus omnibus fabæ. *Siliqua* Fabæ fabarum sunt *folliculi*; *fabalia* earum sunt purgamenta: Nigrum quod in faba summa visitur, *Hilum*: faba cum cortice vocatur *Solida* vel *Integra*, decorticata appellatur *Fresa*, fabæ farina est *Lomentum*: faba elixa cum suis corticibus *Conchis* nuncupatur, sine corticibus *έννος*, farina fabæ elixatæ *λίμνος*, divisa & semisecta faba *ήμιτόμος*.

De oleribus in genere.

CAP. XX.

IUS olerum cicerumque bonum, substantia prava.

Animadversio.

Hunc versum ex manuscrip. nostro addimus; quo præcipiunt nobis Salernitani ut jusculis

346 DE CONSERVANDA

& decoctionibus olerum utamur; ab eorum vero substantia abstinemus. Est autem *Olus* omnis herba sativa quæ in usu cibario est, unde ab *alendo* olus deducit Isidorus originum lib. 17. c. penultimo. Placuit tamen Varroni lib. 4. de lingua latina ab *olla* derivare quod cruda olera in olla coquerentur. Josephus Scaliger olus ab *oleo* dictum putat, quod est cresco, translata enim in ortum herbarum ex agrestibus culturae fiunt. Græci olus vocant *λάχανον* vel *ἐκ τῆς λαχάνειν* quod est fodere, oportet enim *λαχάνειος ἢ σκαπτέου πύγυς ἐπὶ φουτέως αὐτῆς*, vel *ἔδα τὸ λάχανον γίνεσθαι πύγυς ἢ φρυπτιμένω*, vel denique *ἔδα τὸ σφόδρα χαίρειν αὐτῶν σκαπτμένω* ut habetur in magno Ethymologico.

Olus
quid.

Olerum
usus in
cibus.

Magnus quidem olerum est usus, & si credimus Plinio, abusus quoque, cum in eis luxuria fecerit hujuscemodi discrimina, ut ex illis quædam plebi pauperibusque nascantur, alia plebis mensuræ non capiant, sed folis divitibus apponantur. Recte autem observat Jul. Alexandrinus salub. lib. 9. c. 1. *olera, oleraceaque & hortensem ubertatem fructusque arborum diversi omnia generis & conditionis, nempe & paucissimi alimenti, probi rectique, mali autem & medicamentosi multi, malitiaque & vitiosissimi succi plurimi: Adeo ut destinata potius olera sint medicamentis, quam alimentis. Exiguam enim habent facultatem nutriendi, plurimam alterandi, hoc est vel refrigerandi, vel calefaciendi, vel desiccandi, vel humectandi, vel duratam molliendi alvum, aut emollitam nimis durandi, vel demum quacumque ratione corpus nostrum adjuvandi. Sane Gal. lib. de aliment, facultat plantarum omnes definit, præterquam quod exiguum corpori præbent alimentum, succum etiam prævum generat.*

re, & ex iis plurimas noxam stomacho adferre. In qua sententia fuit Diphilus apud Athen. lib. 2. Deipnosoph. citra exceptionem enim olera omnia nihil alere scripsit, attenuare præterea, pravum succum gignere, innatare ventriculo, difficulter digeri. Δίφιλος ἢ κοινῶς φησὶν εἶναι πάντα τὰ λάχανα ἀΐθρα, καὶ λεπτοπυρρινὰ, καὶ κακόχυλα, ἔτι τε ἐπιπολασικὰ καὶ δυσσοικονόματα. In quo quidem errare Diphilum voluit Dalechampius in notis ad Athen. quod olera omnia dixerit *attenuare*, cum frigida & humida non attenuent: sed credidit Dalech. *Nota-* attenuare referendum esse ad humores, cum refe- *tur Da-* *lechâp.* *le*rendum sit ad corpora, certum enim est ea corpora quæ ἀΐθρα laborant, qualia sunt quæ ἀΐθροις & κακόχυλοις oleribus vescuntur, fieri in dies λεπτοσαρκεότερα & extenuata, ut sapienter monet Casaubon. ad illum locum.

Cum igitur olera tam pravi sint nutrimenti, sapienter à Salernitanis cautum fuit solo eorum jusculo ac decocto utendum esse, & abstinendum ab eorum substantia, quæ vel porraceam bilem in ventriculo, vel crudum, excrementiumque sanguinem cumulat, melancholicum ac terrenum, interdum acrem, tenuem vel aquosum, unde contumacissimæ obstructiones, cachexia, atrophia, morbi longi ac diuturni exoriuntur. Eorum vero decoctum ut parum nutrit, sic vim maximam medicamenti habet, seu refrigerando, seu humectando, seu alio quovis modo contemperando

Porro in usum veniunt olera pene secundum omnes suas partes, alia quidem secundum *radicem*, ut pastinaca, rapum, carum, alia, cepa, raphanus, quibus addi possunt fungi & boleti radique chrysanthemi tuberosi indici: *allia caule & folio*

348 DE CONSERVANDA

placent; ut lactuca, portulaca, acetosa, atriplex, spinacia, &c. nonnulla *cymis* delectant, ut feniculum, anethum: quædam *germinibus*, ut asparagus, lupulus; *floribus* etiam non pauca, ut rosa, viola, buglossa, brassica, crocus. Alia *carne ac fructu*, ut cynara, fraga, cappares. Eduntur autem olera, vel cruda, vel cocta. Cruda si per se sola ingerantur, omnino prava ac maligna, præsertim si agrestia sint & minimè exulta. Olim vero apparabantur cum muria & aceto, sicque in totum annum servabantur provocandæ appetentiæ gratia, ex Gal. lib. 2. de aliment. His hodierna die succedunt nostra Acetaria, sale, oleo, & aceto condita, interdum saccharo, quibus olerum crassities ac frigiditas castigetur. In acetariis magnum gulæ irritamentum; imo luxuries præsertim apud Italos, & Romanos Principes qui *credentiariis* suis eam ministerii provinciam munusque committunt, acetaria conficiendi. Hyeme & æstate eduntur, æstivo tamen tempore minus noxia sunt ob refrigerandi corporis necessitatem. Nonnunquam etiam cocta manduntur, vel cum butyro, sale & aceto, vel in jure carniū quo modo minus malefica. In summum pessima sunt cruda & solitaria; minus condita, multo etiam minus cocta, omnium minimè noxia, decocta cum carnibus abjecto magmate, & hæc universim dicta sufficiant de oleribus, sequentia capita nonnulla olera sigillatim exponent.

Ceterum de Ciceribus nihil hic addo, cum de iis capite de leguminibus actum sit.

Olera
ut edantur.

Acetaria.

*De Herbarum Radicibus, foliis, floribus,
seminibus, ac primum de Buglosso.*

C A P. XXI.

» *Vinum potatum quo sit macerata buglosso,*
» *Mærorem cerebri dicunt auferre periti,*
» *Fertur convivas decoctio reddere Latinos.*

Animadversio.

QUOD inuimus supra, olera non tam ali-
menti quam medicamenti rationem habe-
re; id maximè intelligendum est de sequentibus
herbis quarum meminere Salernitani. Paucè enim
ex iis sunt quæ sint edules quibusve pro alimen-
to utamur, pro medicamento vero frequenter.
Ac inter eas paucæ admodum refrigerantes re-
periuntur, quod existimarent Salernitani cali-
das herbas & calefacientiâ medicamenta mayo-
rem familiaritatem habere cum calore nostro
nativo, quam refrigerantia, ut alicubi Gal. obser-
vavit. Quas autem herbas confusim & sine or-
dine Salernitani descripserunt, eas ordine certo
digessimus; non quidem ita exacto ut primo de
radicibus, mox de foliis, deinde de floribus, ac
demum de seminibus agatur: sed primarum qua-
litarum, quibus vigent, rationem eam habui-
mus, ut imprimis Calefacientes omnes ac hu- Ordo
mectantes exposuerimus, deinde calefacientes hujas
& desiccantes; tertio loco refrigerantes ac hu- partis.
mectantes: & tandem refrigerantes simul &

350 DE CONSERVANDA

deficcantes: & eas quidem primis locis, quæ in primo sunt ordine calefacientium, vel refrigerantium; secundis, quæ in secundo, & sic de cæteris. Mihi si agendum fuisset de omnibus oleis; vel Galeni methodum secutus essem, vel exactiorem quamdam rationem investigassem: hic quia pauca sunt prædicto ordine contentus fui. Est vero primum hoc caput de buglosso ex manuscript. additum, cujus meminisse

De bu- videtur Bruyerinus c. 16. lib. 8. de re cibaria.

glosso. *Tantum*, inquit, *buglosso veteres tribuisse reperio,*

quod in vinum coniecta potantibus animi hilaritatem volupta temque auget: licet hoc intelligi quoque possit de Dioscoride ex cujus cap. 123.

lib. 4. hæc doctrina desumpta est. Hic autem primo occurrit difficultas de buglosso, quoniam scilicet nomine veteribus appellaretur, & qua

Nec-
men.

hodie donetur appellatione: nec enim convenit inter Botánicos quomodo à nobis appelletur ea herba quæ à similitudine linguæ bubulæ

βύλωσον καὶ βύλωσος Græcis dicta est. Potior

tamen eorum pars & sanior *buglossum* veterum credit esse eam herbam quam hodie *Boraginem* vocamus appellatione forsan deducta à Luca-

nis, qui eam *Coraginem* nuncupabant, ut observatum habetur apud Apuleium lib. de medicaminib. herbarum cap. 41. Et sane qui descrip-

tionem Buglosfi apud Dioscoridem & Avicennam contulerit cum boragine nostra, eandem plantam esse deprehendet. Est enim ut *buglossum*

Dioscoridis, sic *borago* nostra foliis verbasco similibus nigrioribus tamen & asperioribus, quæ in terram inclinant & bubulas linguas tum forma tum asperitate imitantur. Contra *buglossum*

nostrum vulgare folia habet oblonga, echio simi-

lia, non ita lata ut bubulas referant linguas; deinde minus in terram vergunt, quin potius surgunt è toto fermè cespite sursum tendentia, nec aliqua ex parte verbascum referentia. Alias rationes omitto quæ fufius exponuntur à Mathiolo, Dalechampio, & aliis Phitoptris: est ergo hoc caput intelligendum de *boragine* nostra, sequens vero de *bugloſſo* vulgo dicto.

Differentiæ bugloſſi Bauhino multiplices: aliud enim est fativum, aliud sylvestre: fativum aliud latifolium; hocque vel vulgatum, cœruleo, albo, roseo flore, vel peregrinum quod vel semper virente folio vel luteo flore, & aliud angustifolium quod sinuato est folio, vel non sinuato, hocque majus & minus: At sylvestre majus & minus est, hocque duplex; latifolium, & angustifolium.

Temperamentum bugloſſi Galen. lib. 6. simplicium humidum calidumque; est idque primo statim excessu, urinam proritare & sitim sedare voluit Simeon, alvum vero movere expertus est Symphorianus Campegius ex observatione Bruyerini, ex ejus enim frequentiore & copiosiore usu in alvi profluvium aliquando incidit. Mirum vero alicui videri potest quod diuriticum sit, cum humidum & calidum existat; sed in eo duplex est substantia; deterforiam scilicet, quæ ex asperitate foliorum deprehendi potest; alia vero est intima ac profunda; viscosa scilicet & humida cui vis inest emolliendi: alimentum autem eam herbam suppeditare inter cæteras à lactuca optimum plurimi existimant, propter temperamentum quod affine habet cum temperamento humano. Sed præcipua laus in exhilarando consistit, tristitiam submovendo, cordis affectus de-

Spe-
cies,Tem-
peries,Bugloſ-
sum ex
hila-

rat.

352 DE CONSERVANDA

pellendo. Nam, ut aiunt Salernitani, vel macerata in vino, vel decocta ex aqua gaudium & lætitiā creditur afferre, melancholicos morbos avertere, animi deliquiis subvenire, uno verbo, exhilarare ac mœrorem discutere. Vetus ea persuasio est à Trojani belli temporibus ad nostra usque sæcula propagata. Eam enim describi ab Homero Odyss. δ, & Nepenthes nomine designari credidit antiquitas. Narrat Homerus Helenam convivis suis vinum exhibuisse in quod pharmacum miserat, & iniecerat.

Nepenthes
Homericum.

Νηπενθές τ' ἀχρόν τε, κακῶν ἐπίκλησον ἀπάντων,
ὅς τὸ καταβρέξειν ἐπιὼ κρητῆει μίγνιν
οὐκ ἂν ἐφιμέειος' γὰρ βάλοι χεῖρ' δάκρυ παρσιῶν.

Hoc est, *medicamentum absque dolore & ira malorum oblivionem inducens, quod qui deglucit postquam crateri mixtum est, non utique tota die profundere poterit lacrymas à palpebris.* Hoc vero pharmacum datum fuisse Helenæ à Polydamna Ægyptia Theonis uxore postea Homerus observat, fuisseque plantam aliquam significavit, subdens fertilem terram Ægypti plurima pharmaca salubria producere ac proferre. Ac sane Plutarch. sympos. lib. 1. quæst. 1. buglossum fuisse eam plantam, talemque à veteribus habitam innuit, licet illud ἀλληγορικῶς paulo post interpretetur. In quam quoque sententiam ivit Macrobius saturnal. lib. 7. cap. 1. Sed Cælius Rhodiginus lib. 19. cap. 3. & Joan. Spondanus comm. in Homerum, minimè allegoriam fuisse probant, sed verum pharmacum ac ipsum quidem, ut probabile videtur, buglossum, quod usu buglossi *sanguis clarior fiat, expurgatiorque; porro & cor confoveatur, à quo mox & hepar: id autem sic affectum laudabilem sanguinem producit,*
unde

unde cooritur letitia. Equidem non defunt gravissimorum virorum auctoritates quæ vim illam buglossæ tribuant. In ea fuit sententia Dioscorid. lib. 4. cap. 123. Galenus lib. 7. simplicium, Plinius lib. 25. cap. 8. Paul. Æginet. lib. 7. & Apuleius Plat. de medicaminibus herbarum cap. 41. quam ob causam Plinio herba illa dicta est *εὐφροσύνη* ab efficienda voluptate. Cæterum quemadmodum Rhetores auctore Antiphonte apud Plutarch. in ejus vita *πῆς ἀλυπίας τέχῃ*, artem qua mœrore & luctu oppressos verbis levarent, excogitasse dicuntur; sic Medici depellendo mœrori medicamenta invenere, quæ *πυστά* juxta Æschylum, quasi *ποτά*, vel *πόπια* quod ebiberentur, vocata sunt. An vero Borrage ejuscemodi sit quæ vel vino macerata, vel ex aqua decocta, vel quacumque ratione, tam secundum flores ac folia, quàm secundum radices assumpta lætitiâ pariat, mœroremque fuget, investigatione indignum non videtur. Omnes enim uno ore id pronuntiant, melancholicis affectibus præscribunt, flores ejus inter cardiaca constituunt, certa ratione cordi amicos volunt, denique nullis cordis morbis non opitulari censent: Et tamen nemo quem viderim extitit, qui explicaret qua buglossæ ratione hos omnes præstaret effectus. Licet autem hæc quæstio therapeutica potius sit quam diæretica, ne quid tamen necessarium prætermisisse videar, quid de ea sentiam breviter expono. Imprimis ex Galen. lib. 5. simplicium, supponendum est inveniri quædam medicamenta quæ certis partibus præcipue & maxime profint, ab inexplicabili temperamenti proprietate; sed ea non ita esse propria illis partibus, quin aliis quoque membris profint, quamvis non ita ma-

Exhi-
laran-
tia me-
dica-
menta.

Medi-
camen-
ta par-
tibus
desti-
nata.

Z

354 DE CONSERVANDA

nifeste nec propriè. Ab hoc effectu medicamenta alia dicta sunt cephalica, hepatica, splenica, ophthalmica, stomachica quæ peculiari quodam modo caput, hepar, lienem, oculos, stomachum juvant. Ac profecto potior medicorum pars ab occulta proprietate, formali ratione, ac ut loquuntur, à tota substantia proficisci hunc effectum volunt, nec alias inquirendas esse causas pari ratione atque non experimus causas cur à magnete ferrum trahatur. Hanc ob rem facultates istæ nulla ratione, aut epilogismo, sed experientia sola deprehenduntur. Alii tamen emunctæ naris Medici secuti Galeni. lib. 13. meth. med. cap. 17. ratiocinatione deprehendi has vires docent, sumpta nimirum indicatione à parte, pro cuius variis conditionibus, fortiora, vel blandiora, validiora, vel mitiora remedia convenire definiunt. *Similia*, inquit Galen. *genere medicamenta ambo viscera, jecur & lien postulant. Ceterum tanto valentiora lienis quanto crassiore utitur alimento. Scirrhus igitur laborantibus ipsis convenientia nutrimenta sint genere quidem eadem, sed majori minorique ratione differentia. Quale ergo est jecori medicamentum absinthium, tale est lienis capparis cortex, quale rursus jecori est cupatorium, tale est lienis scolopendrium. Itaque etsi capparis ex oxymelite edatur, utilis sane est utrique visceri, ceterum nec ipsa pari modo nec similiter mistum habens oxymeli. Nam & ipsa copiosior & ex minus diluto oxymelite lienis erit utilior.* Hæc Galen. Ex quo inferimus virtutem qua medicamenta & alimenta partem aliquam juvant, non esse occultam & à tota substantia; sed manifestam & à manifestis qualitatibus repetendam. Etenim si validiora & obstruentia, diffecantia &

attenuantia cum nonnulla adstrictione lieni familiaria facit, minus valida jecori; certum est eum non tam qualitatibus occultarum quam manifestarum rationem habuisse. Et re vera quoniam per alterationes multas quas in corpore subeunt medicamenta, vis eorum paulatim infringitur ac imminuitur, adeo ut quod, ex gratia, in jecore prestare possunt, non possint efficere in liene; Cupatorium seu Agrimonia, cum & propter tenuitatem partium, tum & extergendi ac incidendi facultatem citra manifestum calorem, & propter modicam adstrictionem jecori familiaris, sit, agrimonia, inquam, eas omnes vires explicare potest in jecore, ultra jecur & in liene praesertim, non potest nisi quam tenuissimè, quia *agens omne naturale*, ut aiunt philosophi, *agenda defatigatur*, & in fine mollius agit ob patientis resistantiam & reactionem: Scolopendrium vero quia & paulo vehementius adstringit, & potentius multò deterget cum calore paulo majore quam sit in Cupatorio; idcirco vires eas servat incolumes ad lienem usque, ex quo ei dicitur amicum. At vero si incidendum, attenuandumque esset cerebrum, scolopendrio non uteremur, quod ejus vires infringi necesse sit, priusquam in cerebrum agat. Itaque usurpamus betonicam quæ & calidior est, & cum adstrictione incidendi facultatem eximiam habet. Et hæc de medicamentis à parte denominatis, quæ pro fundamento supposuimus.

Sed insuper observandum est, partes maximè Robo-
juvari medicamentis quæ vulgo *Roborantia* dicuntur, quæ quidem nonnulli penitus Adstringentia esse volunt, nec alterius facultatis. *Roborantia* enim definiunt, *moderata adstrictione tonum*

Z ij

356 DE CONSERVANDA

membri, seu partis alicujus conservare. Hęc licet vulgo accepta, usuque longo usurpata, viris tamen doctissimis ac solertissimis probata esse non possunt. Etenim si medicamenta illa Galeno *τονωτικά*, seu potius *τωνικά* dicta fuere, quę tonum partibus reddunt, possuntque ut loquitur ipsemet Galen. *ῥῶσι* i. *robur afferre*; quęcumque aliqua ratione parti robur addent eique tonum restituent, ea omnia erunt roborantia. Quę quidem doctrina desumpta est ex Galen. lib. de optima secta c. 5. ubi reprehendit methodicos Themisonis & Thessali sectatores, quod firmitatem corporibus conciliari autumarent sola adstrictoria ratione, cum concilietur iis quę membrorum vires augent, faciuntque ut partes liberè & facile proprios usus consequantur actionesque suas convenienter exercent. Ergo cum partis robur in eo consistat, ut ea rectè operetur, ususque proprios obtineat facilè, expeditè, sine molestia, certum est robur à sanitate optima partis, seu quod idem est, ab ejus nativa constitutione ac conformatione non differre. Cum vero pars quępiam, egre, difficulter, tardè, aut cum molestia actiones suas exercet, seu naturales sint, seu vitales, seu animales, imbecilla dicitur, debilis ac minimè robusta. Sic qui robusto sunt stomacho, cito atque perfectè cibos digerunt & in chylum laudabilem vertunt: qui imbecillo, tardè, imperfectè ac difficulter coquunt, vitiosumque chylum generant. Idem de cæteris dicendum. Quo posito vel meridiana luce clarius illufcescit, ea medicamenta roborantia dici, quę quocumque modo robustam partem, hoc est sanam, vigentem, valentem, optimèque operantem efficiunt, seu id fiat adstringendo, seu laxando, seu refrigerando,

feu calefaciendo , feu spiritus dissipatos restituendo , feu denique imbecillitatis causam quamcumque removendo. Nec sane roborantium materia , aut differentia multiplices dignosci possunt , nisi quot sint causae imbecillitatis virium sciatur. Eas autem omnes Galen. comm. in lib. 2. Hippocr. de rat. victus in morbis acut. text. 47. enumeravit , ipsasque in tabellam redegit Henric. Smet. Miscellan. lib. 1. ep. 3. & 4. in qua de roborantibus ex doctrina Erasmi copiosè disserit.

His præjactis velut disputationis totius fundamentis , non arbitramur à tota substantia cordi buglossum amicum esse & familiare , sed à qualitatibus suis manifestis ; nec per adstrictionem robur cordi afferte , sed per aliam facultatem , nec denique omnibus modis , quibus lætitia in corpore conciliatur , gaudium afferre , sed tantum aliquot. Nemo enim nescit quaedam præsidia lætitiæ afferre augendo spirituum substantiam , ut vinum ; alia depurando spirituum turbulentiam , ut aromatica : alia refrigerando spirituum æstum , ac fervorem , ut succus limonum ; alia spirituum effluxum prohibendo , ut aqua frigida : alia spiritus sopitos ac terrore languentes excitando , exsuscitando , ut suaveolentia omnia ; alia sanguinem arteriosum & venosum superflua humiditate , atque ichorosa expurgando , ut detergentia , incidentia , sudores & urinas moventia ; alia cordis siccam intemperiem ac frigidam emendando , ut calida humida ; alia crassiorem ac terrestrem sanguinem diluendo , ut humectantia ; alia aliis modis , ut legere est apud Avicen. c. 9. tract. 1. de virtutib. cordis. Porro Buglossum lætitiæ affert oppugnan-

358 DE CONSERVANDA

do succum melancholicum; qui cum frigidus sit & siccus, emendari nullo alio remedio potest quàm calido & humido quale est buglossum. Deinde cum tristitiæ proprium sit, ut ait Avicen. c. 6. prædicti operis, calorem naturalem debilitare, atque in toto corpore spiritus atque adeo humores cogere ac inspissare, quæ affinia sunt calori nativo, quæ diluendi ac detergendi vim habent, ea & calorem nativum augere poterunt, & inspissatos spiritus diluere. Atqui buglossum qua calidum & humidum est, affine est & amicum calori nostro nativo qui calidus quoque & humidus est; iisdem quoque qualitatibus vim habet diluendi, discutiendi, leviter incidendi: qua vero asperum est, hoc est detergens, blandè defæcat, mundat, & expurgat, imo quia diureticum, coactos humores solvit, & quod serosius est atque aquosius per urinas depellit. Quod si quis objiciat facultatem istam cardiacam buglossi, non tantum ab illis causis enumeratis proficisci, sed ab altioribus, cæcis nempe & occultis: nam ut negari non potest eam herbam cordis affectibus frigidioribus prodesse calore suo, sic inficiari nemo debet abstrusis & occultis viribus cordi calido & quovis modo affecto prodesse, cum buglossum in calidis, frigidisque cordis morbis, & in affectu melancholico, tam à succo nigro frigido, quàm à bile atra calida inducto quotidie præscribatur sine delectu à Medicis pene omnibus; huic objectioni primum respondeo, prudentes & rationales Medicos maximum habere delectum medicamentorum in curandis cordis affectibus, nec semper & ubique buglossum præscribere: alia enim remedia conveniunt intemperiei frigida, alia calida; sur-

Obje-
ctio.

Solu-
tio.

VALETUDINE. 359

sum humidæ alia, alia siccæ, ut videre est apud eos, qui de curandis morbis scripsere. Deinde addo propter moderatum buglossi temperamentum nostræ naturæ familiare, fieri ut in omnibus morbis conveniat, non tam causas morbificas oppugnando, quam nativum calorem fovendo, & excitando nullo noxæ periculo ob æqualis temperamenti moderationem. Porro maceratum vino buglossum potentius exhilarat, & causas mœroris aufert tam ratione sui quam vini, cujus inventor Lyæus, quasi solvens curas ac mœrorem discutiens, à veteribus denominatus fuit. Nec diffiteor virtutes buglossi intendi maceratione vini potius quam alterius liquoris, sunt enim nonnulla quæ his potius quam illis consentiant, sicut diximus fontana aut fluviali aqua coqui facillè legumina, puceali indurari & minimè percoqui. Plena sunt exemplis omnia ab his ergo superfedeo.

Buglossi
si vires
vino in-
tenduntur.

Ultimo loco testat quærendum cur Prophetæ apud Dioscoridem & Apuleium buglossum vocarunt *ζῆλον αἰλύρου* filium, seu genituram felis. An hoc propter herbæ excellentiam dictum est, quæ apud Ægyptios non minoris fuit dignitatis quam felis? Scimus autem ex Strab. lib. 17. felem pro deo habitam apud Ægyptios. Nam *quadam animalia sunt*, inquit Strabo, *quæ Ægypti universi colunt, quemadmodum ex terrestribus tria; bovem, canem, felem, ex aquatilibus duo, lapidotum piscem, & oxyrynchum.* An vero à Magis sit appellatum buglossum propter similes vires buglossi & excrementis felis à sagis tributas? Observatum ex eodem Dioscoride & Apuleio, decoctum radicis borraginis quum tres thyrsos feminis emittit, ter-

Nomi-
nabu-
glossi.

Felem
Ægypti
colunt.

360 DE CONSERVANDA

tianis opitulari, quæ autem quatuor thyrsos habet, quartanis febribus mederi, quæ medendi ratio plane superstitiosa est & magica, proinde ex textu Dioscoridis à viris prudentissimis expuncta. Scribit vero Plinius lib. 28. cap. 10. *Iubere magos ut excrementa felis cum digito bubonis quartanis febribus adalligentur, & ne recedant, retineantur ad septenum circuitum*, quod etiamnum commemoratur à Sexto Philosopho cap. 18. lib. de medicina animalium. Annon quoque hæc magica & superstitiosa curatio? Sed fortasse innuere voluerant Magi, hoc est naturæ mystæ, quandam esse inter hanc herbam & felles amicitiam, qualem novimus esse felibus affectum erga radicem valerianæ quam æluron, seu elurion vocari posse monet Gesnerus lib. 1. de quadrupedibus, aut herbam gattæ ut vult Sylvatic. in pandectis: vel erga nepetam, quam vulgus herbariorum catti herbam, cattariam, seu gattariam nominat; cujus odore magnam felles capiunt voluptatem, esuque ejus gaudent, quo solo concipere dicuntur. Non ausim à præstantia seminis felis hanc nominis rationem deductam asserere, licet enim sciam vulgo dici felem Zibethi certo anni tempore incallescere, & ita venere exstimulari, ut se ipsum corrumpat, liquoremque illum odoratum & pretiosum, ceu genitale excrementum emittat; tamen quia non ignoro ignotum veteribus fuisse felem Zibethi, idcirco conjecturam illam nominis asperno; nec insuper ejusmodi est momenti, ut in ejus investigatione laboris multum impendere debeamus.

Semen
Zibethi
odoratum
cum.

De Boragine.

CAP. XXII.

Dicit Borago, Gaudia semper ago. "
 Cardiacos aufert, Borrage gaudia confert. "

Animadversio.

PRæcedenti capite probavimus Buglossum Græcorum vulgare esse nostram boraginem. Jam vero dicimus boraginem de qua hic agunt Salernitani, esse buglossam nostram vulgarem. Non conveniunt autem Botanici quonominè buglossa nostra à veteribus fuerit donata. Ludovicus Anguillata sectione 14. in lib. 1. simpl. non aliam esse à Lycopsi monuit, cui subscribit Dodonæus stirpium pemptadis 5. lib. 1. cap. 10. Alii echium volunt, alii Cirsium; omnes tamen conveniunt boraginem vulgarem à vulgari buglossa, viribus & facultate non dissentire. Proinde quod dictum est antea de buglossa nunc de boragine id subintelligendum. Unum superest examinandum, videlicet quid per *Cardiacos* hic Salernitani intelligant, paulò enim est obscurioris significationis hoc vocabulum. Ejus tamen omnes sensus tam à Græcis quam à Latinis Medicis acceptos & usurpatos sic enucleavit doctissimus Mercurial. Variarum lect. 6. cap. 1. ut nemini scrupulus hære re possit. Ejus itaque insistens vestigiis credo hic non *Cardiacos* Græcorum, sed Latinorum audiendos esse, eos nimirum qui in syncopem

Nomen
 bora-
 ginis

362 DE CONSERVANDA
delabuntur, qui corde laborant, qui præ mœ-
rore animo deficiunt, quos eadem ratione ju-
vat buglossa, ac vulgaris borago. Vide præcedens
caput, ne bis coctam crambem apponere cogar.
De boragine nonnulla observatur digna habet
Petrus Hispanus comment. in librum dietarum
particularium Isaaci, quem consulere non pi-
geat.

De Malva.

CAP. XXIII.

Dixerunt Malvam veteres, quod molliat al-
vum:

Hujus radices rase solvunt tibi faces;

Fulvam moverunt, & fluxum sepe dederunt.

Hic igitur de facultatibus Malvæ. Et primo
quidem versu, qui ex lib. 2. cap. 36. Ami-
lii Macri huc adscitus est, veteribus Latinis
Malva ab emollienda alvo dictam esse traditur.
Cujus sane rei testis etiam M. Varro, qui
Malvam, quasi molvam quod alvum molliat,
dictam esse contendit, quippe quæ clysteribus
infusa vel in cibo accepta ventrem facile mo-
veat. Quinetiam Græcis *μαλὰχι* ab emolliendo
alvo nomen traxit. Siquidem ipsis *μαλὰχι* mol-
lire significat. Antiqui enim ea in acetariis cum
lactuca ad subducendam alvum utebantur. Un-
de Martialis lib. 10. Epigrammaton:

*Exoneraturas ventrem mihi villica malvas
Attulit, & varias quas habet hortus, opes.*

Et alibi :

Utere lactucis & mollibus utere malvis.

Caterum hoc olus facile subdicitur, non modo propter humiditatem, verumetiam propter genuinam viscositatem, & potissimum quando quis cum oleo & garo copiosam ipsam sumpserit. Atque ob id inter quatuor etiam emollientia, quorum decocto in clysteribus ad induratarum facium educationem passim utimur, primum locum sibi vendicavit. Porro duplex malva est. Una quidem floribus sanguineis, altera vero candidis, & in hac quam in illa major emolliendi vis inest.

Secundo deinde versu innuitur, radices Malvæ rasas facibus educendis esse accommodas; & maxime quidem, si inde, perinde atque è radicibus Mercurialis, *βαλανοι*, id est, glandes sive suppositoria fiant.

Tertio demum versu, Malvam menses ciere dicitur, quod & ipsum sane ob manifestam humectandi facultatem ac genuinum lentorem præstat. In sessione namque uterum emollit, ita ut venena ejus ab acri sanguine promptius fundantur. Quinetiam menses provocare certo se experimento didicisse Platearius adserit. Folia Malvæ trita cum foliis salicis omnibus emplastris commodiora sunt. Nam & inflammari non sinunt, & sanguinem sistunt, & recens vulnus cicatrice includunt. Sed & luxatis ac contusis medentur. Phalangiorum quoque & reptilium plagas curant folia ejusdem, si cepas & porrum triveris, eisque miscueris, ac imposueris. Siquis vero sylvestris Malvæ succo cum

illinatur, à vespis & apibus non pungetur: sed & qui punctus jam est, succo opem sentit: & folia Malvæ contusa & imposita, similiter percussum ab illis sanant. Similiter autem curat Malva illita lichenas, & occulta fœminarum vitia. Succus vero ejus auribus instillatus dolorem aurium sedat. Cum melle acceptum thoracem pulmonemque juvat, & raucam vocem lenit, hepaticos sanat, & comitali morbo apprehensos resipiscere facit. Eodem modo & nephriticis, & ischiaticis auxiliatur. At vero decoctum ipsius potatum difficultatē emittendi urinam emendat, lapides conterit, somnum conciliat, facilēque partum præstat. Prodest etiam erosionibus vesicæ & intestinorum vulvæ sedisque, clystere infusum. Malva illita inflammationes lenit, eaque quæ indurata sunt emollit. Plura Dioscorides lib. 2. cap. 106. Plin. lib. 20. cap. 21. Gal. lib. 7. de simpl. medicament. facult. cap. 95. & lib. 1. de aliment. facult. cap. 42. Constantinus Cæsar lib. 21. de agricult. cap. 11. & Simeon Sethi in syntag.

Animadversio.

Licet Salernitani toti sint in recensendis Malvæ facultatibus medicamentosis, non est tamen existimandum hic eos de Malva agere, velut de puro medicamento, cum curam susceperint describendorum alimentorum. Fuisse ergo eam in cibum usurpatam testatur Hesiodus lib. εργ.

Malva
in cibis.

χ' ἡμέρ.

Ἡ ἥπιος ἔσθ' ἰσοσπιν ὄσση πλέον ἡμῖσιν πάντως,

ὄσθ' ἔσση ὄν μαλάχην τε χ' ἀσφοδέλω μέγ' ὄνηισθ.

Id est, *Stulti neque sciunt quanto plus dimidiū sit toto, neque quam magnum in Malva & Asphodelo bonū.* Hujuscemodi bonum exponit Hesiodi commentator Tretzes his verbis : *ἡδὲ γνώσκουσιν ὅσον μέγα ἔφατος ἐν μαλάχῃ καὶ ἀσφοδέλῳ ἐν τέλεισι λαχάνοις ἰσχυροῦσι.* Ignorant quam magnum auxilium & commoditas existat in frugalibus oleribus, Malva & Asphodelo. Certe Diphilus Siphnius apud Athenæ. 2. Deipnos. Malvam esse *εὐχρον boni succi, arteriam lenire, acres in corporis superficie succos educere, renum & vesica irritationibus prodesse, excerni facile, & mediocriter alere* prodidit. Cujus sententiæ videtur fuisse Horat. Epodon ode 2 salubres Malvas vocans & contra attagenem ionicum jucundiores. Galenus quoquelib. 2. de aliment. facult. eam voluit mediocriter nutrire, *succumque præbere crassum & lenium, si quidem conferatur cum Succo lactuca & beta: hujus enim tenuium est partium tergendique facultate præditus, illius autem inter utrumque est veluti medius.* Nihil autem Malvam magis commendat quàm medicamentum illud *ἀδύλον καὶ ἀλιμον,* hoc est, *sitim famemque sedans,* cui utilissimè injectam Malvam notavit Hermippus Callimachus apud Athenæ. Eam vero compositionem fuisse ex Asphodelo & Malva ostendit Proclus comment. in Hesiodum ex auctoritate Herodoti & Plat. in legibus. At Tretzes aliam affert descriptionem, simulque ejus pharmaci quo veteres pro cibo & potu utebantur, commo- ditatem & usum.

Σκήλλης, inquit, τὸν ὄγκον, καὶ μαλάχης τὸς κλάδους,
 τεμὸν ἐν ὄλμῳ σιωκροῦται καὶ μέλι.
 Καὶ πᾶν τὸ βραχὺ πρὸς ἔσθλῳ ἔστι τμήματων,
 Οὐκ ἀπὸ πῶϊδος ἢ λιμῶ τὸ πυρφόρον,
 εἰ σιωκροῦται ἀκριβοῦς καὶ πρὸς τὸ γλυκόν.

366 DE CONSERVANDA

Hoc est, Scilla cepam, & malva surculos atque germina contundens in mortario mel admiscebis, cuius minimam portionem si pro cibo sumas, famis ignita misilia haud est quod timeas; si modo exactè & ex arte omnia mista fuerint. Aliam alimi compositionem habet ex Plutarcho Jo. Langius epist. 28. lib. 2. apud quem plura lege. Quæ autem esui aptior fuerit ex omnibus malvis, non constat inter auctores. Sativam quam Græci, ἀγρία μαλάχλω, seu ut loquuntur Attici μολόχλω vocant, Dioscorides χειρῶν, quod in inculta & inelaborata terra succrescat, alii ἀκοπὸν, hoc est doloris mitigativam, sativæ quæ & hortensis & κηπευτὴ & à nonnullis rosa ultramarina, & rosa hyemalis dicitur, præferunt, inter quos est Diphilus apud Athenæum & Dodonæus in stirpium historia. At Dioscorides & Galenus sativam sylvestri anteponunt, meo quidè iudicio sapientissimè, quemadmodum enim ex cichoriis & lactucis domesticæ suaviores sunt sylvestribus, sic & ex malvis sativa esui longe aptior agresti. Decoquantur autem malvæ folia, quibus lubrica redditur alvus unde Cicero 7. epist. epist. ad Gallum scribit se à malva deceptum, quoniam ejus esus alvi profusionem concitasset; quo pertinent duo illa loca Martialis à Commentatoribus allata. Nonnulli cymas & cauliculos, asparagorum more ex oleo & aceto prima mensa vorant. Malvæ tamen cibum averfatus est Pythagoras apud Laertium ubi inter ejus symbola hoc habetur: μολόχλω ἐμ-
 ούτω, ἢ δὲ δὲ Malvam seve ne tamen edas. Cujus symboli rationem non satis expressisse videtur Brassicanus, prætermisit Beroaldus. Ego vel id dictum fuisse à Pythagora existimo propter malvæ dignitatem, vel propter effectus ejus nonnullos,

Ex
mal-
vis quæ
melior.

Malva
absti-
nuit Py-
thag.

instituto Pythagoræ alienos. Scribit Ælianus lib. 4. de varia hist. cap. 17. Pythagoram *ἱερώτατον τὸ τῆς μαλάχης φύλλον*, *sanctissimum esse folium malvæ* dixisse, cujus radicem adoratam fuisse in maximis periculis, notat Lucianus lib. 2. verarum historiarum, innuitque sermone adversus indoctum, adamatam à Musis. Sed præterea tanti facta est à veteribus malva, ut *Omnimorbiam* appellarent, quod *ejus succi cyathus dimidius quotidie haustus, ab omni morbo uentem tueatur*; ex Plinio cap. 21. lib. 20. Deinde colligere licet ex eodém Pythagora, eam inter donaria atque ornamenta sanorum repositam: nam apud Dioscoridem malvam *ἀνθήμα* vocavit quasi *ἀνάθημα* seu *ἀνάθημα*, quod est delubrorum ornamentum, parietibus columnis aut lacunaribus templi suspendi solitum: cui appellationi vicina est Zoroastris, vox qua malvam denominavit; Est autem illa *διὰ δέσμα*, quod est redimiculū seu corona, cujus usum credibile est habuisse malvam in Idolis coronandis, propter quem fortasse adorata est, non minus quam ipsum idolum. Denique inter dignitates malvæ hoc postremum non est, quod dicatur Osiriaca quasi Osiridi sacra, ut exponit Humelbergius in Apul. Nam & *ἄλιος ἐσφός* existit, quoniam ejus folia cum sole circumaguntur ex observatione Theoph. lib. 2. de caus. plantarum cap. 26. Non quod cum Ægyptiis credamus malvam occulta jungi necessitudine cum Osiride aut Sole, cui hymnos ipsa concinit: aut velimus cum Proclo in libro de sacrificiis plausum ab ea fieri in aëre adeo suavem, ut si à nobis audiri posset, harmoniam & concentum admirabilem auribus perciperemus. Sed malum cum Theophrato & cū Marcello Donato com. in Diosc. cap. de malva, causam repetere ex multa malvæ

Cur
malva;
Soli
sequa:

368 DE CONSERVANDA

humiditate, quæ dum vi & calore solis exfugitur, qua parte Sol agit, in eam proclive folium inclinatur; non aliter quam quæ in vulnus cadunt: vel putamus cum Julio Sireneo lib. 3. de fato cap. 46. cavernosum malvæ caudicem spiritumque intro conclusum; qui illac versus, qua Sol movetur; alteretur, calefiat, rarefcatque, alteratus autem ac rarefactus per corticis meatulos, à Sole (ita dixerim) rapiatur, atque trahatur naturali lumine radiorum. Lumen certe illius natura est, ut reflectatur, calorem generet. Truncum illum propterea, in quo iidem spiritus continentur, & à quo tenuissimi propter calorem expirant; ad eam orbis partem ad quam fertur Sol, secum ita affecti illi & expirantes inclinant. Rationi nempe congruum est, ut ea parte inclinetur surculus, qua iam inclusus spiritus calidus & tenuis factus expirat & evanescit. Sed nec fortasse absurdum erit, existimare Pythagoram non ducendam Malvam in esus & alimenta, quod sacris ejus ceremoniis ac mysteriis, hoc est magicis superstitionibus & curationibus inserviret. *Mirum*, inquit Plinius, aquam radice Malvæ addita addensari sub dio atque lactescere. *Mirum* etiam ad alligatam in lana nigra potius quam alba, mammarum vitis occurrere: *Mirum* denique tres radices potius quam duas aut quatuor, juxta ad alligatas tenesmo & dysentericis utilissimè infundi. Hæc multos in stuporem adducere possent, nisi vi magica & Pythagorica vanitate effici in memoriam revocarent. Atque hujuscemodi sunt rationes ex dignitate Malvæ deductæ, quibus juduci potuit Pythagoras ut esum Malvæ prohiberet. Quæ sequuntur desumptæ sunt ex effectu Malvarum Pythagoræ præceptis repugnanti. Ea est stimulatio & irritatio ad venerem, cujus usum dicitur Pythagoras perpetuo prohibuisse.

buisse. Atqui tradit Xenocrates *semen unicaulis Malva aspersum genitali fœminarum aviditatem augere ad infinitum. Quin & semen tritum adalligant brachio genitale non continentium.* Imo vero quod deterius est, credidit Olympias Thebana, abortivas esse cum adipe anseris.

His de esu & usu malvæ, pauca de ejus temperamento adjungo, in quo assignando Medici dissentiunt. Simeon Sethi frigidum & humidum constituit in primo gradu, Isaac lib. diatarum particularium, frigidum in primo, humidum in secundo, aitque Gal. malvam facere medium inter frigidum & humidum. Isaaco assentitur Pet. Hispanus. in comm. conaturque probare minimè calidam malvam. Alii vero inter quos est Gal. & Oribasius, calidæ & humidæ naturæ esse volunt : quibus quoque favere videntur Paul. Æginet. & Ætius qui illi vim digerendi ac leviter discutiendi attribuunt ; atqui docet Galen. vim illam caliditati esse junctam ; vim quoque pepticam concedunt hoc est maturandis inflammationibus idoneam ; sed & vis illa à calore & humore est : omne enim pepticum conforme naturæ humanæ. Ratiocinatio Galeni probantis malvam calidam hujuscemodi habetur lib 2. de alim. *Porro succo Malva lentior quidam inest, qui lactuca non inest, à refrigerandoque abest perspicue, id quod etiam antequam edas intelliges si utrumque olus vicissim calido cuiuspiam affectui cataplasmatibus modo applicueris. Senties enim in hoc cataplasmate lactucam quidem manifeste refrigerare, Malvam autem calorem quemdam habere moderatum ac tepidum.* Quibus verbis nihil esse potest illustrius. His conciliandis authoribus unum est quod apponam ; jam aliquoties à me propositum : scilicet alios loqui de Malva velut de medicamen-

Temperies malvæ an calida vel frigida.

370 DE CONSERVANDA

to, alios de eadem velut alimento. Ut medicamentum, modicè calida est & humida, ut proposito Galeni exemplo patet, & virtute Malvæ tam peptica quàm discutienti. Ut alimentum, frigida est & humida, quia humiditate sua aquosa sanguinem aquosum & serosum & continuo etiam frigidum gignit. Huic distinctioni proponendæ lucem mihi prætulit Paul. Ægineta, qui de malva duobus diversis locis egit. Primo quidem lib. 1. de re Medica cap. 7. de alimentis ex oleribus; ubi malvam dicit frigefacere, licet non manifestè; altero vero, libro 7. cap. 3. de facultatibus medicamentorum simplicium; ubi eam moderatè discutere ac mollire astruit: quod argumentum est, duplici consideratione malvam teneri medicamenti & alimenti. Nullus vero mirari debet, gemino illo respectu duplicem tribui malvæ facultatem: nam & vino id accidit, quod ut medicamentum siccare corpus dicitur, ut alimentum humectare ob copiam sanguinis quam gignit. Cæterum malvæ differentias omnes non explico: repetatur ex Botanicis ac præcipuè Bauhino: Interim moneamus cum Casaubono cap. 18. lib. 2. in Athen. malvæ semen Phanium vocare *περιματικόν τύπον*. Dioscoridem *τὸν καρπὸν* fructum, Hefychium & alios placentam, quod orbiculus ille pectinatim sit incisus, ut solent incidi placentarum crepidines. Subjungamus quoque appellationis malvæ rationem ex Bapt. Porta deductam phytognom. lib. 4. cap. 19. Apud Dioscoridem notatum est malvam à quibusdam *αἰγὸς ἀπληξ* hoc est capræ splenem vocari, ab aliis *ὄγγυ μὲν*, urinam seu caudam muris. Bapt. Porta malvæ folia cum liene similitudinem habere asserit, & easdem facultates possidere quas habet capræ lien, hinc nominis ra-

Semen
malvæ.

Nomi-
na.

tio. Cauda autem muris dicta est ob ejus surculos tenuiores ac exiliores qui referte aliquo pacto possunt muris caudam. Sed fileo : tædet enim me harum ineptiarum.

De Rapis.

CAP. XXIV.

Rapa juvat stomachum, novit producere ventum,
Provocat urinam, præstatque in dente ruinam.
Si male cocta datur tibi, torsio sic generatur.

HIC tres cum primis raparum recensentur proprietates : Ac primum quidem quod stomachum juvent. Secundum, quod flatus gignant : Tertium, quod urinam provocent. Quæ sanè omnia de iis intelligi debent, quæ bellè & perspicuè cum pinguibus carnibus percoquantur. Ea enim jucundiora ac gratiora stomacho fiunt. Satis tum nutriunt, tum impingunt, sed humentem ac flavam carnem creant, flatus & genitale semen generant veneremque stimulant, urinam provocant, fauces leniunt, arque thoracem ac visum : præterea (ut Aenzoar in lib. de Conservanda sanitate & tract. 8. cap. 21. lib. 1. Theyfir, & Averroes lib. 5. cap. 41. collect. testantur) peculiari quapiam proprietate roborant. Fertur etiam quod fibræ illorum sive caudæ, alvum fortiter moveant : Atque hinc sane vulgati excogitati sunt versiculi :

*Radix rapa bona est, comedenti dat tria dona,
Visum clarificat, ventrem mollit, bene boabit.*

Secundo deinde loco, duo eorundem referuntur incommoda. Nam & dentes lædunt, & torsiones sive tormina in ventre suscitant. Atque his quidem malis cruda maxime obnoxia sunt. Primum enim

A a ij

372 DE CONSERVANDA

non ægrè modo dentibus franguntur, verum etiam minus iusto in ventriculo conficiuntur, quo fit ut & ipsa corrumpantur, & fætidos præterea halitus dentibus suggerant: acciditque duplici ita nomine dentes offendi, comanducatione nimirum & halitu. Deinde vero ad istum modum liberalius ingesta concoctu sunt difficiliora, ac flatulenta magis, stomachoque noxia. Nonnunquam autem & ventrem mordicant: Quorum postèrius etiam vulgato nobis indicatur versiculo.

Ventum sæpe rapis, si tu vis vivere rapis.

Crebrior raporum usus crassum humorem generat, & obstructions jecoris parit. Ventrem nec sistunt nec movent. Inter radices tamen omnes quæ quidem edendo sunt, rapæ corporis nutritioni vel maximè conveniunt, idque ex saporis jucunditate facile deprehenditur. Ea enim eduliorum omnium natura est, ut amara, & quæ linguam contrahunt, minus; dulcia vero magis alant. Rapa autem cum aliis radicibus dulciora sunt minusque linguam contrahunt, majus etiam aliis præstare alimentum magisque victus salubris rationi convenire consentaneum est. Sanguinem tamen crassorem & melancholicum generat, cum minus iusto in ventriculo ob concoctoriæ facultatis imbecillitatem conficiuntur. Coctionem autem diuturniorem postulant, eaque sunt laudatissima, quæ primæ ebullitionis aqua segregata & abjecta bis percoquuntur. Cruda ob prædictas paulo ante causas nullo modo edenda sunt. Cymæ raporum decoctæ manduntur, & urinam cient. Rapum muria conditum, vel cum aceto & sale sumptum, minus quidem alimenti sufficit, sed multo magis appetentiam tecreat. Hujus semen tritum & magna copia haustum Venerem suscitatur. Fertur, quod si

quis hoc ipsum semen cum Calamintha & Lemnia terra commixtum sumat, eo die neque veneno neque morfu venenatia nimalis leđitur. Appensum inguinum morbis peculiari quapiam proprietate medetur. Plura Dioscorides libro 2. c. 99. Plin. lib. 18. c. 13. Galenus lib. 2. de alim. facult. c. 62. & lib. 6. de simpl. med. facult. c. 98. & Simeon Sethi in Syntag.

Animadversio.

CUM hic radicum primum exemplum habeamus, secuti Galenum nonnulla universim de eduliis quæ ex radicibus sumuntur delibanda sunt nobis. Ac certè imprimis gravis occurrit quæstio ex mente Mnesitheï exorta, an scilicet inter omnes plantarum partes, sint radices deteriores. Existimabat autem Mnesitheus opere de alimentis, radices omnes concoctu esse difficiles, turbamque inferre. Cum enim radices attractum è terra alimentum reliquis plantarum partibus distribuant, accidit ut humorem plurimum in seipsis colligant, eumque crudum, cum fieri nequeat ut ipsum radices coquant, quod ultimam perfectionem & coctionem in singulis partibus expectet. Quæ ratiocinatio Mnesitheï aliena licet à ratione non videatur, probari tamen non potuit Galeno lib. 2. de aliment. facult. nec Julio Alexandrino comment. in eum Galen. locum & lib. 9. de sanit. tuend. c. 2. eam enim variis argumentis oppugnant, ostenduntque in plantis nonnullis perfectiores esse radices, magisque elaboratas quam aliæ sint partes. Et profecto si magna licet componere parvis, ne-

De radicib. plantarum.

374 DE CONSERVANDA

mo sanæ mentis animalium ventriculum multis crudis incoctisque humoribus magis redundare pronuntiabit, quod cæteris partibus cibos apparet & concinnet; si enim excessus non sit (qui nunquam accidit in plantis, quæ naturali tantum appetitu fruuntur,) optime receptas dapes coquit coctasque excludit velut supervacuas virtute sua expultrice, quæ nec inferior est attractrice, nec retentrice. Scimus autem quod

Radix
instar
ventri-
culi.

animalibus est venter, id plantis esse radicem; ut propterea deterior non sit censenda radix, sicut conditio ventriculi pejor non habetur. Dif-
fiteri tamen nullo modo velim? coetu omnes contumaces esse radices succi crassi & terrestris, ac ut plurimum excrementosi, non ob rationem à Mnesitheo allatam, sed propter contactum terræ, prohibitam transpirationem, aëris luminisque solaris privationem, imbrium humectationem, situm gravemque terræ minimè ventilatæ odorem, unde inficiuntur ac imbuuntur.

Notæ.

Raporum
Nomen.

Porro inter radices habentur Rapa dicta Varoni quasi ruapa quod à terra ruerent, vel secundum Isidorum à rapiendo, id est comprehendendo, cum enim radice amplissima sint manu facile comprehendendi possunt. Malo tamen cum Josepho Scaligero à Græco vocabulo *ῥαπυς* *ῥαπυς* deducere, quo usos fuisse Speusippum & Glaucum refert Athen. 9. Deipnosoph. Sed & Galenus notat 2. de alimentis Rapa vulgari appellatione designare agrestem raphanum. *ῥαπυς* τε καὶ τὰ ῥαφανίδων καὶ τὰ ῥαπυδίων ἐπιχρῆται ἡμῖν ῥαπῶν. ἔστι δὲ ὡς αὐτὸς εἶπαι, ῥαφανὶς αἰγρία. Propriè tamen Græci Rapum vocant *ῥαφανίδα* ἀπὸ τῆς *ῥαφανίδα*, quod est *ῥαφανίδα*, quasi

orbiculatum dicas, aut in rotunditatem circum-
 actum. Vocat quoque Galenus Rapum *βενιαδα*
ἀπὸ τῆς βένης, qui verrucosum locum collibus &
 tumulis exasperatum significat. Ab eadem men-
 te, Apollas apud Athen. rapa à Lacedæmoniis
ραπέρας hoc est ventres, dici tradidit: quod in
 modum ventris tumeant, licet Nicander eo no-
 mine à Bœotis Brassicas intelligi voluerit, di-
 xeritque rapas vocari Zeceltidas, forsan ἀπὸ τῆς
ζελκίδος, hoc est ab oleribus, sic ab Hesychio
 dictis. Raporum vero plures enumerantur dif-
 ferentiæ quas omnes persecutus est diligenter Diffe-
reantiæ.
 Bauhinus ad librum secundum Dioscoridis.
 Præcipuæ differentiæ sunt in *ἡμετέρον καὶ ἀγρίον*, in
sativum & agreste, in *ἀρρεν καὶ θήλειαν*, in *mascu-*
lum & foeminam, in *rotundum & latum*. Ro-
 tundum masculum est, latum foemina; utrum-
 que autem, vel sativum, vel agreste. Galenus
 vero rapas & napos confundit *ραπακίδας &*
βενιαδας, quia, opinor, Napi in raporum ge-
 nere videntur esse & raphano ac Rapo similes,
 ut forma sic temperamento. Raporum vero
 temperamentum ordine secundo calidum est, pri-
 mo gradu humidum, cujus rei causa profert
 Pet. Hispanus comment. ad Isaac. *Quia*, in-
 quit, *mediante radice ordinatur ad hominem, si-*
cut quaedam planta mediante suo fructu: unde de-
bet esse magna & multum attrahere de nutrimen-
to, & quia attractio fit de calido, ideo est calida:
est quoque humida, quia multum attrahit de humi-
do aquoso. Vfus in
cibus.

Ufus raporum in victu & medicina. Esitasse
 quosdam rapas testatur Plinius Junior cap. 33.
 de viris Illustribus, exemplo Curii Dentati, qui
 ex vase fictili apud Florum rapas comedere

A a iij

376 DE CONSERVANDA

solitus erat. Romulum quoque rapis victitasse, & iisdem etiamnum in cælo pasci, post Senecam in apocolocyntosi scripsit Martial. libro 23. epig. 16.

Hæc tibi brumali gaudentia frigore rapa

Quæ damus, in cælo Romulus esse solet.

Euphorio Comicus testis est, Coquum Nicomedis Bithiniæ Regis apuam cupientis, cum longius à mari distaret, pisciculum illum imitatus apposuisse rapas apuis per similes, quod Apicio tribuit Suidas. Raporum non parva gloria; quod unum dicatur in templo Apollinis Delphici dicatum è plumbo, beta una ex argento, raphanus ex auro, ordine quasi dignitatis in cibis. Carius emptum fama est rapum à Ludovico X I. Galliarum Rege, oblatam enim à Conone homine rustico rapam apud quem avidè eo cibo vesci solitus erat, mille aureis emendam duxit & inter pretiosam suppellectilem collocandam. Ex rapis autem, præsertim edulis, radix, & folia & caulis abiici solita, licet nonnunquam penuria melioris cibarii ipsa quoque esitata narret Gall. 2. de alimentis: Cymas etiam ejus mandi decoctas, auctor Dioscorides, Imo & homini non minor rapaciorum suis horis grati quam Cymarum, inquit Plinius, ubi per rapacia, vel cauliculos, vel raporum folia nonnulli exponunt. Minimum nutrire idem Galenus voluit, eodem lib. cap. de rapis, multum plus cæteris nutrire censuit Isaac, quo modo id intelligendum? Respondet Pet. Hispanus rapam loquendo materialiter minus nutrire borragine & lactuca: sed accidentaliter plus, quia tardius convertitur in substantiam membrorum & diutius immoratur in membris. Addit comparati rapum cum

Difficultas soluta,

herbis qua nutriunt per radicem non per folia, sicque minus nutrire quam folia herbarum, sed magis quam alia radices. Hæc tamen postrema distinctio nodum non solvit, quia expresse dicit Galeni textus latinus Martino Gregorio interpretate, si aqua incoquatur nullam plantarum con-

generum minus nutrire. Sed omnis difficultas tollitur per ipsum Galenum; cujus verba Græca ubi produxero difficile non erit judicare primo gravissimos errores commissos ab interpretibus, contra mentem ipsam Auctorum, deinde Galenum & Isaacum non dissentire. Verba Galeni ex exemplari Venetiano & Basileensi, sic se habent, ἡ δὲ ἐν αὐτῇ περὶ ἐργασίᾳ ρίζα πρὶν μὲν ἐπιθῆναι, σκληρὰ καὶ ἀβρῶτος ὑπάρχει, δὲ οὐδαμῶς δ' ἐπιθῆναι σαυμάσι, μ' αὖ ἐπὶ πρὸς τῶν ὁμοῦσων φυτῶν, ἐπὶ αὐτῶν τρέφει, id est, radix vero que terra continetur priusquam coquatur dura est & minime esculenta, cocta vero ex aqua cum fuerit, mirarer si minus nutriret, quam ulla alia ex congeneribus plantis an ut perbelle cum Isaaci expositione ab Hispano facta Galenus consentit: & ipsi Galeno Oribasius collectan. medicinal. lib. 2. cap. 18. Si, inquit, rapa minus quam ulla alia planta que sit ejusdem generis, nutrienda; utique mirarer. Et certe Paul. Aeginet lib. 1. de re med. c. 76. non est adversus Galen. scribens: βενιαδά τε καὶ γοργύλλω παρρηγορευομένω διασφδον ἐδνομένω ἕξιμον ἐχ' ἡπὼν ἢ ἄλλων φυτῶν. Bis coctum rapum in cibo acceptum non minus quam alias plantas nutrire. Quod confirmavit Simeon Sethi his verbis: ἕξιμα ἢ εἰσὶν ἰσχυρὰ καὶ διαρρηκτὰ, καὶ φυσῶν καὶ ἀερίματος ἕξιμικὰ, Rapa, inquit, abunde nutriunt, urinas provocant, flatum excitant, semen generant. Sed argumentum multi nutrimenti est,

Error
Martini
Gregorii.

Versio
Galeni
emenda-
data.

378 DE CONSERVANDA

quod nonnullis gentibus primus sit & solus à pane & vino cibus. *A vino atque messe tertius hic transpadanis fructus*, ait Plinius capite decimo tertio libro 18. Omnium tamen raporum non æqualis gloria. Crates commendat rapa è Cephisso Bœotix fluvio, Diocles è Magnesia, Athenæus Thebana, Clem. Alexand. lib. 2. pedag. Mantinica; quo loco errorem Danielis Hienfii Interpretis & Herveti castigatori notabis, qui γογγύλην μαντινικὴν vertunt bolum Mantinicum, nullo sensu, cum vertere debuissent rapum Mantanicum; quod etiam laudatur à Cælio Rhodigino lib. 9. cap. 12. & lib. 28. cap. 7. Certe Diocles prope Magnesium rapa gigni inusitatae magnitudinis docet γλυκεία καὶ ἐυστόμαχα, *dulcia & utilis stomacho*. Vidit Plinius quadraginta libras excedentia; Jul. Alexandrinus in Bohemia ad Marcomanos plantæ genus raparum facie observavit, radice hominis proceritatem non equans solum, sed interdum superans. Nunc Sabaudis ac Lemovicis palma tribuitur, ut olim apud Romanos Nursinis, quæ ob id à Martiali cp. 20. lib. 13. pilæ Nursinæ vocantur.

*Hos (Napos) Amiternus ager felicibus educat hortis,
Nursinas poteris parcius esse pilas*

Dum autem in bonitatem & magnitudinem raporum incidimus, non abs re erit quærere cum Petro Hispano cur ita magna crescant; quove meliora tempore, hyeme an æstate. Ad primum **Rapa cur crescunt.** quod attinet, tres ejus rei causas affert Hispanus. Prima est? attractivæ facultatis fortitudo expulsi-
væ diminuens: cum ergo valeant attrahendo radices raporum non multum expellunt in folia. Secunda est gratia finis, quia ordinantur ad hominem mediante radice; Tertia est

ex philosopho , qui dicit naturam quod addit in una dimensione , diminuere in altera unde quod addit in longitudinem , diminuit in grossitiem. *Hinc videmus* , inquit , *Nobiles praesertim Sabaudos habere tibias longas & graciles , rusticos vero tibias grossas & breves.* Quod ad alterum spectat , hyeme meliora credit , tum quia gelu ratione suæ frigiditatis substantiam eorum dilatat & remollit eamque magis reddit aptam digestionem : tum quia frigus virtutem eorum attractivam debilitat , & calorem intus nativum auget , sicque perfectius digerit. Quæ doctrina ex prisca auctoribus deducta est. *Frigore* , inquit Plinius , *dulciora fieri rapa existimantur , & grandiora tempore in folia exeunt.* Nicander lib. 2. Georg.

Καὶ τὰς μὲν καύκωσον ἀπαβλήσας βορέης

Προσφιλέας χειμῶνι , καὶ οἱ κρεῖισσι ἀεργαῖς.

Hoc est , rapas collige borea frigoribus jam demittas , hyemi gratas , famulisque tum domi otiosis.

Porro non uno apparatu Rapa esitata sunt , sed diverso , interdum enim cum aceto & sale assumpta fuerunt irritandæ appetentiæ : Interdum cum acero & sinapi ; alias cum musto , & uvis passis , ut videre licet apud Columell. lib. 12. & Athen. lib. 4. *picta quoque fuisse coloribus præter suum sex aliis , purpureo quoque notat Plinius , neque aliud in cibus tingi decuisse.* Assatione præterea parata manduntur ; frequenter autem in aqua decocta ; idque utilius.

Cæterum usus in Medicina non est quod excuatur , sunt enim ab omnibus pene Medicis & descripti & exarati. Si quis Naporum utilitatem in cibus videre cupiat , legat Bruyerinum lib. 4. de re

cibaria cap. 4. ubi diffusè Naporum historia explicatur: si quis enim omnia exequi velit, amplo is volumine indigeat. Deinde hîc de rapis non de naris quæstio est.

De Caulis.

C A P. XXV.

IUS caulis solvit, cujus substantia stringit,
 Utraque quando datur, venter laxare paratur.

HIC agitur de caulibus, per quos nihil jam aliud intelligendum, quam vulgare illud olus, quod *κεράμβυκον* Græcis, Latinis vero Brassica dicitur, atque hoc vel ex Martiali discernere licet, qui xeniorum libro eos caules per nitrata aquam virides conservari ait:

*Ne tibi pallentes moveant fastidia caules,
 Nitrata viridis brassica fiat aqua.*

Recensentur autem hoc loco tres ipsorum facultates. Quarum prima quidem est, decoctum eorum, & maximè primæ ebullitionis, ventris soluendi vim obtinere. In foliis namque & exterioribus partibus nitrosa quædam & absterforia inest qualitas, quam sane, cum debiliter admodum inhæreat, modica elixatio in aquam facile deponit, eique potentiam adjicit purgatoriam. Atque hinc adeo fit, ut jus primæ decoctionis alvum excellentius, quam secundæ dejiciat. Nitrosa enim illa & absterforia qualitas exquisitè per primam segregatur, atque in aquam deponitur. Secunda est, corpus ipsum sive substantiam, communi siccan-

tium ratione ventrem sistere magis, quam ad deijciendum incitare, quia purgatoria potentia per decoctionem auferitur, & relinquitur substantia terrea sicca, quæ sumpta ventrem adstringit, idque multo magis, si non bis duntaxat, sed ter aut quater aquam effuderis. Nam quanto exquisitius in aquam succum suum deposuerit, tanto & illi quidem majorem purgandi vim adjiciet, & reliquam sui substantiam, quæ velut oleris ipsius caro est, restringentem efficiet. Eadem est ratio in beta atque adeo in omnibus ferme, quibus sapor aut acris, aut nitrosus, aut salsus inest. Quippe & lenticula ipsa, tametsi satis magnam adstringendi potentiam gustu refert, tamen ejusmodi quid sortita est. Nam & hujus decoctum ventris solvendi vim obtinet. Verum hic succus, etiam si degustes, perspicuam misturam repræsentat, tanquam si nitroso austerum quid commisceas. Sed & conchularum maris cæterorumque fere ostreorum succus plane tum salsus est, tum ventrem solvendi vim obtinet: quamvis eorum caro ventrem reprimat. Tertia est, utrumque, nempe decoctum atque substantiam simul ventris subductionem efficere: cum enim vires suas ita retineant, abstergere etiam, & intestina ad expulsionem irritare consentaneum est. Lege hac de re plura apud Galenum, libro 3. de simplic. medicam. facultat. c. 14. & lib. 1. c. 3. & 25. & libro 2. c. 44. de aliment. facultat. Præditum quoque est, Brassicam naturali quadam facultate vino adversari, & curare temulentiam: Unde quærit Aristoteles, 3. Sectio problemat. 17. Quid est cur brassica sedet crapulam? Nonnulli respondent hoc evenire solitum, quod ex esu ejus fumi eleventur

Brassica remulenti-
am curat.

382 DE CONSERVANDA

admodum crassi, qui, cum vini vapores increascent, ad cerebrum ascendere etiam prohibent. Aristoteles tamen aliam adsignat causam, nempe quod quicquid humores vinosos undique & omnia corporis parte ad se in alvum trahit, & corpus refrigerat, tollat crapulam. Brassica autem est huiusmodi. Ergo brassica curat crapulam. Minor probatur, quia per succum ejus humores, qui vinosi crudique tenentur, è toto corpore detrahuntur. Ipsa vero substantia frigida, styptica ac terrea, supra in ventriculo remanens, corpus refrigerat, quo fit ut ténues humores ad vesicam labantur. Cum igitur humor utrinque educatur, corpusque refrigeretur, rectè per consequens à crapula liberatur. Evenit ad hæc ut cum humores deorsum ad se trahunt atque excernunt, flatum etiam secum deducant, qui, si per vinum liceat, in caput se efferens gravitatem creat & crapulam: sin autem, deorsum se vertit, corpusque ob causam prædictam refrigeratum est, dolor crapulæ omnis tollitur. Quin & ipsa Brassicæ folia, quemadmodum libro 2. de compos. medicam. local. cap. 5. Galenus attestatur, calida macerata capitique circūposita ac obligata naturaliter ebrietati resistunt. Porro Brassica, quæ edendo est, calefacit & siccatur primo excessu: parvum & melancholicum succum procreat: Æstiva tamen peior est quam hyberna; Oculorum aciem hebetat, unde Græcis κράμβη dicta censetur, quasi κορομβη, quod pupillas oculorum, quas illi κορας vocant, obtundat hebetetque somnum per contraria insomnia interturbat, stomacho incommoda est parumque nutrit, at si cum pingui carne coquatur, plurimum noxæ atque vitii amittit. Urinam ac menses ciet, & lumbricos

interficat. Succus ejus cum melle sumptus magnifice defectiones vocis juvat, & si vulneribus imponatur, ea glutinat, dolosa malignaque ulcera & insturatas inflammationes sanat. Pura Dioscorides libro secundo, cap. 18. Plinius libro vigesimo, capite nono: Galenus locis supra citatis: Simeon Sethi in Syntagmate: Rhazes libro tertio, capite decimo octavo ad Almanforem, & Avicenna 2. Canon. capite centesimo quadagesimo secundo.

Animadversio.

BRassica olus est cujus Medicina populum Romanum sexcentis annis tantum usum jactant, cujusque solo usu Varronem familiam suam à pestilentia tutam præstitisse aiunt, cui nunc principatus est hortorum. Dictam *Brassicam* vult Varro quasi *passicam*, quod ex scapo minutatim præficceretur, & passa fiat. Festus à præsecando vocatam putat. Hesy chius brassicam Italicè *βρασίκην*, vel ut placet Jos. Scalig. *βρασίκην* appellatam innuit, fortasse *απο τῆ βρασίκειν*, quod est *ἔδιν* edere, *τὸ σώματι ἔλκειν* ore trahere; *ἡσανάζειν*, id est ingemiscere; allusione facta ad lacrymas Lycurgi è quibus progenitam brassicam narrat Nestor io Alexicepo apud Constantin. Cæsarem lib. 12. Geoponic cap 17. Inueni & appellari Gaules necnon privatam olus veteribus Latinis. Græci autem *κοραμβη* dicunt & articè *κοραμβη* quasi *ἀμβλύνοσκον τὰς κόρας* oculos hebetentem, vel *κοραμβη διὰ τὸ τὰς κόρας βλάπτειν* quod oculis noceat, aut certe *κοραμβη* denominata *ἢ τῷ κόρω ἀαβαίνουσα*, quod *κραπυλα* ebrietati insistit, *ἔδιν καὶ πρῶτον ἐν τοῖς συμποσίοις δίδεται, καὶ ἔπειτα ἀμπέλῳ ἐφύεται*, inquit au-

Bras-
sicæ
Nomē.

Tépe-
ramen-
tum.

ctor Ethymol. ut postea observabimus. Est autem Brassica, ut quibusdam Græcis videtur, calida & sicca. Hippocrates quidem lib. 2. de dieta, *Brassicam calefacere, alvum movere, & biliosa ducere scribit, κρῆμνι, inquit, θερμαινει, καὶ διαχολει, καὶ τὰ χολάδια ἀγει.* Libro quoque de affectionibus acrimoniam illi tribuit quæ nunquam à calore semota reperitur. Galenus, Paulus, Oribasius siccare quidem eam aiunt, sed de ejus calore aut frigiditate expressis verbis non loquuntur: colligi tamen facile potest eos calidam brassicam statuisse. Galenus enim lib. 7. de simpl. Medicam. facultatib. cum dicat brassicam agrestem quodammodo calidiorē siccioremque esse quam sit domestica, innuere videtur calidum esse domesticam, sed minus quam sit agrestis, *con, inquit, accidit secundum utramque hanc facultatem, in herbis domesticis & sylvestribus*: deinde vim illi tribuit acrem & ejus combustis cineribus causticam sive adurentem, ut ex eo liquido constet caliditate quadam brassicam dotatam esse. Eam ipsam sententiam ac pene Galeni verba habet Oribasius collectaneorum l. 15. & Aetius tetrab. 1. Sem. 1. At Oribasius Euporiston lib. 1. cap. 18. brassicam collocavit inter alimenta attenuantia, quæ omnia vel odorata, vel acria, vel perspicue calida dicit. Denique Avicenna familiæ Arabum Princeps lib. 2. tractat. 2. cap. 143. brassicam constituit calidam in primo, in secundo gradu siccam; cui non refregatur Serapio tractatu secundo de simplicibus & plantis calidæ & siccæ complexionis in primo excessu. Verum inter eos qui frigidam brassicam statuunt primus est Aristot. probl. 17. sect. 3. quo loco ait obistere ebrietati brassicam, quod *ipsa frigida sit αὐτὴ δὲ ἐστὶ ψυχρά.*

Præceptoris

Præceptoris doctrinam secutus est Averroes 5. collectan. cap. 41. & ab illo Isaac in diæti particularibus, qui ambo frigidam & siccam crambem constituunt. In eadem mente fuit quoque inter Græcos Actuarius lib. 7. medend. cap. 2. qui hederæ brassicæve succum inter refrigerantia ac reprimentia collocat. Verba Actuarii Græca ex manuscripto nostro codice, egregio sane & elegantissimi, apponam, *εἰ δὲ καὶ μὲν πρὶν ἀλγεῖν τοῖς ἐμψύχοις χρεῖται καὶ ἀπεκρυστικὸς καὶ τῆς κεφαλῆς, διὸ τὸ ἐξήδιστον καὶ αὐτὸ καὶ σιωπὴν ὄζει, ἢ μετὰ χυλῶν καὶ ἢ κραιμῆτος* id est, *si vero post coctionem doluerit caput, utendum refrigerantibus & repercutientibus capiti apposisis, quale est rosaceum per se & cum aceto, vel cum succo hederæ aut brassicæ, que omnia pene iisdem verbis repetuntur apud Trallianum lib. 1. cap. 10. Ex hac dissentientium Medicorum enumeratione, quid de ea difficultate sentiendum satis non constat, cum auctoritate & numero alii aliis non cedant. Ex recentioribus Jul. Gustavinus, & Ludov. Septalius com. ad probl. 17. Arist. sect. 3. difficultatem istam viderunt, sed dissolverunt minime. Posterior tamen levem caliditatem superficiariam agnoscit in brassica, quæ prima coctione evanescit, quod reliquum est, frigidum cum Aristotele credit. Qui diorismus ex Conciliatore comm. in prædictam probl. & ex Pet. Hispano desumptus est comm. in Isaac ubi hæc iste habet. *Nota quod in caule est duplex substantia: quedam superficialis, calida & sicca; & ista cito resolvitur in prima aqua, & etiam per abluionem; unde lotus non maturat apostemata, & per istam viam est calida & sicca & principalius competit in via Medicina: quedam est complexio centralis frigida & sicca, & per istam principalius competit in via cibi & diætæ.* Ego vero agnosco quidem cum Gal.*

Anbra.
fica ca-
lida vel
frigida.

-Mod
-In mo
-subot

DE CONSERVANDA

lib. 3. de simpl. cap. 15. duplicem in brassica, ut substantiam sic qualitatem aliam: quidem succulentam, ac liquidam tenuemque quæ calida est, alteram vero solidam, crassam ac terrestrem quæ frigida sit. Ac illa quidem non tantum superficialia est (ut viris doctis placuit) sed diffusa, & per superficiem & per centrum; quo fit ut prima ebullitione tota illa substantia non extrahatur, sed secunda, tertia, quarta. Si totam brassicam, inquit Galen. concoquas, primamque ejus aquam in quam succum deposuit effundas, iterumque eam alteri aqua injicias, rursusque concocta effundas & ipsam, succum quidem purgare offendes, brassicam vero ventrem adstringere, multoque magis, si non bis duntaxat, sed ter aut quater aquam effuderis. Nam quanto exquisitius in aquam succum suum deposuerit, tanto & illi quidem majorem purgandi vim adjiciet, & reliquam sui substantiam, quæ velut oleris ipsius caro est, restringentem efficiet. Hæc ille, ex quo parum inter se dissentire auctores, quivis deprehendet; observandum interim brassicam sine ulla præparatione consideratam cum Hippocrate, calidam potius quam cum Averroë frigidam definiendam. Ex brassicæ effectu alia gravis exurgit controversia inter Hippocratem & Galenum. Ille enim lib. *de nat. hom.* scribit brassicam acrimoniam quandam habere ad secessum, simulque boni esse succi. *κατάμυσον δὲ ἔχει πρὸς δεινότητα ἐς τὸ διακωλύειν, καὶ ἀμὰ ἔσχημος.* At Galenus & cum eo cæteri Medici, succum non bonum habere. ut lactucam, monuit l. 20. de alimentis & 1. de differentiis febrium cap. 4. sed pravum & graveolentem, *μολιχέρον καὶ δυσώδην*, adeo ut comm. 1. in 3. epidem. part. 14. ab exhalatione brassicæ, carci & buxi circumstantem aërem pravum reddi notaverit. Equidem Palladius Hippocrat. com-

Brassica affectus.

mentator annotatione ad part. 40. sect. 2. lib. 6. epidem. Brassicam ut cibum semper damnari, quippe quæ malum succum pariat, audacter pronuntiavit, qui aliter dixerit extat nemo. Non ignoro quid Nicolaus Rorarius contradicit. septima in medium protulerit ad explicandum Hippocratem. Dicit quoque posset tempore Hippocratis tali in commendatione fuisse brassicam, ut id ex vulgi mente proferre non dubitaret. Nicander enim in Georgicis notat Priscos brassicam *inter olera vatem* *μάντιν λαχάνοισι ἱερὰν* vocavisse. Sic Menander *ἱερὰν* sive *ἱεράτην* vocavit, adorari solitam addidit Hipponactes in Iambis; ac per eam ipsam multos jurasse. Ananius Teleclides & Eupolis memoriæ prodiderunt quod jusjurandum ðionicum fuit, qua dialecto scripsisse Hippocratem constat. Ex hac brassicæ gloria factum est ut Pythagoras, Chrysippus, & Dieuches privatim volumina brassicæ dicaverint: eratque Atheniensibus recepta consuetudo, ut puerperis brassica pararetur; velut *idoneum medicamentum nutriendo corpori*, *ἀντηράμακον εἰς Ἑσλίω*. A qua mente Cato de re rust. cap. 156. *brassicam omnibus oleribus antistare voluit*, mirifice conquerere, alvum bonam facere, ejusque lotium ad omnes res salubre esse. Imo vero lib. 12. Geoponic. cap. 17. observatum est eam *alimentum corpori abundè præbere*, *ad eorum pueri brassica vescentes citius augeant*, *Ἑσλιμος δὲ εἶσιν ἐπὶ τοσούτων ὡς τὴν αὐξάνειν τὰ παιδία ταχύτερον κεραιβῶν ἐδίοντα*. Hæc inquam omnia plurave alia licet afferri possint ad Hippocratis sententiam emolliendam; frustra tamen adduci credo, cum alia mens fuerit Hippocratis & alio modo legenda ejus verba, loco enim *ἔυχυμος* restituendum *ἑυκαίλιος*, quæ vox brassicam *alvo commodam esse*

Hippocrat. emendatus.

Bb ij

388 DE CONSERVANDA

designat : quod epitheton illi tribuit Dioscorides lib. 2. *καρμύβη*, inquit, ἢ ἡμεῖς *ευκαίλιος*. Idem ipsum dixit Cato de re rust. his verbis. *Id bene faciet, & male nihil sinet in corpore consistere & alvum bonam faciet.* Plinius dixit *utilem stomacho*, mea quidem sententia malè; cum *κακοςόμαχος* vocetur Dioscoridi : satius fuisset utilem ventri scribere. Egregium vero exemplum juvandi ventris attulit Hippocrates de brassica lib. 6, epid. sect. 2 part. 24. Quidam enim æger cum adhuc difficulter spiraret, septimo die brassicam edens alvo commota & evacuatis iis quæ circa abdomen erant, difficultatem spirandi amisit, quod aliud non est quam *ευκαίλιον* esse. His ita de temperamento & substantia brassicæ discussis, succurrit ut de ejus speciebus ac differentiis variisque in medicina usibus aliquid adjiceretur. Verum ista ut ab hoc loco aliena ad Botánicos relegamus : addimus verò brassicam edi vel crudam vel coctam ; Crudam olim esitatum tradit Cato, quo modo vigilias sedare, & imaginationem impedire dictum est, 12. Geoponic. Credo quod acriores sanguinis fumos non tam frigiditate sua cogit ac cohibet, quam caliditate discutit ac digerit. Nobis cruda non venit in esum : vertex seu cimæ brassicæ cypriæ seu floridæ, & ejus interior medulla bellariorum loco apponuntur, & à nonnullis suavissimè eduntur cum sale & pipere. Cocta autem vel una cum jusculo seu decocto assumitur, vel sine decocto, vel sine ea decoctum : optimum est ejus decoctum primum, quia ventris solutivum, bouum quoque decoctum cum brassica sumptum sed sine decocto sumpta brassica, mala est, pravi succi, atrabilarii atque obstructuentis. Brassicæ caulis durior improbatur,

09411
120
-09411
-09411

mollior ac tenerior esui est, sed minus suavis : folia prima & antiqua duriora ac sicciora : teneriora vero & quæ Græci κύνιατα, Latini Cymata & Cymas vocant, sapidiora sunt & salubriora. Est autem propriè κύνια fœtus animalium, at hic translatione facta significat cauliculos delicatiores tenerioresque, quos appetente Vere in prima florum germinatione & in summa stirpe hoc olus profert, discretis, verum clausis adhuc florum calicibus, in quibus floris primum, mox seminis fœtus clauditur, ὅτι τὸ κύνια, inquit Theoph. κ' ἐστὶ τὸ εἶδος ἢ κ' ὁ καρπός. *Cyma dicitur in qua aut semen aut fructus existit.* Plura vide apud Marcell. Donatum comm. in Dioscor. Probantur autem brassicæ cum carnibus coctæ, quibus earum frangitur malitia : sed & nonnullæ carnes sapidiores sunt coctæ cum brassica, ut perdices & columbæ. Temulentiam avertere brassicas nemo non loquitur ; frustra sim si omnia quæ apud Plinium, auctores rei rust. Athen. Aristot. Petr. Aponen. Septal. Guastaunum, Pictorium. Jul. Alexandr. Brassivol. & alios quam plures extant, congerere voluerim. De Acrepalis (sic Dioscorides vocat ea quæ ebrietati resistunt) plura alibi.

De Chærefolio.

CAP. XXVI.

Apposium cancris tritum cum melle medetur.

Cum vino potum lateris sedare dolorem
Sape solet, tritam si nectis desuper herbam,

Mac.
lib. r.
sap. iij

B b iij

390 DE CONSERVANDA

Sæpe solet vomitum, ventremque tenere solutum.

Can-
cer.

E Numerantur hoc in loco tres facultates Chærefolii. *Prima*, quod tritum & cum melle appositum cancrum curet. Est autem Cancer tumor durus melancholicus, inæqualis, rotundus, venosus, id est venas habens in circuitu turgidas & exaltatas, livescens sive fuscus, & colore magis quam inflammatione nigricans, calidus, sed non adeo, ut inflammationes subito accrescens, agros maxime fatigans, & perpetuo fere dolore affligens: Græce *καρκίνος* & *καρκινώμα* dicitur. Hanc autem appellationem huic morbo indiderunt, tam Græci quam Latini à cancro aquatico animali, quoniam circa hunc implentur & intenduntur venæ, cancrorum pedibus, à glomere illo corporis descendentibus, persimiles. Nonnulli vero inde sic nuncuparunt, quod difficillime ab his partibus quas obsederit evellatur, quemadmodum cancer aquaticum animal. Hic enim loco, quem semel apprehenderit, pertinaciter hæret. Adde quod hic tumor, cancri animalis colorem representat, nempe subnigrum. Plura de hoc Paulus lib. 4. c. 26. & Joannes Tagaultius lib. 1. c. 15. chirurg. Infit.

Tor-
mina.

Secunda, Quod cum vino potum lateris dolorem sedet. Tormina quoque ventris mitigat. Crassas enim inflationes, unde dolores isti proveniunt discutit. Præterea stomachi atque aliorum etiam viscerum flatus dissipat, obstructionesque tollit, ad quæ quidem omnia vinum quoque per se sumptum singulare est.

Vomi-
tus.

Tertia, Quod vomitus alviq; profluvia sistat. Calefaciendi enim & exsiccandi vi materiam eorum discutit atque consumit, & maxime quidem,

si à frigido & pituitoso succo oriantur. Urinam & menses ciet, lateris, renum ac vesicæ dolores tollit, cum melicrato exhibitum. Porro Chærefolium, de quo hoc loco agitur, nulla alia herba est quam quæ vulgo nostrati *Carfueil* appellatur. Cæterum medicamenta quæ hic de chærefolio produntur, neque apud Plinium, neque apud ullum aliquem autorem Græcum reperiuntur, sed ex Plinio illo recentiore, qui longe post Galeni tempora extitit, omnia transcripta sunt. Nam hæc verba de ipso tradit: Chærephyllon canceratis medetur, lateris dolores ex vino mitigat. Quidam illud oleo incoctum *ἐκὸς πῶσις* ad solvendam li. 4. c. 37. de re med. frigiditatem miscuerunt. Ex aqua multa pituitam resolvit. Ex aceto lumbricos & tineas perimit, urinam ciet, menstrua pellit. Tritum cum cera & axungia vetere parotidas discutit. Legedoctissimi veri Jani Cornarii annotationes in c. 22. lib. 1. Mac. Ad hæc succus, sive stillatitius chærefolii liquor, potus cum carbonibus tiliæ & lapide ex cancrorum capitibus exempto, sanguinem ob casum, percussionem, vel contusionem in grumos concretum certo experimento dissolvit, & renum calculos frangit.

Animadversio.

Olus familiare & notum nobis quod vulgo chærefolium vocatur, aut veteribus ignotum fuit ac inusitatum, aut quo nomine ipsum designarent nōdum satis apud Botánicos perspectum atque cognitum. Græci quidem suam habuere *Καρέφυλλον* ut vox ipsa sonat, sed qui ex Græcis ea usus sit hæctenus neminem legi. Columella

Chærefolii
nomē.

B b iij

& Plinius frequenter eam usurparunt. Ille quidem lib. 10. in horto & l. 11. cap. 3. quibus locis olus esse hortulanum, fativum, atq; esui aptum satis designat, nihil aliud tamen de illo peculiare profert, quam quod sit *breve*, quodque feri debeat eodem modo atque atriplex, papaver, & anethū; quæ omnia nostro Chærefolio congrua sunt. Plinius vero chærephylli meminit lib. 1. c. 8. ubi quoque ipsum inter olera connumerat, ac præterea à Græcis pæderota vocari addit. Sic autem denominatum est illud olus, vel quod multis foliis gaudeat, est enim foliosum: vel quod gaudium atque hilaritatem excitet. Ab illo Græco nomine Chærefoliū vere barbarum deductum est, amphibia, ut ita dicam, vox, ex Græca & Latina coalescens, quæ compositionis ratio apud probatos autores penitus inusitata. Eo tamen vocabulo usi sunt Latini auctores nonnulli notæ melioris, Palladius, Apuleius, Macer: ille in Februario tit. 24. hic c. 27. de herbarum viribus, Apuleius, c. 104. de medicaminibus herbarum, ubi observat vocari à Græcis pæderota, ab aliis boopes, à nonnullis arctophyllon, à Latinis Chærefolium. Certum autem est ob omnibus illius viris designarum & significatum nostrū Chærefolium, cum ipsum inter olera recenseant, fativum à nostro non dissimilem prodant, folio parvo & angusto depingant; sed à quibus Græcis Medicis descriptum fuerit Chærefolium, non assignant. Proinde mirum non est si recentiores Phytologi inter se digladiantur de nomine Græco hoc olus significante. Ruellius enim & Menardus ac ipse Fuschius Gingidium Galeni & Dioscoridis esse volunt; Jan. Cornarius vel Gingidium, vel Scandicem, Ludovicus Anguillara Apium montanum, alii Myrrhim, alii Acanthi

genus, omnes ut opinor perperam quemadmodum ex collatione earum herbarum, cum Cherefolio patere potest; qua de re & Mathiolus, & Dalechampsius & Dodonæus egerunt. Si quis autem exoptulet cur *paderos* Græcis Cherefolium vocatum sit, dicam quod mihi videtur verisimile, hoc est propter fucum naturalem quo vultum & genas dicitur tingere. Existimatur enim in esu sumptum vel crudum in acetariis, vel coctum in iusculis puriorem reddere sanguinem & defecationem; à puro sanguine *εὐχρῖα*, elegantia coloris in vultu efflorescentis, qui vel invitos in amorem trahit; venustas autem illa in adolescentibus, ad *maidερσία* ducit, aut invitat. Certe meminit Alexis apud Atheneum lib. 13. deipnos. fuci cujusdam quo meretrices utebantur quem *maidεφῶτα* vocat, de quo Dalechamp. & Gorreus.

Ceterum non est quod explicando huic capiti diutius immoremur, cum desumptum sit totum ex Macro Poëta cap. 27. nulla voce immutata; ex pluribus tamen versibus quatuor isti selecti sunt. Lege ergo Macri commentatores Janum Cornarium, Georgium, Pictorium, & Guillel. Gueroaldum. Paucis autem verbis Montagna facultates & dotes Cherefolii explicavit consilio 15. 16. & 73. dixit enim *calidum esse & siccum in principio secundi gradus, subtiliativum, diureticum, confortativum, aperitivum, stomachale, hepaticum.*

Non possum autem silentio prætermittere nugacissimas facultates quas Leonardus Turneisserus Cherefolio tribuit lib. suo magico de historia plantarum c. 28. præterquam quod enim ducit nomen illud ineptissime à Cerere & folio quasi herba vel folium Cereris dicatur; & à Græ-

394 DE CONSERVANDA

κο κυρηκε' φύλλον quod etiam Cereris folium significat; tam multa alia de constellatione, signatura, mitione, efficacia Paracelsica, animali, substantiali, elementari, proprietate corporali, materiali, complexionali, naturali inclinatione, magica, spiritali, cælesti & miraculosa adducit, non sine superstitione, ut mirum fuerit ei homini tantum otii superfuisse, ut hæc scriberet, tantum infantiæ adfuisse, ut hæc meditaretur. Qui insanientem hominem redere voluerit, ejus librum consulat, nec enim tot nugis has animadversiones aspergere nobis consilium est.

De Pastinaca.

CAP. XXVII.

- 5 **Q**uod pastum tribuat est Pastinaca vocata.
 » Attamen illa parum nurit, quia non subacuta.
 » Confortat coitum, non est ad menstrua muta.

Animadversio.

Pastinacæ
 nomē.

Primus versus hujus capituli penultimus est cap. 17. apud Macrum; quo quidem Ethymon *Pastinaca* continetur. Dicta enim est à *pascendo*, seu quod sponte in agris nascatur, seu quod eam sepiissime plebs *depascatur*. Turnebus tamen ad *versar. l. 8. cap. 23.* Pastinacam piscem nomen invenisse dicit, quod telum quasi *pastinum* habeat. Pastinacam autem herbam, quod *pastinum* referat & tamquam habeat, forsan vero deducta est à

pastino quod Palladius accipit pro terra *pastina-*
ione renovata, quia in ea terra solent *pastinacæ*
 feri. Eam Græci *σαυλίγον ἤμισον* vocant ad diffe- Diffe-
 rentiam *ἀγρῆ* seu *agrestis* & *incultæ*: nomen rentiæ.
 traxit ex eo quod non abfimilis sit *scaporaicis*
Bryonia, quæ vocatur *σαύκος*. Porro cum multi-
 plices sint *pastinacæ* differentiæ, nec inter se
 convenient Medici in assignandis propriis gene-
 ribus, factum est, ut contrarios ac inter se repu-
 gnantes habeamus eos, in describendis *pastinacæ*
 facultatibus, *σαυλίγον* enim Theophrastus, *δαῦνον*
 nominat, Galenus *δαῦνον σαυλίγον* composita di-
 ctione, Isaacus *Bauciam*, seu *Elaphoboscum*. Non-
 nulli penes colorem in radice distinguunt, aliam
 enim faciunt *candidæ* radice, aliam *Luteæ*, aliam
rubræ ac sanguineæ. Placet rescindendæ omnis am-
 biguitatis gratia Dodonæi doctrinam sequi histo-
 riæ stirpium pemptadis §. 1. 3. c. 8. 9. & 10. Is ergo
Pastinacam dividit in *sativam* & *sylvestrem*:
Sativæ duo genera constituit; *tenuifolium* ac *lati-*
folium. *Tenuifolium* duplex: alterum radice *lutea*,
 quod Galli vocant, *pastenade laune*, alterum ra-
 dice *saturato rubore nigricante*: quod vulgo *Caro-*
tiam vocant. At *latifolium* unius est generis cui
 radix *candida* est. *Sylvestris pastinaca* duplex quo-
 que existit: *Tenuifolia* quæ pro *Dauco* habēda est,
 radice *albida*, vulgo *Pastenade sauvage*, & *latifo-*
lia quæ *ἐλαφόβοσκον* est *Dioscoridis*, licet nonnulli
 eam ad *Panacis* speciem, alii ad *brancam leoni-*
nam, pleriq; ad *Bauciam* (quæ autore *Jacobo*
Manlio in *luminati* majore *pastinaca* est *Diosc.*)
 revocari posse contendant.

His ita constitutis conciliemus dissentientes Vus
 medicorum sententias, hinc enim pugnat *Diphi-* in ci-
 lus apud *Athenæum* l. 8. & *Artemidorus* *omiro-* bis

396 DE CONSERVANDA

criticon l. 1. cap. 69. ille σαφύλινον vocat *ικανός* *δρεπτικός*, καὶ *εύσομαχόν μέσως*, satis nutrientem & mediocriter stomachum juveniem, pastinacam recenset inter *ἔσθιμα*, hoc est ea quæ probe nutriunt. Ad hæc Dodoneus addit alimentum conferre amplius quam rapam, idque etiam paulo crassius; non tamen vitiosum aut reprobum. Ex alia vero parte Paul. Aegin. lib, 1. de remed. c. 76. scribit pastinacæ radices minus quam rapam nutrire. Idem asserit Oribasius collectan. l. 2. cap. 23. Assentitur Simeon Sethi *δαυκία* ἢ *ῥογγυλίον* ὀλίγη *ἔσθιμα* constituens, quibus non repugnat Isaacus & ejus commentator Hispanus. Quorum quidem omnium sententiam secuti sunt nostri Salernitani, qui

Conciliantur
Auctores.

parum nutrire pastinacam volunt. Equidem manifesta est in his viris contradictio, nisi dixerimus hos postremos locutos fuisse partim de pastinaca tenuifolia sativa, partim de agresti tenuifolia: Illos vero de pastinaca sativa latifolia. Paulus & Oribasius de sativa tenuifolia rubra radice intelligendi, quæ ex observatione Dodonei alimentum non multum præbet, fereq; editur, non cum carnibus cocta unde potest ejus malitia emendari, sed fere cum oleo, sale & aceto in acetariis. Simeon autem Isaacus & Salernitani verba fecere de pastinaca agresti, quam diximus Daucum esse, seu Bauciam, ex quo etiam Simon vocavit *δαυκίον*,

Objectionio.

Isaacus Bauciam. Quod si quis obtrudat impossibile esse, ut pastinaca edulis pravi sit alimenti, cum temperate calida sit, & nonnihil humida: respondeo cum Hispano, id repetendum non ex parte

Solutio.

complexionis, seu temperamēti: sed ex parte compositionis seu consistentiæ. Quo modo vero ea quæ temperata sunt in qualitatibus, consistentia prava esse possint, altioris est philosophiæ & con-

templationis, quod opportuno loco exponemus. Porro antequam ex differentiis pastinacæ excam, Paulus notandus est error insignis apud Æginetam, qui librariorum potius ignorantia quam Cornarii interpretis vitio irepsit. Leguntur enim in versione Latina Æginetæ cum Medicæ artis principibus ab Henrico Staphano impressa, hæc verba, lib. nimirum septimo pag. 641. in voce *σταφυλίνος*. *At sylvestris pastinaca ad omnia debilior sativa est.* Quæ sententia repugnat textui Græco & ipsi veritati. Hujusmodi & textus Græcus in exemplari Veneto & Basiliano constans, *ὁ δὲ ἀγρίος ἰσχυρότερος εἰς ἀπαντα τῶν ἡμερῶν.* Sylvestris vero valentior est ad omnia quam sativa. Quæ lectio consentit Galeno, & Aetio. Sic Gal. lib. 6. simpl. loquitur de dauco, *ὁ δὲ ἀγρίος ἔπαινον ἐδώκεν ὅτι ἡμέρας σφοδρότερος εἰς ἐμπύσην. ὁ δὲ ἡμερῶν ἐδώκεν μὲν ἀδυνάστερος δὲ.* *Agrestis Daucus domestico minus est esui idoneus, sed in omnibus valentior, at domesticus esus aptus sed imbecillior.* Ac rursus lib. 8. *σταφυλίνος ὁ μὲν ἡμερῶν ἀδυνάστερος, ὁ δὲ ἀγρίος ἰσχυρότερος εἰς ἀπαντα.* Quæ ipsissima Galeni verba repetuntur ab Aetio lib. 1. in voce *δαύκος* & in voce *σταφυλίνος*. Atque hæc dicta sufficiant ad intelligendos duos priores capituli istius versus: unum tamen est quod satis non intelligo, cur scilicet dicant Salernitani parum nutrire pastinacam *quid non sit subacuta*. Num forsitan intelligunt eam non esse tenuium partium, sed crassarum & terrenarum quarum opera fit ut diu in ventre hæreat, nec ad jecur feratur sanguinis officinam? An inspidam significant ejus substantiam qua torpet appetitus; hinc apparari solet illa cum aceto ut appetentiam excitet, atque ut tenuitate aceti distribuatur per venas mesaraicas ad jecur. Quod ad postremum carmen attinet, illud

398 DE CONSERVANDA

pastinacæ complectitur facultates quas illi omnes uno ore attribuunt. Dioscorides ait *συνουσία παρρημάν*, Galenus *ἢ ἀφ' ἑδίστασι καὶ* obtinere, *καὶ τὸ παρρημάν*; & ut loquitur Diphilus *διεγερτικὸν αἰσθῆς ἀφ' ἑδίστα*. Hinc factum est, ut à nonnullis *φίληρον* appellata sit. Certe Orpheus apud Plinium libri vigesimi capite quinto amatorium ei inesse dixit, *quoniam venerem stimulari hoc cibo sit certum*. Et vero cum duo genera sint præsidiorum quæ venerem excitare creduntur, alia quidem intro sumpta; alia foris admota & imposita; pastinaca ad priora pertinet, nam & ratione nutrimenti, & ratione temperamenti calidi, & ratione partium flatulentatum venerem accendit; addunt Phytognomonici excitandæ veneri aptam pastinacam, quod *estate crescat, & uberi semine turgeat*: at medicamenta foris imposita *ὡς παπὰ* vocantur *ἀπὸ τῆς ἐπιπίσης*, quod tentiginem virilium excitent, vel dicuntur secundum Africanum in Astrophistis *εὐσείδαι*, ab arrectionis facultate *ὡς τὸ εὐσείν*. De quibus videre potes Eustathium ad Iliad. 5. & Junium Adrian. animadvers. lib. 4. cap. 13.

Alia
nomi-
na pa-
stinacæ.

Non obmittendum est à Dioscoride & Apuleio pastinacam alio nomine vocari *κίερα καὶ κόμην*, cornu & comam. Ac certe cornu vocatur, vel quia radice velut cornu terram findat, vel quia radice formam & longitudinem cornu imitetur, vel quia ferrata & capillata non solum radice sed umbella existit; *κίερα* enim, ut testatur Plutarchus, libello an terrestribus aut aquatilibus major prudentia, significat apud priscos Græcos *τρήχα*, id est capillum, unde *κίερα* tondere, *κίερα* tonsura & apud Archilocum Poëtam *κίερα*, id est, *ὁ ἀπὸ κόμην καλλωπιστής*, qui in ornanda coma occupatur, quod mihi videtur ve-

κίερα
quid.

risimile, nam vocatur quoque *κόμιν*, quasi dicas comatam ac *capallatam instar foeniculi*, inquit Apul.

De Absinthio.

C A P. XXVIII.

Nausea non poterit quemquam vexare marina,
Anica commistam vino qui sumpserit istam.
 Confortat nervos & causas pectoris omnes,
 Serpentes nidore fugat, bibitumque venenum,
 Auris depellit sonitum cum felle bovino.

Cum plerisque necessitas incidat navigio per mare proficiscendi, hic etiam remedia quædam adversus nauseas & vomitiones, quibus premi solent, qui navium insueti primum jam navigare incipiunt, enumerare placuit. Nempe, si divites illi fuerint, ut per dies aliquot antequam navem conscendant, vinum suum aqua marina temperent: si pauperes, aquam marinam absque mistione bibant. Sic enim fiet, ut nauseas citra ullum negotium evitent: Nam vinum & præcipue aquosum, quod Paulo Æginetæ *σινάριον* Græce dicitur, stomacho vomitionibus turbato maxime convenit. Aqua vero marina, falsa & adstrictoria sua vi os ventriculi claudens, vomitiones præcidit atque impedit. Porro vomitionibus primum jam oborientibus, nec facile, nec utiliter resistitur; ut quæ omnino magna ex parte præsidio esse soleant contra magnas & vehementes ægri tudines, nimirum elephantiasin, aquam intercutem, apoplexiam, &

Ori-
 bas.
 s. c. l.
 j. Sy-
 nopl.
 ad Eu-
 stathi-
 um.

400 DE CONSERVANDA

stomachi tum frigiditatem, tum inflationem. Si quidem ab his non solum præservant, sed easdem etiam jam obortas vel curant, vel certe levant. At si diutius crebriusque urgeant, adeo ut navigantes vehementer debilitentur, comestione stypticorum & acidorum fructuum, cujusmodi sunt mala cydonia, mala mariana hoc est, ut interpretatur Jacobus Sylvius, poma sylvestria, ut vero Janus Cornarius, poma arantia & nostra orbicularia, & curtipendicula poma, quæ Epyroticis malis respondere putantur, vulgo Capenduta sit *Pommes de Capandus* Gallice vocantur, & punica sive granada acida, restringentia sunt. Hæc enim os ventriculi corroborant & humorem sursum repentem deorsum revellunt, ac inferne per ventrem evacuant, fluentemque stomachum sistunt. Quin & ipse stomachus ab hisce roboratus fructibus, humores ad se undarum exagitatione confluentes reprimat. Apii quoque semen torrefactum ac in vino potum confert. Absinthium quoque tam in cibo quam in potu sumptum nauseas tollit. Panis item assatus si ex vino aquoso & odore maceratus ingeratur, prodest. In summa tota victus ratio, tum ex acidis & ventriculū roborantibus, tum vapores etiam sive fumos ad caput ascendere prohibentibus, constituenda est; in quorum numero & lenticulis comprimis in aceto vel succo vix acerbæ incoctæ reponendæ sunt. Plura Paulus Aegineta, lib. 1. cap. 56. & Avicen. 3. 1. doctrin. cap. 7.

Vapores stomachi prohibenda.

Adnimadverso.

Animadversio.

IN exponendo hoc capite graviter omnes commentatores hallucinati sunt, illud enim intelligendum proposuerunt de aqua marina potanda cum vino adversus nauseam eorum qui se primum mari committunt, cum explicandum esset de Absinthio, & ejus facultatibus. Nam ut taceam meos codices manuscripti, qui titulum de absinthio circumferunt, omni exceptione major est Macri autoritas, ex cujus cap. 3. de absinthio omnia capituli hujus præcepta desumpta sunt: imo vero duo priores versus & ultimus ad verbum ex eo descripti fuerunt, vix mutata litterula. Observatum autem à nobis est, nonnullos versus ex Macro deprompsisse Salernitanos Medicos, cujus forsan exemplum & scribendi characterem imitati sunt in hoc opere elaborando. Non diffiteor ad nauseam marinam evitandam hoc caput insertum: cum *ejus principis* ratio habebatur, qui se frequenter mari committeret, cujus tamen odoré sine nausea, fastidio ac vomitu forsan ferre non poterat. Sed persuaderi non possum aquam marinam pro remedio illi esse præscriptam, tum quia à nullo auctore ejus præsidii mérito fiat, tum quia nauseam potius ob ejus gravem odorem excitare possit, stomachi phlogosin suscitare, sitimque accendere. Ut ut sit, intelligendum hoc caput de absinthio mea est sententia. Est vero absinthium Græcis & Latinis dictum, ἀπὸ τῆς ἀψιθίας hoc est à *contrectando* per antiphrasim, quod nullum animal ob eximiam amaritudinem hanc herbam attin-

Ab-
sin-
thii
nomen.

C c

402 DE CONSERVANDA

gat aut depascatur. Simili modo à com icis quibusdam ἀμύθιον quasi ἀμύθιον denominatum, ὃ ἐκ ἀρεγῆς δια μνησῆτος; quid bibi non possit propter amarorem. Ego absinthium dictam puto ab privativa, & à voce ἄψιδος, quam hesychius τέρψις hoc est delectationē & oblectationem significare dicit, quasi ἀψιδος fit, sine delectatione, sive quod gustum non delectet. Quid si etiam dixerimus vocatam ἀψιδος ἀπο τῆ ἀμῆδος quod est gustare & esitare? quod nimirum ea herba gustari & edi debeat, propter ejus insignes dotes. Hinc quoq; factum, ut ejus sapor in vina olim transferetur, & propinaretur quadriga victori, apud Plinium, dicereturque Dioscoridi appetentiam vel intermortuam excitare. A nonnullis alio nomine vocatur σαβύμνεσσι ἢ σαυῖμνεσσι à gravitate amaritudinis, totum herbæ corpus perfundentis. Genus absinthii varium, adeout Joa. Bauhinus caput magnū quod libri instar esse potest, in lucē emiserit de plantis absinthii nomen habētib⁹, Gaspar vero viginti differentias in Phytopinace recēserit, cōmendatur tamen Ponticum, Romanū, vulgare, Santonicū & marinū. Ponticum, non à sapore pontico hoc est stiptico & adstringenti, ut quidam volunt, denominatum fuit, sed à Ponto regione proximisque illi Cappadocia & Tauro monte ubi præstantissimum nascitur. Romanum nonnulli appellatum putant, quod in antiquis Romæ ruinis copiosissime proveniret: alii quod in sacris Romanorum ceremoniis usurparetur, & victorib⁹ quadrigarum propinaretur; sed ridicule. Ea enim appellatio defluxit à barbaris Arabum Interpretibus, qui Absinthium Rumi & Rom apud Arabes inventes, putarunt illis vocibus Romanum Absinthium designari, nec intellexerunt his vocabulis designari Græcum seu Ponticum.

Differ-
entia.

Equidem Arabes & etiamnum hodie Turci per *Rumes*, *Rumeca* & *Rumelia* Græciam totam, Asiam minorem & Armeniam, quarum incolæ græco fere omnes idioma vicuntur; ac pro operculo capitis, *Tiaris* seu *Turbantibus*; significant ac designant; per *frangi* vero omnes Occidentales regiones intelligunt, quarum incolæ & comati omnes & pileati existunt. Ubi ergo Arabes dicunt absinthium *Rumi* seu *Rom*, vertendum est *græcum* aut *ponticum* quod optimum habeatur in regionibus *Rumi* hoc est *Græcis* & *Asiaticis*. Id licet obscure, tamen diffusè expositum lege apud Claudium Rochardum tractatu de absinthiis. Porro *vulgare* absinthium dicitur non distincta quædam species ac particularis, sed respectu eorum apud quos nascitur, & in usu est. Sic quia ponticum absinthium in usu fuit apud Dioscoridem & Græcos Medicos, ideo eis Ponticum vulgare vocatum fuit; apud nos quia usitatum Santonicum, idcirco ipsum nobis vulgare est: vulgare enim dici solet id quod inventu & usu facile existit. At *Santonicum*, quicquid alii aliter sentiant; à Santonica regione, seu Gallia civitate appellationem sumpsit: velut *Marrinum*, à mari, in quo aut ejus finitimis locis luxuriat; præcipuè vero in Taphosiri Ægypti regione: Illic enim & optime notæ est, & magno in honore habetur; cum ejus ramum Isiaci sacerdotes pro olivæ ramo præferte solenne quondam habuerint, observante Dioscorid. lib. 3. cap. 24. & Plinio lib. 27. cap. 8.

Expositis absinthii differentiis, ejus temperiem, facultatesque explicemus. Nonnulli calidum in primo gradu, siccum in secundo; alii vero calidum in secundo, in tertio siccum constituunt. Galenus sexto simplicium exalfacere pariter & extergere,

Temperamentum.

Cc ij

404 DE CONSERVANDA

roborare & desiccare dicit, qualitatemque possidere adstrictoriam, amaram & acrem simul. Ponticum autem absinthium gratum est & amicum stomacho, marinum vero inimicum: proinde Theophrast. lib. 9. hist. plant. cap. 18. & Plinius lib. 27. cap. 7. Pontico absinthio *pecora pinguescere & ob id sine felle reperiri docuerunt; neq; aliud præstantius esse, cujus medulla sit dulcis*. Rem tamen alimentariam auxisse absinthium non credo: si quæ ex eo utilitas, quam agnosco maximam, petitur qua medicamentum est. Nam licet pro præmio honorifice potandum daretur victori quadrigarum in latinorû feriis, id erat velut ad sanitatem conservandam; quamvis etiam sapor ejus in vina transferatur nec familiarius ullum sit quam absinthites: attamen hæc medicamenti semper non alimenti rationem obtinuisse nemo nescit. Quapropter non est quod diutius in recensendis ejus omnibus facultatibus medicamentosis quæ extra pensum nostrum sunt, insistamus; aliunde repetantur nisi eæ quæ perstringuntur à Salernitanis, & à nobis susceptæ commentationis gratia, strictim annotantur.

Vfus
Medi-
cus.

Prior usus absinthij est in sedanda ac prohibenda marina nausea: fastidia dico illa ac vomitus crebros, quibus obnoxii sunt ii qui mari sese committunt, nec sunt illi assueti. Equidem admiratione non caret maris hic effectus, qui sive manifestam sive occultam causam habeat, quotidiana experientia fidem facit paucos admodum esse homines, qui viso mari & lustrato, statim nauseam ac vomitum non incurrant. Primus Hippocrates aphorif. 14. sect. 4. eum effectum maris agnovit, *ἄλλοι δὲ ἢ ἡ ναυτιλίη* seu ut nonnulli legunt, *ναυτίη ὅτι κέμῃσι τὰ σώματα τεράσθαι*. Nam inquit,

Mare
nauscã
cacitat.

navigatio seu nausea indicat motione turbari. Paulus quoque Ægineta vomitionibus premi navigantes meminit cap. 56. lib. 1. Diocles etiam apud Oribasium Synops. lib. 5. cap. 33. Ætius retrabl. 1. sermonis 3. cap. 6. Celsus cap. 3. lib. 1. Avicen. fen. 3. 1. doctrin. 2. cap. 3. Rhases lib. 6. ad Almanforem cap. 14. & qui non alii? Causam ejus effectus retulit Hippocrates Causa
nauseæ
prima. in motum; & omnes fere Neoterici eum secuti: Avicenna fen. 3. 1. doctrin. 5. cap. 8. ait *viatori in mari plerumque accidere vertiginem, & revolvi cum ea & commoveri in eo nauseam & vomitum, ob agitationem vehementem humorum & spirituum ex motu navigationis*, inquit Jacob de partib. in comment. at cum varius sit motus antrorsum, retrorsum, dextrorsum, sinistrorsum, sursum, deorsum, ac in gyrum factus, probabilis videtur Didaci à Mendosa sententia apud Christoph. à Vega comment. in Aphorif. 14. sect. 4. qua vult motum ante & retro, dextrorsum & sinistrorsum, vomitum non provocare, sed eum quo corpora sursum feruntur moxque deorsum præcipitantur, aut etiam in gyrum circumferuntur, quod accidit navigantibus qui quidem

Nunc summo in fluctu pendent, nunc unda dehiscens
Terram inter fluctus aperit.

Quo motu inæqualior nullus esse nequit præsertim ubi maximis tempestatibus & fluctibus mare commoveretur. Observat Oribas. collect. lib. 8. cap. 6. eos quos ad vomitum provocare volumus collocandos in lecto pensili inæquali, Secun-
da cau-
sa. ut *motus navigationi similis efficiatur.* Alii autem causam istius vomitionis in odorem maris visum ac gravem rejiciunt. Cujus sententiæ fuif-

406 DE CONSERVANDA

se videtur Diocles apud eundem Oribas. cap. 33. libr. 5. Synopf. & Paul. Ægineta libr. 1. cap. 56. qui adversus graves navium odores, vel mala cydonia, vel thymum, vel pulegium naribus admovenda suadent. Sanè experientia constat quotidiana gravis esse maria odoris ac ut plurimum abominanda, crassa, terrestri ac impura scaterere aura, halitibus fœdis ac pestilentibus ut plurimum infici, qua forsan ratione Plato maritima loca fugienda esse monebat, & profitebatur Homerus, Odyss. θ. *non prius aliud mari esse ad hominem debilitandum, etiamsi valde fortis esset.*

Tertia
causa.

Οὐ γὰρ ἐγὼ γέ τι ζημὴν κακώτερον ἄλλο θαλάσσης,

Ἄνδρά τε συγχέουσι, εἰ καὶ μάλιστ' ἄνθρωπος εἴη.

Plutarchus vero quæst. naturali 11. tetro huic odori aliud adjungit, *σωαίτιον*, pavorem scilicet atque timorem nec enim sine metu periculi degunt navigantes si non præsentis, saltem futuri. Quam causam eleganter exaggeravit Ætius loco citato his verbis *verum gestatio per pelagus vehementissima est & mutationes plurimas ac maximas facit, nimirum cum anima mixtos affectus habeat ex tristitia & spe, timoreque ac periculo, modo gaudenibus & letis, modo in agone existentibus navigantibus.* Quam rationem attulit quoque

Quarta
causa
& no-
stra.

Avicen. fen. 3. 1. doct. 2. cap. 3. & luculenter exposuit Jacob. de partibus, quem consulere potes, necnon doctissimum Mercurial. ad Aphorif. 14. sect. 4. His omnibus rationibus alia superaddi arcana causa potest tam admirabilis effectus; qualitatem intelligo *καθαρητικὴν* ac purgatoriam, qua non secus ac à se immunda omnia ac morticina excutit & foras protrudit mare; sic in animalibus in eo navigantibus sustinere nequit

Mari
via put-
gandi
iacst.

corruptorum humorum copiam, quin statim vomitu excludat: Imo vero ejus fluxus seu exundatio, nausæ instar est ac vomitus, quo se exonerare quærit superfluo aquarum crudarum acervo, quæ ex rivis, fluminibus, fontibus, imbribus, nivibus in ipsum confluunt. His enim crudis serosisque liquoribus affusis & commistis aquæ marinæ calore & spiritibus turgenti, fit primo perturbatio dein ebullitio totius massæ; sicut fieri solet in musto & in omphaciorum succo; ebullitionem sequitur motus, quem segregatio partium alienarum à propriis, crudarum à coctis, frigidarum à calidis, tenuium à crassis excipit, & beneficio segregationis atque separationis superfluarum rerum rejectio ac veluti evomitio foras facta: & hæc est quam vocamus exundationem, Græci *ἀναψυξία*. Hoc peracto reciprocatur mare, in suum recurrit alveum, æstus ille nausæabundi maris sedatur, sed non ad longum tempus: quod enim novæ semper aquæ crudæ in ipsum confluant, quodque perpetuo mare aquis se illis expurgare contendat, idcirco denuo æstuat, & ejus exundatio in continuum orbem recurrit, atque revolvitur. Nec meo judicio alia est marini æstus causa, quam alias Deo dante si per otium & vitam licuerit fusius explicabimus; crebrisque experimentis illustrabimus, demonstraturi hanc in omni mari causam veram esse ac perpetuam; cæteras vero rationes ab aliis philosophis adductas multis difficultatibus involvi, & aliqua semper exceptione teneri. Sed redeo à diverticulo isto in viam, & causam marinæ nausæ assero repetendam ab ipsa vi maris purgatrice, qua id ipsum in navigantibus efficit quod in seipso, nimirum super-

Fluxus
 marini
 causa
 nova.

Nota.

C c iiii

408 DE CONSERVANDA

fluorum humorum evacuationem. Equidem nonnulli observant in navibus non esse hominum cadavera retinenda propter tempestates quæ inde excitari dicuntur. Addunt quoque Mumias ex Ægypto effossas, ubi mari devchuntur, mare irritare & procellis perturbare, nempe quod tolerare non possit mare corruptionem ullam aut putredinem, adversus quam vi cathartica à præpotenti Deo donatum fuit. Ego vero sæpe sæpius miratus eram cut rustici nostri ac mulierculæ in uvarum immaturarum atque acerbarum expresso succo salis quantitatem aliquam commiscerent, licet id adversus putredinem factum causarentur: sed in animum non poteram inducere meum, succum illum post ebullitionem atque purgationem putrere posse, quod vinum quoque post ebullitionem non putreret. Tandem cognita hac maris facultate purgatrice, prudenter à rusticis misceri salem illi succo animadverti, ut pote cujus beneficio exigui alias caloris, multi vero aquositeri succus iste incalescat, effervescat, ebulliat, & exactius omni cruditate expurgetur, unde vigor sine corruptione diuturnus. Eandem ob causam existimo olim observante Plutarcho 10. quæstione naturali, marinam aquam vino affusam, aut loco marinæ aquæ gypsum; sed generosum illud non credo fuisse vinum, at tenue, aquosum, acidulum: cum enim hujuscemodi vinum multas partes aquosas, atque crudas obtineret, paucas vero vinosas, exacta non poterat fieri ebullitio atque expurgatio nisi addita marina aqua, cujus erat proprium calorem augere ac irritare, ebullitionem procurare atque quod omnium maximum est, serosa, superflua atque phlegmatica expurgare. Igitur si

Salmi-
stus
om-
phacio.

id efficiat aqua marina in vino, quidni in corporibus humanis præstabit? profecto cum è peregrinatione mea Polonica per mare Balthicum, Norvegicum, Scoticum & Anglicum in Gallias redirem anno domini 1612. nautæ nonnulli per jocum aquam marinam fatuo cuidam famulo bibendam exhibuerunt, ex qua in alvi profluvium incidit: quam virtutem memini tributam fuisse marinæ aquæ à Paulo Ægineta lib. 7. de re med. cujus verba libenter adducam; ne quis me auctoritate veterum destitutum dicat, θαλάσσιον ὕδωρ δριμύ κ' ὑπερμαντικὸν μετ:υῶς καὶ ξηρατικὸν ὄντι, καὶ κακὸς ὄμαχον μὲν πτόσθρον, κοιλίας δὲ παρακτικὸν καὶ φλεγμάτων ἀγωγόν, δριμύν ὃ καταντλίειον, ἐπισπᾶται καὶ διαφορεῖ. *Aqua marina*, inquit, *acris, calefactoria, mediocriter desiccans, & pota stomacho quidem contraria est, ventrem autem turbat, pituitamque educit; si calida superfundatur, extrahit & disciuit.* Quæ doctrina desumpta est ex ipso Dioscoride libro quinto capite decimo quinto, ubi quoque θαλάσσιον ὕδωρ vocat κοιλίας παρακτικὸν ἄγον πλέγμα καὶ, ut habent nonnulli codices χολύον. Addit eam injici, πρὸς τὰ κενώματα, ad evacuandum & exinaniendum, darique insuper, vel per se, vel cum oxycrato πρὸς κᾶταρον ad purgandum. Consultatur Plinius libr. 31. cap. 6. Porro adversum nauseam & vomitum quem dicimus & agnoscimus à mari excitari, præsidium maximum est in vino absinthio soporato atque medicato: nam & vinum εὐσόμαχον est, & absinthium virtute sua adstrictoria stomacho robur conciliat: præceptum tamen est Avicen. non esse sedandum ejuscemodi vomitum, donec pituitosus humor & biliosus exclusus sit. Si quis autem per commistum vino absinthium, absinthites vinum

Aqua
marina
purgat.

nauseæ
remedia.

intelligere voluerit, non me habebit refragan-
tem, eisdem enim illi dotes tribuunt & Medici
& rei rusticæ auctores omnes, qui ejus parandi
modum docuerunt.

Vfus
absin-
thii.

Altera utilitas absinthii est ad nervos, & ad
pectus: ad nervos quidem quia discutit, sic-
cat, adstringit, roborat: imbecillitas enim
nervorum fere ab humiditate superflua, & à
serosa illuvie illabente secundum tenues & po-
rosas nervorum partes, unde relaxatio, & ut lo-
quuntur, mollities nervorum. Sed in universum
quæ debeant esse medicamenta *nervalia* expo-
suit fusissime Galen. lib. 3. de compos. medi-
cam. pergenerat. Quod ad pectus attinet, quia
detergentis est facultatis absinthium, ideo pectus
juvat occupatum crassis viscosisque humoribus;
maxime si cum iride sumatur, ut docet Plinius &
Macer.

Ser-
pentis
signi-
ficatio

Tertio, narratur absinthium nidore serpentem
fugare, & adversus venena prodesse, at serpen-
tis nomen hic improprie usurpatur pro insectis
videlicet, ut sunt culices, pediculi, cimices & id
generis alia; Plinius enim & Macer odore suo cu-
lices fugare observant. Quod autem serpens
interdum transferatur ad hæc insecta significan-
da, colligi potest ex Plinio & Apuleio qui pedi-
culos serpentes appellavere, ubi scribunt Phere-
cydem Syrum Pythagoræ præceptorem serpen-
tibus periisse, quem tamen constat pediculis
esse enecatam. Venena autem quæ expugnat
Absinthium, sunt fungi, venenatus chamaeleon-
tis succus, quem Plinius viscum vocat, cicuta,
muris aranei & draconis marini morsus, nec non
scorpionum ictus. Succo absinthii ex aceto epo-
so ferotinum virum centenarium evasisse cum

effet à fungis tentatus, meminit Apuleius cap. 100. de absinthio. Non est vero quod fungos, aut alia à me enumerata, venena esse probem, cum id luculenter demonstratum fuerit à Dioscoride, Galeno, Plinio, & inter recentiores à Sante Ardoyno, Ferdinando Ponzetto, & Petro de Abano opere proprio de venenis; ubi quoque Alexipharmaca eorum venenorum recensentur, ut & apud Henricum Abra de curandis venenis.

Postremo aurium tinnitum curat absinthium cum bovis felle mistum: discutiunt enim illa duo, digerunt, inflationes remouent, flatuumque materiam omnino dissipant ac evacuunt, sed de *ἀβροτονίῳ* medicamentis consulendi Medici.

De Abrotono.

C A P. XXIX.

⁵³ **A** Brotono crudo stomachi purgabitur hu-
⁵² mor.

Animadversio.

ESt & nostro è manuscripto adscitus hic versiculus, quo unica Abrotoni facultas exprimitur. Breviter certe sed consulto factum à Salernitanis, cum herba illa ex alimentorum censu expungenda sit, imo vero noxia admodum existat stomacho puro & mundo. Hinc est quod Græci *ἀβροτον* quasi *ἀβροτον* hoc est inhumatum, aut potius velut *ἀβροτον* dixerunt; quod ^{Abrotoni} nomē;

412 DE CONSERVANDA

est cibo inutile esse, ab usu cibario alienum, minimeque gustandum. Nicandritamen Scholiastes dictum mavult *διὰ τὸ πρὸς ὀλίγην ἀβρογὴν καὶ ὀπίσθιον φαίνεσθαι, ἄλλως, καὶ διὰ τὸ δύσπεπτον εἶναι*, id est, quod conspectu tenerum, molle & delicatum appareat, aut quod gravem acrimie & difficilem halitum spiret. Plurimas alias appellationes sortitum est, quas recenset Dioscorides & ex parte explicat Marcell. Virgilius ad cap. 27. libr. 3. Dioscorid. Ejus vero facultates medicas inter ceteros copiosissimè & doctissimè exponit Galenus cap. 2. libr. 6. de simplicium medit. facultatibus, ubi inter alia *κακοςμίαρον* esse ait, noxium & inimicum ventriculo: quod intelligendum est si ventriculus purus & mundus ab omni illuvie fuerit: etenim si restagnet pravis, crudisque humoribus, potest illi prodesse abrotonum, incidendo, attenuando, extergendo, expurgandoque vitiosos illos succos, quibus ventriculi tunicę imbibuntur. Imo potentissime enecat vermes, qui in intestinis succrescunt, quique interdum ad ventriculum viam affectant, multo enim amarius est quam sit absinthium. Differentias ejus nihil moror, aliasve dotes cum instituti non sint nostri, sed eorum qui medicamentorum simplicium historias conscribunt.

Facultates.

De Sicla.

CAP. XXX.

5. **SICLA** parum nutrit, ventrem constipat & urget.

Animadversio.

QUod genus oleris intelligendum veniat per *Siclam*, non est in procinctu explicare; *Sicla* nam & *Beta* audiri potest & *Blitum*. Etenim *Sicla* est *Beta* apud Isaacum libr. diætar particularium *Sicla* vulgo *Blita* appellatur, ex voce ni fallor *Blitum*, quod Galli *Bletam* vocant. Cum tamen recorder vulgus Medicorum omnem *Betam*, quam Græci *τεύλλον* vocant, *Siclam* nuncupare, quasi *Siculam*, quod cognomen à veteribus Græcis illi tributum est; apud me statuo *Siclae* nomine *Betam* potius hic nostram, quam nostram *Blitam* designari: vocatum autem *τεύλλον*, seu *τεύλλον* ἢ *τεύλλον* ἀπὸ τῆς σείουδος, quod est impelli ac moveri: erumpens enim è terra hoc olus incrementum capeffit pene arboris, neque ulli hortensium latitudo foliorum major. Latini *Betam* dicunt à figura *β.* quam dum femine turget referre videtur, quemadmodum monuit Columella in suo horto his carminibus.

Nomine tum graio, seu littera proxima primæ
Pangitur in cera docti mucrone magistri,

Sic & hu mo pingui ferratæ cuspis icth

Deprimitur folio viridis, pede candida Beta.

Est autem *Betæ* (quam Galli *bete*, *jotte*, & *Diferenti* porè vocant) duplex genus: candidum & nigrum. Candidum *ἄχλωδες* seu *ἰλιγασσιμότερον* melioris est succi, quam nigrum & paucioris feminis: Siculumque appellatum est, unde sicula *beta* & detractione unius literulæ *Sicla*. *Dodonæus* tria genera constituit: *candidum*, *subnigrum*, & *rubrum*, seu Romanum. *Eudemus*

414 DE CONSERVANDA

libr. de oleribus, quatuor: *σπασόν, καρλωτόν, λευκόν καὶ πάνδημον*, *fossile*, in *caulem erectum*, *candidum*, & *vulgare* quod quidem colore fuscum est. Dubitari vero potest, an aliud sit sativum, aliud sylvestre. Quod enim nullum sit agreste docet Galenus 2. de aliment. facultatibus. *Nulla*, inquit, *beta est agrestis, nisi quis lapathon ita nominare velit*. At vero proprium est agrestium ut post cultum formam, faciem, saporem atque omnino indolem sativarum stirpium induant; quod cum nondum observaverimus in lapatho exulto, occasionem præbet concludendi cum Galeno nullam betam dari agrestem. Contra Galenum tamen reclamationem Plato in Timæo, qui sativas omnes stirpes olim fuisse feras & agrestes credidit, ac idcirco nullam esse sativam quæ non haberet sylvestrem congenerem. Et certe Plinius libr. vigesim. cap. octav. betam sylvestrem agnoscit, quam & *limonium* & *nevroides* vocat. Vulgò *Pyrola* dicitur, quam herbam describit Dioscorid. libr. quart. cap. decim. quart. Plinio assentitur Diocles Carystius libro primo de tuenda valetud. qui elixari scribit hæc agrestia; *πέτρον, μαλάχιο, λάπαθον, betam, malvam, lapathum*. Ex quo duo contra Galenum eliciuntur. Primum, dari agrestem betam; alterum, betam illam agrestem non esse lapathum.

Betæ temperamentum calidum est & siccum in primo gradu ex auctorit. Actuarii, Simeonis, Isaaci, Arnaldi Villanovani, frigidum vero & humidum ex mente quorundam Neotericorum, qui forsitan Oribasium secuti sunt lib. 2. Synops. cap. 9. ubi betam recenset inter ea quæ sunt in secundo gradu refrigerantium. Græ-

ci autem Medici, Dioscorid. Galen. Paulus, de primis Betæ qualitatibus mentionem non fecerunt, colligere tamen licet ex facultatibus secundis eam calidam & siccam statuisse. Ad hoc autem ut dissentientes Medici inter se conveniant, 1. expendenda est betæ substantia, quæ ex contrariis facultatibus constare creditur: succus enim ejus θερμός και διψώδης και γαστρὸς παραγῶς, calidus, siticulosus & alvum succucens; corpus vero παχυμερὲς και φυσώδες, και δύσπηκτον, και φυχρὸν εἰς γαστρὸς ἐφεικτικόν, inquit Simeon, id est, *crassum, flatulentum, concoctum difficile, frigidum, & alvum indurans existit.* 2. ejus sumendi ratio observanda venit, prout scilicet, vel cocta, vel cruda editur. Cruda quia nitrosam habet facultatem, ideo calida & sicca dicenda: cocta, quia vimillam nitrosam deponit, efficitur contrariæ qualitatis, frigida scilicet & humida. Id docuit Galenus 8. simplic. & post Galenum, Orbasius lib. 2. de virtute simpl. necnon Aetius tetrabib. 1. serm. 1. hi enim iisdem verbis scribunt coctam betam τὸ μὲν νετρόδος τε και θρημὸν πᾶν ἀποτίπασιν γίνεται εἰς ἀφλεγμάντε δυνάμειος, id est, *quicquid nitrosum est & acre deponere, sic enim facultatis aphlegmantæ hoc est extinguendis inflammationibus adversæ.* Ex his colligas licet eos qui calidam betam fecerunt, de cruda intelligendos, qualis in hortis succrescit: qui vero frigidam dixerunt, de cocta interpretandos qualis edi solet; equidem certissimum est post coctionem fatuam reddi betam & insulsam; quod eleganter significavit Martialis Lemmate 13. libro 13.

Vt sapiant fatuæ fabrorum prandia Betæ,
 O quam sæpe petet vina piperque coquus!

Beta
 cruda
 calida,
 cocta
 frigida!

416 DE CONSERVANDA

Adeo enim insipida sunt, ut sine vino & pipere, vel sine sinapi, vel sine garo, vel sine aceto omnino non delectent. Hanc ob rem Augustus Cæsar apud Suetonium festivè dicebat *Betizare* pro languere ac vapidè sese habere: Et Cynicus Diogenes per *Betas*, insulsos & fatuos intellexit, quamvis nonnulli cynædos & molles interpretentur. Consule Cæl. Rhodiginum lib. 15. cap. 11. & Erasmus in Chiliadibus proverbio *Betizare*. Cæterum *Beta* pauci esse nutrimenti & si copiosius ingeratur stomacho, molesti, censent Dioscor. & Galenus. Actuarius lib. 2. de spiritus animalis nutrit. cap. 6. Brassicam bonitate longè antecellere dicit, neque enim melancholicum humorem, sicut Brassica, præcreat. *Betæ* vero radices *περὺ βῆτας τε καὶ ἐρυθρῆς*, subrubras & rubras, valentius addit nutrire; sanguinemque gignere longe quam folia crassiora. Illud insuper obtinere, quod flatum pariant cum faciliè alioqui per alvum descendant, unde fit ut aliquando ipsæ in usum adhibeantur. Quæ postrema verba ideo adjunxi, primo ut monerem in Græco exemplari loco *αὐταῖς*, *αὐταῖς* reponendum; cum referatur *περὶ τὰς βῆτας*, secundo ut intelligeremus apud veteres frequentiore fuisse usum foliorum *betæ*, quam radicum, quas vocabant *στυλίδειζα* ex observatione Simeonis Sethi. Meminit Galenus cujusdam edulii ex *beta* & lente concinnati: *τὸ στυλίδειζον* Græci dicunt, quod quidem Heraclides Tarentinus non sanis modo, verum etiam ægrotantibus exhibebat. Est enim edulium medium ex pignantibus compositum in quo *beta* minus subsidet, lens magis subducitur; libro primo de alimentis capite 18. Ut ergo varius fuit præparandæ *betæ* modus apud præf. os
de

de quo agit Apicius cap. 9. lib. 3. sic apud nos multifariam concinnatur ; editur enim & in jusculis & in acetariis , quibus per rotulas tenues admiscetur , & in placentis , & in minutalibus : initio conviviorum apponuntur placentæ , quas *tortas* vocant ex oleribus concinnatæ , quibus Germani adjiciunt veterem caseum , butyrum & aromata. Elixii præterea betæ cauliculi rubri etiamnum hodie saccharo condiuntur , reddunturque suavissimi saporis , nec ultimum locum inter bellaria consequuntur. Omnes vero Medici fatentur betam absque suo decocto assumptam ventrem sistere atque constringere , cum suo decocto ingestam alvum laxare , sicut dictum de brassica , quo sensu caput nostrum intelligendum est , ubi betæ duplex illa facultas stringendi & laxandi tributa est. Non est vero omittendum Cornarium apud Paul. Æginetam libr. 1. cap. 74. posuisse betam *obturare hepar & lienem* , quod in exemplari Græco Venetiano legisset hæc verba *ἐμπεράσει δὲ τὰ καθ' ἥπαρ τὴ καὶ σπλῆνα* cum legendum esset *ἐμπεράσει δεοβstruit* , aperit , scribit enim Aëtius lib. 1. *τιῦτον ὀπιθηδέοτερον ἐστὶ μαλάχης* , eis τὰς καθ' ἥπαρ ἐμπεράζει , betam præstantiorem esse quam sit malva ad hepatis infarctus : καὶ τοῖς σπληνῶν ἀγάθον γίνεσθαι φάρμακον , optimumque presidium esse lienosis , quod ex Actio transcripsit Simeon Sethi apud quem tamen pro *σπλῆνα* substituendum est *σπληνῆς*. Tanti vero olim facta est beta , ut religio esset appositam non degustare : hanc ob rem forte locum in delphico templo habuit ex argento efficta , ut superius monuimus. Mirum etiam

Cornarii error.

Simeon correctus.

D d

418 DE CONSERVANDA

eam vini saporem restituere quem brassica cor-
ruperit, & vicissim brassicam bonitatem vini
reparare quam beta destruxerit. An hoc inter
naturæ arcana reponendum? docti viderint. Ar-
bitror demersam in vinum brassicam aut be-
tam nitrositatem suam deponere per ablutio-
nem illam ex quo sapor vini turbatur; quod si
denuo, vel brassica, vel beta vino demerga-
tur, ebibunt partes vini nitrositate infectas;
ut pote quæ propter tenuitatem partium ac le-
vitatem superiorem doli partem petant, iis
ablatis vini sapor restituitur. Nonne videmus
vinum aquæ commistum separari ab aqua be-
neficio panis calentis, qui partes tenuiores ac
leviores hoc est vinosas ebibit & secum rapit:
Concludo ubi monuero Platinam libr. 7. de
tuenda valetudine inter *Blitum* & *Bletam* dif-
ferentiam eam constituere, ut *blitum* nigram
betam nominet, *bletam* vero albam, quam me-
dici esse dicit temperamenti, ardores præterea
æstatis relevare, fastidio languidos ad cibum
revocare & nutrientes fœminas plurimo lacte
implere.

De Scabiosa.

CAP. XXXI.

- » **V**rbanus per se nescit pretium Scabiosa:
» Confortat pectus quod deprimat agra sen-
» tus,
» Lenit pulmonem, tollit laterumque dolorem.
» Vno potatur, virus sic evacuatur.

Animadversio.

Scabiosa inter eas herbas locum habet, quæ <sup>Scabi-
biofæ
nomen.</sup> Sapud Græcos, aut Arabes Medicos non reperitur. Sic autem dictam volunt, vel à *scabro* herbæ habitu, vel quod *Scabiei* medeatur, in quo admirari iubet eam facultatem hoc capite non fuisse expressam. Nisi dixerimus omissam esse, quoniam ex ipso herbæ nomine deprehenditur. Non est autem quod quis cum Manardò & Matth. Sylvatico *stæbem* Dioscoridis eam esse credat, aut *Phleon* Plinii; cum id refutatum fuerit, & à Brassavola, & ab Amato Lusitano, & ab Aloysio Mundella cæterisque Botanicis. Refert Anguillara *Hiosirin* Plinii à nonnullis Græcis, pro *Scabiosa* habitam, quod tamen ipse non probat. Dubitatur etiamnum an eadem sit cum *Pfora* herba cujus meminit Aetius; conveniunt eundem nomine, utrum autem inter se dissideant, explicatu non est facile; cum *Pforæ* descriptionem Aetius non dederit. Nonnulli existimant eam esse plantam quæ à Constantino lib. 2. practicæ cap. 36. vocatur *Alcanfangeth* quæ valet scabiosis cum aceto pistata. Ut ut sit, herba est nobis nota in cibum minime veniens, sed medicamentis expectata, adeo etiam adversus pestem singulare credatur esse præsidium.

Est autem temperamento calido & sicco in <sup>Tem-
peries.</sup> secundo gradu, ut testatur ejus insignis amaror, excalescit proinde, siccatur, extenuatur, abstergit. Hos autem versus Brassavolus refert in examine simplicium Urbani Pontif. Maximi tempore compositos, prorsusque ineptos esse, quod

D d ij

425 DE CONSERVANDA
facile admitto ea ratione descriptos quam adducit. Est autem hujusmodi.

Urbanus per se nescit pretium Scabiosæ;
Nam purgat pectus quod comprimit ægra senectus
Purgat pulm onem , laterisque simul regionem:
Rumpit apostemata , lenit virtute probata
Emplastrata, foris rumpit an thracem tribus horis;
Intus potatur & sic unus evacuatur.

Quo tempore hoc scriptum. Vfus medicorum.

Porro ex Brassavoli verbis qui Urbani Pontificis Max. temporibus compositos illos versus narrat, conjectura nostra roboratur, de tempore, quo schola hæc edita fuit à Salernitanis. Vixit enim Urbanus 2. Pontif. Max. circa annum 1099. Isque auctor fuit Belli sancti è quo rediens Robertus Normanniæ dux Salernitanos Medicos consuluit de fistula brachii, quod occasionem dedit Salernitanis componendi hujus libelli. Cæterum nemo diffitetur magnam vim Scabiosæ esse adversus Thoracis affectus præsertim seniles. Cum enim Senum thoracicæ partes frigidis humoribus, crassis & viscidis obsideantur, præfidiis calefacientibus, incidentibus, attenuantibus, detergentibus qualis est scabiosa, admodum juvantur. Est & illi lenitiva quædam virtus qua exasperatæ senum partes ob tussim assiduam lævigantur ac mitigantur, ut idcirco duabus rationibus senibus conveniat; ratione organi quod lenit, & ratione materiæ quam attenuat, & ad expectorationem promovet. Præterea Scabiosa pleuriticis auxiliatur maturando ac digerendo materiam morbificam & sputum promovendo. Denique epota veneno narratur adversari, præsertim pestilenti & conragioso cujus creditur esse Alexipharmacum. Marsil. Ficinus in epid. capit. 6.

ejus rei rationem visus est assignare. Scabiosa, inquit, aqua in his omnibus, qua sanis simul & infirmis administrantur admirabilis est, eo quod humiditates exsorbet venenosas: Certe commendatur ab Antonio Guainerio de peste different. 2. capit. 3. tractat. 2. Michaeli Savanorola, Pamphilio Florembeno, Antonio Scherbergero, Antonio Suraceno & infinitis aliis. Non prætermittendum scabiosam flores proferre, quibus defluentibus capitulum remittit rotundis ocellis refertum raro naturæ artificio, atque idcirco oculorum albugines auferre.

De Chelidonia.

C A P. XXXII.

Caccatis pullis hæc lumina mater hirundo,
(Plinius ut scripsit) quamvis sint, eruta reddit.

Notatu dignum est, quod hic ex Plinio de Chelidonia refertur, nempe ipsam pul-
lis Hirundinum visum restituere. Locus est Macer. lib 2. c. 10. libr. 25. cap. 8. ubi sic scriptum reliquit: Animalia quoque invenerunt herbas, imprimisque Chelidonium. Hac enim hirundines oculis pullorum in nido restituunt visum, ut quidam volunt, etiam erutis oculis. Meminit ejusdem etiam libr. 8. capit. 27. his verbis: Chelidonium visui saluberrimam hirundines monstravere, vexatis pullorum oculis illa medentes. Hoc nomen ut libr. 2. cap. 165. Dioscorides testatur, sibi videtur vendicasse, quod adventu hirundi-

De iij

num exoriatur, & discessu enarcescat. Sunt qui narrant hirundines excæcatis pullis, admodum hac herba visum restituere, inquit idem. Hinc cognitum est succum ejus, hominum oculis quoque mederi, utique in quibus crassum quiddam in pupilla colligitur, digestionem atque discussionem indigens. Hinc igitur edocti medici Chelidonium omnibus fere oculorum remediis pro visus claritate admiscere solent. Herba est nota, crocei succi, cujus inventionem hirundinibus ob id quoque attribuunt, quod pulli earum sapius quam ulli aliarum avium in cæcitatem incidant. Hirundinum enim sterminus Chelidonia oppositum præstat: excæcat namque, si calidum in oculos decidat, & præcipue matrum. Quod etiam sacra testantur litera: nam Tobia 2. fenorem illum hoc stercore excæcatum fuisse legitur. Cor. Cel. lib. 6. cap. 6. fabulam putat, per parentes oculos herba restitui, qui per se sanescant. Chelidonia tertii est ordinis absoluti jam: idque tum in calefaciendo, tum in siccando. Attrahit igitur, discurit & consumit Radix trita & in vino decocta caput columellamque frigidorum humorum à capite descendientium multitudine laxatam, ac linguæ radice atque faucibus incumbentem expurgat: si exurgentem inde fumum infundibulo adhibito æger admittat, & vinum deinde gargarizet. Cum aniso & vino albo pota medetur regio morbo, & ulceribus quæ serpunt: imposita cum vino, aut manducata, dentium dolorem sedat. Plura Galenus libr. 8. cap. 172. de simpl. med. facult.

Animadversio.

Nemo nescit *χελιδόνιον* quam *χελιδόνια βοτάνη* Chelid^o donii nomen
 Oppianus vocat, ab hirundine denomina-
 tum esse, non tam quia, ut voluit Dioscorides,
 hirundinum adventu ex terra prodit stirps illa
 aut floret, discessu marcescit: quam quod hi-
 rundines ea herba utantur ad visionem restituen-
 dam pullis suis excæcatis. Latini Græcos imita-
 ti *hirundinariam* vocant, officinæ *Chelidonium*,
 Chymistæ *Cæli donum* ob quam nominis præstan-
 tiam ex ea herba quintam quandam essentiam
 fieri prædicant non modo ad vanas illas metallo-
 rum transmutationes accommodatam, sed ad
 tuendam etiam hominum sanitatem morbosque
 plurimos profligandos utilissimam. Ejus extracti
 descriptionem tibi exhibet Andreas Libavius
 cap. 24. Alchymicæ pharmaceuticæ de extractis
 emergentibus, & Joseph. Quercetanus (libr.
 1.) Pharmacop. cap. 25. ubi præter infinitas do-
 tes illi assignatas, *universale præsidium* esse dicitur.
 Hanc forsan persuasionem induerunt Chymici
 quod inter vetera nomina Chelidoniæ observarent
 denominatam, *Pœoniam*, *Cratæam*, *Aubium*,
Glaucium, *Pandioniam radicem*, *Philomedium*,
Othonion & *Othonam*; quasi illa vocabula non-
 nihil dignitatis & præstantiæ illi adjicerent. Sed
 non ita se habet, dici enim potuit *παιονία* ab
 ejus inventore Pœone, aut à similitudine quam
 cum pœonia habere dicit Marcellus. *κερταία*
 autem vocata est, vel quod firmiter per multa
 crocea capillamenta, ut loquitur Dioscorides,
 radicata est, vel quia *acrimonia*, geniculis, se-
 D d iij

424 DE CONSERVANDA

mine, aut alio quovis modo *Cratægono* similis sit, quam herbam Theophrast. libr. 9. hist. plant. capit. 19. *κραταιον* vocat. Quid sit autem *αέλιον*, seu *αίλιον* plane nescio, nisi positum dixerim pro voce *fabium*, qua Romani Chelidonium designabant, *fodium* quasi a fodiendo, quod fodi terra debeat si illæsis fibris & radiculis evellere Chelidonium velimus. At *γλαυκον* appellatum est ob ejus folia è cæsis, seu dilute coeruleo colore virescentia, quæ à Dioscoride nominantur *πρόγλαυκα*, vel à similitudine quod habet succus Chelidonii cum succo cujusdam herbæ quam describit Dioscorides libr. 3. capit. 84. vocatque *γλαυκον*; de quo consulendus est Matheolus: denique Pandionium & Philomelium (sic enim legendum non Philomedium) nuncupatum fuit à Pandione Atheniensium Rege, qui Pater fuit Progenes quam fabulantur in hirundinem mutatam, & Philomela Progenes sorore. Porro Othoniam Chelidoniæ majoris succum esse aiunt, proinde non est mirum si eo nomine designetur tota planta, & si ejus historiam post Chelidoniam Dioscorides attulerit.

Difference-
rentiæ.

Tempo-
ric.

Est autem Chelidonium in duplici differentia; majus & minus quod scrophularia minor à nonnullis appellatur. Majus (de quo hic est fermo) evidenter calefacit, desiccatur, & ordine quidem tertio atque una valide extergit, quam ob virtutem ad visum acuendum utile est: præsertim ejus succus qui abstergit & discutit crassa, quæ circa pupillam oculi hærent aciem obtundentia, & quidem ut est apud Dioscoridem in æreo vase cum melle decoctus. Inde crediderunt veteres ejus herbæ applicatione cæcatis hirundinum

pullis visum restitui, quod tamen falsū esse Corn. Celsus adstruxit l. 6. c. 6 observans, *aciem hirundinum extrinsecus laesam interposito tempore in antiquum statum redire, unde etiam locus fabula factus est, aut per parentes aut herba chelidonia restitui; cum per se sanescat.* Id ipsum confirmavit Arist. l. 6. de historia animalium c. 5. *Si quis, inquit, pullis hirundinum junioribus oculos pupugerit, convalescere animadvertet, atque iterum visum recipere.* Sed rationem addidit lib. 4. de generat. animal. c. 6. his verbis. *Aves etiam nonnulla imperfectos & cacos pariunt pullos, videlicet qua cum parva corpore sint, multos progenerant, ut cornix, pica, passer hirundo: & paucipari generis qua copiam alimenti parere una cum prole non solent, ut palumbes, turtur, columba. Quamobrem si quis hirundinum novellarum adhuc oculos prapungat, rursus incolumes redduntur. Cum enim sunt, non facti, jam corrumpuntur, itaq; denuo oriuntur ac pullulāt Omnino hac preveniunt generationē perfectam ob alendi inopiā, Generant vero imperfectos quoniam perfectionē preveniunt.* Hęc ille ad quem locum subjungit Philoponus idcirco convalescere hirundinum oculos, *διότι ἔτι γίνονται, ἀλλὰ ἔχρονται, quoniam etiamnum sunt nec adhuc perfecti sunt: τὸ δὲ γινόμενον καὶ ἐκποτῆν ἢ ἐκκευθητῆν πάλιν εἶναι διὰ τὴν ὀφθαλμοῦ, καὶ κίνησιν, ἢ ἔχει ἔτι ἀπὸ τῶν εἰς τὰ δέ, quod autē, inquit, sit etiam si rescindatur vel perfodiatur, rursus renascitur propter impetum seu inclinationem ac motum quem habet etiamnum ab hoc, hoc est ab esse imperfecto, ad illud, id est ad esse perfectum, ut loquuntur Scholastici.* Sed velim ut docti verba Aristotelis expendant, quæ attulimus ex 6. de historia animalium, ut intelligatur quibus præsertim pullis hirundinum hoc contingat. Cum enim eo in loco Philosophus moneat ex avibus carniyotis

An visum restituat pullis hirundinum.

426 DE CONSERVANDA

solam hirundinem bis in anno nidificare & pullos excludere, statimque addat, *ἢ ἡ ἰσοτιμίας οὐ*
 De qui- *700* bus avi- *700* bus in- *700* telligē- *700* dus
 Arist. pulli secundæ exclusionis multo imperfectiores eduntur quam pulli primæ; quia major adest inopia pabuli, & generationis materia parciore ac imbecillior. Quod ideo moneo, quia aliàs confodi acicula pullorum hirundinis oculos, qui nunquam convaluerunt; vel quia forsitan primæ erant exclusionis pulli, quos proinde perfectiores habere oculos par fuit, vel (quod verifimilius est) quoniam altius ad humorem usque crystallinum stimulos adegeram, quo effuso nunquam visio reparatur. Certum enim est semel

Nota.

effuso humore nunquam regenerari, cum sit pars similis & spermatica. Quidquid ergo Aristoteles dixit de oculis hirundinum confossis, id intelligendum penes aqueum humorem, non penes crystallinum; effusus enim & deperditus semel aqueus humor potest regenerari, non solum in hirundine & aliis avibus, sed in omnibus animalibus atque etiam in ipso homine quemadmodum probat lib. 5. de oculi fabrica cap. 36. Jul.

Aqueus humor oculi regeneratur.

lib. 1. de symptom. causis cap. 2. exemplum affert pueri qui cum stylo in pupillæ oculo ita fuisset compunctus ut universus aqueus humor effluxisset, visum tamen recuperavit aliquandiu post collecto & regenerato humore aqueo.

Vis Chelidonii.

Itaque non est credeudum pullis hirundinum oculos effossos restitui beneficio chelidonii: nec enim illi vis illa inest; potest quidem caliditate & acrimonia sua attrahere humorem quen-

dam aqueum ac serosum qui multus & toto copite & totis oculis redundat, quo collecto dici potest eum vel eundem usum præstare atque prior aqueus pertusione effusus, vel implere locum aquei, sicque oculum velut integrum ac de novo restitutum exhibere. Plura hic quam volumus de hirundinum pullis congeffimus quæ tamen *μαρπηρα* dici non debent; cum hujus tantum virtutis Chelidoni Salernitani meminere post Macrum ex cujus cap. 62. duos illos versus transcripserunt. Porro nonnulli existimant facultatem illam non herbæ Chelidonio tribuendam, sed lapillo pretioso ejusdem nominis, aut alteri herbæ prorsus incognitæ. Sic enim scribit Ælian. lib. 3. De animal. c. 25. *hujus herba homines quavis compotes fieri summo cupiant opere, nunquam in hac parte earum studio satisfactum est.*

De Hyssopo.

C A P. XXXIII.

HYSSOPUS purgans herba est è pectore phlegma,
Ad pulmonis opus cum melle coquenda jugata.
Vultibus eximium fertur præstare colorem.

HIC agitur de hyssopi viribus, qui quidem de siccat & excalescit ordine tertio, sed & tenuium est partium. Pituitam manifesto experimento expurgat, facitque ad pituitosos tum cerebri, tum nervorum affectus: quod non modo mundet, sed roboret quoque. Quin & pectus & pulmonem detergit, præsertim senibus, quo-

Mac. l.
i. c. 5.

428 DE CONSERVANDA

rum pectora lenta crassaque pituita referta sunt: quo fit, ut decoctum cum ficis, aqua, melle, & ruta, potumque peripneumonicis, diuturnæ tussi, suspiriosis, à capite in subjectas partes distillationibus, & orthopnoicis auxilietur. Ascarides reliquosque interaneorum vermes pari modo sumptum enecat. Idem facit, si cum melle delingatur, nitri tamen addito momento. Decoctum ex aceto mulso epotum, crassum humorem per alvum extrahit. Ad subducendam alvum cum ficis viridibus detritis manditur, vehementiusque addita iri, nausturtio aut irione, dejicit. Melses exhibet cum jure aut manna mistum, vel cum melle aut auis passis purgatis, vel scilla coctum. Cutis in corpore colorem floridum efficit; Lienis & aquæ inter cuti cum ficu nitroque emplastri modo imponitur. Inflammationibus quoque ex vino illinitur. Cum fervente aqua impositum sugillata discutit. In anginis cum ficuum decocto optimè gargarizatur. Decoctum cum aceto dentium dolorem collutione sedat: hyssopi usus inflationes auricularum præsertim vaporis suffitu discutit. Cibi appetentiam invitat, visum acuit, menses & Urinam ciet, & febrium horrores excutit, vinum decoctionis ejus uterum à superfluitatibus purgat & abstergit. Plura Dioscorides l. 3. c. 27. Aviceu. 2. Cano. c. 365. & Melses l. 2. sect. 1. c. 18. de med. simpl. purgantibus.

Animadversio.

HYSSOPINO-
MEN. **D**OCTRINA hujus capituli & materia desumpta est ex Macro cap. 25. cujus etiam versus ultimus exscriptus est. Hyssopus autem seu

ὑσώπος Græcis deducta est ἀπὸ τοῦ ὑσώπου, quod est
 fundo, perfundo, & ὠψὸς, id est, aspectus, vul-
 tus, facies, quasi sit χυμένος ἐπὶ τῆς ὄψα quod vultui
 affundatur, aut aspergatur. Quibus verbis duo
 ejus inlignes usus perstringuntur: alter est in
 rebus sacris ad expiationem, alter in Medicis ad
 ἐυχόϊαν conciliandam. Cap. 12. Exodi cum fasci-
 culo hyssopi tinguntur sanguine agni, limen &
 postes ne primogeniti Hebræorum una cum pri-
 mogenitis Ægyptiorum exterminarentur. Cap. 1.
 Levitici leprosi mundantur post asperionem fa-
 ctam per lignum cedrinum, retortum coccinum
 & hyssopum. Cap. 19. Numerorum purificatio
 quoque perficitur per hyssopum, hinc Davi-
 dis votum illud Psalm. 50. ῥαψέσις με ὑσώπῳ ἢ
 καθαριθῆσομαι, πλῆσις με καὶ ὑπὲρ χιόνα λεκαριθῆσο-
 μαι, de quo videndus Genebrardus comm. in
 eum Psalmum. Quod ad usum medicum attinet, Vfus in
 hyssopus comesticæ inservit fuco parando, cuti Medi-
 mundandæ, & conciliando colori, quod ante cina.
 Salernitanos & Macrum insinuaverant Plinius &
 Dioscorides qui ait eam ἁρπασίην ἐυχόϊαν colorem
 eximum fovere Cum vero hyssopus tam vulga-
 ris esset notionis apud veteres, ut ejus effigiē ex-
 hibere nobis dedignati sint, factum inde est ut
 nobis ignota remanserit. Nec enim plane conve-
 nit inter rei herbariæ studiosos, quænam illa
 fuerit herba, numve cum nostra vulgari & horten-
 si convertatur. Inter cæteros qui huic disquisitio-
 ni plurimum studii contulerunt, Fabius est Co-
 lonna cap. 14. lib. de minus cognitis stirpibus, ubi
 concludit vulgarem nostram non esse veterum
 hyssopum. Miror tamen diligentissimum illum
 scriptorem Lev. Lemnii sententiam non impro-
 basse qui c. 26. explicationis parabolæ quæ in

Vfus in
 Medi-
 cina.

-lyti
 -supoi
 -sition
 -sulla
 -supoy
 -sully

Error
 Levini
 Lemnii,

-sulla
 -sully

430 DE CONSERVANDA

bibliis ex arboribus & herbis desumuntur, credit hyssopum positam fuisse pro Athiantho seu ruta muraria, l. 3. Reg. c. 4. quod illic dicatur Salomonem locutum fuisse *de lignis quæ erant in Libano à cedro usque ad hyssopum quæ egreditur per parietem* καὶ ἐλάλησεν πρὸς τὸν Σάλομον ἀπὸ τῆς κέδρου τῆς ἐκ τῆς λιβάνου καὶ ἕως τῆς ὑσσώπου τῆς ἐπορευομένης διὰ τῆς τοίχης quasi nulla alia herba præter Adianthum ex muris, hoc est petrosis & saxosis locis oriretur, hæc enim loca per διὰ τῆς τοίχης intelligenda duco, nisi quis legeré velit τὰ ἄλλα, quo vocabulo designabitur Salomonem habuisse cognitionem cedri, hoc est arboris excelssimæ & tardissimè excrescentis, necnon hyssopi, id est herbæ humilis & citissimè ac velocissimè nascentis. Sed nec illa emendatio mihi arridet, cum à lectione vulgari recedat, quam immutare, invertere, imminuere pro piaculo est. De hac hyssopo egit Baronius, & in Baronium Casaubonus quem potes consulere.

Hyssopus nostra alia à veteri hyssopo.

Vis in alimentis.

Porro vel ex una conjectura adducor, ut credam nostram hyssopum aliam esse ab hyssopo veterum, quod suam veteres inter olera minimè posuerint, nostra vero non infimo inter ea loco collocetur. Studiosissimè enim colitur in nostris hortis ob eximium ejus odorem ac saporem non ingratum, sic ut juscula nostra aut condimenta non minus sapida efficiat quam salubria. Exigui tamen est nutrimenti ob insignem ejus amaritudinem, propter quam deprehenditur esse calida ordine tertio. Nihilominus reperio duo ejus genera Oribasium constituisse; montanum & hortense primamque bonitatis classem obtinuisse Cilicium, quod ad salis Theriacalis compositionem ammiscet auctor libri de Theriaca ad Pifo-

nem. Vini hyssopitis meminit Constantinus lib 8. de re rust. c. 14. quod καθαίρει θόρακα, πύλον ποσιί, μαλάσσει κοιλίαν, pectus purgat, coctionem juvat, ventrem emollit. Maxime vero commendatur hyssopus ab omnibus ad pulmonis vitia; ubi scilicet ejus bronchia multo & glutinoso infarcta sunt humore, eximia enim substantiæ suæ tenuitate incidit, & attenuat crassum illud phlegma & ἀγαθάραρον promovet, si præsertim cum melle sit mista. Cæteras ejus dotes medicas prætermitto, spiritales repetantur ex dicto loco fabri Columæ. Certe non sine mysterio fuit, quod Christo morienti acetum oblatum pro potu cum circumposita hyssopo, licet viri docti non conveniant in eorum verborum expositione. Alii enim hyssopum pro arundine aut vimine acceptam dicunt, cui sponsia aceto plena imponeretur, & extolleretur ad os usque Christi crucifixi: Camerarius vult impositam pilo, quod erat Romanæ militiæ peculiare telum ὑπὸν Græcis dictum, proindeque legendum suadet non ὑσσώπω ἀειθέντες, sed ὑσσώπω ἀειθέντες. Alii, ut Nonnus Poëta Acetum voluit esse hyssopo mistum, temperatum, atque ut loquitur κεκασσάμεον. Theophylactus additam quoque ait hyssopum ὡς δηλητηριώδες, seu venenatum quid atque mortiferum. Alii velut aliquid amarum, felleum, insuave, in opprobrium. Cæteri denique sponsiam seu calicem aceto felleque mistum asserunt cinctum & coronatum fuisse hyssopo per summam conrumeliam atque ludibrium, quemadmodum Christi caput antea corona spinea circumdatum fuerat. Plura habet Stuchius lib. 3. convivial. antiq. cap. 13.

De Mentha.

CAP. XXXIV.

M *Emitur Mentha, si sit depellere lenta*
Ventris lumbricos, stomachi vermēsque noci-
vos.

Mentham eo nomine non esse dignandam, nisi alvi etiam lumbricos & stomachi vermes enecandi atque expellendi facultatem obtineat, hoc loco adseritur. Amarum enim quiddam in se habet & acerbum: amaro quidem non secus atque absinthium lumbricos interficit: acerbitate vero, si cum oxycrato bibatur recentes sanguinis rejectiones reprimat. Exhibendum autem decoctum ejus, velut absinthii quoque, & non substantia. Est enim, ut si qua alia herba, tenuium partium, gustu acris & facultate calida, ex tertio nimirum ordine excalescentium & secundo siccantium. Quare ut medicamento potius, quam alimento ipsa utimur. Hepar enim frigidum & ventriculum juvat, corroborat & stomachum, & concoctionem facit, sedat quoque singultum, & vomitum phlegmaticum atque sanguineum. Prodest quoque ad cordis morsus, & appetitionem suscitatur. Mediocriter item ad Veneream excitatur: id omnibus accidit, quæ humiditatem semicoctam & flatuosam continent. Apetit & jecinoris ac splenis obstructions. Verum ea vesci ad satietatem non oportet: quoniam sanguinem extenuat & serosum facit; & ipsam in flavam bilem permutat, deinde efficit ut sanguis, qui maximè est tenuium partium, discutatur, & crassus ac melancholicus relinquatur;

tur; atque idcirco oportet biliosos ab ea abstinere. Contrita cum sole, & morsui rabiosi canis imposita medicamentum fit salubre. Arida vero trita & post cibum sumpta, ad concoctionem facit, & lienosos juvat. Cum vino pota, difficulter parienti succurrit. Ferunt etiam quod mansa lipienti imposita fiat remedium, quodque ejus decoctum absorptum confestim sanguinem è faucibus ejicientes sanet. Coire lac densarique in caseum non patitur, si folia portionibus lactis immergantur: In summa stomacho utilis est, & in condimentis peculiarem gratiam habet. Hujus semen ventrem purgat, & pulmonem lædit. Plura Discorides lib. 3. c. 34. Plinius lib. 20. cap. 14. Galenus lib. 6. de simpl. med. faculta c. 136. Simon Sethi in Syntagm. & Avicenna 2. Canonum, cap. 459.

Animadversio.

QUam herbam ob fragrantiam & odoris suavitatem *ἡ μένθη* Græci quondam dixerunt, nunc *μίνθη* vocant & Latini mutata litterula MENTHAM, licet Perottus in Cornucopia à mente dicta putet, quoniam *ejus herba odore mens, hoc est animus, excitatur, sicut sapore ciborum aviditas.* Docet Oppianus l. 3. de piscatione *μίνθη* denominatam esse à nymphea ejusdem nominis Cocyti filia; quæ quod se illustriorem genere & forma præstantiorē præ Proserpina jactitaret, à Cerere id herbam commutata est, quod perstrinxit Ovid. in Metamorph.

Nomen
Menthæ.

— an tibi quondam
Fœmineos artus in olentes vertere Menthas
Persephonæ licuit?

Et annotavit Strabo lib. 8. Geog. ob id mutatam

E e

434 DE CONSERVANDA

asserens Mintham à Proserpina quod Plutonis esset pellex. Auctor Ethymologici magni narrat mœstam Cererem cum vidisset hanc herbam, execratam esse atque sterilem reddidisse. Est illa genere duplex: sativa seu hottensis quæ *μίνθη* seu *ἡδύσμος*, & agrestis quæ *ἀγρίος ἡδύσμος* Latinis Mentastrum dicitur. Vult tamen Plutar, sympof. l. 8. prob. 9. *μίνθη* esse degenerem *ἡδύσμος*, seu vitium esse *ἡδύσμος*, quemadmodum lolium vitium est tritici, Acerum vini; in quibus evidentes contingunt qualitatum mutationes quæ diminuendo elanguescunt, contentione vehementiores fiunt.

Genera.

Temperies.

Galenus temperamento ait esse calido, gradu tertio, gustu præterea acri tenuique, si qua alia herbæ substantia, ordine vero secundo tantum siccat, ob eam quæ ex cultu habet humiditatem semicoctam ac flatuosam: habet etiam quiddam amarum in se & acerbum; ex quo diversas ac pene contrarias facultates easque eximias dicitur obtinere. Neque vero audiendus est autor Geoponicorum, sive is Cassianus Bassus, sive Florentinus, sive Constantinus Cæsar, seu quis alius fuerit, qui l. 12. de re rust. cap. 24. Mentham ait esse *ἀχρησίμου* hoc est *inutilem*, quæ vulneribus etiam adhibita sanari ipsa vix finit. Sed fortean opinionem illam ebiberat ex male intellecto Oppiani loco supra adducto, ubi Mentha vocatur *πῶν ἄτιδαν* id est *herba nihili*, non tam quia nullius sit usus quam quia, ut ait Scholiastes, *μικρὴ* est, *parva & pusilla*. Prima ejus utilitas est in cibis, quibus pro condimento multifariam existit, nec enim multi est nutrimenti, peculiarem habet gratiam in acetariis tenella, non adulator, quia prædura odoris *suavitate delectat animum*.

Vfus in cibis

& sapore aviditatem excitat in cibus, inquit Plinius non rusticorum tantum sed etiam delicatiorum, Nonnulli eam ex oleo frigunt, & cum pane edunt. alii panem tostum, oleo intinctum mentha aspergunt. Sed ut monet Simeon Sethi, ea vesca non oportet ad satietatem; quoniam *λεπύνει τὸ αἷμα, ὁρρῶδες ἐργάζεται, καὶ ἀλλοιοῖ τὸ εἰς χολῆν χολῆν, sanguinem extenuat, serosumque facit, ipsumque in flavam bilem convertit.* Præterea tenuiorem sanguinem discutit ac consumit, crassiolem & melancholicum relinquit, atque idcirco oportet qui flava bile entantur, ab ea abstinere. Dos ejus maxima in corroboratione partium omnium ac præsertim ventriculi sua stipticitate; cujus fastidia & singultum à pituitoso humore inductum sedat. Quod autem Salernitani dicitant eam vermes depellere & enecare, id Dioscorides asseruit l. 3. c. 34. aliique omnes qui de ejus facultatibus egerunt: est enim communi experientia comprobatum amara omnia lumbricis inimica. Sed præter amarorem illud etiam obtinet, ut pituitam detergat, & consumat, quæ lumbricorum solet esse generationis materia.

Porro inter alias facultates veneris exitandæ vim alii menthæ tribuunt. denegant alii. Hippocrates l. 2. de diæta scribit eam *semen genitale colliquefacere, arrectionem prohibere, & corpus debile facere.* Plinius lib. 20. cap. 14. ait *resistere generationi* cohibendo genitalia densari, *αἰσθητικόν ἐστὶν αὐτῆς τὸ ἀπερδῆσαι: ineptam rebus veneris facit* auctor rei rust. li. &c. supra adductis. Quod fortasse innuere visus est Ethymologici auctor, dū observat eam *ἀκαρπία* hoc est *sterilem* à Cerere factam esse. Omnium autem evidentissime id Aristoteles adstruxit problem 2. sect. 10. Quærit enim cur in

E e ij

436 DE CONSERVANDA

proverbio fit mentham belli tempore, nec edendam neque ferendam; respondet vero illud fieri quia mentha refrigerare corpora possit, ut constat corruptione seminis genitalis quam inducit. Aristoli subscribunt Magninus, & Arnaldus Villanovanus. Attamen contrariam tumentur opinionem Dioscorides, Galenus, Aetius, Simeon, Avicenna & plurimi alii qui mentham venerem stimulare & excitare perhibent ob humiditatem semicoctam & flatuosam quam habet; quod certe rationi consentaneum videtur & experientiae; quae ut ait Avicenna. fen. 20. 3. tractat. 1. cap. 21. ostendit mentham in secundis mensis sumptam *confortare membra spermatis valde, & fortitudinem facere super sperma; unde forte fit coeundi desiderium.* Ad hanc

Difficultatis solutio.

itaque difficultatem dissolvendam, dicendum est mentham usurpari interius vel exterius; exterius admota mentha & genitalibus membris mulierum apposita ante coitum, conceptum adimit, quia cohibet semina densari & coire non minus quam impedit lac densari in caseum, ut est apud Dioscoridem & Plinium. Interius autem assumpta vel exigua ac mediocri quantitate editur, vel nimia copia aut quam oporteat frequentius: prior ille usus tantum abest ut veneri noceat, quin è contra excitandae veneri accommodatus est, & eo sensu audiendi sunt qui ἀπερδισια ἐπιζεν mentham dicunt. Posterior usus veneri noxius est ac de eo locutus est Hippocrates, aliique subintellegendi qui ineptam videri mentham voluere. Verba Hippocratis adducam, quia rationem propositionis suae complectuntur. Mentham, inquit, *πυλλάκις ἐδίη τις, τὸν σπέρμα αὐτῷ τίκει ὡς ἐβέν, καὶ ἐπιζείν κωλύει, καὶ τὸ σῶμα ἀδενὸς ποιεῖ,* id est, *Mentha, si quis saepe comedat semen genitale colliquefa-*

VALETUDINE. 437

cit ut diffuat, & arrigere prohibet & corpus imbecillum reddit. Causa ergo corruptionis seminis non est frigiditas menthæ, ut falso sensit Aristoteles, sed ejus caliditas nimia quæ ob frequentem ejus esum potenter agit in sanguinem ac in semen genitale, quod fundit ac liquat, quodque coire cogive prohibet; Imo vtro ita extenuat ac serosum reddit, ut etiam sponte exeat ac diffuat, atque hoc est quod insinuavit Martialis lib. 10. epig. 48. dum mentham salacem quidem vocat sed destrupatricem.

In quibus est lactuca sedens & sessile porrum,
Et destrupatrix Mentha, sed herba salax.

Quasi innuat vim quidem excitandę veneris inesse menthæ, sed tamen seminis profluvium spontaneum excitare; ubi videlicet eam in usu frequentiori aliquis habet quæ omnia textu illo Hippocratis continentur. Secundum hunc sensum interpretandi sunt quicūque mentham, vel ὀπίσθηλον vel frugiperdam, vel seminis corruptricem, vel veneri ineptam dicunt. Quomodo vero intelligendus sit Aristoteles frigiditatem menthæ tribuens, vide expositum apud Petrum Aponensem in comment. illius problematis & in Conciliatoris different. 149. ubi agitur quæstio utrum mentha sit calida vel frigida. Jacobus Ferrandus opusculo de erotico affectu cap. 30. apud Aristotelem non legendum esse καταψύχειν hoc est refrigerare docet, sed κατατίκειν quod est liquefacere, quæ lectio ingeniosa magis est quam vera. De menthæ usu in capiendis piscibus, Oppianus, de abusu in magicis, Cælius Rhodiginus consulendus erit.

E e iij

De Marathro.

CAP. XXXV.

- » **B**is duo dat Marathrum; febres fugat atque venenum,
 » Expurgat stomachum, lumen quoque reddit acutum,
 » Urinare facit, ventris flatuque repellit.
 Semen fœniculi pellit spiracula culi.

Hoc in loco traditur, semen fœniculi, quod *μαράθρον* Græce dicitur, flatus dissipare atque expellere, idque maxime ratione caliditatis. Nam ut libro septimo de simpl. medic. facult. cap. 97. Galenus memoriæ prodidit, tam valenter excalefacit, ut ex tertio ordine excalefacientium censeari promereatur: desiccatur vero non aque, sed ipsum quispiam in hoc primi esse ordinis posuerit. Proinde lac procreat: quod si admodum siccaret, non sane efficeret. Suffusis eadem ratione auxiliatur, urinas mensésque ciet. Ex usu præterea seminis fœniculi manant & alia quædam commoda. In febribus enim nauseam & stomachi fervorem ex aqua frigida potum sedat, stomachum purgat, oculorum aciem reficit & cum vino decoctum virulentorum vermium ictus sanat. Contrariæ radices & cum melle illitæ moribus canum medentur. Quæ quidem omnia à nonnullis memoriæ iuvandæ gratia hisce versibus inclusa sunt.

Bis duo dat marathrum; febres fugat atque venenum,
 Et purgat stomachum, lumen quoque reddit acutum.

Transcripta autem ea sunt, partim ex Dioscoride libro tertio cap. 71. partim vero ex Avicenna l. 2. Cano. c. 281. Quo sane loco inter alia refert Avicenna, etiam Democritum existimasse, serpentes & vermes venenatos recentis fœniculi semines pastos senectam exuere, oculorumque aciem succo ejus reficere Neris initio, ubi latebris relictis in apricum prodierint. Unde intellectum est, hominum quoque caliginem præcipue eo relevari. Plura hac de re Nicander sub exordium Theriacon. Plin. lib. 8. c. 27. & lib. 19. c. 91. & lib. 30. c. 23. Macer. lib. 1. c. 16. & Mesves c. 1. de ægritudinibus oculorum. Attamen quum concoctioni aliquantulum renitatur, & exiguum praviq; succi alimentum corporibus exhibeat, non ut alimento, sed ut medicamento potius, fœniculo utendum est. Proinde aliis interim cibus ipsum vice condimenti, & ut eorum pravitatem corrigat, adhibemus. Quemadmodum enim petroselinum nonnunquam cum lactucis, ut earum humiditas & frigiditas contemperetur, sic etiam cum cucurbitis interdum aut rapis, ut pravitas earum minuatur, fœniculū decoquere simul & mādere cōsuevimus.

Animadversio.

TRes priores versus, quia erāt in manuscript. Codice huc adscripsimus, quibus quartum ^{Vis no-} ^{minis.} as-
suimus quod ad marathrum pertineret, ut ita ex
duobus capitibus unum efficeretur. Est vero μά-
ραθρον dictum ἀπὸ τοῦ μαρμαίνω, quod est marcesce-
re, quoniam ejus emarcidi & arentis plurimus sit
usus ad condituras. Actuarius & Simeon μάραθρον
vocant forsan à vocabulo μάλα, quod est validè &

E e iij

omnibus inferitur, inquit Plinius cap. 23. lib. 20. Notat Cæl. Rhodiginus lib. 6. cap. 12. fœniculum potius recensendum inter *σίμυλα* quã *φαρμακώδη*, hoc est inter ea qua in usu sunt quotidiano, quam inter ea qua medicamenta existunt. Dicuntur enim *σίμυλα* quæ domestica sunt, quibusque domi quotidie aut sæpius utimur, quales sunt fruges aliquæ & ex horto olera omnia, & ex sylvestribus nonnulla ut satis diffusè exponit Marcell. Virgilius ad Dioscorid. lib. 3. cap. 1. Nihilominus tamen inter *φαρμακώδη*, non ultimum locum fœniculum occupat. Primo enim adversus febres singulare habetur præsidium, earum enim nauseas, teste Dioscoride & ardores stomachi lenit cum frigida aqua potum. Cardanus l. 2. de tuend. sanit. c. 48. fœniculi radices coctas sub cineribus cum oleo, aceto & sale mandi à Principibus ægris in acetariis monet adversus febres, obstructions enim aperiunt, sudorem urinamque provocant, flatus discutunt, sed & febribus maxime quæ cum typo sunt, auxiliatur. Secundo, fœniculum præsentaneum dicitur esse venenorum alexipharmacum. Nam scorpionum & serpentium ictibus semine in vino potu medetur, rabidorum canum morsus concisa radice & ex melle emplatri modo imposita sanat, atque ut recentiores nonnulli observant, præ cæteris contra Mercurium, Cerussam, Arsenicum, & Auripigmentum egregie opitulatur. Petudius qui ophiaca scripsit, & Miction qui rhizotomumena, adversus serpentes nihil efficacius putavere fœniculo sylvestri. Nicauder in Theriacis scorpionum ictibus commendat, alii omnibus venenis, quo fit, ut ejus semen Theriacæ adhibeatur. Non omissendum quosdam existimare in fœniculo latere naturam veneni cujusdam tenuissimi & acerrimi, propter

Vfus in
Medi-
cina

442 DE CONSERVANDA

Nau-
sea.

quod aliis venenis naturali quidam antipathia seu discordia repugnet. Tertio expugnare stomachum narratur fœniculum blanda desiccatione, adstrictione, deterfione, proinde nauseas sedare ipsum dixit Diosc. non eas quas mare excitat, sed morbosas & febriles. Admonet tamen Matcellus Virgil. nauseas proprie dici tantum de iis quæ navigantibus accidunt, improprie autem ad alias referri; deinde significare primario vomendi inanes conatus, secundario vero ipsas vomitiones. Consule virum diligentem ad Diosc. lib. 3. cap. 75. Quarto oculis perhibetur admodum convenire, quod homini præsidium demonstrasse serpentem narrat Plinius lib. 8. cap. 28. & lib. 20. cap. 23. *Fœniculum*, inquit, *nobilis avere serpentes, gustatu ut diximus senectam exuendo oculorumque aciem succo ejus rescicando, unde intellectum est hominum quoque caliginem præcipue eo levare.* Eam ob rem arbitrantur nonnulli fœniculum eam esse herbam, quam Chaldæi idiomate gentilitio Bramhainach vocant, Græc *εμβρωπακλω* hoc est, *oculos hebetes juvantem.* Scholiast. Nicandri ad Theriaca idem quod Plinius observavit, τὰ ἔρπεντα, inquit, Ἐγυτικά ἐξίοντα ἐκ τῶν φωλεῶν ὀρμῆ ἐπὶ τὴν μάραθρον, διὰ τὸ ἀμβλωπαίην ἢ ἀποτρώγοντα, ἐξυδερκίσεια γίνεται, καὶ ὀξυπῆσεια, id est, *serpentes illico ac è latebris exeunt, festinant ad fœniculum caliginis discutienda gratia, ubi vero ipsum decerpserunt, sunt acutissimi & acerrimi visus.* Movere urinas observatur, quæcumque enim desiccant & calefaciunt, quæque tenuium sunt partium, aperiunt & attenuant, ea urinas provocant quemadmodum ostendit Galenus lib. simplicium. Denique fœniculum, & maxime ejus semen, flatus dissipat, & pellit,

proinde inter *carminativa* collocatur. Dicuntur autem *carminativa* quæ flatus discutunt, barbaro nec satis cognito nomine: Renodæus libro primo de mater. medica cap. 32. vel à Græco *καταίσιον*, id est discerpo & in minutas partes divido, vel à *carmino* quod est pectus, vel à *Cumino* quasi *cuminativa* dici potius debeant quam *carminativa*, vocabulum illud derivatum putat, quod nihil sit eorum quæ flatus discutunt, quod viribus eximius *cuminum* aget. Auctor de virtutibus cordis (quem Cardanus lib. 1. contrad. tract. 3. contrad. 16. credit esse filium Virgini non Avicennam) *carminativa* appellat *frangivra ventositas*, quibus inesse vult *caliditatem subtilem, complementem defectum caliditatis debilis dissolvere nequientis ventosam humiditatem in quam agit*. Græci *διαροπτικὰ ἢ πιδμάτων* vocant & singulari nomine *ἀφύσα φάρμακα*, apud Alex. Trallian. lib. 10. cap. 1. seu *ἀφύσα* apud Galen. 8. meth. cap. 5. Aetium lib. 10. c. 21. Paulum Æginetam lib. 3. cap. 41. & Actuarium lib. 5. meth. med. cap. 2. Aretæus autem libro primo de curatione acutorum cap. 2. & lib. 2. cap. 5. *φυσίων ἀγῶν*. Celsus lib. 2. cap. 26. *inflationes levantia* nuncupavit. Mirum autem videri potest, quod Dioscorides, Avicenna, Simeon, Galenus, Paulus, Oribasius, Aetius in describenda fœniculi historia facultatis istius dissipandi flatus omnino non meminerint, cum præcipuam hanc recentiores Medici laudem illi assignent, locumque tribuant inter femina calida vulgo dicta *communia*, quod communem habeant operationem, adeo ut indifferenter possit poni unum pro altero ut scribunt Monachi in censur. antidotar. Mesuæi distinct. 5. cap. 120. An dicendum cum nonnullis, *fœniculo illam*

444 DE CONSERVANDA

non inesse facultatem : tantumque abesse ut sit ἀφύσσι quin potius φυσώδες existat ? Sane ab esu fœniculi statim subsequuntur, vel ructus flatulenti, vel crepitus ; hoc animadvertentes Medici, existimarunt ejus ope pelli eos flatus, proindeque flatulentis omnibus rebus, ac præsertim medicaminibus torminosis velut correctivum & castigativum admiscuerunt. Sed fortasse alienum à ratione non fuisset, pensitativius examinare, num illi flatus fœniculi vitio excitarentur : ob indigestam quandam crudamque humiditatem qua perfusum est, quæ caloris nativi beneficio calefit, attenuatur, discinditur, expellitur, si pauca quantitate ingestum fuerit fœniculum : nam majori copia assumptum sic distendit interdum ventriculum, & totum abdomen flatu replet, ut discindi aliquatenus se sentiat, quod multis accidere observavi, præsertim qui viride adhuc & crudum fœniculum comederant. Quapropter non ita laudare possum eos qui fœniculum cum fenna admiscunt, sedandis torminibus : tantum enim abest ut ventos & dolores amoliat, quin è contra auget, & irritat sua caliditate, & flatulentia, dumque ructus è ventriculo excitat, gravem medicamenti odorem, & qualis fennæ inest, abominandum tam frequenter & acriter repræsentat, ut ad vomendum cogat. Qui frigida & humectantia velut correctiva fennæ adjungent, experientur minus molestam, longeque blandiorem purgationem quam si fœniculum adjunxerint. Sed hæc omitamus velut ad Therapeuticam pertinentia.

De Pulegio.

CAP. XXXVI.

Cum vino nigram choleram potata repellit.
Appositam veterem dicunt sedare podagram.

Macet
lib.2.
cap.4.

Duo hoc in loco Pulegii recensentur effectus:
 prior quidem quod atram bilem cum vino
 expurget, cujus rei testis etiam est Dioscorides
 lib.3. cap.32. Atram, inquit, bilem per alvum
 exigit.

Alter vero quod peculiari proprietate quadam
 antiquam curet podagram. Crassos enim visco-
 sosque humores, unde podagra generari pluri-
 mum solet, vehementer calefacit, concoquit,
 extenuat & amolitur. In tertio namque ordine
 calidum & siccum esse statuitur, quapropter po-
 dagris etiam per se subvenit impositum usque
 dum rubescat locus. Vi pollere corroborandi
 ex bona fragrantia ejus satis liquet, aperit quo-
 que, attrahit & consumit ratione tum essentia,
 tum qualitatum. Potum menstrua, secundas ac
 partus ejicit, pulmonis vitia ex melle & aloæ
 potum extrahit, convulsis auxiliatur, capitis do-
 lores impositum levat. Quin & olfactu capita
 tueri contra frigorum æstusque injuriam & à siti
 eximere traditur. Nauseas stomachique erosiones
 exposita permulcet. Bibitur in vino utilissime con-
 tra serpentium morsus, defectos animo recreat
 cum aceto naribus objectum. Siccatum præterea
 crematumque & in pulverem tritum gingivas
 confirmat. Illitum cum pollenta inflammationes

446 DE CONSERVANDA

omnes sedat. Cum cerato vermes extinguit, lienosis cum sale utiliter illinitur. Decoctum ejus ablutas pruriges mitigat : & eadem utilitate infidentibus fœminis prodest, inflationes, durities, & muliebrium locorum conversiones corrigens. Plura Dioscorides loco citato, Plinius libr. 20. capit. 14. Gal. libr. 6. cap. 93. de simpl. medicam facult. & Simeon Sethi in syntagmate.

Animadversio.

HOc olus Medici *Pulegium*, Tullius 2. de Pullegii nomen. *Pulcium*, Martialis libr. 12. epigr. 32. *Puleum*, Isidorus originum libr. 15. *Polecium* vocat, derivatione, ut habet Plinius cap. 14. libr. 20. sumpta ex eo quod *flos recentis incensus pulices necet odore*, vel quod multis usibus *polleat* ad vitam. Græcis dictum est γλήχων καὶ βλήχων; seu quod, ut aiunt Dioscorides & Plinius, *gustatum à pecore caprisque, balatum consitet*: seu quod ut Apuleio visum est capit. 91 de virtut. herbarum, *balantum animalium floris sui tempore pascuosa* sit herba; seu denique velut *monuit Pena*, quod *pulmonibus pituitam crassam, farctamque extundat*. Ea autem vulgaris cognitionis herba tantæ est utilitatis ac virtutis, ut inter alias appellationes παντογὰδῶ denominacionem fortita sit, quasi *omnibonam* dixeris & ad omnia efficacem. Ejus genera duo: *sativum & agreste, mas, & fœmista*, hæc flore purpureo, ille candido: unde quoque λευκαίβη hoc est *albifloris* nomen sumpsit, καὶ καλλιόβηος, quod *forina* sit conspicienda hoc est *candida*: λευχῆ enim

apud Græcos idem ac διαφανής, καὶ λαμπερός, καὶ εὐσωπῆτος, καὶ εὐειδής ex magno ethymologico. Diose.
 Cum vero inter obsoletas appellationes Pulegii emen-
 legeretur Califophis, seu Gallosophs nullo fen-
 datus.
 fu, emendandum duxi Calliophs apta admodum
 significatione, quod miror non animadvertisse
 Marcellum Virgilium. Vulgatum pulegium ho-
 die Regium, nominatur Gallis *poulliot royal*,
 vel ob præstantiam, vel ob antiquum usum in
 texendis ex eo coronis quæ sunt regiæ dignitatis
 ornamenta, *Dignior*, ait Plin. libr. cit. *è pule-*
gio corona vertigini, quam è rosis, cubiculis nostris
pronuntiata est, nam & capitis dolores imposita
creditur levare. Vatum autem eam coronam
 fuisse scripsit Platina libr. 3. de tuenda valetud.
 capit. de pulegio. Observavit quoque Carol.
 Paschalius libr. 1. coronarum capit. 4. ex Flo-
 rentino lib. 6. de re rust. cap. 14. coronam
 ex pulegio, aut calamintha, aut origano, ad
 colla vasorum circumpositam fuisse, ne mustum
 superfunderetur, & ut ipse loquitur *ὑπερλαίδη*:
 præterea mos fuit asservare pulegium in carna-
 riis ad multos annos in coronæ circulum nexum,
 quod notavit Plinius libr. 18. capit. 26. & lib.
 19. capit. 8. significavit Martial adducto epi-
 gram. ubi *pulei coronam quadrimam* vocat, quod
 quatuor annorum esset. Hujuscemodi pulegium
 in tectis ac carnariis ad fumum suspensum, Jan.
 Cornarius emblem. 31. ad Dioscor. monet ab
 Actio vocari tum *παλαιόν* hoc est *vetus & invete-*
ratum, tum *γληχρον εὐσωπῆτος*, id est *pulegium de*
superiore anno: quod autem fumo non est exsicca-
 tum, *ἀκαπνον*.

Temperies pulegii omnium sententia calida est ad tertium usque gradum; sicca quoque vehe-
 perics.;

448 DE VONSERVANDA

menter, consistentia vero tenuis, sicut potenter incidat & extenuet, acris quoque & subamara ut probat Galen. 6. simplic. Docet Averroes compositum esse pulegium ex ignea substantia cum aliquantula terrestri parte adusta. Ejus usus frequens olim ad condimenta; apud Bæotos præfertim, si credimus Aristophani in Acharnensium fabula, actu 4. in quo Bæotus se inter merces habere dicit, *quicquid boni Bæoti simpliciter habent, storeas, pulegium, origanum, vesbasculum, Anates, Phalarides, regulos, monedulas, colymbos, attagenas.*

Δι τί φέρεται, Βοι ὅς' αὖ ἀγαθα Βοιωτοῖς ἀπλῶς,
Οείρανον, γλαχῶ, ψάβης, θρυαλλίδας,
Τροχίλους, κολυμβος.

Mentit Columella libr. 12. de re rust. cap. ultimo moreti oxypori, seu oxygari, in cujus compositionem pulegium viride, aut etiam aridum ingrederetur. Potum quoque ex aqua fuisse frequenter post pomorum nimium usum tetigit Aristophanes in Irene. Petit enim Trygæus à Mercurio: *Censen, inquit, male esse tu mihi Rex Mercuri ex Opera congressu?* Mercur. respondet *Nequaquam; potionem pulegii si sumperit, ubi quidem allusio est ad vocabulum Opera quo horti fructus, & scortum designantur. Quærit de scorto Trygæus, respondet de fructibus Mercurius, innuitque ex esu fructuum nullum damnum sequuturum, si superbibatur ex aqua Pulegium. Hanc lucem obscurissimo loco prætendit Scholiastes his verbis: οἱ πολλοὶ ἐπιπρασιν ἐπιπρασιν ἐὰν κολυμβὰ βληχωνίαν πίνωσιν ἐβλάπτονται, βρέχοντες ἐν γλαχῶν ὀπιπρασιν, τοῖς γὰρ ἴσως τῆς ὀπιπρασιν βαρυσωμένους ἰσθμῶν φασὶν εἰ ἀποβρέξασιν γλαχῶν*

γλήχωνα εἰς ὕδαρ πίειν : ἰαδαὶ γὰρ ἔτω τοῖς καρδιῶν
 πότοις , qui multos fructus comedunt si portionem ex
 pulegio bibant , non læduntur , macerantes igitur
 pulegium superbibunt. Dicunt enim eos qui ex usis
 fructuum premi se sentiunt , convalescere si macera-
 tum pulegium ex aqua biberint : quippe cum eo potu
 stomachi dolores sanentur. Vix vero cum pulte
 pulegium convenire ostendit ille Sapiens apud
 Laertium , qui dissidentibus & seditionem mo-
 ventibus civibus suis in pulpitem progressus ni-
 hil omnino loquutus , verum pultem in medium
 afferens pulegio aspersam identidem ramulo com-
 miscuit , & è concione exivit. Quid autem hoc
 commento significaret ille , exponunt Marcel-
 lus Virg. ad Dioscoridem , & Musa Brassavol
 in examine simplicium. Quamvis autem Gale-
 nus lib. 2. de temperam. pulegium nutrimentum
 simul & medicamentum esse affirmet , testetur-
 que Isidorus apud Indos pipere pretiosius existi-
 matum , tamen : ut verum fatear , tenuissimi est
 aut etiam nullius alimenti. Certe apud nos ho-
 die admodum parvus est pulegii in cibis usus ; ac
 fortasse propter eximiam ejus caliditatem & sic-
 citatem noxius ; proinde Francis. de Verulamio
 in historia vitæ & mortis , cavendum præcipit à
 Satureia , Origano , Pulegio & omnibus qua
 ad palatum acra sunt , & incensiva. Illa enim,
 inquit , præstant spiritibus calorem non febrilem ,
 sed prædatorium. Conciliandæ fragrantiaæ cibis
 fatuis & insipidis , ejus momentum aspergi po-
 test thymi loco , serpilli aut salviæ : pari fru-
 ctu.

Porro Salernitani duos hic illi effectus tri-
 buunt quos ex Macro una cum primo hujus ca-
 pituli versu desumpserunt. Primus est nigræ cho-

450 DE CONSERVANDA

leræ evacuatio, alter podagricorum dolorum sedatio. Quod ad primum attinet, cum Macro & Salernitanis consentit Dioscorides, qui pulegium ἀγριν κατά κοιλίαν μέλαινα, *nigra per alvum ducere* scripsit, non ulla aliqua cœlesti facultate ac substantiali quam occultam vocant, sed manifesta; ob acrimoniam scilicet cujus supra meminimus. Brassavolus lib. de medicinis purgantibus pulegii periculum se fecisse narrat, tum in minutali exhibitum, tum ex nitro ac cinnamomo, tum etiam decoctum ex aceto & sale gemmeo, ex quoeducta sint quædam omnino nigra, quibus & pituita & ichores aliqui admisti fuerint: sed ægrè non egregie educere admittit, multoque imbecillius quam origanum. Vix autem crediderim initio podagræ appositum pulegium sedare dolores, cum excalefaciat, attrahatque potentissime in partem affectam, quod omnes præstant phoenigmi. In declinatione utilissime admoveri potest, tum ad discutiendas humoris impacti reliquias, tum ad robur parti conciliandum: hocque sensu intelligendus est locus Dioscoridis, scribentis illitum cum polenta pulegium inflammationem omnem lenire, & podagricis per se propeffe impositum dum rubescat locus: maturare ipsum atque coquere, discutere ac digerere ipsemet Dioscorides admonuit; quibus modis inflammationi auxiliari potest.

Non omittendum Pulegium brumalem esse herbam, quemadmodum nonnullæ sunt solstitiales quæ solstitii die florescunt: *floret enim ipso brumali die suspensa in tectis arentis herba pulegii*, ait Plinius libr. 2. cap. 41. & lib. 19. cap. 8. post Ciceronem primo de Divinatione. Quamvis

autem Brassavolus falsum id esse suo experimen-
to prodat, hoc tamen non esse impossibile, qui
ejus stirpis indolem noverit, facili negotio con-
cedet. Narrat Valerius Cordus ad capit. 30.
Dioscoridis libr. 1. *tantam & tam miram esse
huic planta germinandi facilitatem, ut etiam mi-
nutim concisa sataque proveniat ac germinet.* Est
ergo illi tam potens humidum primigenium, tam
efficax, tamque validum, ut exigua mole sa-
tum terræ blando complexu adjutum pullulet.
Hujus itaque humidi tenacis ac pinguis benefi-
cio, integrum ac vegetum diu perseverat pule-
gium, tardissimeque arefcit senescitve; nisi ex-
teriori superficie, quo demum fit ut hyemali tem-
pore circa brumam frigus ambiens calorem pu-
legii quo humidum illud pingue perfunditur,
cogens ac interius pellens, ipsum aliquatenus
augeat, promoveat, agitet: hic tum otiosus
esse cum non possit, facit id ad quod natum est,
trudit foras aliquid flori simile. Hinc miracu-
lum, de quo legendus etiam Aristoteles pro-
blem. 2. sect. 20. qui parum dissimilia à nostris
protulit. Expetitur olim fuisse in magicis riti-
bus testatur nomen *παιτυγας* quo ipsum Magi
appellabant, necnon & Plinius & Apuleius, qui
nonnullos ejus effectus Magicos proferunt. *Pu-
legium*, inquit Plinius libro vigesimo sexto ca-
pite nono, *jejunans qui legerit, si post se alliget,
inguinis dolores prohibet aut sedat cæptos.* Apu-
leius scribit eum qui *pulegii ramulos tres lana
involutos odorabit, ante accessionem tertiana libera-
tum iri*, quod ex Xenocrate desumptum fuit
apud Plin. lib. 20. cap. 14. Ob suavitatem &
ejus herbæ fragrantiam pulegium à Cicerone
lib. 16. epist. 23. ad Tyron. pro sermonis suavi-

452 DE CONSERVANDA
tate usurpatur. *Cras inquit, expecto Leptam: etenim ad cuius rutam pulegio mihi tui sermonis utendum est. Vide Turnebum aduers. libr. 8. capit. 5.*

De Ruta.

C A P. X X X V I I.

Nobilis est ruta, quia lumina reddit acuta:
Auxilio ruta vir lippe videbis acute.
 Macer
 l. i. c. *Cruda comesta recens oculos caligine purgat.*
 2. a. *Ruta viris minuit Venerem, mulieribus addit.*
Ruta facit castum, dat lumen, & ingerit astum;
Costa & ruta facit de pulicibus loca tuta.

QUatuor hic recensentur facultates Rutæ:
 Ac primo quidem, quod acutam reddat
 videndi aciem: commanducata enim, ut testis est
 Dioscorides lib. 3. cap. 44. & post eum Avicenna
 2. Canon. eap. 578. opitulatur oculis, qui hebetudinem sensere. Præstat idem & succus ejus
 cum succo fœniculi & melle inunctus. De hoc
 nonnihil quoque alias.

Secunda, quod coeundi desiderium in viris minuat, augeat vero in mulieribus. Nam quum ex tertio sit ordine excalefacientium & siccantium, flatus strenue discutit aboletque, & sic semen virile, quod tenue admodum & aerëum est, reficcat ac prorsum ne esse quidem permittit; ex quo sane Veneris appetitum in viris cohibet: Sed in mulieribus semen aquosum & frigidum calefacit, incidit & extenuat: quare eas ad coitum magis incipat.

Tertia, quod astutiam sive calliditatem, id est, apprehensionem & medii alicujus in subtili causa facilem inventionem usurpantibus conciliat. Calefactione enim ac reficcatione extenuantur & acuuntur spiritus, fovetur & illustratur ingenium.

Quarta, quod decoctum ipsius, si domus ea respergatur, pulices depellat. Eos enim, ut uno ore Medici testantur, acrimonia sua necat, & gravi odore fugat. Pamphilus apud Constantinum Cæsarem, libro 13. cap. 15. de Agricultura, longe plura adversus pulicum molestias remedia enumerat. Scrobem, inquit, facito, & rhododaphnas contusas in ipsum mittito, sicque omnes concurrent. Absinthium & cucumeris sylvestris radix aqua marina rigata ac respersa, pulices necant. Disperdit autem penitus Melanthium, aqua maceratum ac respersum: aut Conizæ coctæ decoctum irroratum. Disperdit eosdem similiter semen sinapeos & Rhododaphnes, ambo fervefacta, & in domo respersa. Calcem vivam cribrato, & postquam locum verreris, inspergito, indeque necabuntur. Idem continget ex amurca pavementis assiduo irroratis. Cyminum item sylvestre tritum ac aqua mixtum, & seminis cucumeris sylvestris drachmæ decem tritæ & in aquam demissæ, indeque domo respersæ, pulices crepare faciunt. Item chameleæ radix, & populi nigre folia tusa, & aqua macerata, & tribulus ex aqua coctæ. Pulices etiam muria acris respersa & aqua marina enecant. Quod si in media domo quis pelvim deponat, & circulum machæra penitus ferrea circumscribat, & reliquam domum, præterquam locum circumscriptum, cremore sta-

Pulices fugantia & necantia.

Aetius lib 13. cap. 45.

454 DE CONSERVANDA

phis agræ aut lauri foliorum tusotum conspergat, aut etiam muria aut aqua marina cocta, omnes pulices in pelvim congregabit. Fictile quoque vas defossum, ita ut labra æqualia pavimento habeat & adipe taurino oblitum, omnes pulices in sese congregabit, etiam eos qui adhuc in paleis delitescunt. Sub lecto parvulum scrobem facito, & in ipsum sanguinem caprinum mittito, congregabit eo pulices & ex aliis vestibibus ad se aliciet ac vocabit. Cæterum ex amphimallis & densissimis tapetibus, in quibus plurimi pulices delitescunt, eximi ac evocari possunt, si ficin urna aut dolio ipse sanguis caprinus deponatur. Haftenus ille. Avicenna 6. 4. Tract. 3. cap. 11. de fugatione pulicum hoc amplius addit: Quando inquit, domus colocynthidos infusione aspergitur, saliant pulices & fugiunt, & similiter ex decocto rubi. Referunt quidam, quod si lignum adipe erinacei oblinatur, eo pulices statim omnes concurrent. Fugantur quoque suffitu sulphuris. Est etiamnum herba quædam vulgaris notitiæ, Arabice dicta Chichuanu, id est, herba pulicum, quæ in civitate Chairi pulverizata in lecto circa dormientes ponitur, & ex odore illius inebriantur stupidique fiunt pulices, & non lædunt. Porro nihil æque disperdit pulices, ac graveolentia, velut ruta, mentha, mentastrum, & lupulus, præcipue tamen fimus & urina equi. Enecat & pulices seminis rapi decoctum inspersum. Quin & taurini cornu suffitu pulices fugari perhibentur. Fama est, inquit Dioscorides lib. 4. cap. 60. si psyllium virens domum importetur, non sine re in ea pulices gigni. Postremo vero nihil tam accommodum est comprehendendis pulicibus, quam

lecto imposita recens & candidissima lanugo zyli-
na. In ea namque congregati facillime capiuntur.
Plura Rhazes lib. 8. c. 8. ad Almanforem.

Animadversio.

Rutam denominatam vult Isidorus quod sit
ferventissima, vel à Græco nomine *ρυτή* quo
Iolaus antiquissimus Græcorum scriptor in Pello-
ponnesiacis suis rutam designabat, sic ut à Pello-
ponnesiorum *ρυτή*, latinum *ruta* deductum sit,
quam vocem reperire licet apud Nicandrum, in
Alexipharmacis & Theriacis, ejusque Scholia-
stem; neenon etiam apud Dioscorid. lib. 3. cap.
47. ubi vocari à nonnullis *πυγάνον*, ab aliis *ρυτή*
dicitur. Ethymon *πυγάνον* eleganter expressit Plu-
tarchus lib. 3. sympof. quæst. 2. *φασί δ' καὶ τὸ
πυγάνον ἀπὸ τῆς δυνάμεως ὀνομάσθαι, πυγῶσι γὰρ ἐνεόθητι
διὰ θερμότητα τὸ σπέρμα, καὶ ὅλος πολέμιόν ἔστι ταῖς
κνώσους.* *Rutam*, inquit, à facultate nomen acce-
pisse tradunt, siccitate enim quam vi caloris possidet,
semen cogit atque coagulat, penitusque uterum geren-
tibus inimica est. Ductum est ruta generum: fativæ,
seu hortensis, & sylvestris, seu montana fativæ
formâ simili, sed acriori substantia, & odore ve-
hementiori, adeoque etiam periculoso, ut inter-
dum vaporem olfacientis vultui afflet aut tangen-
tis manum inurat, qua si faciem attigeris crysi-
pelas aut scabies excitetur. Hortensis multo mi-
tior est ac temperatior, cum illa gradu quarto
calida & sicca sit; hæc secundo aut tertio. Opti-
ma & probatissima evadit ruta si secundum Theo-
phrastum libro quinto de causis plant. & Plutarch.
lib. quinte sympof. quæst. 9. seratur

Rutæ
nomen

Genera

Tem-
peries

F f iij

456 DE CONSERVANDA

in ficu, vel si solum ut Dioscorides, Plinius, & Palladius referunt, juxta ficum plantetur. Hujus rei causam refert Theophrastus in ficum, quæ & lacteo suo succo & calore suo rutæ alimoniam temperat. Plutarchus vult aut dulcedine ficus restingui virosam rutæ qualitatem, vel rutæ acrimoniam à ficu una cum alimento subtrahi. Aristoteles vero problem. 18. sect. 20. rutam inseri in ficum voluit, ut pulcherrima & optima proveniret: quod rutæ radix fomento teporeque indigeat; at ficus calida est; fumum quoque multum emittit; ex quo concludit duplici modo rutam à ficu juvari: primò, ratione coloris; altero, ratione humiditatis. Denique Anton. Saracenus scholiis ad Dioscoridem, causam ejus effectus regerit in amicitiam mutuam rutæ & ficus quæ sit ἀρρητος & inexplicabilis. Attamen meo judicio hujus rei ratio non ita abstrusa est & occulta, ut Saraceno videtur: hoc enim accidit quod ficus pro alimonia succum trahat è terra multiplicem, partim acerbum, partim acrem, partim dulcem partim quoque salsum: constat enim ficus partibus diversis diverso succo gaudentibus, arbor ipsa salsedine quadam ac etiam acrimonia prædita est, folia & novellæ ficus acerbitatis cujusdam participes sunt; fructus dulcissimi existunt: sugunt ergo radices arboris è terra succos nutriendis his variis partibus familiares & aptos: ex quo tandem sequitur ut vicina ficui ruta alimentum suum trahat magis depuratum defœcatumque, quo dum affatim fruitur, altior ac lætior exurgit, addo etiam suavior atque esui aptior; quod alimentum suum omni excremento destitutum melius excoquat, conficiat ac elaboret: Insuavitas enim & saporis & odoris à male coctis, indigestis

Opinio
nostra.

crudisque ac inæqualiter elaboratis partibus; suavitas vero ab edomitibus omnibus superfluitatibus æquabiliter excoctis succis, universisque partibus eximiè & perbellè confectis ac elaboratis provinit. Certum autem est melius confici & elaborari pura quam impura, defœcata quàm fœculenta, sincera quàm confusanea.

Diximus autem hortensem rutam calidam esse & siccam, vel secundo, vel tertio gradu: nec enim inter se Medici conveniunt: Galenus octavo simplic. Raul lib. 7. Oribasius lib. 1. synopsis. Aëtius lib. 1. Simeon in syntagm. calidam & siccam rutam dicunt ad tertium usque gradum; Nonnulli vero ad secundum tantum usque. Hanc difficultatem solvit ex Avicenna Michaël Savanarola tract. 2. cap. 6. de reb. non naturalib. Ait enim *recentem ac viridem rutam secundo excessu tantum calidam, resiccata vero & antiquam excessu tertio.* Usus rutæ in cibus, Priscis familiaris seu ad visum acuendum seu ad fascinum amolendum præsumerent. Antiqui pictores ad aciem oculorum rutam sæpius edebant, observante Plinio & Simeone. Theopompus Chius lib. 38. suæ historiæ narrat Heracleotas esu rutæ sibi cavisse à Clearcho Tyranno, qui plurimos veneno per insidias è medio sustulerat; præsidio enim rutæ nihil læduntur vel qui aconitum biberint, ait Athenæ. Deipnos. lib. 3. & Stephanus de urbibus. Præterea Erasmus centuria 4. chil. 4. observat ex Aristotele sumpturos olim cibum prius edisse rutam seu remedium adversus fascinum. Locus autem Aristot. est problem. 34. sect. 20. quo quæretur cur ruta fascinationis remedium esse dicatur. Quod autem ad nutrimentum à ruta supeditatum attinet, Gal. lib. de attenuante victus

Quo
fit ruta
tempe-
ramen-
to.

vsus in
cibus.

458 DE CONSERVANDA

rat. cap. 5. rutæ semen ex iis alimentis dicit esse, quæ adeo sunt fortia ut nihil à fortissimis medicamentis dissideant. Michaël Savanatola scribit se non ponere remotionem nocuenti à ruta inducti, *quia*, inquit, *non invenio nocumentum manifestum in ea, saltem dum accipitur in via cibi.* Cardanus lib. 2. de sanit. tuenda cap. 34. fativam rutam non adeo gustui ingratam profiteretur, cum eam inter alias herbas acetarium componentes universa Italia misceat. Addit vero se oleo & sale solam eam libentissime comedere solitum, gustuique gratissimam fuisse, licet eam deprehenderet amaram, adstringentis saporis & subacris. Ut ut sit, auctoritas peculiaris apud antiquos ei fuit. Invenio mustum *rutatum* populo datum à Cornelio Cethego in Consulatu collega Quinti Flamini comitiis peractis. Meminit & vini rututi Plinius & auctor rei rust. lib. 7. cap. 12. Unum autem est quod rutæ usum sequatur, sudorum fœditas & cujus rationem inquirat Aristoteles problem. 33. sect. 20. & problem. 13. sect. 2. & Theophrastus libello de sudoribus. Putat Aristoteles id accidere propter odoris gravitatem, quæ est in ruta: quæcumque autem talia sunt, humoribus sordidis hoc est excrementitiis & serosis quæ sudoris materia sunt, admixta, fœdum communi- re odorem possunt. Quis autem crediderit rutam furtivam provenire feliciter, sicut apes furtivas pessime; nec expedire ferro eam tangi? quis putaverit circumscrip- tam auro & argento, & ebore infraque talum alligatam profluvium mulieris sistere? Nemo sane nisi qui superstitionis herbarum virtutibus nimium credulus existit.

*νακω-
δία.*

Sudor
fœdus
à ruta.

Facul-
tates
rutæ.

In præcipuis autem medicaminibus ruta est, ait Plinius, sed ejus universas facultates & effectus

non inquirō : sufficiat eos quorum meminere Salernitani brevissime perstrinxisse. Primus est, visū acuere, & oculorum morbis auxiliari : ad quem usum commendatur & cibo potuve sumpta, & exterius admota. Cum pane vel nasturatio ingestam fuisse propter visum, Plinius retulit cap. 12. lib. 20. Multi vero succo ejus cum melle Attico inuncti discusserunt caliginem, vel cum lacte mulieris puerum enixæ. Existimavit tamen Pitagoras oculis noxiam esse, putavitque Rhazes oculos è sua sede dimovere, quod intelligendum est de ejus esu nimio, à quo incalescunt ita humores & spiritus ut acerrimam periculosamque oculorum inflammationem invehant : at moderato ejus usu inciduntur attenuanturque crassi & viscosi humores in ventriculo stagnantes, dissipanturque fumi oculorum caliginis causæ.

Alter rutæ effectus, est continentia, quam in viris excitare dicitur : cum enim calidissima sit, acris ferventisque naturæ, semen genitale exsiccet, deurit & cogit, unde illi nomen : id autem efficit maxime in viris biliosis & calidioris temperamenti ; nam venerem excitare potest in frigidioribus naturis, quibus semen aquosius est & ferosius, velut in pituitosis & mulieribus, quæ calidis medicamentis juvantur, quæque solent ex Philosopho avidius coitum æstate quam hyeme appetere. Deinde cum propensio in venerem excitetur à flatibus, certum est rutam cum sit *devis* propter colorem & siccitatem eximiam qua pollet, hujuscemodi propensione esse adversã.

Addo demum rutæ vim quandam esse *ναρκωτικὴν* ; sic ut gravissimos dolores & capitis, & ventris, & dentium leniat ac sopiat. Nec obstat quod amara

460 DE CONSERVANDA

fit & subactis, cum opium ipsum narcoticum amarum quoque fit & subacre: at proprium est narcoticorum, ut venere extinguant stupore spiritibus inducto.

Tertius effectus est, astutia seu calliditas, quam Græci *παισπύλα* vocant, quæ nihil aliud est quam dexteritas ingenii ad quidlibet agendum, tam enim in bonam, quam in malam partem sumitur hoc vocabulum, quamvis usus obtinuerit ut pro deteriori parte accipiatur. Longioris porro est otii examen hujus propositionis, quomodo scilicet medicamenta agant in animum, quave ratione possint vel mentis operationes perficere, aut interturbare, vel mores hominum fingere & immutare. Qui opus Galeni, an animi mores sequantur corporis temperiem intellexerit, is facile ex illa difficultate sese expediet, nec interpretatione nostra indigebit. Tanti tamen rutam non facio, ut ingenio natura rudes & stupidos, acutos & vafros efficere eam posse credam; cum hoc profus impossibile sit: sed cum occupatum est multis fumis ac vaporibus cerebrum, cum crassis viscidisque humoribus oppletum est, à quibus operationes intellectus vel interturbantur, vel seignius exercentur; tum usu rutæ, quæ incidit & attenuat crassos humores, vaporesque omnes resolvit, libertas operationum mentis promoveretur, cerebro vigor restituitur, spiritibusque animalibus puritas redditur, unde *παισπύλα*. Inesse autem rutæ vim cerebri depurandi, auctoritate multorum comprobatur. Dioscorides capitis doloribus subvenire, comitialibusque auxiliari prodidit: Ad crapulæ gravedines decoqui folia, & in cibo vel crudam vel coctam conditamve prodesse, narravit Plin. comitialibusque exhiberi.

Rutam contritam naribus & ori epilepticorum impositam, liberare ægros ac etiam perfectè sanare observat Michael Savanorola tract. 6. cap. 1. de ægritudinibus capitis: subditque hoc præsidium pro *secreto* tenendum, quod tamen omnibus propalandum sit ac revelandum, quoniam talia subticere videtur peccatum in Spiritum sanctum. Ex quibus verbis discent Chymistæ, Agyræ, Circulatores, Circumforanei, Arcanorum transcriptores, & quicumque se remedia secreta & arcana habere profitebuntur, pessimè se agere, non solum quia ut plurimum falsa pro veris, inepta pro sinceris, vana pro certis præsiidiis venditant, sed etiam quia quæcumque illa sint tandem, subticent & ægris, & Medicis dogmaticis, qui pro suspectis semper remedia illa ἀλόγηα aut ab ἀλόγοις hominibus suppeditata habent.

Postremum effectum, cum fusius in commentario expositus sit, pluribus non explico. Satius erit defensionem Hippocratis suscipere adversus Liliū Bisciolum lib. 18. horarum subfic. tom. 1. c. 16. quo loco *male sensisse Hippocratem* dicit quod rutam asseruerit lib. 2. de diætâ movere Urinam, cum Dioscorides ad reprimendam urinæ incontinentiam semen rutæ in pulverem tritum præscripserit. Primo enim non unius Hippocratis fuit illa assertio, sed Galeni, Pauli, Oribasii, Aetii, Avicennæ, A verrois, omnium denique Medicorum quorum singulas auctoritates afferre tædiosū nimis esset: contentus ero uno vel ipsius Dioscoridis testimonio qui ab Hippocratis mente non deflexit, scripsit enim cap. de ruta, ἀμρότερα δὲ καυσικά, θερμαντικά, ἐλκωτικά, ὀρητικά ἐμμύλιον ἀγώγα, *nitramque sativam & sylvestrem, ferventis esse*

Hippo-
crates
defen-
sus.

natura, calefacere, exulcerare urinas & menses tere:
 quæ verba ab Hippocrate non dissentire Dioscoridem ostendunt. Deinde vero advertere debebat Bisciola, inter se contraria non esse, movere urinas, & urinæ incontinentiam auferre, sed movere & suppressere urinas esse invicem adversa: potest enim aliquod medicamentum simul & semel movere urinas & urinæ incontinentiam auferre, sed non potest simul & semel movere & suppressere urinas, licet quædam habeamus præsidia ut rheum barbarum quod simul & semel alvum moveat & adstringat. Hoc ut intelligat Bisciola, cogitatione repetat omnia pene medicamenta diversis & contrariis partibus constare, ac continuo etiam diversis contrariisque facultatibus pollere, quod longiori expositione non indiget: deinde revocet in mentem urinæ incontinentiam posse esse simul cum profluvio urinæ copioso, quod cernere licet in diabete; quo in affectu magnâ copiâ egeritur urina, nec ulla ratione ab ægro retineri potest. Sic *επιτιμια* Græcis dicuntur, qui sæpe mingunt vitio vesicæ resolutæ, quo fit ut præter voluntatem diu noctuque urinas fundant. Nonnulli stragulas nocte permingunt, ut senes propter siccitatem, & pueri propter laxitatem & mollitiem; in quibus nemo negaverit urinæ incontinentiam adesse. His positis eritne absurdum dicere semen rutæ movere urinam, & urinæ incontinentiam auferre? Minime gentium. In pueris exempli gratia qui propter laxitatem & mollitiem partium *αυεγδισ*, ut loquitur Dioscorides, nonne rutæ semen frixum propter vim desiccandi & modicè adstringendi exhiberi consulto potest laxitati & mollitiei partium emendandæ? In resoluta quoque ob frigus vesica nonne idem semen ob facultatem cale-

faciendi tuto præscribi potest ad urinæ incontinentiam, simulque ad urinæ profluvium, cujus aliqua suppressio fiebat ob resolutam vesicæ attracticem? Sed nimius ero si omnia exempla atque rationes congerere voluerim, sufficiant hæc ad tuendam atque sustinendam Hippocratis auctoritatem ac dignitatem, quem Imperator Justinianus *divinum* vocavit, quique Macrobii elogio, *nec fallere nec falli unquam potuit*. De ruta prodigiôsæ magnitudinis quæ à nulla ficu vel celsitudine vel magnitudine vincebatur, legendus Josephus lib. 7. de bello Judaicò cap. 25.

De Salvia.

C A P. XXXVIII.

CUr moriatur homo cui Salvia crescit in horto?

Contra vim mortis non est medicamen in hortis.

Salvia confortat nervos manuumque tremorem,

Tollit, & ejus ope febris acuta fugit.

Salvia, castoreumque, lavendula, primula veris,

Nasturi, Athanas; hæc sanant paralytica membra,

Salvia salvatrix natura conciliatrix.

Permagnam esse utilitatem Saliæ hoc loco traditur. Ac primo quidem versu per modum dubii quæritur quâ fiat ut homo moriatur cui Salvia crescit in horro? Ad quod ita respondetur secundo versu: Quanquam Medicina in hortis reperiatur, quæ corporis putrefactioni resistat humiditatemque custodiat naturalem, ne citius quam par esset, dissipetur;

464 DE CONSERVANDA

nulla tamen invenitur, quæ moriendi necessitatem è medio tollat. Et hoc est, quod Avicenna 31. cap. singulari ait. Ars quidem sanitatis tuendæ nos à morte securos non facit, neque corpus à foris incidentibus nocementis mu-

Gal. 1. nit, neque unumquodque corpus ad ultimam
c 17. de vitæ longitudinem, quæ est secundum hominem
sanit. absolute perducit: Sed de duabus rebus securita-
tuend. tem præbet: putrefactionem enim penitus excludit, & humiditatem defendit naturalem, ne justo citius resolvatur.

Secundo loco, tres referuntur Salviæ effectus: ac primo quidem quod nervos roboret. Siquidem manifeste calefacit, & leniter adstringit, humorum igitur copiam, qua nervi impediti relaxabantur, exsiccat, refrigeratosque recalefacit. Deinde quod manuum tremorem tollat. Nam quicquid nervos roborat ac excalefacit, tremorem etiam tollit. Tremor enim ex nervorum imbecillitate & frigiditate potissimum accidit. Atque hanc sane ob causam senes nonnulli & anus decrepitæ cibis ac potibus suis folia Salviæ imponere solent. Tertio, quod acutam removeat febrem: cujus hanc adsignaveris causam, nempe quod humores exsiccat, adeoque putrefactionem, quam acuta febris magna ex parte comitatur, impediat. Porro Salvia temperamento est evidentiter excalefaciente & exsiccante, atque eam ob rem per se in victus salubris ratione non temere usurpanda. Attamen cum nervos excellenter roboret, dupliciter ea homines in sanitatis tutela uti consueverunt. Aut enim inde parant ἐμβλιμματα, id est intinctus, quemadmodum ostendimus supra capite 22. appetentiam ita revocantes ei, cui ventriculus

culus crudis , inconcoctis ac pravis humoribus refertus fuerit. Aut vinum ex ea etiam conficiunt , Salviatum ipsis appellatum , quod in mensæ principio potissimum expetitur. Hoc cum sibi qualitatem quandam à Salvia calidam simul ac adstringentem , aromaticamque & exsiccantem adsiscat , tremulis , paralyticis , & epilepticis mire conferre putandum est : præsertim si post purgationem epoto medicamento modice sumatur. Quin & ventriculum , cerebrum , nervos ac reliquas quoque corporis partes præ humiditate laxas exsiccac ac roborat , idque per hyemem maximè. Valet contra renum , vesicæ & laterum dolores , rejectiones sanguinis , tussim , rupta & vulsa. Difficili urinæ auxiliatur , & suppressos menses proritat , sed immoderatus : quo circa gravidis non nisi cum timore exhibendum est , quippe quod partus facile enecet , & abortus faciat. Vaporosum est admodum , facilèque caput ferit , & cito inebriat : quare caput debile habentibus , quibusque plurimum molestiæ catharrhus exhibet , ab ipso in roborando ventriculo cavendum est : ne dum uni parti auxilium quærunt , reliquas offendant. Imo vero nec alias immoderatus eo utendum est , neque ad depellendam sitim , neque ad deferendum permiscendumve cibum : quod universum ita cibum ad extremam plane caliditatem ac siccitatem perduceret. Primum enim perse calidum & siccum est vinum , deinde vero & Salvia sat strenue excalefacit , desiccâtque & tenuium est partium : quare quod inde fit vinum , ad immodicam haud dubie caliditatem ac siccitatem inclinabit , atque ob id sanitatis tutelæ minus conveniet : ut quod ingestum ci-

Gg

466 DE CONSERVANDA

bum permutare atque ante perfectam concoctionem è ventriculo ac hepate ad cerebrum facile & nervos deferre, obstructionemque omnis putredinis matrem, in humano corpore excitare valeat. Plura de hoc Magninus c. 21. parti 3. Regiminis sanitatis & Joan. Michael Savanorala, in majori pract. 2. cap. 4. Rubri 15. Duplex porro Salvia passim in hortis spectatur: Una magnis, latis & asperis foliis. Altera vero foliis minoribus, contractioribus & lævioribus. Græci, quod ipsa verba retorrída semper & exsucca appareat, communi utramque appellatione nuncuparunt *ἐλελιτσαλον*, quod quasi in tabem, vel siccationem redacta videatur.

Theo-
phra-
stus l. 6.
c. 2.
hist
plant.

Salvia.

Tertio loco, sex enumerantur medicamenta simplicia *παρὰλυσι* curandæ accommodatissima; nempe Salvia, Castorium, Lavendula, Primula, veris, Nasturtium & Athanasia. Hæc namque omnia proprietate quadam membra paralytica curant ac sanant. De Salvia quidem ex modo dictis satis constat, quippe quæ genuina caliditate & siccitate sua pituitosum humorem, quo nervi obstructi resolvebantur, facile consumat, adeoque nervis ipsis robur addat. Castorium calefacit, siccaturque cum extenuandi viribus eximiiis, quibus præter alias actiones, etiam nervorum, qui ex copia humorum male habent, affectibus, nempe tremori, stupori, convulsioni & paralyfi congruit, & refrigeratos facile recalefacit, & extrinsecus applicatum, & potui datum: idque ita, ut nullam aliam offendat particulam; etiam si mediocriter febris affligat, quemadmodum in veteris & cataphoris: sed & mensibus retentis proficit, & secundas expellit. Juvat etiam, si quis suffitum ejus in prunis im-

Casto-
rium.

positi inspiratione hauriat, maxime ad affectus in pulmone aut capite consistentes. Frigidæ quoque surditati, & auribus ob crassos flatulentosque spiritus dolentibus præclare opitulatur, ad lentis magnitudinem cum oleo nardino infusum. Oleum præterea castorii non minus contra frigidos nervorum & juncturarum affectus omnes valet, quam Castorium ipsum, præsertim si post materiæ evacuationem applicetur: residuum enim consumit, nervos roborat, paralyfi, convulsioni, ac tetano medetur, & acerrimos rigores, & frigora februm, si spina dorsi eo liniatur sedat. Porro Castorium testiculus est animalis ancipitis vitæ, quod *καστωριον* à Græcis, à Latinis Fiber appellatur. De quo Dioscorides libro 3. cap. 21. Plinius libro 8. cap. 30. & lib. 32. cap. 33. Galenus lib. 11. cap. 11. de simp. med. facult. Aetius lib. 2. c. 177. Paulus lib. 7. Avicenna 2. Can. cap. 125. Lavendula excalescit & exsiccat ordine secundo completo, vel tertio inchoante, viribus à nardo Celtica non longe recedentibus. Conferat omnibus cerebri ægritudinibus à frigido provenienti; convulsis, resolutisque auxiliatur: ventriculum roborat, & jecur ab infarctu liberat: quin & obstructos lienes juvat: uterum calefacit, & menses & secundas educit. Primula veris calida est & sicca, nervos roborat, convulsioni, tremori, apoplexiæ, paralyfi, cæterisque nervorum atque articulorum vitis frigidis & humidis auxiliatur: atque inde arthritica etiam à nonnullis & herba paralyfis appellatur. Primula veris autem dicitur, quod scilicet Vere inchoante mox erumpat. Per Nasturtium Sisymbrium aquaticum hic intelligitur, quod riguis gaudet & in fontium rivis discurrentibus comite Sio nasci-

Lamendula.

Primula veris

Nasturtium,

468 DE CONSERVANDA

tur, foliis primo exortu rotundis, quum vero adoleverint erucæ modo dissectis, odore ac sapore sativo nasturtio proximis, atque ob id καρδαμύνη à nonnullis, id est nasturtium, nominatur. Ea herba cum sicca est, tertii est ordinis excalefacientium & desiccantium: cum humida & viridis, secundi: crassos & pituitosos humores extenuat, incidit, & resolvit: qua ratione nervos à phlegmate purgat, paralyfisque causam aufert. Atque hic sane præcipiunt Medici, ut in quadragenaria illa Ecclesiæ abstinencia, propter phlegmaticos cibos, qui per id tempus mandi solent, Nasturtia quoque subinde exhibeantur. Athanasia Tanacetum etiam vocatur. Ea Parthenii species quedam existit, purgandique phlegmatis facultate prædita est: nervos caliditate sua exsiccat. Sive foris imposita, sive intro in corpus assumpta, lumbricos & materiam unde illi generantur, ex ventre pellit. Plurimum igitur Galli primis sanctum post Pascha diebus Athanasia cum ovis frixa ad phlegmatis per jejunium quadragenarium ex esu piscium collecti educationem utuntur, ne scilicet inde lumbrici in corporibus aptis ac præparatis generentur. Recentiores etiam utuntur ad ventriculi & alvi flatu discutiendos: item ad frangendos renum calculos & ad ciendam urinam. Ultimo tandem versu traditur, Salviam sic dici, quod ad multa sit salutaris, præcipuè ad fecunditatem.

Animadversio.

PRiores duo hujus capituli versus nobis occasionem præbent inquirendi, num dari possint

quædam alimenta vel medicamenta quæ non tantum retardare mortem, sed etiam omnino prohibere possint: secundo vero an inter præsidia illa numerari debeat Salvia. Quod ad primum attinet, nonnulli reperti sunt qui immortalitatem homini conciliari posse crederent ope quorundam medicamentorum; sed & tam rara esse & occulta, ut mirum non sit si vix unus aut alter eorum beneficio uti potuerit. Etenim si ea est naturæ in hominem beneficentia, ut quædam produxerit corpori humano adversus externas omnes injurias, & adversus telorum & gladiatorum aciem muniendo atque conservando: nonne liberalis quoque & munifica, est in elargiendis præsiidiis quæ idem corpus ab internis injuriis, mutationibusque tueantur? Nemo autem est qui nesciat apud Homerum, & Ovidium, Achillem, & Cycnum invulnerabiles fuisse, non (ut volunt) deorum falorum ope, sed medicamentorum quorundam beneficio. Tithonum quoque memorant auroræ succo perfusum immortalitatem consecutum fuisse. Glaucus vero Piscator esu cujusdam herbæ cujus tactu pisces revixerant, in Deum mutatus est; hoc est immortalis est factus. Hesiodus deos suos Ambrosiæ & nectaris usu morti obnoxios non reddi prodidit, insigni quidem mendacio, quo tamen voluere veteres designare in arcanis naturæ atque Thesauris esse pretiosa quædam medicamenta, quibus si quis uteretur, non mortem solum retardare, sed vitare etiam omnino posset. Ac ne solis Poëtarum fabulis duci nos quis suspicetur, proferre in medium possum Chymistarum quorundam opinionem, qui non tantum vitam prorogare suis extractis jactitant, sed mortuos artificio chymico ad vitam revocare posse audacter gloriantur, adeo

An immortalitas dari possit.

G g iij

470 DE CONSERVANDA

ut eorum nonnulli reperti sint, qui ut juvenescerent, se frustatim per ministros suos discerpi ac dilaniari, vitreo vase includi, equino fimo per quadraginta dies obrui, cum nonnullis medicamentis imperaverint, quemadmodum de quodam Marchione Hispano à quibusdam commemoratur. Joan. Ernestus Burgravius in Achille suo panoplo redivivo, ejuscemodi armorum fabricationem commentus est, quæ nulla vi penetrari possint, sed equitem præstent invulnerabilem; talemque insuper & portionem & alimoniam equo bellico præparat, ut multos dies sine cibo transigat, plurima milliaria uno die indefesso cursu absolvat. Trigaltius in historia Chinenfium apud eos invaluisse hanc opinionem narrat, ut artem esse profiteantur, qua se immortales præstare valeant: proinde nonnulli apud eos diligenter eam artem excolunt, suamque industriam accommodant Principibus viris ut eos immunes à morte efficiant. Et verò cum vita quadraginta annorum, & centum annorum vita inter se tamen distinguantur secundum magis & minus; ac Medicina suppeditet homini artificium producendæ vitæ ad annos usque quadraginta; certissimum est eam posse quædam quoque præsidia subministrare vitæ ad annos centum protrahendæ: Quod si possit ad centum annos, poterit ad ducentos, imo ad mille, & plus ultra, cum differentia illa non sit nisi secundum magis & minus. Præterea syncope & apoplexia non distingui videntur à morte, nisi solo tempore, est enim syncope mors momentanea, mors vero syncope diuturna: at habentur præsidia prohibendæ syncopes, & cum incidit, removendæ; erunt igitur etiam remedia impediendæ mortis,

atque tollendæ. Denique Averroes primo de ortu & interitu comm. 38. scribit Alex. Aphrodisiensem existimasse in corpore humano quamdam esse materiæ partem non existentem in continuo fluxu, sed eodem statu permanentem: quod ex vulneribus inflictis in puerili ætate colligere est, quæ ad interitum & ultra perseverant. Ea ergo materia si eodem semper modo foveatur, si convenienti præsidio semper recreetur vitam incolumem semper præstabit & immunem à morte. Quæ Joa. Grammatici quoque fuit sententia, ut explicat Nicolaus Cigninius quæstione Theologica utrum Adam esset immortalis. Sed ne in cumulandis & rationibus & exemplis veterum ac recentiorum longior fiam; dico compendio arborem vitæ quæ in medio Paradisi voluptatis à Deo plantata est, eam habuisse virtutem non supernaturalem ac miraculosam, sed naturalem ac physicam, non solum antè sed etiam post Adami peccatum, tribuendi ac largiendi immortalitatem iis qui ejus fructus comedissent: immortalitatem dico non simplicem aut absolutam, sed conditionalem ac limitatam; adeo ut arbor illa posset, exempli gratia ad mille annos vitam incolumem protrahere, post quos vita defecisset nisi de novo degustata fuisset, tum enim adhuc ad mille annos vita conservabatur; & sic deinceps unde non sequutura fuisset mors nisi quis ab ejus arboris esu abstinuisset. Quæ certe doctrina non est omnium Theologorum, sed saniorum atque probatissimorum. Barcephas enim lib. de Paradiso Terrestri cap. 20. & Eugubinus in Cosinopœia, eam arborem volunt symbolum tantum fuisse immortalitatis. Rupertus, S. Irenæus, Hilarius, Chrysofostomus, Epiph-

Arbor
vitæ.

nus, & inter recentiores Bellarminus, gustatam semel arborem absolutam immortalitatem concedere censuerunt. Sed D. Thomas 1. parte, quæst. 97. art. 4. aliter definit, dixit enim semel sumptam arborem præservare tantum potuisse ad determinatum quoddam tempus; quo finito, vel moriendum erat, vel denuo de illa arbore sumendum; ac præterea non potuisse prohibere mortem quæ ab extrinseco puta ab ictu, casu, gladio adveniret, sed eam tantum quæ ab intrinseco accederet, quæ nostra fuit propositio, quam insuper tenuere D. August. lib. 14. de Civit. Dei cap. 26. Lyranus, Cajetanus, Lombardus, Toftatus, Gregorius de Valentia, & alii. Quod autem vis illa esset naturalis, non supernaturalis, quod etiam ante & post Adami lapsum vigeret, ita luculenter expositum fuit ex variis Theologorum auctoritatibus à Pererio lib. 3. in Genesim, & novissimè à Thoma Malvenda opere de paradiso voluptatis, ut facem quæram meridie accendere, si aliquid velim viris diligentissimis superaddere. Quare amplius nihil addo præter hoc argumentum: Si lignum vitæ vim habuit naturalem concedendi Immortalitatem, asserendum est in rerum natura posse dari aliquod præsidium adversus mortem: Atqui verissimum est lignum illud vim illam habuisse; Verissimum ergo quoque est dari posse in rerum natura præsidium aliquod adversus mortem. Ubi autem sit illud præsidium & unde desumi possit, an ex lapidibus, plantis vel animalibus, nemini notum est; si quod nonnulli asserunt veritati non repugnat, quod est lignum vitæ esse in rerum natura, & quidem vel Thuiam, vel Musam arborem, certum ex ea

arbore repetendum. Enimvero hæc sunt quæ adduci solent ad probandum dari posse aliquod medicamentum morti devitandæ : quæ tamen ad examen revocata , ita vana sunt & inania , ut auctores pudere debeat tam futilis argumentationis. Quod enim attinet ad ea quæ ex poëtis proferuntur , sese vel ipsa destruunt cum invulnerabiles illos viros tandem occisos fateantur ; ceteros vero alios pro diis falso habitos , interiisse constet. Chymistarum autem artificia illa , delirantium somnia sunt , Imo vero detestanda deliria cum se ipsos non solum ludibrio , sed infami letho exponant è quo nemo adhuc redi-vivus illuxit. Ernesti Achilles *πύρρος* vere est *πυρρὸς* lymphaticus & nugarum plenus , cum omnia vanis superstitionibus & observationibus magicis aspersa sint. Quod apud nos Chymistæ pollicentur , id apud Chineses immortalitatis illi artifices turpi & infami successu , cum nemo eorum qui artem immortalitatis profitentur alios vitæ diuturnitate excedat. Miror autem prioris argumenti artificium quo à minori concludit ad majus , cum è contra à majori ad minus arguere deberet. Non est enim necessarium ut quis vivat ad mille annos , quod ad sexaginta vivere possit , cum nec necessarium sit ut quis in ventriculo conficiat centum panes , quod unum aut alterum conficiat , quia à minori virtute ad majorem nunquam valuit consequentia. Alterum argumentum validius non est , supponit enim syncopem esse mortem cum sit potius mortis imago. A syncope liberamur quia non datur separatio animæ à corpore , à morte nemo redit quia facta est illa separatio. Falso attribui Alexandro Aphrodis. opinionem

474 DE CONSERVANDA

illam ex Avetroe allatam, pluribus ostendit Cigninius eamque variis rationibus oppugnat & expugnat citato opere. Plus difficultatis videtur inesse in exemplo de arbore vitæ adducto, id enim totum verum fatemur, & extitisse olim illud præsidium libenter admittimus, cum Adam in statu innocentiae creatus fuit: in quo si perseverasset, usu ejus arboris munitus fuisset adversus omnia senectutis tædia, donec ad meliorem vitam fuisset assumptus. At post lapsum visum est Deo hoc illi præsidium adimere, ne coeretur in perpetua miseria & hujus vitæ calamitate permanere: ideo unà cum paradiso terrestri arbor illa è medio sublata est, quæ sola suæ speciei fuit, nec amplius in rerum natura existit. Unde concludere licet cum Salernitanis, nullum jam extare contra vim mortis præsidium. De his consule prædictos auctores ac Martinum Delrio disquisit. Magic, libr. 2. quæst. 23.

Salviæ
vires &
nomen.

Venio ad alteram propositionem, cui non erit difficile satisfacere, definita & explicata priori. Minimè enim dubitandum est *Salviæ* non inesse vim adversus mortem cum nullum extare tale præsidium in rerum natura constituerimus. Et quidem ante Salernitanos nemo tam impense *Salviam* laudavit, nec unde tanta illi accesserit gloria, augurari possum, nisi ejus nominis habitam fuisse à Salernitanis rationem concedamus: quod colligi potest ex ultimo versu ubi eam *Salvatricem* quasi à *Salvando* dicta sit, appellarunt; Humelbergius enim comment. ad Apuleium sic vocatam innuit à *Salvando*, vel quod oculorum claritati & visui proficit, vel quod cordi auxilietur. Unde quoque ab aliis

appellatam *Corsalvium* dixit. Agrippa apud Aëtium eam *sacram herbam* vocat, quod pręgnantibus mulieribus cum fluida & laxa sunt, sit salutaris. Continet enim conceptum, vitalemque reddit, si succi ejus heminam cum modico sale, quarto postquam à viri concubitu abstinerit die, mulier potaverit, deinde viro miscetur, proculdubio concipiet. Aiunt etiam in quodam Ægypti loco post sævas pestilentias, ab his qui supersunt ad eum bibendum succum mulieres cogi, plurimosque inde produci fœtus, quam ob causam inducti fortasse sunt Salernitani ad eam *Natura conciliatricem* denominandam. Nihilominus alii non à *salvando*, sed à *salivando* Salviam deducunt, quod ore contenta *salivam* moveat, alii vero à *Sale*, tum quod loco salis ad ciborum conservationem esse potest, tum quod ejus usus in falsamentis optimis habetur. Gręcis *ἐλελίσσακος* dicta, quod re-torrída semper, exsucca & ob syderationem emarcida videatur, est enim *ἐλαλίσειν* contrahere, inflectere, & *σπάκος* seu *σπάκελος* syderatio, malum in plantis. Pena mavult sic vocatam à medendis spha celo emorientibus partibus, quibus propter benignitatem temperamenti calorem nativum revocat. Ab Apuleio cognominatur etiam *Becion*, & *Crosmis*, *Becion* quidem vel à candore foliorum quem habet cum tussilaginé similem, vel quod tussientibus auxilietur: *Crosmis* vero quasi crassos, à fimbriatis foliis & exolete attritæque vestis modo asperis. Duo ejus genera à Theophrasto recensentur: Sativum unum quod *ἐλελίσσακον* vocat, alterum agreste quod *σπάκελον* nos aliam agnoscimus majorem Gallis *grande sauge*; aliam minorem, seu nobilem, vulgò *saugé*.

Gene-
ra

Salvia,

476 DE CONSERVANDA

franche & sauge menue, quæ σφάκελος est Theophrasti.

Temperamentum.

Temperamento est evidenter calido-siccato, hoc est gradu secundo; licet Avicenna ex auctoritate Damasceni ad tertium usque gradum calidam constituat, quod intelligendum arbitror de antiqua & admodum reficcata Salvia. Est præterea odorata, amara, gustu leviter subastringenti, roborat, incidit, menses & urinas provocat, quodque admiratione dignum est, stupefacit. Scribit enim Plin. lib. 21. c. 26. eam partinacæ marinæ ictus sanare, *torporem obducente percusso loco*, sed & imposita cum vulnerum sanguinem cohibeat, pruritusque testium sedet decocta in vino, ac suffita menses immoderate fluentes & omne muliebri profluvium compescat, signum est torporis cujusdam inducendi facultatem illi inesse.

Ufus in cibis.

Frequens ejus est in cibis usus, non tam ut alimenti quam ut condimenti vicem gerat. Ejus interdum momentum jusculis condiendis immititur, hyemis maxime tempore cum olerum penuria est. Dicitur autem peculiare esse bubularum carniū condimentum, ea enim dum assantur, primò perfodiuntur, mox assatæ cum ea siccata, trita, aceto cocta eduntur, puto ut succus earum carniū atrabilaris incalescat, durioresque fibræ attenuentur. Audio enim adungi eam assatis alaudis; qua utilitate plane nescio. Sunt qui singulis diebus jejuniō stomacho ejus aliquot folia mandunt, vel vinum quo macerata sit hauriunt, roborando stomacho, defœcando sanguini, cerebro expurgando. In quo tamen duo observanda veniunt, i. ut ante esum sedulo layetur, propter serpentium & præci-

puè bufonum venenatam salivam, quam in eam despuunt, dum sub ejus umbra qua mirum in modum gaudent, stabulantur Ambros. Pareus libr. 20. capit. 24. historiam affert duorum mercatorum qui quod Salviam è proximo horto lectam in vinum mersissent, subita morte correpti sunt, *subterraneum foramen ad Salvia radicem inventum totum bufonibus differtum, qui instillata aqua tepida allecti fidem fecerunt, venenum à se in plantam illam & saliva & urina illatum fuisse.* Alterum est ex consilio Saveranarolæ desumptum tractatu 2. capit. 4. de reb. non naturalibus, is monet ut caveant sibi qui catarrhum patiuntur ab impositione Salviæ in vino, *propterea quod velociter inebriet; urde majus nocumentum sequi potest, quam juvamentum.*

Tantè vero est dignitatis in re medica Salvia, ut Nicander in Theriacis ἀλθιέντι ἐλείσθαλον vocaverit; hoc est, ut exponit Scholiastes, πὸν εἰς ὑγίαν λαμβανόμενον ὃ ἐστὶ διεσπαστικὸν, *medicam, & sanitati reparande accommodatam herbam.* Inter cæteros autem usus commendatur à Salernitanis adversus paralyfim & manuum tremorem. Certe in capitis affectionibus à frigida materia originem ducentibus admodum valet, adeout non pauci observante Cardano 2. de sanit. tuenda cap. 33. vertigine aut hemicrania, aut epilepsia, aut paralyfi laborantes ex continuo Salviæ usu præservati, imo & curati fuerunt, ante cibum à quatuor ad sex folia recentia ac tenera comedentes, & alii ejus decocto vinum diluentes sanitatem recuperarunt. Cætera prætermitto, tum quod ad Therapeuticam pertineant, tum quia copiose à commentatoribus explicata. Est qui-

478 DE CONSERVANDA

dem edule Nasturtium, sed de eo infra: quod Tanacetum frixis ovis immisceri dicatur, non probo, propter amarissimum & ingratisimum ejus herbæ saporem.

De Nasturtio.

C A P. XXXIX.

Macet
lib. I.
cap. II.

Illius succus crines retinere fluentes
Illitus adseritur, dentisque levare dolorem.
Lichenas succus purgat cum melle perunctus.

Hic agitur de hortis familiari herba Nasturtio, quod *καρδάμων* Græci vocant, quasi *καρπιδάμων*, quod caput tentet ac domet. Et referuntur tres ipsius facultates.

Prima, quod succus ejus sive stillatitius liquor, capiti illitus, aut potus etiam, capillorum defluvia sistat, præsertim si ex densatis infractisque meatibus orta fuerint. Crassos enim & pituitosos humores calefacit, incidit, & extenuat.

Secunda, quod dentium curet dolorem, præcipue si à frigida materia provenerit, eam enim Nasturtium discutit.

Tertia, quod succus ejus cum melle illitus lichenas, id est, impetigines, sive squamas cuti adherentes, abstergat. Nascuntur eæ ex phlegmate potissimum falso, sed Nasturtium intus assumptum omne phlegma pellit & expurgat: & mel quoque insigniter abstergit. Nasturtii semen adurentis, seu causticæ facultatis participes est, sicut sinapi. Proinde coxendicis &

capitis dolores, atque adeo quicquid aliud rubrificationem postulat, eo perinde atque synapi excalescunt. Miscetur quoque remediis quæ exhibentur asthmaticis, quippe quod crassos succos valenter incidere valeat, velut & sinapi: nam per omnia ei simile est. Stomacho adversatur, alvum turbat, ventris lumbricos pellit, lienem imminuit, partus exanimat, menses ciet, & Venerem stimulat. Illitum cum melle lienem extenuat, favos expurgat. Serpentium venenis potum resistit, atque eos suffitu fugat. Carbunculos ad suppurationem perducit, & rumpit; Coxendicibus cum polenta commodè ex aceto illinitur; tumores inflammationesque discutit. Furunculos cum muria illitum ad suppurationem ducit. Vomitum flavæ bilis citat, eandemque per inferna seducit. Tradunt nonnulli Nasturtium vim vigoremque animi suscitare, ac proinde eos qui ipsum esitaverint ingenio ac mente promptiores fieri. Lege Plinium libro 19. capit. 8. Erasmi Chilides in Proverbio; ἔδος καρδαμου. Porro & herba arefacta similem femini vim possidet, humida vero & viridis propter aqueæ humiditatis admisionem multo femine inferior est, adeoque tunc mordacitas ejus moderata est, ut cum pane ea uti liceat, seu obsonio. Plura Dioscorides libr. 2. capit. 14. Plinius lib. 20. capit. 13. Galen. libr. 7. capit. 8. de simpl. medicam. facultat. Simeon Sethi in syntagm. & Avicen. 2. Canon. c. 509.

*Animadversio.*No-
men.

NOtissima plebi herba *Nasturtium*, à narium tormento dicta, quod instar synapi acrimoniæ vehementia, os naresque vellicet. Inde quoque Græcum nomen καρδάμων, qui enim aliquid acrius comedunt nares rugare, seu conivendo contrahere assolent. Quæque trahunt acri vultus Nasturtia morsu, inquit Virgilius in Moreto. Hinc deductum volunt ἄρα τὸ κόρας ὕειν, quod pupillas coeuntibus oculorum palpebris abscondat, unde καρδάμηθεν conivere. Alii malunt καρδάμων vocatum quasi καρδάμων hoc est κάρη δάμων quod carni tenet ac domet. Cæteri denique ἀπὸ τῆς καρδίας derivant, est enim & utile cordi & animi torporem exacuens, cujus sedes ex Peripateticorum sententia fuit cor. Quod vero animum exacuat, testatur proverbium ἔδης καρδάμα εδε *Nasturtium* in eos dictum, qui ignavi, hebetes & stupidi existunt, quasi esu cardami vigor animi suscitetur. Gallis dicitur *Cresson Alenois*, quia perenni sobole, mediis etiam brumæ rigoribus crescit, tum quia alit & in usus cibarios venit.

Tem-
peries.

Nasturtii sativi, (quid enim alias differentias recenseam?) temperamentum admodum calidum est, & siccum; proinde nonnulli ipsum quarto gradu reponunt, alii tertio, quod verisimilius est, alias commode edi non posset, etiam cum pane; quo cum datur pro obsonio, quod audiendum de humida ac viridi herba, quæ propter aquæ humiditatis admistionem, acrimoniæ est

est levioris, incidentis præterea est facultatis, substantiæ stomacho adversæ, alvumque perturbantis: menses quoque ciere dicitur, & ut notatum est, ἰσχύπερον πῶς διάγουσιν ἐμποιεῖν, mentem exci-
cere. Scholiastes Nicandri ejus virtutes sic exponit
καρδᾶμον, δριμύ, καὶ πικρὸν, καὶ πυρῶδες, δὴ καὶ χιῶσας
ἀποσμηχέι, λέπρας ἐκτείβει, ἀθροῦσας ῥήσσει, ἐμβλύσας
κατάρχει, πρὸς σωμασίαν ἐπάγει, τὸ νέβρον τῆς δριμύτητος
κινῶσα; *Nasturtium*, inquit, *acre, mordax, igneum*;
propterea lichenas exterit, lepras abradit, anthraces
tumpit, menses movet, ad coitum invitat, virile mem- An ex-
bram calore suo excitans. Quæ postrema verba ex- citet
pendi sedulo debent, quod vis illa excitandi vene- vene-
rem in controversiam adducatur. Plin. enim lib. rem.
20. c. 13. *Nasturtium venerem inhibere scripsit,*
cui assentitur Florentinus Geopon. lib. 12. c. 27.
cardamum σωμασίας ἐφεκτικόν vocans, hoc est ve-
neris *compescenda vim habens*. Adde quod ab Ari-
stophane in *Δισμοφορέαζ*. Urinæ stillicidum dicitur
invehere. Ait Clifthenes ad Socratem: Multum
quidem tempus mingis tu, respōdet Socrates, pro-
fecto ὁ miser σεαγγυεῖω γὰρ ἔχτις ἐφαγον καρδᾶμον, *uri-*
na enim stillicidium patior, heri comedi Nasturtia,
ad quem locum Scholiastes ait: ἐπιχετικὸς καὶ ἐφεκ-
τικὸς ὑρῶνιτὰ καρδᾶμα καὶ πύσμάτων, *Nasturtia suppri-*
mere & cohibere urinas & sputa. Quapropter
fama est Perfas *Nasturtio* usos, quod apud ipsos
turpe esset ex Xenophonte libro primo de Cyri
Instit. palam mingere & mungere, & spuere,
quæ signa sunt *κακῆξίας*, quæque emendari me-
lius non possunt quam *Nasturtii* esu; ἔδεν δὲ βέλ-
τιον ἔσιν ἰαμα πρὸς τὸ ἀπύγειν ταύτων τῶν ἀμετείας
ἔρσιως πύσμάτων, καὶ ἀπεμυγμάτων ἢ τὸ καρδᾶμον. De-
nique apud eundem Comicum in nebulis, vis *Na-*
sturtio tribuitur attrahendi succum vicinarum
H h

482 DE CONSERVANDA

stirpium, earumque alimentum ita subtrahendi, ut emarcescant penitus & emoriantur, quod ex his Scholiastæ verbis deprehendes. *καρδαμα δὲ ἴδιον αὐτὰ θρομβέρον λαχάνων τὴν δυνάμιν ὀπισσάται, καὶ πᾶν τὸ ἐν ἐκείναις ὕγρον ἐπισπώμενον αὐτὸν ὅτι ξηραίνει τὴν ὕδατος.* Atqui quæ tam potenter attrahunt, quæque adeo desiccant, videri inepta sunt: Erit igitur Nasturtium provocandæ videri profus ineptum. Attamen Dioscorides libro secundo capite quadragesimo primo, Simeon Sethi, Nicandri ut dictum est Scoliaſtes, Avicenna, Serapio, & plerique alii ἀφροδιτάσιμον pronuntiant, cum simile sit facultate & erucæ & sinapi, quod certe veritati maxime congruum est, cum id ipsum experientia quotidiana confirmet. Quid ergo respondendum Plinio? Dicendum veram esse sententiam Plinii si sæpe & frequenter aut multa copia ingeratur, ac præsertim si vetus ac siccatum valde fuerit Nasturtium, suo enim tunc fervore, insignique siccitate semen genitale absumit & desiccatur, quemadmodum eleganter insinuavit Macer de Nasturtio his versibus vere Philosophicis.

Dicunt ferventes quod habent Nasturtia vires,
Et siccas, hac re venerem' ceu ruta coercent,
Siccando semen, fuerint si sumpta frequenter.

Ergo si rarus sit ejus usus, si viridis & humens assumatur modica quantitate, dubio procul viderem irritabit suo calore, acrimonia, & flatulenta humiditate.

Vfus in
cibus.

Ad usum quod attinet in cibus, frequens ille fuit apud Persas & Spartanos: Et quidem Persarum pueri ad magistrum euntes, ferebant domo panes in cibos, Nasturtium vero pro obsonio: quo etiam victu utebantur Ephæbi, licet paulo copiosiore. Ex quo quidem id conſequebantur ut

parcius meierent, spuerent & mungerent, sicut dictum est, ob Nasturtii caliditatem & siccitatem absumentis & discutientis superfluas corporis humiditates. Inde etiam Ammian. Marcellinus notavit Persarum cadaveta ob victus parcimoniam durefcere stipitum more, nec in sanem liquari; nostra vero mox cęsa tabescere ac putrescere, ut mortui nullius facies post quadruiduum agnoscat. Apud nos vero editur in acetariis vel conditum sale & aceto, vel aliis oleis admistum, presertim lactucis, quarum frigiditatem emendat, sic autem apparatus suavissimi est saporis, sed exigui admodum nutrimenti. Esse enim *κακοςομαρον* asseruit Dioscorides & difficilis coctionis, quod ex ructibus colligit quos longo ab esu intervallo suscitatur. Dolorem quoque capitis afferre, succi esse pravi, in cibo insignem concitare calorem, Aetius & Aegineta prodiderunt: unde mirari subit cur *εὐτηρεῖν διαγοισαν ἐμπαιεῖν* circumferatur, nisi id prestet in pituitosis qui crassis viscidisque humoribus opletum habent & caput & ventriculum. Inter Nasturtia laudat Dioscorides Babylonicum, Milesium Antiphanes apud Athenęum, Nicander Medicum, per quod ejus Scholiastes audiri vult *ἰβητικὸν ἀλλὰ τὸ περσικόν*, Plin. vero Arabi-
Vfus in re medica.

cum, quod mirę sit amplitudinis. Commendant autem Nasturtium Salernitani ad defluvium capillorum, dolores dentium & impetiginum curationem. Cum autem defluvii capillorum varię sint causę, eam rescindit quę à crassis, pituitosis, frigidisq; humoribus ortum ducit, eos calefaciendo, incidendo, extenuando, abstergendo & absumentendo, quibus etiam nominibus convenit odontalgia, & impetiginibus. Consule Galenum li. *κατὰ*

H h ij

484 DE CONSERVANDA
 καὶ ὁ πῦρ καὶ καὶ γέιν, ceterosque plantatum historio-
 graphos.

De Enula Campana.

C A P. X L.

Mac li
 i. c.
 20.

E*Nula Campana reddit præcordia sana,*
Cum succor ruta, succus si sumitur ejus,
Affirmant ruptis quod profit potio talis.

HIC duæ referuntur facultates herbæ, quam
 ἑλένιον Græci vocant, Latini Helenium &
 Inulam, Barbari Enulam, officinæ Enulam Cam-
 panam.

Prima, quod curet ac roboret præcordia: Quo
 nomine jam extra in homine intelligenda ve-
 niunt, nempe os ventriculi, membra, spiritus, &
 quæcunque cordi propinquiora sunt. Et hoc sa-
 ne radice potissimum efficit; Ea enim calida &
 sicca atque odorata est, cum excrementitia hu-
 miditate: quapropter in eclegmatis cum melle
 temperata crassos ac lentos humores pectori pul-
 monique infarctos educit, tussi orthopnæaque
 prodest: Omnis iræ dolorisque oblivionem in-
 ducit, cor exhilarat ac roborat. Ex ea Vinum
 etiam conficitur, quod νεκταίτης Græcis dicitur.
 Hoc contra stomachi & pectoris vitia & cordis
 ex humiditate & frigiditate imbecillitatem effi-
 cax est, excrementa in venis sanguini permista
 per menses ac urinas expellit.

Vinum
 Enula-
 rum.

Secunda, quod succus ejus cum rutæ succo per-
 mistus, herniosis, hoc est ruptis, quibus intestina
 in scrotum devolvuntur admodum opituletur, &

maxime quidem si herniosi ex flatuum multitudine evenerint : eos enim rutæ atque Helenii succus discutit. Radix præterea Helenii stomacho pravis succis referto utilis est in passo condita, obstructionsque jecoris atque lienis tollit. Trita potaque ad cruentas execrationes singularis est, & serpentium morsibus medetur. Ruptis ac convulsis omnibus confert. Folia ejus ex vino cocta utiliter illinuntur frigidis ac diuturnis partium affectibus, ejusmodi sunt nonnullæ coxarum passiones, *igriadas* vocant; & exiguæ assiduæque articulorum quorundam præ humiditate procidentie ac luxationes. Plura Dioscorides l. 1. c. 17. Galenus l. 6. c. 114. simpl. med. facult. & Avicenna 2. Canon. cap. 240.

Animadversio.

Mirum est quod de hac planta à Salernitanis An Helenium Venenatum. narratur, cum à Galeno inter venenata reposita sit, Scribit enim lib. de Theriaca ad Pison. cap. 10. si modo is liber Galeno adscribi dignus videatur, Dacos & Dalmatas *Helenium* telorum suorum cuspidibus aspergere, quod quidem illico ac contingit vulneratorum sanguinem, interimere potest, quamvis comestum innocuum sit, nullumque incommodum ipsis afferat. Addit insuper idem autor cervos his telis confossos si statim à venatoribus comedantur, innoxios esse, fin minus, venenatos & lethales serpente tractu temporis à vulnere per totum corpus tabo. Qui hanc Helenio nocendi potestatem tribuerit, ab illo auctore alius non est præter Paul. Æginetam Galeni epitomatores qui lib. 6. cap. 88. de Helen.

H h iij

486 DE CONSERVANDA

hæc tradit superioribus conformia. φασί δ', inquit, τὴς Δάκας καὶ τὴς Δαλματίας ἀπειπάσσειν ταῖς ἀκίσι το Ἐλέγειον τε καὶ νίνον καλέουσαν, καὶ ἕτως ἠκίλησαν μὲν τὸ αἷματι τῷ τρωσκομένον ἀνερεῖν, ἐδιόμβρον δὲ ὑπ' αὐτῶν ἀβλαβὴ ἐστὶ, καὶ μηδὲν κακὸν δρᾶν, id est, ajunt Dalmatas cuspidibus Helenium & Ninum dictum oblinere, idque ubi sanguini vulneratorum obvenerit, hominem occidere, comestum vero ipsis innocuum esse & nihil mali efficere. Quem locum sic legendum credidit Delechampius, ut pro ἐλέγειον καὶ νίνον, ἐλλέβορον τε καὶ ἀκονιτὸν substitueretur. Cum, inquit, Helleboro albo adhuc Hispani utantur ad eam rem, propterea id vocantes sagittariorum herbam yerva del balestriero. Attamen ejuscemodi viri ingeniosissimi lectio vera nullomodo esse potest, tum quia constans est lectio ἐλέγειον καὶ νίνον apud Galenum & Paulum; tum etiam quod non observatum sit comestum unquam elleborum fuisse, sed per modum medicamenti magna tantum cautione assumptum: tum denique quia non legimus elleborum à quoquam vocatum Aconitum: at ex autore lib. de Theriaca, & ex Ægineta constat ἐλέγειον & νίνον synonyma esse, illud quidem græcorum proprium, istud vero indigenarū; hoc est eorum apud quos hæc planta nascitur.

Dele
chāpii
cior.

Quamobrem retinendam esse priscam lectionem existimo, dicendumque Helenium illud de quo auctor lib. de Theriaca & Paul. Ægineta loquuntur, à vulgari herbariorum distinctam esse plantam; ac fortasse eandem cum illa quam Aristoteles, sive quis alius lib. 1. de plantis cap. 27. vocat βελέγειον, quæque si in Perside nascatur ὀμηθηρωίδης existit, si in Ægyptum transferatur, edulis est. Hanc autem esse Perseam arborem multis conjecturis adducor ut credam; primo

enim veterum omnium sententia, est Dioscoridis, Plinii, Columellæ, Scholiastę Nicandri, Perseam arborem venenatam esse in Perside, in Ægyptum vero translata edulem esse ac salutarem : Deinde fieri potuit ut propter venenatam ejus qualitatem Persę tela sua venatoria ea obli-nerent quam ob causam *βελέριον* denominata est *ἀπὸ τῆς βέλους* à vulnere vel à sagitta: à vulnere quidem, quia vulnera ab ea, inflicta lethalia erant; à sagitta vero quod ejus maximus usus ad sagittas inficiendas pertineret, ex quo forsan duo illa Galeni & Æginetæ loca emendari possent, si pro Helenio *βελέριον* substitueretur, eadem cum Aristotele lectione. Pręterea certum est ex Diodoro Siculo libro primo biblioth. Perseam primo ex Æthiopia in Persidem translata devictis à Cambyse Æthiopib⁹, à Persis vero missam in Ægyptum quod ea perituros multos existimarent, ut refert ex Rholo Democriteo Nicandri Scholiastes : idcirco arbor ea quod in signum victorię ab Æthiopia in Persidem translata sit, vocari potuit non *νίγον* ut legitur apud Galenum & Æginetam, sed *νίκον*; victrix herba actriumphalis. Quod si conjectura nostra de *βελέριον* pro *ἐλερίον* minus probabilis videtur, erit forsan probabilior ea quę pro *ἐλερίον* *ἐλερίον* reponendum suadebit, quasi stirpem dixerimus miserabilem. Est enim primo, ut observatum est, apud Æthiopas & Persas venenata, & cum cruciatu primum genita; dein vero pęnarum causa à Regibus Persidos in Ægyptum delata, ut ejus esu multi interirent, quod potentissimum est miserabilis ac detestandę arboris argumentum. Enimvero licet isti de Persea *σοχασμοί* aliqua probabilitate non careant, non ita tamen mihi arrident, ut propterea velim asserere Helenium illud Gale

488 DE CONSERVANDA

ni & Æginetæ de Persea intelligendum : Imo vero vel helenium esse duco Ægyptium, cujus meminit apud Dioscoridem Cratevas, vel vulgare nostrum, quod ex Helenæ lacrymis Canopi Amyclæi navium gubernatoris ab hæmorroide serpente demorfi exitium deflentis natum & denominatum tradunt, quod frequens esse in illis regionibus præter cæteros significat Favorinus in lexico, Helenium definiens *βοτάνη τῆς ἐν Αλεξάνδρῃ χρομένη*, *herbam Alexandria nascentem*, quæ urbs ab ostio Nili Canopico non longè distat, Denominatio autem τῆς νίνε, vel barbara est, quales solent esse pleræque, vel si ariolarilicet, corrupta à voce νείκος, quæ rixam & jurgium significat, ad quod solent propensi esse qui Helenium ederint. Non abs re erit locum afferre ex Ptolemæi Hephæstionis libr. 4. novæ ad variam eruditionem historiæ qui extat apud Photium biblioth. pag. 247. *Ἐπὶ τῆς Ἑλενίης βοτάνης, ἢ ἐν Ρόδῳ φέρεται; ὅτι τὸ ἀπὸ τῆς Ἑλένης ἐπιφώνημα ἐστίν. Ἐπὶ γὰρ τῆς δρυὸς ὠφέλιμα φεῖται, ἀφ' ἧς ἑαυτὴν ἀπῆγγε Ἑλένη, καὶ ὡς οἱ φαρῶντες αὐτῆς πάντως εἰς ἐὼν καθίστανται.* *Narrat, inquit, de helenio herba, que in Rhodo nascitur, ab Helena nomen hanc sumpsisse, visam enim ad eandem nasci quercum, ex qua se Helena strangularit, quin & eam qui ederint ad rixam omnino concitari. Quod autem dicat Galenus mixtum sanguini vulneratorum animalium Helenium lethale esse, fidem fortasse non excedit, cum multa intus sumpta, salutaria sint, quæ exterius admota sanguinique affusa cum fuerint, solent esse venena. Venenum serpentis, inquit Celsus libr. 5. capit. 27. ut quedam etiam venatoria venena, quibus Galli precipue utuntur, non gustu sed in vulnere nocent.*

Ideoque colubra ipsa tuto editur, ictus ejus occidit, & si stupente ea (quod per quedam medicamenta circulatorios faciunt) in os digitum quis indidit, neque percussus est, nulla in ea saliva noxia est. Celso adfentitur Plinius lib. 29. capit. 4. his verbis de veneno aspidum scribens, Sed & venenum earum si sanguinem attingit aut recens vulnus, statim interimit, inveteratum ulcus tardius: de cetero potum quantalibet copia non nocet, non est tabifica vis. Itaque occisa morsu earum animalia cibus innoxia sunt. Nonne tuto & impunè sinapi & piper eduntur, quæ cuti affricta rubores vesicalque excitant? hinc factum est ut nonnulli duo genera venenorum constituerint, alia externa foris nocentia tantum, quæ satis accommodato vocabulo à Gallis *Venins* vocantur; alia intro assumpta & devroata, quæ ab iisdem dicuntur *Poisons*. Cæterum locus ille Celsi occasionem nobis præbet sciscitandi quæ essent illa venena venatoria quibus Galli uterentur: Plinius libr. 27. capit. 11. *Limeum* esse herbam ait, qua sagittas suas in venatu tingebant medicamento, quod venenum cervarium dicebatur: Libro vero 25. capit. 6. *album* esse dixerat *helleborum*: Aristoteles autem libr. de mirabilibus auscultationibus, *Xenicum* cujus antipharmacum esset folium *κροχικον*: verior autem est eorum opinio qui eos usos *helenio*, seu *ἑλενίω* asseruerunt, nomine deducto à Bele, seu Beleno qui prisco Druydarum idiomate Apollinem significat, cui dicatæ erant sagittæ. Dicebatur ergo illa herba vel sagittalis, vel Appollinaris, sed cujus speciei esset, nondum à Doctis definitum, mihi vero profus ignotum, quo fit ut omissa hac meditatione prolixius jam à me

instituta, ad Helenii nostratis historiam me convertam.

Quæ ergo à vulgo herbariorum Enula Campana appellata est, eam à Græcis *ἑλένιον*, seu *ἑλένεον* Helenii. dictam monuimus, nomine ab Helena illa formosa & famosa muliere deducto, vel quod ex ejus lacrymis enatam fingant ex ethymologio, vel quod juxta eam plantam strangulata sit, ex Hephæstione, vel quod ab ea plantata sit adversus serpentium venenum, ex Æliano libr. 9. capite vigesim. prim. & Eust. in 4. Odyss. Malunt tamen alii denominatam ab insula Helena in qua laudatissimum nasci helenium tradit Plinius lib. 21. capit. 10. Latini Inulam Campanam dicunt, vel quod in Campania optima produceretur, vel quod mediis in campis cresceret. Dioscorides addit à Romanis *Terminalium* dictam fuisse; forsitan quod firma non minus esset radice quam Deus ipse Terminus, quem nulli deorum cedere voluisse, narrant Romanorum historia. Differentiæ Helenii duplices sunt: vulgare scilicet Helenium, & Aegyptium. Vulgare denuo duplex, sativum & agreste. Quibus autem notis inter se distinguantur, examinandum Botanicis relinquo, qui ex Plinio libro decimo nono ac vigesimo, capite quinto, necnon ex libro vigesimo primo capite decimo & vigesimo primo, plurimas notas iis quas Dioscorides, Theophrastus & Galenus attulerunt, dissimiles feligere poterunt.

Præstat Helenii vulgaris temperamentum in medium proferre & usus in re cibaria maximos ad Salernitanorum sententiam confirmandam explicare. Esse vero temperamenti non primo statim occurfu calefacientis, siccantisque non

exactè ob humorem excrementitium scripsit Galeus: Radix odorata illi est, subacris, amara, tenuitate partium pollens, qua urinas, menses, hydropicorum aquas movere circumfertur. Eam herbam per se sumptam ut stomacho inimicissimam agnovit Plinius libro decimo nono capite quinto, sed cum dulcibus mista est, saluberrimam. *Pluribus, inquit, modis austeritate victa gratiam invenit, Namque & in pollinem tunditur arida, liquidoque dulci temperatur, & decocta posca aut asservata, vel macerata pluribus modis, & tunc mista defruo, aut subacta melle visive passis aut pinguibus cariotis. Alio rursus modo cotoneis malis, vel cibus, aut prunis, aliquando pipere aut thymo variata, defectus præcipuè stomachi excitat, illustrata maximè Julia Augusta quotidiano cibo.* Ab ea dulcedine nectaris radix à nonnullis cognominata est; quæ, ut insuper observat idem Plinius libr. 21. cap. 21. *favere creditur formæ, cutem mulierum in facie reliquoque corpore nutrire incorruptam, præterea usu ejus quandam gratiam iis veneremque conciliari.* Attribuunt & hilaritatis effectum eidem potæ in vino, eamque quam habuerit *Nepenthe* illud prædicatum ab Homero, quo tristitia omnis aboleatur. Quibus verbis Plinius non significat helenium fuisse pharmacum quod Helena apud Homet. 4. Odyss. in vinum conjecit, sed docet ipsum, effectum eundem habere quem habuerit illud Helenes pharmacum quod supra buglossum esse astruximus. Hos vero effectus conciliandæ formæ, augendæ gratiæ, provocandæ hilaritatis, abingendæ tristitiæ, stimulantæ appetentiæ, quomodo præstabit nisi sana reddendo præcordia quibus valentibus humores & spiritus toto corpore luxuriant.

Vfus.

492 DE CONSERVANDA

Oribasii error.

lasciunt, ac exultant, languentibus vero & agris deprimuntur & exarescunt? Quod autem supra dixi radicem Helenii, amarum esse, tractum ex Oribasio, qui pro *καρόδριμω* legisse videtur apud Dioscoridem *καρόπικρον*, cum verisimile non sit pretermisum à Dioscorid. non levem amarorem Helenii, qui ab auctoribus aliis omnibus huic radici, vel gustu iudice tribuitur ex observatione Sarraceni ad cap. 27. lib. 1. Dioscoridis. Silentio præterea non involvam alium qui in vulgatis Dioscoridis codicibus scripsit errorem, cum ex eo emendato loco verum Helenii ethymon. elici possit. Legitur apud Dioscoridem nasci Helenium *ἐν ἀνίμμω τοῖσι*, id est locis minimè uliginosis, cum legi debeat *ἐν ἕλμω*, maximè uliginosis: Præterquam quod enim omnibus compertum est talibus locis Helenium delectari; certum est Serapionem humentibus locis nasci Helenium, ex Dioscoride scripsisse. Nec non etiam Viacencius speculi naturalis lib. 10. cap. 66. *Montuosus*, inquit, *ἐν ὑμβρωσίσι nascitur in locis, ἐν ἡμνιδίσι ἐν ἡορίσι*. Ex quo forsitan non male asseremus dictum Helenium, quod *ἐν ἕλμω*, hoc est *in palude* nascatur. Video enim à veteribus Helenæ illius Græcæ proprium nomen Echo fuisse, quod aliorum illa vocem imitari egregie posset, sed postea Helenam appellatam, quod eam Leda *ἐν ἕλμω ἡν ἡν παλνδε* edidisset. Cæterum Galenus lib. 8. de composit. medicam. secundum locos capit. 7. meminit alicujus antidoti ad hepaticos & arquato laborantes, quod *Nectarium* vocat ab Helenio quod recipit. Dioscorides quoque lib. 5. capit. 44. modum conficiendi *Nectarites vinum* ex Helenio tradit, quasi ea herba ob singulares effectus

Diosc. emendatus.

cum fictio illo deorum nectare sit comparanda. Sane eam *Nectarium* illud esse volunt à Mercurio inventum & Ulyssi traditum, cujus prædulcis cremor hilaritatem facit, Hippocratis testimonio apud Hermol. Barbarum in Corollario cap. 28. sed de Helenio satis. Plura vide apud eundem Barbarum, Mathiolum, Marcellum, Cornarium comment. in libr. 8. de compos. medicam. secundum locos, Ruellium, Bisciolam horarum subficivarum. tom. 2. lib. 1. c. 17.

De Cēpis.

CAP. XLI.

DE Cēpis Medici non consentire videntur,
Fellitis non esse bonas ait ipse Galenus;
Phlegmaticis vero multum putat esse salubres.
Non modicum sanas Asclepius asserit illas,
Præsertim stomacho pulchrumque creare colorem.
Contritīs cēpis loca denudata capillis
Sæpe fricans, capitis poteris reparare decorem.

Agitur hoc in loco de Cēpis: Ac primo quidem dicitur, Medicis de natura earum nondum satis constare. Nam ipsorum quidam phlegmaticis ex usu esse tradunt, quidam vero minime. Galenus libro secundo de aliment. facult. cap. 71. cholericis admodum nocere, phlegmaticis vero prodesse, his attestatur verbis: Abstinentium ab assiduo usu omnium acrium, seu cēparum, porri, & allii, & potissimum eum is qui ipsis vescitur, natura fuerit biliosus. Solis enim qui vel succum pituitosum, vel crudum & craf-

494 DE CONSERVANDA

sum ac lentum acervarint, cibi ejusmodi sunt accommodati. Siquidem cæpæ, ut Galeno libro septimo de simpl. medic. facult. cap. 58. placet, in quarto calefaciunt excessu. Quo fit ut calidis, quales cholericis cum primis existunt, vehementer officiant. Rhazæ vero libr. 3. ad Almanforem capit. 18. superfluos humores & phlegma in stomacho generant. Quod de illis maxime intelligendum, quæ crudæ manduntur. Earum namque essentia crassarum est partium, & mali succi. Porro per fellitos, quemadmodum Cornarius noster in cap. 7. lib. 1. Macri disertè admodum monuit, biliosos hoc loco accipere oportet, id est, τὸς χολώδεις, sicut per phlegmaticos, pituitosos. Deinde vero cæpas phlegmaticis multum prodesse traditur. Corpus enim calefaciunt, humoresque crassos ac glutinosos in ipso coacervatos concoquunt, attenuant, incidunt, ac detergunt. Quin eadem etiam ratione, stomacho frigidis, crassis, ac glutinosis humoribus gravato utiles sunt, & ad validum colorem, veluti testis est apud Plinium lib. 20. c. 5. Asclepiades, proficiunt. Neque enim fieri potest, ut vividus ac floridus sit faciei color, ubi ventriculus crudo, pituitoso ac pravo succo refertus fuerit. Tertio demum loco adferitur, contritarum cæparum succo pilos sive crines locis glabris ac denudatis restitui, si eo sæpius perfricentur: & maxime quidem, si ex densatis infarctisque meatibus & materiæ sub cute detentæ corruptela, glabrities evenerit. Cæpæ enim caliditate sua meatus aperiunt, materiamque pravam sub cute detentam non solum digerunt ac resolvunt, sed meliorem etiam in locum ejus substituunt. Quapropter alopeciciæ succo earum convenientissime perfricantur.

Celerius enim, ut Dioscorides libro 2. capite 137. Galenus loco paulo ante citato, & Alexander Trallianus libro 1. cap. 2. testantur, quam Alcyonium pilos evocat. Unde infertur tandem capitis decorem, quem Q. Serenus capitis honorem vocat, eo reparari. Capitis porro decor, capilli sunt. Cephæ præterea semen genitale gignunt, & Venerem stimulant, urinam cient, appetentiam ante alios cibos sumptæ excitant: sed largiore cibo capitis dolores faciunt, sitim movent, fastidium pariunt, ruborem faciei inducunt, salivam multam generant, & rationem, ut aliqui ferunt, lædunt. Succus illarum cum melle illitus, oculorum hebetudinibus, argemis nubeculis, & incipientibus suffusionibus auxiliatur. Quin etiam canis morfibus idem cum aceto, ruta, & melle illitus confert: quare hi quoque duo versus à quibusdam his additi sunt.

Appositas perhibent morsus curare caninos,
Si trita cum inelle prius fuerint & aceto.

Plura de his capite de lethalium venenorum remediis.

Animadversio.

INterbulbosas plantas & capitatas quas Græci γέλας, ἀγλίπας ἢ ἀγλίδια, Latini capitula, bulbos, nucleos & spicas vocant, primum dignitatis locum obtinent Cephæ, Allia & Porrum; de quibus sequentibus capitulis disputatio à nobis instituetur. Prius tamen meminisse debemus, quos hic bulbos vocamus, de omnibus iis plantis intelligendas esse, tum quæ ex multis capitulis cohæ-

Quid
bulbus.

496 DE CONSERVANDA

rentibus coagmentatæ sunt, tum quæ rotundæ suis membranis tunicantur: nec nomen illud ad quandam specialem stirpem accommodandum esse; quemadmodum à veteribus præstitum fuit: habuerunt enim Prisci illi genus plantæ quod *Bulbos* specialiter vocabant, quos nobis esse ignotos certissimum est, quorum in cibis usum descripsit Gal. lib. 2. de aliment. facultatibus c. 66. Diosc. lib. 2. c. 565. Theoph. lib. 7. de historia plant. c. 13. & Martialis in Xenii, qui stimulandæ veneri eos idoneos insinuat.

Cum sit anus conjux, cum sint tibi mortua membra,
Nil aliud bulbis quam satur esse potes.

Bulborum vires.

Verum sicut genus illud plantæ ad ullam eorum bulborum speciem qui hodie in usu sunt, revocari nequit, sic ejus virtus & facultas ad nostrorum bulborum facultates aptissimè accommodari potest: ut enim bulbi veterum, substantiæ erant crassioris & lentæ, facultatis amaræ & insigniter austeræ, flatulentæ, venerem & cibi appetentiam excitantis, succi non boni, sed crassioris: ita & bulborum nostrorum major pars, quibus etiam acré plurimum ammistum inest, sed in quo differant & convenient, ex singulorum historia commodius observabitur.

Capæ nomen.

Est ergo *Capæ*, seu *Capæ* à capitis magnitudine aut similitudine, vel quod in caput crescat, denominata Latinis, quemadmodum Græcis κρόμμυον, vel ὄσθ' τὸ κρομμύειν ἐπὶ ἐδινότων; quod oculos comedentium feriat ac mordicet, ita ut lacrymas exprimat & connivere cogat ex Aristot. sententia probl. 22. sect. 20. vel ὄσθ' τὸ χεῖω καὶ ὄμμα, ex oculorum offensione ac lesione quam affert. Galli Cæpam

pam vocant, *un Oignon*, quasi *unionem* dixeris, quo nomine appellatam fuisse eam cepam quæ non fruticat, neque habet soboles adherentes, scribit Columella lib. 12. c. 10. sic ut *oignon* dictum sit quasi *union* sonantibus n. & i. velut ign. cujus pronunciationis rudimenta etiamnum extant apud Hispanos quibus sic notata littera ḡ. sonat perinde ac ign. Porro hæ omnes ethymologiæ formam ac proprietates nonnullas ceparum perbelle explicant. Nam & caput figura sua orbiculari æmulantur, & nonnunquam magnitudine sua caput exequant, quod in plerisque accidit, quæ in ægro Aurel. *afferta unionaria* dicto & in Belgio ad D. Altomari oriuntur: deinde quod unæ & singulæ non plures succrescant, *uniones* appellatæ sunt, quod intelligendum de *capitatis*, quæ deponuntur, non de *scetilibus* quæ feruntur, præterea certissimum est cepas lacrymas excitare, cujus rei rationem protulit Aristot. loco adducto. Querit enim cur cepe & objecta oculis & comesta lacrymas moveat, cum origanum aut nasturtium quod cepe ipsa acrius est id non efficiat: respondet ergo ea lacrymas excitare quæ mordicant, simul humida existunt, ac etiam lenta; ejuscemodi enim subeuntia ac irreptantia suum ob lentorem atque tenuitatem dolorem movent, ac proinde humorem tabificant. Talis vero est cepe ut in se humidum vaporosum contineat, deinde calidum subtile ac mordicans; & demum viscosum nonnihil, quod non invenire est in Nasturtio licet cepe ipsa acrius existat. Volo tamen te observare Aristot. hoc loco de iis tantum loqui quæ contactu potentiali, non actuali ac corporali & ut loquuntur Græci quæ *δυνάμει* non *συνεργεία* lacrymas movent. Nisi enim ita intel-

Pro-
prietates.

Cur la-
crymas
eliciat.

498 DE CONSERVANDA

ligeretur, ignorantia argui posset, cum certissimum sit; inditum atque admotum oculis Nasturtium lacrymas excitare; quod illi commune est cum aliis omnibus quæ tertio ordine calefaciunt & deficcant; imo vero quo potentius aliquid calefacit & deficcet, eo citius oculis impositum lacrymas movet: est enim illud substantiæ mordacis ac lancinantis, ex quo primum calor, mox dolor, dein humoris expressio excitatur. At ejuscemodi calida & sicca dumtaxat, si non immitterentur oculis sed exhiberentur tantum & objicerentur, id non efficerent: tum quia destituta viscoso humore adherere non possunt oculis ad actionem suam promovendam: requirunt ergo illa contactum corporalem seu inherentiam actualem quæ viscositatis rationem expleat: quod quidem non necessarium est in cæpa quæ quod humida sit vaporem, de se dimittit in aërem, quod viscida & tenax, aërem vapore suo imbutum & ad oculos delatum sic agglutinat oculis & affigit, ut otium habeat calefaciendi, mordendi, pungendi & premendo exprimendi liquorem oculorum. Denique proprietas cæpæ ethymo significata, est oculorum læsio atque offensio, qui tamen effectus absque controversia non est; cum gravissimos habeamus auctores qui oculis cæpam prodesse dixerunt. Inter quos primus est Hippocrat. qui l. 2. de diet. κρόμμον τῆ ὀφθαλμιάδος, *cæpam oculis commodam* pronunciavit. Ab eo Dioscorides lib. 2. c. 181. Galenus 7. de simpl. Plin. l. 20. c. 5. eam caligini mederi dixerunt. Unus Scotion apud Constant l. 12. de re rust. τ. 1. ἀμβλυομένην ποιεῖ τὸ κρόμμον afferuit; hoc est *caliginem afferre*, non vero ut male vertit Cornarius *ad usum obtusum facere*. Est enim cæpa re vera oculis inimica & capiti infesta ob vapores ac fumos quos susci-

an oculis no-
citat.

Cornarii
CICOR.

tat & ad caput emittit. Est præterea pravi succi,
 crassioris ac flatulenti, ut idcirco mirum non sit si
 ejus esu largiore offendantur oculi & caput. Esu
 dixi, quia non assumpta sed admota oculis eos ju-
 vare potest: quemadmodum Hippocrat. Galenus
 & alii observarunt. Sic enim cum Sotione eos
 conciliari posse existimo, si de illius esu Sotio, si
 de applicatione alii audiantur. Plin. certe clarissi-
 mis verbis rem complexus est scribens, *olfactu*
ipso & delacrimatione caligini mederi capam magis
vero succi inunctione, quod & Dioscor. & Gale-
 nus annotarunt. Quod vero Sotio de esu cepa-
 rum intelligatur, patet ex ejus verbis quæ ex
 nostra emendatione sic legi debent: *ἀμβλυοπίαν ἢ*
πᾶσι τὸ κέρας διδόντων, ὅππῃ δὲ βῆλα διεγερθεῖσιν
δυσάτου, id est, *capa vero exhibita caliginem oculo*
rum pari, assata tamen tussim curare potest, quo loco
διδόντων opponitur *διεγερθεῖσιν* de quo ante egerat
 sicut apud nos *assumptum admoto*, sed de his
 abude.

Auctor
 geopō.
 corre-
 ctus.

Differentias ceparum qui voluerit omnes exe-
 qui, longa disputatione indigeat; cum aliæ à calo-
 re, à magnitudine aliæ, aliæ ab acrimonia, tene-
 ritudine, satione, mangonio, aliæ à figura, solo,
 regioneve reperantur. Nobis non tantum otii
 suppetit, nec video quid inde luminis huic capiti
 accedat, si omnia ceparum genera veteribus nota
 recenseam. Contenti simus sola earum enumera-
 tione quarum usus est hodiernus. Has in triplici
 præsertim observo esse differentia: aliæ enim ma-
 jores sunt solo bulbo commendatæ, quæ simplici-
 ter uniones vocantur: aliæ minores sunt una
 radice multiplices, quas *Ascalonias*, sive *Ascaloni-*
tides, *Megareses*, *Palestinas*, seu *Setaneos bulbos*,
 cum Latinis vocare possumus, cum Gallis *des*

Genera
 ceparū.

300 DE CONSERVANDA

Eschalottes, servatis prisca nominis Aschalonia vestigiis. Tertia *sectiles* dicuntur quod saporis rescentur, Græcis *γάρδα* Gallis, *Ceboules*, *Siboules*, *cives*, & *civons*, quarum folia una cum bulbis expetuntur frequenter in acetariis.

Tempe-
ramen-
tum.

Cæterum temperies in quarto ordine est excalefacientium; siccitatis autem est non exquisita, tum quia nonnulla humiditate turgent, tum quia flatulentæ existunt, crassarum insuper sunt partium, crudarum & lentarum, quibus tamen facultas inest tenuandi, incidendi, ac venerem exstimulandi. Acres vero omnes cæpæ sunt, quamvis aliæ aliis minus. Magnæ seu capitatæ, acriores ascaloniis, hæ sectilibus, crudæ coctis, recentibus ac virentibus siccæ, albæ fulvis, fulvæ rubentibus præsertim in Hetruria, ut observavit Mathiolus adversus Dioscoridem qui flavas candidis acriores adstruxit.

Mira cæparum commendatio & gloria; cum usus in Ægyptiis quondam nefas fuerit portum & cæpe dentibus attingere.

Porrum & cæpe nefas violare ac frangere morsu,
O sanctas gentes quibus hæc nascantis in hortis
Numina! ait *Juvenalis satyr. 15.*

Ab illo enim falo cultu quo pro Deo cæpam profecuti sunt Pelusiotæ Luciano in Jove Tragædo & Plinio lib. 19. cap. 6. testibus, ea sacerdotibus Ægyptiis superstitio fuit, ut crederent à cæpa abstinendum, quia ejus esus neque castimoniam exercentibus commodus erat, neque dies festos celebrantibus: Illis quidem quod sitim crearet, his quod lacrymas eliceret, ac præterea etiam quod sola hæc ex plantis Luna decrescente vigere & auferere solet, ex Plutarcho opusculo de

VALETUDINE.

501

Isid: & Osiride, & ex Cælio Calcagnino de rebus Ægyptiacis. Contra, quod Ægyptii senserint mandi copiosissime cępam, visum est Sotioni apud Constant. loco citato, cum iis qui singulis diebus cępas tenuiores selectas jejuni cum melle comederint, integram valetudinem polliceatur. Et profecto Diosc. l. 2. cępas appetentiam cibi excitare dixit, alvo commodas esse, & expurgare, sed excitare sitim atque nauseam parere. Quibus verbis induci aliquis posset ad sciscitandum quomodo appetentiam cibi excitare valeant, cum nauseam parere soleant. Cui responsum nolim cum Ruellio atque Hermalao Barbaro, ὀρεξίτην illam seu appetentiam, non de cibi sed de veneris cupiditate audiendam. Haec enim nemo est qui ὀρεξίτην ad venera traduxerit, sed ad ciborum appetentiam quod apprime cognovit Poëta Latinus eo usus vocabulo in hunc sensum: *rabidam* inquit, *facturus orexin*. Satius itaque est cum Cornario respondere prius illud de moderato, posterius de nimio cęparum esu accipiendum. Tam enim certum est, gulę stupidę irritamentum esse cępam parce sumptam, quam verissimum eandem largius ingestam *ἀνοδῶν* esse, hoc est *fastidium ac nauseam facere*. Porro cum *ἀνοδῶν* ægri dupliciter fiant. Primo scilicet cum vires à corpore ita gravantur, ut nullam decubitus formam facile ferat æger, sed anxie se jactet & commoveat; secundo cum os ventricali à vitiosis humoribus ita commordetur, ut nausea & fastidium ciborum sequatur, de priori illa anxietate non est accipiendus ille cęparum effectus sed de posteriori, qui proculdubio sequitur vel acrimoniam cęparum vellicantium os ventriculi, vel earundem copiam ventriculum ipsum gravantium, vel denique halitum & flatum qui ab

Anxietas.

302 DE CONSERVANDA

cisdem excitatur, & ori ipsi offertur non sine tēdio ut optime prodidit Plin. lib. 19. cap. 6. Hinc Suidas vocabulum κερμυων ἕρεγμας ἀπὸ τῆς ἀπειρίας, pro cruditate positum observat ex eo, quod acer, fœtidus & ingratus sit ruēus eorum qui cepas comederunt: quin γυλιος, hoc est *pera militaris* δυσώδης dicta fuit, hoc est *maleolens* propter gestationem ceparum in ea repositarum: cepas enim ad bellum ferre solebant milites, ac inter cibos castrenses enumeratæ sunt à Socrate in Xenophontis symposito, utpote quæ bellatorum vires exacuerent. Imo vero à fœtore ceparum proverbium fluxit, κερμυων ἔξειν *ceparam olere*, ad eos detortum, qui sordidi, illoti, & illiberales existunt. Probulus apud Aristophanem in Lisi-strata vetulæ cuidam dicit, *ὄλο τοο vetula osculari, κερμυων τ' ἀρ' ἔκ' ἡδ' ἢ cepam enim non edis.*, ac proinde malum odorem ore non spiras. Quocirca non absurdum esset ad sententiam Discoridis illustrandam, loco ἀσώδης, δίσωδης substituere, clara enim sententia & à contradictione penitus aliena. Ut ut sit tamen, certum est & delitiis habitam cepam, & salubritati non ineptam. Docuit Asclepiades salubrem adeo ut de ea dictum sit *σώης ἕρησι κερμυων λαβών; sanus eris si cepe tantum sum- pseris.* Quædam autem gentes cepis delectantur: Vascones, Arverni, Belgæ, Angli, totaque Rusticorum natio earum condimento mire capiuntur. Quidam etiam gallinaceos pullos, perdicisque ex embammate cepato mandunt: alii crudis delectantur; multi sub cineribus coctas ex oleo acetove esitant, frigunt plerique, decoquunt nonnulli, terunt, exprimunt, torrent, minutim cedunt, miscent, miris denique modis conficiunt. Adjiciuntur salutariter leguminibus, piscibus cras-

Diof-
corid.
cori-
aus.

fis, flatulentisque eduliis, discutiunt enim flatus & crassum crudumque succum qui ab his gignitur dissipant. Sed modus adsit oportet & delectus.

Nec majori copia ingerantur, nec sine coctione. Interdicantur vero biliosis naturis, ventriculo calidiori, imbecilloque cerebro præditis. Ab illis studiosi litterarum abstineant; quum αὐτῶν τῶ λογικῶν βλαπτικοί, hoc est mentis & rationis perturbatrices prohibeantur. Traditum à Mnifitheo Medico apud Plut. 26. quæst. causarum naturalium, eum qui ab initio inflammationis pulmonum cæpas concupierat ex morbo servatum, qui vero ficus optarat, interiisse, præterea quod appetitus ipse temperamenta, temperamenta vero affectiones sequantur. Notum Biantis apophtegma apud Suidam, qui Alyattæ Regi per nuntium missum denunciante, ut quamprimum ad se veniret, respondit ad hunc modum ἐγὼ ἀλοάπηη κελένω κρόμινα ἐδίω, quibus verbis rusticitatem homini exprobrabat, cæparum vero inutilem usum præter lacrymas excitandi virtutem designabat, in quotamen errasse Biantem ex dictis notum. Multa alia de cæpis habent Aristot. sectione 20. problem. Mizaldus l. 2. de secer. hortorum & campo. 2. Alexi Kept. Petrus Hispanus com. in Isaacum. Cæl. Rhodiginus & Botanici omnes; ex quibus multa adduci possunt ad probandos omnes effectus qui in hoc capitulo ex Macro Poëta transcripta enumerantur: nobis quæ ad rem alimentariam pertinerent sufficit perstrinxisse.

De Porro.

CAP. XLII.

Mac. l. **R** *Eddis fœcundas mansum persape puellas,*
 1. c. 6. *Manantemque potest naris retinere cruorem,*
Ungas si nares intus medicamine tali.

DUæ hoc in loco porri referuntur proprietates : ac prior quidem, quod imprægnandi facilitatem utentibus mulieribus pariat atque ne abortiant gravidæ prohibeat. Quod sane magni etiam Hippocratis autoritate Plin. lib. 20. c. 6. in hunc modum scribens confirmat. Hippocrates de morbis mulier lib. 1. & 2. & alibi sæpius, sine alia mistura dari jubet, vulvasque contractas aperire putat, fœcunditatem etiam fœminarum hoc cibo augeri. Idque non in cibo tantum sive potu, sed illitum quoque & foris admotum præstat. Ponitur enim in aceto & marina aqua, ejus coma, decoctoque illo insidentium fœminarum præclusi duratique loci utiliter soventur, folia quoque porri muliebres locos, qui nimio humore madefcentes fœtum haud continere valent, egregie purgant. Item ex abortu profluvia sistit, potu succo cum lacte mulierum.

Alter, aquod sanguinem è naribus erumpentem sistit, & maxime quidem succus ejus cum aceto, addito thure aut ejusdem manna, vel galla aut mentha. Idem quoque sanguinem rejicientibus cum gallæ aut thuris farina vel acacia auxilio est. Quin etiam potæ feminis drahmæ duæ cum paribus myrthi baccis, veteres sanguinis ex pectore

rejectiones sanant. Acrimoniam enim quandam habet porrum, & adstringendi aliquam vini, sed fermen acrius est. Plura infra cap. de antidotis venenorum.

Animadversio.

Affine cepis est *Porrum*, adeout demptis tu- Nomē.
nicarum involucris capitulum ejus interius
Cor vocatum capam perbelle referat, foliis, aliàs
floribus, caule & semine non multum dissimile. A
calore Græci nomen illi dederunt *περάσον* quasi
περάσον, sive *περάσον* hoc est *viride* vocantes, Latini
vero vel quod *porro eat*, & longè lateque propage-
tur, vel quod callosam ossium capitis ferrumina-
torū concretionē amuletur, denominarunt *porrū*.
Dicitur & à Jurisconsulto Scevola l. 58. ff. de usu-
fruct. *porrina* eodem Ethymo. Genera ejus non- Genera.
nullis duo: *capitatum*, & *sectivum*, aliis quatuor ad-
ditis, ampeloprasso, seu sylvestri, & primario seu
exili, quod Itali purifellum hoc est intactum no-
minant. Ut *cepa*, sic porrum acri virtute donatum Tempe-
est; proinde corpus calefacit, attenuat, crassos in ries.
eo humores incidit; est vero calidum & siccum
gradu tertio, flatulentum, *καρσομαχον*, difficilis
digestionis, succi pravi, *κεφαλαλγίς*, menti & ocu-
lis tenebras offundens. Non possum idcirco pro-
bare ejus usum in cibus frequentem, licet non-
nulli eo usos saluberrimè se profiteantur. Thadæus
Florentinus magni nominis Medicus ante cibum
cum sale ipsum præsumebat expurgando à crassis
viscosisque humoribus stomacho, provocandæ
appetentiæ, alvoque solvendæ. Illi quoque aucto-
ritatem dedit Nero mandens ipsum ex oleo stasis

506 DE CONSERVANDA

mensium diebus ad conciliandam vocis præstantiam, dum pro ea certaret cum Phonasco, per quod tempus nihil aliud ac ne panem quidem sumebat, ut prodidit Plinius lib. 19. cap. 6. Sic & perdicēs narrat Aristoteles porro vesci; canoræ vocis gratia. Locus Aristotelis habetur problem. 39. sect. 11. ubi quærit cur porrum conferat. *περὶ τῆς πορίων* ad bonam claramque vocem etiam in perdicibus: Duasque subjungit ejus rei rationes; vim leniendi & expurgandi instrumenta vocalia: quæ medendi ratio ipsi Galeno probatur lib. 6. *κατὰ τὸ πῦρ* cap. 1. quo loco Phonascos docet cum contendendo oblæserint vocem, frequenti aquæ tepentis balneo uti ad leniendas & humectandas partes resiccatas atque exasperatas. Sed cum inde humiditas multa relinquatur ob quam impossibile est claram vocem ab eis proferri; tum reliquum est *ut transeant* (ait Gal.) *ad omnia ex melle cocta, & ad fabam fressam elixatam, & pisanam ac brassicam & porrum probe coctum*, quæ omnia detergendi atque expurgandi facultatem possident. Cum autem Galenus lib. 2. de alimentorum facult. cap. 71. cæpam, allium & porrum cruda, nullum corpori alimentum dare, cocta bis terve omnino paucissimum tradiderit: cum Dioscorides & Simeon Sethi *κακόχυμον καὶ καποσόμαχον*, porrum vocaverint: Cùm Sotio apud Constant. lib. 12. cap. 29. comestum porrum visum offuscare & stomacho iniquum esse scripserit; mirari subit quomodo idem Sotio sui oblitus in fine illius capitis porrum non minus nutrire quam carnes, his verbis asseruerit: *τοῖς πρῶτοις τικνεῖς πάντο ἔχῃ τὸ πορίον, τείφει δὲ ἔχῃ ἡ πῖον κρεῶν*: porris, inquit, *valde flaccidis & vietis utendum est, non minus enim quam carnes nutriunt*, quo quæso quid

esse absurdius potest? quid à mente omnium medicorum alienius? quid verbis Sotionis paulo ante adductis repugnans magis? quid denique ipsi veritati pugnātius potest excogitari? Cum vero tam supini erroris Sotionem accusare non possim, qui in cæteris porri facultatibus explicandis diligentissimum & doctissimum sese ostenderit, mihi venit in mentem corrupti Græci Codicis, & loci illius depravati. Quamobrem duplici conjectura ad eum locum restituendum usus sum, quarum prior mihi non facit satis, alteram verissimam esse quovis pignore contenderem. Imprimis ergo loco ταχνης, ταειχης vel ταειχης substitui potest; quæ verba corpus aliquod sale vel muria conditum designant. Certum autem est ex Gal. loco citato capas & porra aceto condita in totum annum reponi, fierique hoc modo in cibo præstantiora ac minus habere vitiosi succi: ex quo sententia hæc ex verbis Sotionis intelligitur bonum esse uti porris conditis, quod minus non nutriant quam carnes, ipsorum scilicet porrorum recentes ac virescentes. Sed verus erit sensus si χριων commutes in καιων, erit enim & perfecta sententia & veritati apprimè consona: *Convenit, inquit, uti porris victis ac flaccidis, cum non minus nutriant quam recetia ac viridia,* opponitur enim καιος vetustati & illud ὅ ostendit posteriora priorum esse consequentis. Licet vero porrum alimenti sit vitiosi, mandi tamen solet à rusticis crudum coctumve. Editur enim ex sale pani affricum ad emolliendam atri panis ingratitudinem. Suavius salubriusque evadit decoctum cum carnibus, sicut gallinarum, caponum, vervecum, adjecto croco Biliosis tamen, & calidioribus naturis, quibusque infirma sunt capita, perpetuo vitandum, cum bilem porraceam in ventricu-

Auctor.
rei rust.
emen-
datus.

508 DE CONSERVANDA

logeneret, graviacque ac tumultuosa faciat infomnia. Venerem ipsum stimulare atque accendere, omnium est consensus ac naturæ ipsius decretum, quæ porrum adeo seroto simile effecit ut proverbio bicrit; *περὸν φύλλω τὸ ἄρ' ἐρώτων δίδεται βαλάντιοι*, *marsupium amorum seu cupi dinum vinctum esse porri folio*, quod de iis dicitur qui luxuriose vivunt venerisque voluptatibus totos se dedunt. Commendatur etiam à Salernitanis & à Macro ad fecunditatem mulieribus conciliandam; quod præstare solet sua deterfione: cum enim sterilitas ut plurimum in mulieribus accidat ex mucosis, viscosisq; humoribus uterum obsidentibus; quorum vitio fit ut semen maris nec retineatur nec ad actionem promoveatur: sua acrimonia & detergendi virtute porrum ita expurgat illuviem illam, ut purus restet uterus; & ad retinendum amplexandumque semen validissimus. De medicamentis sanguinem cohibentibus, eorumque variis differentiis consulendi Therapeutici.

De Urtica.

CAP. XLIII.

A Egris dat somnum, vomitum quoque tollit, & usum.

Illius semen colicis cum melle medetur.

Et tussim veterem curat, si saepe bibatur.

Frigus pulmonis pellit, ventrisque tumorem;

Omnibus & morbis ea subvenit articulorum.

Mac.
lib. 2.
cap. 2.

Som-
mus,

Hic septem recensentur facultates Urticæ. Ac prima quidem, quod somnum ægrotantibus

VALETUDINE. 509

accersat. Crassos namque & pituitosos humores, quibus natura gravata sommo destituebatur, extenuat, incidit, & privatim expurgat.

Secunda, quod vomitum, simulque usum ejus tollat. Lentam enim & frigidam materiam, qua stomachum imbuente, nausea ac vomitus plurimum suboriri solent, incidit, exsiccat & dissolvit. Vomitus.

Tertia, quod Colicis medeatur doloribus: nam præterquam quod crassum pituitosumque humorem incidit & extenuat, crassos quoque & flatulentos spiritus, qui exitum non habentes colicos excitant cruciatus, discutit & expellit. Colico.

Quarta, quod veterem curet tussim. Crassos enim viscososque humores è pectore pulmoneque educit: qua ratione orthopnœæ quoque & lateris doloribus prodest, & maxime quidem semen ejus cum melle delinctum, quemadmodum 2. canon. cap. 725. in eum prope modum scribens Avicenna attestatur: Quando cum ptisana sive aqua hordei decocta bibitur, vitia pectoris extrahit, & folia ejus cum aqua hordei decocta thoracem à lentis crassisque humoribus expurgat: sed semen cum melle delinctum ad omnia efficacius est. Tussis.

Quinta, quod frigora pulmonis pellat: humores namque frigidos ac pituitosos caliditate sua incidens, simul & extenuans, ex pectore pulmoneque educit.

Sexta, quod ventris tumorem discutiat atque sedet: Crassos enim ac flatulentos spiritus, quibus venter distentus in tumorem attollebatur, dissipat atque resolvit.

Septima, quod omnibus articulorum doloribus, arthritidi nimirum, ischiadi, & podagræ subveniat: præcipue quidem, si provenerint à lenta, crassa ac frigida materia, eam enim urtica Podagræ.

310. DE CONSERVANDA

calefacit, incidit & extenuat. Ad hæc urtica flatusosum etiam quiddam obtinet, quo & Venerem extimulat, & maxime ubi cum passo aut musto semen ejus bibitur. Eodem modo potum, & vulvæ ora patefacit, urinam ciet, renumque doloribus medetur. Ventrem modice subducit, ipsa duntaxat absterfione ac veluti titillatione, non purgatione, crudum ac pituitosum humorem educens. Ducit fœminis præterea menses foliorum urticæ decoctum, & addita exigua myrtha potum. Cavendum tamen ne linguam œsophagumque lædat, nimium enim exurit: quod commode quidem fieri poterit, si post sumptionem ejus, parum olei rosacei absorbeatur. Est autem urtica cum semine suo calida in principio tertii, sicca vero in secundo, licet semen minore paulo, quam herba ipsa, siccitate participet. Plura Dioscorides libro quarto capite septuagesimo nono. Plinius lib. 11. c. 13. Galenus lib. 6. de simpl. med. facult. c. 13. Paulus lib. 7. Rhazes lib. 3. ad Almanforem, c. 28. & Avicenna loco citato.

Animadversio.

EX omnibus plantis *urtica* notissima est cum non modo interdiu, sed etiam noctu in tenebris solo tactu ab omnibus facillime cognoscatur. Ejus enim lanugo sine ullis quod mireris, spinarum aculeis noxia, & tactu tantum levi pruritus pustulasque adusto similes excitat. Eam latini ab *urendi* effectu urticam denominarunt, Græci non dissimili ratione modo *κνίδω* modo *κνιδώω*; *κνίδη* enim ἀπὸ τῆς *κνίξεως* quod *fungere*

VALETUDINE.

511

ac vellicare est deductum : ἀκαλύφῃ vero κατ' εὐρημισμὸν τῆς ἀντιρροίας, ut loquitur Athenæus libro tertio hoc est bono nomine per antiphrasim. dicta est, ut pote quæ tactu, nec suavis, nec mollis, sed injucunda & aspera sit, vel quod injucundo sit tactu ὅτι ὁ καλὸν αὐτῆς ἀπέδωκε, vel denique quod ἀπολύσει τὴν ἀφίω, quod tactus sensum corrumpat. Suidas tamen hanc ait esse inter τὴν κνίδω καὶ τὴν ἀκαλύφῃ differentiam; ut κνίδω de urtica dicatur, quamdiu tenera est, ac ut ita dicam infans & virgo; cum vero habet mares, ipsas feminis sphaeras, ἀκαλύφῃς nomen sumit: & ex hac observatione occasionem sumit explicandi locum difficillimum quæ habetur apud Aristophanem in *Lystrata* in choro mulierum quem perstrinxit Athenæus, & perperam exposuit Dalechampius: tu apud Suidam quære in voce κνίδω & apud Eustath. in *Odyss.* pag. 1485.

Siccam & calidam urticam omnes quidem assentiuntur, sed quo gradu non consentiunt. Alii eum, ut Avicenna, in principio ordinis tertii calefacientium, in secundo desiccantium constituunt, alii in secundo ordine intenso calidorum, & in medio secundi exsiccantium, alii denique in tertio ordine tam desiccantium quam excalefacientium eam collocant; quod veritati consentaneum videtur, cum manifesto & mordicet & urat. Mirari tamen subit Galenum, quod lib. 6. simpl. scribat urticam, non tantum habere caliditatem uti jam mordicet; nec inter vehementer calefacientia reponendam vel hoc argumetum quod crassos viscososque humores ex pectore pulmoneque educat, tum quod in partibus quas contigerit, pruritus excitet. An dicen-

Vrentia
medi-
camen-
ta

DE CONSERVANDA

dum in urtica considerari superficiem lanuginosam, ac præterea interiorem substantiam; ac ratione quidem illius substantiæ non urere, ratione vero lanuginis mordicare? Ex quo Averroes quinto collectionum errare ait eos qui urticam igneam esse ob suæ punctiõnis acumen credunt, quoniam pars illa ignea superficiali sit, quæ per frictionem & præsertim per lotionem removeatur. At asserendum potius duc ex Galeno libr. 5. simpl. c. 15. urentium medicamentorum duo esse genera, alterum quidem non vehementer calidum, & tenuis substantiæ: alterum vehementer calidum, & substantiæ crassæ. Illud carnem eliquat levi cum morsu & dolore, sed crustam non efficit: hoc vero erodit, exedit, excruciat: atque ex hoc postremo genere non est urtica, sed ex priori, quia ut observat Galenus *tenuium est partium*, quarum proprium est ut facile penetrent; quod autem facile penetrat, id non præstat violenter, quo fit ut minor dolor adsit, & levior naturæ alteratio.

Condidit laudes urticæ Phanius physicus, utilissimam cibis coctam inveteratamque professus. Incipiens quidem ipsa nasci Vere, non ingrato, multis etiam religioso in cibo veteribus fuit ad pellendos totius anni morbos. Nostris quoque sæculis tenera adhuc ac pullulans in acetariis adhibetur, & cum aliis herbis quadragesimali tempore frixa editur. Radix cocta cum carnibus eas teneriores facere creditur. quo fit ut venatores, aucupes, piscatores pisces, quadrupedes, & aves recens captas urticæ foliis involvant, ut minus & tardius corrumpantur. Sunt qui ex jure pinguium carniùm coctam urticam

Vfus in
cibis.

VALETUDINE.

ticam fumant ad subducendam alvum. Tanti
 eam fecit Hieronymus Tragus, vir in describen-
 dis plantis diligentissimus ut ab ea herbarium
 suum auspiciatus sit, seu quod usum & in cibis
 & in medicamentis maximum eam præstare
 plantam crederet, seu quod eam pro sigillo à
 majoribus suis accepisset ex observatione Mel-
 chioris Adami in ejus vita. Attamen pauci es-
 se nutrimenti & omnino exigui, prodidit Ægi-
 neta. Diphilus Siphnius alvo ducendæ com-
 modam duxit, non tam purgando, quam ab-
 stergendo, actitillando: Juvare quoque stoma-
 chum voluit, & lotium provocare. Inter nu-
 trientes herbas nominavit Horatius epistol. li-
 bro primo, cui etiam stimulantæ veneris fa-
 cultas insit, hinc *si quadrupes fœtum non ad-
 mittat, urtica naturam fricandam monstrat.* Mi-
 rum autem est urticam extima superficie cale-
 facere & urere, interno succo febriles cordis
 æstus mulcere: Cumque levi tactu pruritus
 excitet, oleo suo quod in Ægypto extrahitur,
 remediæ est. Præterea urtica cum esse invisius
 nil possit, & ipso appulsu pustulas externo in
 corpore attollat; mandi tamen solet innoxie
 & sine pruritu ventriculo admitti. Est quippe
 nonnullorum ea indoles ut exterius admota læ-
 dant, interius assumpta nequaquam, & vice
 versa alia quæ ingesta ulcerant, apposita non
 lædant. Prioris generis est synapi, urtica, allium,
 cæpe: posterioris cerussa & centaurea. An il-
 lorum causam dicemus esse quod medicamento
 agere proprium sit, alimenti vero pati: quæ vero
 introsumuntur per modum alimenti se habere
 quod multis alterationibus à sua natura rece-
 dant, & ad naturam corporis assumentis pro-

Nota.

K k

314 DE CONSERVANDA

pius accedant quæ autem admoventur, medicamenti rationem induere? An statuendum copia pituitosi humoris in stomacho restagnantis reprimi & refringi eorum medicamentorum acrimoniam, quod in cute non contingit? an potius dicendum recipi illa in ventriculi cavis admisque aliis alimentis, sed ventriculi substantiam non attingere, sicut admota cutim tangunt? at omnis actio per contactum. Denique asserendum-ne est assumpta diu non morari in uno loco; nec firmiter adherescere ventriculo, sicut admota exterius diu firmiterque affixa cuti hærent: omne autem agens requirere tempus debitum ad suam operationem? Quod ad cerusam & centauream attinet, exterius admota leniunt, introsumpta ulcerant, quia cum sint crassarum omnino partium, valido calore indigent ut attenuentur, & ad actum promoveantur: talis autem calor non existit in cute; quin ibi debilior est, sed reperitur in ventriculo, ubi potentius micat. Vide Petrum Hispanum comment. in diætas particulares Isaaci, Pet. Aponensem comment. ad problema 22. sect. 20. Fabium Columnam minus cognitarum stirpium parte altera capit. 19. & animadversionem nostram de Helenio cui ista luminis ad instar esse poterunt. Cætera repetantur ex comm.

De Silere Montano.

C A P. X L I V.

» **S**iler Montanum non sit tibi sumere vanum,

VALETUDINE.

” Dat lumen clarum , quamvis gustu sit amarum.
 ” Lumbricosque necat , digestivamque refortat.

Animadversio.

Q Uamvis major Herbariorum pars *Siler* Montanum idem cum *Sefeli* Massiliensi faciat , malo tamen hic cum Dodonæo longe diversum à *Sefeli* credere , & idem planè cum *Ligustico* constituere : quod dotes hic descriptæ magis propriæ sint *Ligustici* quam *Seseli* : quam herbam non lego in ciborum usum advocatam fuisse , sicut *Ligusticum* fuit. Est vero *Νο- λυβισικόν* , seu ut placet Galeno *λιβυσικόν* , à *Liguri* men- ria ubi nascitur plurimumque crescit , denominatum , in Apennino scilicet Alpibus contermino. Incolarum nonnulli *πανακίαν* seu *πάνακος* vocant , quod & radice & caule *Panaci* *Heraclio* dissimile non fit , iidem vero facultatibus præditum. Primò unius generis fuit : nimirum sylvestre , postea autem seri in hortis cœpit , & studiose coli , ne ex India longinquisque locis repetendum esset , quod sapore piperis obsonia & pulmentaria eorum temporum commendaret. Ejus enim semine pro pipere ubique usa est antiqua & rustica plebs , sed in sylvestri vis major , in sativo gustus suavior. Temperie aiunt esse calida & sicca ordine tertio , sapore acri , odore aromatico. Usus in cibis ad oxypora sic dicta quod aceto condita ad intinctus servarentur , quemadmodum scribit *Columella* ultimo cap. lib. ultimi. Radice semèn est efficacius utpote siccius , calidius atque acrius. Adulteratum

Kκ ij

516 DE CONSERVANDA

quondam fuisse femine aliquo simili quod amaritudine in gustu deprehenderetur, prodidit Dioscorides. Quod etiamnum hodie fieri à Liguribus fœniculi admiftione, narrat Brassavolus in examine simplicium medicamentorum, ubi quoque hodie pro pipere in condimenta venire advertit, seseque conditum ferculum libiftico satis gratum Gennæ comedisse, ut vero ori gratum est, sic stomacho amicum concoctionem adjuvando, tumores & ejus inflationes discutiendo, vermes enecando. Ex eo vero quod urinas moveat, & serosam sanguinis illuviem repurget, tum etiam ob ejus fragrantiam, spiritibus rescificendis reparandisque opportunam, oculis gratissimum perhibetur.

Vulgus Herbariorum hodierna die pro sileri montano sesele Massiliense usurpant ut & officinæ nostræ. Est enim *Siler* nomine affine vocabulo *Sil* sive *Sile* quod alio nomine Sesele appellatur. Herba cujus radice, vel femine olim vina condiebantur, quæ antemeridiano tempore loco jentaculi hauriebant. Unde *Silatium* veteres dixere, pro eo quod nunc vocamus jentaculum.

De Spinachiis.

CAP. XLV.

“ **D**E cholera laeso spinachia convenit ori,
 “ Et stomachis calidis hujus valet usus
 amari.

Animadversio.

FX oleribus hoc unum frigidum à Salernitanis perstringitur, quod illi Mauritanorum doctrinam sectantes, calidorum usum magis quam frigidorum probarent. Deinde vero ita passim ab omnibus cognosci & usurpari lactucam, portulacam, cichorium, atriplicem, oxalydem pro comperto habebant, ut superfluum ducebant vulgaria illa annotare atque describere. Sed & fortasse Villanovanus ea ipsa prætermisit quod alias de iis egisset, nec commendando operi multum ea profutura judicaret. Est autem *Spinacia*, *Spinachia*, & *Spinaceum olus*, No-
men. herba veteribus incognita, sic dicta ab insigni seminis spiculorum nota, quod tam glabræ aut mollis herbæ semen in spinas occalescat: vel potius quod spiculatis velut sit foliis ob varias eorum incisuras atque dearticulationes. Græci recentes *σπινάκιον* vocant, seu potius *σπινάχιον*, vel à raritate quod raro ea herba Medici utantur, vel ab *Hispania*, forte quod inde primum duxerit originem, ad cæteras tandem nationes translatum, ex quo factum est, ut Mauritani & Arabes ipsum Hispanach, id est, Hispanicum olus appellarint. *σπινάκις* meminit auctor Anonymus de vulpe & lupo his verbis:

Καὶ φέρτονέ με λάχανα, σέλινια, καὶ ἀντίδια

Σπινάκια, καὶ μαρούλια, ράπανα, καὶ κρεμύδια.

Onera me, inquit, *oleribus*, *apio*, *antidio*, *Spinacio*, *marulio*, *raphano*, & *cera*, quæ omnia partim vulgaris sunt noticiæ, partim obscuræ:

Κκ iij

518 DE CONSERVANDA

nec enim proprie quid sit autidium, & maru-
 lium satis perspectum: & autidium quidem pla-
 ne ignoro nisi fungum quis interpretari velit,
 quasi *αὐτίκιον* ab *αὐτίκι* extemplo, è vestigio,
 continuo significans, quod fungorum proprium
 est, qui una nocte confestim erumpunt: *μαρούτιον*
 autem seu ut vult Meursius in glossario Græco
 barbaro *μαρούτιον*, edulii genus est tota quidem æsta-
 te, sed mense potissimum Maio confici solitum, cu-
 jus meminit Ethymologi auctor, Suidas, He-
 sychius & auctor Geoponicorum libro duode-
 cimo capite primo, sed Ethymologicus, Suidas
 & Helychius *μαρούτιον* vocant, auctor Geopo-
 nic. *μαρούτιον*; Simeon Sethi in syntagmate *μα-
 ρούτιον* quod idem esse cum *θειδακίνη* sive lactu-
 ca innuit. Spinaciorum duo genera sunt: sati-
 vum & sylvestre. Sativi item duo: mas & fœ-
 mina: ille semen fert, hæc floret quidem, sed
 feminis infœcunda sterilefcit. Humidum hoc
 olus planè ac frigidum ordine fere secundo,
 humidius tamen & aquosius paulo quam frigi-
 dius, sapore omni expers est, cito descendit &
 alvum emollit, à qua emolliendi vi à non-
 nullis *Seutomalache* quasi *malvaceam betam* di-
 cas, denominata fuit; ab aliis *seutolapathum*
 quod mediæ sit inter betam & rumicem natu-
 ræ. Isaac in diætis particularibus ventrem hu-
 mectare eam herbam, stomachoque meliorem
 quam atriplices scripsit; quia scilicet minus
 humida est, & minus unctuosa: at humiditate,
 unctuositateque nimia stomachus languet ac la-
 xatur, siccitate roboratur. Quia tamen mul-
 tum humida est, idcirco flatus colligit, & vo-
 mitiones concitat, nisi excrementitius humor
 abjiciatur. Quod ut fiat citra aquam coqui de-

Gene-
ra.Tem-
peries

bet cum sponte magnam vim humoris inter co-
quendum ex se effundat. Proinde dicitur jus
alienum aspernari proprio contenta; qui coquit
cum aqua nativum & genitalem illius succum
corrumpit, ac temere inebriat. Jejniis qua-
dragesimalibus frequens ejus usus esse solet, vel ^{vsus}
frixum cum butyro aut oleo, sale & omphacio,
ac etiam piperis momento, vel in olla cum pi-
neis, uvis corinthiacis, butyro ac sale cocta. Edi-
tur quoque in acetariis cruda, enata recens, prius
scilicet quam latiora ei subnata fuerint folia.
Decætero alimenti est exigui, flatulenti ac nau-
seabundi, nisi aromate aliquo condiatur. Quod
autem dicitur convenire *ori leso de cholera*, tra-
ctum ex Isaaco qui eam gulæ à sanguine ac
flava bile dolenti mederi admonuit, quem usum
agnoscit quoque Mathiolus, coctam eam lenire
exasperatas fauces asserens, cujus quoque rei
gratia ejus bibitur jusculum conditum oleo amyg-
dalino dulci aut butyro. Sunt qui aquam ex hac
planta vitreis organis eliciunt, & ad ciendos su-
dores plurimum valere prædicant.

De Salice

C A P. XLVI.

A *Vribus infusus vermes succus necat ejus;
Cortex verrucas in aceto cocta resoluit.
Hujus flos sumptus in aqua frigescere cogit
Instinctus veneris cunctos, acres, stimulantés.
Et sic desiccatur ut nulla creatio fiat.*

Macer
lib. 2. c.
16. &
36.

T *Ria hoc loco de Salice traduntur. Primum
quod succus ejus auribus instillatus vermes*

Idem 1.
4. c. 11.

Κκ üij

526 DE CONSERVANDA

interficiat, & maxime quidem si is sit ex foliis & cortice expressus. Amarum enim quiddam in se habet & acerbum. Idem quoque cum rosaceo in calice punici calefactus, aurium doloribus & saniei medetur.

Secundum, quod cortex ejus in aceto decoctus verrucas pellat. Hanc rem Dioscorides libro primo capite 115. sic tradidit. Corticis cinis admissio aceto maceratus, illitu clavos & callos tollit. Est enim vis ejus admodum desiccatoria, sed ita tamen ut morfu abstinere: habet vero etiam quandam adstrictionem. Avicenna capite 541. secund. Canon. eundem effectum portulacæ quoque tribuit: Ex ea, inquit, fricantur verrucæ & eradicat eas non qualitate, sed naturali quadam facultate.

Tertium, quod flos salicis conceptus prohibeat; & hoc certe ob vim desiccatoriam & adstrictionem. Hoc ipsum autem ἀσυννησίαν ἐργάζεσθαι Dioscorides dixit, hoc est, facere ut mulier non concipiat. Non autem solum mulierum conceptus prohibet salicis semen, sive fructus, sive flos velut hic appellatur, sed etiam instinctus Veneris omnes hebetat ac resiccat, etiam in viris, ut generare nequeant. Atque hoc ipsum Democritus quoque apud Constantinum Cæsarem lib. 11. c. 14. tradit his verbis: Qui fructus salicis appellatur, pabulo pecorum admixtus, ipsa pinguefacit. Tritus autem & in potu acceptus ab homine, steriles facit: ex quo & Homerus ὀδύσ κ. ait.

Μαγεύει ἀγνισίη καὶ ἰτέα ὀλοσίφρητοι.

Id est :

Et grandes populi, & salices fructum perimentes.

Verum Theophrastus libr. 3. c. 2. de historia plantarum, & Plinius lib. 16. c. 16. vocem ὀλεσιμῆτος non sic accipiunt dictam ab Homero, ut significet fructuum ac seminum humanorum perditionem, sed ipsius arboris. Plinii verba hæc sunt. Ocyfime autem salix amittit semen, antequam omnino maturitatem sentiat, ob id dicta ab Homero frugiperda, secutaque ætas scelere suo interpretata est sententiam, quando semen salicis mulieri sterilitatis medicamentum esse constat. Hæc fere Janus Cornarius in capit. 11. lib. 4. Marci. Didymus antiquissimus Homeri interpretita ex Theophrasto de salice refert : ὀκαρπὸς τῆς ἰτέας πινόμενος ἀθρανίζει τὴν γυναικὰ ἕως ἀνδρώπων. Id est: Fructus salicis potus genituras hominum demolitur. Plura de salice Galenus libro 9. de simpl. med. facult. cap. 155. & Avicenna 2. Canon. c. 326. & 686.

Animadversio.

Propter affinitatem temperamenti superiori oleri subjungimus salicem, arbusculam quam Græci ἰτέα vocant ὅτι τὸ ἰέναι; eadem ratione qua Latini *Salicem* appellant, quod nimirum ea celeritate crescat ut Salire videatur, quamvis nonnulli malint Latinam *Salicem* à Sale deducere, quod sit gustu non solum amara, sed aliquatenus salsa, quod tamen nusquam probaretur Cardano qui libr. 8. de subtilitate nullam plantam salis esse adstruxit, contra quod sensit Theophrast. lib. 6. de causis plantarum c. 14. &

Gene-
ra.

Scaliger exercitatione in Cardan. 104. art. 18. exemplo *Salicorni*, *Salsola* seu *Soda*, quam Arabes *Sal Chali* vocant. Salicis differentiarum multiplices, partim à colore partim ab usu desumptæ. Ex corticis colore prima species nominatur alba, quæ arborefcens est & *perticalis*; secunda platyphyllos sive leucophlæos, hoc est, *latifolia candido cortice*: tertia purpurea & *υλανόλλοις*, hoc est *cortice nigro* amicta: quarta Phœnicea seu Phœnicophlæos, cujus cortex *palmularum* colorem refert; quinta omnium brevissima, *belice*: sexta *Elæagnus cortice luteo*: septima Amerina quæ duorum est geneum: *rubens* quam Galli *franc-osier* vocant, & *nigrans* quam *είσσι*, dicunt, unde Galli vocabulum suum *osier* deduxerunt: octava denique est *marina*. Hic autem loquitur partim de *perticali*, partim de *Amerina*, quarum folia refrigerandi facultatem obtinent, & cum nonnulla adstrictione citra morsum desiccandi. Cortices similem facultatem habent, succus flore erumpente collectus, extergentis est virtutis tenuiumque partium, cujus colligendi modum docet Dioscorid. lib. 1. cap. 117. & Plinius lib. 24. cap. 9.

Tem-
peries.

Porro nullus salicis usus exitit in cibis, cum ne quidem arborum aliarum folia condiendis jusculis aut alterandis expetantur. Major commendatio in aspergendo ejus foliis pavimento æstate media, aut per febres acutissimas, vel in parando pedum tibiærumque lavacro ad corporis refrigerium & somni conciliationem. Coronarum ex Amerina salice mentio est apud Athenæum lib. 15. Deipnos. quâ redimitum totos decem menses Megisthen refert ex Anacreonte; sive quod ad manum & in propinquo efficit copiosa salix, sive propter aucto-

ritatem Samiorum qui ut fugientem Junonis imaginem retinerent, factis ex falice Amerina vinculis dicuntur circumvoluisse. De ea corona narratur Hephæstion libellum composuisse, multaque præclara de ea annotasse Menodotus Samius opere de iis quæ præclara Sami visuntur. Ab hoc usu factum puto ut Apollonius Rhodius lib. 4. falicem appellaverit *sacrum stipitem* ἱερὸν σῦπσο, Tenuus apud Athen. ἀγροικὸν σεφάτωμα *ruficorum coronamentum*, Nicetus ἀρχαῖον Καρπὸν σέφος. Quam autem ob causam coronæ ejuscemodi adinventæ fuerint, videndum apud Paschasium lib. 1. de coron. cap. 14.

Porro cum satis copiosè falicis facultates in commentario commemoratæ sint, non est quod pluribus exponantur. Queramus utrum salix sterilis sit semenque ferat, nam hoc à veteribus in disputationem vocatum fuisse animadverto. Theophrastus modo sterilem modo fœcundam constituit. Sterilem facit καὶ ἀκαρπὸν l. 3. de hist. plant. cap. 6. fœcundam vero καὶ καρπὸν ἔχοντα eodem lib. cap. 1. 2. & 13. verum Bapt. Porta contra antiquorum opinionem plantas omnes ac proinde falicem semine donatas esse luculenter demonstravit lib. phytognom. cap. 2. addiditque falicem ad maturitatem solitam esse proferre semen in Creta insula ipso descensu Jovis *spelunca torvum, ligneum, magnitudine ciceris*. Alibi tamen certum est ocissimè amittere semen ante quam omnino maturitatem sentiat, qua de causa Homero dicta est ἀλεικαρπὸς, *frugiperda, & seminiperda*, Theophrasto ἀτελής, & *imperfecta*, non quidem ratione generationis, sed usus; ita enim perficitur ejus fructus, ut cibus homini esse non possit; generationi autem idoneus esse possit, ut probat idem

An Salix sterilis.

524 DE CONSERVANDA

Theophrast. lib. 3. de hist. plant. cap. 1.

Notabis autem apud Dioscorid. in nothis plantarum appellationibus, *viicem* seu agnum castum vocari *salicem amerinam*, quam servandæ castitati commodam tradit, ob idque ea pro strato usas esse mulieres in Thesmophoriis castitatem custodientes. Quo tamen sit illa temperamento, vix constat; cum Dioscorides calidam dicat, Galenus frigidam: Hanc controversiam habes expositam à Cornario emblemate 114. in Dioscoridem, & à Sarraceno scholiis ad caput 15. lib. 1. Dioscoridis.

*De Floribus ac primum de Viola
purpurea.*

C A P. XLVII.

Crapula discutitur, capitis dolor, atque gravedo,
Purpuream violam dicunt curare caducos.

Hic tres referuntur effectus nigræ purpureæve Violæ. Primus, quod crapulam sive ebrietatem dispellat ac sedet. Cujus sane rei duæ afferri solent rationes. Una quidem, quod temperatum, suavem & cerebrum confortantem spiret odorem: cerebrum vero roboratum, ac validum ebrietas non tam facile, quam imbecillum tenter. Altera, quod cerebrum refrigeret, & fumis validis recipiendis ineptum reddat, adeoque vini vaporem infringat, & sic ebrietatem dissolvat. Secunda, quod κεφαλαγίαν, id est, capitis dolorem discutiat: & hoc quidem, si à causa calida, nempe à flava bile, ortum habuerit, hanc enim purgat,

& ab ea calorem extinguit. Horum effectuum meminit Plinius lib. 21. cap. 19. ubi de violæ viribus differit, his verbis : Violæ purpureæ crapulam & gravedines capitis impositis coronis olfactu discutiunt, Meminit etiam Simeon Sethi in Syntagmate : Violæ, inquiens, dolores capitis, qui fiunt à flava bile, sopiunt, potæ & odoratæ. Tertius, quod curet caducos, id est, comitiali morbo correptos, à symptomate, accidenti ac casu. Hoc habetur apud Dioscoridem lib. 4. cap. 105. Ceterum is non simpliciter hoc de purpurea Viola tradit, sed de parte ea, quæ in flore purpurea existit, vel purpurascit. Sic enim scribit : *φασὶ δὲ τὸ πορφυρεῖον ἔσθαι μὲν ὕδατος ποδῶν, συνίγχιαις βονθεῖν, καὶ ἐπιπλησῆς τῆς ἐπιπλησῆς* : id est : Dicunt id, quod in flore purpureum est, cum aqua potum, anginis & comitialibus puerorum morbis auxiliari. Videtur itaque accipiendum esse de altero flore, qui in medio Violæ instar capillamentorum inest. Sunt enim quidam flores, dicit Theophastrus lib. 1. cap. 21. de historia plantarum *διανθεῖς*, id est, duplicis floris, qui alterum florem in medio habent, velut rosa & lilium ; & viola nigra. Lege doctissimas Jani Cornarii annotationes in cap. 29. libri primi Macri. Quinetiam Plinius loco jam citato id ipsum sic tradidit : Id quod purpureum est ex iis, comitialibus medetur, maxime pueris, in aqua potum. Ejusque rei hæc adsignari potest ratio, quod cerebrum violæ fragrantia roborat, ita ut à pravis nocumentis minimum lædatur, & sic in epilepsiam non facile incidat. De violis plura Galenus libro sexto capite centesimo quinquagesimo de simpl. medic. facult. Rhases lib. 3. ad Almanfor. 21. Avicenna 2. Cano. cap. 726. &

*Animadversio.*De flo-
ribus.

CRatissima florum amœnitas est, cum nusquam natura se æque atque in eorum inenarrabili varietate jactet. *Nulli potest, inquit Plinius capite primo, libro vigesimo primo facilius esse loqui, quam rerum natura pingere, lascivienti præferim & in magno gaudio fertilitatis tam varie ludenti,* Tantus vero honor fuit floribus, ut cum præstantissimum aliquid explicare volumus, sui *florem generis* appellemus : ex quo fonte Plinius *purpurea florem*, Rigaltius ad Artemidorum ex Plinio *Ignis florem*, Plautus *florem Bacchi*, Cicero *florem pigmentorum* dixit. Quod autem in cœlis sunt *sydera*, id ipsum in hortis sunt *flores*, quos ideo Columella lib. 1. c. 1. *hortenses terrestresque stellas* vocat. Chæremôn apud Athen. libr. 13. modo *εἰς αἴρος*, modo *λειμόνων τέχνη* hoc est *veris & pratorum filios*, Æschylus *terra natos*, *γαίης τέχνη*, alii *ἐπιταυτῆ πῆιδας filios anni*, Plinius *plantarum gaudia & partus*, Apuleius *primum natura foetum qui est proprius Gratia videntis, fructu germinantis, vitis gemmantis, segetis viridantis.* Hortos commendat nobilissimamque anni tempestatem atque temperatissimam, florum varietas, quæ tanta est, & diversa, tam florida & picta, tam odora & fragrans, tam suavis & jucunda, ut illic natura suam explicare majestatem omnino videatur. Major potiorque futura erat florum gloria nisi suis morerentur horis, & in ipso ortu expirarent. Inventi tamen homines sunt qui tam brevem voluptatem, tam momentaneum Veris

honorem immenso pretio æstimarunt. Priscis sæculis multus honos rosis, violis, liliis, narcissis, hyacinthis, croco, meliloto, amarco, qui nostris temporibus vilescunt, & præ Tulipis hæmarocallidibus, coronis imperialibus, fritulariis, martagonis, anemonis despiciuntur, quorum quidem nec veteres novere gratiam, nec nos fragrantiam, viresque agnoscimus. Licet autem *Tulipa* uno brevique tempore floreat, licet uno flore ac pediculo emicent, licet ipso odore sint graves; tanti tamen una colorum diversitas, picturaque foliorum tenuibus descripta filamentis penditur, ut qui unam *Tulipam* quingentis & sexcentis, imo vero mille libris emere velit reperitur licitator. Has Natura delicias homini quidem paravit ad *voluptatem*, sed ad *utilitatem* magis. Quondam flores coronarum fuere ornamenta, quarum tam multiplex varietas fuit, tam diversa componendi ratio, usus tam varius, ut materiæ fuerint multorum voluminum quæ de coronis tractarent. Vix ullum fuit olim sine floribus convivium, his pavimenta instrata, lectuli compositi, farcta pulvinaria, oppleta reticula, conflecta feta, fercula asperfa; nullæ sine illis nuptiæ, nulla sacrificia: nulla funera, nulli ludi, nulli triumphi, nullæ publicæ lætitiæ. Hæc autem quam inania sunt oblectamenta, si ab utilitate & salubritate quam hominibus tribuunt sejungantur? Equidem breve nobis allaturi erant flores gaudium, ni Medicina salutis & vitæ præsidia in illis deprehendisset & ad varias remediorum mixturas salutareque compositiones eos convertisset. Jam nulla sine floribus antidotus, nulla portio, nullum conditum, olea, emplastra, unguenta, cataplasmata, fomenta floribus non vacant,

Florum
usus.

328 DE CONSERVANDA

adeout jam magnum afferant Medicinæ adju-
mentum: Transeunt quoque ipsi in cibum & con-
diendis jusculis accommodantur, ut non solum ad
restituendam, sed etiam ad conservandam sanita-
tem dicantur nati. Quod in sequentibus observa-
bimus quorum gratia hæc universim de floribus
præfari licuit.

Inter flores autem imprimis occurrit viola præ-
nuntia, & præmonstratrix omnium pulchritudi-
num veris. Ἰόν dictam volunt à Græcis, vel Ἰόν τὸ
ἵεναι τὰ γῆ, ex eo quod statim surgit aut apparet, vel
ab Ioniis quibusdam Nymphis, quæ ut refert Ni-
cander in Georg. florem eum Jovi primum dede-
re muneri, vel denique ab Io puella qua cum Jupi-
ter concubuit, quamque mutavit in juvenecam ne à
Junone deprehenderetur. Fortunam vero puellæ
flos ipse coloribus suis ostendit, ἐρυθραίνεται μὲν γὰρ,
διαπερὶ παρθένος, πορφύρεται δὲ οἷα βῆς, καὶ λευαίνεται,
διὸν τὴν εἰς ἄστρον τῆς κόρης μεταβολῆν: *rubescit enim
ut virgo, purpurascit ut bucula, albescit in argumentum
quod puella fuerit in astra conversa*, ex Leontio c. 23.
l. II. de re rust. Latini violam ἰσσοκοεισικῶς (ait Sca-
lig.) ab Ἰόν deducunt, seu ut vult Perottus à *violendo*
seu quod nec *violata*, nec *violanda* fit. Alii violā
quasi *viulam* dictam volunt, propterea quod hunc
florem Poëtæ fabulentur in pabulum Iūs puellæ
in juvenecam conversæ, à terra effusum. Viola-
rum multiplices existunt differentiæ, quarum aliæ
à colore, aliæ à floribus, à magnitudine aliæ, &
cultu, desumuntur. Color in violis vel unus vel
varius. Unius coloris triplex viola, *Alba* quam leu-
coion vocant cui vita longissima trimatu est, *lutea*
& aspectu similis auro, *purpurea* seu nigra. A vario
colore nomen sumpsit viola bicolor aruensis,
flammea minor dicta, & viola tricolor seu septi-
color

color, quam nonnulli *florem Trinitatis* appellant. A flore alia denominata est simplex, alia multiplex, cujus flos numerosis foliolis ac pene infinitis constat. Est & viola arborefcens, seu fruticosa, est fativa, sylvestris, hortensis, arvensis, de quibus nobis agendum non est cum solius purpureæ Salernitani meminerint. Interim observandum ex multiplici violarum differentia à coloribus sumpta, loca nonnulla auctorum classicorum illustrari posse, quæ vel obscura vel inter se pugnancia, videri possunt. Sic Virgilius Pallentes violas vocat, ecl. 2. at eclog. 10. nigras; Horatius auriginosum colorem, qui proprius est amatorum, tinctum viola scribit;

Nec tinctus viola pallor amantium,
lib. 3. carm. ode 10. Oppianus autem ἀλιευτ. lib. 10. νεφέλω ιουιδέα, sumit pro nube fœta imbri; quasi dicas violæ similem, per colorem scilicet qui ita purpurascit ut nigredini sit affinis. Lucianus in imaginibus, *violaceas* Veneri palpebras assignat quas scimus nigras fuisse. Pindarus & Theognis Musas appellant ἰσπλοκάμους, *violaceo capillitio*, quod nemo nigrum fuisse dixerit, utpote à pulchritudine alienum. Nisi forsan violæ nomen ad omnia venusta, ac formosa significanda traductum quis velit; quod luculenter demonstrat Carolus Paschalius coronarum libro tertio capite quarto.

Redeo ad violam purpuream quam Theophrast. τὸν μέλαν ἢ μέλανιον; Dioscorides τὸν πορφύρεον, Claudianus fuscam, Virgilius nigram, alii amethystinam sive jantinam, cæteri Martiam violam vocant, quod mense Martio ineunte Vere floreat. Inter nothas ejus appellationes δασυπόδιον numeratur, vel à lepore dictum qui eo flore &

530 DE CONSERVANDA

herba delectatur, vel à multitudine foliorum quibus flos coalescit : *απειρίοις* quoque, vel à figura floris, vel quod Priapi statuæ pro custodia hortorum positæ eo flore coronarentur ; *Κυβέριοις* præterea à Cybele Dea ; cui violæ primo vere erumpentes pro primitiis offerebantur, denique *Μισρaria*, quod apud mutos & sepes hortorum nascatur.

Temperies.

Temperies violarum ex Oribasio & Mesvæo frigida & humida est primo gradu, ex Simeone Sethi ordine primo frigida, humida secundo ; ex Brassavolo denique frigida in prima parte secundi gradus, in tertia vero ejusdem gradus humida. Quamvis autem oleum violaceum frigidius videri possit rosaceo, attamen magis refrigerat rosaceum, quod in eo tenues quædam sint partes quæ illud penetrare faciunt, ex quo fit ut violaceum superficie tenus refrigeret rosaceum etiam in profundo; ex observat. ejusdem Brassavol. comm. in lib. Hippocrat. de vict. acut. Galenus 6. de simpl. aqueam substantiam violis tribuit, Mesvæus vim quandam narcoticam dolores calidos sedandi & inflammationes omnes exringuendi, quam ob causam reprehensus fuit à Manardo Mesvæus, quasi narcotica viola esse non possit, cum primo tantum ordine ab illo frigida statuatur. Sed Mesvæi defensio suscepta est à Brassavola in examine simplic. quam legere potes. Præterea à Mesvæo vis purgandi violæ tributa fuit, ubi scilicet humiditate siccando resoluta, caliditas prius obruta emicat, & ab ea sapor amarus, fitque trahendo purgatrix. Sed pace tanti viri dixerim in reficcatis violis, nec calorem nec amarorem, nec purgandi facultatem deprehendimus : Imo vero si quæ ejus purgandi vis, maxime ab ejus humidi-

Viola
anNor-
tsca,

tate est, quæ leniendo ac lubricando alvum laxat. Dum ergo recens est parari solet syrupus ex multis infusionibus qui blandè alvum puerorum subducit: hoc tamen vitio laborat quod pondere suo ac nimia humiditate ventriculo noxius sit, præterea nisi diu multumque coquatur brevi corrumpitur tempore, & acefcit. Nec audiendus est Amatus Lusitanus enarrat 213. in Dioscoridem, & alii, qui arbitrantur solutivum hunc syrupum non minorum esse virium, quam syrupus rosatum solutivus: longe enim multo imbecillior est cum syrupus rosarum etiam post duos annos purget, recens autem ad instar scammoniatorum alvum turbet, quapropter à recenti eo abstinendum est, nisi ubi vehementer purgare volumus. At syrupus violarum solutivus recens tantum blandè expugat, inveteratus modicarum est virium. Longe vero potentius semen violæ album rotundum, milii æmulum, quam flos: alvum enim movet intritum & ex vino albo potum instar rhei bilem flavam è ventriculo exturbat. Licet autem usus sacchari & Julepi rosacei, quæ Simeon Serhi ἰσοκύμαρο, καὶ ἰσζύλαπον vocat, *αὐτὸς τὰς τῆς διαρκῆος τε καὶ πνεύματος ἀφρώσεως*, hoc est ad pulmonis & pectoris vitia, præsertimque pleuritidem commendetur: attamen Aloysius Mundella epist. 32. non adeo tutum agnoscit, *non quidem, ut ait, propter adstringendi ullam vim, sed propter obstructionem qua ex violarum temperamento frigido oritur, quo excreatus impeditur ac retardatur.*

Error
Amati.

Si quis autem interroget an facultas violis insit nutriendi, dicam vel nullam vel exiguam illis adesse: ac sanè non observo in eum usum usurpatas fuisse à veteribus: apud nos verè non-

Vfus in
cibis.

DE CONSERVANDA

nulli folia herbæ violariæ alvi ducendæ causa co-
quunt in jusculis, manduntque: nonnulli flores
iplos acetariis interponunt, non tam ob alimo-
niam, quam odoris fragrantiam qui mitissimus
est ac suavissimus. Rem autem medicam admo-
dum locupletant, cum in officinis mel, saccharum,
tragemata, conservæ, condita, syrupus, aqua,
oleum, pulveres, acetum, è violis præparentur.
Sunt enim maximi usus ad inflammationes omnes
compescendas, incendium febrile extinguen-
dum, dolores capitis sopiendos, somnum indu-
cendum, sitim sedendam, & ad ea quorum post
Macrum Salernitani, & eorum commentatores
in hoc capite meminerunt. Plura vide apud Mi-
zaldum in Horto area 4. Brassavol. in exam. sim-
plic. Paschaliū libr. 3. coronarum, & Guill.
Stuckium libr. 3. antiquit. convivial. cap. 16. ubi
violacearum coronarum ex Plutarcho meminit,
Platone, & Aristophane, quæ huc commodissi-
me transferri possint, nisi brevitati consulendum
ducerem.

De Sambuci Floribus.

CAP. XLVIII.

„ *Sambuci flores. sambuco sunt meliores.*
„ *Nam Sambucus olet, flos redolere solet.*

Animadversio.

Sambuci meminerunt Salernitani post Ma-
crum cap. 3. libr. 3. quam plantam Græci ἀκτίου

vocant, ex eo quod soleat in oris & sepimentis hortorum succrescere, est enim ἀκτὴν ὀρα & litus. Latini Sambucum dicunt à *Sambuca* musico instrumento, quod alii pectida vocant, alii Magadin. Sambuci duo genera, alterum in arborem assurgens, humilior alterum. Illud triplici differentia continetur: est enim, vel vulgare, vel sylvestre, seu Montanum, vel aquaticum sive palustre. Aquaticum Sambucum nonnulli ex Theophrasto *ἑρμύπαλον* appellant, Galli *obier*; sylvestris *πυρρὸς* Theophrasti esse creditur: à Trago *Cervina* sambucus dicta quod à Cervis summo-pere expetatur: vulgaris ἀκτὴς nomen sibi vendicat, quemadmodum humilis sambucus χαμαιακτὴς, Latini *Ebulum* nominant. Nec vero Medici consentiunt in ejus temperamento assignando, Dioscorides enim, ut apud Marcellum legitur, ebulum & sambucum facultatem habere ξηραντικὴν, ψυκτικὴν καὶ ὑδραγωγὸν scribit, exsiccantem nimirum, refrigerantem, & aquas alvo detrahentem. Addit præterea folia recentia inflammationes mitigare, quamvis nonnulli pro φλεγμονῶς, φρένας legant; sic ut sensus sit sambucum lenire ac mitigare præcordia, vi sua scilicet cathartica & expurgatoria. Dioscoridi subscribit Actuarius, qui libr. 5. meth. med. capit. 8. sambucum & ebulum refrigerandi aquamque educendi vi prædita esse cæterum stomacho adversari prodidit. A cujus mente non recedit Plinius lib. 24. cap. 8. scribens *sambucum refrigerare inflammationem, maxime recentis ambusti*. Hanc vim illi inesse credidit etiam Fabius Columna parte altera minus cognitatum stirpium, observat enim cap. 19. bulbum ranunculi *Leptophylli* à se gustatum tantam acrimoniam palato attulisse, ut gravioris mali periculum fuisset, nisi,

genera

Tempe-
ries
contro
versa.

534 DE CONSERVANDA

inquit, foliorum esu sæpius uerato Sambuci, & ebuli usus esset, sic vim acrimoniæ extinguens. Quibus verbis significat vim refrigerandi sambuco & ebulo inesse. Accedit ad hoc auctoritas Oribasii qui lib. 7. medic. collect. notat utramque actam pituitosos humores & hydropicos per inferiores partes expurgare. earumque facultates non esse calidas, quales plerisque aliis purgantibus insunt, sed frigidiores. Huic sententiæ è directo pugnat Arabum & recentiorum auctoritas, ratio & experientia; Avicenna enim secundo Canone cap. 619. & Serapio cap. 84. sambucum & ebulum ad tertium usque gradum calefacere & exsiccare produnt, quibus consentit Villanovanus libello de aquis laxativis cap. 3. observans earum plantarum decoctum purgare vehementer phlegma & aquas, sed non exhibendum astate esse, quod nimis calidum sit. Sapor acris quo præditæ sunt hæ stirpes, calidas probat: acrimonia enim à calore, nullusque est qui ex applicatione ebuli & sambuci ad corpus, caliditatem non percipiat, ut inde colligi possit eas calefaciendi virtute donatas. Quæ posterior Arabum doctrina anteponenda est Græcorum opinioni, qui falso frigidam sambucum sunt arbitrati: qua ratione innixi, non satis animadverto.

Vfus. Sambuci cortices, folia, prima germina, fructus & semen, gummi, flores omnia in usum veniunt medicum: soli flores rem augent cibariam. Interior mediusque cortex, aquas & pituitam expurgat, modo per superiora, modo per inferiora: per superiora quidem si cortex ille versus superiora trahatur, per inferiora vero, si trahatur versus inferiora ex observatione Villanovani, meo quidem iudicio vana & ridicula. Foliorum

facultates recenset Dioscorides. Prima germina cocta & asparagi modo assumpta ventrem commovent. Semen in pulverem redactū & drachmę pondere exhibitum alvum ciet, & humores aquosos detrahit; sed quam ceteres mitius. Gummi adstringendi & resiccandi vim obtinet. Flores autem frixis in sartagine ovis asperguntur non ingrato sapore. *Quinetiam consuetudo invaluit addere eos flores cadis in quibus reponitur acetum, quo retundi vim illam omnium domitricem aliqua ex parte putant. Sambucatum dicunt, quemadmodum piperatum, cui additur piper ex Bruyerino lib. 8. c. 46.* Cum autem odoris suavitas floribus Sambuci insit, foliis vero fœtor quidam teter, mirum non est si Salernitanis magis probentur flores quàm folia. Amica enim spiritibus, cerebro, & cordi suavitas odoris, graveolentia vero inimica & hostilis. Spiritus quippe ut purissimi, sic rebus purissimis, ac defœcatissimis delectantur, impuras averfantur & incoctas, at *in odia* ex coctione, puritate & elaboratione partium, *in odia* ex impuritate & cruditate. Tantus autem est Sambuci odor ut frequenter naribus receptus ruborem totius faciei excitet, *sodam*, hoc est capitis dolorem inducat, & jam factum atque à pituita inductum sedet, ac denique hæmorrhagiam per nares provocet

Multa de sambuci ligno adducta à Plinio & Theophrasto prætermitto; fileoque sanguineas ejus baccas tingendis olim deorum simulachris usurpatas, omnia olim defumpta & præfagia futuræ vindemiæ, agrorum fertilitatis, rerumque similiarum de quibus agit Marcell. Virgil. ad cap. 168. lib. 4. Dioscorid. Notabis porro cum Avicēn. Sambucum albam calidiorem citrina, &

336 DE CONSERVANDA
 citrinam purpurea : quodque ad flores attinet, ad
 venenosos morsus valere, quod sint umbellati,
 referantque apicem Pavonis & cornua nonnulla-
 rum serpentum, ut cerastæ & basilici. quemad-
 modum observat Porta in Phytogno.

De Croco.

CAP. XLIX.

Confortare crocus narratur letificando.
 Et partes laxas firmare, hepar reparando.

Hic agitur de proprietatibus quibusdam Cro-
 ci. Ac primo quidem corpus roborare dicitur,
 eique letitudinem quandam conciliare alacritatem
 jucunditatemve, præcipue si quis eo modice
 utatur. Immoderatius enim sumptus, pondere
 nimirum trium drachmarum, lethalis est.

Deiinde vero membra defecta, id est, debilia ac
 prostrata reficere, inque vigorem suum restituere
 traditur. Superat enim in eo calefaciens & qua-
 litas & facultas, ut tota ejus essentia secundi sit
 ordinis excalefacientium, & primi exsiccantium:
 proinde concoquendi, maturandi, emolliendi
 aperiendi, & discutiendi vim quandam habet,
 adjuvante scilicet paucula quadam adstrictione.
 Cor non parum exhilarat, ipsumque adeo ac
 simul etiam hepar atq; alias corporis partes, ob
 insidentem nimirum adstrictionem ita corrobora-
 rat, ut non facile dissolvi queant, obstructiones-
 que tollit. Quinetiam stomachum moderato ca-
 lore suo firmat, ejusque tum coquendi, tum distri-
 buendi facultatem adjuvat. Immodice tamen illo

utendum non est : quippe qui ita nauseam facile moveat, & cibi inappetentiam, Græci *ἀνορεξία* vocant, efficiat: si quidem aciditatem in ventriculo extinguit, quæ præsertim appetentiam excitat. Siccando mediocriter dispositionibus pectoris phthificis auxiliatur, putredines corrigit, anhelitum facilem reddit, ejusque instrumenta corroborat. Nam si usus ipsius mediocris fuerit, facilem respirationem & amabilem coloris bonitatem facit, sin vero citra modum, pallorem inducit, cerebrum infestat, capitis dolorem commovet, sensus obtenebrat, & oculos hebetat. Vino impositus vehementer inebriat, adeoque exhilarat, ut insaniam maxime alactem & lætabundam pariat. Si quis vero ex passo biberit, crapulam non sentiet, Additur in potiones, quæ interaneorum causa temperantur, Pituitosa vitia & lethargica sanat, Somnum conciliat, Venerem stimulat, menses & urinam ciet; Mulieribus difficulter parientibus in potum duarum drachmarum pondere exhibitus, partum accelerat. Illitus cum humano lacte visum abstergit, & oculorum fluxiones cohibet. Aurium remediis utilissimus est. Vergentes ad ignem sacrum inflammationes inunctus lenit. Vulvæ sedisque cataptasmatibus utiliter inditur. Plura Dioscorides lib. 1. cap. 25. Plin. l. 21. c. 20. Galenus l. 7. de simpl. med. facult. c. 75. Simeon Sethi in Syntagmate, Serapion c. 173. simpl. & Avicenna l. 2. Cano. cap. 129.

Animadversio.

C*Roci* appellatione non solum tota cum radice herba intelligitur, verumetiam ipsa tantum

floris stamina propter excellentiam ; quo sensu à Salernitanis capitistud inscriptum fuit. A græcis ὁ κρόκος ἢ τὸ κρόκον vocatur, sicut à Latinis Crocus & Crocum. Quod nomen deductum est vel juxta Buxtorfium ab Hebræo *Carcum* & *Crocom*, vel juxta Callimachi Scholiastem ἡ δὲ τὸ δάλλεθαι ἐν κρύει; seu ut loquitur Ethym.auctor ἡ δὲ τὸ κίειν καὶ ἀναβλασάνει ἐν τῷ κρύει, quod *virescat* & *florat in frigore*, vel ut Galeno placet fabularumque scriptoribus, à *Croco Adolescente* qui inter ludendum, disco à Mercurio occisus in florem sui nominis mutatus fuit. Alii malunt ἀπὸ τῆς κρόκῆς derivare, quæ vox *filam*, *villum*, *tomentumve* significat, cujusmodi sunt Croci flava flammeaque stamina, seu villi. Galli *Saffran* vocant romine deducto ab Arabico *Zabafaran* & *Zafaran*; sunt qui *Castorem*, *cynomorphum*, & *herculis sanguinem* à Magis dictum velint non satis cognita ratione.

Genera
ra.

Genera Croci duo: sativum & sylvestre, quamquam alii plures à regione ejus species enumerēt; Coryceū scilicet, Lycium, Acolium, Cyrenaicum, & Siculum Centuripinum, addo Narbonense quo nullum hodie multis Magnatibus vestigal majus. Garcias ab Horto lib. 1. hist. aromat. cap. 39. & 42. meminit *Croci Indici* quo utuntur ad tingendos condiendosque cibos, quemque ab Avicenna can. 2. cap. 166. dictum *Careuma* sive *Carcumani*, scribit; vocari quoque ab Arabibus *Curcum* & à Turtis *Saroth* monet Christophorus à Costa capite 30. libri aromatum: ex quo apparet decipi eos qui *Curcuma* Arabum putant esse vel *Rubeam*, vel *Chelidonium*, cum Crocum designet, antidotumque credunt *diacurcuma*, aliam esse ab antidoto *διὰ κρόκου*, cum corruptum sit ex Græco, non minus quam *Carcomagma* Avicennæ ex Græco

κροκό μαγμα quemadmodum Anonymus, sed doctissimus auctor notavit commentariis ad cap. 39. lib. 1. de historia arom. scripta à Garcia.

Est autem Crocus calidus ordine secundo, sic- Tem-
cus primo, parum ac mediocriter adstringens, pera-
atque, ut inquit Galenus 6. simplic. concoquens men-
& maturans. Serapio cap. 173. simplicium ex Ga- tum.
leno calidum in ordine tertio collocat manifesto
errore; apud Avicen. idem error irrepsit, ponitur
enim calidus esse primo gradu, siccus secundo,
contrario à Galeno sensu. Dioscorides vim illi co-
quendi, emolliendi, atque substringendi tribuit,
Simeon Sethi vim aperiendi & discutiendi.

Non credo iis qui existimant crocum jusculis V fus in
addi tantum ad coloris elegantiam, non ad commo- cibus.
ditatem: nec Thessalo affirmanti bonitate odoris
solum commendari. Nam Dioscorides ait misceri
eum utiliter jusculis, εὐχρησίων conciliare, arcere cra-
pulam, potum cum passo, urinam cicere, venerem-
que stimulare. Simeon addit εὐσώμαχον esse, conco-
ctionem ciborum juvare, ἀφέλιμον τοῖς ἀπαράχρησις
visceribus utilem (sic enim verto non intestinis
cum Lilio Gregorio,) denique moderata quan-
titate sumptum pituitosos affectus ac lethargicos
sanare; difficilem respirationem tollere: nimia ve-
ro copia assumptum, pallorem, & capitis dolorem
invehere & cibi appetentiam auferre. Narrat
commistum jusculis Horat sat. 4. lib. 2. sermo-
num, condimentis variis adjectum Apicius me-
morat, nosque passim eo utimur ad condienda jus-
cula è pisis parata, & ad pulles ex frumento, mi-
lio, hordeo aliisque similibus deaurandas.

Mirum autem, nullum veterum perstrinxisse pri-
mum croci effectum quem afferunt Salernitani,
vim scilicet excitandi lætitiā: quod ego præ-

540 DE CONSERVANDA

stare crediderim, tum propter suavitatem odoris, cujas proprium est spiritus recreare ac reficere: tum propter vim ejus diureticam, defœcando sanguinem illuvie sua serosa, tum denique propter rarefaciendi virtutem, inspissatos spiritus coactosque humores disrarando. Hoc autem ut efficiat, moderata quantitate assumi debet, aliàs risum provocaret lethalem ac vere Sardonicum, & ut loquitur Avicenna, excitaret *roona*. id est risum sine causa. Scribit enim Simeon Sethi ejus tria hexagia, seu ut alii volunt, tres drachmas risum excitare *δραχμα τριώνυξου* mortis prænuntium & hospitem. Vidit Jul. Alexandrinus mulierem prænobilem Tridenti eliciendorum menstruorum causa justo plus croco usam, horarum circiter trium spatio immodico risu concussam sine ullis convulsionis signis, quod quidem addit, quia nonnulli arbitrati sunt croco caninam convulsionem induci: quod certe crediderim ubi adeo effusus est risus ut mortem afferat; ex violenta enim atque continua buccarum retractione quæ in risu contingit, musculus crotaphita nervique ipsi motorii incallescunt, moventur, contrahuntur, exarescunt, demumque convelluntur, omnis autem convulsio à ficcitate, lethalis, ex Hippocrate: Unde vero talis à croco risus irriteretur, an à qualitatibus manifestis, an ab occultis, fateor me nondum apud quemquam legisse quod mihi satisfaceret. Credunt quidem omnes effundi & dissipari omnes spiritus eo effrænato gaudio & risu, sed qua ratione risus ille exiteretur nemo exponit. Dioscorides simpliciter *δραχμας* dixit crocum ad tres drachmas ex aqua potum: Scalig. exercit. 32. art. 2. maleficium croci regerit in secundas ejus qualitates, quæ sunt, *aperire & laxare viam spiritibus, ita ut*

abeant : Sed hoc minime est proferre cur risum moveat crocus Franc. Vallesius controversi. lib. 5. cap. 9. ejus rei causam revocat ad calefactionem septi transversi à quo agitatur interius innatum calidum ; sic ut non possit facultas septum continere : idem enim tum accidit diaphragmatici ac si læsum esset, certum autem est ex Aristotele 3. de partib. animal. cap. 10. ictu traiecta præcordia in præliis, risum attulisse *δία τῶν ἐκ τῆς πλεγῆς γινώσκοντων θερμότητι* ob calorem quem movet *vulnus*. Affert quoque historiam Tychonis Hippocrates 5. & 7. epidem. qui ex vulnere diaphragmatis in risum tumultuosum effusus fuit. In Sileni historia sect. 3. lib. epidem. ab Hippocrate relata observatum est Silenum graviter laborantem tertio die in risum erupisse, *noc potuisse se continere*, de quo quidem risu præternaturali multa eleganter Mercurialis comment. in eum locum, & Marius Zuccarus observationibus in libros epidem. disputarunt ; quæ ad risum à Croco inductum aliquatenus transferri possunt ; non ita tamen ut difficultatis nodum exolvant. Moses Israëlita aph. 59. sect. 9. tantum abest ut reddi posse rationem dicat risus istius præternaturalis, quin contra probat ex Galeni mente ne quidem causam assignari posse risus qui ex titillatione alarum, aut ex auditu jocosum commovetur ; quod etiam absurdum non videtur Valeriolæ lib. 3. enarrat. medicinal. enarrat 9. ubi naturam risus exponit fusissime, & Ciceroni secundo de oratore. Quamvis autem in tantis tenebris me nullum lumen habere profitear, attamen nemo succensere mihi debet, si ad illustrandam hanc difficultatem in medium non nihil produxero.

Opinio
nostra.

Imprimis ergo existimo risum à Croco indu-

§42 DE CONSERVANDA

Etum improprie risum dici, cum non inducatur à causis risus naturalibus, hoc est à motu animi ex re jucunda concitato, neque à corporis obsequio animi voluntatem sequentis. Certum quippe est risum naturalem excitari in animo ex re jucunda commoto, & commovente continuo organa corporis: quod si organa prius moveantur, quam animus vel velit, vel jubeat, deesse primam naturalem risus conditionem necessarium est; invertitur enim ordo naturæ. Ex quo quidem fundamento colligimus risum phreneticorum & stultorum risum esse proprie dictum, quod sequatur imperium animi ex objecto jucundo gaudientis, in eo tamen naturalis non est, quod objectum illud non sit verè jucundum, sed apparenter tantum; credit quippe animus delirantium se observare aliquod objectum jucundum reale, quod tantum tamen est phantasticum: colligimus insuper risum iratorum & simulantium improprie risum dici, cum in tali risu (quem Sardonicum vocant) organa tantum commoveantur risum efficientia, non animus.

Secundo loco arbitror risum à croco motum potius esse convulsivum quam risum: sic par est & æquum credere, risum excitatum à vulnere Diaphragmatis convulsionem esse, qualem membranosarum nervosarumque partium læsio profert, quæ quidem convulsio sæpenumero in modum ac formam risus contingit. Ita plerosque observavi quibus extractus fuerat calculus è vesica, aut amputatus testiculus, primis diebus ridibundos apparere, facto oris rictu, demum dentes paulatim constringi, impediri deglutitionem, aboleri postea, os firmiter claudi & re-

trahi, ac denique convulsos obire. Causa ejus rei sympathia est partium nervosarum cum cerebro: intemperies quippe calida & sicca impressa nervis ac membranis communicatur nervorum principio, altiisque ei infigitur: ex quo fit ut musculus crotaphita nerveo tendine præditus, pericranio involutus, multis nervorum ramulis perfusus, quorum 1. est à secundo nervorum pari, 2. à tertio, 3. à quinto; ex quo, inquam, contingit ut crotaphita musculus ob viciniam cerebri maximamque per insignes illos nervos communionem retrahatur versus sua principia, & rictum oris risus instar efformet. Accedit ad hoc communio masseterum cum cerebro & musculo crotaphita: Tertium enim nervorum par duos ramos emittens, alium ad musculum temporalem distribuit, alterum in multos ramulos divisum per labrum superius disseminat, per musculum quoque massetera, & per musculos buccæ, unde major risus similitudo emergit; quia massater una cum crotaphita convellitur, atque hæc est causa cur qui diaphragma vulneratum habent, ridere videantur. Ambo enim nervi diaphragmatici à spinali medulla inter quartam & quintam colli vertebram enati, & juxta centrum diaphragmatis inferti; nervuli præterea alii à costali & stomachico prodeuntes illi adjuncti, possunt communicare cerebro, dein crotaphitæ musculo, intemperiem atque labem ex vulnere impressam diaphragmati, unde convulsio risus æmula. His ita delibatis asserimus quidem risum à Croco effectum, convulsivum esse motum, sed à diaphragmate non pendere, sicut voluit Valesius; imo potius à ventriculo & ejus orificio, cujus nervi, croci

544 DE CONSERVANDA

calore, siccitate, digerendi atque discutiendi facultate, ejusdemque terrena substantia exsiccati, arefacti, excalesfacti, vitium cerebro communicant, crotaphitæque musculo, unde risus convulsivus & lethalis. Adjuvat hanc labem virtus καρβαικῆ croco tributa, per quam dicitur à Simeone Sethi *capitis dolorem* inducere, à Cicerone 3. de orat. *acerrima esse suavitatis*, à Plinio libr. 21. capit. 20. *caput movere & somnum facere*, à Galeno 2. libr. de compos. medic. κατ. τωτ. *tentare caput & capitis gravitatem inferre*. Denique calamitatem hanc non parum promovet vis rarefaciendi spiritus atque commovendi, croco existens, cujus opera fit ut spiritus accurrentes in subsidium laborantium nervorum, coire non possint nec robur eis afferre: agitantur enim continuo à croco, disgregantur ac velut dispelluntur: non recreati igitur nervi calore spirituum influente, nativo privantur, hostilemque coguntur admittere qualitatem, à qua motus ille convulsivus. Eandem vim excitandi similem risum habere narratur genus illud ranunculi à Dioscorid. commemoratum in insula Sardinia crescens, herba præterea Gelotophyllis à Plin. descripta, morsus quoque cujusdam Aranei flumen Alectonium accolentis ex Strabone, ictus Tarantolæ & Jarcotellæ ex Zenodoto, & Epiphanio Ferdinando qui luculentum tractatum de Tarentola historiis suis medicis inservit. Atque hæc dicta sufficiant de gaudio & risu qui à croco excitari dicitur. Restat ostendendum croco vim inesse roborandi, seu confortandi partes omnes, præsertim nutritias atque genitales. Ac certe jam dictum fuit ex Simeone eum εὐσομαχὴν esse, καὶ ὡς τὴν τῆν Ἐσθῶν πιψυ

*τέλει σωματικῶν ciborum coctionem juvare, bonum-
 que colorem parere. Franciscus de Verulamio in
 historia vitæ & mortis, usum croci quotidianum
 ad prolongationem vitæ conferre ait, majores-
 que nostros nobis fuisse vivaciores, quod apud eos
 crocus magno in usu esset in placentis, jusculis
 ac similibus. Addit hybernos vivaces esse admo-
 dum quod utantur linteis & indusiis croceatis;
 cum Crocus ex omnibus quæ novimus ad cutem &
 confortationem carnis optimus sit, tum quod notabi-
 liter adstringat, tum quod habeat insuper oleosita-
 tem & calorem subtilem sine ulla acrimonia. Insu-
 per observat quendam Anglum, quod Croci fac-
 cum circa stomachum gestaret bene ex mari ha-
 buisse, ac ne ullam quidem nauseam percepisse,
 cum antea ex mari gravissime agrotare solitus esset,
 Scaliger exercit. 246. art. 5. Scotos narrat adver-
 sus pediculos indusias croco tingere, ob vim ejus
 infectis, venenatisque bestiolis infestam, ex
 quo factum crediderim ut crocodili conspecto
 croco fugiant: solent enim hoc artificio qui in
 Ægypto mel colligunt, sese armare adversus
 Crocodilos, quemadmodum refert auctor Ethy-
 mologici. In summum Isaac Arabs in diæt. particul.
 crocum notat confortare stomachum, hepatis
 oppilationem aperire, anhelosos juvare, urinam &
 menstrua provocare, & membra debilia omnia con-
 fortare: Quod ad genitales partes attinet, eum
 certum est venerem stimulare. Adnotatum est
 à Plutarcho in Isocrate eum pronum fuisse in Ve-
 nerem forte quod κέρκω διαβέσχον ἔχει τὸ προσκεφάλαιον,
 haberet pulvinare croco madidum. Numerat
 Aristophanes in nubibus inter ea quæ serviunt lu-
 xui muliebri unguentum croceum & oscula colum-
 baram facta, μύρον, κέρκον, καταγλωπίσματα. Inter*

M m

546 DE CONSERVANDA

flores quos terra effudit Jovi & Junoni dum mutuis amplexibus fruerentur, fuit crocus apud Homerum [Iliad. ζ. & ex Martiano Capella Crocum solitum spargi lecto nuptiali colligitur. Baptist. Porta ideo stimulandæ veneris virtutem croco tribuit, quod radice testiculos imitetur, ideoque ad pulchros filios generandos valere, quod florem habeat spectandæ venustatis.

Si quis vero sciscitetur, unde vis ista roborandi singula membra croco accedat, dicam quod pluribus forsan ridiculum & absurdum videbitur, non tam ab ejus calore aut suavitate odoris, quam ab ejus *vi narcotica* proficisci. Sic enim appello eam facultatem qua somnum provocare, ebrietatem arcere, pedum dolores sopire, mentem tentare, crapulam hebetare, circumfertur. Ejuscemodi enim est natura narcoticorum, ut non solum consopiant, stupefiantque, sed etiam dementent, ferociam excitent, ad venerem provocent, vigoremque animi & corporis accendant. Meminit Scaliger exercit. 175. herbæ Amfiam, quam papaver album esse credit, cujus esu certum est venerem exstimulari. Utuntur Turcæ alio herbæ genere cujus pulvis moderata copia assumptus vigorem animo & corpori addit, largius sumptus mentem movet & turbat. Apud Indos radix Betel ore recepta & mansa corpus recreat, lassitudinem discutit, ad coitum invitat. Coca tabaco ammixta (quod Hyosciami genus esse videtur) ebrietatem mentisque alienationem concitat. Nonne styrax calefaciens, emolliens, coquens, vim narcoticorum habet ex Galen. comment. 5. ad partic. 13. libr. 6. epidem. quod liberalius

Vis roborandi inest Croco.

Narcotica.

haustus instar narcoticorum dementare, atque
 adeo interficere possit? Cicuta dementiam ad-
 vocat, & corporis circumgyrationem, & con-
 vulsionem, mortemque ipsam etiam sine sopore,
 ex Scaligero exercit. 152. Solanum quia man-
 niam, seu furori similem insaniam parit, *Mani-
 cum* vocatur. Hyosciamus altercationes mo-
 vet; hinc nomen illi *Altercum* fuit. Quid plura
 commemorem? his & similibus narcoticis ro-
 borandi facultas inest per condensationem spi-
 rituum, atque congregationem; quo plures a u-
 temin aliqua parte congregati sunt spiritus, eo
 vis major ac potentior, quemadmodum Veru-
 lamio demonstravit in historia vitæ & mortis.
 Hac ergo virtute narcotica præditus crocus par-
 tibus singulis robur addit spissando & cogendo
 spiritus, eorumque virtutem uniendo: & for-
 tasse nonnulli admittent ab eadem vi narcotica
 induci motum illum convulsivum risus æmu-
 lum, de quo supra, cum alia narcotica con-
 vulsionem pariant. Longe plura de croco ex
 probatis auctoribus adduci possent, & quod
 olim per gradus Theatri spargeretur, & quod
 inimmensam altitudinem latentibus fistulis ex-
 primeretur; & fragranti nimbo spectatores lu-
 dorum irroraret; & quod Eumenidum Cere-
 risque coronamentum esset, & quod ex sanie
 hepatis Promethei è terra productus sit; &
 quod *ῥοσπυρῆς* à Sophocle, à Triphiodoro *ῥο-
 σπυρῆς*, *ῥοσπυρῆς* à Thocrito, *ῥοσπυρῆς* à Callimacho, spi-
 ca Cilissa ob Ovidio & Propertio vocatus fue-
 rit, non sine longo contentionum inter Criticos
 fuit. Consule Scaligerum notis ad Propertium,
 Petrum victorium Variarum lection. lib. 14. c.
 8. Scholiastem Sophoclis ad Oedip. Colon.

M m ij

548 DE CONSERVANDA
 Scholiastem Apollonii Rhodii ad lib. 3. Senec-
 epist. 90. Lipsium de amphitheatro cap. 16. Pas-
 chalius de coron. lib. 3. Amatum Lusit. enarrat.
 ad c. 25. lib. 1. Dioscor. & Ardoynum de venenis
 lib. 3. c. 42.

*De Herbarum Seminibus ac primo de
 sinapi.*

C A P. L.

Est modicum granum, siccum calidumque, Sinapi.
 Dat lachrymas purgatque caput, tollitque ve-
 nenum.

DUO hoc in loco potissimum aguntur. Pri-
 mo namque perpusillum illud granum,
 quod *σινυπι* aut *σάπι* Græci, Latini vero Sinapi
 vocant, ad calefaciendum desiccandumque effi-
 cax esse traditur; & hoc quidem Galeno libr. 7.
 c. 5. de simpl. medic. facultat teste, in quarto
 gradu. Deinde vero tres eidem adsignantur fa-
 cultates.

Prima, quod lachrymas eliciat: excellenti
 enim caliditate sua humiditates, quæ in cerebro
 sunt, attenuat, incidit, liquefacit & dissolvit:
 illis itaque fluentibus simul etiam lachrymæ pro-
 filiunt.

Secunda, quod caput purget: commanducatum
 enim pituitas capitis per os ducit & purgat. Quin
 etiam tritum, naribusque admotum, sternutamen-
 ta ciet, quibus meatuum obstructions tolluntur,
 & cerebri vitia expelluntur: eaque ratione comi-
 tialibus & apoplecticis mirifice succurrit.

Tertia, quod venenum tollat: suffitum namque ac incensum serpentes fugat; ad eorundem quoque & Scorpionum ictus cum aceto tritum magna utilitate illinitur, fungorumque venena discutit. Ad hæc lienis etiam affectibus ex humiditate & flatu procreatis confert. Item quartanis morbis, qui ex adusta pituita contracti sunt, præterea & podagris à pituita factis. Officit vero visui, & calido capiti, ac jecori. Concoctionem & distributionem ciborum crassarum partium adjuvat. Minuit quæ in ventriculo sunt humiditates. Illitum lepris eas in melius mutat. Linguas etiam humiditate gravatas siccat. Si cum melle sumatur, tusses resolvit. Cum calicis vero ischiadicis illitum & lienosis, utile est: trahit enim, quæ intus sunt ad corporis superficiem. Plura Dioscorides libro secundo capite centesimo quadragesimo. Plinius lib. 30. c. 22. & Simeon Sethi in Syntagmate.

Animadversio.

FLoribus herbarum succedit semen in quo spes propagationis renovationisque posita est. Nonnulli eleganter stirpis *epitomen* vocant, in qua majestatem naturæ lucere volunt, angusto loco ac velut puncto totius plantæ ornamenta describentis. Jam vero tanta feminum diversitas est, ut qui ea penitus explicarit inventus sit nemo, alia molli vel pingui, alia lapidoso, firmo, solido, alia orbiculato, anguloso, triquetro, acuminato, perforato corpore constant, magno naturæ & Medicinæ miraculo, quæ ad hominis usum & sanitatem tantam potuit pompam expli-

M m iij

350 DE CONSERVANDA

care. Plerique credunt nihil interesse five semen dicas, five fructum, quos reprehendit Galen. 2. de aliment. facult. cap. 1. hic autem de feminibus agimus quæ vesca sunt, quorum natura ad siccius semper & calidius, quam herbæ ipsæ, propensa est ex Galeno cap. 5. lib. de attenuante victus ratione. Inter semina ista Salernitani primo *Sinapi* describunt, quod tribus à Græcis nominibus designatur: *σίννη*, *σίννα*, καὶ *νάπυ* Athenæus libro nono deipn. *σίννα* dictum vult *ὅτι σίνεται τὰς ὄπας τῆ ὀσμῆς*, quod olfactu ledat oculos: *σίνος* enim τὸ βλάβος; *νάπυ* autem, vel *εἰρησιν* ἢ *ἡμῖς διὰ τὴν σριμύτητα* deductum: est hoc est à privatione suavitatis ob ejus acrimoniam, vel quia φύστος ἐσσεεται, quasi vesca dicas, quod sit sine natura, est enim adeo pusillum ut carere natura videatur. Galli *Moustartam* nominant, quia cum musto acre sinapis semen ad intinctus conteri solet.

Species sinapis tres constituit ex Plin. Mathiolus, Fuschius duas, quinque Dalechampius, recentiores nonnulli septem. Potior septies de qua hic sermo est *horiensis*, cæteris major, nigra, caulo hirsuto & ramoso, filiquas habens rotundas, & hirsutas plenas semine, vel in rufo nigrescente, vel pallente & candido. Galenus 8. simplicium *calefacere sinapi & siccare ordine quarto*, dixit; idque media ejus parte ex Simeone, quamvis ex Neotericis nonnulli contra rationem & experientiam primo tantum gradu excalefacere, & secundo deficcare affirmant, in quos invehitur Brassavol. in examine simplicium.

Vfus in Præcipuam nobilitatem inter condimenta sinapi tenet, in embamma five intinctum paratum,

quod *Sinapium* sive *Sinaspimus* dicitur, quamvis postremum istud à Medicis alio sensu usurpetur. Parandi ratio apud varios varia, potior est ex musto, quo per vindemias mulieres sinapi maceratum & rufum diluunt ac temperant, addito interdum saccharo ad emolliendam ejus seminis acrimoniam, interdum adjecto pauco cinnamomo, zynzibere & cariophyllis, interdum adhibitis pyris & cydoniis, vel uvis passis quibus *scelerata* vis retunditur & mitigatur. In Italia *Ferrariense* sinapium præcæteris collaudari solet, cum prius *Vercellense* palmam ferret; in Gallia *Divionense* & *Andegavense* commendantur ob suavitatem incredibilem. Nullum præsentius condimentum irritandæ gulæ; sed usurpari debet hyeme potius quam æstate propter æstum. Sumptum moderate incidit & deterget; dissolvitque humiditates quæ in capite & stomacho existunt. Confert etiam morbis lienis qui ab humiditate & flatu excitantur. Convenit quoque tenuante diætâ utentibus, frigidisque viscerum affectionibus & inde abortis cibi fastidiis. Nonnulli profecto putant bubulam carnem insuavem esse sine condimento sinapi, quod sic dictum volunt quasi *ovum cum bove*, ac si quis diceret cum bove semper conjunctum esse debere ejuscemodi obsonium,

Porro vitio non caret si immodicus ejus adfuerit usus; nam odore suo acri nares feriens sternutamentum confestim excitat, & sensim vellicans lachrymas elicit, imo si quis citra aliud obsonium mandere tentaverit, rosionem protinus & molestiam in palato ac ventriculo sentiet. *Pythagoras principatum habere ex his quorum sublima*

M m iij

vis feratur, judicavit, quoniam non aliud magis in nares & cerebrum penetret. Officere vero visui & capiti calido innuit Simeon Sethi, concitatis illic turbulentis exhalationibus. Paulus Ægineta libro primo capite septuagesimo quarto, agre concoqui, stomacho incommodum, ac mali succi esse voluit. Pituitam educere, qua in ventriculo sunt disjicere, alvum madefacere, & flatus excernere, expertus est Actuarius libro primo de curat morborum acut. capit. 2. Iras concitare proverbium ex Artemidoro desumptum ostendit; ἰδμὸν τὸ νάπυ ἐπινεν. Isthmum sinapi bibit. Est autem Isthmus interseptum narium & oris gulæque intersepimentum, quod irritari esu sinapi dictum est & corrugari ira. Aristophanes in equitibus cum Cleonem ira percitum rugosa caperataque fronte, truci aspectu, vultuque furibundo demonstrare vellet, dixit:

κῶβλεψε νάπυ, καὶ τὰ μέτωπ' ἀδέσπασεν,
Sinapi conspexit, & frontem contraxit. Plautus in Pseudolo, Sceleratum vocat, in Truculento, triste. Si ecastor hic homo sinapi victitet, non censeam tam esse tristem posse. Id enim efficere esum sinapis aiunt. Ex eo quod lachrymas moveat cecinit Ennius.

Nec triste quæti ras sinapi neque mæstum cæpe.

Si quis scire voluerit cur sinapi admotum cuti ulceret, devoratum non ulceret, legat probl. 30. libr. 1. Alexandr. Aphrodif. Ex sinapi fit Sinapismus cujus usus frequens in morbis, & novissime in venenatis omnibus & pestilentibus; apud Italos præsertim, à quibus magnæ de hac re controversiæ excitatæ sunt. Sed dignum

VALETUDINE.

553

notatu quod inquit Cassius problem. 52. sinapismum videlicet ex aqua paratum validius ruborem excitare quam tritum ex aceto, quod tamen adversatur iis qui propter acetum solum putant sinapismum ruborem efficere, tu repete ejus rei rationes apud eundem Cassium.

De Aniso.

CAP. LI.

E*Mendat visum, stomachum confortat Anisum
Copia dulcoris Aniso sit melioris.*

DUæ hic referuntur utilitates Anisi. *Pri-*
mo namque visum emendat, & maxime quidem foris impositum. Atque hinc sane apud Plin. libr. 20. capit. 17. naturalis hist. epiphoris oculorum è vino radicem ejus tusam ab Jolla imponi solitam legimus. Ipsum cum croco pari modo & vino, & pertritum cum polenta ad magnas fluxiones, extrahendaque si qua in oculos inciderint.

Secundo deinde loco stomachum roborare dicitur, quod profecto de semine ejus potissimum intelligendum est. Illud namque, ut lib. de simpl. med. facult. cap. 44. Galenus asserit, maxime utile est, acre & subamarum, ut prope ad utentium accedat caliditatem. Est autem & in siccando tertii ordinis, sicut & in calefaciendo. Stomachum igitur calefacit, & qui in ipso sunt humores crassos ac frigidos lentosque attenuat, incidit, liquidosque & expulsionem accommodos red-

554 DE CONSERVANDA

dit. Inflationes quoque, quæ ab iisdem profiscuntur, discutit. Atque hinc adeo fit ut stomachus tum repurgetur, tum exsiccet, & onere quo gravatus fuit, deposito roboretur. Quinetiam visui eadem ratione conferre existimandum est: quippe cui nihil æque noceat, atque stomachi impuritas. Hinc enim impuri, fœtidi, atque turbulenti fumi ad oculos sublari noxam spiritibus visivis invehunt. Melius ad hoc semper recens *anisum*, non furfurosum, dulcedine & odore præstans. Præter has utilitates, & aliæ quam plurimæ à Dioscoride libro tertio capite quinquagesimo quinto, à Plinio loco paulo ante citato, à Serapione cap. 242. & ab Avicenna lib. 2. Can. cap. 1. recensentur. Oris enim halitum jucundiores facit, doloris levamentum præstat, urinam ciet, discutiendi vim habet, aquam quæ subit cutem dissipat, potum sitim ex falsis humoribus contractam extinguit, animalium venenis adversatur, valet ad inflationes; alvum & fœminarum profluvia tostum sistit, lac ad mammas elicit; venerem stimulat, dyspnœas à pituita profectas tostum purgat, cum melle sumptum melius; vetustis & antiquis ex frigore hepaticis affectibus prodest; Jecoris, lienis, renum, uteri ac reliquorum etiam viscerum obstructiones tollit; vias enim ab humoribus crassis, frigidis ac lentis præclusas & obsessas aperit; atque ob id febribus quoque opitulatur antiquis: dolores capitis levat, suffitum naribus; cum rosaceo tritum instillatumque, fractis auribus medetur.

Animadversio.

Vulgaris est cognitionis *Anisi* semen, quod Græci & ἀνίσον, quasi ἀνίσκρον vocavere quoniam appetentiam cibi præstaret, & ἀνίσον ὅτι ἀνίσκει τὰς ἐπιθυμίας, quod flatu discutiat. Nonnulli fœniculum Romanum & cyminum dulce appellant, licet Romani fœniculo nostro non destituantur. Ejus differentias à regionibus desumptas non Genus. moror; unum observo sedulo in lectione Avicennæ animadvertendum; perperam illum Anisum statuere ex Galeno calidum secundò ordine, sic- Temperamen- cum tertio, & ex Dioscoride calidum & siccum tum. in tertio: primo enim Dioscorides gradum non apponit, Galenus vero 6. simplic. & ejus epitomator Paulus & in desiccando & in calefaciendo tertii esse ordinis scripserunt, quod sane facili Avicennæ et- negotio deprehenditur ex ejus acrimonia & amaror. ritudine, accedendo prope ad urentium caliditatem. Est tamen illi nonnulla dulcedo quæ acrimoniam retundit caloremque temperat à qua vis illi inest nutriendi, ut notat idem Avicenn. lib. 3. fen. 13. tract. 5. cap. 13. Cum autem Anisum nostrum gustu suave sit, nec ita os inflammet, aut amaro sapore repleat, crediderim nostrum, non ita esse calidum sicut voluit Galenus, proindeque differre ab Aniso Galeni quod velerat Sirium, vel penitus vetustum; observamus enim vetustum Anisum amarescere, minusque reddi suave.

Fuisse autem olim in præcipuis condimentis, usus in testes sunt Dioscorides & Plinius: & inter paucos cibis, laudatum à Pythagora, sive crudum, sive coctum, item viride, aridum, omnibus quæ condiuntur quæque inini-

guntur desideratur; Panis etiam crustis inferioribus subditum. Oris halitum commendat, fœtoremque tollit: vultum juniorum præstat, depurando scilicet ac defœcando sanguinem obstructionesq; removendo. Multa habet Plinius l. 20. cap. 17. quæ huc transferre non licet, Nostri sæculis & à rusticis & à Magnatibus Anisum expetitur: Rustici suas placentas eo condiunt, & sacchari loco utuntur vel piperis, eo etiam poma pyraque cocta aspergunt. In crustatur saccharo pro divitibus quo utuntur ad suavitatem odoris conciliandam, ventos pellendos, ventriculum roborandum. Adjicimus etiam pani Biscocto non inutiliter. Porro Salernitani potius commendant Anisum dulce quam acre, hoc enim calidius est, illud mitius ac benignius, soletque ejuscemodi Anisum vocari ad Actuario γλυκύνισον.

De Anetho atque Coriandro.

A P. LII.

- » **A** Nethum ventos prohibet, minuitque tumores,
- » Ventres repletos prævis facit esse minores;
- » Confortat stomachum, ventum remouet coriandrum.

Animadversio.

HOC caput ex manuscript. addimus ne quis Anethum & Coriandrum desideraret. Est vero anethum dictum à Græco ἀνιθον quasi ἀνικωτον, ac si aliis omnibus medicamentis præcelleret. Malunt nonnulli deductum ab ἀνιδειν quod ad coitionem

veneream lateffat. Illi tanta olim dignitas, ut flos omnis Græcis ἀνιδίου diceretur ἀπο τῆ ἀνω τριεσθ. Ex Rhodigino lib. 27 cap. 26. ei locus fuit in coronamentis frequentissimus ex quo vocatus à Mosco *florens crispusque flos*, ἐυδαλὲς ἔλον ἀνιδιον, à Virgilio beneolens.

Narcissum & florem beneolentis anethi.

Eclog. 2. Tale coronamentum adhibitum in conviviis notat Galen. 6. simplic. ac præterea Theocritus *ησι: ζ.*

Temperamento autem est excalescente in fine secundi gradus aut principio tertii, & desiccante ordine primo deficiente aut secundo incipiente; ex eodem Galeno. Avicenna vult excalescere anethum inter secundum & tertium gradum, exsiccare inter primum & secundum. Placet Isaaco ut deficet in medio secundi gradus. Conciliari posse credit hos viros Savanarola, si dixerimus Avicennâ locutum de viridi & humido quod sicco mitius est, Galenum de sicco quod est magis in usu. Unum magis me urget; videlicet ipsa Galeni auctoritas ipsimet Galeno opposita, scribit enim lib. terti. simpl. cap. 13. *Anethum & fœnigracum calida esse primo gradu tantum*; cui adstipulatur Averroes 5. collectaneorum. Huic auctoritati respondendum duco lib. illo 3. simpl. loqui Galenum de anethi herba, libro vero sexto de ejus semine, quod constat calidius esse herba; quodlibet enim semen ex Galeno tertio de attenuat. victus ratione cap. 5. & siccius & tenuans magis, proinde etiam calidius. Dicit etiam potest ibi Galenum verba facere de herba illa recenti, nam libro quinto simpl. cap. 21. herbam anethi & fœniculi recentem & humidam, ait esse medicamentum simul & nutrimentum; siccam vero plusquam opor-

558 DE CONSERVANDA

teat & excalefacere & deficcare. Porro Avicenna Galeno est adversus in eo quod scribat ustulatum anethum ordine tantum secundo deficcare, cum ex Galeno deficcet in tertio, adeo ut inveterata præputii ulcera probè cicatrice obcat, quod etiam probarur Isaaco. Nullus autem est qui illi flatus dissipandi facultatem denegarit, est enim subtilium partium, virtutis calefacientis, digerentis, crudos & incoctos humores concoquentis. Tormina & inflationes finire monet Dioscorides libro tertio capite sexagesimo, flatus qui in ventre fiunt discutere & laborantia corpora ex immodico labore curare, addit Simeon Sethi. Quod autem dicitur *minuere tumores*, tractum ex Galen. qui scribit 6. simpl. anethum esse ἀπένθηον, ἢ ὁμῶν ὀγκῶν περιπικρὸν crudorum tumorum maturativum: quod notandum est ad verius interpretationem vulgarem quæ loco *tumorum*, *humorum* habet. Mentem Galeni assecutus est Isaac, *ventositatem*, *inflationem* & *tumorem dissolvendi vim* anetho tribuens, in qua quoque sententia fuit Avicenna anethum vocans *apostematum maturativum*. Simeon Sethi ait quibusdam visum anethum εὐσιμαχῆν, esse aliis κακοσόμαχον; prioresque illos rationem habuisse ejus caliditatis & facultatis discutientis flatus, humiditatem superfluum concoquentis: posteriores vero rationem habuisse ejus substantiæ *crassa*, *concoctu difficilis*, & *nauseose*, παχυμέρης, δύσπεπτη καὶ ναυτιόδης. Profecto Plinius libro vigesimo capite octavo anethum dixit *ructus movere*; Avicenna ex Galeno retulit *nocere stomacho* & *in semine ejus esse vomitionem*, quod tamen non memini legisse apud Galenum: imo vero dolorem sedare, somnum

conciliare , concoquere , lacque generare professus est. Cujus postremi effectus cum mentio facta sit , juvat inquirere , an & quomodo Anethum lactis copiam producat. Huic quæstioni satisfacit Isaaci commentator Petr. Hisp. docetque alia lac augmentare & generare *materialiter* ut faciunt cibi optimi , alia *excitativè* ut est continua attractio mammillarum quæ excitando dolorem fluxionem invitat , alia *pungendo mammas* , sic fricatio mammillarum cum urtica lac advocat ; alia *adjuvando penetrationem sanguinis ad mammas* , qualia sunt calida & sicca præsidia ; necnon diuretica , alia denique *dissipando flatus crassos* transitum & meatum à mammis ad uterum opplentes ne infarcientes , impedientefque ne sanguis menstruus ab utero feratur ad mammas , atque his duobus postremis modis concludit Anethum lac generare , quibus tertium addit Galenus 3. simpl. cap. 21. nempe *nutriendi facultatem*. Verum ut ad priorem quæstionem revertar , nemo præter Avicennam dixit Anethum vomitum provocare : omnes autem affirmant ipsum sedare singultum cujus rei causam repete ex eodem Hispano. Ipse etiam Dioscorides dixit ipsum ex alto surgentes vomitiones sistere , & singultus lenire , quæ qua ratione cum Avicenna conveniant non video , nisi dixerimus per *ἐπιπολέσις ἐμέτος* intelligendos esse leves vomitiones & à levi causa incitatas ; puta à paucos flatu qui facile consumi ab Anetho potest , sicut dissipari potest ille flatus qui singultus inducit.

Cæterùm , duo insuper effectus Anetho tribuuntur qui sine difficultate non sunt : alter est an *venæm excitet aut extinguat* , alter an *somnum concili-*

360 DE CONSERVANDA

liet, ac inter narcotica constituendum sit. Quod ad primum attinet; jam monuimus dictum ipsum quod ad venerem invitet; deinde inter obsoletas appellationes nominatur κυνοκεφάλυ κ) έρμυ γένος, *Cynocephali & Mercurii genitura*; non sine mysterio. Denique Galenus s. simpl. docet ea quæ lac generant, semini quoque producendo dicata esse; admittunt autem lac generare anethum, fateantur ergo necesse est semen quoque augere, proindeque veneris stimulantæ obtinere facultatem. Verum Dioscorides *semen extinguere*, Plinius *genituram hebetare*, Avicenna *semen interfecare asserunt*, hac de causa quod ea quæ vehementer deficcant, quæque flatus discutunt, veneri prorsus inepta existant. Hanc difficultatem duobus verbis dissolvit Dioscorides scribens *genituram extinguere anethum continue potum*, quasi innuat moderatum & parciozem ejus usum veneri prodesse, immoderatum & continuum adversari ob vim ejus deficcandi eximiam, maxime cum non est recens & humidum, sed siccum & vetustum.

Anar-
coticū

Ad secundum quod spectat, Galenus vim inducendi somnum illi tribuit 6. simplic. admisceri acopis dicitur lib. κατ. τόπ. *σπνοποιόν* agnoscit Sjmeon, somnum conciliare fatentur Isaac & Avicenna: qua quæso virtute, narcoticane? non crediderim, sed ubi datur intemperatis hominibus, torsiones & dolores à multo flatu per ventrem oberrante patientibus, flatus dispellit, submovet & consumit; sedatis doloribus somnus obrepit, hinc vis *σπνοτική*; quod si exhiberetur temperatis hominibus, non dubium quin somnum turbaret potius quam conciliaret.

Venio

VALETUDINE.

361

Venio ad Coriandrum quod Græci κόριον ἢ κυ-
 εανον, Latini *Corian* & *Corianum*, officinæ *Co-*
riandram dixerunt, denominatione sumpta vel à Cori-
 Cimicibus quos folia & caules ejus olent, vel ἀπο- andri
 τῶ κόριου ἀ'ελαύειν quod *pupillas oculorum hebetet.* nomen.
 Gravis quæstio inter veteres, an plures fuerint
 Coriandri differentia: negavit enim Plinius l. 20.
 c. 20. Coriandrum inter sylvestria inveniri: at Genus
 interpres Nicandri in Alexipharmacis sylvestre
 Coriandrum describit, cui veneni maleficium
 inesse ait. Recentiores plura genera invenerunt,
 & nominatim Dalechampius sylvestre proponit
 à Myconio Medico Barcinonensi ad se transmis-
 sum. Sed levior illa difficultas videtur, si confe- Tempe-
 ratur cum ea quæ à Galeno movetur adversus rics.
 Dioscoridem penes Coriandri temperamentum:
 frigidum asserit Dioscorides, Hippocrates & Ga-
 lenus calidum: Avicenna pro Dioscoride pro Ga-
 leno alii jure decertant: hanc autem controver-
 siam, quoniam à plerisque examinata est fusissimè,
 non expono. Vide Mathiolum, Amatum Lusita-
 num, Antonium Sarracenum, & Joan. Leonicerum
 commentariis ad Dioscoridem, Avicennam l. 2,
 cap. 2. can. 149. & ejus commentatores Mon-
 gium & Costæum, Nicolaum Rorarium contra-
 dictione 16. Cardanum tractatus tertii contradict.
 item 16. Valesium lib. 9. controvers. cap. 7. &
 alios passim.

Ufus ejus optimus censetur, stomacho enim bo- Ufus in
 num est, & salubre, cibos tamdiu in stomacho reti- cibus.
 net donec probe concoquantur, oris habitum
 commendat, in quem usum à seplasiariis saccharo
 incrustatur, additum in condimenta vermes necat,
 venerem excitat: largius tamen sumptum duas
 insignes noxas afferre creditur, dementiam videli-

N n

562 DE CONSERVANDA

cet & mortem. Mentem movere docet Dioscorides cap. 57. lib. 3. Isaac confirmat, & Simeon Sethi, quapropter nunquam ejus usum probare potuit Cardanus adversus Epilepsiam lib. 1. contrad. tract. 3. c. 17. quamvis ab Avicenna commendetur. Lethalem quoque illi esse vim ac venenatā asserit idem Diosc. l. 6. c. 9. & post Diosc. Paul. & Aet. Petrus Aponensis de remediis venenorum cap. 3. idem illi maleficium tribuit, quod oppugnari possit, & à Theriaca & à vincetoxico ad drachmas duas dato: sed plura repeti possunt ex Sante Ardoyno libro tertio de venenis cap. 60. Jam enim ab herbis ad arbores nobis progrediendum est, in quibus exponendis diutius forsā quam deberemus immorati sumus, non longius tamen digressi, quam rei dignitas ac utilitas postulabat. Imposterum tamen animadversiones nostras breviores futuras monemus, quod videam opus hoc nimiam in molem excrescere, & enchiridii excedere magnitudinem.

De Fructibus arborum.

CAP. LIII.

A *Utumni fructus caveas ne sint tibi luctus:
De mensa sume quantumvis tempore bruma.*

Animadversio.

D Uos istos versus huc transferendos censuimus ex cap. 10. hujus sectionis quod ad explicandam generalem fructuum naturam plurimū

conferrent. Fructus vocabulum hic non usurpo pro quocunque stirpium fructu, sed pro eo solo quem arbores aut frutices ferunt. Recte enim Galenus alios ex herba, alios ex arbore fructus produci docuit 2. de alim. facult. cap. 2. At nos fructibus herbarum omissis de quibus Salernitani nihil tradidere, ad arbores accedimus, quorum differentias & species alii alias constituunt. Prima differentia esse potest sylvestrium & domesticorum: verum sylvestrium quid attinet meminisse cum edendo non sint? Solos ergo domesticos perstringamus, vescos illos & ad nutriendum corpus humanum accommodatos. Hos autem ad mentem Salernitanorum dividimus in fugaces seu æstivos, quos Græci *ώραιοι* vocant, & in serotinos seu autumnales qui à Græcis *ώπρωτοι* dicuntur. Nomine tamen *ώραιοι* Galenus 2. de alim. facult. cap. 2. non tantum intelligit eos fructus qui circa horam, id est, circa mediam æstatem nascuntur: sed eos qui ad reponendum & conservandum non sunt idonei. Itidem per *ώπρωτοι* certum est non tantum designari autumnales hyemalesque fructus, sed eos etiam qui exteriorem corticem molliorem habent, quique opponuntur ex Arist. l. 8. de hist. animal. c. 28. *τοις ακροδρυοις*, hoc est *τοις έξωθεν κελυφοις έχουσι*, lignoso putamine rectis. Nos vero secuti Platonem, Galenum, Theophrastum, Plutarchum, Athenæum *ώραιοι* *ώπρωτοι*: præcoces tardis, fugaces serotinis, vernos & æstivos, autumnalibus & hybernis, opponimus: ex quorum omnium genere alii molliores sunt, alii duriores. Molliores vel nucleum habent, ut cerasa, pruna, vel carent nucleo ut poma pyra. In duriorum genere sunt nuces & amygdalæ. Ex his omnibus qui à Salernitanis commemorantur, perstringentur

Fructuum differentia.

564 DE CONSERVANDA

à nobis suo quique ordine productionis atque mutationis. Prius tamen nonnulla de fructuum usu, ac temperamento delibanda sunt, quo nostra disputatio illustrior evadat.

Colo- Imprimis vero mirari subit, cur flores usius
res fru- ejusdemque arboris nativum & origanarium co-
ctuum. lorem nunquam mutant, mutant autem fructus.
Quidam arbitratur id in floribus accidere propter
velocem humoris consumptionem quæ non susti-
neat ulteriorem, nec longiorem concoctionem.
In fructibus autem humiditas copiosior est, proin-
de diuturnior & longior longiorisque coctionis
capax, hinc fit in longa ista concoctione demu-
tentur colores. Est enim color in fructibus coctio-
nis maturationisque argumentum, sic ut primus
color viridis omnimodam fructuum cruditatem
designans, primo in herbaceum transeat, quo pri-
ma concoctio denotatur; mox abeat in nigrum,
ut in olivis, in flavum ut in Persicis, in nigrican-
tem ut in pyris, in fuscum ut in sorbis, in rubeum,
croceum, variû, ut in pomis & prunis. Distinguntur
tamen inter se colores fructuum ejusdem arboris,
quia succi inest diversitas & potestas multiplex.
*Quemadmodum enim, ut ait Scaliger in l. i. Theop.
de causis plantarum cap. 11. potestatem habet ar-
bor generandi corticem, frondes, ramos, fructus, medul-
las, tegmina, pulpas, semina: sic varias fructuum for-
mas edere posse non absurdum.* Accedit ad hoc ven-
torum afflatus, & syderum, solis præsertim aspe-
ctus: venti enim prout humiditatem exhauriunt,
aut affundunt, ita colorem fructuum moderantur:
prout etiam solis aspectus tepidior est aut arden-
tior. prout longo vel brevi tempore, cito vel tarde
fructus recreat aut exurit, ita fructuum temperat
colorem.

Sapo-
res fru-
ctuum,

Jam vero quam multiplices saporum differentia in fructibus percipiuntur, dulcis, suavis, pinguis, amari, austeri, acris, acuti, acerbi; acidi, salsi, quorum tamen omnium initium est in austero ac pontico, à quo per varios maturationis & coctionis gradus fit ad alios saporum mutatio. Quod enim omnes fructus generentur ex dominio humiditatis terrenae, quae sapotis est austeri, fit inde ut fructus sui initio referant istum saporum, quemadmodum fufius expositum habetur à Petr. Hisp. com. in lectionem 13, dietar. univers. Isaaci. Evideta autem & excocta hac prima acerbitate, si fructus humore subtili & aquoso turgeat, exilique calore praeditus fit, fit saporis aquei & retusi: si autem humore fuerit inter crassum & tenuem moderato, exilique etiam calore, fit saporis paulo acutioris: At vero dulcis evadit cum moderato est & calore & consistentia. Unctuosus cum excedit aliquantulum calor & consistentia est subtilis & aërea: Salsus cum calor emicat, & consistentia ad est parum terrena: Amarus cum multum excedit calor in consistentia crassa & terrena, Acer, ubi calor adest igneus, cum substantia siccissima. Quae omnia intelligi & repeti facile possunt ex doctrina de saporibus, de quibus apud omnes philosophos, & plerosque Medicos locupletissime disputatur. Eleganter autem Plin. l. 15. c. 28. fructuum succos enumerat, *pyro vinosum, oliva pingnem, uvis dulcem, aquosum prunis, sanguineum moris, candidum uvis albis, lacteum ficis, spumeum persicis, & si odorem spectes, malis acutum, persicis dilutum, cirreis acerrimum* tribuens.

Succi
fructuum.

Odo-
res.
Vfus.

Cæterum usus fructuum duplex: alter arbori, alter humano generi comparatus. Utilis fructus arbori ad propagationem ex semine, quod dictum

N n iij

366 DE CONSERVANDA

volo de iis fructibus, tum qui simul semina sunt, tum qui inclusa gerunt semina. Hinc Theophr. duas maturationis species agnoscit in fructibus: *unam* cum fructus solus est maturus, *aliam* cum semen quoque maturum est & perfectum, quorum illa respicit hominem, hæc arborem. Utilis vero homini est fructus, vel *ob cibum*, vel *propter medicinam*. Nullus autem ignorat in usum medicum venire fructus & ab eis salutes peti medicinas, *cum ne sylva quidem horridiorque natura facies medicinis careat*, inquit Plinius in lib. 16. natural. histor. At nobis inquirenda una venit alimonia quæ ex usu fructuum percipitur, quæ quidem talis est, ut ad irritandam gulam potius voluptatemque palato conciliandam, quam ad salubritatem, optimamque nutritionem homini afferendam comparata sit. Galenus enim cap. 8. lib. de cibis boni & mali succi docet, *omnes fere fructus quos arbores ferunt malo succo esse exceptis castaneis, exiguum alimentum contribuere, crudesque succos aggenerare*. Quod si quis existat qui explorare velit quomodo singulæ fructuum species inter se differant: madefacere primo debet quam assumat: nam quicumque fructus meris elixive aqua intumescunt, veteremque protinus ficcitatem duritiemque deponunt, ut molliores & humidiores, sic meliores habentur, qui vero minime tument, pristinamque duritiem retinent, deteriores censentur, quæ experiendi ratio Galeni patri fuit familiaris ut idem Galenus notat cap. 5. ejusdem libri. Ad hoc tamen ut certum iudicium de fructuum usu atque utilitate feratur, nonnulla capita nobis sunt proponenda. *Primum*, est maturos fructus immaturis præstantiores minusque noxios esse: maturitate enim quicquid inflationes facit, abjiciunt, & superfluum humiditatem depo-

nunt, ex Galen. cap. 16. quamvis immaturi celerius subducantur ex 2. de alim. facult. cap. 2. *Secundum* est, vitiosos haberi fructus qui nullo temporis spatio non admodum intumescant aqua merfi, bonos vero qui illico in tumorem crescunt, nam & facilius coqui possunt, & ad bonos humores gignendos sunt apti, ex eodem Galen. cap. 5. *Tertium* est, eos esse humidos sine ulla siccitate qui non reponuntur : ex his vero minus esse noxios qui ventrem lubricant, deteriores autem qui tarde permeant & consistentia sunt duri; ex eodem auct. lib. de attenuante vict. rat. cap. 10. *Quartum* est, ex iis qui reponuntur aptiores esse & meliores qui molliores sunt : peiores vero qui duriores, ex eodem loco. *Quintum* est, humidos fructus tenue, humidumque ex se distributum alimentum corpori præbere, celeriter corpus totum permeare, facile per cutim & urinas excerni ac in summum pauci esse alimenti: solidos vero & densos alimentum copiosius corpori apponere, tardius pervadere; maxime cum succum in seipsis habent crassum, aut lentum aut adstringentem; ex ipsomet Galen. 2. de aliment. facult. cap. 2. & 7.

His ita summatim delibatis, quærendum est cur Salernitani autumnalium fructum esum noxium afferant, nisi media hyeme fiat. Cui quæstioni respondemus tacite institui comparationem inter fugaces & serotinos, seu æstivos & autumnales, quorum illi, ut habet Galenus cap. 2. lib. de aliment. facult. primo humectandi vim habent, dein etiam refrigerandi, præterea alvum lubricandi : hi vero cum sint duriores, alvum adstringunt, ægrius conficiuntur, proindeque dum corrumpuntur, graviolem noxam inferunt. Deinde vero cum fugaces oriantur, media æstate urgente

N n iij

568 DE CONSERVANDA

folis æstu perfectam maturitatem assequuntur, autumnales vero cum declinante sole per inconstantem tempestatem, calidam modo, modo frigidam, siccam interdum, assiduis interdum imbribus humentem producantur, ut plurimum inæqualiter maturi sunt, superfluaque humiditate pleni, ex quo fit ut varia morborum genera inferant, febres malignas, diarrhœas, dysenterias, febres quartanas, rheumatismos, hæmorrhoidas & id genus alia; venas enim replentes superfluo & incocto succo, ventriculum quoque & intestina sero illo tenui & frigido altiùs subeuntes cacochimiam pariunt, & partes imbecilliores efficiunt, unde morborum occasio. Quod si ejuscemodi fructus ad brumam usq; servati reponantur, partem malitiæ deponunt maximam, facta evaporatione humiditatis aquosæ & superfluæ. Calor enim interior coquit, mitigat, temperat, & excludit, quod tenuius est & serosum, sicque maturat & perficit, hinc deprehendimus rugatos fructus, ut mitiores ac benigniores, sic meliores ac salubriores. Et hæc dicta generatim sufficiant.

De Cerasis.

C A P. LVI.

S*ic cerasum comedas, tibi confert grandia dona,
Expurgat stomachum, nucleus lapidem tibi tol-
lit,
Hinc melior toto corpore sanguis inest.*

T*Ria ex cerasorum esu commoda hoc loco recensentur. Ac primum quidem quod sto-*

machium expurgent, id que de illis potissimum intelligendum, quæ una cum nucleis manduntur. Ad eum namque modum [ut nonnullis placet] ingesta abstergent, & emundant.

Secundum quod nuclei eorum, cum inde expressus succus sive lac sumitur, peculiari quadam proprietate lapidem non in renibus tantum, sed in vesica quoque frangant & expellant.

Tertium vero, quod quæ ipsorum velut caro est, optimum generet sanguinem, corroboret & impinguet. Et hoc certe experientia testatur & demonstrat ratio. Siquidem in passeribus, qui cerasis plurimum delectantur, eo ipso tempore quo hæc matura sunt, jecuscula non paulo majora quam alias reperiuntur. Unde hepar frequentiore cerasorum usu augeri ac roborari certo colligitur. Sed hic notandum, quod duplicia sint cerasa, crassa nimirum & parva: Ac crassa rursus duplicia, nempe dulcia & pontica sive acerba. Dulcia omnia & parva insalubriora sunt, facile corrumpuntur, & lumbricos in corpore generant. Crassa pontica quoque duplicia inveniuntur. Quædam enim pediculo constant longiore, bacca etiamnum cæteris crassiore, gustu acerbo & admodum acido, colore perpetuo refefcente, nec unquam in atrum vergente: Italis verle dicuntur. Hæc tenera adeo & fragilia sunt, ut nisi sub arbore sua comedantur, facile gestatu collidantur & marcescant. Quare non nisi recentia, atque in principio tantum mensæ sumenda sunt. Abstergendi stomachi & ciendæ appetentiæ vi prædita sunt. Alia denique crassa nigra, & maxime omnium pontica sunt, quæ in compluribus Italiæ locis Marasche vulgo nuncupantur,

§70 DE CONSERVANDA

à sapore sic dicta , quod non injucundi amaro-
 ris tantillum respiciant. Ea summo post alios ci-
 bos loco edenda sunt , ita ut os ventriculi ponti-
 citate sua claudant : quo clauso concoctio & me-
 lius & citius peragitur. Galenus faciens ceraso-
 rum omnis generis mentionem , lib. 7. simpl.
 medic. capite 19. scribit in hunc modum : Cera-
 sus arbor fructus fert non paris adstrictionis in
 omnibus particulatim plantis participem. Nam
 & in harum , sicut etiam malorum granatorum
 & malorum quibusdam austera qualitas , in
 quibusdam vero dulcis , in nonnullis autem aci-
 da exuperat. Quinetiam ipsorum dulcium quæ
 nondum cocta sunt , ac natura quædam admo-
 dum sunt acerba , quædam similiter moris aci-
 da. Sed in moris immaturis acida qualitas acer-
 bam exuperat , in cerasis non semper. Ergo quæ
 dulciora sunt , magis quæ in intestinis subducunt,
 sed minus grata stomacho sunt. Contra austera.
 Quæcunque vero acida sunt , ea piritosis ex-
 crementosisque stomachis sunt apta. Si qui-
 dem austeris magis desiccant , & nonnihil etiam
 incidunt. Porro ipsius arboris gummi commu-
 nem omnibus viscosis & mordacitatis expertibus
 medicaminibus facultatem obtinet quæ & ad
 arterias exasperatas accommoda est. Proprie
 autem , siquidem , quod quidam subscribunt,
 verum est , calculis vexatos adjuvat. Nam sic
 illi tenuium partium inesset facultas quædam.
 Hec illi. Plura Dioscorides libro primo capite
 centesimo vigesimo sexto , Plinius libro decimo
 quinto capite vigesimo quinto , & Simeon Se-
 thi in Syntagmat.

Animadversio.

Cerasus prima colono annuam gratiam refert; Cujus fructus *κεράσια* dicuntur à Cerafonte Ponti oppido, unde post devictos Mithridatem & Tigranem à Lucullo in Italiam devecti sunt. Crediderim tamen, potius à *Cerasis* urbem, quibus fecunda erat, quam ab urbe *Cerasa* denominata esse, cum ante Luculli victoriam mentio Cerasorum facta sit à Dephilo Siphnio apud Athenęum prisco auctore, sæculo Lyfimachi vivente. Nomen ergo illud deductum *ἀπὸ τοῦ κέρατος*, vel à *coma* quam opacam habet, vel à *ramis* excrescentibus qui nulli arbori longiores sunt, validiores aut plures, est autem ramus in arbore idem quod cornu in capite. Cerasorum differentias à regione, aut à colore desumptas non exequor, cum ex Dalechamio repeti possint. Sapor nonnullas induxit scitu dignas; cum inde eorum temperamenta deprehendantur. Sunt enim *dulcia*, *austera*, & *acida*, quorum *dulcia* ventrem molliunt, & citissime dilabuntur stomacho, tamen minus utilia sunt quod putridos gignant humores: Narrantur manè roscida adhuc devorata, adeo levare alvum, ut pedes podagrivi morbo liberentur. *Austera*, quia adstringentia, idco *ἰσχυρά*. *Acida* pituitolos & viscidos stomachi humores incidunt, ipsum confirmant, sitim sedant, & appetentiam excitant. Inest certe cerasis vinosus succus admodum palato gratus, qui etiam Diphilo teste optimum alimentum præbere sed tenue potest. In universum *Cerasa* & frigida & humida esse, calidis & siccis ventriculis ac temperatis prodesse,

ventremque subducere prodidit Simeon Sethi Porro quod dicunt Salernitani nucleum lapidem tollere, id non intelligendum de integro nucleo devorato, sed de carne eo inclusa; quæ quod amara sit, digerendi vi prædita est, & deobstruendi venas & renes, eoque modo potest materiam lapidis renibus hærentem incidere ac summovere, sed factum calculum non potest deturbare. De Cerasis videantur Galenus, Avicenna, Bruyerinus libro undecimo de re cibaria, Benedictus Curtius libro vigesimo tertio hortorum, Dalechampius, & alii.

De Prunis.

C A P. L V.

F RIGIDA sunt, laxant, multum profunt tibi
Pruna.

D UÆ Prunorum facultates hic referuntur. Ac prior quidem quod corpus mediocriter refrigerent. Dulces enim, quemadmodum lib. 2. de medicament. simplic. purgantibus bened. cap. 19. à Mesve scribitur, calido frigido sunt temperata, aui paulo frigidiora, humida ordine secundo, *μίσου*, id est dulci-cacida frigida principio secundi. Omnia tamen refrigerant. Quare Lusitani, qui calidam incolunt regionem, carum suarum cocturæ pruna plerumque immiscent, & potissimum Damascena. Posterior vero quod alvum moveant, & hoc Galenus quidem lib. 2. de alimen. facult. cap. 31. ita scribens confirmat. Corpori, inquit, ex hoc fructu minimum ali-

menti accedit : utilis tamen est iis, quibus propositum est, ventrem mediocriter humectare ac refrigerare ; ipsum enim cum humiditatis, tum lentoris sui gratia subducit. Quod certe de maturis intelligendum : cruda enim, quemadmodum Avicenna testatur, non parum adstrictionis præ se ferunt. Et quamquam posterior hæc Prunorum facultas, non secus atque prior etiam, Damascenis fere attribuantur, Armenis tamen potius adscribenda erit, ut quæ Avicenna & Melse testibus, præter cætera magis alterent, largiusque solvant. Usui vero maxime sunt matura, immatura minus, optima autem inter ipsa & humanæ naturæ convenientissima, sunt oblonga, carne cum dura, tum exigua, siccitate nonnulla participantia, cortice exteriore tenui, sapore non profusus dulcia, sed *μέτρι* id est dulcicacida, qualia Damascena cum primis habentur. Hæc enim mediocriter humectant ac refrigerant. Multa porro & varia Prunorum genera reperiuntur, non omnium tamen usus approbatur. In hoc genere sunt aggregatâ quædam parva, dura acerbique, & cibo injucunda, Galeno *α' γρηγορα κικύμηλα* vulgo Pruniola sive Prunula nominantur. Horum fructus, inquit Galenus lib. 7. de simpl. medic. facult. capite 35. evidenter adstrictorius est, ventremque sistit. Quo fit ut aquam nonnulli ventri sistendo accommodatissimam inde eliciant. Cæterum Pruna quæ ventris subducendi gratia sumuntur, in aqua frigida, prius quam ingerantur, aliquandiu præmaceranda sunt. Ita namque præparata magis tum humectant, tum refrigerant, adeoque ad appetentiam, quæ collapsa fuerit, excitandam, & ad flavam præterea bilem, quæ in ventre habetur detergendam ac subducendam

574 DE CONSERVANDA

accommodatiora fiunt. Quare biliofis etiam non solum febribus, sed aliis quoque morbis salubria redduntur. Pruna recentia atque humida siccis valentius quidem alterant; sed excrementitium magis & peioris succi corpori præbent alimentum. Sicca vero non solum ad nutritionem accommodatiora sunt, verum magis etiam corroborant. Quod de Prunis hoc loco diximus, idem de cerasis quoque aliquo modo intelligi potest: sed horum humiditas, quam illorum, subtilior ac minus lenta est, quo fit ut minus etiam alant. De Prunis Dioscorides lib. 1. cap. 134. Galenus & Mesues locis paulo ante citatis, & Avicenna lib. 2. Canonum cap. 539.

Animadversio.

Pruna Græci κοκκίμηλα vocant vel ob figuram quam similem *Croco Cnidio* habent, vel quod inter poma *celeriter ac velociter* maturescant, est enim κοκκί idem quod πύρο. Latini *Prunum* dicunt aut ab *unitate*, aut à Græco πρῦμον quod Galenus lib. 7. simplic. apud Asianos *sylvestrem Prunum* significare docet. Probabile autem est fructum hunc ex Asia Romam esse delatum post Catonis ætatem qui suo tempore jam conquerebatur Asiaticas delicias Romam importari. Res ergo ipsa & nomen ex Asia defluxit. Variæ Prunorum species vulgo notæ: Temperies & facultas magis obscura. Avicenna enim frigida Pruna facit in principio secundi gradus, humida in fine tertii; alii frigida tantum in principio primi gradus, humida in fine cōstituunt: quod postremum profecto intelligendum est de iis Prunis quæ solidiori sunt carne &

duriori ; primum vero illud de iis quæ carne sunt molliori & liquidiori. Similiter in assignanda earum virtute dissidet Galenus à Dioscoride, hic enim cap. 142. l. 1. Damascena pruna deficcata vult alvum cohibere, Galenus 7. simplic. asserit laxare. Convenient inter se si dixerimus per se alvum movere, per accidens coercere; quatenus scilicet ob eorum dulcedinem ac suavitatem avide expetuntur & retinentur à partibus nutritiis; proindeque etiam dicuntur à Dioscoride *ευσομαχα* ; cum paulo ante dixisset Pruna, minime videlicet siccata, *κακосоμαχα*. Semper autem memoriæ mandandum est in describendis prunorum & aliorum fructuum facultatibus distinguendum esse inter maturos & immaturos, inter dulces, austeros, & acidos. Immaturi enim magis semper adstringunt, acidi magis stomacho grati, dulces copiosius alimentum præbent. Quem vero succum corpori præbeant Pruna, explicatum habetur à Galeno 2. de aliment. facult. cap. 31. & cap. 7. libri de attente victus ratione. Cætera non repeto.

De Pyris.

C A P. L V I.

Adde Pyro potum; nux est medicina veneno:
 Fert Pyra nostra Pyrus, sine vino sunt Pyra virus.
 Si Pyra sunt virus, sit maledicta Pyrus.
 Dum coquis antidorum Pyra sunt, sed cruda venenum:
 Cruda gravant stomachum, relevanti sed cocta gravant,
 Post Pyra da potum, post pomum vade cacatum.

376 DE CONSERVANDA

Hic docetur imprimis, ut super Pyrorum esum vinum bibatur, idque tum vetus, tum odoratum: atque ejus quidem rei ratio reddita est supra cap. 7. Pyra enim sanguinem seroso replent succo, inflationesque ac colicos cruciatus suscitant. Vinum ergo cum calefaciat, tenuet, flatu discutiat, & serosam redundantiam consumat, super ipsis convenientissime bibitur. Deinde Nucem veneno medicinam esse traditur, de quo copiose supra, c. 14. Secundo ac tertio versu, dicitur Pyra, absque vino commansa, esse virus, hoc est, nocere humanæ naturæ, cujus ratio jam reddita est. Ne quis interim simpliciter, ut de illis quæ excessu qualitatum elementorum, quarum mixtione constant, at propria qualitate, sive forma [ut vocant] occulta venena esse noscuntur, ita de Pyris quoque suspicetur. Si enim commansa perniciem subinde vel noxam aliquam inferrent, ac proinde arbor ea ferens merito detestabilis esset, adeoque ob id ipsum excindenda, atque in ignem conticienda. Quarto versu innuitur, Pyra recentia & cruda esse venenum, id est, nocere humanæ naturæ. Nam extra hoc quod sanguinem seroso atque ebulliente replent succo, inflationes & colicos cruciatus excitant, phlegmata etiam ac scabiem generant. Cocta vero contra, ἀγρίδος, id est, remedium præstant, perinde atque illa paulo ante præstare diximus, quæ cum vino manderentur. Atque hæc sane ultimo post alios cibos loco sumenda potissimum sunt: ita namque excrementorum subductionem adjuvant. Quinto versu docetur, crudorum Pyrorum esum gravem esse stomacho. Ipsum enim non à concoctionis tantum opere distrahit, sed flatibus etiam distendit. Cocta vero è contrario gravatum
stoma-

Stomachum levant & reficiunt, inque suum pristinum vigorem restituunt. Ultimo tandem versu hoc in primis præcipitur, ut vinum super pyrorum esubibatur: cujus quidem ratio jam redita est. Deinde, ut à pomorum esu alvus subducatur: quam rem Galenus libr. 2. capit. 21. de aliment. facult. sic scribens confirmat: Poma acida cum succum crassum in ventre invenerint, ipsum incidunt, ac deorsum subducunt, ob idque dejectiones humectant. Quod si ventrem purum invenerint, ipsum magis sistunt. Porro succus dulcis cum sine acrimonia & crassitie, hoc est, solus plane fuerit, celerius, quantum in ipso est, distribuitur. Quod si acrimoniam aut crassitiem habuerit, citius subducitur. Eadem habet Oribasius libr. 4. Synopses ad Eustathium filium cap. 69. & Avicenna 2. Canon. c. 569. Quinetiam hæc assignari potest ratio, nempe quod poma flatum in ventriculo excitent, flatus vero per anum deinde facile emittantur.

Animadversio.

FRUCTUM quem Latini à Pyramidali figura No. 2
men.
Pyrum vocant, Græci appellant ἀπιον ὄγγυλον, & ἀχάδα, quorum primum illud dictum, vel ὁ πρῶτον ἐν Ἀπία γέρονεν, quod pyrum in Apia Peloponnesi regione ortum primo sit, vel ἄρα τὸ ἐν δὴ Ἰνέσις τοῖσις εὐέδω, quod in locis siccis nascatur, vel διὰ τὴν ποιότητα τῆς χυμῆς αὐτῆς, ab ejus succi qualitate: ὄγγυλον vero deducunt ἄρα τὸ ἄγγυλον à suffocando, quod acerbitate sua vehementer adstringat. Plutarchus in quæst. Græca 51. observat Argivo-

Ο ο

rum pueros quibusdam festis βαλλαρχάδας seip-
 fos appellare, quod primi ex agris in plani-
 tiem ab Inacho deducti, pyris sylvestribus vi-
 ctitarint: quodque tum primum ἀρχάδες in Pe-
 loponneso visæ essent, quæ dicebatur ἄπαι,
 hinc factum esse ut ἀρχαῖ dicta quoque sit ἄπαι.
 Et profecto illa regio non tam ab Apide Pho-
 ronæi filio ἄπαι dicta est, ut vult auctor Ethy-
 mol. quam διὰ τὸ ἐπιδαφίλευεν, ἐν αὐτῇ τῷ ποτῷ,
 quod multa in ea regione pyri arbores nasceren-
 tur.

Genus. Pyrorum multa genera recenset Dalechampius
 lib. 3. hist. plant. c. 7. & Bened. Curtius Hortorum
 lib. 23. c. 14. necnon Bruyerinus lib. 11. c. 18. sed
Tem- peries. pleraque omiserunt, cum nemo possit singula enu-
 merare. De temperamento nihil certi definien-
 dum priusquam de sapore convenerit: Austera
 enim & acerba, dubio procul frigida & sicca; dul-
 cia vero & succosa, moderate calida & humida.
Vfus Veniunt autem & in cibum & in potum: In cibum
 in ci- quidem variis modis parata, cocta, cruda, elixa-
 bis. ta, tosta, saccharo, vino, cinnamomo, aniso, fœni-
 culo, butyrove, condita, exsiccata, concisa, incru-
 stata, mille denique modis apparata. Potus vero
 ex eorum succo concinnatur, quod *Pyraceum* vo-
 cant, qui tamen tantæ non est gratiæ, aut utilitatis
 ac potus ex pomis. Eleganter Galenus facultates
 pyrorum explicat lib. 6. simplicium, & libro
 secundo de aliment. facult. cap. 24. ut de his plura
 dicere necessarium non sit.

Primus autem capituli versus sic intelligi de-
 bet: Quemadmodum nux sese habet ad venenum,
 ita & vini potus ad cruda pyra, Sed nux veneno
 assumpto remedium est, Ergo & vini potus py-
 ris esitatis. Quod vero pyra sine vino sumpta

venenum sint, nemo hactenus affirmavit, nisi
 venenum latius usurpemus pro quacumque no-
 xa: certum enim est jejunos esitata pyra lædere; An pyra
venc-
num.
 eorum usum, etiam valentibus onerosum esse,
 quo pertinere potest vulpis odium in pyra, quæ
 numquam pro cibo attingit nisi difficulter & in
 fame, unde adagium hoc fluxit tractum ex Plau-
 to in Mustellaria.

Tam facile vinces. quam pyrum vulpes comest.

Quod quidem in eos dici solet, qui rem per-
 difficilem aggrediuntur. Certum præterea est
 devorata quædam pyra strangulare homines, tan-
 ta est enim saporis gratia, ut mandendi finis non
 sit. Graviditatem impedire, portatam à muliere
 pyri radicem prodidit Albertus Magnus; etiam
 pyris eandem vim inesse, si juxta vel supra se
 mulier habeat; alii tradunt latentia in parturien-
 tis lecto pyra, aut illuc transportata partum ju-
 vare. Sed & nonnulla pyra tanta acerbitate dis-
 plicent, ut devorari nequeant, strangulare vero
 videantur, unde *strangulonea* dicta. Hæ & simi-
 les noxæ fecerunt, ut pro venenatis pyra habita
 sint, ni cocta prius fuerint, aut vini potu castiga-
 ta. Merum tamen vinum superbibendum esse non
 consulerem, quod in venas malignum & inco-
 ctum pyrorum succum deducat, crudumque
 sanguinem efficiat. Observatum quippe fuit, vini
 haustu ab esu pomorum & pyrorum intolerabiles
 cruciatus, & dolores ventris secutos: testisque
 est Rodolph. Goclenius tractatu de vita proro-
 ganda. cap. 11. ab esu pyrorum quemdam cerevi-
 siæ potu periisse. Hic tamen nonnulli diorsimi af-
 ferri possunt & debent ex iis repeti, qui quæ-
 stionem hanc medicam agitaverunt; *An post cru-
 dum merum.*

De Persicis, Racemis, & Passulis.

C A P. L V I I.

Persica cum musto vobis datur ordine justo
Sumere, sic est mos nucibus sociando racem-
is,

Passa nocet spleni, tussi valet, est bona reni,

„ *Utilitas uva sine granis & sine pelle*

„ *Dat sedare sitim jecoris, Choleraque calorem.*

DUO praecepta imprimis hoc loco traduntur. Ac primum quidem ut mustum cum persicis bibatur, aut sane persica simul cum musto exhibeantur. Mustum namque calefacit admodum, ebullitionemque in corpore efficit: sed persica ebullitionem hanc atque excalefactionem frigiditate sua cohibent & moderantur. Contra verò persicis, cum vehementius refrigerent, merito adhibetur mustum, quippe quod frigiditatem eorum, ne ventriculo noxam inferant, calore suo facile mitiget ac temperet. De persicis supra cap. 7.

Secundum vero, ut uvarum racemi cum nucibus edantur: quod de aridis potissimum & antiquis nucibus intelligendum est. Virides etenim ac humidæ per se salubres censentur: antiquæ vero & aridæ excellenter siccant, adeoque ob oleosam suam qualitatem prompte in corporibus accenduntur. Jure igitur uvarum racemi cum ipsis mandendi veniunt, ut qui exsiccationi atque inflammationi humiditate sua resi-

stant. De nucibus copiose supra.

Tertium deinde versu traditur, passulas sive uvas passas lieni officere. Ipsum enim communi ratione dulcium omnium ! obstruunt atq; ledunt. Hinc Galenus in libro de attenuante dieta cap. 9. in hunc modum scriptum reliquit : Uvæ passæ si non sint adstringentes, lieni quidem & hepatis tumentibus non conveniunt : thoraci tamen ac pulmonis affectibus conducunt. Renibus etiam conferunt, quippe quos lavant & abstergunt, urinamque cient. Renes namque multa ad ipsos derivata humiditate mundant. Sed de his quæ supra.

Animadversio.

Non esse *Persicam* arborem eandem cum *Persea*, quicquid Columella, Nicandri interpretes aliive plurimi censuerint, Plinius, Galenus, Ætius, Ægineta existimarunt qui diversis capitibus de *Persica* arbore, & de *Persea* egerunt ; *Persicam* arborem *μηλέα πέρσικω* vocantes, *Perseam* vero *περσίαν*. Variis autem nominibus, apud diversos vocatam *Persicam* reperio, nam & *μηλέα πέρσικη* à regione unde primo adducta est, & *ρόδακύνη*, vel ut placet Suidæ *ρόδακινέα* ab insula Rhodo in quam à Perside translata fuit, & *δωρακινόν*, seu *δωράκιον* appellata fuit, non satis nota origine : forsan vero *ἀπὸ τῆς δῶν* sic dicta est, à magnitudine, quod palmum vel æquarent, vel implerent ejus fructus. Duracina tamen *Persica* definit Plinius libro decimo quinto capite vigesimo octavo, quorum corpus ligno adhæret, avellique nequit, quod nostris *Persis* & *Myre-*

Nomē.

Duracinum quid sit.

O o iij

cotonis accidit, quamvis alii à solidiori, compactiori, duriorique eorum carne deducta malint. Enimvero placet Jano Cornario libro secundo commentariorum medicorum capite secundo, & in Dolabella ad capit 81. libr. 1. Paul Æginetæ, loco *δωρακινόν*, *ρόδακινόν* ubique substituendum esse, & apud Plin. atque Columellam pro *Duracenis*, *Rhodacena* legendum, existimatque errorem esse alicui semidocto imputandum, qui non intellecta, nec alicubi lecta *Rhodacenorum* appellatione in eam suspicionem venit *duracina* legi debere ob *osium* videlicet *duritiam*. Quæ quidem opinio Mathiolo non arridet, nec Dalechampio, existimantibus nullum errorem subesse, vel in Plinio, vel in Ægineta. Ac certe ut de illa difficultate sensum meum aperiam, credibile est *Perficam* arborem à Græcis primo vocatam fuisse *μηλέα* *περσίκω*, seu *περσίαν*, quod pro una eademque arbore utraque sumeretur; dein vero à Rhodo insula ubi ad florem tantum perveniebat *ρόδακινώ*, tandem vero sequentibus sæculis barbaro nomine à Latino deducto *δωρακινόν*. Priori appellatione usi sunt Galenus, Paulus, Ætius, Orbasius: qui ut dictum est diversis capitibus *ἢ* *μηλέας περσικῆς* *ἢ* *ἢ* *περσίαν* egerunt. *Perseam* autem pro *Perfica* arbore usurparunt Dioscorides lib. 1. Nicander in *Alexipharm.* Plutarchus tractatu de *Iside & Osiride*, & inter Latinos Columella in horto. At vero *ρόδακινῆς* appellatione nec ita prisca, nec ita frequens, reperitur tamen apud Scholiastem Nicandri in *Theriacis*, Suidam in *Dictionario*, Simeonem Sethi in *syntagmate*, Ætium lib. 13. capit. 118. Nicolaum Myrepsum sect. 3. c. 95. & Psellum lib. 1. de victus ratione c. de iis quæ ventrem citant. Quamvis autem

nonnulli sic dictam contendāt, vel à roseo rubro-que colore, vel à rosarum odore, verisimilius tamen est ab insula Rhodo potius sic vocatam æstimare, quod Plinius lib. 15. capit. 13. notet à *Perside sero in Rhodum translata*, proindeque à *Catone non commemoratam*. Restat postrema appellatio quæ explicari commode nequit, nisi intellectis *Persicæ arboris differentiis*. Quatuor vero *Persicorum genera* constituit Palladius in *Novembritit. 7. Persica, Armenia, seu Armeniaca, Præcoqua, & Duracina*. *Persica* proprie ea sunt, quæ hodie apud nos id nominis retinent. *Armeniaca* erant olim ex *Persicis* minima; ut docet *Dioscorides*, eademque penitus cum *præcoquis*, sic opinor à Romanis dictis quod citius quam vera *Persica* maturescerent; τὰ δὲ μικρότερα, inquit *Dioscorides* lib. 1. capit. de pomis, καλεῖται δὲ ἀρμένιακα ῥωμαίοις δὲ προκόκια, quæ in genere *persicorum* minora sunt & *Armeniaca* dicuntur, à Romanis vocantur *præcoqua*: quibus quidem ex verbis colligere licet *Armeniaca* à *præcoquis* minimè distincta fuisse, sed usu tandem venisse ut *Armeniaca* defierint esse *Persica*, pomorumque illud genus constituerint quæ nos vocamus *abricoqua*, Gallico nomine à Latino deducto, vel à Græco βερίκοκκος, quo usus est *Simeon Sethi* in syntagm. Nec opinor, *Armeniaca*, seu *præcoqua* à *Persicis* defecisse melius demonstrari potest quam ex *Ægineta & Martiali*, hic enim lib. 13. epigram. 46. sic habet.

Vilia maternis fueramus præcoqua ramis,
Nunc in adoptivis Persica cara sumus

Ille vero lib. 1. capit. 81. προκόκκιον τε καὶ δουράκια,
καὶ ἀρμένια κρείττονα τῶν περσικῶν, præcoqua, duraciā,
O o iij

584. DE CONSERVANDA

& Armenia, poma meliora esse Persicis asserit, manifestè præcocia à Persicis sejungens, quo loco quæri potest quid Paulus per *δοξία* intelligat: Cornarius legendum *ροδάκινα*, Mathiolus in capit. 131. libr. 1. Dioscoridis speciem esse Armeniaci pomi distinctam à Præcocio & Armenio arbitratur, uterque meo iudicio perperam: *ροδάκινα* enim nemo legerit, cum non esse distincta à Persicis, sed ipsamet esse Persica ipse fateatur Cornarius. Quod si ita est, quomodo Paulus dixisset Persica meliora esse Persicis? sane nescio. Quod etiam *δοξία* species sint Armeniacorum pomorum, nemo hæcenus præter Mathiolum, idque sine auctoritate, vel ratione protulit. Itaque vel retinendum esse *δοξία*, vel *ροδάκινα* emendandum duco, ipsaque omnino eadem esse cum præcociis majoribus, quæ in molem per insitionem accrescentes, distinguuntur specie ab Armeniis quæ quod sponte gignantur exigua sunt & parva Nomen autem *Duraciorum*, seu *Duraciorum* sumpserunt, ex insitione, seu ut rectius loquar, ex infoliatione arboris *Armeniaca* quæ fiebat in alia arbore crassi corticis, ac proinde durioris ligni, seu solidioris, parumque medullofi. Florentinus enim libro decimo Geopon. capit. 75. tres insitionis modos constituit; *ἐμφύλισμον*, *ἐγκατατισμὸν καὶ ἐνοφθαλμισμὸν*, *insolationem*, *insitionem* proprie dictam, & *inoculationem*, quarum quidem *insolatio* fiat in arboribus crassi corticis; *insitio* vero in arboribus tenuis corticis intra medullam humiditatem habentibus. Fructus ergo arborum in arboribus crassi corticis insitarum ut solidiores erant ac duriores, sic crassiores, ex quo factum fuit, ut fructus omnes ex insitione

Cornarius & Mathiolus improbantur.

Duraciorum origo.

& cultura majores facti, *Duracini* à Latinis vocarentur, sic Plinio *Duracina* uva dicta est capite primo libro decimo quarto, quod crassior collo esset, visusque est Columella capite quadragesimo tertio libro duodecimo, *ollares* uvas & *humastos* cum Duracinis confudisse: sic *Duracina* appellata *Cerasa* quæ majora. Atque ex hac observatione primo colligitur apud Æginetam *δωράκινα*. Armeniaca eadem esse cum præcociis majoribus, Armenia autem simpliciter dicta eadem cum præcociis minoribus, sicque duas tantum illic dari Armeniacorum malorum differentias, non tres, ut placuit Mathiolo. Secundo arguitur inde, *Duracina* Persica proprie esse quæ ex insitione majora evaserunt, seu quæ ex arboribus insitis progignuntur: quapropter Martialis ea vocat *Adoptiva*, quibus apud Romanos gratiæ & pretii palma fuit, cum singula *poma* trecentis nummis venderentur: hoc est septuaginta quinque assibus, si credimus Budæo libræ de asse, propter quod etiam immensum pretium, ab eodem Martiali *Cara* dicta fuisse. Atque hoc nomine usi sunt in designandis pomis Persicis apud Latinos Columella & Plinius, apud Græcos Paulus Constantinus Cæsar Geoponicorum libro decimo, & Glossæ Græcolatinæ; in quibus tamen loco *δωράκινα*, *δωράκινα* est legendum.

Glossæ
emen-
datæ.

Verum præter has appellationes Persicis tributas, alias etiam nonnullas sortita sunt. Nam apud Athenæum libro tertio dicuntur *περσικὴ κοκκύμηλα* *pruna persica*, *δξύμαλα* quoque & *ἔδρια*; cumque proprie in pomorum sint censu, locum tamen obtinere inter nuces. Nam Macrobius Saturnali. libro secundo capite deci-

mo quarto ex Plauto & Suenio viro longe doctissimo, *persicum malum nucem molluscum* vocari ait; scilicet quod cæteris omnibus nucibus mollior sit.

Quod ad temperamentum Persicorum attinet, ea quidam in tertio gradu refrigerantium humectantiumque posuerunt, alii in primo, alii in secundo: *quod melius est factum*, inquit Simeon; quæ postrema sententia est Pauli libr. 7. minus tamen frigida censeretur debent ob tacitum amarorem quo ipsa non minus quam arbor, prædita sunt: propter quem saporem, minimum quoque nutrire ipsa par est; cum omne quod nutrit, ratione suæ dulcedinis nutriat. Gal. de aliment. facult. cap. 19. facile corrumpi eorum succum parvumque & malignum esse asseverat. Addit Aegineta libro primo capite decimo octavo, *malum esse succi, acescere, facile corrumpi, deterioraque haberi præcoquis & Armeniacis.* Plura alia adjicit Simeon in eorum opprobrium, cui reluctari videtur Dioscorides, *Persica faciens ἐυσώμαχα ἢ ἐυκοίλια, stomacho & alvo accommodata;* Diphilo Siphnio *μίσως ἔυχυλα καὶ θρεπτικὴ πρὸς τὰ μέλας, succi mediocriter boni & plusquam mala nutrientis,* habentur. Plinio libro decimo quinto capite duodecimo dicuntur *Innocua & expetita ægris.* Manifesta in his auctoribus pugna, quam duplici responsione tolli posse existimo. Prima est eos qui stomacho commoda dixere Persica, habuissent rationem potius odoris quam succi: tanta enim odoris est illis suavitas, ut cardiacis subveniant, orisque foetorem vitio stomachi factum emendent. Vidisse se Jul. Alexandrinus narrat libr. 10. salub. esu Persicorum sedatum fuisse continuum vomitum ex maris jactatione

Tempe.
Prs
cerfi-
orum,

Con-
tradi-
ctio
dilui-
tur.

excitatum. Secunda responsio est eos qui boni succidixerunt Persica, locutos non fuisse absolute, sed relatè tantum ad olera, ex observatione Petri Hispani comment. ad caput Isaaci de Persicis. Notandum præterea est noxam Persicorum augeri, si post alios cibos sumantur, minus vero si ante cibos ingerantur, maxime ab iis qui frigido non sunt stomacho, sed æstuanti & fervido. In his enim ciborum appetentiam excitant, & fervorem extinguunt. Non debent autem assumi, nisi matura, continuo vinum superbibendo. Quamvis autem Salernitani mustum bibendum consulant, mihi tamen magis probatur cum Isaaco & Simeone vetus vinum odoriferum, quod per se tota sic ebibant, ut ab eo superentur, ea enim ratione succi noxa retunditur: quod si ipsa vinum superent, periculum est ne in venas vini beneficio citius deducta celerius graviusque lædant. Proinde Simeon Sethi sedulo prohibet, ne post esum Persicorum aqua bibatur, vel cibaria acra superingerantur, quod serosum sanguinem patiant, febresque putridas gignant, longas & quæ difficulter solvantur. Vulgus Gallicum arbitratur nucleum Persici noxam eam auferre, quam pulpa infert, nec injuria sane; cum incidendi, detergendi, apericendi, calefaciendi, siccandique facultate polleat. Sed ut dictum est vino generoso nihil præstantius; unde vulgare istud carmen per mensas jactari solitum,

Petre quid est pesca? cum vino nobilis esca.

Cæterum egregium præceptum tradit de esu Persicorum Actuarius libr. de spirit. animal. nutrit. cap. 6. his verbis. *Solent, inquit, Persica nisi facile alvum subierint in corruptelam abire.* ☉

388 DE CONSERVANDA

cum humoribus una immutari, quoscumque tandem offenderint. Quamobrem quibus agere per alona descendunt, consuluerim ego iis omnino, ut ne ea quidem attingant, nisi quis temperamenti proprietate corpus affirmer libenter alimenta huiusmodi admittere. Hæc ille. Plura non addo cum repeti possint ex Plutarcho libr. de Iside, Athenæo, Dioscoride, Plinio, Simeone, Bruyero, Jul. Alexandrino, Curtio, Hispano, &c. Porro multa hic disputari possent de uvis & de nucibus quarum meminere Salernitani, sed quis uvarum omnes differentias brevi commentario perfringeret, quæ non nisi iusto volumine explicari possunt: Dodonæus historiam vitis & vini uno libro conscripsit, Jacobus Horstius opusculum de vite vinifera ejusque partibus edidit, Andreas Bacchius libris de naturali vinorum historia de uvis tam multa protulit, ut superfluum sit post tantos viros aliquid de uvis annotare. Interea notandum non propter uvas, edendas esse nuces, cum earum succus pravus & malignus quicquam addere bono uvarum succo non possit, sed propter nuces assumendos esse racemos ad edomandam earum malitiam, juvandam coctionem ac distributionem earum, ac denique retundendam noxam quam stomacho inferre creduntur. Plura inferius,

De Moris.

CAP. LVIII.

M *Ora sitim tollunt, recreant cum faucibus
uram.*

Animadversio.

Non ausim silentio prætermittere *Mora*, quorum arborem Parens meus Principis Alesoni Caroli noni Christianissimi Regis fratris medicus quondam ordinarius inter sua insignia gestabat in argumentum prudentiæ quæ necessaria est iis, qui se Regum principumque famulatio addicunt. Est enim *Morus* arborum sapientissima, licet fatuæ & stolidæ nomen à Græcis per antiphrasim adepta sit. Quod nimirum

Parens
autoris
Medi-
cus.

Exacto nonquam nisi frigore germinet arbor. *Vrbana* arborum omnium, inquit Plinius, novissima floret *Morus*, serotino germinatu se prodens, nec nisi exacto frigore. Sed cum cœpit, in tantum universa germinatio erumpit, ut una nocte peragat, etiam cum strepitu. Est autem dictum *Morum* à Græco *μῶρος*, quod nonnulli ἀπὸ τῆς μωρίας per antiphrasim, deducunt, ego ἀπὸ τῆς μωρίας τῆς βίβου designantis, quod arboris flores ex villosa congerie constant; alii malunt dictum ἀπὸ τῆς μωρίας, quod Cypriorum lingua ὄζον significat, sunt enim mori folia in summo acuminata radix cuspidata,

Differentiæ Mororum duæ: alba in cibo minus nobilia & expetita, nigra quibus plurima inest gratia. Alborum arbor frequens feritur propter folia, quibus bombyces nutriuntur, hoc est vermiculi lanam sericeam gignentis. Nigrorum planta ad usum medicum, & ad alimoniam plantatur. Sunt autem mora matura quidem & dulcia modice refrigerantia, & humectantia

Genus.

590 DE CONSERVANDA

Tem- peries multum - acerba vero & immatura - frigida sicca : dulcia ex stomacho facile ejiciuntur, ventrem humectant, & urinas provocant : jejuno stomacho assumpta, refrigerata prius in aqua frigida sitim auferunt, æstum & squalores ventriculi temperant, hepatisque fervorem extinguunt. Existimavit Avicenna mora frigida esse & humida, Isaac calida, Rhazes temperata, quas pugnantes sententias sic conciliandas docet Petr. Hispanus, ut ratione suæ substantiæ sint frigida, ratione suæ citæ conversionis temperata; eo sensu quo statuit Galenus oleum esse temperatum, quod cito convertatur pro natura rei admistæ; & denique calida esse comparatione facta ad immatura: pari etiam modo convenit inter eos qui mora laxare, quique alvum stringere statuunt: matura enim laxant, immatura adstringunt.

Ufus in cibo. Cæterum mora esitantibus duo præcepta sedulo observanda veniunt. Primum est ut stomacho vacuo & mundo committantur; alias corruptioni obnoxia sunt ac putredini, induunt facile naturam eorum quibus commiscentur. Alterum est ut ingerantur ante alios cibos, ne diu restitent in stomacho, mora que putredinem primo acquirant dein aliis impertiant cibis. Nec quemquam morari debet Horat. 2. sermonum scribens salubriter eum degere

Nigris qui prandia moris

Fioiet.

Quo enim sensu verba illa accipienda sint, superius admonui.

Nec prætereundus est usus ille mororum à Salernitanis commemoratus recreandi fauces & uvam. Is autem maxime dependet ex facultate

adstringenti, siccanti, & refrigeranti, quod intelligendum est ubi indicatio adest reprimendi & reperiendi humores à capite, vel aliis partibus ad guttur affluentes, quo tempore usurpanda sunt mora immatura & acerba. Quoties vero impacti humores & fixi digerendi & consumendi sunt, cavendum ab immaturis, ad matura autem confugiendum, quæ benigno suo calore atque humiditate, & sedare dolorem, & diaphoresin promovere, & duras tenasque partes emollire possunt. Cætera repetantur ex Athenæo, Mizaldo, Jul. Alexandrino, Porta, Plinio, Curtio. Unum addo in mororum commendationem & salubritatem. Refert Hegesander sua ætate intra viginti annorum tempus cum mori fructum non tulissent, tantam podagræ pestem omnes invasisse; ut non homines tantum, verum & pueri puellæque ac eunuchi & mulieres quoque eo morbo laborarint: nempe quod eo fructu ventriculum & jecur non refrigerassent, nec sanguinem suo sero purgassent, quod moris deturbari & evacuari notant Arabes.

De Ficibus.

CAP. LIX.

- » **P**ectus lenificant ficus ventremque relaxant;
 » Seu dentur cruda, seu cum fuerint bene co-
 » cta.
 » Nutrit & impinguat varios curatque tumores.
 » Scrophæ, tumor, glandes ejus cataplasmate ce-
 » dunt.

Iunge papaveri, confracta foris trahit ossa.

Ficuum
facul-
tates.

Hic duæ ficuum cataplasmatibus modo imposi-
tarum facultates referuntur. Ac prior
quidem, quod cum aqua, sive alio quopiam
convenienti liquore decoctæ humidæque impo-
sitæ, scrophulas, glandes atque tumores disci-
pant. Per scrophulas vero, quemadmodum do-
ctissime à Jano Cornario in capit. 8. lib. 1. Macri
scribitur, Latinis non recepto adeo vocabulo,
strumæ intelliguntur. Videtur autem ex Græca
voce factum esse. Sicut enim Græci *χοιράδας*
appellant, quas nos strumas dicimus, sic visum
fuit huic, qui primus scrophas appellavit eos
glandularum circa collum ac guttur tumores,
Græcæ vocis etymon exprimere, *χοιράδες* enim
ἀπὸ τοῦ χοίρου appellatæ sunt, hoc est à porcis
ac suis: vel quod Avicenna 3. 4. tract. 2. cap.
9. teste, ob edacitatem haud raro circa hoc ani-
mal reperiantur, vel quod earum figura porcis
plurimum adsimiletur. Per Glandes accipien-
dus hoc loco abscessus, ut Cuidoni Cauliaco pla-
cet, utcumque mollis, unicus, mobilis & se-
paratus à partibus circumjacentibus: in emun-
ctoriis plerumque nascens: talis enim à glandis
forma quam præ se ferre videtur, nomenclatu-
ram accepit. Lege Jo. Taguitium lib. 1. institu-
tio. Chirurg. capit. 13. Porro per tumores quæ-
libet inflationes in quavis corporis parte exortæ
intelligi possunt. His enim omnibus curandis ac
maturandis ficus in aqua cum momento aceti,
ut penetrationem earum adjuvet, decoquendæ
sunt, donec mollescant, mox liquore per co-
lum transfuso, ficus ipse in mortario contunden-
dæ, ac cum eodem rursus cataplasma informan-
dum.

Actius
l. 15.
c. 5.

dum. Cataplasma autem proprie medicamentum vocatur, quod è plantis viridibus contusis, vel iisdem ad mollitudinem usque in aqua decoctis componitur: id quod innuitur etiam vulgato versiculo:

Tunc cataplasma facis, cum succum ponis & herbam.

Posterior vero facultas; quod cum papavere impositæ ficus fracta extrahant ossa. Quo sane loco erraticum illud papaver intelligendum est, quod in arvis passim nascitur flore rufo, & capite pollicaris unguis magnitudine. Pueri in Scholis ἐγχευδόν, id est, atramentum librarium ex contritis florum foliis conficere solent. Dioscorides libro primo capite centesimo quadragésimo secundo, de foliis ejus privatim testimonium præbet, quod cum ficibus cataplastatis modo imposita ad extrahendum ossa fracta conducant. Sed adscribam ipsius verba Ἀνάγχευε δὲ ὀλκωδὸς καὶ ὅσα σὺν μὴκωνος ἀγρίας φύλλοις, id est, Grossi cum sylvestris papaveris foliis ossa extrahunt.

Vermiculos, vereremque facit, sed cuilibet obstat

Duo hic traduntur effectus ficuum. *Primo* namque ex largiore ipfarum usu pediculorum multitudo provenit: quod de iis potissimum intelligendum est, quæ, ut refert Galenus libro secundo de aliment. facult. capite octavo, & post hunc Avicenda 2. Canon. capite 283. maturæ prorsus ac siccæ sunt: quandoquidem sanguinem non admodum bonum sudoremque multum gignunt. *Deinde* vero ad Venerem irritant. Excrementitiæ enim sunt, & inflationes pariunt, quibus vir-

P p

594 DE CONSERVANDA
ga erigitur, & Venereæ roborantur vires. Plu-
ra supra.

Animadversio.

Ficus simplicis vitæ principium fuit, propterea
 Laus fi- magnus ejus usus & gloria apud antiquos.
 cum. Ananio ficus dictæ sunt ἢ χεστὴ χεοδέσει, *auro*
meliores Homero γλυκέροι καὶ ἀγλαόκαρποι. Pausa-
 nia *ἱεραὶ*. In conviviis Lacedæmoniorum quæ
 Phidia vocabant, singulis convivarum mensis
 ficuum aliquot minæ destinabantur; nec enim
 sine eo cibo edere volebant, qui ex mitioribus
 primus inventus fuit. Veteres, ut dulces anni
 dies à dulcibus auspicarentur, Calend. Januar.
 caricas & mella amicis ac propinquis elargiri
 solebant. Athenienses locum in quo primum re-
 pertam ficum aiunt, *sacram ficum* appellabant,
 fructum vero ἡγνήθειον quoniam in ea primum in-
 ventus sit cibus domesticus. Ex Græcis eruditif-
 simi privatim volumina ejus laudibus dicarunt, ut
 propterea mirum non sit, si tam effuse Plinius in
 illius prædicationem decurrat. Nolim autem hic
 omnes fabulas commemorare, quæ de ejus no-
 mine circumferuntur, dictam à fecunditate Lati-
 ni auctores volunt, à Sycea ex Titanibus uno
 Nomē σῦκον Græci. Fici genera duo, sativum, & sylvestre,
 Genus. quod à Græcis συκὴ ἀρχία & ἐπειθός, à Latinis *Ca-*
prificus appellatur. Fructus quoque duplex: imma-
 turus qui ὀλωθός, nobis *Grossus* dicitur; & maturus
 qui si recens & viridis, ficus propriè; si desiccatus,
 ἱχάς, seu *Carica* vocatur, pinguis etiam dicta;
 quod si maturitatis falsam speciem prætendat,
 φηληκὴς appellationem sumit. *Psytalia* est quæ ne-

que recens, neque arida, *IsCADOPRES* quæ sale condita ex Cratino. Ficum fundum Artici *umbilicum* vocant, folliculum *grumam* ? grana *xygaidas* & *frumenta*; succum, *lac*, lachrymas fauciatae arboris *opon*, quod generaliter multi ad arborum omnium lacrymam protendunt: decoctum, *syaum* & *fycion* Ficum generum ingens, tam apud Græcos, quam Latinos numerus, uti in alia arbore tot reperire non sit: nam & figura & colore & magnitudine differunt, regionibus quoque & provinciis, Auctorum denique ipsis nominibus, quæ omnia methodo & ordine digesta legi possunt apud Curtium libr. 24. hortorum. *Ficus* primo ordine calefaciunt intento, desiccant medio primi, quod de *caricis* est intelligendum, nam *virides* propter admistam humiditatem facultatis sunt imbecillioris. Certe quanto longinquior est ficus à maturitate, tanto minus calida est, sed crassarum magis partium, cum matura & sicca partium quandam tenuitatem obtineat. Quæ *pinguis* existit, concoquit magis; quæ gustu acrior, potentius exterget, & digerit.

Temp. ries.

Olim tam recentes, quam passæ ficus panis & obsonii vicem habuerunt, eoque cibo prisca Athletæ vires aluerunt, priusquam Pithagoras eos ad carnes transtulisset. Sole siccatis & sale conditis, casei loco etiam vesci excogitatum. Nec injuria profecto, cum minus quam cætera poma mali sint succi, cum ventrem cieant ac facile exeant, cumque satis mundent & purgent. Medicinæ Princeps Galenus ut salubrem vitam degeret, ab omni fugaci poma à 28. anno ad senectam usque abstinuit, exceptis exactè maturis ficibus ac uvis. Nutriunt ergo abundè, sed

Vfus in cibis.

P p ij

396 DE CONSERVANDA

adstrictam & robustam non efficiunt carnem; ut panis & caro, sed mollem & laxam, simulque ventri ventriculum implent, nisi probe concoquantur. Compertum est vinearum & ficuum custodes quos Græci *συναψὺς* vocant, cibatu liberaliori ficuum obefiores effici, sed postea molem illam corporis facile collabi atque detumescere. Tria autem cum in ficu reperiantur, *cortex, semen, & caro*; cortex, quia ficcus, ita coctu durissimus exiit, semen coctionis expers est, sola caro ut solutu facilis sic coctioni ac nutritioni accommodatur. Inter ficus vitia, pediculorum generatio recensetur, quæ ideo fit, vel quia in impuris corporibus putrent ficus, vel quia subtilem sanguinem in puris corporibus producentes, faciunt ut ejuscemodi sanguis ad exteriores partes cito feratur secumque quidquid est humoris putrentis vel pituitosi trahant, unde postea pediculi generantur. Quod autem primò observant Salernitani, ficus lenire pectus, id omnibus perquam non probatur. Eas enim voci contrarias Demetrius Sceptius voluit, consuluitque vocis studiosis ut iis abstinerent, exemplo Hegesinactis Alexandrini historiarum scriptoris, qui cum à principio pauper esset, Tragœdiarum optimus actor evasit, quod ficubus per octodecim annos abstinerit. Verum cum tenuandi facultate & incidendi, digerendi ac abstergerendi eximia polleant, certum est earum esu *ἐνδοσίαν* procurari: deinde vero si ea quæ renibus conveniunt, pectori quoque accommodata esse constat, cum arenulas è renibus educant ficus, urinariosque meatus expurgent; expurgando quoque thoraci erunt idoneæ. Cætera patent ex commen-

Pedi-
culos
gene-
rant
ficus.

tario, & ex autoribus à me laudatis, legere potes aliquot problemata de ficibus apud Plutarch. in sympof. & multa adagia apud Erasmum in Chiliadibus.

De Mespilis.

CAP. LX.

M*ultiplicant mictum, ventrem dant Mespila strictum.*
Mespila dura placent, sed mollia sunt meliora.

DUæ Mespilorum utilitates hoc loco recensentur. Una quidem, quod mictum sive urinam multiplicent atque augeant. Quod certe non primo & per se ac propria sui ratione efficiunt, sed ex accidenti. Fæces enim comprimendo indurant, quo fit, ut ventris humor ad vesicam distribuatur. Quinetiam ratio adsignari potest similis illi, quæ est apud Hippocratem Aphorif. lib. 4. Aphor. 83. Mictio noctu plurima facta parvam significat dejectionem. Quoniam, ait Philotheus, multa & magis conferta distributio facta est in jecinore, & alio derivata est materia, ideo multæ urinæ fluxerunt, parum autem stercoris; & è converso si multa stercoris dejectio fiat, pauca erit urinarum excretio eadem de causa: nam parva distributio facta est, & ideo etiam parum urinæ, multa autem per stercus dejectio, quoniam in ventriculo manet humidum. Altera vero, quod ventrem detineant: idque præstant maxime qualitatis ratione, quæ inest ipsi.

Al. Ef-
cul. s.

Mictio.
nocturna.

acerba admodum & styptica. Ex quo inferitur hoc loco, mespila dura placere, quippe quæ ob adstrictionem alvo fluenti in cibo accommodatissime exhibeantur: sed mollia esse meliora, ut quæ magis nutriant, & alvum minus sistunt. Illud porro neminem latere debet, omnibus huiusmodi parce vescendum esse, non autem affluenter. ut pyris, persicis, ficibus uvis, & similibus. Nullo enim ipsorum ut alimento, sed ut medicamento potius indigemus. Quod satis quidem colligitur ex saporis acerbitate, & duritie substantiæ, ut quæ præterquam quod tardius in arbore maturitatem consequuntur, minus etiam quam ut edi queant mollescunt. Atque hac sane de causa priusquam edantur, reponi solent donec emolliantur. Sic enim quamplurimum ex acerbitate & stypticitate amittunt, & in cibo suaviora fiunt.

Animadversio.

PAUCA de Mespilis annotanda habemus cum Galeno teste lib. 2. de facult. aliment. cap. 25. non ut alimento, sed ut medicamento potius Mespilis indigeamus. Si quis tamen eorum facultates scire velit, eas breviter ex Simeone discat. *Mespila*, ait, *matura nonnihil caliditatis participant; immatura vero, frigida sunt stupere faciunt, ventremque sistunt.* Male autem Gyraldus vertit stupere faciunt, *συσώδην* enim, ut habetur in Græco, adstringentia seu obturantia significat. Sed vir doctus mendum latere existimavit in Græco & loco *συσώδην*, *σπυρνα* legi debere quemadmodum apud Hippocratem, Galenum, Paulum

Tcm-
penes.

Gyral-
di er-
ror.

VALETUDINE. 599

& *Ætium* legitur, quæ vox *acerba, austera, dentes obtupescere facientia* designat. Utitur tamen Galenus verbo *σῦβον* in explicanda mespili natura, libro secundo de aliment. facult. Isaac dicit. *particul. mespila frigida & sicca in primo gradu constituit; eaque si edantur, ante cibum ingerenda, quod habeant vim stomachum roborandi vomitumque compescendi, quæ verba Hispanus sic explicat ut debeant cum per modum medicamenti dantur, ante cibos assumi, cum per modum alimenti, post cibos quia eos faciunt descendere. Gratia autem in mollitie eorum est, aliàs edendo non sunt. Vix autem mollescunt in arbore sed substerni paleis solent. Crudam minus salubria, cocta magis. Apponuntur autem vel ad ignem ut poma alia, vel decoquuntur in vino adjectis cinnamomo & saccharo, vel friguntur cum butyro recenti & secundis apponuntur mensis, edulio satis suavi. Parantur etiam in panificium cum saccharo ad robur ventriculo conciliandum. Cum autem mespila alvum constringant, mirum est urinas movere eorum semina in pulverem contusa: Certe Brasavolus expertum se dicit pulvere eorum seminum lapillos è renibus vehementer ejici, urinas cieri, vesicæ lapidem minui: eorumque auxilio Petrum de Argenta plures quam sexaginta è renibus lapides minxisse, & Andreæ Rhodo adeo lapides renum comminutos, ut in pulverem redacti sine dolore exirent.*

Perfuaderé cupit, credat Iudæus Appella,
Non ego
Qui Hippocratis & Galeni doctrina imbutus, &
in Parisiensi schola institutus, frequentique ex-

Brasavolus
volo
non fi-
dendū.

P p iij

DE CONSERVANDA

perientia rerum magistra instructus, nullum esse
 medicamentum comminuendis renum vesicæque
 calculis cognovi, quos etiam adeo duros soli-
 dosque interdum deprehendi, ut instrumenta fer-
 rea lithotomorum, vel frangere soleant, vel
 hebetare. Quod dictum volo, tum contra eos
 qui arcana quædam sese habere ad calculos in
 vesica frangendos impudenter jactitant, tum ad-
 monendos eos qui calculo laborant, ne ejusce-
 modi impostoribus fidant, eorumve medicamen-
 tis erodentibus & exedentibus: sed tempestivè
 perito lithotomo se committant, cum non sit
 huic morbo præsidium aliud. De differentiis &
 speciebus Mespili consulere potes Dioscoridem
 lib. 1. cap. 133. Theophrastum lib. 3. hist. plant. c.
 29. Plinium lib. 15. c. 20. Brassavolum comment.
 Aph. 20. lib. 2. Hippocratis, Mathiolum ad Dios-
 coridem.

*De quibusdam Aromatis ex plantis de-
 sumptis ac primo de Pipere.*

C A P. LXI.

Quod piper est nigrum, non est dissolvere pi-
 grum,
*Phlegmata purgabit, concoctricemque juvabit.
 Leucopiper stomacho prodest: tussique dolorique
 Vitale, præveniet motum, febrisque rigorem.*

Agitur hoc in loco de triplici genere piperis
 longo scilicet, albo, & nigro. Et fructus
 quidem, ut lib. 8. cap. 42. de simpl. med. fac,

Galenus memoriæ prodidit, nuper admodum germinantis arboris, oblongum est piper: maturæ humiditatis ejus indicium est, quod facile repositum perforetur, ac non protinus mordicet, sed post paulo incipiat, verum plusculum duret. Fructus veluti acerbus immaturusque, album est piper, nigro quidem acrius. Nam illud jam quasi superassatum est, & super exsiccatum. Longum quidem piper, μακρόν Græci, album λεκόν, nigrum μέλαν πείπει vocant. Sane prioribus duobus versibus tres nigri comprehenduntur proprietates.

Prima, Quod in dissolvendo non sit pigrum, hoc est, crassos, glutinosos ac frigidos humores flatuososque spiritus egregie discutiat. Valenter enim tum excalescit, tum desiccatur, ordine nimirum tertio completo.

Secunda, Quod phlegmata expurget: viscidam enim pituitam, quæ in interiore corpore, nempe in thorace, pulmone & intestinis residet, concoquendo atque extenuando dissipat, expellitque.

Tertia, Quod plurimum adjumenti concoctionis adferat facultati. Hoc ipsum Dioscorides etiam libro 2. capit. 145. his confirmat verbis: Somnum inquiens, & appetentiam cibi conciliat, concoctionem adjuvat: utimurque ob id eo ad intinctus. Porro ad eum usum melius est longum: quippe quod Galeno libr. 4. capit. 10. de sanitate tuenda teste, flatuosi spiritus crassitudinem solvit, & quæ in præcordiis pigra cessant, ad ventrem depellit, & concoquendis, quæ sumptis subvenit. Posterioribus duobus versibus quinque albi piperis referuntur utilitates.

602 DE CONSERVANDA

Prima, Quod stomacho conferat : ipsum enim ut Galenus eodem quo antea loco testatur, supra duo reliqua genera roborat.

Secunda, Quod linctu potuque tussientibus opituletur : præsertim si ex frigido & crasso humore tussis evenerit : eum namque piper album calefacit, incidit, dissolvit. Pari modo & cunctis aliis frigidis, & pituita ortis pectoris vitiis succurrit.

Tertia, Quod dolori subveniat, idque intelligendum vel de dolore pectoris, ut jam dictum est, vel de dolore flatuoso. Potum enim cum melle & recentibus lauri foliis, flatuosos spiritus & tormina discutit.

Quarta, Quod præsumptum febrium accessiones, sive exacerbationes, *παρασφοδράς* Græci vocant, avertat, & hoc quidem in febribus frigidis. Earum namque materiam excalefaciendo quodammodo dissipat & expellit.

Animadversio.

A Roma materia est luxus è cunctis maxime supervacui, ubi scilicet commendando corpori, non condiendis cibis, aut castigando aëri transfertur. Magnum tamen in odore momentum est cum transeuntes invitet etiam aliud agentes. Quibusdam quoque visum fuit eo nutriri posse animalia, quam fabulam supra nos diluimus Aristotelis auctoritate. Verumtamen locum habuit inter condimenta odor, cujus solius gratia multæ plantarum partes mensas nostras exornant, idcirco dicta *Aromata* quasi suavolentia, ab *ἀρωμα* & *ἄρωμα*. Olim simplex erat sine condimento, sine falsa-

Noxx
aroma-
tum.

mento, sine odoramento cibus : Nobis sine peregrino sapore non sapit. Advehimus ex Arabia, orbe novo, & utraque India odoratas merces ingentibus emptas pretiis, immensis periculis partas: eo scilicet consilio, ut carius graviusque ægrotemus, vitæ nostræ jucundo veneno insidiamur. Acute quidem, ut omnia, Plinius dixit *odorum fragrantiam illico expirare ac suis mori haris*, quod utinam tam vere afferi posset de vitis ab odoratis condimentis inductis, ut nimiram expirarent illico, nec tam acriter constanterque durarent. Vix sufficiunt tabernæ recondendis asservandisque aromatis, vix navigia hujuscemodi mercibus advehendis paria sunt, & ipsa mehercule naturarum, satiandæ hominum libidini impotens, rerum aromaticarum inopia videtur laborare. Has tamen terræ divitias in luxum nobis natura non explicavit, sed nostra libido & corruptrix morum gula, quæ nisi Medicinæ salubribus præceptis frenaretur, in perpetuam ægritudinem vitam nostram præcipitaret. Itaque Medicina provisum fuit ne aromatum usus perpetuo noxius foret: sed

Vfus
aroma-
tum.

tali administraretur moderatione ut pro remedio esset languentibus, valentibus pro alimento. Hinc enim non tantum adlubescencia cibi major sumentibus oboritur, & ventriculo amplexandi cibi aviditas major: sed & reparatio spirituum celerior, assumpti alimenti distributio facilior, conservatio melior, tutior assumptio, perfectior elaboratio. Conditus enim cibus suaveolenti aliquo aromate arctius à ventriculo excipitur, tum ipse odore suo intro delatus emendata succorum malitia securum corpori alimentum præbet, non modo non facile putrescibile, sed etiam aliorum prompte putrefactionibus occurrens. Quapropter

604 DE CONSERVANDA

Dioscorides cum duos esse præcipuos Medicinæ scopos animadverteret, sanitatis conservacionem, & morborum curationem, *materiam Medicam pertractaturus*, inquit Caspar Bauhinus, *cenfuit præstantius esse valetudinem conservare quam amiffam recuperare quare ab illis exorfus est. At tum nihil fit, inquit, quod tam valetudinem conseruet, quam spirituum calorisque nativi refectio, ea quæ cito hæc præstare queant, præponit, ejufcemodi autem funt aromatica.* Ex quo tamen obfervare est, *Piper & Zingiber*, de quibus acturi fumus inter Aromatica à Dioscoride reposita non fuiffe, fed inter oleracea & acrimoniam habentia: non quod duceret ea ex aromatum cenfu eliminanda, fed quod majorem eorum in culina quam in Medicina ufum obfervaret. Nec fane injuria cum teste Valerio Cordo, *hæc duo inter omnia aromata plurimum acrimoniæ & minimum aromaticitatis*, ut ipfe loquitur, *habeant.* Licet autem concoctrici facultati plurimum adjumenti adferant, & craffiora edulia reddant falubriora, quia tamen calida funt ac subtilia, caloremque nativum nimis excitant, primigeniumque humorem diffolvunt, eorum ufus moderatus effe debet, fenibusque potius quam juvenibus, pituitofis quam biliofis, hyemali constitutione verius quam æftiva familiaris magis, Gaudet certe infitus membris omnibus calor influenti quo foveri ac recreati poffit. Is autem idoneo nutrimento immifcetur, cui devehendo inferviunt odorata, fimulque emendandæ ejus pravitati à qua alias proven tus humorum excrementitiorum & malignorum exurgeret. Experientia quotidiana testatum habemus fyncope laborantes odorum fragrantia excitari, coquofque frequenter igni affiftentes,

& odorem ciborum haurientes minus agrotare,
& esurire minus. Sed hæc de odoratis generatim
dicta sufficiant.

Venio ad Piper quod nativum patriæ suæ no- Piperis
men non exiit : dicitur enim Græcis *πίπερι* & nomē.
à Latinis Piper; in cuius describenda historia vete-
res omnes hallucinati sunt, Dioscorides, Theo-
phrastus, Galenus, Philostratus in vita Thyanei,
Plinius, alii, necnon ex recentioribus plerique.
Unus ex priscis Arrianus in periplo maris Erythræi
mihi visus est regionem, ex qua piper olim adve-
hebatur, descripsisse. Ea autem est Malabarica
piperis & malabathri ferax, ad quam navigatum
fuisse, *διὰ τὸν ὄγκον καὶ τὸ πᾶθος τῆς πέπερος καὶ τῆς*
μαλαβάρου, tradit idem Arrianus. Imo vero con-
vehi piper *Cottianaricum* addit, quod diver- Locus
sum non est à *Calecutiano*, sic vocato à Calecu- natis.
tio Malabaricæ regionis Metropoli. Decepti ita-
que veteres in assignando piperis loco natali,
quem Plinius libro duodecimo capite septimo, &
Philostratus libro octavo de vita Apollonii, ca- Arbor
pite primo, Caucafi montis partem Erythræo ris fi-
mari obversam, esse arbitrantur. Lapsi quoque gura,
in describenda arboris formâ piper ferentis, quam
Junipero Plinius, Philostratus Agno similem fa-
cit, cum re vera alia figura pingatur à Clusio
exoticorum libro decimo capite decimo nono,
Garcia ab horto lib. 1. histor. aromatum cap. 22.
Christophoro à Costa cap. 16. lib. aromatum,
Ludovico Vartomanno lib. 5. cap. 14. & lib. 6.
cap. 19. Joa. Fragoso cap. 12. histor. aromatum,
Auctore Anonymo Geographiæ Nubiensis septi-
ma parte secundi climaris, Lerio cap. 13. histo-
riæ Americanæ. Hallucinati præterea sunt in sta- Diffi-
tuendis piperis differentiis & ejus collectione. cencia.

606 DE CONSERVANDA

Nam Plinius *longum* piper quod Græci μακρόν vocant, credit esse filiquas piperitidis arboris tostas sole decerptasque priusquam dehiscant : *candidum* vero seu λευκόν, semen esse filiquis illis contentum, sed nondum tostum solibus ; *nigrum* denique seu μέλαν καὶ κοινόν idem esse semen, tostum sole, & calore rugisque mutatum, adeout ex Plinio ejusdem arboris sit fructus triplex illud piper ; cum è diversis arboribus producat. Constat enim *longum* piper ab arbore produci quæ non plus habet similitudinis cum arboribus *candidum nigrumque* piper ferentibus quam faba cum ovo, inquit Garcias. At inter plantam quæ piper nigrum & eam quæ candidum parit, tam exigua est differentia, ut à solis incolis discerni possint ; solus fructus discriminat, quemadmodum apud nos uvæ maturæ vitem albas uvas ferentem & nigras. Quis autem Philostrato crederet profitenti simias piperis esse vindemiatrices, easque propterea maximi ab Indis fieri, & adversus leones defendi ? Fabulam qui volet repetat ex ejus loco supra citato ; nobis enim figmenta illa non arrident. Satius est inquirere, num fabulosum sit illud, quod de ea arbore narrat Auctor citatus Geographiæ Arabicæ ex relatione Hachi filii Charri, ut habet auctor notarum Arabicarum in Garciam, vel ut vertunt Gabriel Sionita, & Joa. Hefronita Syriacarum, & Arabicarum litterarum interpretes Regii Parisienses, ex auctoritate filii Chordadebe. Is ergo prodit, inclinari & inflecti folia ejus arboris super racemos dum pluit, eosq; defendere à pluvia, attolli vero & removeri folia à racemis cessante pluvia, neque sese inclinare, nisi rursus imber deciderit. Cujus rei rationem ut reddamus, notandum pri-

Collectio piperis.

Proprietates ejus arboris, mira.

mo est ex eodem Geographo, singulis foliis singulos racemos piperis protegi, sicque ramos disponi, ut inter duo folia unus racemus constitutatur: dein vero observandum ex Clusio quodlibet folium binas uncias latum esse & quatuor longum, satis tamen tenue esse: habereque excurrentes quinque nervos quorum medius & crassus non minus quam ipsa planta sarmentosus sit, hoc est minimè fibrosus & solidus, sed rarus & fistulosus. Quo posito nemini mirum videri debet, si tam magna parumque firma folia fructibus imposita, adveniente pluvia fatiscant, & flectantur in racemos quibus directè superposita sunt: quodque cessante pluvia denuo erigantur recurrente scilicet & implente cavos foliorum nervos spiritu calido, soleque una cum humore folium ipsum sursum alliciente. A qua forsitan plantæ proprietate desumi aliqua ratio potest, cur piperitidem arborem à Græcis vocatam *ἀγρον, τὰ τε ἀλλὰ καὶ τὸν κόρυμβον ἢ καρπῶ*, hoc est *castam ac puram cum partibus aliis, tum maxime fructuum racemis* referat Philostratus. Cum enim racemi folio velut veste semper tegantur, non video quomodo sordidi esse possint, mirarer potius si non essent perpetuo mundi & nitidi. Atque in eo admirabilem naturæ providentiam, satis suspicere non possum, quæ ne virtus hujus aromatis in calore & eximia siccitate consistens, humore nimio ac frigore aquarum exolesceret, tutum & securum voluit esse hunc fructum ab injuriis pluviarum, & aëris humentis vitio, folioso isto & naturali munimento.

Cæterum piperis differentias plures non recenseo, quam quæ à veteribus cognitæ, & in usum quotidianum usurpatæ sunt, quid enim comme-

608 DE CONSERVANDA

morarem *Canarinum, Æthiopicum, Indicum Occidentale, caudatum, Capsicum seu Americanum, Guineum, Brasilianum, Indicum Avicennæ*, cum nobis usui non sint? Temperiem piperis expli-
Temperies piperis. co, quod valenter excalefacre & deficcare habemus ex Galeno 8. simplicium. Ex Arabibus
Cur piper non fit venenum. nonnulli calidum & siccum ad quartum usque gradum esse aiunt, quo fit ut quidam quærant, cur calida in quarto gradu sicut piper, venena non sunt quemadmodum quarti gradus frigida, curve piper veluti euphorbium deleterium non sit, quam quæstionem legere potes apud Petrum Hispanum commentario in Isaacum. Potior tamen
An piper frigidum. eorum est sententia, qui piper calidum & siccum ordine tertio faciunt. Nec enim Empirici audiendi sunt, aut spagyrici qui piper frigidum arguunt, aquamque ab eo elici quæ tertianis febribus opituletur. Quercetanus in Diætico ait piper aromata cetera vincere salubritate & temperie minusque aliis excalefaciens esse nedum incendens. Quod enim acumen & acrimonia in pipere gustu deprehendatur, *proficiscitur, inquit, ex sale ejus aronico, subtili, penetrante, attenuante, incidente & dissolvente, à qua tartarea omnia & viscida ex ventriculo, aliisque partibus soluta facile deturbantur.* Addit multos hodie in præstantissimum & promptissimum tertianæ febris remedium habere oleum quod chymicâ industriâ ex pipere elicitur: *cujus aliquot gutta cum idoneo liquore exhibita tartarum in quo seminarium morbi continetur, dissolvant, ac solutum per urinas aut sudores discutiant.* Quæ philosophandi ratio veteribus omnibus Medicis ac philosophis omnino est adversa, apud quos nemo extitit, qui piper eximie calidum non adstruxerit. Profecto vetustissimus

Aiffimus Medicus Philo apud Galenum lib. 9.
 de compos. Medica secundum locos ob flam-
 meum fervorem piper album ænigmaticè voca-
 vit *πυρρὴς ἀργυρὸν*, quasi *ignitum candidum* dicas,
 aut *candentem flammam*. Andromachus véro se-
 nior elegiaco carmine, quo Theriacam ex viperis
 describit apud Galenum libro primo de antidotis,
 idem piper *ἀγλαίω* appellavit, non tam à nitore
 quem habet, quam ab ipso calore; allusione scili-
 cet facta ad Aglaïam quam Hesiodus in Theogo-
 nia scribit Vulcani esse uxorem. Vocans ergo An-
 dromachus piper Aglaïam seu uxorem Vulcani,
 tacite innuebat piper cum igne maximum ha-
 çere consortium & arcta necessitudine invicem
 esse conjuncta: quod miror nec Galeno in men-
 tem venisse, nec Cornarium subolfecisse, dum
 locum illum exponerent. Cum autem piper tri-
 plex sit, non satis inter omnes convenit, quodnam
 genus calidius habeatur. Dioscorides l. 2. c. 89.
 Theophrastus 9. hist. stirp. c. 22. & Plin. l. 12. c.
 7. *nigrum* piper *σπιμύτερον ἢ λευκόν*, *acrius can-*
dido faciunt; Galenus vero 8. simplicium & lib.
 9. localium cap. 4. *album acrius quam nigrum*
 constituit, quod verissimum esse hodierna expe-
 rientia testatur. Habuit rationem gustus Gale-
 nus, alii coctionis: cum enim crederent album
 piper à nigro differre sola torrefactione per solem,
 arbitrati sunt tostum sole piper & omni superflua
 humiditate exhaustum validius candido nonnulla
 adhuc humiditate scatenti. In quo sane illis par-
 cendum est veram piperis historiam ignorantibus.
 Quapropter insignem errorem apud Dioscoridem
 esse non diffiteor, dum scribit, *τὸ μακρὸν ἐπιτεταμέ-*
νον τῆ δόξῃ καὶ ὑπόμικρον διὰ τὸ αἰῶρον καὶ ἐπιτρίβιον εἶς
τὴν ἀντιδότῃς ἢ ἐνείαυτος δυνάμεις; piper longum in-
 datus,

Quod
 genus
 cali-
 dius,

Diosco-
 ri les
 explica-
 tus &
 emen-
 datus,

Qq

610 DE CONSERVANDA

tensa mordacitate praditum esse, & subamarū quoniam immaturum, antidotis iidem & Theriacis medicaminibus expetitur. Quid hæc sibi volunt piper mordax esse & subamarum quod immaturum decerpatur? Paulo ante Dioscorides scripsit piper aliud τέλειον, perfectum & maturum; aliud ομακώδες acerbum & immaturum, & paulo post addit nigrum acrius esse ac suavius διὰ τὸ εἶναι ὠριμότερον, quia maturum est, candidum vero imbecillius quia ὀμακώδες, hoc est acerbum & immaturum existit. Jam vero cum acerrimum & subamarum dicat esse piper longum quod sit immaturum, nemo non videt Dioscoridem sibi contradicere, tum quia constat apud eum, longum piper ante maturitatem decerptum fuisse, tum quia verum est maturatione ampliorem acrimoniam comparari, immaturitate acerbitatem. Si ergo nigrum piper validius est, quia maturum; longum non erit validius quia immaturum; cum maturitas & cruditas eundem effectum non producant. Ut igitur tollatur omnis in tanto Auctore contradictio; vel sequendus est vetus codex Lacunæ, vel rejectis aliquot verbis vulgaris emendandus. Sic vero habet Lacunæ Codex: εἶσι δὲ τὸ μὲν μακρόν, διὰ τὸ ἀβρῶν, ἐπιτηδειώτερον εἰς τὰς ἀντιδοτάς, id est piper longum quod mordacitate caret accommodatius est conficiendis antidotis, &c. Ego vero sic legendum duco: εἶσι δὲ τὸ μὲν μακρόν ἀβρῶν καὶ ἐπιτηδειώτερον εἰς τὰς ἀντιδοτάς, cæteris rejectis, hoc est, longum piper immaturum est & expetitur antidotis. Non dissimulabo præterea, apud eundem Dioscoridem pro εὐσομακώτερον legi εὐσομώτερον, id est ori jucundius, pro stomacho gratius: ait enim nigrum piper albo suavius, acrius, stomacho gratius & aromaticum magis, in quo etiam à Galeno dissentit & ab experientia,

Diosco-
 rides
 emen-
 datas.

VALETUDINE. 611

per quam album cognoscitur nigro calidius, odoratus, stomacho jucundius.

Porro inter nigri piperis facultates vis dissol-
vendi à Salernitanis numeratur; quod etiam pro-
bat Simeon Sethi, incidendi crassos & glutinosos
humores ventositatesque ac spiritus discutiendi
virtutem ei concedens. Quæ virtus tam à calore
quàm à tenuitate partium qua piper pollet repeten-
da venit. Ejus vero tria grana vel integra, vel per
medium interfecta si deglutiantur, dolores & in-
flationes promptissime stomachi compescunt, sic
enim tutius est exhibere piper quam in pulverem
reductum: cum ea ratione exhibitum, calorem
suum non exerat ultra primas venas, sed confor-
tato stomacho & resolutis flatibus ventris in pri-
ma hac regione conquiescat, cujus rei rationem
affert Alexan. Aphr. probl. 67. lib. 1. Mirum au-
tem videri possit, cur facultatis ejus purgativæ
Salernitani non meminerint, quam Avicenna per-
stringit l. 2. cap. de pipere; & ante Avicennam
Aristot. probl. 44. sect. 1. quo loco quærit, cur
piper large sumptum vesicam solvat, parce devo-
ratum alvum, contrario modo quam scamonium,
quod large sumptum alvum, parce assumptum
vesicam movet. Ejus problematis investigatio-
nem tam copiose & acriter susceperunt Petrus
Aponensis, Julius Gustavinus, Ludovicus Septa-
lius commentario in illud problema, idem præ-
terea Aponensis differentia peculiari 147. & Pe-
trus Hispanus comment. ad Isaacum, ut plura ad-
notare tædiosum sit. Quærit Alex. Aphrodiseus
30. problem. 1. 1. & apud Macrobius Saturnal.
lib. 7. cap. 8. Cecinna Disarium percunctatur,
cur piper cuti superpositum ulcerare possit, de-
voratum autem ventrem non ulceret? Sæciscitatur

Piper
dissol-
vit,Vfus in
Med.obed
dasi

612 DE CONSERVANDA

præterea idem Aphrodis. probl. 45. cur devoratum piper singultum excitet : sed cum ab illis autoribus factum sit satis, à me longior explicatio tradi non debet. Non omittendum est, usum piperis in condimentis paulo ante Plutarchum cepisse. Scribit enim lib. 8. Sympos. quæst. 9. se novisse adhuc multos ex senioribus qui gustare cucumerem, poponem, malum medicum & piper non sustinerent, utpote cum insoliti essent cibi. Certe Athenæus lib. 3. Deipnos. cap. 7. malum medicum seu citrium cepisse edi narrat memoria suorum avorum cum ad illa usque tempora nemo inter esculenta habuisset. Plinius de malo Assyrio agens, *Pomum ipsum*, inquit, *aliàs non mandatur*. Generalem autem & particularem piperis historiam fusissimam & exactissimam expectamus ex eo opere, quod præ manibus typis cudendum habet Jacobus Mascardus Romanus Typographus sub titulo rerum medicarum novæ Hispaniæ, in quo omnes plantæ, animalia & mineralia Mexicæ continentur, cujus quidem meminit ipse Mascardus epistola præfixa parti alteri stirpium minus cognitarum Fabii Columnæ, cujusque portionem vidit & legit Petrus la Seine parte sua secunda de abolendo luctu. Postremo loco non reticebo Hebraicam vocem *Bedolach*, quæ habetur 2. Genes. & 11. Numer. exponi à Thoma Malvenda lib. de Paradiso volupt. cap. 44. de pipere aut de Gariophyllo, non de bdellio, aut carbunculo, vel margaritis, velut alii exposuerunt.

Bedolach.

De Zingibere.

C A P. LXII.

Zingiber ante datum morbum fugat inveteratum ;
 Postque datum mollit , ventris fastidia tollit.

Animadversio.

Manuscriptus codex Tullovianus hos versus ad Zedoariam transfert & accommodat : sed sive Zingiberi sive Zedoariæ adscribantur, fateor me non satis eorum sensum assequi, nec scire quem morbum ab isto aromate fugari tradant Salernitani. Nec enim inter Zedoariæ Zingiberisve facultates tale qui ab authoribus recenseri legi, ut propterea hic conjectura & *εὐχαιμῶ* mihi sit utendum ad eruendam hujus capituli intelligentiam. Multa quidem hoc loco de Zingiberis, Zedorixque natalibus, ex Arabum præsertim traditionibus cumulare possem, sed paucis ero contentus ad scriptores aromatum Indicorum lectores remittens. Est autem Zingiber Græcis *Ζινίβερ*, radix exilis plantæ, cujus folia Iridi aquaticæ seu gladiolo Garcias assimilat, Acosta lachrymæ Jobi seu milio solis, Anton. Pigafetta arundini; adeo difficile est crotici hujus aromatis ante Dioscori-
 ridis sæcula jam usitati veram formam habere. Radix ipsa radici Iridis non absimilis, major tamen cyperi radice, cum Ludovicus Vartoman. l. 5. c. 14. referat, interdum erui quatuor, octo, ac

Qq iij

DE CONSERVANDA

Tem-
peries.

interdum etiam duodecim unciarum pondo. Temperies varia, nam dum recens est, adeo tarda & exilis est acrimonia, ut concisum frustulatum cum oleo, sale & aceto immisceatur acetariis, coquaturque cum piscibus & carnibus. Siccatum calidum est in tertio ordine, siccum in secundo. Attamen occurfu primo non statim excalescit ut piper, unde verisimile est ipsum minus esse subtilium partiū, si enim in tenues solveretur partes, celerrime sentiretur calidum. Apparet inde etiam inelaboratam & crassiolem quandam ei inesse substantiam, nec eam siccā & terrestrem, sed humidam potius atque aqueam. Quo fit ut facile perforetur, ob excrementitiam humiditatem, ex Galen. 6. simpl. Hanc corruptionem ut avertant incolæ Decembri & Januario mensibus legunt, siccant terraque pingui, & argillacea operiunt, ut obturatis poris ac foraminibus quibus id totum ocellatum est, difficilius corrumpatur. Ad nos geminum advehitur, *siccatum & virens*; sic enim officinæ zingiber appellant recens saccharo conditum, *siccato* utimur in condimentis, vimque habet aperiendi, cibaria concoquendi, ventrem stimulandi, ventosque discutendi.

Vfus.

Quod autem dicitur fugare morbum inveteratum, id intelligendum de eo qui excitatur à frigidis, crassis viscosisque humoribus: talis enim morbus longus esse solet, nec potest alio remedio citius tolli quam calefacientibus, incidentibus, attenuantibus, dissolventibus glutinosos lentosque humores: tale autem est & Zingiber & Piper; proinde dicuntur viscerum obstructions reserare alimentiq; per corpus distributionem omnem promovere. Bene autem addunt Salernitani ante cibum dari debere, sic enim melius sese insinuat

in tenues venas, vim suam magis explicat in crassos illos succos, potentiufque excalefacit & incidit, cum immixtum cibus de suis viribus multum remittat.

Mollire vero alvum blande ac leniter, prodidit An mol-
liat al-
vum. Dioscor. l. 2. & post Dioscoridem Avicenna & universa Arabum familia. Refert tamen Avicenna afferere Alcanzi Arabem Zingiber ventrem cohibere, quod sane intelligendum est de vetustiori & arefacto, cujus siccitate mirum non est alvum stringi: at recens & tenerum, multaue adhuc humiditate præditum alvum emollit & lubricat. Aut certe dicendum est cum Petr. Hisp. Zingiber *magna quantitate datum ventrem constringere, vel si detur ventri constipato, à facibus duris: cum enim dura tantum est alvus ab humoribus viscosis, ipsam solvit incidendo ac dissolvendo; tum etiam ratione sue humiditatis lubricando, tum denique ratione sua acrimonia intestina pungendo.*

Porro fastidium ventris aufert Zingiber concoctricem adjuvando ac roborando, proinde recte Vircs. admoovit Diosc. jam olim propotismatis ac pulmentis admistum, vimque obtinere *remedio & virtute* esse Avicenna afferit digerere & convenire frigiditati hepatis & stomachi, ejusdemque humiditatem exficcare, ac mollitiem, præsertim quam esus fructuum induxerit. Idem habet Serapio ex sententia Abem Mesuai. Narratur à Monardo saporem cibus, quibus inspergitur, conciliare, concoctionem juvare, ventriculum roborare, naturalem calorem augere, languentem ciborum appetentiam è frigida causa natam excitare, colorem denique faciei commendare. Verum tempus est, ut hic finem imponamus longæ huic de plantis disputationi, & gradum faciamus ad

616 DE CONSERVANDA

animalia è quibus cibus homini depromitur maxime proprius & naturalis. De cibo ergo ex animalibus in sequentibus nobis erit agendum.

De Cibus ex Animalibus desumptis, ac primo de Avibus esim aptis.

CAP. XLIII.

Sunt bona Gallina, & Cappo, Turtur, Starna, Columba,
 Quisquila, Phasiades, Merula, simul Ortygometra,
 Et Perdix, Frigillus, Orix, Tremulusque Amarcellus,

Agitur hoc loco de præstantia alimenti, quod ab avium genere sumitur, Enumerantur autem quatuordecim, sed ita quidem, ut inde & reliquarum judicia facile colligas.

Primum, Gallina est: quo nomine non solum Gallinæ juvenes mediocriter pingues, sed galli etiam gallinæci hoc loco intelligendi veniunt. Siquidem horum omnium caro, ut copiose admodum differentia 68. Conciliator ex Haly, Avenzoaris, Averrhois & Mesuæ sententia probat, alimenti est inter aves optimi: quia facile in sanguinem vertitur, & parum excrementosa est. Caro autem Gallinarum est melior quam gallo- rum, nisi sint castrati. Nigrarum quoque, & quæ nondum pepererunt, est melior & levior, ut gallo- rum qui nondum coierunt. Miram in corpore obtinet cum ipsius temperamenti, tum humo- rum æquandorum facultatem. Iis maxime con- venit, qui vitam in otio ac quiete degunt, quique leviori ingenio ac mente sunt. Colorem vividum

comparat, vocem clarificat, genitali femini adjicit, & cerebri substantiam auget. Jusculum eorum optima leprosis medicina est. Ad hæc Gallorum cum Gallinis nondum coeuntium testes deperditas in morbis vires mirifice restitunt: quam ob causam hecticis marasmo laborantibus, morborumque diuturnitate macrefactis utiliter exhibentur. Insuper & semen prolificum suppeditant, & venereas roborant vires. Decrepitorum autem præcipue Gallorum caro nitrosa & falsa cibo inepta, medicamento-
sa est jure suo maxime; potissimum vero Gallorum ruforum, qui ad motum sint alacres, ad coitum ardentis, ad dimicandum fortes, obesorum ac macrorum medii: quoque vestustiores, eo magis sunt medicamentosi. Plura Mesues lib. 2. de medic. simpl. purgant. dist. 1. capit. 23. Simeon Sethi in Syntagm. & Avicenna 2. c. 296.

Secunda, Capo, sive Capus: hoc nomine Capus. seminare Gallum vocant, quum fuerit castratus, sicuti à M. Varrone libro secundo capite nono, & Columella libr. 8. capit. 2. de re rustica traditur. Hic enim in cibus gratior est, utpote remoto Veneris usu pinguior atque salubrioris alimenti redditus. Quare cum voluptate assumitur à ventriculo, ac facilius concoquitur.

Tertia, Turtur: hujus quoque caro cibus an- Turtur. numeranda est nulla omnino ex parte damnandis, qui neque tenues, neque crassi sunt, sed veluti in *ovvuvveta*, omnisque excessus mediocritate consistunt. Deea Galenus capite 7. libro de attenuante diata, in hunc modum scribit: Qui non exercetur, mandendæ ei erunt

CIBIS DE CONSERVANDA

modice non modo Gallinæ, sed columbæ etiam, ac turtures, tametsi turtur temperamento est sicco, & potissimum quæ in montibus degit, itaque vesci quis poterit eis innoxie: recens tamen turtur non modo non est mandenda, sed nec perdix, nec alia omnia, quæ carnem habent moderate siccam: sed ubi unum diem ad minus suspenderit, ita demum mandas licet. Porro palumbes præterquam quod carnem habent columbis & perdicibus & turturibus duriores, difficilem etiam ad coquendum & excrementitiam habent. Perdices vero ac turtures, neque durissimas habent carnes, neque concoctu difficiles, neque pravo succo vitiosas, sed & ipsarum durities, si mortuæ uno die afferentur, facile vincitur, fiuntque friabiles omnino arque inculpatæ. Alimentum enim corpori dant laudabile, sanguinemque minime viscosum generant, & crassi ac tenuis medium. Proinde quibus salubris eibus curæ est, eos, ut arbitror, his uti convenit. Hæc ille. Plura Galenus in libro de cibis boni & mali succi, cap. 5. & Rhazes Aphor. libro 3. Aphor. 17.

Sturnus.

Quarta, Quorundam opinione, Sturnus est, quem *Ιάερος* Græci vocant: avis nigra, albis maculis distincta, magnitudine Merulæ. Eius generi proprium catervatim volare, & quodam pilæ orbe circumagi, omnibus in medium agmen tendentibus, sicuti ab Aristotele libro nono cap. 26. de historia animalium, & à Plinio libro 10. cap. 24. traditur. Galenus lib. sexto cap. 16. de sanitate tuenda, inter perdices, attagenas, merulas & turdos, quæ quidem boni succi esse ab omnibus existimantur, sturnos etiam commemorat: eum tamen à multis illaudabilis esse alimenti ju-

dicentur : quippe qui melancholicum atque vitiosum generant succum , & cicuta , quæ venenum esse ab omnibus statuitur , vescantur , ut est apud Galenum libr. 1. capite 2. & lib. 3. capite 17. de simpl. med. facult. Huic objectioni Aloisius Mundella sic occurrendum putat : Nempe Galenum in 6. de sanitate tuenda in calculi renum vitio sturnos tanquam tenuis alimenti approbasse , itémque palumbes , & passerulos qui in turribus nidificant, *πυπιτις* Græci vocant. Vel sturnos non ita fortasse improbi succi esse , præsertim juvenculos , ut vulgus putat : quædam namque sunt animalia quæ adhuc in tenella ætate existentia boni sunt succi , ut vituli & hœdi ; si vero annosa fiant , pravi. Hæc enim , ut ait Galenus lib. 3. de alim. facult. cap. 1. & concoctionis & boni succi , & nutritionis laude carent. Multo autem magis Galeno credendum est , quam vulgo ita inconsulte aliquam generalem præferenti sententiam. Neque etiam quod veneno pascantur , ab horum esu abstinendum est. Nonnulla enim animalia sunt , quæ licet venenis quandoque nutriantur , boni tamen sunt succi : quemadmodum de sturnis jam commemoratis constat. His enim cicuta nutrimentum est , homini medicamentum , imo etiam venenum. Siquidem sturnorum natura cicutam in substantiam suam verte- re potest , quod homo non potest. Sunt tamen quibus Starna hoc loco magis arrideat , ut per eam avis accipiatur grandiuscula , magnitudine anseris , colore cinereo , cujus caro succi sit laudabilis , præsertim juvenculæ. Atque ita sane Rhazes libro tertio ad Almanf. cap. 10. intellexisse videtur , ubi hanc reliquo avium generi præferens , in hunc prope modum scriptum reliquit : Starnæ caro in-

DE CONSERVANDA

ter aves levissima, atque his qui attenuante virtus ratione delectantur, convenientissima invenitur. Vel per Starnam avis forma & magnitudine pusillæ perdicis intelligenda est. Sic Rabbi Moses accepisse videtur, ita ad Judæos inquit: Parimodo nec starnæ domino nostro convenire putandæ sunt: quia ventrem confringunt. Sed hanc proprietatem alii ipsis perdicibus adscribunt. Nam carnes earum, sicuti à Simeone Sethi & Rhaze loco paulo ante citato asseritur, ventrem sistunt. Quinetiam Baldachus quidam non contemnendus autor starnas mirifice commendans, tabula 15. de rebus non naturalibus, ita fere scribit: Starnæ phasianorum, ac perdicum naturæ propinquæ sunt, & secundum ordinem sese in temperamento & subtilitate habent. Præstantissimæ enim sunt starnæ, mox phasiani, deinde perdices, ut quæ reliquis excellentius desiccant: Docet præterea Joannes Michael Savonarola, ab harum trium esu abstinendum esse, tum iis, qui quamlibet actionem fortem ac vehementem obeunt, tum sanis etiam: ut si quando morbus aliquis inciderit, habeant quod ultra consuetudinem ad edendum invitet.

Quinta, Columba, avis vulgo nota, quæ cum biliosam admodum habeat carnem, sanguinem moderato crassorem & calidiorem necessario gignit; atque ob id febres nonnunquam facit. Quare in pastillis potius cum aceto aut omphacio & coriandro præparata, quam assa mandenda est: ita namque exuperantia caliditatis ejus ad *συνεστια* commodationemque reducitur. Renes frigiditate dolentes juvat, semini genitali & sanguini adjicit, sed caput atque oculos læ-

dit. Quinetiam leporina caro, si frequentius usurpetur, generare fertur. Non minimum vero reliquis pulli ejus volucres, tum succi probitate, tum concoctionis facilitate præstant. Involucres enim calidam ac humidam habent carnem, atque excrementitiam, & maxime domestici. Ex columbis enim, ut Oribasius tradit lib. 4. ad Eustathium cap. 1. agrestes domesticis præstantiores sunt, & omnino agrestia domesticis præcellunt. Electiores quoque pulli sunt per Ver & Autumum, quam per Æstatem atque Hyemem exclusi forique. Porro antiquæ, & annosæ non solum columbæ, verum & turtures, tum ob caliditatis & siccitatis excessum, tum vero & ob concoctionis difficultatem vitandæ sunt. Plura Simeon Sethi in Syntag. Rhazes lib. 3. c. 10. ad Almanf. Avicenna lib. 2. Canon. c. 132. & Averroes lib. 5. Collect. cap. 32.

Sexta, Quiscula: vulgare nomen à sono fictum. Neoterici Qualeam vocant. Latinis (ut Festus ait) dicta est Coturnix, itidem à voce à qua multis avibus nomina indita sunt, ὄρνις à Græcis appellatur. Caro ejus, juxta Averrois sententiam temperata est, ad caliditatem tamen paulo propensior, ac tenuis substantiæ optimique succi: quare sanis, ac iis qui convalescunt, alimentum est ad bonam valetudinem accommodatissimum. Verum Psello, Isaaco, atque aliis quibusdam non aspernandis Medicinæ scriptoribus, Coturnix avis est tum ad concoctionem, tum ad succi bonitatem inhabilis, ut quæ & Veratrum comedat, & morbo comitiali corripiatur. Unde Avicenna 2. Canon cap. 155. ab ejus usu suadet abstinendum, quippe quæ tetanum & spasimum inducat. Ubi notandum tamen Avi-

622 DE CONSERVANDA

cennam non ob id solum coturnicis cibum imprebare, quod ellebore nutriatur, sed etiam quod talis facultas, spasmodum ac tetanum generandi, illius insit substantiæ. Hac ratione igitur Galli coturnices cum molli ac pingui casco pastillatas edere consueverunt. Potest etiam per coturnicem intelligi alia quædam avis, perdice aliquantulum major, genis, rostro & pedibus rubenti colore, reliqua vero pennarum facie ad leucophæum vergente, quæ Italarum vulgo Coturnix appellatur: estque de Alpinarum volucrum genere, & in Sylvestribus & frigidis locis montibusque versatur, & degit, neque ab Italicis regionibus unquam recedit. Cuius avium speciei apud veteres fuerit, nondum satis compertum habetur: sed ex gustu, & odoratu, & loci natura, in quo continue commoratur, & ex iis quibus pascitur: (nam illa grati ad modum sunt odoris) boni & laudabilis esse alimenti judicanda est, & propterea in cibus merito expetenda. Quo sane modo Rhazes etiam libro tertio capite decimo ad Athanasium coturnicem accepisse videtur, cum ei secundum post starnam bonitatis locum tribuit. De utraque coturnice, cum plurima, cum cognitu pulcherrima habet Aloisius Mundella epist. 6.

Phasianus.

Septima, Phasianus quem à Phaside amne apud Colchos, ubi primum cognitus est, ita nuncuparunt. Hæc est decantata omnium libris avis, quam primam fere in mensis esse judicant, propter carnis bonitatem, à qua Medicinæ professores veluti à scopo, de temperamenti ciborum judicia auspicantur: succi enim probitate & jucunditate cæteris antecellit, neque solum ad victus salubris rationem, verum

ad robur quoque conciliandum accommodatissima est. Caro enim juvenuli ac pinguis convalescentibus, & morborum diuturnitate macrefactis optimus cibus est. Sed ob nimium atque immensum pretium, Principum duntaxat atque magnatum mensis dicata est. Meminit Phasianus Galenus libro tertio de aliment facultat. capite decimo octavo, sic inquit: Caro Phasianorum, quoad concoctionem & nutrimentum attinet, Gallinis est similis, voluptate tamen in edendo superat, quin & sicciore constat temperamento, ut qui in sicciore degat aëre, & magis exerceatur. Lege plura de hoc apud Simeonem Sethi & Rhazem Aphor. lib. 3. Aphor. 13.

Octava, Merula: quæ quidem avis est nigro pennarum colore, rostro rutilo, & sturni magnitudine, *Κόρυθος* à Græcis dicitur. Quamquam vero hæc à Galeno, Orbasio, atque Aegineta inter optimi succi alimenta connumeretur, carnem tamen, quam perdicis & attagenis, duriorē obtinet. Quare & ipsa juvenula ac pinguis mandenda est. Turdi quoque & reliquæ id genus aviculæ montanæ, omnes in hanc classem referendæ sunt.

Nona, ὄρτυγίτις: ea avis est turturis magnitudine, pennarum colore nequicquam à coturnice differens; rostrum longius est & acutius; crura pedesque satis etiam pro ratione corporis longos obtinet, quinetiam frugivota est & advena antequam coturnices haud uspiam audias; neque coturnices te amplius visurus speres; ubi hæc audiri desit. Vox mirifica est coaxantium ranarum clamori non absimilis, nisi quod subtilior multo & acutior est. Caro ejus optimum

Merula.

Ortygometra.

624 DE CONSERVANDA

gignit succum, ubi per diem suspenderit. Gilbertus Longolius in eruditissimo suo de Avibus Dialogo eandem esse putat cum *κωκκάμω*. οἱ *πρωμιήσα* autem Græcis dicta est, quasi coturnicum matrix, quod coturnicibus per maria terrasque advolantibus dux & rex itineris esse solet, ab *πρωξ*, id est, coturnix, & *μήσα*, id est, matrix. Plura Aristoteles. lib. 8. cap. 12. de historia animal. Plinius lib. 10. cap. 23. naturalis histor. Solinus cap. 18. & Athenæus lib. 9. Deipnosophist.

Perdix. *Decima*, Perdix: hujus quoque caro medil fere temperamenti est, & coctu facilis, probumque succum gignit, præsertim si non illico post occisionem, sed unum ad minus diem suspenfa comedatur. Sic enim quod durum in se continet abjicit & friabilis redditur, quemadmodum ex Galeno paulo ante ostensum est. Sanguinem copiosum ac tenuem generat, adeoque crassiorem, si forte in corpore invenerit, extenuat: idque alæ potissimum præstant: quæ ut in reliquo avium genere, ita in hoc quoque facilius concoquuntur. Et uno verbo dicâ, optimæ quidem alæ sunt avium juvenum saginatarû, pessimæ vero macilentarum & antiquarum. Alimentum autem perdicum optimum est iis, qui se non exercent, & qui vitam degunt otiosam, quique imbeciliores & invalidi sunt, tum etiam attenuante victus ratione assuetis, & hydropitis, quique humido sunt ventriculo: vitiosos enim & corruptos ipsius humores consumit atque abstergit: memoriam assidue mansa corroborat, impinguat, semen auget, & ventrem stimulat, sed eundem cohibet: vnde accommodatissimum diarrhæa laborantibus fit edullium: si assa cum aceto ingeratur. Medulla

cuma

tum vino presumpta Ictericos sanat : Jecur comitiali morbo correptis auxilio est : Fel quoque suffusionibus oculorum à principio mirifice prodest : facit & ad ipsorum hebetudinem. Si tempora singulis mensibus eodem felle perungantur, memoriæ confert. Plura Galenus libro 3. capit. 18. de aliment. facultat. & libr. 8. capit. 2. meth. medit. & Simeon Sethi in Syntag.

Undecima, Frigellus. Ea ex turdorum generis avis est, cujus Aristoteles lib.9. cap. 20. de historia animal. tres constituit species. Una viscivoria, quæ nisi visco & resina non vescitur, & magnitudine paulo minor quam pica est : altera pillaris, quæ sonum edit acutum, & magnitudine merulæ est : tertia, quam Iliacam vocant nonnulli, minima inter has, minusque maculis distincta, de qua sane intelligenda sunt, quæ de Frigello hoc loco dicuntur. Hæc utrinque juxta oculos, & in pectore & in ipso alæ flexu, intus & foris maculas habet latiusculas, rubras. Primum genus non nisi hyeme apud nos cernitur, aut si videatur, rarum est. Secundum per totum annum apparet, musculofo valde pectore, & cantus sui gratia à multis in caveis alitur. Tertium per æstatem apud nos nusquam videtur, sed vindemiæ tempore atque instante hyeme primum cernitur, adeoque ob id Frigellus, nempe quod adventu suo frigus instare prænunciet, nominatur. In vineis potissimum reperitur, ac dulcium uvarum esu sæpius inebriatur, velociter volat & optimi est succi, præsertim circa festum omnium Sanctorum. Lege Gullelmum Turnerum in libello de Avibus.

Duodecima, Otis : quæ & ipsa in cibis gratif.

R r

626 DE CONSERVANDA

sima, atque optimi succi est, nempe ex sylvestrium Gallinarum genere, Perdicum similis; sed obesitate corporisque pondere parum se alis attollit: quapropter canibus se obnoxiam quodammodo cognoscens, ad eorum latratum extemplo proripit sese latitans inter frutices. Lege Ælianum & Oppianum. Gilbertus Longol; eam esse adserit, quam Bonosam vulgo nuncupant: de qua Galenus lib. 3. de alim. facult. cap. 19. & Athenæus lib. 9. Dipnoso. Sunt tamen quibus Orex hoc loco magis placeat, ut Gallina phasiani per eam accipiatur. Alii vero Gallinam aquaticam interpretantur. Sive igitur Gallina sit aquatica, sive phasiani, caro ejus bonum gignit succum.

Decimatertia, Tremulus: quæ quidem avis est fusco pennarum colore, magnitudine quam Gallina minor, velocissimi volatus, alte vociferans ac clamosa: in cujus capite crista plumea, ex earum avium genere, quas *οισοπυιδας* Græci vocant: caudam enim, cum pedibus incedit, assidue quatit, & ob id tremulus vocatur: Semper fere juxta maria versatur, ne quis parvam illam aviculam longæ caudæ, quæ Codatremula vulgo, sive Moracilla dicitur, per Tremulum hoc loco intelligendum putet. Huc etiam referri possit (si non eadem est) avis quædam cornice minor, plumis fere viridibus & nigris per totum dorsum, caput & collum, ventre albo, longa & semper erecta, in capite crista plumea, alis obtusioribus, & inter volandum magnum strepitum edentibus, unde & Vallenus à barbaris dicitur, clamosa admodum & querula: quæ aquis vermium gratia, quibus solis vitat, appropinquat, sed ipsas non ingredi-

tur, in planis & locis circa consitis plurimum degit.

Decimaquarta, Amarellus avis aquatica, forma perinde ac anas, sed minor, ab Aristotele libro octavo capite tertio de histor. animal. *βόρα* appellatur. Illud porro nosse in universum expedit, quod præstantius alimentum ab iis sumatur avibus quæ volatu magis nituntur, celeriusque volant. Et quemadmodum prædictarum avium caro concoctu facilis, & ad bonam valetudinem est accommodatissima, sic è diverso quarundam excrementitia est ac mali succi, multoque ad coquendum difficilior, atque inæqualis temperamenti, ejusmodi imprimis existit pavonum, anserum, gruum, ardearum, & quotquot oblongum habent collum ac rostrum: inque paludibus nutriuntur. Huc, quod ad succi pravitatem attinet, passerès etiam referendi sunt, qui in turribus nidificant, pyrgitæ appellati: nam calidissimi sunt, & longius à temperamento recedunt, ac durius alimentum dant. Veneremque impenius stimulant. Circa electionem vero alimenti, quod ab avium genere sumitur, sciendum est, juxta diversas præstantioris alimenti proprietates, si ejus quod nutritur sanitatem vel robur spectes, carnes varie laudari. Sic Galenus ad facilem concoctionem & subtilitatem respiciens, bonitatis palmam perdicibus attribuit; Rhazes & Isaacus ob levitatem & subtilitatem starnam prætulerunt. Idem quoque Isaacus diversa ductus ratione diversarum avium carnes laudavit. Avicenna turturis carnem, quod mentis aciem atque intellectum roboraret, mirifice commendat. Avium porro omnium volucrum genus paucissimum præstat ali-

R r ij

628 DE CONSERVANDA

mentum, si ad genus gressilium conferatur, potissimum si ad suillum, quo non aliud invenias, quod copiosioris sit nutrimenti: volucrum tamen caro ad coquendum est facilior, quare iis qui neglecto corporis exercitio, consiliis potissimum & studiis ac contemplationi vacant, convenientissima est, præcipue perdicis, attagenis, columbæ, Galli Gallinacei & Gallinæ, quemadmodum libro tertio de aliment. facultat. capite decimo octavo Galenus testatur. Sanguinem enim procreat clarum atque mundum, & spirituum generationi ac mentis exercitiis, & intellectui aptissimum. Siccus namque alimentum, quale dictarum avium est, studio contemplationique intentis convenit. Siccitas enim prudentiæ familiaris est, sicuti luculenter & perspicue docuit Galenus in libro, cui titulus. Quod animi mores corporis temperaturam sequantur, capit. 5. Lege plura apud eundem libro octavo capite secundo method. medendi, & in libro de attenuante diætâ capit. 6. De Attagene pulcherrima quædam & scita dignissima Gilbertus Longolius in Dialogo de Avibus prodidit.

Animadversio de esu carniû in genere.

CArneam, seu Carnam deam vitalibus humanis præesse superstitiosa credidit antiquitas, ab ea enim perebatur, ut jecinora & corda, quæque sunt intrinsecus viscera salva conservaret, ob id ei pulte fabacia & larido sacrificabatur, quod his maxime rebus vires corporis roborentur, inquit

Macrobius Saturnal libr. 1. capit. 12. Nec sane injuria huic tanto tamque salutari numini ejus rei nomen indiderunt prisca sapientes, sine qua visceribus robur eximium addi nequit: Est enim *caro* velut vitæ nostræ cardo, qua sine insalubrius deteriusque vivitur, præsertim in hoc ferreo sæculo, & in ista mundi ætate senescente, quâ

Carnis
laudes

———— Glandes atque arbuta sacra
Deficiunt sylvæ & vltum Dodona recusat;

1. Geor.

Quaque effœta tellus & diurno pariendi labore fatigata, paucas fruges easque deteriores nobis subministrat. Primo quidem aureoque illo sæculo quod ante diluvium fuit, existimatum est à prudentissimis, sapientissimisque viris mortales ab omni carne abstinuisse, solisque arborum fructibus & frugibus terræ vitam sustinuisse longævam ac diurnam. usumque carniū primum à diluvio introductum à Deo, ut atrocitatem vindictæ hoc suavi eduliorum genere emolliret.

An
prisca
usi car-
nibus.

At vetus illa ætas cui fecimus aurea nomen,
Fœribus arboreis & quas humus educat herbis
Fortunata fuit, nec polluit ora cruore.
Tunc & aves tutæ movere per aëra pennas,
Et lepus impavidus mediis erravit in arvis;
Nec sua credulitas piscem suspenderat hamo

1. Me-
tam.

Hanc autem sententiam è nostris Theologis tenere Lyranus, Carthusianus & Tostatus in caput primum Genes. rati usum carniū ante diluvium, nec usurpatum, nec licitum; tum quod sufficerent homini nutriendo plantæ, inter quas & temperamentum hominis, naturalis erat eo tempore convenientia, propter excellentem

Rr iij

636 DE CONSERVANDA

earum nutriendi vim, & firmissimam humani corporis constitutionem; tum quia deerat illa convenientia inter corpus humanum & animalium carnes, quæ tum plenius, pinguius ac solidius alimentum dedissent homini, quam ejus temperamento conveniret. Sed falsitatem ejus opinionis eleganter refutavit Cajetanus comm. in c. 4. Geneseos, cujus verba, quod ad dirimendam hanc controversiam profint, libenter subjiciam. *Conjectura est, inquit, adeo fuisse tum multiplicatos homines, ut opus esset grege ovium, nulla enim scriptura testatur homines ante diluvium postquam ejecti sunt de paradiso solis terræ fructibus vixisse. Berosus namque refert homines ante diluvium etiam humanas carnes comedisse, & pastorale officium Abelis testatur gregem ovium humanis usibus servisse non solum præbendo lanas & agnos, sed lac & caseum. Nec obstat, divinam scripturam differre indulgentiam vescendi carnibus post diluvium, quoniam non indulgentia, sed necessitatis explicatio fuit illa. Ante peccatum enim explicata est materia necessaria humani cibi in vegetabilibus, post peccatum autem in animalibus, unde ibi dicitur, animalia data esse homini post diluvium, sicut ante data fuerant ei olera virentia. Cum quibus stat quod medio tempore, scilicet post peccatum & ante diluvium, homines naturali jure usi fuerint vescendo carnibus animalium, & ob id Abel fuit Pastor ovium. Et confirmatur quia nisi agni tunc fuissent hominibus ad esum, nulla fuisset laus Abel ex eo quod primogenitos pingues elegeret ad divinum sacrificium, perinde enim fuisset Abeli pingues atque macilentos sacrificare, si non propter usum carniū, sed propter solum pellium usum gregem pascebat. Deinde addit post diluvium promulgasse Deum esum carniū, non*

quantum ad usum, quasi prius non fuisset in usu, sed quantum ad necessitatem, quia post diluuium capit esus carniū esse homini necessarius, & quia tunc primum necessitas vescendi carnibus promulgabatur, propterea tunc etiam declaratus est naturalis modus vescendi carnibus, non cum sanguine, id est, non vescendi crudis carnibus. Hęc ille, ex quo tandem duas velut conclusiones eliciemus: primam, errare eos qui ante diluuium vetitum fuisse esum carniū arbitrantur, cum potius inunctum ejuscemodi esum constet ex Vatablo notula 3. in capit. 9. Genes. Justino Martyre quest. 119. Dominico Soto lib. 5. de justit. & jure. Francisc. de Victoria relectione de temperantia, aliisque plurimis. Alteram, graviter lapsos eos qui tum nefandum extitisse esum carniū voluerunt, tum qui alimentum deterius præbere animalia, quam plantas sibi falso persuaserunt. Prioris illius sententiæ meminit. Ovid. 15. metam his versibus.

Heu quantum scelus est in viscere viscera condi,
Congestoque avidum pinguescere corpore cor- Quid.
pus

Alteriusque animantem animantis vivere letho.

Damnavit Romana Ecclesia Tatianos & Encratitas apud Ireneum libro primo contra hæres. capit. 32. quod adeo carnes adhorterent, ut eas contingere pro grandi piaculo ducerent: detestata est Catharos, Manichæos, Priscilianistas, Montanistas, Albigenses, quod in simili errore versarentur, de quibus agunt Epiphanius cont. hæres. Divus Augustinus libro tertio contra Faustum Manichæum capite trigesimo primo & capite decimo quarto libri contra Adamant. Præcolus opere proprio de hæresi.

R r iij

632 DE CONSERVANDA

bus, & Galterus in Chronologia. Refert Be-
 forestus tomo secundo, Cosmog. hodie etiam-
 num extare Negotiatores quosdam regionis Gu-
 ferathæ, quos *Baucanos* vocant, qui neque car-
 nibus, neque ullis omnino rebus animatis utan-
 tur, & quibus piaculum sit animal etiam no-
 xium occidere, itaut noctu lichnos accendere
 non audeant, ne papiliones aut culices lichni
 flamma comburantur: pediculos præterea ac pu-
 lices patiuntur usque ad extremam impatientiam;
 eorum autem minus patientes quosdam sacerdo-
 tes Eremitas conveniunt, qui eos ista lue li-
 berant, sed ea lege, ut collecta ejuscemodi
 animalcula & in vasculo reposita, proprio san-
 guine alant. Profecto tam altis olim innixa erat
 radicibus superstitio illa abstinendi à carnibus,
 ut in examine eorum qui ad factos Ordines pro-
 movebantur, quæreretur ab eis, *si nuptias se-
 cundas non improbarent, & carnes non haberent
 execratas*, quin cogebantur prægustare carnes,
 alioquin excommunicabantur, & de ordine sui
 clericatus deponebantur, ut habes expositum
 in can. 50. & 52. Apostolorum, can. 14. Car-
 thaginenfis conc. 1. canone primo Bracharenfis
 primi, & refertur. de consecrat. distinct. 23. ca-
 pit. qui Episcop. Posteriorem sententiam de po-
 tiori alimento plantarum quam animalium,
 tennere Porphyrius libro quarto de abstin-
 tia animal. & nonnulli apud Plutarchum dua-
 bus orationibus de esu carnium: quam tamen
 nemo est tam parum in re philosophica in-
 structus, tamque tenuiter medicis rebus infor-
 matus, qui falsam & erroneam non ducat, ra-
 tione & experientia permotus, etenim si unum
 quodque rebus maxime similibus alitur & delecta-

Ancar-
 nes plā-
 tis me-
 liores,

tur, animalium autem carnes similiores sunt hominis naturæ quam plantæ, iis homo præsertim alitur & delectabitur. Præterea alimentum temperate calidum & humidum, alimentum sapidum, alimentum minus excrementitium, optimum censei debet; atqui carnes animalium ejuscemodi alimentum præ stirpibus præbent, optimum ergo homini subministrant. Verum hæc nos frustra perstrinximus, nec enim hodie tanti fieri ex plantis video alimentum, ut longiorem de ea re suscipere disputationem necessarium mihi videatur.

Venio ad carnis significatum, facultatem, & delectum *Carnis* nomine intelligimus ex Aristotele, Carnis nomen, quicquid in genere sanguineo est, & ex Galeno quicquid multi sanguinis est & calidum, adeo ut ex hoc sensu caro tribuatur iis tantum animalibus, animaliumque partibus quæ sanguine constant. Sed cum angustior sit illa acceptio, quod fibræ, venæ, medulla, lac, ova, cartilagine, carnis nomine non audiantur; hanc locupletiolem damus, *carnem* usurpantes pro omni eo alimento quod ex partibus omnibus, certisque animalium excrementis esui aptis depromitur, quamquam & hæc nominis usurpatio paulo latior sit, quam ea quæ Theologis & Canonistis familiaris est, dum vivendi rationem præscribunt diebus jejuniorum, quibus quidem jubent ab omni carne abstinendum, carnis nomine intelligentes, *esum omnium animalium sanguineorum volatilium & terrestrium, eorumque partium, tum excrementorum, ut sunt lac, caseus, ova, & ab eo excludentes exanguia quedam animalia ut limates, & piscium omne genus.* Nos autem, ut dixi carnem animalium nominantes subintelligi volumus, quodlibet

634 DE CONSERVANDA

alimentum ex animalibus volatilibus, terrestribus, aquatilibus, sanguineis, exanguibus, perfectis, & ex animalium eorum partibus vel excrementis desumptum. Cujus quidem carnis sic acceptæ facultas commode explicari nequit propter varia animalium temperamenta diversamque rerum constitutionem quibus tribuitur, nisi allata distinctione & adhibitis quibusdam diorismis: Carnium enim nonnullæ calidæ, humidæ aliæ, hæ plus nutriunt, illæ minus; hæ tenuiorem, illæ crassiorem succum gignunt; quædam facilius, quædam difficilius concoquuntur, cæteræ excrementi magis, vel minus relinquunt. Ut ergo certi aliquid de carnibus definire univèrsim possimus, has & similes circumstantias observabimus; alias ex parte animalium, alias ex preparationis ratione desumptas. Ex parte animalium sunt *genus, mores, ætas, sexus, habitus, partium situs, pabulum, locus natalis* Animantium genera tria cum sunt, *volucra, terrestria, & Aquatilia*; *volucra* carnes habent omnium saluberrimas, succique ad coquendum facillimi: *Terrena* vero difficilius coquuntur, magis tamen nutriunt, quia succum habent crassiorem, & diutius permanentem, ex Actuario lib. 2. de speciebus animal. cap. 1. *Pisces* autem quia naturam elementi retinent, in quo vivunt, minus bene nutriunt, difficiliusque coquuntur, quòd longius à natura nostra absunt. Ex his vero animalibus omnibus, quæ *sanguinea* sunt calidiores carnes habent, nostræque naturæ magis amicas, quæ *exsanguinea* frigidiores, coctu difficiliore, minusque naturæ nostræ convenientes.

Genus.

Mores.

Ad mores pertinet *feritas & mansuetudo*, à quibus animalia *fera* dicuntur seu *ferocia*, & *mansue-*

14. Illorum carnes propter siccitatem & fibrarum duritiem vix edules, talis est vulpina, ursina, leonina; Mansuetorum caro respectu ferocium delicatior & suavior; de his tamen certi quid vix proferri potest, cum ex mansuetis nonnulla etiam duriores esuique minus aptas carnes habeant cuiusmodi est Afinina.

Ab ætate animalia vocantur juniora, vetustiora, & ætate media. Juniorum vero præstantior est quàm vetustorum, & augescentium melior quàm declinantium. Prior tamen illa, excrementia humiditate scatet, & laxam alvum reddit, maxime si sit nuper natorum: posterior hæc arida & prædura concoctuque contumax. At caro eorum quæ mediocrem ætatem attigerunt longè aliis salubrior & optimi nutrimenti censeretur debet. Ut enim siccioribus animalibus adolescens ætas ad temperamenti mediocritatem confert, sic humidiora quod sibi deest ad probam temperiem ab ætate florenti adsumunt; ex Galen. lib. 3. de aliment. cap. 2. Observandum tamen has de ætate regulas potius intelligendas de volatilibus & terrestribus, quàm de piscibus, quos semper vetustos edendos esse vetus gallorum proverbium docet: jure an injuria, postea dicitur.

Ex sexu petitur quoque differentia carniùm. Nam carnes masculorum calidiores fœmellarum carne, & meliores etiam ac suaviore, si fuerint castratorum, alias virosùm quid redolebunt, præsertim quo tempore veneris furis agitantur. Mos itaque est castrare mates ut cum testibus virulentiam deponant & ocius pinguescant, quod sanguinis portio dicata semini in carnem & adipem faceffat. Ob id in urbibus Galliæ benè institutis cavetur legibus municipalibus ne animalia

636 DE CONSERVANDA

quædam non exlecta, ut arietes & Tauri, in macello vaneant. *Non solum*, ait Galen. *castratarum victimarum caro suavior est, quam non castratarum; sed etiam qualitas ipsa carniū simile quid testium qualitati præse fert grave. Et ut ita dicam, virosū, ad odorem usque similitudine porrecta.*

Notandum porro, ex animalibus temperamento calidioribus & sicciōribus, fœmellas, præsertim juniores, maribus præferendas; ex frigidioribus vero mares salubriores fœmellis.

Habit-
cus.

Per *hâbitum* animalium, carnes præterea variantur: Caro minus extenuatorum & macrorum sicca nimis & exsicca, obesorum vero & nimis saginatorum, præhumida, nimis fastidiosa, ventriculo noxia. Moderatè ergo pinguium, caro bonitate substantiæ & saporis suavitate aliis anteponenda. Huc pertinet carnis durities quæ facit ut fero & paulatim nutriat, teste Galen. in exposit. aph. 18. lib. 2. Et quoniam habitus exercitio vel quiete comparatur, non erit quoque absurdum hic aliquid de exercitatorum animalium carne recensere: talis autem caro probatur quod careat excrementitia humiditate; improbatur vero caro otiosorum ob succum eorum excrementitium. Denique monuit Theophrastus alba omnia animalia imbecilliora & injucundiora esse, proinde carnes habere nutrientes minus & minus suas.

Parti-
um Si-
tus.

Partium *situs* non est omnino negligendus, constat enim dextras animalium partes sinisteris suaviores, palato gratiores & concoctu faciliores esse: adhuc suavissima habetur caro quæ ossa ambit, minorèque negotio conficitur, sinistra ramen melior est.

Pabu-
lum.

Pabuli maxima habenda ratio, cum inde tem-

periem mutari contingat. Ergo caro animalium quibus alimenta propria affatim suppetunt, est præstantissima, contra deterior eorum quibus alimentum proprium deest.

Locu denique & *regiones* plurimum faciunt ad Regio. carniu suavitatem atque salubritatem definiendam. Hic enim delicatories sunt quæ alibi duriores. Nonne caro vervecum Græcorum, Hispanorum & Italarum dura est, & male olens, Biturigenſium, & Francicorum delicata & tenera ob breues & molles fibras, Neuftricorum & Arvericorum, dura & sicca ab longiores & duriores fibras? Optima quidem caro hubula in Gallia, sed quæ ab Anglicana & Ungarica superetur. Sylvestrium quoque animalium carnes sicciore sunt, & salubriore domesticorum, quamvis pinguiorum, carnibus, quia domestica otio plura colligunt excrementa, quæ agrestia motu & aëre liberiore dissipant, neque ut plurimum naturalis est, sed arte & otio parata ejuscemodi pinguedo. At inter agrestia, quæ palustria sunt & aquatica loca incolunt, carnem habent humidior, viscosiore, excrementosam magis, & minus coctu facilem.

Atque hi sunt diorsimi generales carnibus distinguendis inservientes qui ex parte animalium, depromuntur. Alii jam supersunt ex *carnium preparatione* observandi, qui nimirum earum conservationem, teneritudinis vel firmitatis conciliationem, cocturam denique spectant. *Conser-* Salitu-
vatio carniu sale præsertim perficitur, hinc salita ra. caro dicitur quæ quidem parcius nutrit quam insulsa, quia exsiccando & tenuando, sanguinem acriorem & deteriore reddit, ex Avicen. 148. tract. 2. suis tamen non caret dotibus; minus enim

6,8 DE CONSERVANDA

excrementitia est, minus corruptioni obnoxia, magis vero suavis.

Non sapit esca malo, qua datur absque sale. Docet Galenus 1. de facult. medicam. carnes quæ sale condiri debent: *Animalium corpori*, inquit, *qua excrementitia carne constant, salutaris sunt peridonea: excrementitias autem vocamus carnes, qua pituitosam humiditatem in se conspersam continent.* Addit Aetius quæ ad salituram idonea sunt, tenuium partium fieri & comesta crassos ac glutinosos humores attenuare, cæterum vetera fassa-menta omnia vitiosa esse. Docet præterea non modicam differentiam salzarum carniū esse, quas ab eo repete cap. 149. lib. secundo. Sunt & alii modi servandis carnibus opportuni, sed usitati minus & minus salubres: alii enim utuntur aqua vitæ, alii aceto & pulvere coriandri, alii fumo, alii clavò æreo in carne defixo, alii cumino & scordio. Circa Cusco Peruanæ regionis locum inter duos montes situm carnes integerrimæ servantur, adeo ut equi mortui per quatuor menses incorrupti persistant, quod tribuendum acri vel tenui, vel falso: Gelu quoque & Borealis ventus servandis carnibus accommoda, refert enim Paul. Jovius in legat. Moscos carnes trium quatuorve mensium edisse, non sale sed gelu servatas.

Vt caro
tene-
scat.

Porro carnes animalium præsertim volatiliū & terrestriū duriores, teneriores fieri exoptant; molliores vero carnes piscium, firmiores, ut sapidiores fiant ac jucundiores; Quæ enim in piscibus laudatur firmitas, vituperatur in aliis animalibus, præsertim si à durioribus & longioribus fibris fiat: laxitas ubique damnanda, cum vel à corruptela, vel ab humida superfluitate ortum

ducatur. Ergo teneritas carniū conciliatur primò custodia, diuturnitate enim tenerescunt fibræ, dein verberatione qua eadem divelluntur: Plutarchus suspendit è ficu, nonnulli coquunt, vel cum lamio, vel cum alliis & lactucis, vel cum acetosa, vel cum lapatho acuto; quidam acervo tritici recondunt; ceteri dum coquuntur carnes, movent cum cochleari è ficu. Firmiores vero fiunt Pisces si in vino, aceto, sale, aromaticis rebus herbisque calidiotibus coquantur, & leviter exsiccentur, de quibus omnibus consulendi coqui, & inter Medicos Franciscus Bonamicus lib. 3. de alimento cap. 32. Ceterum *coctio* facultatem quoque carniū immutat, nam frixæ carnes diversæ sunt ab elixis, assæ à suffocatis, quemadmodum capite de ciborum preparatione fusiùs explicavimus. Et hæc dicta sufficiant de generali carniū differentia, quæ licet de omnium animalium carnibus dici possint, minus tamen piscibus conveniunt, sed de illis & de aliis animalibus imposteriorum speciatim agetur.

Codi

De Avibus.

His autem universim de carnibus expensis, Carris
superest ut speciales carniū differentias divisio.
proferamus. Ea autem est ejusmodi, ut aliæ ex toto animalium aëreorum, terrenorum, aut aquatiliū corpore, aliæ ex eorundem animalium partibus ac excrementis depromantur. Voco *Aërea* animalia, quæ alarum & volatus beneficio elata è terris & aquis per aërem feruntur, licet victum in terra aut mari querant. Ea autem sunt *Aves*, quas quidem diximus omnium animalium salu-

646 DE CONSERVANDA

Avium
caro
qualis.

berrimas, succique esse ad coquendum facillimè
quamvis minus nutriant quam animalia terre-
stria. Varium tamen esse solet alimentum quod
prebent, proratione *temperie, ætatis, victus, ca-*
strationis, loci, cœlique sub quo vivunt. *Tempore*
enim quo incubant, aut in venerem ruunt, minus
idoneum pabulum suggerunt; nulla item vetus
avis laudatur. Aère libero quæ victum proprium
querunt, anteponendæ iis quæ caveis aut carcere
inclusæ impinguntur: castratione suaviores exi-
stunt minusque calidæ: palustres & aquaticæ hu-
midiores deterioresque montanis. Sed singula-
rum bonitas ac præstantia commodius intellige-
tur, si sigillatim eas quæ à Salernitanis hoc capite
perstringuntur breviter eximemus, nullo alio
servato ordine, cum supervacaneum esset post
Ulysses Aldrovandum tentare *hoc opus*, neque
enim à nobis ulla animalium historia expectanda
est cum ab eodem Aldrovando fusissimè explicata
habeatur, adeo ut transcribendi locum; colligen-
di vero nullam potestatem reliquerit. Unum in-
terim observabis ex Hippocrate libro sexto epi-
dem, sectione quarta, textu vigesimo quarto.
Videlicet per terræ squalores avium genus abun-
dare, quod & probatum videtur Aristotel. libro
octavo de hist. animal. capite decimo octavo,
scribenti *avibus prodesse squalores, tum ad cave-*
ram sanitatem, tum etiam ad parium: cujus rati-
onem duplicem affert Galen. com. ad eum lo-
cum Hippocrat. priorem, quia aves sicco con-
stantes temperamento, sicca tempestate rectius
valent: posteriorem, quia aridioribus cibus ves-
centes & paucò potu contentæ siccitates deli-
gunt. Adde quod tum tutius & deponunt ova,
& fovent, & excludunt, cum imbres inter-
ficiant

Aves
per sic-
citatem
fecun-
diorcs.

ficiant & ova & pullos.

Imprimis occurrit Gallinarum genus quo DeGal-
mine & mares & fœmellæ subintelliguntur. Mas-
linis.
quidem in cibum venit & tenellus adhuc dum
pullus est, & dum senex est. Pullastri Gallinacei
caro, si credimus Galeno, inter voluerum carnes
enumerari debet, quæ mediam quandam exte-
nuandi & incrassandi naturam habent; facile enim
coquitur, laudabilem sanguinem generat, appeti-
tum excitat, quibuscunque temperamentis conve-
nit, præsertim si nondum coierint aut cucurrerint,
sed moderatè pingues fuerint. Hos pullos Si-
meon vocat ὄρνι τόπυλα, unde deductum existimò
vocabulum nostrum gallicum, poules, quò gallinas
appellamus, seu potius à voce pullus, à quò barba-
rum illud nomen Græcum fluxit. Meursius tamen
ὄρνις πυλον, & ὄρνις πυλλίτζον, non pro pullis gallina-
ceis, sed pro quibusvis avium pullis, aut pro ipsis
avibus usurpat in glossario ex auctoritate Deme-
trii Constantinopol. in Hierascophio. Quod de
tanto virò miror, cum idem auctor lib. illò 2. à
Meursio citato capite ... περὶ τὸν ἀπόγρον, περὶ ἐξ ὄρνι-
λα & ὄρνι τόπυλα distinguat; ταύτα ἀμείβας, in-
quit; ἐξ αὐτῶν τῶ ἰέρακι, & διεγρητοῦσις μετὰ περὶ ἐξ ὄ-
ρνις, ἢ ὄρνις πύλλυ, id est, hæc omnia miscbis, &
dabis accipitri, & sanabis cum carne pulli colum-
bini aut gallinacei, ut optimè vertit Petr. Gil-
lius, nomen enim generale avium gallinaceis
tribuitur more priscorum Græcorum apud quos
nomen nullum peculiare Gallorum reperire est,
ex quo factum est ut Myrtilus apud Athenæum
solas Gallinas ὄρνις & ὄρνις ἀπὸ πύλλου appellaret Senex
autem Gallinaceus non editur nisi à rusticis, Vetus
quod carne sit vitiosa, subsalsa, dura & ingra-
tata: solet tamen decoqui & jus ejus exhiberi
gallus.

Sf

ad alvum ducendam, lavat enim, abstergit, aperit, flatus dissipat, provocat, alvum solvit, atque melancholiam purgat ex Serapione; ex Sere-
no vero Sammonico,

Febribus aut longis galli nova Iura vetusti
Subveniunt, etiam tremulis medicantia membris.

Laudamus autem pullos bimestres & trimestres ante æquinoctium exclusos, qui enim post solstitium nascuntur, justam non implent magnitudinem: At Gallinæ temperamento minus sunt calido quam mares, alimentum autem præbent boni laudatque succi, non excrementitii, non morantis diu in progressu, descensuque in intestina: alimentum autem hujuscemodi nec multum est, nec multum duraturum, quippe cum extenui sanguine constet fluxili, labiliquæ. Probantur gallinæ juniores, quia nondum ova ediderunt, minus probantur veteres, aut incubantes. Mihi consilium non est, omnes hoc loco recensere modos quibus saginantur Gallinæ, & quibus ad cibum coquuntur ac præparantur. *Conchillatos, pullos, parthicos, oxyzomos, laseratos, varianos, frontonianos, tractogelatos, falersos, lencozomos, isificios, amilatos, oxyliparos, assos, elixos, frixos, pressos, distillatos, in pastillos, in minutalia, in gelatinam* apparatus non moror; consulantur Apitii filii, à quibus tamen Medici resciscere debent rationes coquendi & condiendi cibos, ut dum consuluntur à magnatibus de ineunda victus ratione, quos cibos vitare debeant, aut qua ratione paratos sumere, tuto & secure pronuntiare possint.

Capus: Secundo loco occurrit *Capo* seu *Capus*, qui & ipse è gallinaceo genere est, à nonnullis gallis spado dictus; exsectis enim est testiculis, & abscissa

crista, ne quid virosi ex usu veneris contrahat, ut galli solent. Hoc de ejus bonitate tradidit Platina: *Omnium avium laudes, inquit, quantum ad obsonia pertinet, una caro gallinacea comprehendit. Quid enim popinis asserunt relique altilis, quod non unus capus in se habeat, sive elixum, sive assum velis? Hujus avis patina stomachum juvat, pectus lenit, vocem sonoram facit, corpus obesat. Quis vero non mirabitur Græcos copiosos & eloquentes, res cum habuerint, vocabula non habuisse, nec enim Capo significando designatam habuere vocem, quamvis apud Aristotelem libro nono de hist. animal. capite ultimo castrandi gallos gallinaceos ratio instituat. Ab eis quidem ad Latinos castrationis modus defluxit, vox à Latinis adinventæ, est usurpata à Varrone de re rust. libro tertio capite nono, & libro secundo capite septimo, atque à Columella libro octavo cap. 1. dictusque *Capus* videtur *ἀπὸ τοῦ κἀπῆι*, quod avide voretur & comedatur, vel quod ab eo testes capiantur.*

Succedit *Turtur* ex tota Columbarum familia Turtur. minimus, quem Aristoteles *τροχόνα* vocat, à sono vocis quem Græci vocant *τροχέν*. De eo tradit Porphyrius libro quarto de abstinent. animal. antiquissimos Ægyptios eum à mensis suis exclusisse, quod Accipitris unguis aliquando evadat. Ne igitur in eum turturem inciderent qui sacri Accipitris unguis effugisset, ab universo genere abstinerunt. Ad numeratus autem fuit à Romanis inter lautiores cibos, quod constat ex Plauto in Mustel. & Martiale multis in locis. Nicolaus Massa solitus est Turturum carnes vocare *cibum sapientum*, quod modicum tenuem succum & siccum, spiritibus animalibus generandis & peragendis functionibus intellectus aptissimum

S f ij

644 DE CONSERVANDA
generent. Hinc Poëta.

Turtur, honorabis domini convivia nostri,
 Hinc melius sapiens posteriore cibo.
 Siccescunt, sed calida magis tua fercula profunt
 Sic domino, ut sapiens hinc magis esse queat.
 O bona avis, casta es sanctæque dicanda Minervæ,
 Nos tamen in venerem, luxuriamque rapis.

Porro inter turtures laudantur juniores & pinguiores qui dum assantur involvuntur pampinis, seniores & macri difficilis sunt coctionis, alvum adstringunt & sanguinem melancholicum creant. Edi ergo debent elixi potius quam assi, hac enim ratione salubriores evadunt. Inter partes, clunes habet delicatissimas, ut patet ex Mart. lib. 3. epig. 60. & 82.

Cereus immodicis Turtur te clunibus implet,
 Ponitur è cavea mortua pica mihi.

Stur-
nus.
 A Turture venio ad *sturnum*, sic enim loco *sturna* legendum puto, tum quod *sturna* feminino genere pro *sturno* non reponatur, tum quod *sturni* caro inter laudabiles ac salubres ab omnibus non constituitur. Equidem apud priscos, lautiorum mensas non explevisse *sturnos* testatur Martialis libro nono epig. 55. ubi eos inopes vocat quod nullius pene essent pretii ob idque pauperibus pro cibo essent. Quapropter Platina dixit: *sturni quos vulgo diabolicam carnem habere dicimus, omnino ab obsoniis lautorum abjiciuntur; has comedat vacerra noster qui marsupio magis quam vite consultum vult.* Caro enim illis dura esse dicitur ventriculoque inobediens, virosam etiam quemdam odorem spirans ob cicutam quam *sturni* depascuntur. Scio Galeaum aliter censuisse; sed quemadmodum expo-

nendus sit vide explicatum apud Aloysium
 Mandellam epistola sexta & dialogo quarto. Ut ut ^{Starna.}
 sit, *starnam* hic intelligendam censemus; quo no-
 mine non significatur avis illa major ansere
 quæ *Starda* sive *Tarda* & *Otis* appellatur; sed
 designatur minor illa perdix quæ est nigripes;
 quam (ut ait Julius Scalig.) *hetruscus* autumat
starnam. De ea audiendus Plinius libro decimo
 capite quadragesimo nono. *Advenerunt*, inquit,
bellis Bebriacensibus civilibus in Italiam aves novæ,
quæ adhuc nomen retinent, paulo infra Columbas
magnitudine, Turdorum specie, sapore grata. No-
 men illud videtur fuisse *avis externa*, a quo cor-
 rupta vox *Starna* remansit. Cum vero in genere
 sit perdicum, nemo dubitat de ejus succi bonitate
 ac præstantia, dubitaverit vero aliquis cur lau-
 datus ille cibus ab Elluchasem prohibeatur exhi-
 beri sanis & maximè motu utentibus? An di-
 cendum cum Savonarola delictos illos cibos re-
 linquendos convalescentibus & ægris, quippe
 cum Celsi consilio cavendum sit *in secunda vale-*
tudine ne adversa præsidia consumantur? an respon-
 dendum potius cibos illos quia tenuissimum ci-
 bum facileque transeuntem ac dissipabilem sug-
 gerunt, magno motu utentibus commodos non
 esse quod vires diu sustinere non possint, quo fa-
 ctum est olim ut bubulæ suillæque carnes potius
 quam vitulinæ aut gallinacæ athleticis præscribe-
 rentur.

Non est prætermittenda columba cum eam ita Colum-
 celebravit Romanorum luxus, ut Plinius libro de- ^{bi.}
 cimo capite vigesimo septimo, *multos ejus amo-*
re insanisse tradat, singulaque columbarum pa-
ria non semel mille sestertius nummi & aliquando
eius mille & sexcentu vendita fuisse. Vocant au-

Sf iij

646 DE CONSERVANDA

tem Græci Columbam *αεσεαυ* vel *αεα το ηεαδε*
σεππας à duro & laborioso volatu, vel *αεα το ηει-*
αας σεαυ à nimio amoris affectu, quo mares fœ-
 mellas suas prosequuntur, ex quo commendan-
 tur ab Amasiis oscula columbatim facta. Quam-
 quam autem multæ sint Columbarum differen-
 tiæ, eas tamen omnes ex Galeni authorit. libro
 decimo de simpl. medicam. ad duo summa genera
 revocari posse animadverto; ad *αετοιξιδου καλ νο-*
μαδιου; hoc est ad domesticum, & ad pascuum seu
 sylvestre. Porro temperies Columbis calidissima
 tribuitur, eas tamen avibus annumerat Galen.
 libro tertio de aliment. quæ faciliè concoquuntur
 & quæ nec tenuem nec crassum succum gene-
 rant *Sylvestres* præferuntur domesticis, *Iuniores*
vetustioribus, *verni* autumnalibus, *autumnales*
æstivis quod eo tempore melioribus granis ves-
 cantur. Xenophon libro primo expeditionis Cyri,
 tradit Syros Columbas habere sacro-sanctas, ne-
 fasque putare eos violare, verumtamen dubitan-
 dum non est quin pulli columbarum sanis atque
 ægris maximè sint salutares. Florentinus Geopon.
 lib. 14. cap. 1. usum eorum necessarium esse iis
 vult qui à morbo convalescunt. Ruffus Ephes.
 secundo ordine avium laudabilium recenset,
 Aëtius quarto, nimirum post Gallinas, perdices
 & Turtures. Ex arcanis Ægyptiorum accepimus
 eos qui Columbis utuntur pestiferis morbis non
 corripì, nec aliud præter Columbam pestis tem-
 pore Regibus Ægypti in cibum oblatum fuisse.
 Quæ res fortasse Cardanum movit ut laudaret
 cibum in peste qui ex columbarum jure & carne
 paratur. Certè Plinius libro vigesimo octavo, ca-
 pito quarto Columharum carnem recens con-
 ceptam, contra serpentes auxiliari voluit, &

Nota.

Sextus Empiricus columbam incisam calidamque morsui serpentium impositam venena omnia rapere & sanare docuit. Attamen memoria tenendum est continuum earum usum improbari. Narrat Aldroandus Curtium Medicum doctissimum quod quotidie columbas esitasset vitam breviorē reddidisse. Memorant nonnulli quemdam Camfam nomine, quod ter uno die ex assa columba comedisset, periisse. Simeon Sethi prodidit eas febrem accendere, & inflammationes procreare; caput etiam & oculos ledere & si nimium usurpentur lepram generare. Etenim cum præfervido sint ventriculo, ex Arist. 3. de partib. animal. Nota. cap. septimo, sanguine calido & adusto & craffo, non mirum si corpora calefaciunt & adurunt, & ad elephantiasim disponunt. Unum notari velim, cum mirum in modum delectentur Columbæ semine cannabino, stercus ipsæ excernunt, quo si stercorentur agri, tam eximiam pretiosamque canabim proferunt ut magnus inde quæstus comparatur.

Sequitur *Quisquila*, ab Antonio Gasio *Quaquila*, à Blondo *Quatea*, à Latinis *Coturnix* à Græcis *Coturnix*, Coturnix. *επτουξ* dicta, quam tanto odio olim habitam commemorat Plinius, ut despui soleret propter morbum comitalem quem credebatur inducere. Eam tamen nobilitavit Judæorum natio quæ Coturnicibus à Deo missis diu in eremo viam lautissimam sustentavit. Hinc rectè cecinit Grapaldus.

In pretio nunc sum olim damnata Coturnix,
Vox nomen, pretium dat sapor ipse mihi.

Editur enim hodierna die Coturnix, & lautissimè & salubriter si modus adsit, alias pituitosos morbos gignere opportuna est. Fuit quondam

Sf iij

648 DE CONSERVANDA

Romanorum cibis damnata quod veratro vesceretur & pinguesceret, quodque sola animantium præter hominem epilepsiam sentiret Galen. com. 5. in libro 6. epidem. in Doride, Boeotia, & Thesalia novit plurimos ex esu coturnicum musculorum distentionibus correptos, atque idem quibusdam Athenis contigisse qui coturnicibus largius sese impleverant. Galeno subscribunt Arabum nonnulli, quibus tamen refragatur Averroes existimans carnem coturnicis laudabilem quia lapidam. Epilepticum etiam morbum eam non excitare, contra Galenum probat Ulysses Aldrovandus lib. 13. orni holog. & Goelenius de vita proroganda. Et certè non observamus in Gallia tale quid à Coturnicum esu contingere, verisimile tamen est, earum carnem excrementitiam esse, putredini obnoxiam, feбри excitandæ opportunam; quo sit ut tempore pestis abstinere ab eis debeamus; vere etiam & æstate, quod sint sicca

Nota. & exsucca, melancholicis humoribus generandis apta. Meliores sunt Autumno quia pinguiores & succulentæ; sed earum pulli lauti & delicati sunt succumque meliorem præbent.

Phasianus. Major gloria Phasiano quam Coturnici, forma & plumarum venustas longè præstantior, cum etiam sapientissimus Solon Phasiani elegatiam ac pulchritudinem purpureis auratisque Cræsi vestibus anteposuerit. A Phaside amne Phasianum dictum credibile est; unde advectus primo fuit, si credimus Martiali in Xenii.

Argoâ primum sum transportata carinâ,
Ante mihi notum nil nisi Phasis erat.

Tanto olim honore habitus fuit, ut Rex Ptolemæus se nunquam Phasianum degustasse, sed

tanquam quoddam *καλλιόλον* conservasse glorie-
 tur. Pertinax & ipse Imperator, si fides Julio
 Capitolino habenda, Phasianum numquam pri-
 vato convivio comedit aut alicui misit. Severo
 Imperatori majoribus tantum festis positum ob-
 servat Lampridius. Neque profecto raritas pre-
 tium facit, sed bonitas carnis & laudabile quod
 suggerit nutrimentum. Averroës & Aponensis
 omni avium generieum præferunt, alii postpo-
 nunt perdicibus & Gallinis, alii medium consti-
 tuunt non sine ut opinor injuria. Etenim Uly-
 ses Aldrovandus cæteris eum avibus anteponit
 tum ratione suavitatis, tum ratione exercitii,
 tum ratione constitutionis & temperamenti; quod
 quidem tale est ut non patiatur, durum, fibro-
 sum, salsum, nitrosumve evadere Phasianum
 sicut accidit Gallinaceis qui tales evadunt nisi
 tempestivè castrentur. Phasianus autem etiam
 non castratus innocuus semper est, gratus & ac-
 ceptus, quod argumentum est eum & tempe-
 ratiorem esse, & corporis constitutione elabo-
 ratissima. Quod quidem tacitè innuere visus est
 Martialis in Xenii pullos Gallinaceos Amico of-
 ferens cum Phasianos non posset.

Laus.

Si lybicæ nobis volucres & Phasides essent,
 Acciperes: at nunc accipe corris aves.

Sed sine ambage: alter Poëta id protulit.

Phasida jam vehat Argos avem, quassata retar-
 dat,

Debuerat primo discubuisse thoro.

Illæ levis stomacho est, suaves imitata repores,

Non volet in mensas, rustica turba, tuas.

Vix sicca est, voluerum primi huic debentur ho-
 nores,

Nec male, cum fuerit regius ante puer.

Formosissimam avem excipit invenusta, quia

650 DE CONSERVANDA

Merula. nigra. *Merulam* dico, quam Varro, quasi *meram*, id est, solam volentem dictam voluit. Isidorus antiquitus *Medulam* vocatam fuisse scribit eo quod moduletur. Ego vero *Merulam* voco quasi *meram* hoc est sinceram, est enim sincera, tota videlicet nigra; unde Plautus *merucum* dixit pro nigrum. Græci eam *καρυόρυξ*, appellant, non satis nota origine, fortasse *ακόρυ* quod celeriter significat; Celeriter enim illa Avis nidulatur omniumque avium prima parit, sed ejus primi partus pereunt frigore hyberno, ut docet Aristoteles libro quinto hist. anim. capite decimo. tertio Memorabile est quod Gaudentius Merula libro secundo memorabilium cap. 23. de generatione aviculæ Merulæ similis in hunc modum refert. *In facie leonis, inquit, prima luna constituta salviam contusam in vitreum vas indito & orificio hermetis sigillo obruso in fimo caballino sepelito & intra lunarem circum enatum Merulis simile animal reperies.* Porro laus olim in pectore merulæ posita fuit.

Et leporum avulsos & multo suavius arnos
 Quam si cum lumbis quis edat, tum pectore adusto
 Vidimus & Merulas poni, & sine clune Palumbes.

ait Horat. lib. 2. ferm. Non video jam in delitiis esse: nec sane Medici multum illi bonitatis tribuunt, quod vermibus & locustis vescatur. Duriorem ei carnem tribuit Galenus, laudatam tamen & salubrem; quod intelligendum est de *merula* pingui, obesa, & laqueis, vel retibus capta. Cavendum ab ejus esu pestilentiae tempore monet Alexandr. Benedictus; quia fortasse cum vermibus muscis, & arancis alatur, qui ex aëre infecto ac pestilenti & generantur &

VALETUDINE.

Ege

vivunt, trahit ex eo cibo veneni aliquid & deleterii.

Notæ omnibus aviculæ paucis cognita succedit *Ortygometra*, Aristoteli ὀρτυγόμετρα ^{Ortygometra} quæ Helychio exponitur ὀρτυγόμετρα ^{Ortygometra} *Coturnixve grandis*. Est enim ^{Ortygometra} vox Græca in compositione magnitudinem & in suo genere principatum significans. Fallitur Commentator noster, dum refert ex Isidoro eam avem coturnices comitari abeuntes, esseque earum rectricem ac ducem. Ait quidem Aristoteles 8. de hist. animal. abire una cum coturnicibus, *Lingulacam*, *Otum*, *Ortygometram* & *Cychram* qui etiam noctu eas revocat, sed ea deducere ac regere non scribit. Porro cum de hac ave inter auctores minimè convenire advertam, nec ipse eam umquam, vel degustarim, vel viderim, præterea cum ejus usum apud Gallos rarum admodum esse animadvertam, nec valdè questum, judicium meum non interpono ad Aldroandum curiosos lectores remittens, qui licet pauca, verisimilia tamen de ea ave opere suo ornithologico congeffit.

Supra de minori perdice actum quam Galli ^{Perdix} *perdicem griseam* vocant, nunc de majori agendum quam *rubram* appellant. Non est vero ut diffusius in ejus laudes decurram, cum nemo sit qui carnis ejus suavitate delectatus optimum ex ea nutrimentum accedere nostro corpori non assermet. Infantes autem pulli maxime commendantur. Imò & juniores perdices ac pingues, vetulæ durioris sunt carnis, difficiliorisque digestionis; vulgo tamen apud nostrates dicitur tredecim anni mensibus perdices bonas esse & suaves. Tradit Simeon carnem earum bene

DE CONSERVANDA

concoqui bonique succi esse, si non statim post interitum, sed post unum aut alterum diem comedatur, quod ex Galeno desumpsit.

Frigillus est Turdus. Qui sequitur *frigillus* omnibus Ornithologis ignotus est, ac pene innominatus; unus Villanovanus comment. in hunc locum avem interpretatur, *que vescatur uvis & inebrietur etiam, velocis volatus, sturno similis, sed melioris nutrimenti, circa vineas frequens & circa festum Sanctorum eligenda.* Cum autem *Turdus Iliacus* pene has omnes notas obtineat, non male commentatores de *Turdo* hanc avem intelligendam censuerunt. *Turdus* vero triplex est. Major, Aristoteli *αἰθῆρος visciopus* Gallis *Criua* dictus, minor *ἰλλας* Græcis, Gallis *Malvixius* vocatus, medius *πῆλας*, seu pilaris, Gallis *litorna* appellatus. Minor ille à barbaris *frigilli* nomen videtur habuisse, quod frigore cantet, & vigeat, vel quod ingruentis frigoris sit quodammodo internuntius. Non contemptum à veteribus video, cum saginatum olim magna cura fuisse tradant Varro & Columella ut jucundior evaderet & suavior, adeo ut singuli Turdi altilis ternis denariis emptarentur, Galenus ipse lib. de cibis boni & mali succi Turdum laudatis annumerat cibariis: nonnulli calidiorem Merula Turdum faciunt, graviusque redolentem, alii anteponunt; laudat eum Mercurialis lib. 3. variarum lect. capit. 2. Athenæus Turdorum turmas atque greges in primis mensæ ferculis admissos testatur, Alexander ab Alex. ova cum Turdis & leporinis carnibus ac mellitis placentis secundæ mensæ frequentius apposita fuisse commemorat, quod obmissum nolui ut candidus inde lector

deprehendat, non sine exemplo & auctoritate Salernitanos Turdum inter laudata alimenta reposuisse.

Ordine venit *Orix*, quæ alia non est à *Gallina Corycorum* quam Galli vocant *Celinoitam*, seu *Gallinam sylvaticam*. Videretur autem ea ex *Perdicum* esse genere nisi major esset, longiorque caudam haberet. Mavult *Bellonius* eandem facere cum *Rustica Gallina Romanorum*, quam *Varro* ait in urbe raram fuisse nec fere mansuetam, similem facie non his villaticis Gallinis nostris, sed Africanis, aspectu & facie incontaminata; quæ soleret in ornatibus publicis cum *Pittacis* & *Merulis* albis poni, item aliis id genus rebus inusitatis. *Gesnerus* cibum prorsus nobilem & ferarum avium omnium laudatissimam hanc avem prædicat; itaut principibus etiam interdum postridie quam cocta est apponatur, sola avium aut omnino animalium fortassis. Sunt qui in probitate succi *Perdici* eam comparent, alii præferant. *Albertus* carnem foris nigram intus candidam habere observat, teneram vero & gratissimi saporis. Observabis autem hic à nonnullis non *Orix*, sed *Otis* legi, quæ quidem sic dicta videtur ab insignibus & memorandis aurium meatibus. A Latinis vocatur *Tarda*, quod *tardo* est gravi volatu detenta nequaquam ut cetera volucres velocitate pennarum attollatur, inquit *Isidorus*, qua etiam de causa à Gallis *Oustarda*, vel *Ontarda* appellatur. *Galenus* otidum carnem mediam esse ait inter gruum carnem & anserum, minus duram scilicet quam sit gruina, duriorum vero anserina. Quamvis autem *Galepo* *Simeon Sethi* assentiat, dissentit tamen *Xenophon* apud *Atheneum*

654 DE CONSERVANDA

scribens Oridum carnes suaves esset. Jul. Alexandrinus eas sepe sese degustasse memorat, gustu, ut in ave magna non pessimo, sed nigras & duriores, ita ut concoctu pervicaces existimari facile possint & excrementis redundantes, melancholicoque humore procreando aptæ. Ex quo sane concludere licet, Salernitanos de avibus boni succi loquentes, non tam de Otide quam de Gallina Corylorum hic esse intelligendos.

Tremulus. Tremulus quo in genere sit avium prorsus ignoro, ex descriptione autem quæ à Villanovano profertur suspicor esse, vel *Gallinam aquaticam*, vel potius *Vannellum* vulgo dictum, quem ad depopulandum vermes Anglos sæpe in hortis alere tradit Guillelmus Turnerus. In cibo commendari notat Gesnerus, sibi que aliquando gustanti & boni saporis & alimenti probi, sed levis ac tenuis, ejus avis carnem visam esse.

Amarrellus. Restat *Amarellus* avis aquatica quæ ex anatum genere est, videtur autem dicta Aristoteli *Scónas*, *Pasculam* vertit Scaliger anati similem avem, sed minorem, quæ quod avidior sit *Scónas* appellata fuit. Eam vocat Nyphus *Sartillam* à Gallis deducta voce qui ejuscemodi avem *Sarcellam* nuncupant, auctore Scaligero. Quodnam vero nutrimentum afferat, dicitur in anare, jam enim tempus est, ut huic prolixo capiti finem imponamus.

De Anate.

C A P. LXIV.

O Fluvialis Anas quanta dulcedine manas !
 Si mihi cavissem , si ventri frana de-
 disse ,
 Febres quartanas non renovasset Anas.

Animadversio.

N *Τρυγόνες* aves vocant Græci *Palmipedes*, Palmi-
 quibus nimirum latiores dati sunt pedes ad pedes,
 natandum. Inter ejuscemodiaves aliæ grandio-
 res sunt, aliæ minores. Inter grandiores habentur
Anates & *Anseres* de quibus hoc & sequenti
 capite breviter agimus. Universim autem ve-
 lut pro fundamento memoria tenendum est, aves
 omnes in aquis degentes carnem habere malam,
 terri odoris, & excrementitiam; cum enim pis-
 cibus nutriantur, cum in cæno & luto ut plu-
 rimum degant, cum paucis utantur exercitio,
 cum recrementa multa colligant ob frigus aquæ
 cutis meatus occludens, carnem habere salubrem
 non possunt, sed inelaboratam, difficilis co-
 ctionis, stomachoque adversam. Quod si quis
 inquirat utrum aves Aquaticæ aliis avibus cali-
 diores sint, vel frigidiores; utar distinctione cum
 Petro Hispano, dicamque cum Aristotele non-
 nullas aves inhabitare aquas propter caliditatem
 suam maximam, ut est corvus piscator, alias
 propter nimiam suam siccitatem, ut cygnus; alias

*Aviæ
 Aquaticæ
 bonitas.*

DE CONSERVANDA

denique ut alimentum suum in aquis quærant, ut ardea: prioresque illas dubio procul campestribus avibus calidiores esse, quo sensu audiendus est Rhazis affirmans Aquaticas aves calidiores esse, vel hoc uno signo ductus, quod sint odoris gravis & horribilis, talis autem odor caliditatem siccitatemque indicat.

Est porro *Anas* sic à nando dicta Latinis, Græcis *νάσα*, seu *νάσα νηπινίδιος domestica*, seu *νικύρ*, καὶ ἀγρία & *sylvestris*. Carnem ea habet calidior omnibus carnibus avium domesticarum, humidam, crassam, duram, concoctu difficilem, excrementitiam, fastidium inducentem, pestis tempore fugiendam. Attamen M. Cato Censorinus ægrotos jejuniō macerari prohibens ali jubebat oleribus & modica carne anatis, palumbi aut leporis. Colorem & vocem clarificare, flatu tollere, corpusque roborare, dixit Serapio ex Aben Mesuæ; necnon ipse Avicenna qui excalefacere illam carnem, & aliquando febrem inducere voluit. Laudat tamen Anatum ventres & alas, ut pote quæ meliorem & leviorē succum contineant, quod videtur deductum ex Martialis hoc epigrammate,

Tota quidem ponatur Anas, sed pectore tantum
Et cervice sapit, cætera redde coquo.

Sunt ergo suaves & lautæ illæ Anatis partes; maxime junioris, sed ut innunt Salernitani, opportuna generandis longis morbis, velut quartanis febribus: cum enim crassiorē succum & melancholicum generent, venas mesentetii atque ipsū lienem implent, & infarciunt, unde fœtura morborum. Observatum præterea est eò deteriores carnes anatum, quo viscē sunt interdum

ſum bufones integros devorare, relatumque à nonnullis, affis vel elixis earum carnibus æſtivo tempore diutius aſſervatis ſerpentes vermiumque colluviem innafci. Inter cæteras eligendæ quæ libero cælo, aquisque fluentibus fruuntur, fugiendæ quæ in urbibus degunt, quæ ſpurciſſimis ac fœdiſſimis cibariis aluntur, quæque cæno perpetuo immorantur. Pulli earum ſunt in deliciis, vocanturque à Gallis *Hallebrani* duobus menſibus nati.

De Anſere.

C A P. LXV.

A *Ucha ſiit Coum menſis, campis Acheloum. «
Aucha petit Bacchum mortua, viva «
lacum. «*

Animadverſio.

Nefas apud Romanos quondam fuit *Anſe-* *Anſe-*
res violare, quod eos ſacro-ſanctos ob *res.*
pitoliolum ſervatum exiſtimarent, ob idque Cenſoribus magistratum ineuntibus præſcribatur, ut eis alimenta locarent. Tandem relicta ſuperſtitione in primarias menſarum epulas translati ſunt, & eorum ſagina inſtituta. Narrat Lampridius Alexandro Severo anſerem feſtis diebus appoſitum fuiſſe, Diod. autem Sicul. tum elixum, tum aſſum anſerem quotidie Ægyptiorum menſis adhibitum commemorat. Attamen notiſſimum eſt eorum carnes ſuper-

638 DE CONSERVANDA

fluitatum & excrementorum producētes esse, difficulter coqui domesticisque cunctis avibus crassiores, calidiores, humidiores. Numerantur à Celso inter cibos valentissimæ materiæ & plurimi alimenti, & ut docet Savonarola, sunt ex iis qui febrem propter nimiam humiditatem excitant. Albertus Magnus non calidam anseris carnem, sed frigidam, siccam, duram atrabilariam & concoctu difficilem statuit, qua ratione motus non video, cum omnes alii medici contrarium sentiant, & ipse sibi ipsi non consentiat, cum addit esse atrabilariam, hoc est bili retorridæ & ex adustione nigræ generandæ aptam. Est autem dictus *Anser* Varroni à vocē quam emittit; Isidoro vero ab anate per derivationem, vel à similitudine, vel quod & ipse natandi peritiam habeat ab assiduitate natandi. Barbari vocant *Ocham*, nomine à Græco deducto atque composito ex articulo masculino *o* & voce *χλω* Anserem designante; aliqui a in au diphtongum commutantes dixerunt *Aucha* quemadmodum docet Joa. Tortellius. Inter Anseres fœmellæ maribus potiores: pulli magna sunt in glōria, verum adultiores commendantur magis, & ad faginam idonei habentur, facturæque destinantur. Manditur & salita anserum caro & fumo exsiccata, quæ quia frequenti est Judæis in usu ruborem vultus creditur eis conciliare. Inter ceteras partes *collum*, *ala*, & *jecur* commendantur, laudatur & *jus anserinum*, non solum ad cibos, sed adversus venena efficax. Non reticebo unguentum ex anserē, quo restitutos multos arthriticos commemorant. Descriptio habetur apud Antonium Guainerium commentariolo de ægritudinibus junctur-

Vn-
guen-
tum an-
seri-
num:

rarum capit. 18. facta Leonino carmine hoc modo.

Anser sumatur veteranus qui videatur
 Mox depluuetur, vitalibus evacuetur,
 Intus ponantur quæ subterius numerantur.
 Trita caro tota, triti mox pelle remota,
 Vinctum porcinum, thus, cera, sagmen ovinum,
 Pondere sint æquo, sal, mel, faba, sitque siligo.
 Post hoc assetur, tamen assus non comedatur.
 Vas supponatur sic ut liquor accipiatur,
 Quo membris unctis sic gutta solvitur omnis.
 Certe hoc unguentum præstat super omne talen-

tum
 Sic per dictamen cum scripseris hoc medicamen;
 Fac laus ampla Deo solito de more superno;
 Anseris edicto & ejus medicamine scripto
 Sit laus ergo Deo finito in tempore libro.

Auctor
 un-
 guent
 vocat
 batur
 Anser.

Narrantur autem anseres ab ætate in autum-
 num morbo conflictari æque ac corvi. Improbantur
 ova, cum tamen dicantur à Simeone Sethi
 proprietate quadam peculiari *deputar*, hoc est *in-*
geni præstantiam, præstare iis qui cum fonte filia-
 rum tauri, id est, *cum melle* & *cum butyro* assidue
 esitaverint.

Porro quod aiunt Salernitani Anserem in men-
 sis *stirel* *oum*, in campis *Acheloum*, mortuumque
 expetere *Bacchum*, vivum vero *lacum*; signifi-
 cant, anseres dum vivunt, aquis, fluminibus, la-
 cubusque delectari, dum comeduntur vero & à
 nobis esitantur, postulare vinum generosum,
 quale erat *Coum*, ut nimirum vini beneficio co-
 ctio carnis anserinæ duræ promoveatur, ejus
 crassities attenuetur, humiditas contemperetur,
 malitia frangatur; distributio juvetur. Hilde-
 gardis libr. 4. Physices parte secunda capit. 8.
 de apparando ad esum anseris sic habet. S

T t ij

660 DE CONSERVANDA

quis, inquit, anserem comedere vult, cum per tres aut per duos dies valde esurire permittat, & deinde frumento nutriatur. Et postquam occiditur ad ignem assetur, & salvia & alia bone herba ei imponantur, ut succus earum ipsum pertranseat & etiam vino aut aceto cum flabello semper aspergatur, ut sagimen ejus effluat: & qui sanus est, hoc modo cum assatum comedat, sed qui infirmus est, modice ex eo comedat, coctus autem in aqua ad esum hominis malus est. Hęc illa.

De Carnibus Animalium terrenorum & quadrupedum, ac primo de Porco & Ove.

CAP. LXVI.

EST caro porcina abs vino tibi peior ovina. Si tribus vina, est hac & cibus & Medicina
 „ Carnes porcina cum cepis sunt Medicina.

PRiore versu carnis porcinae instituitur cum ovilla comparatio; nempe quod porcina absque vino sumpta, quam ovilla peior habeatur. Porro quod prava sit ovilla, Galenus libr. 3. de aliment. facult. capit. 1. his confirmat verbis. Agni carnem habent humidissimam ac pituitosam, ovium vero excrementosior est ac succi deterioris. Hac ipsa tamen suillam quæ bonum alioqui succum generat, pejorem esse, si absque vino edatur, hoc loco asseritur. Idque non aliam certè ob causam, nisi quod & ipsa pituitosam ha-

beat substantiam, quæ quidem vino corrigitur, & ad *supplementum* perducitur. Altero deinde versu innuitur, eandem cum vino sumptam, supra quam quod valentissime nutrit, facultatem etiam habere, ceu medicamenti, ut quæ humectando corpus inalteret. Id de porcellis assis potissimum atque apris pulcherrimè apparatus intelligendum est. Caterum carnes porcina quæ sale condiuntur, ac Sole deinde, vel fumo exsiccantur, quemadmodum apud nos in annum reponendæ à rusticis ac plebeis hominibus apparantur, ovillis nihilo meliores censendæ sunt, sive cum vino, sive absque vino mandantur. Quare de assatis porcellorum carnibus, sive aprugnis, hoc ipsum quod hic traditur, eo videlicet quo diximus modo, accipiendum est.

Animadversio.

Terrestrium animalium carnes supra monuimus magis quidem ac potentius alere, quam avium carnes, sed minus probum succum ac laudabilem suppeditare, meliorem tamen quam pisces. Quærit autem Petr. Hispanus an volatilia calidiora sint ambulantis, respondetque terrestria animalia calidiora esse vivifico calore, cujus quidem beneficio majora evadunt quam volatilia, minus vero calida calore elementari ad mistum concurrente, & post mortem in eo remanente, qua ratione corpora avium ad nutrimentum concurrunt.

An
qua-
drupe-
dum
caro
cali-
dior.

Porro hic agitur de carne suilla & ovilla, de quibus multa in medium afferri possent, nisi recorderer longam disputationem à commentato-

662 DE CONSERVANDA

ribus institutam fuisse de suilla superius, ad caput nimirum quartum hujus sectionis, quo loco demonstratum fuit ex Galeno suillam carnem humanæ carni admodum similem, homini nutriendo valde accommodatam, ac cæteris etiam carnibus anteponendam. Quod cum ita statutum sit, non alienum erit à ratione, investigare, Primò cur suilla caro præ aliis bene nutriat, cum hoc animal semper in cœno & sordibus nutriatur. Secundo cur hoc capite suilla caro improbetur, nisi vinum superbibatur. Priori difficultati satisfacit Simeon Sethi his verbis, *Nisi, inquit, bene temperatum foret suis corpus, nunquam malum nutrimentum in bonam carnem verteret, sed quemadmodum homines, qui corpore bene temperato sunt & sano, rebus mali succi & pravi alimenti non multum læduntur, quod paulatim vegeta illorum natura quod noxium est in bonum succum vertat: sic & sues faciunt, malum illud nutrimentum in bonum succum convertentes.* Alteri difficultati sic respondeo, hoc capite non de suilla, sed de porcina carne tractari. Quænam autem sit differentia inter suillam carnem & porcina, aperuit Isaac particula quarta lib. diat. particul. quo loco pro ætatis varietate diversum assignat suillis carnibus temperamentum: Aut enim illæ sunt *lactentium porcorum*, aut *adolescentium*, aut *juvenum*, aut *decrepitorum*. *Lactentes porci*, quos *δλωκαι* & *λακτινοδους* vocat Sethi, humidiores sunt, superfluitatum abundantes, seu ut loquitur idem Sethi, *σεπνοματικοι*, succi minimè boni, sed convertibiles in malos humores & in putredinem, præcipuè si invenerint stomachum refertum malis humoribus, cæterum humidis naturis om-

Suilla
an bo-
na.

Porci-
na caro
varia.

nino pessimi. *Adolescentes* porci meliores sunt, beneque nutriunt. *Juvenes* cæteris præstant, maxime castrati, quos *Maiates* vocamus: *decrepiti* autem, à Græcis *χοιροί* dicti, pessimi existunt: sunt enim frigidi, duram habentes carnem, ligneam & inspidam, quæ potest & melancholicos morbos, & diurnas febres excitare. Hoc ergo capite non agitur de suilla carne, quæ videtur de porcis adolescentibus & juvenibus, sed de porcina quæ est *lactentium* vel *decrepitorum*, quæ profecto cum excrementitia sit, tamque in salubris, videtur viuo indigere, quo ejus pravitas aliquo pacto emendetur; id ni fiat, non erit melior ovilla carne quæ saporis est ingrati, pravi succi, excrementitii difficultisque digestionis. Eam carnem Simeon Sethi appellat *περπωματικὴν κακὰ γυμνὴν, δύσπεπτον βλαπτικὴν, καὶ τὴν ὑγροσμάχην καὶ τὰς ελεγματικὰς*. Petrus Crescentius carnem ovium sapore esse ingrato, nimium humidam, neque convenientem nisi forte rusticis assuetis, qui continuis laboribus exercentur, prodidit. *Ovem arietem*, inquit Platina, *dentibus ne attingas*, non modo enim ejus caro non prodest, Ovillâ
caro. verum etiam vehementer obest. Si vero post solstitium elixetur, graviter olet, gravius etiam si affletur, quocirca dum coquitur operculum ollæ auferre, aquam copiosam infundere, & condimenta quoque addere præcepit Rufus. Reddi ovem suaviorem & teneriorem si à lupo dilaniata sit, tradit Plutarchus; & ejus rei rationem inquit libr. 2. sympos. quæst. 9. In summum Gal. libr. 3. de aliment. facult. agnorum carnem humidissimam ac pituitosam facit ovium vero magis excrementitiam ac succi deto-

364 DE CONSERVANDA

rioris. Quæ cum ita sint, abstinere debemus ab ovilla carne, velut ab alimento pernicioso, fugere quoque debemus porcellorum lactentium, & porcorum vetulorum carnes, quæ accedunt ad malitiam ovillarum, nisi sequi voluerimus consilium Salernitanorum, qui vel bibendum vinum præcipiunt edendo carnes illas porcinas, vel cœpam admiscendam, & cum illis comedendam. Quod ad vinum attinet, improbandam eorum esse sententiam non existimo; cum vinum potum ex Gal. comm. ad Aphor. 31. sect. 6. attenuare, vacuare, & obstructions liberare possit, ventriculum præterea roborare, cœctionem juvare, pituitosos succos coquere, crassos incidere, calefacere, denique & desiccare. Quod vero de cœpis additur, id minime amplexandum duco, licet enim cœpa calefaciat, incidat, attenuet, humiditates exhauriat, flatus dissipet, quibus fortasse emendari carniū porcinarum vitium videri possit, attamen cum sint exigui, praviq̄e nutrimenti, difficilisque cœctionis, non video quid inde commodi humano corpori accedat, quodve ex earum esu emolumentum accedat.

An vinum superbibendum.

Cæterum dum in porcorum mentionem incidimus, abs re non erit monere. *Suem* tam matrem quam fœmellam significare *verrem* matrem non castratum, *maialem* castratum porcum; *porcam*, seu *scropham* fœmellam, *aprum* porcum sylvestrem, *porcellum subrumum* lactentem, *sacrem* qui à partu decimo die, vel quinto habetur purus, & ad sacrificia idoneus: *nefrendem* qui amplius non est lactens. Quamquam autem hic porcellos damnemus, magna tamen fuere olim in gloria, & etiamnum hodie tasta eorum

VALETUDINE.

entis in deliciis habetur. Cælius Apicius porcel- Porcel-
lum lacte pastum mirifice extollit, de quo ceci- lorum
nit Martialis. caro.

Lacte mero pastum pigræ mihi matris alvum
Ponat, & Actolo de sue dives edat.

Fuit enim caro *δελφαικίαν* inter cæteros deli-
tatos cibos enumerata ab Eubulo poëta apud
Athenensum; quamquam ut dictum est, parum
alat, tarde concoquatur, stomacho, capiti,
oculis, atque hepati noceat, vel ipso Hippo-
cratis testimonio, qui sect. 4. de art. vict. in
morb. acutis porcellorum *κρεα* ait esse *χλωδία*
καὶ παχακτὰ, bilem generare, & alvum pertur-
bare, quod suo damno expertus est Bias, pu-
gil. libr. 5. epidem. Hoc in loco conabor cor-
ruptissimum & depravatissimum Simeonis Se-
thi locum de Suillarum carniū facultate resti-
tuere, hujuscemodi autem est capite de porco,
οἱ δὲ δέλφακας ἀπὸ ἐνομάζουσι λακτυνδότελα ὑγροὶ εἰσι
καὶ περιπωματικοί, καὶ ἔχ' ἕως ἔυχομοί, διοιδὲ κ
ταχῆδου δι' ἑτέροις, ὡσπερ εἰδὲ τοῖς παλαιοῖς ὄψι χοίρων
ὡς ἐρεῖ ἔυχμος ὑπερέχει δὲ τῆς ὄψι ἡμερῶν τὸ μὴ πε-
ριπωματικὸν εἶναι μὲν γλίχουσι γυμνὸν γυμνῶν, τὰ δ' ἑτέπων
δηλονότι περὶ αἰα, πᾶν δὲ ἀσπεῖα καὶ δυσκατέρχασα καὶ
διὰ τῶν ἀπὸ γαδοῦ χη. Quibus verbis hunc sen-
sum interpres afferre conatus est hoc modo.
Suum vero qui δέλφακας, hoc est porculi nuper nati,
qui ἔσ' λακτυνδότελα vulgo dicuntur, humidi sunt &
superfluitatum abundantes, nec boni succi; qua ex
re haud bonum est eis vii: quemadmodum nec ve-
uistis suis, quippe quibus malus insit succus: Apro-
rum vero caro melior est quam suum domesticorum,
quod tantarum non sint superfluitatum preda, nec
glutinosum gignant humorem. Quæ vero in-

666 DE CONSERVANDA

ter hos *καταέια* dicuntur, hoc est, ut docti quidam putant, talli aprugni, difficulter concoquuntur & perficiuntur, atque ab his ideo abstinendum. Sed meo iudicio tentavit solum curationem Lilius Geraldus quam ego hac lectione perficiam. *οἱ δὲ δελεαῖες ἢ τινὰ ὀνομαζοῦσι λακτινόπιλα ὕγ. εἰς καὶ φειπ. καὶ ἔχ. ἔτ. ἔυχ. διὸ ἔδ. καταχ. δὲ τῆτ. ὡς περὶ ἔδῃ τοῖς παλαιοῖς τῶν χείρων, οἱ ὡς ἐφ' ἡμῶν ἀγροί. ὑπερέχει ὃ χάσσει ὑῶν ἡμέρων τὸ μὴ φειπ. τῶ. ἔτ), μὴδὲ γλίχεται χυμὸν ἡμῶν, τὰ δὲ τούτων δηλοῖ ὅτι μεταχίρα, παρὰ δὲ τῶν. Quam sententiam sic reddo, Porcelli quos lactentes vocant, humidi sunt & excrementitii ac proinde boni minime succi, quibus idcirco uti non oportet, quemadmodum neque vetustis porcis, qui, ut dixi, insipidi existunt. Aper vero anteponitur suis domesticis tum quod nec ita excrementitius sit, neque viscosum succum progeneret. Inter illos (porcellos) vero, qui omnino oblesionem in utero factam sero nascuntur, concoctu prorsus sunt contumaces ac difficiles, ob idque ab iis abstinere oportet.*

Enimvero cum infamis sit vel ipso nomine *porcus*, nulliusque dum vivit, homini usus, non alio tamen ex animali post interitum numerosior materia ganea quinquaginta pene sapes, cum ceteris singuli. Hinc censoriarum legum pagine, interdicitque cœnis abdomina, glandia, testiculi, vulva, *sincipita verrina*, ait Plinius libr. 2. capit. 21. Quidam apud Livium & Plutarchum cum apud hospitem suum cœnaret, & copiam reprehenderet ferculorum, stuperetque unde tam variam venationem comparasset, audivit ab hospite omnia ex mansuetis sue facta, paratu tantum & condituris discrepantia. Non commemo-

VALETUDINE.

687

tabo sumina, spetilia, callos, nulnas ejetitias, ta-
xeam, lucanas, falefcos, farcimina, pernas Toma-
cinas, Taniacas, Cerretaneas, Italicas, Mogunti-
nas, Rutenicas, bilas, polimenta, Imbricem, Ificia,
omasa, Tuceta varia, Mediolonensia, & id generis
cupedias, quas in apparandis porcis, eorumque
partibus ad cibum condiendis ingeniosa coquo-
rum gula excogitavit.

De Carnibus Vitulinis.

CAP. LXVII.

Sunt nutritiva multum carnes vitulina.

L Audibus hic efferuntur carnes vitulinæ, eo
quod alimentum corpori suggerant, non
mediocre; & hoc satis ex Avicenna constat. Nam
3. 1. doct. 2. cap. 7. inter cætera præcipit, ut ci-
bus sanitatis tutelæ conveniens, sit talis quales
sunt carnes, & proprie hædorum & vitulorum
lactentium parvorum, & agnorum anniculorum,
ut quæ consimilis fere sint naturæ & facile in san-
guinem commutentur. Galen. quoque lib. 3. cap.
1. de aliment. facult. carnes vituli lactentis sex
vel octo hebdomarum affatas, ut optimas tum
ad coquendum, tum ad succum bonum generan-
dum, tum ad nutriendum commendat, sed de
his abunde dictum est supra cap. 4. Ideo non est,
cur hic plura referantur.

Animadversio.

Quodnam momentum habeant ad immutandam animalium temperationem ætas, sexus, castratio, insignæ argumentum habemus in bove, Tauro, juvenco, vacca & vitulo, quæ etsi eadem animalis specie contineantur, inter se tamen plurimum differunt, quoad carnes quas in alimoniam nostram convertimus. *Taurinam* enim carnem nemo est qui prober; præsertim cum in venerem furiasque Tauri ruunt, qui servantur ut plurimum admisturæ: hujuscemodi enim caro calidior & siccior existit, virosa præterea ac tetri odoris, sanguinique crasso & adusto generando opportuna, difficilis etiam concoctu est, dura & fibrosa, non minimum tamen cum superatur à calore nativo, nutriens. *Bubula* caro, puia

Bubula: castrati est animalis, melior censenda: est autem ea duplex: novelli bovis una, alia vituli. Caro novellorum, quoniam nondum laboribus fracti sunt, mediæque sunt ætatis, utilior habetur, raro tamen ducuntur ad lanienam nisi crure fracto, vel cum aliàs ad aratrum inepti judicantur: vetulorum vero caro frequenti est in usu, atque olim fuit non solum apud vulgus, sed apud heroes ipsos, si credimus Homero. Agamennon enim Rex convivio excipiens Ajacem ac Nestorem costas boum assas ponebat: Menelaüs Telemacho Ulissis filio costam quoque babulam apponebat, videlicet ut frugalis vita exemplum Adolescentibus præberetur, inquit Athenæus lib. i. Deipn. Hercules apud Eubolum delicatioribus cibis recusatis dixit velle se satiari quibus vires roborantur qui-

que ad bonam valetudinem conducunt, *qualis, inquit, est caro bubula elixa.* Extitit in fine hoc tamen frugali in victu luxus argumentum, in eo scilicet quod boves integri appositi interdum fuerint. Refert ex Herodoto Athenæus, apud Persas diebus natalitiis fuisse morem ut divites bovem, asinum, equum & camelum apponerent totos in clibano aut camino coctos. Quin & eum morem ad nostra usque sæcula traductum notat Struchius lib. 1. Antiquit. convivial. de Maximiliani secundi epulo, & Paul. Jovius lib. 25. de Caroli V. coronatione. Verum hæc sint principum virorum aut luxu diffluentium hominum ludicra: Medici, quia ad unam sanitatem consilia sua dirigunt, in definiendo bubularum carniū temperamento occupentur. Cornelius Celsus ex domesticis animalibus bubulam plurimi alimenti & stomacho aptissimi existimavit; atque inter ea enumeravit quæ minimè corrumpuntur: Hippocrates difficulter eam concoqui, choleram siccam inducere, atrabilarisque affectiones parere voluit, quod sit insuperabilis ejus natura neque cujusvis ventriculi sit ipsam concoquere. Suggestit, Galeno teste, alimentum corpori non mediocre neque dissipatu facile sed sanguinem gignit quam conveniat crassiorem. Plura superius ad cap. 4. dicta quibus pro coronide hæc de ejus esu & preparatione adjungo ex Bruyerino. Porro, inquit, *nullo non tempore hæc caro epulas præbet mortalibus, verum hyeme magis placet, & frequentior est. Elixatur & assatur, atque utraque coctura est gratissima, præsertimque opima ac præpinguis. Aulica culina vocant frustra regia que ampla & pinguitudine referiora sunt, quasi regia mensa digna. Hæc autem prima ferè apponuntur elixa, magna-*

tum ac lautiorum : pulis. Sed hic gula morosior irruramentum quoque vini avidioribus juvenit. Quippe sale modico imbutam bubulam magis commendat, editur ex sinapis intinctu elixa, rarius assa. Nam præter costas ex toto bove nihil verubus torreri vidimus : verum hæc inter elegantiores hyemis escas reponuntur, quas salvia confixas aliqui expetunt. Crebrius eduntur ex condimento atro, quod vini acci-que momento, pipere ac sale temperatur: piperatum condimentum vocatur lautioribus. Hæc ille.

Juven-
corum
guro.

Quoad juvencorum carnes, rarius eduntur, quia raro mactantur juveni, sed servantur ad agriculturam. Juvenæ vero bimæ & trimæ, semestres & anniculæ venerem non expertæ, laudabilem carnem habent, nondum enim dura est & sicca: qualis est vaccina, quæ est boum fœminarum vetularum: quæ quidem cum sterilefcunt, aut usui amplius esse non possunt ad esum mactantur sordidorum tantum hominum ac pauperum; cum carnes obtineant insalubres, duras, crassioris succi & atrabilarii.

Vacci-
na.

Vituli-
na.

Restat ut qua dotè præ illis omnibus donata sit vitulina caro, paucis absolvamus. Vituli nomine boum primæ ætatis fœtus intelligimus, sumpta Ethymologia vel à viridi ætate ut vult Isidorus, vel à vitulando, id est lasciviendo, vel à vita, quia potens est vitæ tolerandæ vitulus. Certè Nonius vitulantes gaudentes à veteribus dictos putat, à bonæ vitæ commodo, quod eum vivere dicamus, qui in summa versatur lætitia. Galenus lib. de cibis boni & mali succi, carnes vetulorum animalium, duras, siccas & concoctu difficiles statuit, juniorum contra, humidas, molles, quæque commodius concoquentur, nuper vero editorum mucosas! ut agnorum & suum; at hæc-

linas ac vitulinas melius coqui ac nutrire, quod
 hœdi ac vituli natura sint sicciore. Est ergo vi-
 tulina caro temperata, boni succi, sanis agrisque
 conveniens, facilis concoctu salubrisque iis qui
 vitam ducunt otiosam, quo factum est ut Poëta
 cecinerit,

Affiduos habeant vitulos tua prandia in usus
 Cui malida & sapida est juncta repore caro.

Isaac in diæt. universalib. cap. 21. docet masculinum bovem lactentem meliorem & laudabiliorem esse non lactente; quod humiditas lactis complexionem suam temperet. Addit in diæt. particularib. lactentem laudabile generare nutrimentum, atque sapidum, facilis esse digestionis bonumque generare sanguinem, quod bilem flavam è stomacho expellat, maximè si comedentibus uaturalis calor vigeat.

Est autem apud Medicos controversum an vitulina caro hœdina sit præferenda. Hœdulinam quidem Rhases 3. ad Almanf. cap. 9. temperatam agnoscit, nullam in se habentem malitiæ admixtionem, temperatum generantem sanguinem, hoc est qui sit inter subtilem & crassum ac inter calidum atque frigidum. Hally Abbas quoque temperatam esse in humido & sicco, citæ digestionis, temperatumque generare sanguinem professus est libro quinto Theoricæ capite vigesimo primo: sed Averroes quinto coll. cap. 32. pronūciavit carnes hœdulas meliores vitulinis, quod producant meliores humores. Hanc difficultatem conatus est diluere Donat. Anton. Ferrus apud Aldrovandum, libro primo de quadrupedibus bifulcis, his verbis: *Vituli, inquit, præsertim lactentes, apprimè laudantur cum temperata sint*

An vitulina hœdine præferenda

72 DE CONSERVANDA

complexionis, & propterea quocumque anni tempore comedi possunt. Verum à partu tribus quatuorve mensibus remoti sint atque annum unum non diu transientes, velut qui surrentini nuncupantur, sunt enim gustui grati, optimi succi, ac facilis concoctionis, bonum generant sanguinem, ac temperatissimum nutrimentum. Et multi horum carnes hœdinis laudabiliores esse sentiunt, quoniam melioris sunt nutrimenti, cum in hœdinis quadam sit mucilago, quando decoquuntur. Et hoc est quod asserbat Averroes. Et carnes vitulina sunt bona carnes, propterea quod dum habent illam viscositatem, frigiditatem, siccitatemque quam habent carnes bovina veteres, & eorum carnes sunt magis odorifera aliis carnibus, & quantum est in hoc meliores sunt carnibus hœdulenis. Et hinc salvi potest controversia qua inter Medicina auctores in carniū electione reperitur. Quamplurimi enim hœdinas extollunt, & ipsa quidem sunt prestantiores aliis, si ex parte facilioris digestionis ac temperata complexionis considerentur, meliores porro generant humores: si vero ex parte minoris viscositatis ac melioris odoris earum, sic vitulina laudabiliores existunt: si denique ex parte majoris, robustioris ac irresolubilioris nutrimenti, suillæ carnes ceteris sunt meliores.

Hœdina.

Hucusque ille; cui hoc addam, elaboratam esse magis vitulinam quam hœdinam; ac propterea temperatiorem, proindeque tanti non esse faciendam hœdinam, ut ei vitulina postponatur. Est quidem tenera illa nec contumax, quod tamen acceptum non refero temperamenti probitati, sed nimie ejus humiditati, cujus opera fibræ mollescunt & indurari prohibentur. Fatua quoque caro illa est; & nisi assaretur, insipida ac pene aquea; cum vitulina & odore, & sapore, & tenitudine nulli quadrupedum cedat; quo fit ut cum
Salernitanis

Salernitanis præ bovillis carnibus vitulinam concludam optimè nutrire, præ hædina vero eam suadeam & eligendam & edendam. Cæteras carnes à Salernitanis non nominatas, nec ipse commemoro, multa ut dixi ad caput 4. sect. 2. hujus operis, à commentatoribus annotata huc transferri possunt & debent.

De Carnibus Piscium & eorum electione.

CAP. LXVIII.

SI pisces molles sunt, magno corpore tolles :
Si pisces duri, parvi sunt plus valiteri.

Hic duæ traduntur laudabilium piscium notæ. Pisces enim aut dura carne suapte natura sunt, aut molli. Ex his igitur qui molles sunt, vetuli junioribus præstant. Carnis namque mollities pro modo humiditatis respondet, quæ crudior in novello pisce, in vetulo vero concoctior existit. Quare novelli pisces lento ac pituitoso succo magis quam vetuli abundant. Atque hac certè ratione nonnulli anguillam etiam vetulam juniori præferunt. Ex iis vero qui dura carne præditi sunt, juniores longe præstantiores & concoctu faciliores habentur : ejusmodi porro luci cum primis sunt ; & perca. Carnis enim durities concoctioni resistit. Quæ sane sententia ex 2. Cano. cap. 553. Avicennæ desumpta est, ubi sic ferme scriptum reliquit : Ex piscibus dura carne præditis eligendi sunt minores, ex molli vero majores ad terminum aliquem. Plura Galenus libro tertio de alim. facultatibus capite vigesimo nono & trigesimo.

*Animadversio.*Luxus
in pis-
cibus

Postremo loco de Piscium carnibus disputa-
mus, quod eas videam ad omnibus penè
Medicis in re cibaria deterioris conditionis ha-
beri, & avium, quadrupedumque omnium car-
nibus postponi. Quamquam, ut verum fatear, pri-
mas partes in conviviis delitiisque ab omni tem-
pore obtineant, nec sumptuosius aliud cariusve
priscorum mensis appositum sit. Cato ille Cen-
sorinus conquestus est apud Polybium, non posse
salvam esse urbem in qua plures piscis quam bos
veniret. Alexis apud Athenæ. Dolet piscarios re-
gia plane vectigalia exigere & ementium faculta-
tes decimare. Accusat Martialis epig. 31. lib. 10.
Calliodorum, quod hominem non piscem voca-
ret, propterea quod servum vendidisset, ut eme-
ret piscem.

Addixi servum nummis here mille ducentis

Vt bene cœnares, Calliodore semel

Nec bene cœnasti . nullus tibi quatuor emptus
Librarum, cœnæ pompa, caputque fuit.

Exclamare libet, non est hoc improbe, non est

Piscis, homo est; hominem, Calliodore, voras.

Eo ferme sensu nobiliores pisces Antiphani Co-
mico vocati sunt *αἰσχροφάγοι*, quod scilicet im-
pensarum magnitudine opes Comedentium ab-
sumerent. Cum quis apud Plinium legit mullum
unum mercatum esse octo millibus nummum,
cum quis audit ætate nostra unum unius piscis
condimentum quinquaginta aureis coronatis
emi: cum quis videt lurconum convivia selec-
tissimis piscibus apparatus ingenti pretio æstimari,

nonne cum Antiphane exclamare debet, ἐὰν ἴδῃ
ἄλλιον.

Ἐχθρῶν, ὅσῃ τιμῶσι πύγνυται οὐφῶς.

Cum video quantulum piscem quanti aestimant, obri-
gesco planè. Cessabit tamen ea admiratio, si me-
minerimus tam salubrè esse piscium esum, ut præ-
ter hunc solum alios fastidiat Ichtyophagorum
natio prope Gendrosiam, & circa promontorium
bonæ spei habitans & saluberrimè vivens. Atque
profectò non absurdum visum fuit sapientissimis
viris revocare in dubium deterioresne essent car-
nes aliorum animalium, quam piscium. Ac inter
alios Ferdinandus Rodericus Cardoso cap. 30.
de reb. nonnaturalib. quæst. 5. probl. 5. rem ita
examinavit, ut penè à piscium partibus stare vi-
deatur. Ab eo Ludovicus Nonnus opere proprio
de piscium esu, salubres esse pisces probat, eo-
rumque rationes diluit, qui etiam veritatem op-
pugnare totis viribus contenderunt, quæ quia
luculenter ab eo cap. 8. 10. & 11. disputata sunt,
à me silentio involvuntur. Hoc unum monèdum
non ita pravum esse ex piscibus alimentum, visum
Græcis auctoribus, quin eos ægris suis præscri-
berent: ac recenti memoria Joan. Alphonsus Com-
plutensis Academiæ Professor publicus, speculum
Medicinæ Christianæ conscripsit, in quo eximi-
nat quibus in morbis, ægrotudinibus, corporis
affectionibus aut debilitatibus absque periculo
vesci piscibus possimus, paucosque omnino re-
censet morbos quibus esus piscium non conve-
niat.

Verum enimvero ut sincerè sensum meum ape-
riam, longe inferior ac deterior est alimonia pis-
cium quàm aliorum animalium. Etenim imprimis
non ita copiosè nutriunt atque animalia: succus

V u ij

An pis-
cium
caro
deterior
quadru-
pedum
carne.

876 DE CONSERVANDA

eorum fluidior ac liquidior , substantia frigidior & excrementitia magis , minus quoque lapida & odorata si absque condimento edantur. Non ita tamen detestandi sunt , ut quasi sanitati omnino aduersentur , nullum laudabilem succum subministrant , coctioni repugnant , putredinem accersant , vitæ denique officiant , eamque breviorrem reddant. Expiscibus enim nonnulli *εὐχνοί* sunt, *εὐπρεπτοί* & *εὐκατέργαστοι* , si Græcis auctoribus fidem habeamus : at hi pauci omnino sunt, si cum pravi succi piscibus conferantur , qui non tales tantum natura , & origine , sed casu quoque ut vetustate , & custodia. Olim Galeno aliisque Medicis probabantur pisces quod recentissimi comederentur. Ad hoc autem tria observabant, quæ nostro sæculo defiere , aut seignius observata fuerunt. Primum est quod haberent prisci Bajulos seu gerulos piscium qui captum piscem properantissimè Romam deferrent. *Mirabamur*, inquit Seneca lib. 3. quæst. natural. cap. 18. *tantum in illis esse fastidium, ut nolent attingere nisi eodem die captum piscem, qui, ut aiunt, saperet ipsum mare. Ideo cursu advehebatur, ideo gerulis cum anhelitu & clamore properantibus dabatur via. Imo vero ut idem paulo ante monuerat; In cubili nutabant pisces & sub ipsa mensa capiebatur qui statim transferretur in mensam. Parum videbatur recens nullus, nisi qui in convivæ manu moriebatur. Vitreis ollis inclusi offerebantur & observabatur morientium color, quem in multas mutationes mors luctante spiritu vertebat, alios necabant in garo, & condiebant vivos. Ad hæc, vetitum piscatoribus erat piscibus aquam affundere, ne scilicet in multos dies fervarent: ut Xenarchus Comicus apud Athenæum notavit. Alterum fuit lex præscripta in *ἐχθυσώλης*, ne scilicet inter*

Græci
pisces
lauda-
runt.

vendendum sederent , ut standi tædio lassitudi-
 neque confecti , recentissimos venderent pisces :
 quam legem Athenæus ex Alexi Comico *ῥόμον ἔπι-
 στήν auream legem vocat.* Postremum est piscium
 conservatio per nivem , cuius meminit. Galen.
 libro de cibis boni & mali succi cap. 19. quo loco
 ait *pisces nive circumdatos si duritiores fuerint , præ-
 stantiores evadere , cum caro ipsorum reddatur friabi-
 lior uti & caro aselli & eorum qui in saxis degunt.*
Nam quod in his naturaliter inest , id ii qui dura sunt
carnis , à nive sumpserunt. His itaque auxiliis con-
 servati Galeni tempore pisces salubriores dubio
 procul evadebant , sed ea ipsa cum ætate Ara-
 bum deserint , fecêre ut ab Arabibus pisces ne-
 glecti sint , maximè quidem cum observarent ma-
 gnâ piscium partem deterioris esse succi , eosque
 pisces qui laudabiles habebantur , ob æstum
 Mauritanix & Hispanix ubi detegebant , diu ille-
 sos non servari , sed facili negotio putrescere at-
 que cotrumpi.

Arabes
 pisces
 vitupe-
 rantur.

Cæterum ut ferre iudicium possit Medicus de
 Piscium bonitate vel malitia , nonnullæ regulæ
 hic apponendæ sunt quæ generales piscium fa-
 cultates , temperaturas & usus studiosis medicinæ
 aperient. Eas autem regulas à loco in quo degunt
 pisces , à *substantia* , ab *ætate* , & à *pabulo* desume-
 mus. *Locus* quadruplex , *lacus* , *fluvius* , *mare* , *terra* ,
 à quibus pisces denominantur *lacustres* , *fluviatiles* ,
Marini , & *terrestres* , qui & *fossiles* dicuntur ; Græcis
ἀροκτῖν . *Lacustres* duorum sunt generum : *τὸν ματιῶν*
palustres , & *λαμναῖος* , *lacustres* . Qui in paludibus de-
 gunt ac stagnis , quia cœnosi sunt & lutarii , ideo
 improbantur , velut graves , excrementisque
 scatentes , difficilis coctionis ac mali succi , cum
 enim victu deteriore utantur , minusque exer-

Cautela
 obser-
 vandæ.

Lacu-
 stres

pisces.

878 DE CONSERVANDA

ceantur, excrementitiam carnem cœnosamque cōgerunt qua insalubrius esse nihil potest. Paulo meliores sunt lacustres, præsertim qui ingentes lacus incolunt, cœnosam urbium populosarum illuviem non admittentes, sed è fontibus & fluminibus sponte promanantes, quosque magna flumina præterfluunt. Tales sunt Lemanus lacus, Benacus, Larius & Verbanus qui pisces satis laudabiles nutriunt, facta comparatione ad palustres, non ad fluviatiles, quibus in universum inferiores censentur.

Fluvia-
tiles.

Fluviatiles quos Græci ποταμίας appellant, duplici differentia comprehenduntur: alii enim in fluviis puris & limpidis pascuntur, alii in turbidis, cœnosis, & urbium magnarum sordes excipientibus; hi mali succi sunt & ventriculo noxii; de quibus audiendus est Hippocrates lib. de affectionibus fluviatiles vocans βαρύτερος *graviores*, nec non Xenocrates scribens fluviatiles & qui in stagnis degunt, esse κακοσμάχως, παρμερής ύλης, δρακίους, *stomacho adversos, crassioris substantia, quique difficulter excernantur*. Illi vero, quia aquis perpetuo recentibus meliorique pabulo fruuntur, præterea quia assiduò exercentur, ob continuum aquæ fluxum boni sunt succi, salubres, lacustribus præferendi.

Marini.

Marinorum duas tantùm species fecit Hippocrates, *Petraorum & Erronum*, tres præcipuas Galenus *Pelagiorum, litteralium & saxatilium*. Marini quidem cæteris aliis præstantiores, quod falsus æquoris liquor, & fluxus inter saxa collisio viscidum eorum mucorem attenuet ac digerat: falsedo enim maris humiditatem nimiam piscium, & frigiditatem attemperat & consumit. Observat tamen Simeon Sethi *θαλαπίες αἰπεπότε-*

ius esse: verum *δυσπαραδύτως* melius concoqui, sed difficiliter reddi, fluviatiles vero *δυσπαραϊστέρες*, sed *εὐπαραδύτως* difficiliter concoqui, verum melius reddi.

Cum autem plures sint marinorum piscium species, nonnullum ideo inter eos discrimen intercedit. Πελάγιοι quidem qui in imo profundo- que maris communiter vivunt, dura sunt carne, difficile conficiuntur, sed copiosum corpori alimentum subministrant. Eos Diphilus Siphnius idcirco vocat *δυσσθαρπέτες*, πολυπρόους, δυσοικονομήτους Littorales qui & αἰγαλώδεις & ἀηταῖοι dicuntur, litoribus terræque proximas sedes elegerunt vitamque sustinent mucro eluviæque maris, iisque purgamentis quæ in continentem undarum fluctibus propelluntur. Tales autem ratione nutrimenti improbari possunt, sed ratione loci laudantur: loca enim à sole illustrata qualia sunt littora, temperata magis sunt ex calido & humido, corpora itaque educant & meliora & teneriora; quo fit ut caro istorum piscium firmior sit & melior, quam pelagiorum quæ humida mollisque existit. Ad hæc cum isti pisces erronei sint & hæc & illac vagentur, jugi illa exercitatione faciores durioresque evadunt, quicquid enim excrementitium ex pabulo colligitur, frequenti motu dissipatur, unde à quibusdam σκληροσάρκιοι, id est, *dura carnis* appellantur. Quapropter antepositi semper fuerunt Pelagiis, sed Saxatilibus postpositi. Sunt autem dicti *Saxatiles* πετρώιοι, quod in saxosis locis aut asperis promontoriis ubi saxa frequentia sunt, delitescant, domiciliaque deligant saxi proxima: hi omnium piscium suavissimi & saluberrimi sunt; alimentum enim ex eis sumptum teste Galen. lib. 3. de aliment. facult. cap. 20. *non modo ad concoquendum est facile, sed*

V u iij

hominum etiam corporibus est saluberrimum; ut quod sanguinem mediæ consistentia generet, qui scilicet neque admodum tenuis, neque admodum crassus est, ex quo factum est ut idem Galen. lib. de attenuante vict. ratione cap. 8. eodem censu pisces posuerit quo montanas aves. Hippocrates 2. de diæta, saxatiles vocat κίφες, id est, leves carnemque eis tribuit ἀραιὸν καὶ κέλευ, raram ac levem. Diphilus Siphinius apud Athenæum lib. 8. appellat εὐδαρτους, ἐνχρῆλους, σμικτικῆς, κίφες, ὀλιγοτέφους concoctu faciles; boni succi, abstergentes, leves, & parum nutrientes: Quo loco observabis nos cum Ludovico Nonno εὐδαρτους exposuisse per concoctu faciles, quod nonnulli veterum chylosim fieri existimarent per putrefactionem, sicut apud illos idem esset πέλις καὶ σῆψις, ut videre licet apud auctorem definitionum medicarum, & Plutarchum de placitis Philosophorum. Ab hac mente Diphilus εὐδαρτους dixit pro εὐπέπτης, nemo enim est qui non dixerit saxatiles pisces facilis esse concoctionis, ut patet ex Galeno loco citato, & ex Simeone Sethi, à quibus hi pisces nominantur εὐπεπτοι καὶ ἐνχρῆμοι. Dux aliæ difficultates occurrunt apud Athenæum lib. 8. cap. 14. ex Mnesitheo Arheniensis lib. de eduliiis. Illic enim scribitur ex interpretatione Dalechampii, pisces qui vocantur saxatiles & his similes, nostris corporibus alimentum siccum præbere, molem corporis augere, largius nutrire, ocuus coqui, nec excrementa multa relinquere, nec flatu generare. Primo enim objicitur; quomodo pisces saxatiles molem corporis augere possint, cum à Galeno inter cibos attenuantes collocentur? 2. quæritur qua ratione dici possint à Mnesitheo largius nutrire, cum à Diphilo parum nutrire statuantur. His duabus difficultatibus satisfieri potest

Athenæus
explicatus.

adducto Athenæi Græco contextu qui sic habet: τὰ
 δὲ κολύμβια πέβρα καὶ τὰ ὅμοια τοῖς τὸ σῶμασιν ἡμῶν ζῆσάν-
 τιν' εἶδωσι τροφῶν, εὐογία δ' ὄζει καὶ ἔσθια, καὶ πέπτεται
 παχῶς, καὶ ἔκ' ἐγκαταλείπει σφειττώματα πολλὰ, πιδμά-
 των τε ἔκ' ἐστὶ σφαιροειδή. Interpres duo ex ea
 sententia vocabula perperam interpretatus, εὐογ-
 κα scilicet & ἔσθια: putavit εὐογία designare
 eos cibos qui molem corporis adaugent, cum
 eos significant qui non distendunt ventriculum
 nec malè habent. Id doctissimus Casaubonus
 ante me animadvertit & docuit capit. 5. libr. 3,
 animadvers. in Athenæum; cujus verba, quia
 medicam materiam illustrant, libenter hîc sub-
 jiciam. *Apud Philosophos ac Medeos, inquit,
 multis diversisque modis vox ὄγκος accipitur, quod
 fusè probamus alibi plurimis Theophrasti, Galeni
 & aliorum id genus magnorum scriptorum locis il-
 lustratis. Interdum ὄγκος est cibus in stomachum
 admissus, qui sua mole illum impedit si majore co-
 pia sit sumptus, Galenus ὕγεινῶν libr. 6. παχύνσεως
 curatione, ὄγκος ἐδεσμάτων ὀλιγοῦσθους ἐδίδεν. Intelli-
 git cibus qui mole implerent ventriculum, non mul-
 tum tamen alerent. Catalogum ὄγκων ἀέθρων ex
 Erasistrato habet in libro Galeni de missione san-
 guinis contra Erasistrateos, in eo albo ponuntur &
 carica. Simeon Sethi de anetho; διαφορητικὸν ὄζει καὶ
 ὁμῶν ὄγκων πεπτικόν, id est crudos in ventriculo ci-
 bos concoquit. Libr. 2. dictum est de aceto; καὶ τὰ ἐν
 κοιλίᾳ τὰ ἐν τῷ ὄγκῳ διαλύει, verba sunt Heracli-
 da Tarentini qui novo loquendi genere sic expressit
 illa quæ sua mole stomachum (abutar ea voce cum
 multis) habent impeditum. Libro 9. dicuntur Athe-
 naei succi è carnibus caprinis; πολλυχρόνον ἰσομείνεν
 ἐν τοῖς ὄγκοις. Hic ὄγκος aliter accipitur pro corporis
 mole, id est corpore ipso & ea quam ἔξιν vocat ali-*

bi ut diximus libr. 1. capit. 20. Philo legatione ad Caium; ἐν πλείοσι τοῖς ὄγκοις ἀπαίρωται ἐμδύμια. A priore significatione dicuntur cibi ἐνόγκοι, qui non distendunt ventriculum nec malè habent. Libro 8. ait Auctor pisces saxatiles esse ἐνόγκοι καὶ πέπτιδα ταχέως. Errat Dalechampsius qui putat dici ἐνόγκοι

Dalechampsius reprehensus.

quod molem corporis impleant: quod est contra ejus artis, quam magna cum laude profitebatur vivus, principia. At cibos illos qui ventriculum complent, nec multum tamen nutriunt, ὀγκώδεις dicuntur Græci. Artemidorus libr. 1. de albis oleribus, puta rapa, napis, cucurbita aliisque id genus: Sunt, inquit, hæc omnia ὀγκώδη καὶ ἀεφά. Hactenus ille. Ex his liquido constat perperam factum à Dalechampsio quod interpretatus sit ἐνόγκοι pisces qui corpus auferent, cum debuisset interpretari stomachum non distendentes, vel stomacho molestiam non inferentes: quod sane proprium est eorum ciborum qui boni sunt succi & facilis coctionis, quales ut dixi pisces ab omnibus esse perhibentur. Atque ex hac explicatione liquidum est Athenæum Galeno adversum non esse, annumeranti libr. de attenu. victus rat. capite octavo pisces saxatiles cibis ad extenuandum accommodatis, quo modo primæ difficultati satisfactum puto. Alia difficultas fluxit quoque ex minus apposita verbi ἔσιμα interpretatione: Dalechampsius enim ratus ἐνόγκοι significare molem corporis augmentia; credidit quoque ἔσιμα designare multum & copiosè nutrientia, quod illa duo sese subsequantur, & ex probo copiosoque alimento molem corporis augeri contingat. Nec sane diffiteor interdum eo sensu usurpari τὸ ἔσιμον, sed non perpetuo; sæpe numero enim significat tantum id quod probe & benè nutrit; non est au-

Alius Dalechampsius criticor.

tem necessarium, ut quod benè nutrit continuo etiam multum & copiosè nutriat, quod confirmare possem ex infinitis Galeni locis, nisi rem notam omnibus & perspectam in memoriam revocarem. Priusquam vero ab hac disputatione de saxatilibus piscibus recedam, explicandus est locus Celsi difficillimus, qui hæctenus medicorum ingenia fatigavit. Enumerat ille libro secundo capite vigesimo primo inter res mali succi, *pisces saxatiles omnesque qui ex tenerrimo genere sunt, aut hos qui rursus nimium duri virosique sunt, ut ferè quos stagna, lacus limosive rivi ferunt, quive in nimiam magnitudinem excreverunt.* Frustra est Balduinus Ronssæus cum pro saxatilibus fluviales aut stagnatiles, pro tenerrimo, valentissimo substinendum putat: reclamationem enim rerum series, & omnium exemplarium consensus. Loci elucidatio pendet ex eo quod Medici omnes dixerint saxatiles pisces cibosque alios substantiæ tenerrimæ imbecillibus hominibus atque convalescentibus accommodatos esse, nempe quia imbecillis istorum hominum ventriculus talia concoquere ac superare possit alimenta. Id ut demonstrem uno Simeonis Sethi testimonio ero contentus, qui capite de piscibus hæc habet: *ὁρπέλαισι γὰρ οἱ ἀνωθεντες ἰχθύες τοῖς ἀγυμνάσις, καὶ τοῖς πλωδύαμιν ἀδενέσι, καὶ ἀνακομιζόμενοι ἀπὸ νόου.* *Prosunt vero, inquit, jam demonstrati pisces (loquitur de teneram carnem, squamosam & non glutinosam habentibus) non exercitatis hominibus, imbecillitate laborantibus, & ex morbo convalescentibus.* Hoc cum Celso ante oculos propositum esset, validæque ac integræ sanitatis hominibus victus rationem præscriberet, æquè teneræ carnis pisces damnavit atque duræ & virosæ, cum illi ob

Ronssæus
refutatus.

Celsus
expositus.

684 DE CONSERVANDA

calorem vegetum ventriculi facile corrumpantur ; hi propter contumaciam non concoquantur. Quod vero cibi teneri & concoctu faciles, facile corrumpi possint, testatus est Galenus cum alibi, tum maximè libr. 1. de alim. facult. capit. 1. *Quæ, inquit, facile concoquuntur, facile item alterantur ac corrumpuntur: contra, quæ concoctu sunt difficilia, non facile quoque tum alterantur, tum corrumpuntur. Hæc certè si in multum calorem inciderint, coquuntur magis quam si moderato occurrerint, atque hæc ratione profecto accidit ut nonnulli bubulam facilius quam pisces saxatiles conficiant.* Hæc ille. Quoniam ergo calor ventriculi cibum optimè conficit, sibi proportionem respondentem, quemvis vero alium non coquit sed corrumpit ; idcirco cibi tenuiores qui in ventriculum benè valentium incidunt, cito corrumpuntur & alterantur : quia calorem nanciscuntur seipsis majorem ac superiorem : Illi etiam qui duriores sunt, occurruntquè ventriculo sano quidem, sed non multum robusto, confici & elaborari nequaquam possunt, quia sunt ventriculi illius calore superiores ac potentiores. Quamobrem Celsus tres quidem hominum sanorum differentias agnoscebat, imbecillium, robustissimorum, & medio modo sese habentium. Hanc unam tamen postremam differentiam, mediam scilicet ac moderatam sibi proposuit in describenda victus ratione, aliis neglectis, utpote quæ facile ex dictis intelligerentur : cui differentia mediæ, mediam quoque victus rationem præscripsit, constantem videlicet ex cibis nec nimis tenuis nec nimis duræ substantiæ, cum priores illi ad priorem sanitatis differentiam, posteriores hi ad postremam valetudinis spe-

ciem accommodati sunt. Triplex hoc ciborum discrimen copiosius ille explicavit eodem libr. capit. 18. ubi primum genus vocat imbecillis materia, secundum mediæ, tertium valentis, videturque ad imbecillis materiae cibos revocare *pisces saxatiles*, ad cibos mediæ *limosos pisces per arenam degentes*, ad tertiæ *limosos pisces*: sic enim breviter scribit; *levior piscis inter saxa editus quam in arena, levior in arena quam in limo*. Celsus igitur cum non ignoraret saxatiles pisces (ut loquitur Galenus, de alim. capit. 30.) alimentum hominibus otiosis, senibus, imbecilibus & ægrotis proprium esse, cibos vero firmiores accommodatos iis qui exercentur, quique integra valetudine fruuntur; saxatiles dixit mali esse succi, hoc est facilis corruptionis, in iis scilicet validis quibus victus legem præscribit, non quod existimaret saxatiles pisces absolute consideratos, nulloque respectu habito ad temperamentum, ætatem, tempestatem, consuetudinem, mali esse succi, sed comparatione tantum facta ad sanos validos in quorum ventriculo statim corrumpuntur ac putrescunt: qua de causa factum est ut teneros pisces inter ea quæ facile intus corrumpuntur capit. 28. ejusdem libri reposuerit; capit. vero 24. *duros ex media materia* revocaverit ad res stomacho idoneas. Quod si quis nostram explicationem minus probaverit, eum Celsi locum emendare sic poterit & legere: *pisces quoque saxatiles, non omnes, ut qui ex tenerissimo genere sunt, at hi qui cursu nimium duri, virosive sunt, & ferè quos stagna, lacus, &c.* Quæ lectio significat non omnes pisces saxatiles esse pravi succi, qui enim sunt tenerrimi, boni succi habentur ab omnibus Medicis, sed ex saxati-

686 DE CONSERVANDA

libus qui duriores sunt, aut mali odoris, omnes illi mali sunt succi. Quod autem piscium saxatilium duo sint genera, ex diversis auctoribus probari potest: alii enim propriè saxatiles & sunt & dicuntur, qui quidem ex definitione Galeni 3. de aliment. capit. 30. nec alimenta, nec loca mutant, nec dulcibus aquis utuntur, ob eamque causam omnes perpetuo sunt inculpato, carnem enim habent & mollem & friabilem: alii autem impropiè sunt saxatiles, quia alimenta & loca mutant, possuntque proprie Hippocratis vocabulo vocari *πλανήται*, hoc est *errones*, seu cum Aristotele *περὶ γέλοι*, id est, *littorales*. Hippocrates enim 2. de diætâ duo genera saxatilium, visus est constituere. Primum est *ἀπεμίζόντων* *quiescentium*, seu *stabilium*, in eodem loco versantium, qui leviores sunt, rationem carnem habent, hoc est porosam & aère plenam. Aliud genus est *πλανητῶν*, *erronum* atque vagantium, qui propter motum assiduum & fluctuum verbera carnem acquirunt solidiorem: & hi sunt quos ex Celso voco *curso nimium duros*. Aristoteles 8. de hist. animal. capit. 13. vagos illos pisces saxatiles agnoscit quoque, scribens saxatile genus esse in genere littoralium, quasi diceret saxatiles quosdam pisces esse qui perpetuo non degerent in petrosis promontoris, sed per vices versus littora vagarentur. Hanc saxatilium divisionem admisit nobiscum Hieronymus Tamburinus capite primo, quod præmisit libris de Piscibus Ulyssis Aldrovandi, quos post mortem in lucem emisit. Atque ab illa divisione colligimus primò ex saxatilibus alios esse teneræ & mollis carnis, alios vero carnis duræ quemadmodum ipsemet Celsus innuit capit. 18.

eiusdem libri, ubi saxatiles quosdam pisces nominat, qui, inquit, *quamvis teneriores, duri tamen sunt.* Secundò, saxatiles molles & teneros boni esse succi, teneros vero, sed duros mali ac pravi, de hisque Celsum audiendum, non de illis qui omnium consensu & experientia teste *εὐχόμεοι* sunt.

Restant terrestres pisces quos *fossiles* diximus Terre-
 appellari. Id Aristoteles retulit libr. de mira-
 bilibus & libr. de respiratione capit. 9. confir-
 mavit Theophrastus libr. de piscibus, Plinius
 assensus est libro nono capite quinquagesimo sep-
 timo; subscripserunt Strabo libr. 4. & 12. Geog.
 Athenus libro 8. Ælianus libr. 10. Pompo-
 nius Mela libro secundo; Seneca libr. 3. natu-
 rali quæst. & ex recentioribus Simon Majolus
 opere de diebus caniculatibus colloquio 9. de
 piscibus, Massarius & Dalechampius in capit.
 57. libr. 9. Plinii, Rondeletius, Aldrovandus,
 Guilandinus de Papyro, & Licetus libr. 4. de
 spontaneo vivent. ortu, ne plures recenseam.
 Cujusmodi autem illi sint succi, nemo definivit.
 Aristoteles quidem libr. de mirabilibus capit.
 71. ait *in Paphlagonia pisces inveniri defossos locis*
profundis, qui sine virtute præstantes: quod confir-
 matur à Theophrasto, & à Plinio, qui eos
 pisces cibos gratissimos asserit. Præterea narrat
 Ælianus libr. 10. capit. 44. apud Ægyptios fieri
 piscium illic messem, ubi arationes fiebant, id
 est terrenos pisces tanta multitudine in Ægypto
 reperiri, ut eorum fiat quasi messis, iis enim
 velut ad esum aptis Ægyptii urebantur. Verun-
 tamen Geog. Agricola lib. de animal. subterra-
 neis scribit pisces fossiles duram nec admodum
 jucundam gustu habere carnem, refertque ex

Seneca in Caria circa Idimum urbem pisces qui una cum aqua ex terra exiliissent, tam pravos & exitiales fuisse, ut quicumque illos ederant omnino perierint. Quapropter confulo ab illis omnibus piscibus prorsus abstinendum, cum impossibile sit aliquid sanum ac temperatum esse, quod contra naturam in loco minime proprio ac convenienti retinetur. Nemo vero est qui nesciat pisces in terra degentes extra locum suum naturalem esse.

Aliæ
diffe-
rentiæ
à loco,

Porro licet quatuor illæ piscium differentiæ à loco desumptæ, præcipuæ sint ac velut unicæ: atamen nonnullæ aliæ velut mixtæ supersunt, à quibus bonitas vel pravitas piscium desumitur. Sic pisces qui modo mare, modo dulces fluviorum aquas incolunt, ποταμοθαλάηιοι dicuntur, mediæ naturæ inter marinos & fluviatiles, ex quibus quidem quireliecto mari dulces fluviorum aquas subeunt ἀνάδρομοι, qui vero ex fluminibus ad mare descendunt κατάδρομοι appellantur. Sunt autem hi pisces meliores quidem fluvialibus, sed marinis inferiores, ut colligere licet ex Galen. libr. 3. de alim. facult. capit. 24. At vero qui ex mari in lacus ascendunt, λιμνοθαλάηιοι nuncupantur, mediæ quodammodo habentur naturæ inter fluviatiles puros & fluviatiles marinos. Præterea qui flumina simul & lacus frequentant, λιμνοπόταμοι dicti, deteriores sunt fluviatilibus, sed potiores lacustribus. Tandem nonnulli sunt ἀμφίβιοι qui in aquis partim, partim in terra degunt, quos ad sanitatis tutelam vix præbo, propter cibi & motus varietatem quibus utuntur.

Nota. Sunt autem hic duo animadvertenda. Primum, pisces marinos qui in mari vivunt ventorum procellis agitato, & ad boream spectante, carnem habere

tere omnium optimam: cum enim exercitationes, ut loquitur Gal. 3. de alim. facult. proprie non parum ad succi probitatem omni animanti conferant, puritas adhuc venti borealis qui aqueæ miscetur substantiæ, ipsorum bonitatem auget. Alterum est pisces ejusdem generis & speciei non esse ubique ejusdem bonitatis vel malitiæ, sed differentiam obtinere pro salubritate, vel insalubritate loci in quo vivunt. Sic nonnulli pisces meliores sunt in mari mediterraneo, quam in Oceano & contra, quidam meliores in Ligeri quam in Sequana, rursus nonnulli in Benaco lacu præstantiores quam in Lemano; sed has particulares differentias, ut longum, sic difficile est ad unguem exequi.

Hactenus à loco desumptas piscium differentias attulimus, sequuntur quæ à substantia peti solent. Substantia autem piscium ex Galeno capit. 8. libr. de atten. vict. rat. quadruplex est: *dura*, *mollis*, *lenta*, *friabilis*. Pisces *durae carnis* improbantur, maxime vero si *lenta* quoque fuerit, tales enim pisces omnium deterrimi; laudantur illi qui sunt *mollis*, seu teneræ carnis, præstantissimique habentur qui *teneram* carnem simul & *friabilem* obtinuerunt. Mediæ naturæ sunt qui *friabilem* carnem habent, sed non *mollem*, quales sunt mulli. Atque ex hac regula explicari potest nostrum hoc caput, in quo Salernitani ex duris piscibus juniores & parvos præferunt, ex mollibus seniores & magnos. Qui enim duram carnem habent exercitio & ætate duriores evadunt, sumendi itaque dum parvi sunt, quia tum plus mollitiei obtinent ac teneritudinis: Qui vero molliores sunt, ætate prima mucosam aliquo pacto carnem ob-

tinent, ab iis ergo abstinendum, donec augmentum sumpserint, motu enim & ætate mucosa illa humiditas absumitur, remanetque caro quidem tenera, sed non excrementitia; sicca, sed non dura.

Non est autem quod quis existimet se posse, quoad *ætatem* certum quid definire de piscium facultatibus, aut cum Aristotele libr. 8. hist. animal. capit. 30. statuere deteriores omnes senectute fieri, vel cum Xenocrate asserere, omnes parvos & juniores pisces facilius coqui & digeri: qui enim, ut diximus, duriori sunt carne, meliores sunt ætate prima; qui molliori, præstantiores in senio. Attamen non refragarer Cornelio Celso quoad pisces boni succi, affirmanti mediam ætatem quæ nondum summam magnitudinemimplevit, laudandam ac præ omnibus eligendam esse, ut enim pisces illi, nec ob infantiam mucosi excrementitiique sunt, sic nec ob senium succo suo ac carne destituti: certum quippe est ætate illa senili *πολύ σωματικῆς τῆς σαρκός*, *multum carnis absumi*, ut loquitur Aristoteles loco proxime laudato.

Cæterum non recenseo pisces qui ex alimentorum varietate denominantur *χρημαῖοι*, *μονοφάγοι*, *σαρκοφάγοι*, *ευκοφάγοι*, *διόδωφοι*, *πολυφάγοι*, de quibus integro capit. 14. libr. 1. de piscibus tractat Rondeletius. Sufficiat cum illo annotare ex capit. 11. ejusdem libri, *pisces qui mucos vescuntur, substantia esse glutinosa*, ut sunt anguillæ, tincæ fluviatiles & palustres: contra *qui radices, herbas, aliaque sicciora temperatiorave pabula depascuntur*, quod omnes fere saxatiles faciunt, *non glutinosa, sed friabili mollique & temperata carne præditos*: alios *duriora sicciorave*, quales Sar-

Difference
rentiæ
ab æta-
te.

Quæ
ætatis
laudanda.

Pisces
à pabu-
lo de-
nomi-
nati.

cophagi : alios media quadam inter eos substantia , ut est lupus , asellus : ceteros denique alia atque alia substantia , pro ratione pabuli quomuntur : quæ enim intus sumuntur continuo appulsu adhesionequè qualia ipsa sunt , talia efficiunt corpora quæ nutriunt : Cætera repete ex Gesnero , Aldrovando , Bellonio , Salviano , Paulo Jovio , Massario , Nonno , Rondeletio , Bruyerino , & iis qui de tuenda valetudine scripserunt. Sed & nonnulla habentur in commentario proximi capitis , quæ tu velut aliena huc transferre potes.

De quibusdam Piscibus particulatim.

C A P. LXIX.

Lucius & Perca , & Saxatilis , Albula , Tinca
Gornus , Playu : & cum Carpa , Galbio ,
Trutta.

Hic decem recensentur pisces , quorum alimentum hominum corporibus saluberrimum esse putatur.

Primus , Lucius est , piscis vulgo notus , qui Lucius.
quod non modo in alterius , sed suæ etiam speciei pisces grassetur , tyranni appellationem vulgato versiculo sortitus est.

Lucius est piscis , rex atque tyrannus aquarum.

Natatu velox ac duræ carnis est , sed omnium Medicorum iudicio , *εὐμεγέτος* atque optimi succi.

Secundus , Perca : qui branchiis subrufus est ; Perca.
dorso spinis armatus , unde *ἀκρωβόσκητι ἔδ' ἔ' ζοῖται*

λογισα, ex Aristotele Athenęus scribit, lib. *δειπνο-
σοφ.* 7. Duræ quoque carnis est, & vulgo cogni-
tus. Porro alimentum quod ex eo sumitur, non
modo ad coquendum est facile, sed gustui etiam
gratum, atque hominum corporibus saluberri-
mum, ut quod sanguinem medium consistentia
generet, ut supra dictum. Unde maximo in pre-
cio hic piscis semper est habitus. Ausonius in Mo-
sella sic de eo canit:

Necte delicias mensarum Perca silebo,
Amnigenos inter pisces æquande marinis.

Quanquam certe τὸ πέρκι antiquissimis etiam
Gręcorum usitatum sit, reperiuntur tamen qui-
bus per ἀντίπερασιω quod nulli piscium parcat, à
parcendo sic dictus esse videatur: ut qui iratus
alios pisces pinnis suis, quas supra dorsum habet
vulneret. Qua ratione à Lucio quoque immu-
nis est: imo, ut Albertus refert, naturalis quedam
Lucio cum Perca amicitia est. Lęsus enim Lucius
non tam facile à quovis alio piscium sanatur,
quam à Perca.

Solum igitur liquidis Percam laceratus in undis
Vestigat, lustrans solam hanc medicamina poscit.

Qui sic inventus vulnera ejus tangendo lenit
atque sanat.

Saxa-
tilis.

Tertius, Saxatilis: quo quidem nomine piscis à
nonnullis hoc loco accipitur ex eorum numero,
qui parvi perpetuo manent: cujus alimentum,
licet squammis careat, ad voluptatem, coctionem
simul ac distributionem & succi bonitatem præ-
stantissimum est. Multos tamen invenias quibus
Saxaulus potius sive Saxaulis hic legendum esse
videatur, ut hoc nomine ex planorum piscium

Saxau-
lis.

genere cum intellegamus, qui βεγλωτος και βλεγλωτος à Græcis dictus, hodie γλωττα nuncupatur à Varrone & Plauto lingulaca, à linguæ figura, quæ Græcis est γλωττα, cui βε particula addita est, ut magnitudinem potius quam bubulæ linguæ figuram significet. A Plin. Solea, itemque ab Ovid. in Halieutico:

Fulgentes Soleæ candore, & concolor illis
Passer.

A figura Soleæ quæ solo pedis subjicitur. Hic vero inter marinos pisces alimenti est haudquam contemnendi, Galenus libro tertio de aliment. facultat. capit. 29. similes quodammodo inter se Passerem & Soleam scribit, non tamen omnino ejusdem esse speciei: Soleam enim molliorem esse, ciboque suaviorem, ac in totum Passere præstantiorem. Suavitate quidem, alimenti copia, succi bonitate Solea præstantior est: at carne duriore solidioreque esse experientia sensusque convincunt. Plura Guillelmus Rondeletius libr. 11. capit. 11. de piscibus marinis.

Quartus, Albica, qui & ipse marinus reponendus in numerum sale conditorum, & in fumo deinde vel in aëre exsiccatorum, qui deinde baculo ante cocturam contunduntur. Albica autem ex eo dictus videtur, quod molli, humida atque candida admodum sit carne, Italis Mollo à carnis mollitie, Gallis *merlus*. Afellus est veterum, vel ei omnino cognatus ex Gesneri sententia, & pro bono gratoque cibo habetur.

Quintus, Tinca vel Tencha: piscis aquæ dulcis notus pelle lubrica, mucosa, ad nigredinem

694 DE CONSERVANDA

tendente, ac carne dura : unde ab his tribus, nempe lucio, perca & tinca post coctionem pellis auferri solet. Auson. in Mosell. vulgi solatium vocat, quod pauperibus tantum apponatur. Excrementitius est, & totus lutosus.

Gornus. *Sextus*, Gornus, gornatus, sive gurnadus : piscis marinus albus ; atque minimus, medii digiti longitudinem non excedens, una cum capite ac spinis manditur.

Plagitia. *Septimus*, plagitia : piscis marinus planorum generi subijciendus, rhombo figura similis, sed contractior, lingulaca latior. Hic piscis supinâ parte albicat, prona fuscus est & terrei coloris, instar passerum avium, unde à Latinis passer etiam dicitur, à Græcis ψῆτρα. Guillelmus Rondeletius lib. II. c. 7.

Carpa. *Octavus*, Carpa, sive Carpio : Cyprinus quorundam opinione : piscis fluviatilis notus ; squamosus. Hujus caro excrementitia est ac mucosa, quare à magnatibus in vino decoquitur. Ita namque multo quam ante præstantior evadit : quicquid enim mucosum aut virosum gustu refert, id totum deponit.

Galbio. *Nonus*, Galbio : piscis marinus notus, cartilagineus, corpore tenui & in amplissimas alas expanso, Raia Latine dicitur, & à quibusdam Rochetus sive rochus, à Græcis ράτος και βάτις, à rubi, quem βάτος vocant similitudine. Quemadmodum enim spinosus est aculeatusque rubus, ita Raia omnis aculeis aspera non quidem toto corpore, sunt enim λενοβατω, id est, læves raia, quibus nulli sunt in corpore aculei : sed sive læves sint raia, sive asperæ, omnes uncis aculeos in cauda gestant, sicuti in rubo, cinobato & rosis cernuntur. Piscis est duræ carnis,

concoctu difficilis, sed alimenti firmi & sani. Vide Guillelmum Rondeletium libro duodecimo capite tertio. Nonnulli Galbionem referunt in baculo contundi solitorum piscium classem, ut eum hoc nomine intelligamus, qui & ipse duræ carnis est ac fanus. Alii textus habent Gobio, de quo Galenus libr. 3. de aliment. facult. capit. 28. Gobio, inquit, littoralis est è piscium eorum numero, qui parvi perpetuo manent, suavissimus ac concoctu facillimus; simulque ad distributionem & succi bonitatem optime comparatus. Gallice *Goujon*.

Decimus, Truta: Hic omnium qui in dulcibus aquis generantur piscium æquali cunctarum gentium iudicio longe nobilissimus habetur. Varius admodum est, purpureis guttis sive maculis totum dorsum speciose pingentibus, carne interius rubra, quemadmodum in salmone etiam conspicitur ut proculdubio is piscis sit, qui Aufonio in Mosella Salar vocatur, cum dicit.

Purpureisque Salar stellatus tergora guttis.

Celebratur apud homines, tanquam voluptate cibos reliquos superet: Carnem habet valde friabilem, ut in qua nihil neque lentoris neque pinguedinis insit; quo fit ut alimentum quod ex eo sumitur: hominum etiam corporibus saluberrimum esse censeatur. Huc quod ad succi bonitatem attinet, aschiæ etiam & auratæ referendi sunt. Porro Truta Gallicum est: nam vulgo *Truite* vocant, Verum hætenus singularitè de piscibus: nunc generatim etiam atque univèrse nonnihil de præstantia ipsorum dicemus.

Sciendum igitur imprimis, alimentum quod

Piscium ex piscibus provenit, quemadmodum ad ipsum
 electio. libr. 3. capit. 25. de aliment. facult. Galenus atte-
 statur, sanguinem gignere consistentia tenuio-
 rem quam quod ex pedestribus animalibus su-
 mitur, adeo ut non affluenter nutriat, & cele-
 rius discutiatur; magis tamen excrementitium
 est. Phlegmatici enim, id est, frigidioris hu-
 midiorisque temperamenti sunt pisces. Ob ean-
 dem tamen causam quidam ipsos concoctu diffi-
 ciles esse ac tardi transitus censuerunt: quippe
 ratione frigiditatis lenti etiam sunt, atque diutius
 ob id ventriculo immorantur, & concoctioni re-
 pugnant: quo fit ut sepius corrumpantur, & pu-
 trescendo sitim generent; Carnium itaque lauda-
 bilium alimentum hoc nomine, quam piscium
 salubrius est.

Secundo vero, hoc etiam sciendum: nempe pe-
 lagicos, id est, marinos (modo cetera bonæ
 notæ consentiant) in victus salubris ratione
 quam qui in aquis dulcibus nati sunt, esse melio-
 res. Alimentum enim quod præstant, minus ex-
 crementitium est, & carniū naturæ propin-
 quius. At vero cum pelagici (cæteris paribus)
 quam fluviatiles sint carne duriore, consenta-
 neum est eosdem difficilius etiam concoqui &
 resolvi, ac magis nutrire, sanguinemque gigne-
 re puriorem. Aëgris tamen ob concoctricis fa-
 cultatis imbecillitatem fluviatiles accommoda-
 tiores sunt.

Tertio sciendum, ex piscibus tam marinis, quam
 fluviatilibus eligendos esse, qui carne sint mini-
 mum mucosa aut lenta, sed alba, suavi, subtili, fria-
 bili, odorata, quæ tarde putrescat: & qui non de-
 gunt in paludibus lacubusque, atque id genus lo-
 cis limosis ac sordidis, nec in aquis limosas her-

bas & mali succi radices habentibus. Pessimam enim habent carnem qui in ejusmodi locis degunt.

Eligendi vero non admodum juvenes, neque prægrandes, neque pinguedine multa resperfi, sed ut in suo genere carnosissimi, & celerrimi cursus.

Ex marinis præstantiores habentur, qui in fluminibus longius à mari distantibus capiuntur, utique si cæteræ laudabilium piscium notæ non abfuerint. Iisdem quoque notis consentientibus, quanto spinis adnatis ac squâmis horridiores fuerunt, tanto præstantiores etiam esse par est. Spinarum enim & squâmarum multitudo substantiæ puritatem arguit. Præterea optimi sunt ex pelagicis, qui vivunt in mari puro ac profundiore, ventorumque procellis magis agitato, & quod fluvios multos & magnos excipit. Quare in mari Pontico & Baltico nutriti iis præstant, qui in mortuo sive Meridionali capiuntur.

Eorum autem qui in fluviis gignuntur, salubriores sunt qui in iis gignuntur, in quibus aqua rapide defluit, ac copiosa est. Ex quibus jam dictis liquido constat, qui piscium probi malive censerentur debeant.

Cetacei enim ac bestiales; cujusmodi porcus & canis marinus, delphinus, & morhua potissimum habentur, cum laudabilium piscium notis, nimirum albedine, subtilitate, ac friabilitate careant, in cibo sunt prorsus injucundi, & ad coquendum difficiles: exiguumque boni quidem alimenti: excrementi autem plurimum reddunt, & præsertim recentes. Quare mirum non est, si pravum succum in eorum corporibus qui quotidie illis vescuntur, congerant. At tamen eos si quando meliorum non suppetente copia, edere

698 DE CONSERVANDA

cogamur, magnopere cavendum, ne illico à captu ingerantur, sed servandi sunt per dies aliquot, dum caro eorum mollescat, adeoque citra substantiæ corruptionem tenerescat. Id quod fieri solet, ubi leviter sale conspersi fuerint: quomodo sapidiores etiam ac multo quam ante præstantiores evadere, libro tertio de aliment. facult. capite vigesimo quarto & quadragesimo Galenus auctor est. Quicquid enim mucosum aut vitiosum gustu referant, id totum deponunt.

Ex piscibus marinis Raia & Gornus in laudabilium classe censentur, carnem enim habent consistentia purissimam. Deinde vero Passer & Solea, quorū tamen caro lentior est, minusque tum alba, tum friabilis, & crassior, sapore etiam atque odore minus commendabilis. Merlango tamen, five merlano, *απ' ἰλω* Græci vocant, secundus forte à raia deberetur locus: minore enim participat crassitie ac lentore, quam passer & solea, & substantia utcunque friabilis est: sed si odorem, saporem, calorem, substantiæ puritatem & mollitiem spectes, bonitate nonnihil è gorno ac raia deficere videbitur, idem de harengo iudicium est. Morhua juvenis bonitate prædictis satis propinquat, sed si diligentius ad præscriptas laudabilium piscium notas exigatur, crassior multo atque lentior invenietur. Salmones autem, rhombi (vulgo Gallorum turboti) scombri, vulgo maquerelli five macrelli, longè à reliquis bonitate deficiunt: sunt enim multo crassiores, magisque lenti, & concoctu difficiliores, neque competunt nisi vehementiore exercitio fatigatis, robustis ac juvenibus; idque magis etiam si quid falsedinis ipsis commisceatur, quo lentor, crassities, & frigiditas eorum remittantur ac corrigantur.

Ex piscibus autem aquæ dulcis, Lucius & Perca mediocres laudatissimi sunt, præsertim si præter dictas bonitatis notas pinguedinis non omnino expertes fuerint. Secundum post illum locum obtinet Vendosia : carnem tamen habet non perinde albam, subtilem & friabilem, sæpiusque in stagnis quam fluviis reperitur.

Illud porro summam esse etiam expedit, quod pisces fluviatiles, modo cætera consentiant, tum ad bonos humores gignendos, tum etiam ad gustus ipsius voluptatem cæteris multo sint præstantiores, si in aqua profunda, petrosa aut aspera ad Boream spectante, ac rapide fluente degant : præsertim si urbis alicujus amplissimæ latrinarum, balnearum, culinarumque loturæ & purgamenta in illam non defluant, neque vestes & alia ejusdem generis in ea abluantur. Multo vero magis, si præterea & herbarum ac bonarum radicum copia abundet. Cancris vero tam marini quam fluviatiles, sicuti l. 3. de aliment. facult. cap. 33. à Galeno traditur, dura in totum carne constant, ideoque & ad coquendum sunt difficiles, & firmi alimenti, ægre tamen in ventriculo corrumpuntur.

In piscibus quoque id communiter memoria tenere oportet, quod recentes valde nutriant & humectent, mammas lacte repleant, semen prolificum suppeditent, adeoque venerem excitent, & biliosis corporibus sint accommodatissimi. Cæterum abstinendum ab ipsorum esu postquamlibet actionem fortem ac vehementem : qui namque id temporis ingeruntur, eos & male concoqui, & dum in jecur ac venas distribuuntur, succum generare crudum, qui non facile in probum sanguinem mutetur, à ratione alienum non est.

Præterea vero cum hæc ipsorum etiam natura sit, ut tardius pertranseant, cura non minima adhibenda est, ne in ventriculum incidant debilem aut pravis succis vitiatum, quippe qui tum non belle concoquantur, & facilius fere una cum aliis in ventriculo existentibus corrumpantur. Neque item una cum carnibus, aut lacticiis, neque summo post alios cibos loco, si quid Avicennæ credimus, edendi sunt.

Postremo vero hoc etiam sciendum, quod crassioris succi pisces infra mediocritatem saliti recentibus sint præferendi. Verum recens saliti Galeno lib. 3. de aliment. facultat. cap. 24. teste jam diu salitis sunt meliores: pisces etiam laudabiles exiguo sale conspersi atque moderate sumpti, appetentiam, si quis eis delectetur, revocant, & roborant.

Animadversio.

EX universo piscium grege quos Plinius libro trigesimo secundo ad centum sexaginta sex computavit, demptis Ovidianis ab illo auctore non nominatis; quosque ad duo millia in adventitia cœna Lucius Vitellius fratri Imperatori apposuisse dicitur à Suetonio, quorumque innumera esse genera profitetur Divus Ambrosius capite tertio libri quinti hexam. hos paucos velut vulgares & frequenter in esum venientes enumerarunt Salernitani, idque indiscriminatim non separatis marinis à fluviatilibus, nec à palustribus lacustres.

Lucius. Primus autem non dignitate aut præstantia, sed cognitione & frequentia occurrit, *Lucius,*

quem ignoranter cum lupo confundunt Simon Jenuensis & Franciscus Philelphus libro trigesimo epistola vigesima septima, proindeque inepte ἀπὸ τοῦ λύκου, id est à lupo, deducunt; cum potius à lucendo dictus sit *Lucius*, quod noctu luceat, vel à luto *Lutius*, quod dorsum illi ex subflavo nigrescat, à quo lineæ plurimæ latæ, flavæ & conspicuæ deducuntur. Sed fortasse satius erit *Lucium* appellare à luto, hoc est cæno, quo gaudet, ex quo forsan locus Ansonii in Mosella explicari potest, sic vero se habet.

Aufonius
explicatus.

Hic etiam latio risus prænomine, cultor
Stagunorum quæralis vis infestissima ranis;
Lucius obscuras ulva cænoque lacunas
Obsidet.

Significat Ansonius *Lucium* sic dictum à *Lutius* per risum, quasi à luce sic denominatus sit, quemadmodum prænomen hoc *Lucius* datum est iis qui ipsa luce nati sunt, cum revera *lutius* appellari debeat à luto, ut pote qui

— obscuras ulva cænoque lacunas
Obsideat.

Is piscis Græcis olim ignotus, & à nemine descriptus, magnæ est apud Gallos gloriæ; maxime cum insigni est magnitudine, quæ tanta aliquando est, ut viginti ac viginti quinque sit librarum. Hinc solet vulgari sermone circumferri eligendum esse *Lucium* sine Tono, & *Cyprinum* sine aqua, hoc est non probari *Lucios* & juniores & exiguos qui dicuntur *Brochetons*, nec infantes ac exiles *cyprinos* qui appellantur *Carpeaux*. Sapiunt quidem palato *Lucii* nostri, sed ingratos esse narrant *Italicos*. Solitus erat dicere *Pogius* homo exquisiti gustus, *Lucio* etiam ex Ci-

782 DE CONSERVANDA

mino lacu eique præpingui, nullam unquam inesse gratiam nisi cum solus in maxima connivarum inedia apponeretur, quemadmodum refert Paulus Jovius c. 4. de piscibus. Ansonii certe tempore popinarum fuit esus, non cœnarum nobilium.

Hic nullos mensarum lectus ad usus
Fervet fumosis olido nidore popinis.

Caro
Lucii.

Quapropter in Italia non venit in mensam nisi marinorum piscium inopia, idque etiam ad honestandam potius patinam, quam ad convivas eo edulio conciliandos. Nec vero eis credendum est Medicis, qui saluberrimum omnium piscium contendunt: est enim duræ carnis coctique difficilis, non teneræ ac friabilis. Ejus tamen esu si quis delectetur, fluviatilem potius minus pinguem & grandem, quam lacustrem vel grandem & obesum eligat: lacustres enim cœno & ranis delectantur, minusque corpus exercent. Mirum quod de Lucio viri probatæ fidei tradunt. *Anglia*, inquit Goclenius libro de vita proroganda præcipua nobilitatis ostentat, ventribusque eorum cultro apertis sebum pingueque vendentes émentibus ostendunt, & si non emantur (mirum dictu) in aquas eos rursus conjiciunt, nec intereunt, sed vulnus celerrimè coalescit, quod quidam tinca-rum contactui adscribunt: tinca enim glutinosa admodum est: alii rectius eam vim iis inesse à natura affirmant, inventum enim est interanei Lucii coagulari lac, ac glaciari aquè ac coagulo. Tantum ille. Vide Cardanum, Gesnerum, Aldrovandum Jovium.

Perca.

Alter piscis est *Perca*, sic dicta à Græco πέριχ, vel πέρις ob colorem quem vocant πέριχόν & πέριχον, is autem color aut niger est, aut nigris distinctus maculis, quo sensu Hesychius πέριχά ματα

exponit τὰ ἐπὶ τῷ περιώπῳ ποικιλμάτα, id est, *faci-
cici maculas*. Huc quoque verbum περιάζειν,
quod est nigrescere, defluxit, quo usus est Calli-
machus, Philo, & Siracides; quemadmodum ob-
servat Ritteushusius ad librum primum haliert.
Oppiani Est vero Perca duplex: marina & flu-
viatilis. *Illæ* inter saxatiles enumerata à Diof-
corid. Aristot. Galeno; dicitur esse à Diphilo
Siphnio apud Athen. libr. 8. ἀπαλώτατος, ἀβρόμος,
& εὐθαρτος, id est, *tenera, minime virosa, coctu fa-
cilis*, sic enim ut supra τὸ εὐθαρτον expono, nec
enim credibile est voluisse Diphilum, piscem
hunc saxatilem qui ab omnibus Medicis boni
succi & facilis coctionis perhibetur, esse facilem
corruptu. Reclamat enim Galenus libr. 3. de
aliment. facult. capite 28. *Scarum*, inquit, *Me-
rulam, Turdum, Iuliam, Fucam, Percam* à locis in
quibus versari comperiuntur pisces saxatiles appel-
lant. *Inter hos autem scarus excellere suavitate
creditur, secundum hunc Merula ac Turdi: Terrio
loco Iulia, Fuca ac Percæ. Porro alimentum quod ex
iis sumitur non modo ad coquendum est facile, sed
hominum etiam corporibus est saluberrimum, ut quod
sanguinem medium consistentia generet. Percam
Matronparodus atticam cœnam describens apud
Athen. libr. 4. δειπν. vocavit αἰθίορρα, florida
cuius piscem; Aristoteles χραμμοποίηλον variega-
tum, παγίαις τε ταῖς ῥάβδοις κερημένον variisque
lineis ac obliquis notatum. Mirum autem est in-
suavem esse percam nec saporis gratia valere, cum
sit salubris, sapida tamen redditur, si farina con-
sperfa in sartagine frigatur, vel in craticula affe-
tur.*

Fluviatilis Perca longè deterior est marina,

704 DE CONSERVANDA
 sed multo suavior. Idcirco cecinit Ansonius in
 Mosella.

Nec te delicias mensarum Perca silebo
 Amnigeros inter pisces dignande marinis
 Solus puniceis facilis contendere Mullis :
 Nam neque gustus iners , solidoque in corpore
 partes
 Sequentis coeunt , sed diffociantur aristis.

Non est tamen ea insalubris , *nam etsi friabilem carnem non habeat* (inquit Salvianus) *cum veneratamen sit , neque difficilis est concoctu , neque mali succi.* Ubi ergo saxatiliium penuria est, citra noxam à valetudinariis edi poterit , si presertim è fluviis aut lacubus majoribus ac purioribus petatur. Nonnulli referunt ex D. Ambrosio in hexam. percam imminente periculo aperire guttur quod amplum habet , & suos foetus abscondere, sed nec ego hoc apud D. Ambros. inter legendum deprehendi , nec ipse Aldrovandus proprietatis illius meminit.

Saxau- Tertius piscis est *Saxaulis* qui è genere est ἰσὶ
 lis. σαυτάλιον , seu ut loquitur Marcellus Sidetes
 fragmento de piscibus ἰσὶ ἑκταδίων, hoc est *planorum* piscium delicatiorum : ejuscemodi enim
 pisces vocas Matronparodus τὰ σαυτάλια ἀθανά-
 των *Deorum immortalium sandala* , allusione facta
 ad calceamenti genus quod vocatur σαυτάλιον
 distinctum ἀπὸ τῶ ἰσοδημίου quemadmodum
 apud latinos solea à calceo : de qua re vide quæ
 annotavit doctissimus Salmasius ad Tertulliani
 librum de pallio. Idcirco latini vim Græci nominis
 exprimentes *saxaulem* dixerunt *Soleam* , à
 figura nimirum soleæ quæ solis pedis subjicitur.
 Græci à linguæ similitudine quam piscis ille exprimit

primit, γλωτται dixerunt; & additione particulæ,
 βὲ πίτασιν denotantis, βέγλωτται nonnulli ex Var-
 rone lingulacam reddunt. Magnæ est Solea ma-
 rina apud omnes gloriæ, tantæque suavitatis ut
 Perdix marina vulgo nuncupetur. Aliquot qui-
 dem Solearum differentias exponit Rondeletius;
 sed unam curamus marinam eamque saxatilem,
 quam passere molliorem ciboque suaviorem
 agnovit Galenus libr. 3. de aliment. facult. cap.
 29. Athenæus libr. 8. vocat, ἐνθάσσιν ἢ ἰδέιαν.
 Carne esse dura post Xenocratem affirmat Ron-
 delitius ac etiam nonnihil glutinosa, *quæ ob id,*
inquit, difficile corrumpitur, diutius servatur; ne-
que longa vectura putrescit, imo melior efficitur et
salubrior. Id verissimum esse judicabunt ii qui
 diligentius omnia expendunt, quibusque sapit
 palatum. Hinc fit ut Lutetiæ sapidiores melio-
 resque sint quam in ipso littore. Nam caro
 omnis calore externo primum tenerescit, ejus-
 que sapor ille dilatus, & ut ita dicam ferè infi-
 pidus, acrimoniam quamdam ingratham acquirit,
 postremo putrescit, molestaque acrimonia lin-
 guam palatumque torquet. Licet autem dura
 sit caro, tamen delicatissima est, alba, firma,
 boni saporis & facilis concoctionis. Alexander
 Petronius libr. 3. de victu Pop. Rom. probari
 eam hyeme narrat, & frixam laudat aurancii
 mali succo pipereque conspersam, additque
 leviter nutrire, facile coqui, in secundis ve-
 narum & jecinoris digestionibus nulla fermè no-
 xiarum superfluitatum excrementa relinquere,
 quod transcripsit ad verbum ex capit. 26. Jouti.
 Qui quidem ex ingenioso circa popinales deli-
 tias nobili comparat Rhombum cum Phasiano,
 soleam cum externa ave, lampetram cum cotur-

706 DE CONSERVANDA

nice, lupum cum altili capo, sturionem cum pavone. Buglossum impositum spleni, & fascia alligatum naturali quodam modo eum imminuere, si post tres dies ad fumum suspendatur, credidit Kiramides inepta prorsus ac superstitiosa observatione.

Quartus piscis si vulgarem lectionem retineamus *Morua* nostra erit, si vero vel *Albica*, vel *Albula* legatur, longè diversus ab ea erit. Ut ut sit non est nec *Albica* nec *Albula* inter pisces salubres bonique succi enumeranda. *Albica* quidem *Afellorum* species est, quæ à Gallis *Merlucius* & *Molua* appellatur. *Afellus* quidem apud veteres *ὀψίονος* Græcis dictus, post *Accipenserem* nobilissimus fuit piscium, optimi ille alimenti nec injucundi saporis ex Galen. libr. 3. de aliment. facult. Non ubique tamen sibi Galenus consentit; modo enim non minus laudandum ipsum quam saxatiles prædicat, modo vero non æquè ac saxatilium caro, friabilem: frequenti autem est apud nos in usu *Merlucius* tum toto quadragesimali tempore, tum reliquis anni diebus afarcis. Saliri autem consuevit & ad nos advehi partim ex *Molucis* ut vocant insulis, partim ex mari Scotico, ubi copiosus est; sed quam ex *Molucis* minor. Recens autem suavissimus est & pinguis, quod expertus sum in illo mari: frequentem enim eum illic vidimus & hamo captum esitavimus: intra namque horam unam aut alteram dum placidum staret mare penè octoginta piscati sumus, eos excisa è dorso scombri carnis portione allicientes. Recens vero captum piscem nautæ saliant, ne obesitate nimia citò corrumpatur: assentiorque *Rondeletio* statuenti meliorem esse

Ejus carnem recentem quam salitam, licet aliter viris quibusdam doctis videatur. Salsurâ enim reddi glutinosam carnem putat tenuis humoris consumptione. Quemadmodum in farina multa aqua diluta evenire videmus, quæ si aliquandiu coquatur, tenuioribus partibus ab igne absumptis tam spissa glutinosaque redditur, ut ea ad multa ferruminanda utamur. Quercetanus in dietetico polyhistorico qualitatem istius piscis non noxiam esse statuit, sed quantitatem: idcirco sobriè aut perquam raro illis utendum suadet. *Craffi enim, inquit, sunt succi, viscidi, duri, ac difficilis concoctionis, valentioribus ventriculis & bitiosis potius quam debilibus & pituitosis exhibendi.*

Albula vero lacustris piscis aut fluviatilis nomen *Albula* est, quo convenit cum *Alburno* Aufonii quem cum *Tinca* conjungit, quemadmodum Salernitani.

Quis non & virides vulgi solatia Tincas
Norit, & alburnas prædam puerilibus hamis?

Multi quidem pisces ab albo colore denominati sunt, sed quod à Gesnero fusissimè exponantur, à me perstringuntur minimè. Sat sit monere *albulam* à Gallis *ablettam* vocari, solasque pauperum mensas ingredi, cum vix ulla condiendi ratione sapiat. Ejus historiam repete ex Salviano.

Quintus piscis est *Tinca*, quæ seu marina sit seu lacustris ac fluviatilis in cibo nullomodo commendatur. *Marina* quidem *Phycidis* nomen obtinet apud Rondeletium, vel *Callaria* apud Saluvianum, ineptè tamen Aldrovandi judicio. Ut ut sit, non est esu suavis, ideoque ubique ferè ple-

Y y ij

beius & parvi pretii piscis : carnem habet satis mollem, sed non friabilem, concoctu facilem sed excrementitiam : frixus aut assus minus quam elixus, palato ingratus est, sicuti refert Salvianus historia octogesima septima. *Fluvialis* vero & lacustris *Tinca* apud Græcos appellationem non invenit, nomen id sortita videtur Latinis à maculoso tergore quasi *inctam* dixerimus. Uni veterum Aufonio in Mosella commemorata & appellata *vulgi solatium*, tantæ dicitur esse pravitatis ut ejus esus febres inducat. Quapropter magnus fuit eorum stupor qui *Tincam* definiunt Medicum omnium piscium, nisi hoc traducere velimus ad lucios, quorum ut diximus vulnera affricu tincarum cicatrice obducuntur. Vita præterea est adeo duræ ut per longitudinem corporis dissecta, exenterata, in sartagine coniecta, & in oleum fervens demersa, adhuc palpiter, è sartagine exiliat, quod signum est viscosissimæ ejus carnis, durissimæ, & coctu contumacissimæ.

Lucios
fanat
Tinca

Gornus.

Sextus piscis barbare vocatur *Gornus* ineptique à Commentatore describitur tanquam minimus piscis, cum interdum tres libras exuperet. Gorni autem appellatio à vulgari desumpta est, quæ Gallis est *Grenaut*, Germanis *Gornart* vel *Gærnaert*. Hunc piscem Græci *κόκκυρα* vocant, Latini *Cuculum* quem nemo melius Bellonio aut distinxit aut descripsit. Duo enim genera Cuculi agnoscit, minorem, qui à Gallis *Rouget*, & majorem qui appellatur *Grenaut*; ex quo eos errare constat qui majorem cuculum *lyram* esse contendunt. Præter magnitudinem duo illi Cuculi distinguuntur per pinnas quæ minimo cuculo rubræ sunt; unde à Numenio apud Athen. libr.

7. ἐρπυθῆς nuncupatur, majori vero cęruleę ; Nigriori præterea cute contegitur major quam minor. Vocalis est (quod mireris) piscis à grun-
 nitu quem dum capitur edit. *Grenou* nomen affu-
 mens quamvis malit Gesnerus à crasso naso id
 nominis derivare. Docet quidem Aristoteles
 ἀερύς esse pisces, nonnullos tamen recenset libr.
 4. de hist. animal. capit. 9. vocales, inter quos
 Cuculum reponit. Piscis ille uterque suavissimè
 editur apud Gallos, carne enim est firma, solida,
 ficca, dura quidem sed friabili, alba, sapida,
 odorata.

Pisces
 voca-
 les.

Septimus piscis dicitur à Salernitanis *plagitia*, *Plagi-*
 seu potens, quemadmodum lego, *playitia*, hoc *ti-*
 enim vocabulum magis exprimit nostram *plyam*
 de qua hęc est sermo. Dicitur piscis ille Gręcis
 ἰστρά generalis nomine, ad planos pisces quos
 Columella libr. 8. capit. 17. nunc *iacentes* nunc
prostratos vocat, eos *erectis* opponens. Latinis vo-
 catur *Passer*, soleę candore concolor.

Fulgentes soleę candore, & concolor illi
 Passer

ait Ovidius in Halieut. quod nomen illi tributum
 fuit à passere ave, cui ferè assimilis est solo capite
 excepto. Aufonius epistola 1. ad Theonem à figu-
 ra plana nuncupavit *Plateffam*.

—————Lethalis Trigon, mollesque Plateffę.

Duas apud nos continet differentias *Passer*, eam
 quę in majorem molem excrescit *Plya* dicta,
 & eam quę minor est, *Carletum* vocant quod
 ad quadrangulum proximè accedat. Est & *pas-*
ser fluviatilis qui vulgo *stexus* nuncupatur, qui
 paulo longiore est quam passer corpore, ac dum

Y y iij

710 DE CONSERVANDA

adolevit crassiore. Commendatus olim fuit passer primi generis, atque à Philotimo apud Galenum inter molles pisces & qui facile concoquantur revocatus: Xenocrates tamen, & Diocles apud Athenæum inter pisces duræ & siccæ carnis eum recensent: Galenus libr. 3. de alim. cap. 29. *μαλακοσπέρκοις* annumerat, inferioremque solea constituit. Trallianus superfluitate eum carere voluit, Simeon Sethi meminit τὸ ψίσις quem non diffiteor esse passerem: eum vero commendat iis qui de morbo se reficiunt & confirmantur: meliorem autem succum habere quam cæteros pisces & concoqui, licet ipse affirmet, facilè non credo. Psellus quoque libr. 1. de victus ratione ad Constantinum Imperat duobus in locis Psisii meminit, semperque Buglollo jungit, tribuitque illi succum medium inter bonum & malum, quique attenuandi vim habeat. De *limanda* nostra quæ asper est sive squamosus passer, non est quod aliquid hîc dicam, cum à Salernitanis non commemoretur. Vide Rondeletium lib. 10. cap. 9. & Aldrovandum lib. 2. de piscibus c. 46.

Psisii
piscis.

Limanda.

Octava occurrit ordine *Carpa*, quod nomen non tantum vulgare sed latinum Cassiodoro libro 12. epist. 4. usurpatum: *In principali*, inquit, *convivio hoc profecto decet exquiri, quod visum debeat admirari. Destinet Carpam Danubius, à Rheno veniat Anchorago enormis.* A Latinis tamen veteribus *Cyprinus*, à Græca appellatione *κυπείνος*, vel *κυπείανος* dictus fuit, non satis cognita origine. Nemo autem piscem eum lacustrem ac fluviatilem non novit, auratis magnisque squamis conspicuum, unde à Dorione *λαπίδωτος* nuncupatus est. Eum Ægyptios coluisse

Carpa.

refert Herodotus & inter sacros retulisse, ab Carpa
 ejus proinde esu abstinerebant, ut, & ab aliis pis- ^{facer}
 cibus propter celeste piscium signum ex Luciano ^{piscis.}
 dialogo de Astrologia; frequentissimo vero ho-
 die est in usu apud omnes nationes quibus gran-
 diores atque pinguiores magis commendantur.
 Paul Jovius capit. 38. troctas centum librarum
 pondere in Lario lacu inveniri narrat, carpas
 quas Barbaros vocat ducentarum! easque reti-
 bus non capi, sed sagittis arcubalista emissis
 transfigi. Succum quidem bonitate cedit Cyprinus
 saxatilibus piscibus, insuavis tamen non est nec
 insalubris, licet enim flumine sordido ac cœ-
 noso lacu nutriatur, habetur tamen innoxius,
 quia carnes humidiores obtinet aqueo potius
 humore quam tenaci dilutas. Laudatur autem
 maximè qui in rapidis & puris aquis nasci-
 tur & vivit. Ejus adipem Kiramides ad vene-
 rem excitandam usurpat quod Jovius linguæ tri-
 buit.

Nonus piscis est *Galbio*, seu ut nonnulli le- ^{galbio.}
 gunt *Gobio*, uterque enim hîc intelligi potest:
 cum pisces sint marini & maritimis populis, ^{Raia.}
 quales sunt Salernitani, usu frequentes. Et Gal-
 bio quidem *Raia* est, licet ejus appellationis ra-
 tionem ignorem. Vulgaris ea notitiæ & usus
 quadragesimali præsertim tempore, tantæque
 fœcunditatis, ut ea nunquam fora nostra careant,
 etiam in aliorum piscium marinorum inopia:
 cujus fœcunditatis causam aperuit Rondeler.
 libr. 12. capit. 4. vilis autem omnino est cibus
 nec majori in gloria fuisse apud præcitos animad-
 verto; cum Dorion cuidam Raïam optimum pis-
 cem esse asserenti, non secus quam si quis eli-

Y y iiii

712 DE CONSERVANDA

xum comederet pallium responderit. Et certe Galenus libr. 3. de alim. capit. 36. *Raiam & Laviam* duriores esse, & concoctu difficiles adstruxit; copiosius tamen nutrire quam torpedinem & pastinacam. Laudatur tamen *βατις* ab Eupoli, Epicharmo, & Sannyrione Comicis apud Athen. 7. Deipnos. capite nono & à Timocle capite duodecimo. Attamen sic definit Athenæus libro octavo capite decimo quarto *Raia* facultates ut *βατις* quæ pro Raia asperæ cutis sumitur, *ευσωμος* sit & *ορι* *suavis*; *λιόβατος* vero qui pro Raia levem minimèque asperam cutem habente; *δυσκοιλότερος* καὶ *βρομώδης* *alvum* difficilius permeet, & *virius* oleat; *βατις* vero *ἀστειά* *stellata* *Raia*, *ἀπαλωτέρα* καὶ *ἔυχλος* *tenerior* & *boni succi* existat. In summum Mnesitheus apud eundem Athenæum hæc de Raia habet. *Quæ piscium*, inquit, *genera* *δαρτὰ* *vocant* sic in universum appellantur, quibus *cutis* innascitur *aspera* & *sine squamis*, quales sunt *Raia* & *squatina*. Si omnes carne molli sunt & *laxa*, *alimentum* corpori *humidum* præbent, & ex omnibus piscibus qui elixantur *alvum* maxime ducunt, cum assantur *deteriores*. Observavimus vectura meliores fieri Raias, quo fit ut non omnino injucundæ sint apud Parisienses, quamvis tetet earum odor in vulgare abierit proverbium.

Gobius.

Gobio vero, *Gobius*, & *Govius* duplex est; *maridus* & *fluviatilis*. Ille inter *squamosos* & *saxatiles* recensetur, quamvis alius quoque *littoralis* sit, alius in stagnis *marinis* degat. *Saxatilis* aliquo in honore fuit apud Priscos ut patet ex *Anaxandride*, *Antiphane*, & *Machone* apud Athenæ. Necnon ex *Martiali* in *Xeniis*.

In Venetis sint lauta licet convivia terris,
Principium cœnæ Gobius esse solet
Vilissimum tamen fuisse præ *Mullo* indicat Juve-
nal. saty. 11.

Nec nullum cupias cum sit tibi Gobio tantum
In loculis.

Mirum autem quod de Gobio tradunt *Ælianus* &
Oppianus : ille lib. 2. cap. 50. de animalib. hic *Ælia-*
lib. 2. Halieut. illum pungendo venenum, licet *nus &*
non lethale immitere, cum Ovidius adstruxerit *Oppia-*
cum Innocuum. *nus ex-*
cusan-
tur.

Lubricus & spina nocuus non Gobius ulla.

Excusari possunt *Ælianus* & Oppianus si eos ve-
nenum usurpasse per dolorem dixerimus, quem
certum est induci à quacunque punctura. Carnem
Gobionum Galenus duriorum carne asellorum,
molliorem vero mullorum carne prodidit, me-
diocremque succum inter crassum & tenuem ge-
nerare : præstantissimam præterea esse tum ad vo-
luptatem tum ad concoctionem digestionemque
& ad probum succum gignendum, quod intelli-
git de eorum carne qui in arenosis littoribus
aut inter saxa vivunt, cæteri enim nec æquè
jucundi sunt saporis, neque etiam succum tam
bonum præstant. Cætera repete ex Aldrovando.

Cæterum fluviatilem Gobionem agnovit Auso-
nius in Mosella & descripsit his versibus.

Tu quoque flumineas inter memorande cohortes
Gobio, non major geminis sine pollice palmis
Præpinguis, eres ovipara congestior alvo
Propexique jubar imitatus Gobio Barbi.

Bonitate conferendus non est cum saxatili, car-
nem enim mollem habet, inspidam, virusque non-
nunquam respicientem & cœnum; teste Rondele-
tio : quamvis Gesnerus si elixetur, solidam fieri,

714 DE CONSERVANDA

Capita-
tus. in ciboque minimè contemnendam astruat. Alter est Gobio fluviatilis à crasso capite *Capitatus* dictus, Gallis *Chabor*, non modo coctu facillimus ut vult Mathiolus, sed etiam ori suavissimus atque gratissimus; præsertim cum ovis turget, sed cum de marino Gobione solum intelligendi sint Salernitani, de fluviatili plura non addo.

Trutta. Ultimus piscis superest *Trutta*, seu *Trutta* veteribus Græcis & Latinis innominata; qui enim ab Aeliano lib. 12. cap. 53. *τρώκτις*, dicitur *Amia* est Pelagius piscis. Non crediderim tamen tam delicatum & salubrem piscem veteribus ignotum fuisse. Fortasse ille est quem apud Athen. lib. 8. Mnesitheus *πυρῆτα*, vocat, aut quem Ausonius in Mosella *Salarem*. Truttam nominant D. Ambrosius lib. 5. hexamer. cap. 3. Isidorus Hispal. in Ethymol. Plinius Valerianus lib. 5. de re med. cap. 43. & Gregorius Turonensis de Lemano lacu agens. Est Truttarum multiplex differentia, à loco enim aliæ fluviatiles aliæ lacustres ut quæ *Salmonata* cognominatur: à colore aliæ albæ, & minores, aliæ flavæ & majores, aliæ subnigræ quæ seniores: à magnitudine aliæ *Salmonata*, quod Salmonibus magnitudine ferè æquales sint, aliæ simpliciter Truttæ. Fluviatiles salubriores existunt, lacustres autem suaviores. Consule Salvianum, & Aldrovandum.

De Anguilla.

CAP. LXX.

V Ocibus anguilla prava sunt si comedantur;
Qui Physicem non ignorant hoc testificantur.

*Cafcus, Anguilla, nimis obsunt si comedantur ;
Ni tu saepe bibas, & rebibendo bibas.*

Anguillam vocibus nocere hoc in loco traditur, idque rationibus tum Medicis, tum Philosophicis comprobatur. Limosus enim piscis est, crassique & lenti succi, obstructions facit, longiusque à memoratis paulo ante probi piscis iudiciis recedit: quod Galenus etiam in libro de cibis boni & mali succi cap. 15. in hunc modum scribens attestatur. Anguillæ nunquam boni succi sunt, tamen puro in humore versentur, nedum in eo qui urbium sordes & purgamenta in se recipit. Idem fere & in lib. de attenuante diæta cap. 6. confirmare videtur: Anguillæ, inquit, & mollium pars maxima, tamen carnem habent mollem, quod tamen succo lento & pituitoso abundant, iis qui salubri victus ratione uti volunt, plurimum est noxia. Pari modo de mustellis quoque, quæ vulgato jam nomine lampetræ dicuntur, sentiendum est. Nam & ipsæ nihilo secius quam anguillæ plurimum crassi succi gignunt: tamen ipsi parvulæ lampetræ non perinde malæ & periculosæ sint. Minore enim, ut sensus ipse iudex est, crassitie & lentore participant. Quo fit ut hi pisces, licet non ingratum ori saporem offerant (quod salva tamen eorum reverentia dictum velim, qui in eorum usu diu perseverant) admodum sint periculosi. Siquidem generatio eorum in aquis serpentum generationi in terris respondet, non sine veneni suspitione. Unde etiam M. Varroni lib. 4. de lingua Latina nomen habent, quod anguibus adsimilantur. Atque hæc certe ratione capita & cauda, ac similiter interior spina, ut quæ venenum in se conti-

Anguilla.

Anguilla
co-
tio.

516 DE CONSERVANDA

neant, nullo modo edenda sunt. Conveniens autem erit ob succi crassitiam ac lentorem ut in optimo vino immersæ necentur, atque cum jusculo deinde optimarum specierum, sicuti ab Apitiana scholæ sectatoribus solent præparentur: ac primo quidem duabus ebullitionib. in vino & aqua præbulliant, illisque rejectis tandem ad perfectionem coquantur. Vel gelu inde in patina fiat, vel pastillatura, vel assatura, idque cum balsamento competenti: in hyeme quidem cum balsamento viridi, fortibus speciebus, & vino: in æstate verò cum debilibus speciebus, omphacio & aceto. Commodius tamen ab eiusmodi piscium esu abstinetur. Stomacho enim & renibus sunt inimici, sed præcipuum sentiunt nocumentum ex eorum obsoniis qui arenulas mingere consueverunt, quoniam illæ anguillari glutino in calculos cogi & adstringi videantur. Podagra quoque laborantibus manifeste efficiunt, nec ullis morbis medentur, sic ut inique natura fecisse videatur, quæ tam suavem refutandis expuendisque piscibus indiderit saporem. Medici omni ex loco omnique tempore, & præsertim circa solstitium anguillas detestantur.

Anguilla
læ esus
calculo-
sis no-
xius.

Sequitur deinde caseum, atque, anguillas plurimum nocere, si comedantur: quod sane de iis quæ magna mole ingeruntur, intelligendum est, Causæ quidem de caseo cap. 4. de anguillis vero in præfenti capite habentur.

Postremo loco hoc etiam adfertur, nempe gravitatem eorum uberiore ac frequentiore vini potu corrigi atque emendari: quod minime tamen de vino subtili ac penetrante, neque item de eo quod in potus delativi vicem substituitur intelligendum est. Tale namque cum cibis mali succi

bibendum non est, quemadmodum 3. 1. doct. 2. cap. 8. Avicenna sic ferme scribens diligenter admodum monuit. Neque vero cum cibis pravi succi, neque ab eorundem concoctione vinum protinus bibendum est: quippe quod mali chyli cibos in omnia statim corporis exteriora membra, quo fortasse citra vini adminiculum minime penetrassent, non sine sanitatis dispendio secum trahat. Intelligendum igitur de vino forti, non admodum penetrante, quod sæpius atque modice commodæ ciborum permissionis gratia sumitur. Hoc enim pravitatem eorum corrigit, concoctoriam facultatem roborat, frigidosque & phlegmaticos humores concoquendo benignos reddit: quo fit ut ad casei atque anguillarum, quæ ægre admodum conficiuntur, concoctionem non parum proficiat.

Cæterum neque illud silentio hoc loco involvendum, nempe vinum non in anguillarum modo, sed quorumlibet etiam piscium esu exhibendum: quippe frigidioris humidiorisque temperamenti sunt omnes, adeoque difficilius ob id ipsum conficiuntur, tardiusque transeunt: vino igitur sæpius ac modice sumpto facile emendantur, atque ad *συμμεσίαν* perducuntur. Hinc non temere hæctenus hoc usurpatum est: Ex piscibus vivos quidem aqua ferveri, mortuos vero vino condiri oportere.

Animadversio.

CUM *Anguilla* aspectu horrenda sit propter Anguillarum
 Anguivium figuram quam refert, cum præterea
 tam mali sit succi ac interdum etiam ubi anguibus
 laus.

718 DE CONSERVANDA

commifceri dicitur, venenati: fubit admirari cur nonnulli veterum eam τῆς δειπνων ἐλίττω cœnarum *Helenam*; βασιλεύειν καὶ ἠγεμονδεῖν ἠδοτῆ *Reginam ac principem voluptatis*; κρατίσω *praestantiffimam*, ἰσσοδεον καὶ πολὺ τῆς θεῶν πμωτέραν *similem imo pra Diis honorandam*; πάρθενον *virginem*, νύμφω ἀπιερότατην, *innuptam Nympham*; λευκόχροα *carne candidam*; μετὰ φῶς ἐάργε *magnum & splendidum jubar*; ἄγιον θῆριον *sanctam bestiam*; μέγιστον δαίμονα *maximum numen*; θεῶν denique hoc est *Deam* superbo titulo nuncuperaverint. Equidem non ignoro apud Herodotum habitam *Anguillam* ab Aegyptiis inter eos pisces quos colebant? usuque venisse apud Beotos, ut *Anguillas Campaidas* rarae magnitudinis, hostiarum modo coronarent, asperfaque mola falsa cum precibus diis immolarent. Ab illo usu deduci potuit *Anguillarum* commendatio; ab esu non debuit, quamvis apud Athenaeum lib. 7. Hicetius libro de alimentorum materia scribat: ὡς αἱ ἐγγέλεις ἐνχυλώτεροι πάντων ἐστὶν ἰχθύων, καὶ ὅτι ἐνδομαχίᾳ διατίθεται τῆς πλείστων, πησμομαι γὰρ εἶσι καὶ πολὺ ἔσφοι, id est, succi bonitate *anguillas omnes alios pisces antecellere*, esseque ventriculo *gratioris plurimis aliis piscibus*, multum *satiare*, ac corporis *efficere plenitudinem*, abunde *nutrire*: narrentque Erasistratus & Anaxaudrides *Edulium* hujuscemodi, quod ad gustum spectat univertis prevalere, esseque *obsonium* multo *lautissimum*. Alia fuit Hippocratis, Galeni & omnium recentiorum sententia; nam Hippocrates lib. 2. de diæta graviozem anguillam ait; propterea quod ab aqua & lato & in his nascentibus alimenta sumat. Addit lib. de internis affectionibus ex anguillarum esu inflammationem pulmonis præcipuè oriri, quod illæ pinguedinem ho-

minis naturæ maximè infensam habeant. Galenus vero lib. 3. de aliment. *Anguillas* nunquam boni esse succi scribit, tamen si puro in humore versentur, ne dum in eo qui urbium sordes & purgamenta in se recipit: præterea affirmat *Anguillas*, quamvis carnem mollem habeant, cum tamen succo lento ac pituitoso abundant, non esse edendas ab iis qui tenuante diætâ uti volunt, plurimum enim noxiæ sunt. Ceteri Medici à Galeno non dissentiunt, imo vero quidpiam intus *Anguillis* inesse clamant, quod non exemptum vescentibus pestem affert; imo mortem crebro. Caro quidem mollis & dulcis, sed glutinosa admodum & pituitosa, vitæ periculum afferens vel subitum si copiosius edatur, dulcedo autem carnis vescentes allicit ad largius edendum, quo nihil perniciosius. Credunt nonnulli noxam omnem amitticoctione & conditura; sed Platinae fidendum est, qui ubi præparationem eximiam *Anguillarum* dedit, subjungit acutissimè, *sic paratas hostibus apponendas, quod nihil boni in se habeant.*

Ceterum Salernitani nonnullas *Anguillarum* noxas, & earum præsidia hoc capite perstringunt. Prior noxa est vocis, quam esus anguillæ, ex acuta gravem; ex leni asperam, ex limpida & sonora, turbidam & crassam facit. Cum enim Galeno teste lib. de arte parva cap. 69. vox acuta fiat ex trachæ arteriæ, atque gutturis angustia; gravis vero ex earundem partium amplitudine, quæcunque humectant emolliunt, madefaciunt, qualis est anguillæ caro, humida, pituitosa, & mollis, ea asperam arteriam ex angustâ amplam, ex strictâ laxam faciunt, proindeque acutam vocem in gravem mutant. Similiter cum vox

720 DE CONSERVANDA

lenis fiat ex instrumentorum vocalium æqualitate ac lenitate, aspera vero ex inæqualitate & asperitate, quæcunque exasperare nata sunt & organa vocalia reddere inæqualia possunt, eadem commutare lenem vocem in asperam solent. Inter ea autem Aristoteles lib. 5. de gener. animal. recenset humorem asperæ arteriæ infixum, & ut loquitur Turrianus *humoris redundantiam*: sic Aristoteles probl. 11. sect. 11. causam inquirens cur qui noctu vigilaverit mane asperam edat vocem, respondet id fieri ob humiditatem corporis maximè circa superiorem locum: humiditate vero circa asperam arteriam redundante necesse est asperiores fieri vocem, asperitas enim propter inæqualitatem. Cum ergo *Anguilla* caro ejusmodi sit, ut superfluum humiditatem partibus quas alluit, affundat; dubium non est quin conciliata instrumentis vocalibus inæqualitate, asperæ vocis sit causa. Denique cum vox limpida & sonora ab arteriæ ac pulmonum moderata siccitate, turbida & crassa ab earundem partium infarctu per crassum, pituitosum, viscosumve humorem: nemo nescit opportunas esse anguillas ad turbidam potius ac tenebrosam vocem reddendam, quam ad limpida atque sonoram efficiendam.

Anguil- Altera noxa anguillarum, mors est, ob venenum
læ ve- scilicet quod creduntur in se continere: Nonnulli
neum. enim arbitrantur, capiti, caudæ, ac interiori spinæ osseæ quæ Eustathius *σπῆλαι* vocat, deleterii non nihil inesse, nec esse propterea edendas partes eas, sed rescindendas & abjiciendas. Santes vero Hardoynus lib. 4. de venenis cap. 8. docet pisces natura frigidos-humidos & viscosos, præcipuè aquarum stagnantium, ut sunt anguillæ & tenchæ,
 inter

inter venena connumerari, eademque inferre cum fungis perniciosis symptomata. Sed certè, ut de veneno nihil dicam, pituitosus ille succus, lentus ac viscosus quem subministrant, adeo pravus est & perniciosus, ut si quis assiduo *Anguillis* utatur, brevi gravissimos morbos & malignos mortemque ipsam, dubio procul sit subiturus. Memoriae proditum est quendam magnæ Britannia Regem cum avidius Murexulas quæ anguillas referunt, avidius deglutisset, sequente nocte tam ardenti febre correptum, ut confestim, hoc est die tertio, interierit.

Porro his malis quænam nobis Salernitani remedia præscripserunt? Vini potum, eumque frequentem. Sed recte Commentatores admonent, potum nec debere esse copiosum, nec vinum subtile ac penetrans. Ergo vinum imperant forte, hoc est generosum & crassum, quale est vetus & rubeum, non tenue & odoratum; ne forsan ante perfectam coctionem chylus in venas rapiatur, & in habitum corporis, ubi cachexiam excitaret. Quod observans Avicenna fen. 3. 1. doct. 2. cap. 8. dixit *super cibum mali chyri dum comeditur, aut ante aut postquam digeritur non esse bibendum vinum, quod, ut aiunt ejus commentat. penetrare faciat humorem malum ex hoc cibo genitum usque ad extrema corporis, ad quæ forte penetrare non sufficeret sine vini auxilio & conductu, unde obstructions & putrefactiones exurgunt.* Deinde ea ratione bibi debet vinum, ut non affatim & multum, sed pedetentim & parum velut pitissando hauriatur; quod ad madefaciendum cibum, non ad deportandum sufficiat. Sed de modo bibendi inter edendum, jam non est sermo: locus postea disserendi dabitur ad hunc versum.

722 DE CONSERVANDA

Inter prandendum fit sæpe parumque bibendum.

Neque etiam hoc loco de caseo quicquam adjungimus, ne extra aleas vagari videamur. Sarius pisces esset alios à Salernitanis prætermisso examinare, sed neque id instituti nostri ratio postulat, quæ me inter eos conclusit cancellos, ut explicanda quæ hic tantum traduntur, non tradenda omnia, quæ commode hic explicari possent ab initio susceperim. Quamobrem cum *Anguilla* ultimus sit piscium à Salernitanis commemoratorum, in ea desino, & ad facultates partium ex animalibus desumptarum exponendas me transfero.

De Partibus Animalium, ac primo avium.

C A P. L X X I.

” **C**essat laus hepatis, nisi Gallina vel Anatis.
”

Animadversio.

Inter partes animalium aliæ vere & proprie tales sunt, similes videlicet omnes, & organice; aliæ excrementitiæ, ut est lac & ovum. De proprie dictis quæ in usum & esum veniunt, nobis jam est sermo, ducto exordio ab avium partibus, quod de avibus prius quam de aliis animalibus supra disseruimus. Licet autem hoc brevi capite unius hepatis mentio habeatur, non ita tamen nos his adstrictos volumus angustiis, ut in fa-

valkates aliarum partium excurrere non liceat, præsertim cum ea tractatio non minus lectu jucunda, quam scitu utilis existat; paucique omnino sint ex iis qui de hygeine egerunt, qui hanc disputationem attigerint.

Ex partibus autem avium aliæ sunt illis propriæ, aliæ cum quadrupedibus communes. Inter proprias revoco *cristas & subcristas, alas, & orripigium*. Ad communes refero *caput & quæ in capite continentur; oculos & cerebrum, collum, & ei conterminam linguam, viscera, testiculos, pedes cutem, cartilaginem, medullam, pinguedinem, sanguinem*.

Avium partes.

Crista & subcrista avi quidem propriæ sunt, *Crista* sed non omni, præter enim Gallinaceum genus nulli avium concessus ille apex regis dignitatis argumentum & insigne, à quo per excellentiam *cristata* aves à Latinis, à Græcis *κρονολοπι*, appellati sunt Galli. Vocatur autem Aristophani Gallorum *crista, κροβασία* à similitudine Tiaræ persicæ quam erectam ferebant Reges, depressam subditi, quemadmodum Galli rectam, demissam Gallinæ & inclinatam ferunt, ut ferunt Scholiastes Aristophanis *κροβασίας ὄρνιθας*. Hesychius *κροβασίαν* vocat, id est *verticem*, nonnulli *λοφον*, quamvis *λοφῶν* dicatur de avibus *ἐπιπυμειδῶν*, id est, *quæ titulum & velut cucullum habent sub capite, plumeum illum non carneum, ex observatione Florent. Christiani ad Irenem Aristophanis. Ex Latinis Politianus apicem, Barbari Asculum & Ruffam* appellarunt. Est autem *crista* duplex: alia sublimis capiti superposita, alia supposita velut mento. Prior unica, interdum gemina tripliciter radice emicans, apicem ostentat rubeo colore lucentem, *fimbriatum & ferratum* discrimina-

Crista duplex.

524 DE CONSERVANDA

tum, quem Plinius neque carneum esse, neque cartilagineum, neque callosum dicit, sed sui generis corpus, ac veluti inter illa medium ut fit — *neutrumque & utrumque*, ut de salione loquitur Aufonius, qui *necdum Sulmo, nec jam Salar*; quem apicem vocat Galen. lib. 3. de aliment. cap. 21. *λοζον*. Altera non est *tam cristæ* quam *subcristæ*, è mento atque collo una utrinque dependens, *barba* instar, aut *palearium*, unde à Columella *palea*, ab aliis *palearia* vocata sunt, à Græcis, & nominatim Galeno loco supra adducto *κάλλαια* ob purpureum floridumque ejus partis colorem. Aristophanes in equitibus utriusque cristæ meminit, *cristam λοζον, subcristam κάλλαιον*, vocans; quod verbum ejus Scholiastes modo *πρὸς τὴν πρόωγαν*, modo *πρὸς ἡύεια τῆς ἀλεξβύου* traduxit. Sed nolo quemquam fugiat vocabulum illud *τὸ κάλλαιον*, duplicis me difficultatis admonere. Prior est quod supra dixerim cristas uni Gallinaceorum generi tributas: cum tamen eadem quoque concedantur *Tetragi*, ab Athenæo 9. deipnos. cap. 13. altera est, quod vox *κάλλαιον*, non significandis tantum gallinaceorum palearibus, sed cristis ipsis designandis ab eodem Athenæo accommodata sit. Verba Athenæi adduco quæ utriusque difficultatis ansam mihi præbuerunt. *ὡς δὲ τὸ ὄψον μέγας, ἵππας ἀλεξβύου τὸν μίγρον, τὸ δὲ εἶδος πορφυρίωνι ὄψα πλῆσις, καὶ ἀπὸ τῆς ὄψων ἐκατέρωθεν εἶχε κρεμάθια, ὡσπερ οἱ ἀλεξβύονες τὰ κάλλαια*, id est, *Erat vero tetrax magnitudine quidem magnum gallum superans, forma vero Porphyrii similis, habebat autem utrinque ab auribus pendentes, quemadmodum gallio cristas. Hic ergo Tetrax non minus quam Gallo κάλλαια tribuuntur. Deinde τὰ κάλλαια, nemo est qui*

Duæ
diffi-
cultates.

exponat *palearia* seu *subcristam*, cum ea gallis ab auribus minime dependeat, sed à mento & mandibula inferiori. Quis huic nodo cuneus? Primo dicendum est, *Tetragem* avem de genere esse gallinaceorum, sicut visum est & Dalechampio & Aldroando. Secundo affirmandum, τὰ κάλλαια minime de cristis, sed de palearibus intelligenda. Quod si quærat, quomodo illa ab auribus dependeant, depravatum esse codicem Athenæi respondendum, proque ἀπὸ τῆς ὠτῶν, legendum ἀπὸ τῆς σαρόνων. Sunt vero σαρόνες Pollici Onomast. lib. 2. cap. 4. articul. 20. τὰ ὑπὸ χεῖλη, partes labiis subjacentes, quas Latini vocant maxillas & mandibulas; nemo autem est qui nesciat barbas Gallorum illis in partibus sitas esse atque collocatas. Eleganter Philo de historia animalium Gallinacei arrogantiam demonstraturus, scribit eum domos ingressurum cristam demittere, ne tectum dejiciat. Sic autem ille.

Πάλιν δὲ ὄρε θυραγ αὐδαδῶς ὑποβέχων,
 Αὐτοκράτον μέγιστε, τὸν λόφον κλίνει;
 Δοκεῖ γὰρ αὐτὸν εἰ προσεγγίσει μόνον.
 Εἰς θραύσιν ἐλθεῖν, καὶ ρυῖωσι τὸν λόφον.

Id est,

At cum subit limen, superbe dejicit
 Cristam, Imperator, namque si fastigium
 Vel tangat, hoc ruiturum opinatur statim;
 Ruptique fumos exituros culminis.

Sed præstat de fastu & majestate Gallinacei ingredientis locum adducere ex Francisci Garassi Societate Jesu Theologi lib. de sacris Rhemenfibus, qui ob elegantiam cum tota antiquitate certare potest. Sic autem se habet.

Zz iij

— tu Regis ad instar

Galle, cothurnatis pedibus calcaria solus
 Induis, & rigidos succinctus ad Ilia lumbos
 Rauea taens, paleaque ferox & casside rubra,
 In reliquas dominaris aves: tum si qua domorum
 Limina, & ingentes gradienti occurrere valvæ
 Non dubitant, altræ primum palearia cristæ
 Dejicis & sinuas cervicem, atque ardua colla;
 Deinde subis portam paulatim, & murmure fractæ
 Ingrediens, ab utrøque fugis lateramine valvæ
 Ardua conjectans oculis, & pagmina mensus
 Ne si antes lapidesve domus vel limina tactu
 Succuteres, lambensque levi cervice fricares,
 In fumum nebulasque ruant, tum limine verso
 In se lapsa domus.

Cristarum
 usus,

Verum his omiffis, qualis sint *Cristæ* nutrimenti
 aperiamus. Eas Massalinus Cotta Messalæ Ora-
 toris filius, vir alioquin gravis, cum palmis pe-
 dum & Anseribus torrere atque palmis condire
 reperit, à quo tempore in Romanorum delicias
 cessere. Hinc Spartanus prodit Heliogabalum
 sapius ex Apicii æmulatione *cristas* Gallinaceis
 viventibus vorasse, item camelorum *calcanea*, Pa-
 vonum *linguas* & lusciniarum. Nostra ætate non
 minor cristarum gloria nec ganea, cum juscula,
 minutalia, & artocreata cristis gallorum atque pa-
 learibus, testiculis, atque ovis infarciuntur, ea per-
 suasione ut ad venerem tardos accendant.

Plerique his velut suavi cibo delectantur, qui-
 bus tamen propter siccitatem atque duritiem, nec
 sapor, nec gratia inest. Galenus 3. de aliment. fa-
 cult. inter cibos enumerat, quos nemo neque pro-
 barit, neque damnarit. Alex. Petronius duras &
 coctu difficiles arguit, quod à circumfluo aëre
 perpetim collidantur. Inde enim contingit ut à
 calido aëre humiditas earum dissolvatur, solidi-

tas retineatur, à frigido vero compingatur atque firmetur.

Ala avium pars est propria hominum brachiis ^{Ala:} quadrupedum vero anterioribus pedibus analogia respondens. Ejus portio duplex: major & prior dorso inserta, musculosa & carnosa; minor & extrema pene excarnis priori illi agglutinata. Alam totam Galenus lib. de cibis boni & mali succi cap. 4. scribit se habere communi quadam cum corporibus se exercentibus ratione. Hæc autem cum *εὐπνεῖα* sint atque *εὐχυμα*, ob superfluam crudamque humiditatem labore dissipatam, alam quoque necesse est boni esse succi & facilis coctionis. Prior tamen pars, quia musculosior idcirco copiosius nutrit, posterior vero tenuius: mollior quoque illa existit, hæc durior ac fibrosior, proinde in aviculis minus probatur, atque etiam in gracilibus extenuatisque avibus.

Ὀρροπίγιον seu Uropygium ^{Vropygium.} cauda est avium extrema ossi sacro annexa, ossea partim, partim carnea & adiposa in quam pennæ avium volatum velut navigia gubernaculum dirigentes inferuntur. Pars hæc brevis est avibus quæ longa crura habent quæque palmipedes sunt, major vero iis quibus breviores pedes quæque contractis ad ventrem pedibus volant. Si carnosa sit & præpinguis, cibum præbet minime contemnendum, delicatis expetitur, militum lixis exprobrari solitum quos *uropygiorum* voratores vulgus vocat. Solet tamen interdum ob adipis copiam nauseas movere, quod ut prohibeant delicatuli modico sale aspersum devorant. Tanti interdum à gulosis & vinosis hominibus fit, ut in auctionem ac veluti sub hastam deducant, nec solet addici nisi ei qui auctionem ex licitatione

728 DE CONSERVANDA

vicerit , pluresque vini cyathos exsiccarit.

Caput.

Inter partes avium quadrupedibus communes, primum est caput ; quod cum diversis constet partibus, diversis quoque facultatibus gaudet, quæ uno non possunt verbo explicari. Hali quidem Abbas §. theoricæ c. 22. in universum dixit capitis carnem crassæ esse substantiæ, plurimi nutrimenti, tardæ digestionis , humiditatis plurimæ & quæ seminis copiam generet : sed hoc de carne potius quadrupedum nonnullarum quam avium intelligendum est ; cum avium capita exiguæ sint carnis, siccæ tenuiorisque substantiæ : ut propterea raro capita avium edantur propter carnem, sed solum propter cerebrum. Attamen caput Rostratulæ in duas divisum partes, sale & mica panis aspersum, flammisque tostum à quibusdam editur minima ut opinor voluptate, saltem utilitate nulla.

Oculus. Capitis pars est *oculus & cerebrum*. Ille ex dissimili conflatu substantia, partim humoralis, partim membranosa, partim muscosa, raro editur, si quæ ejus utilitas, ea posita est in muscosa parte, sed cum in avibus exilis illa sit, atque exigua; non multum inde nutrimenti expectari debet, proinde etiam nec apud veteres, nec apud recentiores expeti Avium oculos animadverto.

Cerebrum.

Cerebrum vero licet exiguum, attamen non omnino vituperandum : præfertur quidem quadrupedum cerebro, utpote quod siccius duriusque existat. Ac inter aves, quæ montanæ sunt excellentius delicatiusque cerebrum habent, quam quæ circa paludes & campos degunt. Gallinaeis, perdicibus & Phasianis suavissimum inest, ut & Pavonibus, adeo ut patina illa celebris Vitellii, quam *clypentem Minerva* appellabat, Phasianorum

& Pavonum cerebella admitteret. Cœlii Apiici patina versatilis, conchiclæ farfiles, & genera nonnulla lucanicæ non sine cerebelis parabantur. Si quid apud Persas lautum & delicatum fuit *δῖς καὶ βασιλέως ἐγκεφαλόν*, *Iovis ἢ Regis Cerebrum* appellatum est. Passerum & columbarum *cerebella* irritandæ veneri, Gallinarum vero acuendo ingenio commendantur. Tanti tamen apud priscos Philosophos fiebat cerebrum, ut nominare nedum comedere non liceret. Supraque observavimus ex Plutarcho multos sua ætate cerebrum non attigisse; quod recenter in usum venisset, Philoclis versus, *ὡς ἔδ' αὖ ἐγκεφάλων γ' ἐδίον λεπτοί, περιμώδες*, dictus fuit de homine scelestissimo ac voracissimo, quod vesci cerebris, antiquitus pessimi hominis esset argumentum. Quia tamen Galeno teste, cerebris semper pituitosum quid inest & crassum, præstat ea origano, pipere, similibusque aromatibus & aceto condire, sic enim & minus nauseam excitabunt, & salubrius alimentum suppeditabunt.

Collum & cervix avium cum caudis quadrupedum similitudinem quandam habent: hæc vero dura sunt, concoctuque difficiles, minus tamen propter motum excrementitiæ. In collo duplex pars: membranosa & ossea. Hæc quia exigua carne tecta parum alimenti subministrat: Illa cute dura & crassa constans, à tostione nonnihil suavitatis acquirit, difficilis tamen est coctionis, tardæque distributionis. Observant ornithologi collum longum habere eas aves quæ longos habent pedes, breve vero, quæ breves, palmipedibus exceptis. Qui autem sunt retusa videndi acie, abstineant ab *esu collarum*; nam officere creduntur

Cok-
lum.

730 DE CONSERVANDA

claritati oculorum, quod fieri puto propter sanguinem ibi coagulatum, nec enim totus fluit dum jugulantur aves.

Lingua avium in cibum quidem venit, sed ad fastum potius, quam ut inde alimonia comparetur. Cum autem aliis avibus lingua lata sit, aliis brevis, aliis longa, aliis angusta, aliis tenuis, aliis crassa, quæ musculosior erit, melior censenda, magisque nutriens. Supra monuimus Heliogabalum sæpe Pavonum *linguas* & Lusciniarum vorasse. Apicii invento *lingua* Phœnicopteri in cibos venit, quam ut præcipui saporis admirabatur, à qua mente cecinit Martialis.

Dat mihi penna rubens nomen, sed nostra gulosis

Lingua sapit, quid si garrula lingua foret?

Anserum *linguas* in cibo libidinem movere refert Bruyerinus, qui Æsopi patinam non *linguas* avium, sed humanas continuisse falso tradit ex loco Plinii libri decimi capitis quinquagesimi primi minime intellecto, Consule Ferdin. Pintianum & Aqueum locum illum emendantes & explicantes.

Sequuntur avium *viscera*, seu σπλάγνα quo nomine septem partes intelligi vult Nicephorus scholiis in Synesium, videlicet καρδίαν, ἥπαρ, πνεύμονα, στόμαχον, πνεύμονα καὶ νεφρὸς δύο, cor, hepaticum, lienem, stomachum, pulmonem, & utrumque renem. Cor avium substantia constat fibrosa & dura, ideoque difficulter concoquitur, & ægrè permeat. Si tamen bene concoquatur, mali succi non est auctore Galeno. Certum vero est si frequenter & copiose assumeretur, succum data-

rum crassum & melancholicum, obidque generandis obstructionibus idoneum. Satius itaque est ab eo abstinere, presertim cum suavitatis & gratiæ obtineat nihil. Cum autem veteres nihil intentatum reliquerint, mira quoque de corde quarundam Avium prodidere, magica tamen potius superstitione adducti, quam ulla experientia freti. Quis enim crederet cor vulturis ligatum in pelle lupina si circa brachium habeas, noxas medicamentorum avertere, prestareque ne serpentes, ne latrones, ne ulla malitia, ne quidem phantasmata sentiantur. Id tamen Sextus Philosophus narrat, scribitque Plinius cor hujus alitis habentes tutos esse ab impetu non solum serpentium, sed etiam ferarum & latronum ac Regum ira. Idem tradit lib. 29. c. 4. Cor bubonis impositum mammæ mulieris dormientis sinistræ, efficit ut omnia secreta pronuntiet, prætereaque in pugnam ferentes, fortiores fieri. Laudat quoque c. 6. lib. 30. Cor upupæ in lateris doloribus, sed nugis istis non immoror, quibus Plinius suum opus perfudit.

Pulmo avium exiguus est, parum habens sanguinis, fungosus membranæque similis & aptus ampliari & extumescere cum inflatur. Ejus partes adeo inter se discretæ sunt, ut binos habere pulmones credideris. Quia ergo rarus, ideo ad coquendum facilis, parumque tamen nutrit, & pituitosus est id alimentum quod corpori præbet.

Stomachus, seu *ventriculus* avium magnam partem carnosus callosusque cuti robusta intus obtegitur, quæ facile à parte carnosa detrahi potest: quam quidem tradit Dioscorides siccatam tutamque tuto & utiliter in vino stomachicis

732 DE CONSERVANDA

dari in potum: quod falsum esse Galenus suo experimento comprobavit. *Stomachus* vero quem Galli *giser* vocant, durus quidem concoctu est, non mali tamen penitus succi si probe coctus fuerit, & robustum stomachum offenderit. Inter aves suavissimos ventres obtinent anseres, & ab his Gallinæ altilis quibus magis carnosus est quam callosus. In quibusdam avibus superiori parti ventriculi præposita est *περίλοφος*, seu *ingluvies*, *labotum* vocamus, quæ aliud non est quam cutis in amplum sinuata; ingestum cibum & incoctum continens, esui prorsus inepta. Inferiori autem ventriculi parti annexum est intestinum simplex tenue & solutum, quod in omnibus pene abjicitur. In *rostratula* tamen una cum excrementis suavissime editur. Ferunt quoque *Ryntacem* avem quod solido cibo non vescatur, nihilque in ea reperiatur, minime exenterari, sed integram edi, Alaudæ ipsæ non exenterantur, sed interanea adeo dura sunt & amara ut gustari non possint; solent vero vorari à quibusdam pilulæ instar, ad alvum ciendam & movendam successu quem viderim nullo; quamvis non negem detergentis ea esse facultatis ac deobstruentis, ut testatur eorum insignis amaror.

Hepatis παράρρημα inter cetera viscera suavius, præstantiusque alimentum subministrat, cum enim temperamento sit calido & humido, nostro calori nativo affine est atque consociabile quod nisi obtineret corpus coactum, densum, ac pigrum non utilitate minus quam sapore commendaretur, sed propter illam consistentiam crassi est succi, concoctu difficilis, & tarde permeantis: ubi vero coctum est & à ventriculo

edomitum, copiose nutrit. Præfertur autem avium jecur, quadrupedum jecori, & inter aves hepar Anserum, Anatum, atque Gallinarum præstantissimum habetur, uti etiam Salernitani hic advertunt. Priscis sæculis exquisitissimum cibi genus Romæ fuit, *jecur Anserinum*, & ut loquitur Athenæus libro nono *ἑσπέρια καὶ πολυτελές*. Quo autem exquisitius evaderet, mollius & grandius; habebant *χλωροσκίς*, hoc est, *homines saginandis anseribus* adhibitos quorum meminit Cratinus in Dionysio Alexandro. Sic autem saginatos anseres *σιδάρες χήνας καὶ ἀτιταλλομένας* vocabant, quemadmodum macros & folis herbis enutritos, *herbiles*, ex Festo, & Lucilio apud Servium. Observat vero Galenus libro tertio de aliment. capite vigesimo primo, alimenta anserum lacte imbuta fuisse, ut non modo eorum jecur jucundissimum esset, sed potenter etiam nutrirer, ac optimi fieret succi; & dejectu minime difficilis probeque similiter in ventriculo conficeretur. Imo Plinius libro decimo capite vigesimo secundo, exempta anserum jecora lacte mulso adaucta fuisse prodidit. Educatos quoque fuisse ficibus testatus est Horatius hoc versu.

Pinguibus è ficis pastum jecur anseris albi.

Nec non ii qui jecur sic saginatorum appellaverit *συκωτόν* de quo agit Apicius libro septimo capite tertio. Nostri pene memoria magni nominis & regni Regina mille & quingentas libellas insumpsit, ut tres anseres saccharato aniso saginaret. Hujus cibi meminerunt Poëtæ, Persius Saty. 6. Juvenalis 5. & Martialis, in Xeniiis.

Aspice quam tumeat magno jecur anseris majus:

Miratus dices, hoc rogo crevit ubi ?

Hoc bonum, inquit Plinius, in questione est quis primus invenerit, Scipio, Metellus vir Consularis, an M. Sestius eadem aetate eques Romanus. Porro vix bonitate cedit caponum altilium jecur anserino imo à nonnullis præfertur : concludo cum Baptista Fera.

Colla jecurque calent, sed colla fluentibus hument, Gallina, Anser, Anas mollius hepar habent.

Ejusmodi hepar super prunas affatum brevi reparare vires creditur superbibito pauco vino albo; frequentius tamen apud nos solet cum vino, butyro, ovi Vitello, omphacio, ac paucis gariophyllis elixum, paratumque edi non insuaviter.

Lien. Lien usque adeo exiguus est magnæ avium parti, ut propemodum sensum effugiat: quamobrem non est quod de eo plura commemoremus.

Renes avibus defunt. Neque vero de renibus quidquam annotaturus sum, cum in avibus defint. Sunt equidem in nonnullis carunculæ quædam latiusculæ renum speciem ostendentes, sed renes penitus absunt, qua de causa non hic inquirō.

Testisuli. Testiculi avium in cibo laudantur, sed præ cæteris Gallinaceorum, quos Galenus præstantissimos vocat, si modo Galli cibo enutriti fuerint seroso lacte imbuto. Redduntur enim boni succi, valide nutrientes, & ad coquendum facillimi. Dejectionem tamen nec promovent, neque morantur. Quamobrem autem testes Gallinaceorum, qui lacte saginantur, amplissimi & concoctu facillimi efficiantur, exponit Alexander Aphrodisæus probl. 77. lib. 2. Mirifice expetuntur

hodierna die testiculi Gallorum à delicatis, velur incentiva libidinis, à tabidis vero tanquam suavissimum Analepticum.

Pedes Avium tenuissimè nutriunt, quia exiguae sunt carnis, difficulter autem digeruntur, succique sunt crassi, quia nervosi, & tendinosi. Cessit tamen olim gloria Anserum pedibus, quos primus torrere & condire instituit Messalinus Gotta apud Plinium lib. decimo capite vigesimo secundo. Pedes rostratulæ sunt qui flamma tostos avidissimè comedant, alii Gallinaceos commendant ad somnum, manifesto mendacio. Ceterum tanti non sunt ut quemquam ad esum invitare debeant.

Cutis Avium atrilium & pinguium, seu tosta, seu elixa gustu suavis est, alimenti vero exigui, & difficilis coctionis. Quæ lumbos Gallinacorum obtegit suavissima existit: colli cutis rugosa & adiposa à nonnullis expetitur, elixa melior quam tosta, præstat quoque juniorum & pinguium quam macrarum & vetularum avium; porro de cute lumborum in Gallinis locutus videtur Matron. in Parodiis Gallinas altiles dicens mensæ appositas ὅτερας οἰετας, λαγάνοις καὶ τῶν ἑῶνος, id est unius coloris, unius ætatis, dorso laganis similes, hoc est dorso gratas ad instar laganorum.

Cartilago, seu avium, seu quadrupedum confici non potest si sit animalium perfectorum: si vero juniorum, ægrè coquitur: adeo parum inde & alimenti & utilitatis expectari possit.

Medulla duplex: una spinæ, seu ῥάχαις, alia ossium aliorum. Prior ejusdem pene virtutis est cum cerebro, nisi quod paulo durior existat. Hanc ob rem veteres cerebrum non vocavere ἐγκέφαλον,

736 DE CONSERVANDA

sed λευκὸν μυελόν, *albam medullam*; & vicissim medullam, *cerebrum*: Posterior dulcior est, jucundior ac pinguior. Attamen cum liberalius editur nauseam parit, & alvum lenit; & secundum nonnullos semen auget. Sed cum exigua quantitate reperitur in avibus; hi effectus expectandi non sunt.

Pinguedo.

Pinguedo carni affusa, moderate sumpta, sale aspersa, editur non injucundè, licet parum & male nutriat: secus nauseam movet, appetitum aufert, stomachum subvertit, cito saturat, egreque distribuitur. Idcirco qui volunt illico saturi fieri, pinguedinem assumunt, vinumque superbibunt: quo presidio sic dejicitur appetitus, sic ventriculus oppletur, ut de alio cibo sollicitus non sit. Causa ni fallor, est complanatio ventriculi, & ablatio rugarum: dum enim ungit, & oblinat, eadem opera lenit ac lævigat. Imo sensum doloris abripit ex suctu excitati. Cavendum ne ventriculis calidis & fervidis visceribus pinguedo objiciatur, statim enim inflammationem conciperet olei ad instar, morbisque gravissimis occasionem præberet.

Sanguis.

Restat *Sanguis* avium cujus hodierna die vel rarus, vel nullus est usus. Cum tamen tenuior teneriorque sit Gallinaceus, cum aëreæ naturæ sit particeps, cum temperiè sit moderata & aquabili, nec insuavis esse potest, nec plurimum noxius. Habet tamen semper aliquid excrementi, & succi crassioris, proindeque est coctionis paulo difficilioris, alimentique prorsus non elaborati. Sed cum sit ut dixi rarioris hodie usus, ineptus simi prolixioris disputationem de eo instituo.

De

De Partibus Quadrupedum.

CAP. LXXII.

Ilia porcorum bona sunt, mala sunt reliquorum;
Corda suillarum sunt auctio tristitiarum,
Splen quoque splenicis est mansus saepe salubris,
Dissuadentur edi renes nisi solius hœdi.

Ilia sive omala, id est, pinguiora porcorum intestina cum reliquorum animalium intestinis hoc versiculo conferuntur: quantumque ad victus salubris rationem attinet, aliorum animalium intestinis natura multo cum præstantiora, tum suaviora sunt. Testis est capit. 11. libr. 3. de aliment. facult. Galenus. Neque ullius etiam animalis intestinis libentius quam eorum quæ sanguine referta, vel pinguia admodum sunt, vescimur. Ejusmodi autem porci cum primis habentur. Jam vero & sanguis suillus humidus est & minus calidus, humano maxime temperie similis: siquidem & carnes suillæ humanis sunt similes. Cum itaque porcorum intestina sanguine plena sint, nec aliud animal ex brutis facilius tum saginetur, tum pinguescat, non abs re intestinis ejus libentius vescimur. De carne suilla abunde supra.

Animadversio.

HOc capite quadrupedum aliquot partium exemplo ceterarum usus & facultates explanabimus ducto à capite exordio.

Capitis integri vix assignari usus potest ob diversas distinctasque ejus partes, quibus singulis sua est constitutio, sua conformatio, suus proinde usus. Quadrupedum autem omnium quæ in usum quotidianum veniunt, capita edulia sunt, bovinum, vitulinum, suillum, aprugnum, hædinum, agninum, leporinum, & alia ejus generis, quorum tamen partes potiores, *Lingua, Oculi, Aures, Genæ, Cerebrum, Palata* in disputationem sunt revocandæ. Generatim tamen dictum volo *capita* quadrupedum difficilis esse coctionis, crassi viscosique succi, multum tamen nutrientis, & sanguinis plurimum generantis. Solent autem apponi mensis integra nonnulla *capita*, ut vitulinum, aprugnum, hædinum, leporinum, porcellinum, quorum preparatio repeti debet ex Magiricis.

Ceterum reperio apud priscos capita quorundam animalium mensis apposita. Plato Comicus in *Jo*, caput *δέχομας*, id est, *Porei lactentis* nominat. Martialis libr. 14. Lemmate 211. & Juvenal. Saty. 3, arietinum commemorant. Crobilus in falso suppositio, & Ameipsias in Barba, *dimidiata capita* Porcellorum in convivio adhibita narrant, quæ ab illis dicuntur *ήμισπάρα*, à Nevio in decuma apud Nonium *sincipita*, à Plautò in Captivis act. 4. scen. 2. *Ophthalmium* propter oculos; quam quidem partem delicatam fuisse in-

nuit ; adeo ut Plinius libr. 8. capit. 51. censo-
riarum legum paginis interdicta fuisse cœnis syn-
cipita verrina observavit. Aristophanes in Cico-
niis, Eubulus in Leda agnorum quoque capita
recensent, & Lucilius Satyr. libr. 4. de capite
hęc habet.

Assequitur nec opinantem in caput insilit ipsum,
Commanducatur torum, complexa comestque.

Notum est Pittaci Philosophi de *Lingua* judi-
cium. Is cum ab Ægyptiorum Rege integri ani-
malis carnes accepisset, ut meliorem deterio-
remque animalis partem eligeret, unam *linguam* di-
ctus est selegisse, ratione potius habita hominum
linguæ à qua bona malave plurima profiscun-
tur, quam linguæ quadrupedum in rem ciba-
riam venientis. Ab illa quoque Pittaci mente
factum crediderim ut Orus Apollo Hierogly-
ph. 21. libr. 1. *linguam* vocaverit *ἡ γένεσις τῆς ζωῆς*,
hoc est, *genitricem causamque omnium nature ve-
rum*. Ejus laudes & vitia Erasmus eleganti opus-
culo decantavit, & ex nostris Medicis Protus
Casulanus quatuor libros de *lingua* quatenus est
morborum acutorum signum, superioribus annis
evulgavit : ne quid de Claudio Dureto dicam, qui
linguarum thesaurum magnæ molis & doctrinæ
opus in lucem edidit. Verum hęc omnia à nostro
instituto aliena sunt, qui linguæ usum in cibis cu-
jus beneficio cibi omnes explorantur, breviter
investigamus. Cum *linguam* observet Galenus
carne sui generis constare, quæ nec musculosa, nec
glandulosa, nec parenchymatica sit, sed laxa fun-
gosaque spongiorum ritu, humida insuper ac glu-
tinosa; alimentum accedat corpori ex ea necessum
est minimè solidum, densum aut diu persistens.

A A a ij

740 DE CONSERVANDA

Nonnullis tamen animalibus suavissima inest; mollis, probi succi, facilis coctionis & alimenti non prænitiendi. *Bubula* quidem sale condiri, fumoque exponi solet, ut multos in annos asservetur. Sic parata cibus est divitibus gratus, primis conviviorum mensis apponi solitus ad irritandam famem & acuendam sitim. Ni supra modum salita fuerit, ejus moderatus esus nihil aut parum nocet, immoderatus vero easdem noxas profert quas salita caro. *Vitulina* & gustu & alimenti bonitate præstat: *Vervecina* omnium optima, sive ex saccharato condimento, sive ex omphacio edatur. Solet autem, vel egris ipsis atque convalescentibus præscribi quod sit ad languentem appetentiam excitandam opportuna. Observabis tamen partem linguæ quæ exeritur duriorē esse ac deterioris alimenti, ab ea proinde esse abstinendum ab illis quibus valetudo curæ est.

Oculi. *Oculi* quadrupedum ferè despiciuntur; soli commendantur *vitulini*, qui cum multa pinguedine molliq; carne obsepti sint, tenerioribusque membranis involuti, ceteras capitis partes suavitate, atque bonitate antecellunt, Aliorum animalium quia duriores sunt & sicciore, penitus improbantur.

Aures. *Aures* si solæ sumantur, quia cartilagineæ, pauci sunt nutrimenti: at si cum vicinis & circumsepientibus partibus ingerantur, salubritate & suavitate oculis non erunt inferiores. De *Vitulinis* autem solis loquor, quæ obseptæ multa pinguedine sunt, quemadmodum & *porcellina* quas mirum in modum ab exquisiti palati hominibus expeti & vorari observamus. Porci autem senioris aures minimè delicatus sunt cibus, sed

bibacibus gratus, paratus videlicet cum butyro, sale, aceto & cepis minutatim concisis, à quibus irritatur appetitus & accenditur sitis. Quisquis autem suæ salutis studiosus existit, cane pejus & angue fugere ejuscemodi edulium debet.

Genarum, seu mandibularum carnes musculosæ Genæ. quadrupedum juniorum, pinguium & carnosorum, boni sunt succi & grati saporis. Commemoratas etiam eas habemus ab Antiquis. Cratinus in Plutis de maxilla bubula pugnarum fuisse ait. Sophocles in Amyco maxillas appositas molles scribit, apud nos hodierna die *vitulina* laudantur, sunt enim & tenerimæ & lautissimæ, & optimi succi.

Cerebrum quadrupedum nemo laudavit in cibis. Est enim Galeno teste libr. 3. de aliment. cap. 8. pituitosius, crassi succi, tarde permeantis, & ad coquendum difficilis. Plurimum stomacho nocere docet, nauseam concitare atque vomitum movere. Quam obrem monet ne postremis epulis exhibeatur, nisi iis quibus excitare vomitum à cibo volumus. Salubrius tamen effici solet præparatum cum origano, vel aliis rebus incidentibus & calefacientibus. A nobis editur cum sale & aceto. *Leporinum* cerebrum & *Porcellinum*, diviso capite torretur prunis, affusa mica panis & sale, & editur suavius quam utilius: leporino solent nutrices gengivas infantium illinere, ut facilius dentes egerminant. *Vitulini* cerebri apparatus laudat & describit Platina libr. 6. c. 30. & 31. nec non Julius Alexandrinus libr. Salub. qui tamen sedulo monet ne refrigeratum edatur, sic enim & insipidum redderetur, & majores vires nocendi sumeret: actu nimirum præter

742 DE CONSERVANDA

refrigerandi potestate vim, id ipsum jam frigidum scilicet in presenti ut conduplicata ita refrigerandi potentia, nocendi etiam usque statim vires ingeminaret. Guillelmus de Varignana in sua practica serm. 4. tract. 2. capit. 1. unum advertit observatione dignum, omnia videlicet *cerebella* comesta omnibus venenis conferre: opinor propter visciditatem quam habent, qua obliti ventriculi parietes à venenis assumptis offendi nequeunt.

Palatum,

Palatum bovis membranosa quadam carne obductum est, quod nostra ætate in delitiis habetur. Variis autem modis apparari solet, sed frequentissimè minutalibus aliisque ejuscemodi lautitiis additur.

Supradictis capitis partibus addo *Rostrum* quod Græci *ῥοῦρον* vocant; quo nomine, non tantum *porci* rostrum intelligendum est, ut nonnullis placuit, sed etiam *ῥαμνος*, id est, *rostrum* avium, quemadmodum probat Eustathius ex Polemone: vulgo tamen uni rostro porcino designando usurpatur, quod veteres in cibum advocaverunt. Theophilus enim in Pancratiaste inter cibos recenset *ῥοῦρον, κωλιον, ποδας τετραεως υνιου, rostrum, armum, pedes suillos quatuor*. Anaxilas in conviviis apponenda suadet *rostra & pedes*. Axionicus in Chalcide cum aceto assumpta *rostra* innuit, Aristophanes ambusta fuisse significat, nec multum delicata. Galenus tertio de aliment. c. 4. postponit rostrum *pedibus*, & *auribus* anteponit, quod paulo carnosius sit: verum cum durum existat, soleatque cum cepis & aceto condiri, vitandum ejus esum censuerim. A capite venio ad pectus in quo *Cor & pulmo* continentur. *Cor* jam diximus ex Galeno coctum difficile esse tardeque permeate

Cor.

VALETUDINE. 743

ob ejus substantiam duram ac fibrosam. Alimentum tamen ex eo corpori sperari potest, si recte conficiatur, nec paucum, nec pravum, nec fluxum. Suillum cor monent Salernitani augere mœrorem, in iis scilicet qui jam aliquo affectu melancholico tentantur: quod prudenter Medici observant, esum suillæ carnis febre quartana detentis prohibentes, ut & leprosis, elephantiticis, lienosis, scorbuticis. Etenim si Plutarcho teste 4. sympos. probl. 5. omnes ferè sues sub ventre lepra ac efflorescentiis referti semper sunt, si Columella auctore libr. 7. capit. 9. sues dulcedinem pabuli consectantes supra modum splenis incremento lahorant, si præterea luto semper immundisque locis gaudent, quis credet eorum cor minimè turgere excrementis, substantiamque non contrahere crassam, & terrenam quæ melancholicis melancholicum succum subministret? Hanc ob rem factum puto ut cum apud veteres infinitæ cupediæ ex omnibus porcorum partibus excogitata sint; nihil nobis de eorum corde reliquerint, ut pote cum in eo suavitatis minimum, aut salubritatis deprehenderint.

Cur
Cor
Suil-
lum
mœ-
rorem
excit-

Pulmo quadrupedum frigidi & humidus est temperamenti, pituitosi succi, facilis coctionis ac distributionis ob raritatem ac levitatem. Levius tamen nutrit quam aliæ partes, & alvum stringit. Si quis assumere cogitat, eligat eorum animalium pulmonem, quæ temperata, aut calida, quæ pinguis, quæ teneræ sunt ætatis, ut arietis, vituli, porci domestici, hœdi. Dicitur Paulo Æginetæ pituitam augere, aliis ventrem insigniter inflare, tardeque descendere. Platina Pulmonem dum vivit calidæ & succæ qualitatis esse tra-

Pul-
mo:

AAa iij

744 DE CONSERVANDA

dit, mortuum vero frigida & humida. Vide Pet. Hispanum ad Isaacum, & Athen. libr. 7. qui inter cibos ab Eubulo commemoratos *pulmonem* recenfer, velut etiam ab Aristophane lib. 3. Apri pulmonem.

Descendo ab Abdomen in quo præter *Iecur*, Hepar. *lienem, Renes, Testes, vulvam*, aliæ partes continentur; *ventriculus, intestina, ilia, sumen, abdomen*, de quibus ordine pauca dicemus. *Iecur* omnium animalium crassi est succi, teste Galeno, ad coquendum difficile tardeque permeans. Laudat tamen idem auctor *suum* Jecur ficibus siccis enutritum, quod ideo *σικκῶτον* appellatur. Et certè *suillum* *Iecur* ceterorum jecoribus præferendum est velut natura sua suavissimum. Bonum enim, robustum, commodumque exhibet alimentum. Huic affine est *Agnorum hædorumque* hepar, facilius permeans crassique minus succi. Lactentium jecinora atque saginatorum omnium præstantissima. *Caprillum* nonnulli commendant ad acuendam oculorum, aciem; licet ab aliis epilepticas convulsiones afferre dicatur, non minus quam *hircinum*. Apparatum jecinorum & pulmonum tradidit Apicius lib. 7. capit. 10. & Platina lib. 9. c. 27. Jecur apri laudavit Aristophanes in Thesmophoria. Athen. l. 3. c. 24. *ἐντετυλισμένον*, id est, *obvolutum epiploa*, erat enim mos veteribus contegendi omenta jecuscula ut frixarentur, quæ idcirco Crobylus *αἰχλώδηα* fortasse appellabat, id est, *verecunda*; licet Alexis in Catena oblividum colorem sic dicta malit, est enim *suillum* Jecusculum *πελιδῶν χροῖαν*, colore lividum. De tosto jecore, Hippocrates lib. 2. de morbis mulier. & lib. de natura mulieb. de affo Alexis in Arthide. Ne vero difficultates subterfugere velle videat,

adducam locum Athenæi corruptum cui medicas manus afferre conati sunt Dalechampius & Casaub. Is habetur lib. 3. cap. 17. & citatur ex Aristophane in Tagenistis his verbis: ἀλλ' ἀφύσιν μοι. ἔδρατεταμαι γὰρ τάλι' ἔδρα καπνίων. ἀλλὰ, φέρετ' ἀπόβασιν ἥπατος, ἢ καπελίδ' ἢ κολλοπάπνα, id est, *Hallecis mihi sat est. Horum pinguium esse inflatus distendor, afferte jam mihi vel hepatis extremam fibræ, vel apri juvenis iergus.* Difficultas est in illis, φέρετ' ἀπόβασιν ἥπατος, pro quibus legit Dalechampius ἀπόβασιν ἥπατος, hoc est *hepatis appendicem*, quod cum non probetur Casaubono vix habet quod reponat; tandem ἀποβασίον ἥπατος, legendum suadet, ego paucis immutatis φέρετε ἀποβασίον ἥπατος substituo, id est, *afferte in cibum hepar.*

Lienem qui noverit qualem ad se attrahat sanguinem, crassum videlicet, melancholicum & lutulentum, non immerito ejus esum improbabat. Non est quidem gustu omnino insuavi, sed nec exactè suavi existit, cum in eo perspicua quædam sit acerbitas, qua tamen nonnulli delectantur. Rubentes *lienes* quia sanguine minus pravo tinguntur, non ita mali sunt succi quam cum aut virent aut nigricant. Qua de causa nonnulli adolescentis porci lienem commendant, quia perpetuo rubet, velut & alii lienes, *vitulorum hædorum, agnorum* dum minimè livido colore suffunduntur: quamvis vero Galenus acerbos lienes constituat, attamen si gustentur, nihil tale sapereprehendentur. Certè fuere aliquo in honore apud veteres, ut patet ex Aristophane in Tagenistis, apud Athen. lib. 3. cap. 17. persuasumque eorum plurimis fuit, naturalem inesse lieni facultatem adversus lienis vitia. Quod pro-

746 DE CONSERVANDA

fecto ex occulta sympathia vel characterismo potius deduxerunt, quam ex aliqua qualitate sensibili & manifesta. Cerebrum enim cerebro prodesse, pulmonem pulmone, ventriculum ventriculo, non quia frigida, calida, attenuantes, incidentesve essent illae partes, sed quia tales opinati sunt, hoc est quia cerebrum quatenus cerebrum à natura obtinuit, ut quemadmodum alteri cerebro nomine, situ, origine, characterem affine esset, sic eidem naturali quadam & inexplicabili virtute succurreret. Idcirco memoria proditum fuit, assatum Echini majoris lienem, vel splenem vulgaris Asini cibus adjunctum, quoscumque lienis tumores dissipare: scriptum quoque est splenem catuli, lactentis hœdi, caprae, vel vulpis coctum & propinatum, bubulum etiam lienem cum melle assumptum lienosis opitulari. Sed enim cum hæc medicandi ratio sit prorsus ἀλογος, & à Galenicorum scholis explosa, minimum fidei hujuscemodi medicamentis adhibendum censeo.

Renes. *Renes* quos *νεφρός* Græci vocant, pravi sunt succi, ingrati saporis, concoctuque difficiles. Laudantur tamen hœdini, nec vitulini improbantur, cum virosi non sint, neque duri. Apud veteres video eorum fieri mentionem inter dapes delicatiores. Petronius Arbiter in satyrico describens cœnam Trimalcionis & repositorium illud rotundum duodecim habens signa cœlestia in orbe disposita, quibus singulis proprii & convenientes cibi impositi fuerant, inter alia *renes* enúmerat his verbis: *Siructor imposuerat, inquit, super Arietem, jecur avicinum: super Taurum, bubale frustum: super Geminos, testiculos ac renes: super Cancrum, coronam: super Leonem, ficum africanam:*

super virginem, stericulam; super libram, stateram, & quæ sequuntur. Scio quidem veteres quos *εὐδοκμοτέρῳ* pudebat, testiculos honesto vocabulo renes vocavisse *καὶ ὄρχεις ἠδῆτιο, ἢ καὶ νεφροὺς ἐκαλεῖν*, id est, manducarunt & testes quos renes appellabant inquit Athenæus lib. 9. cap. 8. Sed cum Petronius *renes & testes* nominet, non possunt hoc loco *renes* pro testiculis sumi, sed pro visceris illius parenchymate transcolandæ urinæ dicato.

Petronii locus expositus.

Testiculos jam monuimus renes quondam appellatos. Philippiles in renovatione Gnathæ scorti gulosi voracitatem declarans ait.

Testes.

Deinde post hæc omnia accessit quæ ferebat testiculos Multos muliercula, eosque apposuit:
Virorum autem internecio tum ridens Gnathæna,
Speciosi sunt, inquit, renes hi, per charam
Ceretem, arreptosque duos devoravit,
Ut præ risu convivæ supini caderent.

Alii vero *testiculos* maluerunt vocare *ἄγαστρον*, ut testis est Athenæus libro nono, quos Plautus *Polimenta* nominavit recensuitque inter scitamenta. Locus est in Menech. act. 1. scen. 3.

Iube igitur nobis tribus apud te prandiū accurariæ,
Atque aliquid scitamentorum de foro obsonariæ,
Glaudionieam, suillam, laridum, Peronidem, aut
Syncipur, aut polimenta porcina, aut aliquid ad eum modum.

Porro *testiculi* cibus sunt omnino vituperandus, cum virosus quid sapiant, maximè in animalibus coitum expertis: duri quoque sunt & difficiles coctu nisi sint parvorum animalium, & juniorum; proinde Agnini profus non improbantur, quum satis perbelle nutriant. Galenus *suillos* præfert; tantò enim hujuscemodi testes aliorum animalium

748 DE CONSERVANDA

testibus sunt censendi meliores, quanto suum caro aliis præstantior habetur. Eos idcirco commendavit Ebulus in Leda apud Athen. libro septimo & extremo.

Vulva,

Vulva quam Græci *μῆτρα* vocant, edulium suavissimum, *ἡδίστον κρέας*, veteribus fuit ex Antiphane in Philometore: adeo ut dicta sit *μητρόπολις καὶ μήτρα ὅτι ἰατρικῆς τῆς υἱῶν*, id est, *metropolis & mater filiorum Hippocratis*; non magni illius & Medici, sed Lurconis cuiusdam Atheniensis, quibus verbis liberi illi porci appellantur, porca nati, ut videre est apud Casaubonum in capite decimo septimo, lib. 3. Athenæ. *Vulvam* præterea veteres *folliculum*, appellabant, Plinius *locos & iterum*, Lucilius *bulgam*. Epicharmus apud Athenæ. *δελφύας*, unde peti potest, *τῶν ἀδελφῶν*, *fratrum* nomen clatura & interpretatio. Priusquam vero *vulva* ganeam exponam, sciendum est apud scitos convivatores duo *vulvarum* extitisse genera, quarum una *ἐκτόμις*, *Porcaria*, ac *virginea*, alia *ἐκβολὰς*, *ejectitia*, & *pregnans* fuit, quas eleganter distinxit Martial. in Xeniiis.

Te fortasse magis capiet de virgine porca,
Me materna gravi de sue vulva capit.

Plinius lib. II. cap. 37. paulo subtilius vulvarum bonitatem executus est his verbis: *Vulva*, inquit, *ejecto partu melior quam edito. Ejectitio* vocatur illa, *hac porcaria; primiparæ suis optima, contra effæta. A partu præterquam eodem die suis occisa, livida ac macra. Nec novellarum suum præterquam primipararum probatur, potiusque veterum, dum ne effætarum, nec biduo ante partum, aut post partum, aut quo ejecerint die: proxima ejectitia est occisa uno die post partum. Hactenus Plinius, ex quo insanientis & profundæ gulæ lasciviam advertere potes, quam frustra*

cenforiarum legum paginae coercere conatae sunt, interdicens caenis vulvas. Neque Romani solum, sed Graeci ipsi hoc cibo delectati sunt Hipparchus auctor Aegyptiacae Iliadis *pulchra facie vulva ejectione* delectabatur.

Ἐν λοπείῳ μὲν εὐραίνῃ μήτρης καλὰ κροσσὸν ἐκβολὰδος.

In lancibus, inquit, me delectat vulva pulchra facie ejectione. Sopater in Hyppolito nescio quot honoris illi vocabula tribuit; καλλιάρπυ, ἐκβολὰδος, διέφθης, λεικαντίσης. Alexis in Pontico Callimedontem oratorem comico sale perstringens, pro *vulva* eum alacriter mori velle ait.

Ἐὖν πάτρας ἰθὺς πᾶς τις ἀποθνήσκων θέλοι

Ἐὖν ὃ μήτρας Καλλιμέδων ὁ κροσσός

ὁφθῆς, ἴσως περσέειτ' αὖ ὁ τάλας ἀποθνήσκων.

Pro patria, inquit, omnes parati sunt mori, pro matrice seu vulva cocta Callimedo Carabus etiam mortem oppetere fortasse sustineat. Denique omnes Comici Graeci Euphron. in *Tradita*, Dioxippus in *Antipornoboseo*, Amphicles in *Historiographo*, Eubulus in *Deucalione*; Nicostratus in *Expulso*, & plures alii *vulva* meminerunt passim apud Athenæum in libris deipnos. Ex Latinis autem Poëtis Juvenalis Satyr. II. *vulvam* nominat.

Qui meminit calidae sapiat quid *vulva* popinæ.
Horatius quoque lib. I. epist. 15.

Quicquid erat nactus praeda majoris, ubi omne
Vexerat in fumum & cinerem, non Hercule, miror,
Aiebat, si qui comedunt bona, cum sit obæso
Nil melius turdo, nil *vulva* pulchrius ampla.

Quin etiam Aelius Lampridius in Heliogabalo exhibita narrat *aprugna per decem dies tricena quotidie cum suis vulvis*. Porro elixabatur ejuscemodi

750 DE CONSERVANDA
edulium & cymino, aceto acri & silphio condie-
batur. Id me docuit Archestratus comicus.

Γαστέρι καὶ μήτραν ἐφθίω ὕοι' ἐντε κυμίνω,
ἐν τ' ὄξει φριμείν, καὶ σιλφίω ἐμβιβασῶσαν.

id est, suis ventrem, & elixam vulvam cum cymi-
no, cum aceto acri & silphio accedentem. Pelle etiam
detracta apponi consuevisse, scribit Martial. epig.
19. lib. 7. Sed & Apicius lib. 7. cap. 1 tostam
fuisse narrat, aliasque apparandi rationes enu-
merat nonnullasque præterea profert apud Athe-
næum lib. 3. Sopater comicus. Si quis autem
quærat quale à vulva nutrimentum corpori no-
stro accedat, uno verbo cum Galeno lib. 3. de
alim. cap. 13. respondebo, *quadrupedum ventri-
culum, uterum seu vulvam & intestina duriora esse
carnibus, ob idque etiamsi ritè conficiantur, succum
tamen generare non plane sanguineum, neque in-
culpatum, sed frigidiorum ac crudiorum, proinde
multum temporis requirere, priusquam satis confici
in probum sanguinem mutari queant.* Non claudam
hunc articulum, priusquam quæsierim quid per
imbricem porci Martialis epig. 37. lib. 2. intelle-
xerit. Ejus hæc sunt verba.

Quicquid ponitur, hinc & inde verris
Mammæ lumbis, imbricemque porci.

Thomas Dampsterus partem eam interpreta-
tur qua urina emittitur, non minus quam per im-
bricem seu tegulam aqua pluvia defluit: sed cum
pars ea una cum vesica mortuo porco extrahere-
tur, cumque in delitiis non esset, ea minimè intel-
ligenda venit: Domitius Calderinus lumbum pu-
tat, Ramisus vertebram demptis costis, Scrive-

Mar-
tialis
expli-
catus &
corre-
ctus.

rius auriculam plane imbricem referentem, ego *vulvam* crediderim, locoque porci, *porca* substituendum esse, quod sumina & vulvæ non sint porcorum sed porcarum, *vulvam* autem vocat *imbricem*, quia supposita vesicæ ad instar imbricis incurva sit & excavata.

Sequuntur modo *intranca*, & quicquid *intestino-nytti* nomine significatur, quibus vendendis locus olim in urbibus dicatus erat, qui *μαγειρείον*, καὶ ἀλλαντοπωλείον, ab Alexandrinis *ἑφθαπάλιον*, quod cocta ejuscemodi edulia illic venirent, vocabatur, nobis dicitur *la Tripperie*. Ex his primus est venter, *γάστρη καὶ κοιλία*, dictus, qui Homeri temporibus edi solebat. Sic ille *Ὀδυσσ.* Venter.

Γαστέρες αἰ δ' αἰγῶν κἄτ' ἐν πυρὶ, τὰς δ' ἐπὶ δόρπῳ
Κατ' ἑμέθῃ, κείσῃς τὲ καὶ αἵματος ἀμπλήσαντες.

id est, *ventres hi caprarum jacent in igne, hos autem in coena deponamus pinguedine & sanguine impletos*: An autem hoc loco *γαστέρων* nomine intelligendæ sint *κοιλίαι*, an vero secundum Dydimum & Eustathium *φύσσαι*, an denique ex Demosthene *ἦνυστρον*, dubitari potest. Si enim ut vult Casaubonus *γαστέρες*, hoc loco sunt botuli, *φύσσαι*, potius erunt quam *κοιλίαι*, cum botuli fiant ex crassioribus intestinis quas Græci *φύσσαι* vocant. Ego certè *γαστέρες* existimo hic & *κοιλίας* & *ἦνυστρον* significare, cum hæc omnia sint synonyma ventriculoque designando accommodata: Nonnihil tamen inter ea discriminis est, cum *κοιλία* unam ventriculi speciem, *ἦνυστρον* aliam speciem significet. Docet quippe Aristoteles libro tertio de partib. animalium capite quarto, animalia cornigera ruminantia, & altera parte dentata, quatuor ciborum receptacula habere; *κοιλίαν* scilicet *κείσῃς* dictam Homeri locus expositus.

752 DE CONSERVANDA

κεκρύφαλον, ἐχίνον, καὶ ἡνυσρον, quod ipsum repetit l. 2. de hist. animal. cap. 17. primam civitatem vocans κοιλίαν μεγάλην. Quidam apud nos ἐχίνον vocant *le mite-feuillet*, Plinius *centipellionem*; ἡνυσρον vero *le mullaehon*; κεκρύφαλον autem *la coiffe*; μεγάλην denique κοιλίαν, *le gras double*. Scio Scholiastem Nicandri ad Theriaca tres tantum cavitates consistere, & alio ordine recensere, primam enim vocat, (quam ultimam ponit Aristot.) ἡνυσρον, alteram ἐχίνον, tertiam κεκρύφαλον, sed de ea difficultate alibi. Quod ad rem facit, illud est vocabulum ἡνυσρον, quod cum certum ventriculum denotet, synonymum esse videtur, τῆς κοιλίας, καὶ τῆς γαστέρας, de quo loquitur Homerus, quemque certum est sanguine & pinguedine fuisse refertum ad esum, quod edulii genus etiam hodierna die à nostris Omafariis parari vocarique *Guogias* animadverto. Et certè à priscis legas frequenter modo γαστέρας, modo κοιλίας, modo ἐχίνος, modo ἡνυσρα, pro uno eodemque edulio ex ventriculo parato nominari. γαστέρων, meminit Aristophanes in nubibus act. 1. scen. 4. κοιλίων, idem in Equitibus apud Athenen l. 3. c. 14. ἐχίνων, Adrianus Junius in Nomenclat. ἡνυσρων, idem Aristophanes loco citato & Dioxippus in Antipornobosco; ut de hac veritate nemini sit dubitandum. Ventres autem leporum, suum, boum, caprarum in usu prisco fuisse non est quod pluribus ostendam, nec quale alimentum suggerant exponam, cum supra sit dictum.

Ventriculum excipiunt *intestina*, quæ duorum sunt generum: tenuia seu gracilia, & crassa seu pingua. *Intestinorum* meminit Anaxandrides in Satyro ipsaque vocat ἀλλάνδα, unde nomen ἀλλανταλείς: meminit quoque Artemidorus Aristophanienfis in condimentariis, sed ipsa vocat ἐντεα. *Intestina*

restina autem gracilia & tenuia, Græci appellant
 χορδὰς, Latini *lactes*. χορδῶν fit mentio apud Athenæum ex Eubulo in Læda lib. 7. extremo, ex Epicharmo, ex Antiphane in nuptiis lib. 3. cap. 15. Quod autem χορδαὶ *gracilia intestina* significent, Cratinus in Pythine cum de homine gracilli loquitur, ait eum adeo tenuem esse ε, λεπτόν, quam est lacteum frustum τῆς χορδῆς τόμος. Neque vero *intestina* tenuia solummodo vocarunt Græci χορδὰς, sed etiam χορδαία, teste Alexi in fugitivis, ῥόλιγας auctore Eubulo in Leda & Dioxiippo in Antipornobosco, ac denique Ἰνσιν assertore Antiphane in Philotide, & Eubulo in Deucalionne. Plinius vero auctor est lib. 11. cap. 37. partes à vētriculo *lactes* in homine & ove per quas labitur chylus; in cæteris vero *Ile* vocari à quibus capaciora intestina dependent. *Lactes* tamen Plautus de gracilioribus intestinis animalium præter hominem & ovem etiam dixit. Persius pro intestinis pinguibus sumsit; Theodorus Gaza pro *mesenterio*, minus recte, nisi ἀπεργμῶν exponamus cum Hesychio pro *ventre* aut *intestinis tenuibus*, quo sensu meseræum idem erit cum lactibus. Epicharmus apud Athenæum χορδαὶς appellat ὀρύσας quod nomen uni ex suis fabulis fecit, Latini ἀπὸ τῆς ὀρύσῶν finxere *hiram*, & ab *hira* *hillam*, seu *hilam*, quæ ut Festus Pompeius auctor, *farcimen* est aut *intestinum minimum*. Varro lib. 4. de ling. lat. *hilam* ab *hilo*, id est, *minimo* dictam arguit, & significare quod in *farcimine* tenuissimum *intestinum fartum*. Porro *intestina gracilia* esu suavissima fuisse testatur Epicharmus in Megaride qui χορδαὶς appellat suaves ac lautas; necnon Aristophanes in Proagone, qui negat ambustum rostrum porci aspicere posse post *lactes* de-

734 DE CONSERVANDA

gustatas. Axionicus quoque in Chalcide lactes inter scitissima atque lautissima recenset, sed & Horatius hillas commendat ad appetitum excitandum libro secundo. Satyr. 4.

Toftis marcentem squillis recreabis, & afra
Potorem cochlea; nam lactuca innatat acri
Post vinum stomacho: perna magis ac magis hillis
Flagitat in morsus refici.

Ut gracilia, sic crassa intestina fuere in delitiis, Ea nuncupabant *φύλακες*, amplissima nimirum intestina è quibus fartis fiunt Lucanicæ: ejus edulii frequens apud Athenæum mentio, sed minimè ferendi Athenæi interpretes, qui *φύλακες* in omenta vertunt, cum omentum sit operimentum intestinorum quod vocamus *επιπλωον*. Invenio apud Varronem loco citato *Murtatum* à myrto dici, quod eo large fartum intestinum crassum. Cæterum ex tenuioribus intestinis fiunt *Botelli* nostri & tomacula quæ vocamus *Boudins* & *Saulciffes*, ex crassioribus vero farcimina crassiora, quæ vocamus *Cervelats* & *Andouilles*, quibus omnibus abstinebit qui suæ valetudini consultum volet.

Mesenterium. Alligata sunt intestina Mesenterio, quod Græci *μεσεντέριον* & *μεσεντέριον* vocant; corpus nimirum membranosum intestina colligans venis, arteriis innumeris, adipe copioso & adenibus intextum. Cujus meminisse videtur Antiphanes in nuptiis apud Athenæum libro tertio capite decimo quinto, cujus verba emendare conabor. Sic vulgo legitur.

Casaubonus reprehensus. *Εκτεμὼν χορδῆς μέσκιον*
Ποδῶν δὲ καὶ ὠτίων, ἐπὶ δὲ ρύγχυος.
Casaubonus corruptum locum advertens legendum suadet *μέσκιον*, vel *μέσκιον*, sed quæro

quod *μείζων* tenuium intestinorum, quæve lautitia in illa parte? Secundo ut *μέσσιον τῆς χορδῆς* admittam, peto quod sit medium pedum, medium aurium, medium rostri, vel quis veterum Comitorum ita locutus est unquam? Sic ergo lego:

Ἐκ τοῦων χορδῆς μέσσιον Athenæus

Ποδῶν δὲ καὶ ὠτίων ἐπὶ ῥύγχος. correc-
tus.

id est, ex amputatione seu sectione lactium, mesenterii, pedum quoque & aurium ac insuper rostri. Apud nos magno est in usu mesenterium vituli lactentis & obesi, quod vocamus *crispulum*, *le phraisin*, edi solitum suavissime cum tantillo a ceti, glandes enim & modica pinguedo, quibus differtum est nescio quid suavitatis afferunt, sed alimentum suppeditant, nec multum nec eximium.

Succedunt *Ilia*, quæ eadem non sunt ac *Ile*: hoc enim tenue est intestinum, ut ex Plinio deduximus; *Ilia* vero plurali numero, ut explicat Hermol. Barbarus pro ea parte habentur, quam Græci ab inanitate, *κακῶνα* & quod flaccida sit, etiam *λαγρία* vocant. Sed quod in illis partibus intestinum Ileum situm sit arque collocatum, idcirco factum est ut continens pro contento usurpatum sit ab iis qui de victus ratione egerunt. Sic Xenophon in venatorio *λαγρίας ὑγίας* dixit pro *Ileo intestino*, pingui & humenti, apud Athen. 9. deipnos.

Occurrunt deinceps multa vocabula quæ uberibus denominandis accommodata videntur, Mānæ.
ἔρθα, *ἑσπέρσιον*, *ἑσπέρσιον*, *ἑσπέρσιον*, *sumen*, *mamma*, *specile* seu *specile*, *uber*, *abdomen*; de quibus omnibus nonnullas auctoritates proferam, ut quanto in luxu olim ea pars fuerit, omnea audiant. Quamvis Athenæus observet lib. 9. deipnos. *ἔρθα* de mulierum mammis propriè dici, attamen He-

756 DE CONSERVANDA

rodotus in Melpomene eo vocabulo usus est ad mammas equorum significandas, Aristoteles ipse lib. 3. de hist. animal. capite penultimo ἔθαρ ad mammas ovium, caprarum, vaccarum, aliarumque quadrupedum traduxit, μασίς vero ad mammas mulierum. ὑπογάστριον quoque & ὑπὸ νηπίου, id est, pars ab umbilico ad pubem usque descendens, eodem Athenæo assertore fere de piscibus tantum in usu est, quemadmodum probat ex auctoritate Strattis in Atalanta, & Theopompi in καλλιόσχισσι. Nihilominus ὑπὸ νηπίου de porcello dixit Aristophanes in Tagenistis & in Thesmophoriazulis, necnon Lucianus in Lexiphane. Antidotus similiter in Querula, ὑπογάστριον, non ad videtur ad pisces, sed ad quodvis ἔθαρ designandum traduxisse. Teleclides, inquit Athenæus libro decimo quarto capite vigesimo primo, meminit ἔθαρτος, quod Antidotus vocavit ὑπογάστριον. Ipsemet Athenæus libro nono capite quinto epigastrium de porcis dixit, ubi exponit modum coquus quo se usum jactitat ad farciendum porcellum media parte assatum, altera media elixum. De sumine nemo non loquitur. Lucilius Satyr. lib. 4. Plinius lib. 11. cap. 37. Petronius in cæna Trimalcionis, Plautus in Pseudolo, Curculione, Captivis, Persius Satyra 1. Apicius lib. 9. cap. 12. Martialis, cuius unius verba adducam ex epig. 44. lib. 13.

Esse putes nudum sumen, sic ubere largo
Effluit, & vivo lacte papilla tumet.

Tanti certe sumina veteres faciebant, ut inter
lautiora computarent, Plautus in Pseudolo, act. 1.
scen. 2.

Nam mihi hodie natalis dies est, docet eum omnes
celebrare.

Pernam, callum, glandium, sumen facito, in aqua
jaceant, satis audin?

Magnifice enim volo summos viros accipere.

Mammæ suminis nominavit Martialis epig.
37. lib. 2. *Abdomen* porcæ Juvenalis Satyr. 2.
expressit, quamvis nonnulli id velint esse in ma-
ribus *Abdomen*, quod in fœmellis *sumen*. Plau-
tus in Milite *abdomen* pro pudendis & *testibus*
sumpsit.

Quin jam dudum gestio mœcho huic *abdomen* adi-
mere,

Vt faciam quasi puero in collo pendeant cre-
pundia.

Sed idem esse *abdomen* cum *sumine* convincit lo-
cus Plinii lib. 8. cap. 51. qui sic habet. *Hinc censo-*
riarum legum pagina, interdictaque cœnis abdomina,
glandia, testiculi, vulva, syncipita verrina, ut tamen
Publii mimosum Poëta cœna, postquam servitutem
exuerat nulla memoretur sine abdomine, etiam voca-
bulo suminis ab eo imposito.

Expositis partibus quadrupedum quæ in cap.
thorace, & abdomine continentur, supersunt *ex-*
trema quas Græci ἀπεκάλια vocant, Hefychius κα-
λίνας. Sunt vero proprie ἀπεκάλια in macellis &
culinis *extremi pedes* mactatarum victimarum,
quos Galenus appellat ἀπέα μόρια, Cælius Aure-
lianus *membrorum summitates*, quamvis alibi crura
porcina dicat à Græcis ἀπεκάλια vocari. Plura de
hac dictione lege apud Casaubonum cap. 32. lib.
2. & cap. 1. lib. 9. in Athenæum; *Pedes* ergo qua-
drupedum Aristoteles & Heraclides Tarentinus
ponunt inter cibos μυζώδεις habentesque aliquid
αλλιμον καὶ γλίχρον, Mnesitheus Atheniensis *capri-*
ta & pedes & πολὺ τὸ ἔσφιμον καὶ λιπάων habere

758 DE CONSERVANDA

scripsit, Antiphanes in Corinthiacis eos ait *venenis esse victimam*, Anthippus Comicus in abdito *eosdem philosophorum esse edulium* prodidit; ideo ὅτι ἀδύνατον τὸ ζῶον εἶς ἀφ' ἑαυτοῦ ὄσιν, quod philosophi, genus sit animalis perquam edax. Commendantur nostris temporibus *pedes porcini, vitulini & ovilli*: porcini pedes meliores rostro, sed parari non debent cum multo pipere, neque cum multa cepa, licet enim hæc eorum crassitiem edomant, stomacho tamen inimica sunt & jecori noxia. Vitulini & ovilli pedes, cum visceri sint, spumosi ac multo mucore referti crassaque substantiæ ac duræ concoctionis, crebro suo usu calculum generant, vrinariosque meatus obstruunt.

Glandium.

Præter partes jam explicatas video quoque à veteribus commendata *glandia & collum*. *Glandia* sunt partes glandulosæ quocunque loco natæ circa collum, inguina, mesenterium: proprie tamen *glandium* sumitur pro glandoso corpore, molli, spongioso & albo quod *thymum* vocant, quodque in summa thoracis partè juxta jugulum sterni subjicitur, velut pulvinar ad vasorum ascendentium distributionem. Ejus esum commendat Plautus in Pseudolo & Curculione, vocatque *glandionicam* in Mœnech. act. 1. scen. 3. Martialis appellat *glandulas* epig. 81. lib. 5. & 19. 7. Plinius recenset inter ea quæ Censoriæ leges prohibuerunt. Hodie suavissimum est *glandium* vitulinum, quod dicimus *la fagonie*, vel ἀπὸ τοῦ φάγην, vel quod œsophago proxime incumbat.

Callus vel *Callum* caro erat pinguior suilla durata, & mirum in modum densata, ut videretur callum à natura obduxisse. Fuit inter lautitias viterum à Plinio, Plauto, Nænio laudata sed quia

dura, difficulter concoqui; quia sicca, parum alimenti ministrare potest. Scio alias partes in usu fuisse, & etiamnum hodie esse, sed ad vivum omnia refecare, hominis est potius curiosi quam docti, quare ad alia commigro.

De partibus piscium.

APPENDIX PRIMA.

CUM Salernitani de piscium partibus nihil monuerint, operæ nobis pretium visum est ad complementum hujus doctrinæ nonnihil etiam de illis quemadmodum de partibus avium, atque quadrupedum, annotare, quæ earum apud veteres & apud nos hodierna die maxime commendatæ sint, breviter perstringere.

Caput piscium in quibusdam edule est, in aliis præ macie atque siccitate minime edule. Caput; Olim in honore fuisse video *caput Glaucisci* piscis: nam Plato Comicus in *Impostore* quorundam philosophorum ingluviem perstringens, scribit si assus glauciscus apponatur, scire eos quis primum attingendus sit locus, caputque mox impetere. Laudat Eubulus in *Cambylione* glaucum marinum *εὐφρέστερον λάβειν* generosam faciem ferentem: Anaxandrides in *Nereo* vocat *Glauci* ora execta grandia: *πολυτελή* magni pretii: Amphis in septem ad *Thebas* *Glauci* secamenta & capitis carnosas partes nominat: *Congri* quoque caput in *Cyclope* extollit *Antiphanes*; *Archestratus* in *Gastronomia* & *Archedicus* in thesauro; *Archestratus* *Opsodædalus* *hyana*: Nostri hodie *Sal-*
B B b iiij

760 DE CONSERVANDA

monis, umbrina, carpionis. Jovius narrat tantum caput *sciæna* sive *umbra* fieri, ut Triumviris rei Romanæ conservatoribus dono detur, qua de lepidam affert historiam quam apud eum lege. Siluri quoque caput sunt qui comedant. Certe caput *Mulli* apud Galenum à gulosis laudatur, adeo non emeretur nisi propter *caput & jecur*. Aristophanes in Lemniis, ut citat ejus Scholiast. in equitibus *cranium Lupi* piscis nominat ceu rem lautissimam, sicut & *Glaucorum*, inquit, cerebrum est. Nec minori in gloria fuit *Thynni* caput ex Alexi, velut etiam *torpedinis*, cujus partes circa caput teneræ sunt, stomacho gratæ & concoctu faciles ex Diphilo.

Lingua. Quis vero crederet nonnullorum piscium linguam expeti? Scimus tamen *delphini linguam* teneram & pinguem in delitiis esse, ac etiam ipsi hepatis alias delicatissimo præferri. Imo caput *Cyprini* non alia de causa expeditur, quam propter linguam. Eam prædulcem evadere præfertim si affetur, Albertus annotavit, venerem vero exstimulare prodidit Jovius. Quod tamen non de lingua, sed de palato audiendum est, quod vulgo pro lingua esse creditur. *Aquatilium generi*, inquit Arist. lib. 4. de hist. animal. cap. 8. *data quidem est lingua, sed imperfecta incertaque, ossea enim nec absoluta, sed palatum nonnullis carnosum pro lingua est, veluti inter fluviatiles Cyprino, ita ut nisi diligenter inspexeris, lingua id esse videatur.*

Oculi. Parum est linguas piscium edi, nisi in eorum oculos atque barbam gula invaderet, Eustathius *oculos glauci* præcipue commendari observat, *Salmonis* oculos teneros & adiposos ut rem scitissimam de-

licati vorant. Lampridius in Heliogabalo narrat velut rem stupendam, eum Imperatorem plenis sēbataris & discis exhibuisse *barbas mullorum* pro Barbæ. Nasturtiis, apiastris, & fænugræco. Juvenalis ipse Satyr. 6. eas barbas quas *bubas* vocat, visus est velut rem delicatam nominare.

— Tollere dulcem

Cogitat hæredem, cariturus turture magno,
Mullorumque bubis, & captatore macello.

Plinius autor est Thynnos *cervice* atque *clidio* Clidiū. gratos esse. Est autem *clidium* ea pars, quæ pectus à cervice determinat, quæque à Latinis *jugulum* appellatur. Partes vero illæ duæ salitæ, *clidium* & *cervix*, *omotarichum* dictæ sunt, quemadmodum testatur Xenocrates & nomen ipsum indicat, ὀμοτάρικος, id est, *ab humeris* impositum: ori gratum esse, egreque vitari idem Xenocrates prodidit apud Oribasium collectan. libro secundo capite quinquagesimo octavo, qui *abdomen* Thynni salitum θύννιον, sive θύννιον vocat, ceteras vero partes μέγχα. Ad quam rem observabis ex Hermolao, Græcos tribus nunc nominibus sale conditos pisces distinguere, dorsi enim portionem appellant *rachin*, Platina *spinale*, quod ex dorso & spina fiat; costas vero & latera *pleuram*; alvum denique cum pube, *hypocolium*.

Hepar quamplurimis piscibus laudatissimum Hepar existit. Est & maximum *Asellis*, & delicatissimum & ceterorum piscium jecinoribus anteponendum. Albertus tradit *Siluris* hepar adeo dulce esse, ut nisi felle temperetur nauseam sit pariturum, *Barbora* Gallorum hepar magnum habet ac delicatum; *Mustellarum* fluviatilium jecinoribus tanta saporis gratia inest, ut apud Tubingos olim

761 DE CONSERVANDA

Comitis cuiusdā Bichlingorum matronam omnes dicant principatus sui reditus in eorum delicias consumpsisse. Mathiolus jecur *gobionum* fluviatilium maximam cum palato inire gratiam scripsit: Hepar lupi assum & mali aurantii succo conditum delicatissimum esse tradidit Rondeletius, adeo neque Galli Gallinacei, neque anseris hepato ullo modo cedat. Hinc Dalechampius scelestissimum illum Ægyptium piscium institorem Hermem lupos exenteratos vendidisse conjicit, ut scilicet hepar seorsum venderet suavissimum. Hepati *torpedinis* ullam teneritudinem præferri negat Plinius lib. 9. c. 42.

Latera, viscera, ventrem, lactes abdomen intestina, Iliā, Lumbos, caudam, ova, piscium cutem laudari quis non audivit? *Latus* Accipenseris facitissimus Comicus extulit, Murenæ Martialis libr.

Latus. 2. epigram. 37. Nihil in Scaro lautum delicatumque agnovit idem Martialis in distichis præter viscera.

Viscera.

Hic scarus aquoreis qui venit obesus ab undis
Visceribus bonus est, cætera vile sapit.

Idcirco vulgo circumfertur insipidum esse *Scarum*, nisi cum suis edatur fœcibus, ex quo factum est, ut Archesstratus integrum non exenteratum parari præciperet apud Athen. l. 7. Cardanus *viscera* Delphini non solum sapore, sed & odore quasi violæ delectare auctor est. *Venter* husonis non sine gloria est, cum sapore carnem porcinam, velut & dorso vitulinam præ se ferat, ex Alberto Magno. Falconius Hetruscus referente Jovio plebeius ganeo, sed eruditioris gulæ, cum in Hispania cetariis præesset, novum & lapidissimum obsonii genus è Thynnorum *ventre* commentus est: circumciso abdomine umbilicos enucleando & sale acetoque

Venter.

& fœniculo inclusos cadulis condiendo ; ita ut
 mox id cibarii genus plerique appeterent , ac pro-
 pter jucunditatem mirarentur , quem modo ut
 inutilem ex officinis evertere consuevissent. *Lacti-* **Lactes.**
bus lupi quamquam delicatissimis , tamen Heliogabalus in locis mediterraneis rusticos pavit teste
 Lampridio , negavit Hufonis *lactibus* quicquam
 in cibo , aut dulcius , aut delicatius reperiri. Mu-
 renarum *lactes* minime despiciendæ , iis licet **Abdo-**
 abuteretur Heliogabalus. Plinius *abdomine* Thyn- **men.**
 num celebrari prodidit , ipsumque salitum vo-
 cari *θυμῶν* supra dictum est. Eam partem cæ-
 teris partibus pinguiorem , saporeque meliorem
 Hiccius protulit. Eriphus in Molibea ob pre-
 tium negat *Inopes posse emere Thymni totum ven-*
trem , lupi caput , congrive , aut sepias , quæ ne
deos quidem valde despiciere censet. Hiccius præ-
 terea *Abdomina* Orcynorum quod pinguia sint
 multo cæteris partibus suaviora narrat , clidiis
 tamen inferiora. Vide quo etiam gula irruperit,
intestina fœcibus excipiendis dicata probantur in **Intesti-**
 Salmone , in Afello , in Congro. *Ilia* Rhumborum **na.**
 Horatius prædicavit lib. 2. serm. 8. **Ilia.**

Nos inquam cœnamus aves , conchylia , pisces
 Longe dissimilem noto celantia succum ;
 Ut vel continuo patuit , cum Passeris atque
 Ingustata mihi porrexit Iliæ Rhombi

Lumborum Sphyrenæ , seu Sudi meminit Anti- **Lumbi.**
 phanes ; eosque cum aliis laudatissimis obsoniis **Cauda.**
 commemorat. Ophrum teneriori esse circa *cau-*
dam carne Athenæus libr. 8. docet , quod reliquis
 piscibus commune esse videtur ob motum conti-
 nuum *cauda* à quo excrementitiæ partes dissipantur.
 Thynni *caput* Alexis laudat , sed *caudam* Anti-
 phanes. Vulgari proverbio fertur *Cyprini caput*,

764 DE CONSERVANDA

Scardulæ partem mediam, Lucii caudam à eue-
diarum peritis exposci. Denique etiam *cuti* sua
gloria, nam *pellis* Tincæ à nostris mulieribus in de-
litiis habetur, & carni longe præfertur. Quid
plura? *semen* ipsum piscium non illaudatum re-
manfit. Hagemon enim in Philinna quosdam in-
ducit *ρόνον*, id est, *semen* ac *genituram* piscium fri-
xam comedentes.

Μάλα ταχέος αὐτῶν πείω πολυτον

Καὶ ὁς καταραγεῖν κ' ἀπὸ τῆς ῥόνου.

Tu, inquit, *quamprimum* Polyrium eme, & da
manducandum, vel è *sartagine* piscium *semen*. Tu
fortasse, nec immerito, quæres quid per *ρόνον*
poëta intellexerit? an illud quod vulgo vocatur
sperma ceti, *halosanthos* veteribus? an nostram *Am-
bram Grizæam* & odoratam quam nonnulli Azeli
piscis, vel Balenæ genituram esse volunt, quam-
que hodierna die in delitiis habent propter odoris
fragrantiam condimentis suis admiscentes novo
& periculoso luxu, cum exinde spiritus inflam-
mari, capita dolore tentari, febres accendi, vene-
ris stimulos irritari contingat? minime gentium.
ρόνος hoc loco *ova piscium* significat, quorum
nonnulla in pretio & honore fuere. *ὡα* enim
ταείχα, hoc est *salita*, καὶ μετὰ ἄλων σβεδέντα, cum
sale reposita, deinde affata ori suavia tradit Athe-
næus libro tertio c. 33. quamvis ægre coqui asserat.
Percatum *ova* craticula tosta placent, etiam de-
licatis & eruditis palatis. Elixantur frigunturve
suavissime *Cyprina*: condiuntur lautissime *Salmo-
nea*; laudantur lupi *ova*, squali, Gobii, Hufonis,
mugilum, quorum preparandi rationem tradit
Platina libr. 10. capit. 62. Rondeletius vero te-
statur à suis piscatoribus Mugilum *ὡὰ ταείχα*
conservari, & à bibacibus magno emi, quia de-

jectam appetentiam excitant, sitim proritant, vique gustum jucundiores reddunt. Culinæ nostræ gammáros fluviatiles *ovis* refertos magnificant in mensis. Damnantur vero *ova* Barborum quæ tormina intolerabilia concitant, & quandoque vomitiones, alvique dejectiones copiosas movent. Luciorum *ova* eduntur quidem, sed flatibus ventrem distendunt; æque prava sunt Asellorum fluviatiliū *ova* atque Barborum, eadem enim symptomata excitant.

De Electione Animalium eorundemque partium.

ALTERA APPENDIX.

QUoniam superiori Corollario partes piscium recensuimus quæ meliores præstantioresque vulgo existimantur; non abs re erit hac Appendice, de avium quadrupedumque partibus, ut melioribus sic lantioribus pertractare, quoque tempore, atque ætate, tum aves, tum quadrupedes edendæ sunt, ut præstantiores habeantur, breviter commonere. Sua enim cuiuslibet rei est ætas temporisque opportunità, extra quam si suscipiatur, deponit gratiam & commendationem amittit. Exordiemur autem ab avibus Alphabetico ordine servato, mox ad cætera animalia perrecturi.

Alauda optima cenferi debet mensē Octobri *Alauda* & Novembri, imo tota hyeme, secundumque omnes suas partes lauta existit *felle* dempro.

Anas hyeme præsertim probatur, sit vero unius anni, ex eaque edantur *pulpa pectoris*, se- *Anas.*

766 DE CONSERVANDA

cur & posteriora: ex sylvestri vero anate *ala* laudantur, à Septembri usque ad Januarium mensem.

Anatinus pullus. *Anatinus* pullus domesticus sex octove septimanarum commendatur, sylvestris vero trium mensium, idque toto æstatis tempore: seligantur autem partes *posteriores* ac *pectorales*.

Anser. *Anser* annum non excedat, hyeme edatur, *pectore*, *scinore*, & *posterioribus* probanda. Ejus pullus vere & æstate melior; uno, aut altero non major mense.

Anser sylvestris laudatur mense Octobri, & reliqua hyeme.

Boscas. *Boscadis* quam *Sarcellam* vocamus, *posteriora* & *pectoralia* probantur hyeme præsertim.

Capus. *Capi* ætas sit unius anni, ab Octobri mense ad Aprilem usque edatur, ejusque præsertim partes, *ala*, *orropygium*, *pulpa pectoralis* defectæque de ea *ligula*; nos vocamus *albas partes*.

Coturnix. *Coturnix* Augusto, Septembri, & tota hyeme probari solet *posterioresque* ejus partes lautissimæ habentur.

Columbini pulli. *Columbini* pulli trium sexve septimanarum præstantiores existunt, quorum primæ partes sunt *coxa* & *venter*.

Fulica. *Fulica* seu *Gallina Aquatica*, ut hyeme sic *pectore* commendatur.

Gallina. *Gallina* annua Januario, Februario & Martio lauta est, maxime si ex ea *alas*, *orropygium*, & *pulpam pectoralem* selegeris. Ejus pullus sex septimanarum scitissimus, cujus *ala* potiores ab Aprili mense ad Augustum. Sylvestris vero Gallina quam Gelinottam vocamus à Septembri ad ver usque laudatur alis expetenda.

Gallina Indica. *Gallina indica* hyeme potior *pectore* & *ventre* sua

vior. Ejus vero pullus Vere melior cum est duorum aut trium mensium.

Gallinago posteriores partes delicatiores obtinet, Gallinago. totaque hyeme non improbat. Mer-

Mergus qui vulgo Plongeon dicitur, posterioribus Mer- partibus placet, hyeme præsertim. gus.

Merula mensis unius pluriumve non aspernan- Meru- da, Septembri, Octobri, totaque hyeme. la.

Oenas, biset dicta hyeme partibus posterioribus Oenas. non minus quam merula delectat.

Palumbus sex septimanarum hyeme placet ante Palum- rioribus suis partibus. bus.

Passeres omni tempore grati, sed hyeme magis, Passer. quod ætate propter salacitatem macriores aridiores, calidioresque evadant.

Perdix optima existit Octobri ad ver usque Perdix. omnibus partibus placitura, sed alis maxime. Ejus pullus sex octove septimanarum Julio, Augusto, & Septembri regium est edalium.

Phasianus autumnno & hyeme laudatus, alis quam Phasia- coxis melior, ejus pullus sex octove septimanarum nus. ætate suavissimus.

Pavo omni tempore probatur. Pavo.

Phalacrocorax, seu corvus marinus, Gallis Cor- Corvus moran, pectore placet ut hyeme. mari- nus.

Pluvialis posterioribus partibus gratus est. Pluvia- lis.

Rostratula autumnno & hyeme scitissima, omni- Rostra- que sua parte atque ipsis etiam fecibus suavissima, tula. si edatur à Septembri ad Martium usque.

Turdus seu Griva nostra unius mensis placet, Tur- autumnno & hyeme. dus.

Turtur vero ætate & autumnno. Turtur.

Quod ad quadrupedes attinet *Aries* à mense Maio ad Septembrem usque probatur, debetque esse unius aut alterius anni, potiores Arietis inter

568 DE CONSERVANDA
partes habentur *armis, coxa, costa & crura.*

Agnus. *Agnus* sex octove septimanarum hyeme & Vere commendatur, ejusque partes *anteriores.*

Bos. *Bo.* toto anno editur, sed à Septembri ad Martium usque, caro ejus potior, maxime si bos quinque sit annorum, ex partibus *pectoralis pulpa, lumbares partes, & muscoli coxarii* expectantur.

Cuniculus. *Cuniculus* hyeme scitissimus & æstate, *vertebris* ad lumbos, *coxis, & armis* delectat: *lepus* quoque, sed hyeme rigida edi debet. *Lepusculus* omni tempore probatur, si sit duorum triumve mensium.

Hædus. *Hædus* uno aut altero natus mense vere optimus, præstat tamen ejus *posterioribus* partibus *costis, ventre, capite & pedibus* vesci quam aliis.

Porcus. *Porcus* hyeme suavior, *porcellus* quovis laudatur tempore: Ille duos excedere annos non debet, hic unius mensis placet. Commendatur *porcus* *vertebris* dorfi, & *lumborum, costis, auriculis & pedibus*; *porcellus* vero *pelle, auriculis, & extremis* partibus delectat.

Vitulus. *Vitulus* denique à Decembri ad Maium usque probatissimus, cujus *lumbi, pectus, venter, caput, hepar, renes,* delicatiores censentur.

Cætera non recenseo, adi Bruyerinum, Platinam, Quercetanum, Legium, Gazium, Goclenium, Jul. Alexandrinum, Alex. Petronium, Isaacum, & ejus comm. Hispanum, atque ut uno verbo dicam eos qui de re cibaria scripserunt. Nec enim unquam finis si cuncta decerpere tentavero. Et certe candidatis Medicinæ hæc sunt fatis, doctis vero plus fatis.

De excrementitiis partibus avium, Ovis.

CAP. LXXIII.

De electione Ovorum.

Non vult mentiri qui vult pro lege teneri
 Quod bona sunt ova hæc candida, longa,
 nova.
 Hæc tria sunt norma, vernalia sunt meliora.

Animadversio.

VT prioribus insistamus vestigiis, post explicatas animalium partes proprias, *excrementitia* explicari debent, sumpto initio ab *ovis*, quæ avium videntur esse propria; quamvis & pifees & quadrupedum nonnullæ *ova* ferant. Libenter vero exoptarem, ut quæ fusè & copiosè annotata sunt de *ovis* à commentatoribus ad caput secundum hujus sectionis, ad hunc revocarentur proprium locum: sic enim & tenebræ non offunderentur illi capiti, & huic lux major affulgeret. Dum hæc cogito, ecce venit in memoriam verus commentarium illi loco adhibitum tantùm fuisse, non novum Monspeffuli editum Francisci Chovetti opera: quod quidem cum locupletius extet, eleganterque *ovorum* naturam exponat; quid nocet huc transferre & appingere? Imo vero ne quid in hac editione desiderare possis, quod in aliis habetur, præstabit, ut evulgatum est hunc in locum transcribere. Sic vero se habet.

CCc

Hæc perti-
nent ad tur.
num nutrientia, his versibus comprehendun-
tur.

cap. 2.
hujus
sect.
2
Meth.
med.
c. 2.
Primum, ova recentia, de quibus Galenus libro tertio de aliment. facult. cap. 21. in hunc scribit modum: Ova recentia veteribus plurimū præstant, quippe optima sunt recentissima, vetustissima autem pessima. Quæ vero in horum medio sunt, proportionem recessus ab extremis, bonitate aut pravitate inter se differunt. Idem lib. 1. aphorism. comment. 4. ova inter alimenta pleni victus numeravit. Quam sententiam Avicenna quoque cum aliis plerisque locis, tum maxime 4. 1. cap. 1. his fere verbis confirmat: Quandoque est nutriens parvæ quantitatis, plurimo reficiens alimento: ejus generis sunt potissimum ova, & testes gallinacci, quorum fere nutrimentum cum ipsorum pensatur pondere. Porro ovorum multæ inter se sunt differentiæ. Et prima quidem penes propriam substantiam. Gallinarum enim, perdicum & phasianorum juvenum ac pinguium omnibus præstant, & ad victus salubris rationem accommodatissima sunt: anatum vero, anserum, Pavonum, struthiocamelorum, & similibus, deteriora habentur. In figura quoque ovorum aliquod bonitatis discrimen est: parvula enim, oblonga & candida, reliquis succi probitate excellere creduntur, id quod vulgatis etiam hisce versiculis comprobatur.

Regula presbyteri jubet hoc pro lege teneri:

Quod bona sunt ova hæc, candida, longa, nova.

Quin ab Horatio quoque hoc observatum esse etiam Plinius meminit, qui lib. 10. natur. histor. cap. 52. ita scriptum reliquit: Quæ oblonga

funt ova , gratioris saporis putat Horatius Flaccus. Locus est libro 2. Sermon. Satyr. 4.

Longa quibus facies ovis erit , illa memento,
Ut succi melioris , & ut magis alba rotundis
Ponere.

Candida præstantiora dixit : atque ejus rei inde certissimum indicium colligas , quod anatum & anserum ova plus aqueæ naturæ possideant , pallidioraque & ob id cibo minus idonea sint. Quanquam vero ova per se quidem salubria sunt , cocturæ tamen ratione non parum immutantur , adeo ut interdum insalubria fieri possint. Nam quædam diutius coquuntur , alia ad mediocrem usque consistentiam : alia in aqua eousque duntaxat dum incaluerint , elixantur. Secundum quas differentias alia quidem ἐφθρα , id est , cocta vocantur : alia Ἐγμυδα id est , tremula , alia vero ῥοφουρα , id est , sorbilia. Tremula itaque , hoc est , quæ eatenus per coctionem inspissantur , ut in manu tenentis in testa sine putamine suo tremere videantur , omnium sunt præstantissima , plurimum alimenti & optimi succi corporibus exhibent , facillimeque tum concoquuntur , tum distribuuntur , & sanguinem cordi quam maxime congruentem generant. Quare iis cum primis qui ex morbo debiles adhuc sese colligunt , senibus & imbecilibus conveniunt , præcipue vero eorum vitelli. Quod Avicenna quoque in libro de viribus cordis , Tract. 2. cap. 3. ubi ex professo de ovis agit , sic ferme scribens confirmat. Ova tametsi cordis medicina non sint , ad refectionem tamen ejus adsciscuntur. Nam ipsum valde corroborant , & potissimum eorum vitelli , dummodo sumantur ex ovis bonæ carnis avium , veluti gallinarum , perdicum ac

CCc ij

phasianorum. Ejusmodi enim temperatura constant mediocri; cito in sanguinem convertuntur, & post transmutationem parum superfluitatis relinquunt: sanguis autem inde genitus est subtilis ac clarus, cor maxime corroborans: quo fit ut ovorum vitelli in dissolutione substantiæ spiritus, & imminutione ipsius sanguinis vitalis, cæteris alimentis jure præferantur. Sorbilia autem ova tremulis minus quidem nutriunt, sed facilius subducuntur, & faucium asperitates ex vociferatione, aut ex humorum acrimonia lavigant. Ova vero immoderatiore coctura penitus densata, quæ Græcis *ἰσθητὰ* vocari diximus, & ad coquendum sunt difficilia, & tardi transitus, crassiúsque alimentum corpori tribuunt. Porro iisdem ex vario præparationis modo major adjungitur aut bonitatis aut gravitatis occasio; nam hæc quidem assantur, alia elixantur, nonnulla friguntur, quædam denique in jure coquuntur. Assa igitur elixis crassioris sunt succi, ac difficilioris concoctionis: eorum enim genuina humiditas à foci caliditate depascitur: atque hinc sane eousque assata donec adurantur, ac tetrum odorem reddant, venenosam qualitatem induunt, quemadmodum Marsilius Ficinus in libro de vita cœlitus comparanda capite vigesimo secundo diligenter admonuit. Solent autem bifariam assari: aut enim cum putamine ferventibus cineribus integra obruuntur, aut testis suis franguntur: quorum hæc quidem deteriora sunt. Illa vero rursus duobus modis parantur: aut enim tota cinere cooperiuntur, aut ex parte nuda ad prunas collocantur. Quæ cinere tota obruuntur, pejora evadunt, quia densata undique à circumfuso igne, extrema parte fumorum exhalatio interci-

pitur ; nuda vero prunis imposita , fumos exhalant depuranturque. Elixæ assis præstantiora sunt : nam æquæ humiditas , ne foci caliditate exsiccentur , obstitit. Parantur & hæc quoque dupliciter : Vel enim integra caldarius superne infusa elixantur , vel ex testis fractis in aquam ferme fervidam conjecta coquuntur. Quorum illa quidem , ubi penitus densata fuerint , deteriora habentur , testæ enim quo minus crassities eorum attenuetur , ac fumi dissipentur , obstant & impediunt : sed si ab igne , cum liquidum adhuc coactum densatumque non sit , auferantur , meliora fiunt. Hæc vero calor penetrat , crassitiemque attenuat , & odoris insuavitatem avertit : unde cæteris omnibus laudabiliora censentur. Longe vero se ipsis suaviora adhuc redderentur , si ad mediocrem consistentiam coctis confestimque à foco summotis aceti nonnihil cum butyro & croci momento commistum inspergeretur. Quæ vero ἐν τῷ πυλωῶν, id est, in sartagine spissantur atque ob id ipsum τὰ γλυκῆα, id est, frixa nuncupantur , pessimum habent omnibus modis alimentum , tardeque transeunt. Nam interim dum in ventriculo concoquuntur , in nidorem & fumum abeunt , secumque admistos cibos corrumpunt , & succus inde prægnatus non solum crassus , verum etiam pravus atque excrementitius est. Quapropter inter deterrimas earum rerum habentur , quæ concoqui nequeunt. His vero nocentiora adhuc fiunt , quæ in veteræ & ferrea sartagine friguntur. In jure denique cocta , Isacco in diætis universalibus teste , locum inter assa ac ea quæ in aquam fervidam conjecta coquuntur , medium obtinent. Porro quæ πικρὰ, id est , suffocata appellantur , elixis & assis

774 DE CONSERVANDA

sunt meliora. Ea Galenus ad hunc modum parare docet. Ubi ipsa oleo ac garo & pauco vino conspersa fuerint, vas quo continentur cacabo aquam calidam habenti inditur: deinde ubi ipsum totum superne obturatum fuerit, ignis substruitur, quoad ova mediocrem habeant consistentiam. Quæ enim supra modum sunt crassa, elixis & assis sunt similia. Quæ vero ad mecrem crassitiem pervenerunt, & melius quam dura concoquuntur, & alimentum corpori dant præstantius. In ipsis quoque ovorum partibus discrimen est. Vitellus namque, sicuti à Rhaze lib. 3. ad Almanfor. cap. 14. scribitur, in caliditate temperatus existens, optime nutrit. Albumen vero frigidum & glutinosum est, ægræ concoquitur, & sanguinem pravum generat, eaque ratione adducti nonnulli albumen debilioribus exhibendum negant. Vitellus quoque proprietate quadam substantiæ facile inflammatur, & in fumos abit, quo fit ut febribus & ægritudinibus calidioribus non nisi probe alteratus exhiberi debeat. Alteratur autem, ex Joannis Michaelis Savanarolæ sententia, ad horas plus minus sex in aqua frigida infusus. Simeon Sethi hoc quoque addit, ova proprietate quadam peculiari *ἰσχυρὰ*, id est, ingenii felicitatem & bonam habitudinem tribuere iis, qui *μεταμαρτυροῦνται τὰ ἴδια περὶ μέλους καὶ βουτύρου*, hoc est, cum textura filiarum Tauri, id est melle & butyro assidue esitaverint. Sed Galenus libro 5. de sanit. tuenda cap. 8. de cibis ex quibus obstructio incidit mentionem faciens, senes hortatur, ut à multo ovorum esu abstineant, quod nimirum crassum lentumque succum creent. Qui utique locus non simpliciter de omnibus ovis intelligendus venit, sed

Alexand.
Tranll.
lib. 8.
c. 1.

de iis quæ vel elixa vel tosta penitus densata sunt, item de frixis & veteribus. Leonardus Fuchsius hunc Galeni locum in Græcis exemplaribus corruptum putat, & pro *ὄν* legendum esse *ὄον*, id est, forborum, *κα* enim *καὶ ἐα*, Græcis, Galeno lib. 8. de simplic. medicamen. facult. cap. 13. teste, forba sunt: quæ certe, ut idem tradit. adstringentem atque adeo obstruentem facultatem obtinent. Leontius apud Constantinum Cæsarem lib. 14. de agricultura, cap. 27. etiam modum tradit, quo ova diu à corruptela servari possint. Ova ipsa, inquit, servabis, hyeme quidē in paleis, æstate in furfuribus. Alii aqua abluta ova sale tenui intingunt, & sic conservant. Quidam ad tres aut quatuor horas in muriam tepidam mergunt, deinde extracta in furfures aut paleas deponunt. Attamen ei quod in muriam aut sale mpositum est, pars aliqua decedet. Cæterum plenum ovum, aut non plenum, cognoscas ex immisso in aquam; defectuosum enim innatabit, plenum deorsum demergetur. Eadem etiam à Columella de re Rustica libro 2. cap. 6. & à Plinio lib. 10. cap. 54. & 60. prodita sunt. De Ovis plura Galenus lib. 3. de aliment. facult. cap. 21. & in lib. de cibis boni & mali succi, cap. 7. Paulus lib. 1. cap. 83. & Ætius lib. 2. c. 132.

Secundum, Vina rubentia; ubi ante omnia sciendum, vinum quidem ex eorum esse numero, quæ nostrum corpus alunt. Nam si modo quicquid alit, alimentum est, vinum etiam in genere alimentorum est ponendum. Verum permagna ejus secundum colorem differentia est. Nam hæc quidem alba sunt, alia rubra & clara, nonnulla rufa: sive, ut vulgo dicuntur, citrina: quædam vero ni-

Vini
diffe-
rentia.

776 DE CONSERVANDA

gra alia rursus medium inter hæc obtinent. Ex quibus omnibus alba ceteris tum imbecilliora ac minus calida habentur, tum minoris etiam alimenti: non ergo abs re capiti nervisque innoxia sunt, urinam cient, & meatus aperiunt. Quod debiliora sint, manifestissimum omnibus fit ex iis, quæ Galenus comm. in tertium librum Hippocratis de victus ratione in morbis acutis scribit inquit: Vinum potens vehementer celeriterque corpus calefacit, caputque ferit: imbecillum contrario agit modo. Cum igitur minus & calefaciat, & caput tentet, necessario etiam imbecillius erit. Quod deinde minus calefaciat, idem comment. in 6. citatum Hippocrat. lib. clarissime ostendit. Nempe, inquit, ex vinis albis nullum valenter calefacere potest. Quod enim summe calidum est, id continuo & flavum existit, veluti, & quod ab ipso est fulvum: mox ab his rubrum & deinde dulce; Album autem minus quidem his omnibus calefacit. Quod verum utique experimento rei comperietur. Nam inter vina rubra & rufa Gallica, nonnulla albis quibusdam albi natis longe & potentia & caliditate inferiora reperies. Quare ejusdem territorii vina inter se conferenda sunt. Quod vero vina alba minus quam reliqua alant, declarat ipsorum natura. Præterea Galenus commentar. II. libro 2. aphorism. id ipsum in eum scribens modum, confirmat; Vina aquosa (sic autem nominant alba & tenuia) sicut aquæ similem formam habent, ita etiam vim: quare urinam cient, & minimum nutriunt. Idem commentar. decimo octavo ejusdem libri; Vina, inquit, aquosa, exiguum præbent corpori alimentum. Sunt autem hæc colore quidem alba, tenuia vero substantia.

Item in libro de cibis boni & mali succi, capite 1. de iisdem ita scriptum reliquit. Vina quæ aquosa tenuique substantia sunt, urinam movent, & paucissimi sunt nutrimenti. Quod minus etiam caput feriant, Galenus libro 5. de loc. affect. capite 5. iis ostendit verbis: Vinum album atque modice astringens, ut ventriculum robustum efficit, ita haud quaquam tentat caput, id quod facere solent ea quæ vehementes vires obtinent. Avicenna quoque 3. 1. doct. 2. capit. 8. in hunc prope modum scribens idem confirmat: Vinum album & tenue calorificis præstat, non enim capitis dolorem efficit, sed eundem potius, ubi forte ex stomachi ardore initium duxerit, humectando leuat. Cur autem cæteris caput minus feriat, ejus rei causa alia non est, quam quod minus fumet, evaporetque. Quod denique meatus aperiat, urinamque moveat, Hippocrates libr. 3. de victus ratione in morbis acutis Aphorism. 6. his verbis diserte significavit: Ad vesicam alio vino magis penetrat, urinamque provocat, & perpetuo petrumpit: atque multa ad opem his morbis ferendam facit. Rationem ejus rei tradit Galenus libr. 7. Methodi medendi, capit. 6. in eum scribens modum: Vina aquosa vires organorum adaugent, & expellendis excrementis viam faciunt. Eoque fit, ut etiam talia vina præter cætera urinas moveant, quando & ipsa totum corpus celeriter transeunt, & impetu cursus sui excrementa secum expellunt. Celeriter certè transeunt, tum quia tenuia & tepida sunt, tum quia adstringunt. Tenuitate enim & tepiditate prompte mobilia sunt, adstrictio autem ipsa magis impellit. Ex quibus jam illud quoque elicitur,

778 DE CONSERVANDA

nempe alba & tenuia vina tuto exhiberi corporibus intemperie, vel naturali, vel quoquomodo adventitia biliosis: Æque vero & studiosis, & quibuscumque caput, vel naturæ ipsius habitu, vel ab alia quapiam extrinsecus obrepente causa, imbecillius existit: pari modo & iis qui calidam & humidam cerebri temperaturam obtinent: quippe vina potentia ita adfectis aduersissima sunt. Cumulatim enim quemadmodum loco jam citato Avicenna ostendit, caput humoribus vaporibusque & caliditate replent, valideque cerebrum perturbant, & maturius ebrietatem inducunt. Quod si tamen res cogat aliquando eis uti, copiosiore aqua prius diluenda sunt. Jam vero & calidiorem ventriculi atque hepatis temperaturam habentibus, nimioque æstu & ardore fameque aut mœrore vexatis, atque item in anni tempore, regione, tempestateque calida, vina debiliora magis conferunt, ut in quibus calida vina eos qui refrigerandi sunt, impensius calefaciant, capitisque dolores & febres facile inferant, nervosque ledant.

Vina vero rubra & clara, cujusmodi Bellovacensia cum primis habentur, cæteris calidiora sunt. Quod brevissime Galenus comment. 6. in 3. Hippocrat. librum de vict. ratio in morb. acut. iis verbis significavit: Vinum quod summe calidum est, id continuo & flavum existit. Eadem cæteris quoque valentius alere, idem comment. 11. libro secundo Aphorism. ita scribens attestatur: Quæ crassa sunt & colore rubra, plus alimenti habent quam reliqua vina: inest autem eis & citissime implere corpora evacua & ob hoc indigentia adjectione. Quod

ita sane intelligendum venit, ut vina rubea ea de causa firmius alere dicantur, quod ex ipsis plus in membrorum substantiam convertatur. Hac ratione & nigra cæteris præferri possunt, quod & ipsa nimirum non mediocri, neque dissipatu facile alimentum corpori tribuant. Atque hinc certè non temere à Galeno comment. 18. libr. 2. Aphorif. ita scriptum est: Crassa & fulva vina multo quidem magis corpus alunt, sed tanum vincuntur à nigris in nutriendo plurimum, quantum superant in præstando acervatum & velox alimentum. Eodem plane modo & illa intelligenda, quæ ab Isaaco in diætis particularibus scribuntur, ubi vinum nigrum plenioris alimenti quam rubrum esse contendit. Cæterum vina quidem hæc colore rubea, ut urinam levius, quam alba cient, ita majorem capiti noxam adferunt. Animalis enim facultas promptius quam naturalis aut vitalis calido offenditur: quia calidum caput prompte ferit, ac spiritum animale dejicit. Spiritus enim hic subtilis, ac ut ab omni excellenti calido discutiatur idoneus est: quo fit ut ejusmodi vina debile cerebrum habentibus exhibenda non sint, nisi diluta & exigua plane copia. Ab iis vero quibus bona cerebri habitudine ac firma sanitate frui datum est, tutius ebibuntur. Firma namque cerebri constitutio, ut elevatis ad sese vaporibus strenue obstitit, ita ab iisdem etiam minus offenditur. Ubi hoc quoque ignorandum non est, nempe acui ingenia in ejusmodi hominibus: Nam si vino bono ac potente moderate utantur, longe seipsis & ad excogitandum acutiores, & ad explicandum orandum que uberiores, & ad memoriam denique firmiores atque diuturniores evadunt.

780 DE CONSERVANDA

Vina
Theo-
logica.

Spiritus enim tenues, clari & puri ex bono vino potius, quam quovis alio potu generantur. Hinc est quod Theologi in contemplatione circa sacrosanctæ Dominicæ passionis mysteria, optima cum primis vina deligunt, quæ ob id ipsum jam passim etiam Theologica nominantur. Hæc utiliter iis quoque dantur, qui calefaciendi sunt, ut pote tum pituitosis frigidisque temperamentis crudique humoris copia refertis, tum iis qui frigidis in locis ociosi vivunt. Dantur quoque in hyeme, frigidaque & humida tempestate. Hic enim omnibus, ideo quod frigiditatem corrigant, & obstructions tollant, accommodatissima sunt, genuinum calorem refocillant, unde concoctio melior & sanguis probus evadit, cibum per omnia corporis membra, ut quæ facile penetrent, deducunt. Quamobrem ex morbo emaciatos reficiunt, corporaque ipsorum augent. Etenim cibi cupiditatem faciunt, pituitam extenuant, & in sanguinem commutant, bonum colorem conciliant, animo lætitiæ voluptatemque pariunt, & robur adjiciunt. Harum itaque commoditatum moderata vini potio, immoderata vero contrariorum occasionem præbet.

Vina vero rufa sive citrina minus quidem quam rubea & clara, excellentius tamen quam alba, tum calefaciunt, tum nutriunt: quo fit ut caput etiam quam alba magis offendant, quemadmodum fufius comment. 1. & sexto in tertium Hippocrat. libr. de vict. ratio. in morb. acut. Galenus monstravit. Hæc etiam alba à quibusdam vocari solent, hinc est quod quidam dicunt, vina alba cito & plurimum calefacere.

Vina vero nigra minus quam rufa calefaciunt, unde minus etiam caput feriunt, sed cum tardius per alvum quam alba transeant, urinamque levius moveant, vehementius etiam quam alba caput tentant. Et hæc ipsa plenius quidem quam alba & rufa, minus vero quam rubea nutriunt, ut copiosius locis paulo ante citatis Galenus ostendit.

Tertium, pinguia jura, hoc est, forbilia ex jusculis carniū, & præcipue pullorum confecta, *ζωμοὶ καὶ ζωιδία* Græcis, Brodia vero vulgo appellantur. Quæ sane cum naturæ amica sint, citius tum concoquuntur, tum per ventrem subeunt: nam quæcunque cum voluptate assumuntur, ista ventriculus avidius amplectitur, facilius concoquit, plurimum corporibus exhibent alimentum, & bonum sanguinem producant, idque excellentius adhuc, si cum simila ceo pane præparentur. Simila enim vel similago, id est, subtilissima ac purissima delicatissimi tritici farina, *σουλδανίς* à Græcis dicta copiosum & laudabile corporibus alimentum præstat, ut testis est Rhazes libr. 2. ad Almanf. capit. 3. Tria hæc alimentorum genera, quæ exigua mole plurimum nutrire ostendimus; Avicenna quoque 2. 1. doct. 2. Summ. 1. capit. 15. breviter, his fere verbis complexus est. Cibus subtilis, boni succi, & plurimi alimenti est, exempli gratia, jus carniū, vinum, & ova; eaque tum forbilia, tum tremula. Talia enim exigua mole plurimum nutriunt, quia maxima substantiæ ipsorum portio in alimentum transit; unde sequitur tandem & robur insigne conciliare iis qui ipsis sæpius usi fuerint. Additio jocosa de vino Theologico ex Chiliad. 3. centur. 2. Proverb. 37.

Iura è
carnib.
Gal lib.
2. de
alim.
facult.
c. 17.

782 DE CONSERVANDA

Erasm. Roterod. Hac tempestate, inquit, apud Parisios vulgari joco vinum Theologicum vocant, quod sit validissimum, minimeque dilutum. Nec infestiviter quidam hujusce Proverbii causam rogatus, respondit: A Jureconsultis occupari quas vocant Prebendas, Decanatus, & Archidiaconatus, Theologis nihil reliquum fieri, præter Curata quæ vocant, sacerdotia. Cæterum quoniam de Pastoribus scriptum est: Peccata populi comedetis; nimirum ad cibi tam duri concoctionem opus esse vino efficacissimo. Atque hinc esse natum vulgi dictum.

Hofæ
4.

Hactenus Commentator qui omne tulisset punctum nisi seriis jocos ammiscuisset, & sacris profana, quasi vel doctior, vel elegantior haberi possit ex detorta in hunc locum Erasmi Roterodami Parisiensibus Theologis irati nugaci fabulatione.

De Esu Ovorum.

C A P. LXXIV.

SINGULA post Ova, pocula sume nova:

HOc versiculo præcipitur, ut post ovi cuiusque recentis atque mollis esum, haustus, & præcipue vini, sumatur. Ejusque rei duplex fere adsignatur ratio. Ac prior quidem, quod ovum recens ac molle succi sit optimi & concoctu facilis: parvaque mole, ut sup. capit. 6. ostendimus, plurimo corpus reficiat alimento, idque vitello suo potissimum: vinum

autem, cum natura eo delectetur maxime, præstet ut à membris avidius attrahatur, celeriusque ita permeet. Posterior vero, quod ovum tardius descendat per gulam, quæ Græcis proprio nomine *οισοφάγος* ab *οίω* fero, & *φάγνμα*, cibus; quod cibum & potum in ventriculum transfuebat, Arabibus Meri nuncupatur; vinum autem descensum ejus adjuvet.

Animadversio.

NON solum ob prædictas rationes præcipitur à Salernitanis potus post singula *ova*; sed etiam ad diluendam *ovorum* visciditatem, juvandamque distributionem ad jecur. Ingestus enim ovi vitellus, quia spissus & viscosus est, facile ventriculi parietibus adhæreret prohiberetque ventriculi contractionem ob suam visciditatem & lentorem, diutius vero ventriculo adhærrens facillè putresceret & mora corrumpetur: At potus continuo sumptus, facit primo ut diluatur, coctusque deducatur per venas mesaraïcas ad hepar sanguinis officinam. Hoc vehiculo destitutus vitellus vix præ lentore venas mesaraïcas tenues & exiles præterlaberetur, sed illic cunctando obstructions generaret.

Potus autem nomine cave solum vinum intel- Potus.
ligas, ut faciunt commentatores, sed liquidiorrem quamvis substantiam, sive sit aqua, sive vinum, sive jusculum. Porro de *ovis* qui plura voluerit, consulat Aldrovandum Ornithol. libr. 14. Lælium à fonte consultat. 5. & 9. Garciam Lopium capit. 26. de varia rei medicæ lectione,

Ludovicum Guyonium capit. 10. libr. 4. diversarum lectionum tom. 2. Hyppolitem Obicium capit. 25. de multiplici in medicina abusu, Davidem Echlinium, & Ludovicum Guybertum opere proprio de ovo; Rorarium contradict. 29. Avicennæ, Fabritium ab Aquapendente tractatu eximio de ovo, Æmilium Parisanum libr. 6. nobilium exercit. exercitat. 2. & 3. Sylvaticum in controversiis, Epiphani Ferdinandum histor. 51. suarum observat. Francisc. Bonamicum libr. 5. de aliment. c. 46.

De Excrementis Quadrupedum, ac primo de lacte.

CAP. LXXV.

LACTIS phisicis sanum caprinum, post camelinum,
 Atque jumentinum, plus omnibus est Asininum.
 Plus nutritivum vaccinum, sic & ovinum:
 Si febris, caput aut doleat, non est bene sanum.

LACTIS electio. **H**IC præcepta quædam traduntur de electione lactis in genere, quatenus videlicet *φδιστοις*, hoc est, tabidis, emaciatis, hæctica febre laborantibus, & quomodocunque consumptis sit conducturum. Cibi enim his ipsis, quod calorem nativum imbecillum obtineant, concoctu faciles conveniunt: boni item ac multi alimenti, ut corpus emaciatum instaurent: sed liquidi & tenues, ut vias, ob siccitatem contractam facilius subeant & penetrent: ob febrem quoque refrigerent nonnihil, & ob ulceris saniem detergant,

gant, & ob solutionem continui, glutinent; quas dotes omnes habet lac: facile enim coquitur, ac inter omnia quæ alimenti gratia sumimus, lac butyro & caseo multum nutrit: optimum optimi est succi, sero casei & butyri liquidum & subfrigidum est, ut libr. 5. capit. 20. & lib. 10. cap. 7. de simpl. medic. facult. terget sapore dulci, butyrosæ substantiæ & acrimonia seri, glutinat caseo & eodem ac butyro est emplasticum. Quapropter nonnulli, Galeno in libro de cibis boni & mali succi, capite 9. teste pulmonis ulceribus affectos potione tantum lactis curari putant, antea scilicet quam ea ipsa ulcera ampliantur, callosaque fiant.

Ac *primum* quidem præceptum est de lacte caprino, quod utile esse phthificis Avicenna libro 2. Can. capit. 44. & 114. tract. 3. capit. 6. confirmat: Neque id sane injuria: siquidem inter cætera lactis genera moderate se habet, cum non admodum pingue crassumque sit; ob id medium quoque esse censetur, quod in corporibus nostris præstat.

Lac ca-
pri-
num.

Secundum de camelino, quod illo tenuius est sero-
rosique humoris magis particeps: quo fit ut minus tum nutriat, tum emaciatis conferat, Hydro-
picis tamen, & quibus hepar male affectum est, non parum commoditatis adfert, præsertim si fuerit cameli nuperrime enixæ. Eo namque hepar, si quid Avicennæ credimus, reficitur atque instauratur.

2 Can-
c. 44.
&
Tract.
4. c. 15.

Tertium de asinino: Asinæ namque inter cætera brutorum genera lac præbent ad propositos affectus accommodatissimum, quippe cum tenuissimum sit, & minime coaguletur, & quoquo versus ocyssime in corpus digeratur, quemadmodum

D D d

786 DE CONSERVANDA

Alexand.
Trall.
lib. 8.
c. 4.

Lac
mulie.
bre.

elegantissimelib. 7. method. medendi cap. 6. à Galeno scribitur. Quod Avicenna quoque 1. 4. Tract. 3. capit. 6. confirmat; Non est, inquit, lac post muliebre, quod hecticis æque conferat, ac Asininum. Hecticam enim, siquidem curabilis fuerit, ad plenum curat. Sed præ cæteris lac muliebre, tanquam naturæ ejusdem; & humano corpori familiarissimum, ab aliis Medicis, præcipueque ab Herodoto & Euriphonte ad tabidos affectus celebratur. Quoniam enim cæteris est subtilius, frigidius & humidius, citius concoquitur, velocius penetrat, & melius nutrit. Sumendum autem quodvis horum mane jejunis, horis tribus aut quatuor ante cibum, unc. quatuor primum: & has si recte confecerit, die sequenti quinque, sex uncias & sic diebus consequentibus auctum: si bene concoquat, usque ad libram unam. Quatenus enim vires augeri cernimus, eatenus nos quoque cibis adjiciemus. Sumat autem patiens ex mammilla, aut minimum diu extra propria conceptacula moratum (illic enim & sanguis & semen promptissime corrumpitur) per se, aut cum pauco melle vel saccharo & sale, ne in ventriculo acescat. A lacte hausto non dormiat, ne corrumpatur, nec corpus exerceat motu ac frictione, ne crudum lac in corpus trahatur.

Ceterum silentio prætereundum hoc loco non est, quod non semper muliebre aut asininum phthificis profit: imo vero lac acidum, sive ebutyratum ab ipsis in certis quibusdam casibus convenientius adsumitur. Et primo quidem, quando cum phthisi fluxus ventris simul infestat. Deinde cum metus est, ne in ventriculo coaguletur, vel ardor adest vehementis febris, aut ventriculus

suapte natura biliosus existit, ut in quo lac nullo negotio in bilem transeat. Quinetiam quando phthisi febris conjungitur putrida, & multæ in interioribus partibus sunt obstructions. Lac enim acidum cohibet & adstringit alvum, neque facile in bilem convertitur: quippe cui butyrum quo prompte accendi poterat, ademptum sit: eadem ratione nec in putrida facile putrescit. Præterea cum immundus ac sordidus est ventriculus: in ejusmodi enim ventriculo lac promptissime corrumpitur. Postremo vero cum phthisicus lacintegrum & dulce abominatur, ab acido autem sive ebutyrato non omnino abhorret. Sed de his omnibus copiose admodum Hieronymus Cardanus libro secundo Contradictentium, Tract. 4. Contradict. 1. & Conciliator differentia 104.

Quartum de lacte vaccino: quod ut inter cetera lactis genera crassius ac pinguius invenitur, ita alere etiam magis putandum est. Atque hinc sane Rhazes lib. 3. c. 15. ad Almanfor sic ferme de eo scriptum reliquit: Lac vaccinum quorumlibet aliorum animalium lacte crassius judicatur, atque ob id corporis molem & obesitatem adipisci volentibus accommodatissimum habetur. His amplius Avicenna lib. 2. Can. c. 442. hoc quoque addendum putavit: Nempe lac cujuslibet animalis, cujus fœtus eandem in utero moram cum homine ducat, id est, per novem menses, humano lacti esse maxime conforme: illud vero quod sit animalis, cujus impregnatio quam mulieris diuturnior sit, esse deterius, quo fit ut cum vacca novem mensibus vitulum ferat, lac ejus humano maxime conforme, atque ob id optimum quoque habeatur.

Lac
vacci-
num.

588 DE CONSERVANDA

Quintum de lacte ovino: hoc enim, quod ad consistentiam quidem & nutrimentum attinet, ad vaccinum quodammodo accedit.

Sextum de lacte vitando in febribus putridis, & dolore capitis: cujus rei causæ adsignatæ sunt sup. c. 4.

Animadversio.

INter excrementa quadrupedum sola quantitate peccantia est lac è quo Caseus, butyrum, & serum desumuntur. Lac (quod Græci γάλα vocant παρά τὸ καλὸν εἰς ἀνάσθησιν ἴδ), id est quod pulchrum gratumque sit nutrimentum) Latini deducunt à liciendo, vel quod eo infantes alliciantur, vel quod sugendo mammas ipsum eliciant. Ejus tanta est necessitas ut vivipara animalia ei vitam salutemque suam acceptam ferant, cum lege naturæ factum sit, ut recens natus fœtus eo tamquam cibo & potu necessariò nutriatur. Unicuique autem animalium generi suum magis ἀσθηστικὸν atque consociale, muliebri hominibus, asininum asinis, vaccinum bobus, & sic de ceteris; atque ab hoc illud quod temperamento uniuscujusque magis est affine. Quod intelligendum venit de lacte prout alimentum est, non quatenus est medicamentum: sic enim major habenda ratio morbi, quam temperamenti utentis. Ut vero de bonitate lactis securum tutumque judicium ferri possit, observandum est lac vel universaliter considerari, quatenus lac omne lactis naturam retinet, vel particulatim prout singulæ lactis species cum singulis animalium speciebus analogiam habent; muliebri cum hominibus, camelinum cum camelis.

Lactis
utili-
tas.

Priori respectu examinandæ veniunt lactis causæ *materiales & efficientes*. *Materialis* causa est sanguis animalium excoctus & dealbatus, non per modum *putrefactionis*, seu *puris*, veluti placuit Empedocli apud Aristotelem quarto de gener. animalium capite octavo, sed per modum *perfectionis*: adeo ut sanguis ille ita præparatus delicatior præstantiorque evadat. Exinde fit sicut lac illud omnino melius sit *materialiter*, quod à meliori sanguine ortum ducit, faniori, puriori, & temperatiori. Temperatum vero sanguinem vocamus, qui iusta, legitima & convenienti quantitate bilis flavæ, succi melancholici, pituitæ, & sanguinis proprie dicti commixtus & perfusus est. Sic quia sanguis hominis sanguine aliorum animalium temperatior est exactiusque commixtus, ita & lac humanum quovis alio lacte exquisitius est ac præstantius. At sanguis impurus dicitur qui *κακόχυμος*, hoc est, qui vel biliosus, vel melancholicus, vel pituitosus existit, quive aliquo ex quatuor humoribus aut privatus, aut saltem est diminutus, quive etiam putris & corruptus. Hinc profecto apparet lac ratione materiæ non esse homogeneum, sed heterogeneum, constans videlicet parte una quæ igni & bili, altera quæ aëri & sanguini, tertia quæ aquæ & pituitæ, quarta quæ terræ & melancholico succo responderet: proptereaque non male factum à Galeno, Avicenna, & Mesuæo qui serum lactis calidum & siccum constituerunt. Est enim in *sero* duplex substantia, aquea & phlegmatica, refrigerandi & humectandi vim habens, ac insuper acris, falsa ac biliosa; unde detergendi facultas Sero inest. Vide Petrum Hispanum ad lectionem 44. dicit. *univers.* Isaaci, Rorarium con-

Lactis
causæ.Serum
duplex.

790 DE CONSERVANDA

tradiet. Galeni 91. & Epiphan. Ferdinandum theoremate 25. lib. 1.

Porro causa efficiens lactis est duplex: principalis & instrumentaria: principalem voco vim λακτοποιητικὴν mammis insitam, quæ immediate profluit ab anima sensitiva, quæque idcirco melior aut fortior, deterior imbecilliorve non est huic quam illi animalium; nisi quatenus instrumenta obtinet melius deteriusve constituta; proinde ratione hujus facultatis lac hominis non est censendum delicatius aut temperatius quovis alio lacte: nec enim anima rationalis functiones naturales perfectius exercet quam brutorum anima, nisi meliora instrumenta nata fuerit.

Efficiens instrumentaria lactis, partim mammarum caro, partim calor, seu temperamentum mammis insitum. Quo melius sunt constituta mammae, quo earum temperies laudabilior, eo lac in ipsis elaboratum, præstantius est habendum. Fœmella ergo quæ sanas habebit mammas, nullave excedente qualitate præditas, salubrius lac suppeditabit, quam quæ aliqua intemperie affectas mammas obtinebit.

Cæterum causæ istæ lactis quanto perfectiores erunt, tanto temperiem lactis (quæ ad instar formæ illi est) meliorem effecerint, & accidentia quæ temperiem sequuntur, & demonstrant, mitiora, atque benigniora præstiterint. Sunt autem accidentia illa è primarum, secundarum tertiarumque qualitatum genere. E primis est calor qui omnino moderatus est in lacte ex Galen. 5. simplic. licet alibi lac modo frigidiori, modo calidiori temperamento esse dixerit;

habita nimirum ratione quarundam ejus partium. E primis quoque est *humiditas* ad quam inclinare debet lac potius quam ad siccitatem, tam ratione materiae quae humida est, quam ratione finis, quae est nutritio fieri solita per humectantia. Ad secundas qualitates pertinet *consistentia*, seu partium *crassities*, vel *tenuitas*, *lentor*, *liquiditas*; has necesse est in lacte sic esse temperatas ut tenuitas crassitiem, liquiditas lentorem vincat eo modulo, ut nec nimium lac diffluat, nec coeat tenacius. *Crassius* quippe lac & *lentius*, seu *viscosus* difficilius coquitur atque distribuitur, distributumque angustis meatibus altius infigitur ac heret. *Tenuius* vero atque *liquidus* quia aquosius est, prius exit quam coquatur, vixque agglutinari potest, proinde parce nutrit, & tenuiter substantiam corporis reparat. In tertiis qualitatibus sunt, *sapor*, *odor*, *color*. *Sapore* dulce & suave esse debet, non amarum, salsum aut acre: tale enim bilis salivae pituitae perfusionem, aut immoderatum calorem arguit: non praeterea acidum acerbumque, cum hujuscemodi lac frigidorum humorum copiam calorisque imbecillitatem significet. In summum praeter dulcedinem, alienae omnis qualitatis expers sit, quemadmodum sanguis probus ex quo generatur. *Odor* lacti pene nullus adsit, praesertim non foeteat, cum foetor putredinis pravaeque coctionis, aut saltem alimenti assumpti minime boni sit nota. *Colore* demum *album* est lac, quia in mammarum glandulis elaboratum *splendidum* quoque *καλαρον*, ut loquitur Gal. 7. meth. c. 6. prout lacti convenit: splendor autem ille accidit ex substantia moderata nec nimium rara nec crassa nimium, ac deinde ex multis spiritibus corpus lactis aequabi-

liter perfundentibus. Lividum igitur lac impro-
batur, obscurum quoque, fuscum aut flavum;
quod hoc bilis perfusionem, illa vero spirituum
inopiam aut partium crassitiem indicent. Subori-
tur tamen hęc difficultas inter Medicos & Aristo-
telem: illi, Sc. Dioscorides, Galenus, Avicenna,
album lac præferunt: hic vero lib. 3. de hist. ani-
mal. c. 1. *lividum* albo anteposit *ἢ καὶ γυναικῶν*,
inquit, *τὸ πλιθνότερον γάλα, βέλτιον ἢ λεκκὸν τοῖς*
πτιθνομένοις; καὶ αἱ μέλαιες ἢ λεκκῶν ὑγιεινότερον ἔχουσι,
id est, *mulierum lac commodius lactentibus est quod*
livorem trahit, quam quod candidum est, & fus-
ca salubrius habent quam candida. Joa. Costæus
libr. 1. de facili medicina per feri & lactis usum
c. 2. putat Aristotelem loqui comparate, adeo
ut velit ducere minus candidum lac, præstantius
esse lacte maxime candido, quemadmodum mi-
nus albæ mulieres præstantius habent quam can-
didiores, quæ magis humidæ fluidæque sunt, pro-
ptereaque pituitosæ atque frigidæ. Vel certe
mendum credit inesse textui Aristotelico, legen-
dumque *πλιθνότερον τὸ λεκκὸν βέλτιον, lividiore lacte*
album melius, sicque convenire inter eos aucto-
res. Ego vero arbitror Medicos habuisse ratio-
nem causæ *efficientis*; Aristotelem rationem *ma-*
teria. Causa efficiens est calor, seu temperies
mammarum, alterans & assimilans sanguinem
mammis, quod quidem tum melius præstat, cum
laudabilior est opusque suum perfectius exereet;
à perfectiori enim causa effectus perfectior pro-
ficiscitur. Ergo Medici lac *album* existimantes assi-
milatum esse glandulis mammarum albicantibus
magis quam lividum substantiam mammarum co-
lore suo non referens; duxerunt lac colore candi-
dum lacti livido anteponendum; sic enim causa

An lac
fulcum
bonum.

Aristo-
teles
emen-
datus.

efficiens videtur assecuta suum finem. Aristoteles vero tres in lacte substantias animadvertens, *serosam, butyrosam & caseosam*, ab hac præsertim parte albedinem lacti inesse (lac enim quo caseatus eo candidius) censuit lividum melius esse candido, quia licet candidum magis nutriat quam fuscum ob caseosam partem; minus tamen salubre infantibus, quia magis obstruit, calculisque generandis opportunius est. Id postea visus est explicasse Aristoteles eodem loco, postquam enim dixerat fuscæ mulierum lac salubrius esse quam candidarum; statim rationem subjunxit scribens Ἐπιμώτατον τὸ πλείστον ἔχει τρεῖς, ὑγιεινότερον δὲ τοῖς παισὶ τοῦ ἐλαττοῦ, id est, *lac illud maxime nutrire, quod plurimum casei habet, quod vero minimum casei habet, salubrius esse infantibus.* Est ergo hæc Aristotelis ratiocinatio.

Aristoteles explicatus.

Lac quod habet plus casei, habet etiam plus candoris:

Sed lac candidarum mulierum habet plus casei, quam lac fuscæ;

Ergo lac candidarum habet plus candoris.

Et rursum.

Lac habens plus casei magis quidem nutrit, sed minus est salubre, quam lac minus continens:

Atqui lac candidum plus habet casei quam fuscum;

Ergo lac candidum magis quidem nutrit, quam fuscum, sed minus est salubre.

Sic ergo Aristotelem Medicis conciliabimus, dicendo *candidius* lac *livido* anteponendum esse, cum candor procedit non à copia casei, sed ab efficiente causa vigente & valente; postponendum vero *livido* cum candorem trahit à multo

caseo. Hoc autem ut quis internoscatur, viscositatem lactis & pondus contempletur, quo enim viscosius erit lac atque ponderosius, eo plurimum casei continebit; est quippe caseus terrena, crassa & gravis lactis portio.

Lac optimum. His ita universim consideratis sic optimum definire lac possumus, tepidum, equalis substantia, admotum ungui statim non diffuens, levius quam gravius, minime viscosum, sed dulce, inodorum, album & aliquo pacto splendens, ac denique à sano animali, & in bene valentibus, beneque constitutis mammis elaboratum. Quodcumque vero lac has omnes dotes conditionesque obtinuerit, affatim nutriet, colorem corpori vegetum & floridum conciliabit, spiritus omnes recreabit, semen auget, corpus pinguefaciet, pectori & pulmone auxilio erit, urinæ ardores temperabit, oculorum acres distillationes compescet, denique atrocissimos dolores ad instar Nepenthes Homericæ demulcebit.

Hæc fuerant de lactis natura præmittenda, ut securius iudicium ferri possit de singulis lactis speciebus, de quibus hoc capite à Salernitanis disputatur. Species autem lactis partim desumuntur ab animalium differentiis eorumque temperamento, habitu, ætate, pabulo, partim à lactis ipsius partibus ætate, ac preparatione. Ab animalibus lac appellatur humanum, bubulum, ovillum, caprinum, equinum, camelinum, asininum, porcinum. Humanum, ut substantiæ mediocritate præstat cæteris, ita ubi nutrire hominem velis ob familiaritatem reliquis facilius & promptius nutrit; illique proprie competunt omnes dotes supra enumeratæ: magis tamen quàm cætera muliebri lac non nutrit: sed melius nutrimentum

Lachumanu.

fuggerit. Primam quoque laudem tribuit illi Galenus libro septimo meth. cap. 6. in hecticis sanandis, utpote hominibus cognatum $\mu\epsilon\phi\omega\lambda\omicron\iota$.

Bubulum temperamento proximum est muliebri lacti, crassius tamen, pinguius & multo plus nutrimenti afferens: at minus est salubre, quia ob crassitudinem facile obstruit, ægreque in ventriculo coquitur. Sunt qui existiment eorum animalium lac homini utilius esse quorum partus ad humani partus tempus propius accedit, quasi lac longiori tempore maturius reddatur. Sed meminisse illi debuerunt non plus requiri temporis ad lac perficiendum quam ad fœtum maturandum: quemadmodum ergo fœtus animalis quod parit 5. mense, æque perfectus est atque maturus, ac fœtus ejus animalis quod parit decimo & duodecimo, ita & lac ejusdem animalis parientis quinto mense æque absolutum elaboratumque est, ac lac animalis duodecimo parientis: ut propterea nulla inde repetenda sit lactis vaccini bonitatis nota.

Ovillum, bubulo proximum & substantia & temperie, crassum enim ac pingue est, paulo tamen minus quam bubulum; idcirco minus nutrit, magis vero obstruit, quam & secedere alvo magis dicatur ob ferum quo magis affluit.

Caprillum, paulo calidius est supra dictis, substantia quoque tenuiori minusque pingui præditum est, minus quoque nutrit, magis tamen alvo secedit.

Equinum caprillo tenuius & calidius existit; Equinum etiam homini nutriendo aptum, aptius alvo subducendæ: eximia illi detergendi facultas

Bubulum.

Coctus perstringit.

Ovillum.

Caprillum.

798 DE CONSERVANDA

ineft ob ejus multi feri tenuitatem atque caliditatem.

Camelinum. *Camelinum* equino propinquum dicit Halyabas; ipsum tamen tenuitate & caliditate superat, pauci vero est nutrimenti, quod alvum subducendi aperiendique facultatem obtineat. Mirari autem aliquis possit cur Rhafes lac istud calore ac siccitate pollens, ad hydropisum calidam atque ad jecur calidum & siccum commendat, nisi recordetur hepatis sic affecto mediocriter calida potius quam frigidiora convenire, cum frigida altius impingant & obstruant, moderate calida rarefaciant, & flabellationem procurent.

Asinum. *Asinum* reliquis frigidius, tenuius & ferofius, minus quoque nutriens, minus obstruens; sed maxime subducens, terget enim & mundat, absque tamen acrimonia ac mordacitate.

Suilla. *Porcinum* sive *suillum* frigidissimum adstruitur; meo quidem judicio perperam, cum sus frigidissimum non sit animal. Aristot. 6. de hist. animal cap. 20. crassius ipsum constituit quam sit caninum, quod ab eo summè crassum dicitur. Aëtius quoque lib. 2. cap. 87. crassissimum facit, cum tamen Galenus 10. simpl. aquosum crudumque ponat, ἀπυρρον καὶ ὑδατώδες. Conciliabis Galenum Aristoteli, si concedas statim à partu crassum esse lac suum, progressu vero temporis tenuissimum & aquosissimum evadere: sic enim loquitur Aristoteles de lactecanum; τὸ μὲν ἐν πρώτῳ, παχὺ ἐστὶ χροῖζοῦρον ὃ γίνεται λεπτότερον. Initio, inquit, crassum, processu temporis tenuius fit. Et certe cum numerosus sit partus canum & suum, prius fugiunt lac fœtus quam absolutum sit & perfecte excoctum: cumque crescentes fœtus majorem lactis copiam fugat, faciunt idcirco ut procedente

tempore semper aquosius & crudius lac reddatur.

Non est porro quod longiori sermone ostendam verum esse quod de lacte hoc capite observatum est : constat quippe ex dictis *vaccillum* & *ovillum*, plus nutrire quam *caprinum*, *camelinum*, *equinum* & *asininum* : constat insuper *asininum*, phthificis salubrius esse quam quodvis aliud ; ab eoque *caprillo*, deinde *camelino*, ac tandem *equino* palmam concedendam. Sed ut diximus *muliebri* omne tulit punctum, seu nutrire, seu medicari volueris.

Quod spectat ad alias circumstantias quibus variari *lac* certum est, breviter de eis hæc animadvertenda sunt. Quo temperatius est animal, eo *lac* quoque melius, tale enim esse solet *lactis* temperamentum quale corpus animalis è quo emulgetur. *Lac* autem macilentorum animalium minus alit ; *lac* corpulentorum & obesorum periculorum dicitur afferre convulsionis : *lac* molliorum humidius est : duriorum siccius ; optimum est ac laudabile, *lac* animalium moderati & mediocris habitus. Quomodo autem *lac* nigriorum animalium melius sit lacte candidiorum, expositum vide apud Costæum loco laudato cap. 7. Animalium in vigore ætatis consistentium *lac* optimum est, juniorum liquidius, seniorum siccius, *lac* post partum liquidissimum ac tenuissimum spissatur temporis progressu, Vere quoque liquidum & copiosum, ætate siccum & crassum, sed concoctu facile. Est insuper *lac* simile alimentis ingestis, aquosum ex aquoso pabulo, crassum ex crasso, moderatum ex moderato. Caprarum in Justinis montibus scammonia, veratro, mercuriali vescentium *lac* ventriculum subvertere prodidit Dioscorides. Uno verbo Galenus 7. meth. cap.

798 DE CONSERVANDA

6. ostendit unius asinæ exemplo, quam necessaria sit pabuli totiusque victus ratio ad lac optimum consequendum; cuius verba libenter adduco, quod *asinini lactis* usum hîc frequentissimum observem. Quo vero, inquit, optima nota lac fiat, & idoneis nutrimentis alendum animal est, & exercitationibus mediocribus tractandum, & pullus si quem lactat auferendus. Quod autem etatis quoque maxime florentis esse debeat, id neminem laiet. Curandum item ut quam optimè concoquat, contemptis videlicet iis, qui si asinus quoque victus rationem prescribemus, ridebunt. Si enim Veneta & Præsina factionis studiosi equorum stercora, quo intelligant quemadmodum alimenta concoxerint, odorantur, tanquam ex eo omnem eorum bonam habitudinem cognituri: multò profectò magis nostrum fuerit pro hominis salute nihil tale non prospicere, atque herbas animali quæ non admodum sint humida fœnumque & hordeum quod sit mediocre, objicere, sed nec ulla obmittere ut Asinæ corpus strigili distringatur, manu fricetur, detergatur, & mundetur. Porro si liquidiora, fœtidiora, & flatus plena excreverit, planum profectò est non concoxisse probe. Quare aut detrahendum aliquid de alimemo est, aut exercitationi aliquid adjiciendum, aut qualitates immutanda aut fricationis cura varianda. Sin duriora reddat animalis alvus, ad contraria est inspiciendum atque illorum aliquid immutandum. Porro in hoc textu Galenico duo in Græco codice-vocabula sunt emendanda: prius enim legitur in vulgo expressis codicibus; ἢ ἀμελεῖν δὲ καὶ ψύχειν, καὶ ἀνατελεῖν καὶ ἀπερύπτειν, καὶ καθαίρειν τὸ τῆς ἐνὶ πύμα; id est neque vero negligere est ut corpus asinæ refrigeretur, fricetur, detergeatur, & mundetur. Quaritur quid sit refrigerare corpus asinæ,

& quomodo id fieret : hoc cum ignoretur , nonnulli , ut Jul. Alexandr. $\psi\upsilon\chi\epsilon\iota\nu$ & $\alpha\iota\alpha\psi\upsilon\chi\epsilon\iota\nu$ interpretantur de ablutione per flumina , alii ut Popardus de ficcatione , sic ut ficcari corpus asina debeat , quoties mader , alii $\alpha\iota\alpha\psi\epsilon\kappa\acute{\alpha}\zeta\iota\nu$, alii $\alpha\iota\alpha\psi\epsilon\iota\nu$ legunt , alii $\alpha\iota\alpha\lambda\acute{\epsilon}\gamma\alpha\nu$, quod est , *aquam ore contentam guttatim roris modo expuere* , ut fit ab iis qui curant equos cum manu cutem & pilum poliunt ac lævigant ; ego vero loco $\psi\upsilon\chi\epsilon\iota\nu$, repono $\psi\acute{\iota}\chi\epsilon\iota\nu$, quod est *radendo detergere* , seu *strigile distringere* ; est enim $\psi\acute{\iota}\chi\epsilon\iota\nu$, velut species $\tau\acute{\epsilon}\ \kappa\alpha\ \delta\alpha\iota\sigma\epsilon\iota\nu$, affineque est illud verbum verbo $\tau\epsilon\iota\sigma\epsilon\iota\nu$, quod *manu & panno dario* fieri , sicut $\psi\acute{\iota}\chi\epsilon\iota\nu$ *strigile* solet .

Galenus
corre-
ctus.

Alterum vocabulum emendandum , est ejusdem rationis : nam loco $\psi\upsilon\chi\epsilon\iota\nu$, legendum $\psi\acute{\iota}\chi\epsilon\iota\nu$ cum $\tau\epsilon\iota\sigma\epsilon\iota\nu$ & $\psi\acute{\iota}\chi\epsilon\iota\nu$, sese consequantur , ut mox dictum , solent enim equorum curatores primo *strigile* fricare equos , mox *panno & manu* .

Superest ut nonnihil addamus de lactis partibus , ætate , & præparatione . Lactis tres partes *caseosa* , *butyrofa* , & *serosa* , de quibus postea serosum . *Lac* plurimas casei partes obtinens , multum nutrit , sed minus est salubre : *lac* vero plurimas butyrosas partes obtinens viscosius paulo est , difficiliusque distribuitur inflammationique generandæ est aptum . At serosum *lac* minimum quidem nutrit , sed confestim alvo secedit . Nihil dico de *melca* , *aphrogala* , *argyrotrophemote* , *pyrasto* , $\chi\iota\sigma\iota\omega$, *colostro* , *oxygala* . Pergo enim ad ætatem *lactis* , quod intelligo de *recenti* aut *vetusto* . *Lac recens* enixorum animalium non probatur , improbatut *lac* à partu remotissimum : optimum est igitur quod medio tempore emulgetur , diu servatum ab emulsione *lac* negligendum ; recens extractum bonum . Galenus 7. me-

Lactis
partes.

800 DE CONSERVANDA

thodi docet expedire ut quam minimo tempore in aëre ambiente lac moretur, tum ut calorem quem ex uberibus abstulit, conservet; tum quia celerrime mutari fit aptum genitalis feminis ritu, quod nec ipsum aliquandiu extra propria vasa, si modo suas vires servabit, morari patitur, sed vel in ipsis maris partibus contineri vel ipsius fœminæ partibus harere postulat. *Et sane, inquit, utilissimum est lac, cum ex ipsis mammillis quis hauserit, veluti Euryphon, Herodotus & Prodicus censent, qui tantam in eo ad corpora reficienda fiduciam habuerunt, ut etiam qui phthoe contrabuerant, ex ipsa mulieris papilla lac sugere iuberent, verum cum hoc plurimis non placeat, melius est calens adhuc ex mammillis id in aëri ventriculum, quam ocysime transferre.* Cæterum crudum lac non assumendum nisi recentissime mulsam; flatus enim excitaret, coctum minus flatulentum: sed quia serum coctione absumitur, crassius evadit, sic ut obstruere venas & adstringere alvum facilius possit. Denique cum lacte multa solent edulia parari, quæ lauta magis sunt quam salubria; optimum autem erit si vel salis modicum vel saccharum lacti admiscuerimus mellis loco, ut Galenus præscribit, sic enim & minus acescit, & melius nutrit. Nolui plura de lacte congerere, tu si velis repete ex Gesnero opere de lacte & operibus lactariis, Jacobo Bifronte epistola de caseis & operibus lactariis, Hieronymo Acrombono tractatu de lacte; Julio Cæsare Claudino tractatu de natura & usu lactis, Julio Cæsare Baricello libris de lacte, Joa. Costæo opera de facili medicina per seri & lactis usum; ex quibus omnibus discere poteris quibus in morbis lac conveniat, quamque & febricitantibus & caput dolentibus

dolentibus sit noxium, sicut asserunt Salernitani, auctoritate Hippocratis freti, qui aph. 65. sectionis quintæ *lac prabere capite dolentibus, febriculosi & quibus hypochondria elata aut murmurantia & siticulosi, κακόν* esse pronuntiavit, de quo aphorismo consule Commentatores.

De Caseo.

C A P. LXXVI.

Caseus est gelidus, stipans, crassus, quoque durus;
*Caseus & panis sunt optima fercula sanis,
 Si non sunt sani, tunc hunc ne jungito panis.
 Ignari Medici me dicunt esse nocivum.*

*Sed tamen ignorant cur nocumenta feram:
 Expertis reor esse rarum, nam commoditate.
 Languenti stomacho caseus addit opem;
 Caseus ante cibum confert, si destuat alvus,
 Si constipetur, terminet ille dapes.
 Qui physicen non ignorant hac testificantur.*

DUæ sunt in hoc capite partes, in quarum priori duo peraguntur. Primo, quatuor referuntur facultates casei. Quarum prima est, ipsum esse gelidum, id est, temperatura frigidum: quod intelligi debet de recente ac molli qui frigidus & humidus, & non de vetere, qui calidus & siccus est. Atque hujus sane rei gravissimum habemus testem Paulum Æginetam, qui libro septimo sic ait: Caseus recens, compactus & mollis, repulso-riam vim habet, leniter perfrigerans. Quinetiam de eo intelligi potest, qui conficitur ex sola lactis coagulatione, absque ulla alterius rei com-

302 DE CONSERVANDA

mistione. Reperitur enim qui ob aromatum quorundam ac odoratarum herbarum admistionem acrior & calidior evaserit, & ob id linguam vellicet, atque ventriculum excalefaciat. Talis autem colore potissimum viridis existit, qui si majore paulo mole ingeratur, corpus vehementer exurit. Secunda est, caseum stipare, hoc est, adstringere ac cohibere alvum, quod maxime solet prestare vetus, cui multum coaguli admistum est. Tertia est, ipsum esse crassum, quod est crassos generare humores, idque nullo excepto. Omnis enim caseus fit ex crassiore & terrestri magis cujuslibet lactis substantia, admisto coagulo, & expresso inde sero. Quarta est, caseum esse durum, id est, ægre & concoqui, & alvo discedere: nimirum propter succum crassorem.

Secundo deinde loco hoc etiam adseritur: nempe caseum parva mole cum pane sumptum, optimum sanis hominibus esse cibum, quippe qui panis admistione concoctu reddatur facilius: cum alioqui per se sumptus admodum ob concoctionis tarditatem offendat: Ægrotantibus vero propterea quod neque ad concoctionem, ut dictum est, neque ad movendam urinam, neque ad ciendam alvum, neque ad succi denique probitatem quicquam boni confert, omnino fugiendus est. Pura de hoc supra cap. 3. & 4.

In prioribus duobus versibus posterioris partis *μεγαλοπρωλια* est. Fingitur enim caseus se ipsum adversus malignos vicinos aut vituperatores defendere: Ignari, inquit, Medici, dicunt me nocivum esse: quum ipsi tamen ignorent causam cur humanæ naturæ nocere dicat. Allusum autem videtur ad illud, quod ab Hippocrate in lib. de

veteri Medicina scriptum est in hunc modum. Atqui, inquit, mihi necessarium esse videtur, ut omnis Medicus de natura sciat, & omni studio annitatur ut cognoscat (si modo aliquid eorum quæ fieri debent, recte præstare velit) quidnam sit homo ad ea quæ comeduntur ac bibuntur comparatus & quid cuique ab unoquoque contingat & accidat. Nec simpliciter tantum sic existimet oportet, quod malum edulium est caseus, quia dolorem afferat repleto ex ipso, sed etiam sciat, quem dolorem afferat, & propter quid, & cui parti intra hominem existenti incommodus existat. Quandoquidem & multa alia esculenta ac potentia, quæ natura mala sunt, hominem tamen non eodem modo afficiunt. Exempli causa: Vinum meracum, si multum bibatur, hominem aliquo modo debilem reddit: & omnes qui viderint, hoc fatentur, & cognoscunt hanc esse vini vim, & vinum causam esse, quinetiam in quas hominis partes maxime agat novimus. Talem proinde veritatem in aliis quoque apparere volo. Ergo caseus (quandoquidem hunc in exemplum assumpsi) non omnes homines lædit: sed sunt qui ex ipso repleti ne tantillum quidem offendantur, imo gracilibus mirabiliter etiam conferre perhibetur. Sunt autem alii qui eo sumpto difficulter à noxa liberantur. Horum igitur naturæ differunt. Differunt autem secundum hoc, quoniam, id quod in corpore caseo est contrarium, à caseo excitatur & commovetur in iis quibus ejusmodi humor cultus existit: & quanto potentior hic est, tanto pejus illos habere rationi consentaneum est. Quod si toti humanæ naturæ inimicus esset, omnes utique læderet. Eam ergo differentiam si quis novisset, non incurreret profecto, ne-

804 DE CONSERVANDA

que pateretur ista. Haecenus Hippocrates.

Tertio, deinde loco duæ recensentur utilitates ab ingesto caseo. Quarum prima quidem est, ipsum debilitatem abscindere stomachi: ubi sciendum tamen, quod non quilibet statim caseus cuius subveniat stomacho (casei siquidem in certis quibusdam casibus omnes ex æquo nocent, stomacho nimirum raræ texturæ, ac illi quoque qui ex longa ægritudine adhuc debilis se colligit) sed recens, mollis, ac pauci lentoris particeps, quemadmodum libro tertio ad Almanf. capite decimo quinto Rhases testatur: calido atque sicco stomacho apprime confert: exustionem enim, caliditatem & siccitatem ejus, frigiditatis, ac humiditatis ratione, reprimit & emendat. Contra vero eidem vetus admodum & acris, cuique multum coaguli injectum est manifeste officit. Stomacho autem cujus pelliculis multa infarta sunt phlegmata, plurimum confert caseus qui inveteravit, & ob id quam prior acior atque ardentior evasit: phlegmata enim acrimonia sua incidit, abstergit, & infra subducit. Rursus vero recens ac mollis huic maxime nocet.

Secunda est, caseum priori loco exhibendum iis, quibus venter majorem in modum solvitur: posteriori vero quibus idem ob imbecillitatem non respondet. In universum namque adstringentia, si prius ante alium cibum aut edantur, aut bibantur, alvum comprimunt. Quibus autem ob imbecillitatem venter non respondet ii molliendi virtute prædita, nempe olera, aut pisces, aut id genus aliquid præsumunt, deinde adstringentia (quorum in numero caseus etiam reponitur) quæ dum ipsum firmant ac roborant, deorsum in ventriculi fundum, ubi con-

ectionis officina est, propellunt, adque excretionem tandem incitant: id quod ex veræ medicinæ peritis neminem latere arbitror. Vide Galenum lib. 2. de aliment. facult. cap. 22. ubi rationem tradit, cur Rhetori cuidam adstringentibus post alios cibos laxantes sumptis venter fuerit solutus. Hujusce rei meminit etiam Paulus libro primo capite centesimo octogesimo primo. De acido caseo ita scribit Ætius libro secundo capite centesimo primo. Recens caseus qui ex acido lacte fit, & ob id *ὄξυγαλάτινος* appellatur, omnium optimus censendus est. Nam in cibo jucundissimus est, & stomacho innoxius præ omnibus aliis caseis existit, minus ægre concoquitur, & minus ægre transit, neque vero valde crassi succi est, quo crimine in communi omnes casei sunt infames. His addit Rhazes, acidum caseum exigua mole ultimo post alios cibos loco ingestum roborare os ventriculi, atque auferre etiam *ἀροπιξίαν*, ac nauseam, quæ ex dulcibus & pinguibus cibis proveniunt.

Animadversio.

QUoniam Commentator remittit ad caput tertium & quartum hujus sectionis ubi de caseo actum fuit: Idcirco placet hic apponere commentarium illum novum & copiosum qui nondum in manus meas venerat, eo tempore quo excussum est illud caput. Nobis enim proposueramus initio edere commentarios Joa. Curionis & Jacobi Crelliti impressos Parisiis anno Christi millesimo quingentesimo quinquagesimo quinto: & jam opus istud ad quartum usque ca-

306 DE CONSERVANDA

put sectionis secundæ deduxeramus. Sed ubi animadverti adauctos fuisse illos commentarios politioresque evulgatos Chovetti opera, mutavi consilium, & novum istud opus recudendum suscepi. Ergo cum tertium caput illius novi operis excussum non sit, commode hoc loco transcribi potest, ut hac ratione studiosis medicinæ consulatur, qui beneficio nostræ hujus editionis alios omnes cujuscunque editionis libros possidebunt. Sic vero se habet ille commentarius.

Duodecim alimentorum genera plurimum nutrientia & impinguantia hoc loco referemus.

Triticum,

Hæc pertinent ad cap. 3. hujus sectionis.

Primum, Triticum, ut panem videlicet triticum per triticum intelligas. Hic enim Avicennæ 2. Canon. cap. 572. celeriter impinguat, præsertim si ex novo tritico præparatus fuerit. Porro quod ad tritici temperamentum attinet, ipsum est primi ordinis excalescentium: non tamen nec resiccare, nec hemeetare manifesto potest, quemadmodum Galenus libro octavo capite septuagesimo secundo de simplic. medic. facult. & post eum Paulus libro septimo luculenter & perspicue docuerunt. Hinc etiam Rhases libro tertio ad Almanf. cap. 2. fere scriptum reliquit: Triticum moderato proximum, aut paulo calidius est. Præstantia ejus sumitur, partim quidem à propria substantia, partim vero à præparationis modo. Quod quidem ad substantiam attinet, est & in tritico non parva speciatim differentia: quippe quod grave est, densum & in profundo flavum, copiosissimi id alimenti est, crassique succi ac lenti: contra quod leve est & rarum & album, minus nutrit, succumque gignit crassum minus ac lentum. Atque ejus rei locupletissimus idemque gravissimus testis est

Galenus, qui libro primo de aliment. facult. capite nono ita scribit: Inter tritica plurimum habent alimenti quæ densa sunt, totamque substantiam habent adeo compactam, ut dentibus vix dividi queant. Talia enim exigua modo corpora plurimum nutriunt: quæ vero iis sunt contraria, quæque dentibus quidem facile franguntur, fractaque rara ac laxa apparent, magna mole exiguum reddunt alimentum. Quod si utrorumque parem molem pendere libuerit, quæ densa sunt, multo graviora esse comperies. Hæc autem sunt colore etiam laxis flaviora. Explorare autem horum naturam non simpliciter oportet, superficiem externam duntaxat contemplando, sed dividendo quoque ut diximus, ac frangendo, multa enim quæ extrinsecus flava ac densa fuerant visa, rara intus ac laxa albaque apparuerunt. Hæc ille. E quibus sane verbis illud etiam sequitur, nempe panem ex denso, gravi ac flavo tritico confectum omnium esse tum præstantissimum, tum maximi alimenti, adeoque magis etiam victus salubris ratione convenire, quam qui ex quibuslibet aliis granis confectus sit. Panem autem, qui ex nigro atque inveterato tritico præparatur, nemo affatim citra sanitatis dispendium mandet. Quod si quis ei non assueverit, etiam si minimum sumpserit, ægrotabit. Est enim injucundus, gravis, concoctu difficilis & mali succi. Contra vero qui ex electo tritico conficitur, non modo ad concoquendum est facilis, sed hominum etiam corporibus est saluberrimus, ut qui sanguinem medium consistentia generet. Medium autem Galenus libro 3. de aliment. facult. capite 27. vocat, qui neque admodum tenuis est, neque aquosus, neque vehementer crassus. Verum

E E e iiij

808 DE CONSERVANDA

hactenus de tritici secundum substantiam electione hæc dixisse, huic sermoni, in quo præstantiam inquirere instituimus, satis sit: nunc reliquum est, ut de præparatione nonnihil etiam dicatur. *Sciendum* igitur quod omnia quæ ex farina tritici friguntur, crassi sunt succi, & tarde transeunt, jecorisque meatus per quos fertur alimentum, obstruunt, lienis imbecillitatem augment, calculos denique in renibus gignunt. Quod si tamen cocta belle fuerint, atque in sanguinem mutata, admodum nutriunt. Triticum vero elixum, grave & concoctu difficile est edulium & inflationes creat. Vires tamen habet magnas, si sic sumptum concoquatur, nutritque valide corpus, ac robur insigne iis qui ipso usi fuerint, conciliat, ut lib. 1. cap. 14. de alim. facult. & in libro de attenuante diæta cap. 5. testatur Galenus. Concoctu autem inter panes sunt facillimi, qui plurimum sunt fermentati & pulcherrime subacti, quique in clibano igne moderato fuerunt assati. Nam ignis ardentior primo statim occursum superficiem externam circumurens in testæ modum indurat, acciditque duplici nomine pravum panem fieri: priore quidem, quod partem internam habeat crudam atque illaboratam; posteriore vero, quod externam siccam habeat, præassatam ac testaceam. Porro ignis moderato remissior panem minus belle elaborat, sed ipsum crudiorem relinquit, & maxime partem omnem ejus internam. Qui autem in igne moderato largiore spatio per totos seipsos æquabiliter assati fuerint, ii tum bellissime in ventriculo concoquentur, tum ad cæteras actiones quæ costionem consequuntur, erunt accommo-

dariffimi. Pessimi autem panes ii sunt habendi, quibus nihil memoratorum ante adest. Plura Galenus l. 1. de alim. facult. c. 9. & infra c. 24. huius opusculi.

Secundum, Lac, quod de eo lactis genere cum primis intelligendum videtur, quod *ὀξύγαλα* Greci, Arabes Adoc, vel Adhoc, vel Adech, Barbari vero Balbucam nominant, id est, lac acidum ebutyratum. Hoc enim cum pane calido sive recenti sumptitatum, corpora maxime impingat. Verum cum frigidum sit ac crassi succi, non simpliciter omnibus, sed iis solis, qui id probe concoquant exhibendum est. A ventriculo enim qui quavis de causa frigidior est, minus belle conficitur: à temperato vero quamvis ægre, conficitur tamen aliquantum. Contra ventriculi iusto calidiores, sive ab initio tales fuerint, sive à quapiam causa postea in eam temperiem sint adducti, præterquam quod nihil ab huiusmodi eduliis læduntur, commodo etiam aliquo fruuntur. Sed de hoc copiosius Galenus libr. 3. de aliment. facult. c. 19. Intelligi etiam de lacte caprino potest, de quo c. 7. abunde diximus.

Tertium, caseus infans sive recens, de quo Dioscorides libro secundo capite sexagesimo primo ita scriptum reliquit: Caseus recens sine sale sumptus alit, stomacho utilis est, & facile in membra dividitur, corpus auget, alvum modice emollit: alius tamen alio præstantior, pro natura lactis è quo conficitur. Eadem fere tradit & Avicenna 2. Cano. c. 126. Etsi vero caseus iam dictus abundanter alit, & corpus impingat, nihilominus tamen & ipsius esum consequantur nocumenta illa, quæ c. 7. recensur.

Caseus
recens.

310 DE CONSERVANDA
 mus. Quare ad secundæ valetudinis usus inutilis habetur.

Quartum, testiculi, quod primo quidem de Gallorum saginatorum testiculis intelligendum est. De illis enim Galenus libro tertio de aliment. facult. capit. 5. in eum scribit modum: Gallorum Gallinaceorum altilium testes & suavissimi sunt, & laudabile corpori præbent alimentum. Et iterum ubi supra capite 6. Soli Gallorum Gallinaceorum testes undiquaque sunt præstantissimi, & potissimum eorum qui saginati fuerint. Et multo clarius adhuc capit. 20. ejusdem libri: Gallorum, inquit, Gallinaceorum testes sunt præstantissimi, præcipue altilium, & multo magis si cibus, quo sunt nutriti, seroso lacte fuit imbutus: nam & boni sunt succi, & valide nutriunt, & ad coquendum sunt facillimi. Quin etiam Avicennæ testimonio 2. Cano. capit. 719. eadem confirmantur, exigua præterea mole, eodem Avicenna 4. 1. capit. 1. teste, plurimum nutriunt. Deinde vero intelligendum etiam de testibus suum juvenum mediocriter pinguium, qui nondum coierunt. Nam quanto suum caro aliis est præstantior, tanto horum quoque testes aliorum animalium testibus sunt meliores, quemadmodum diserte admodum Galenus libro tertio de aliment. facult. demonstravit. Illud quoque hoc loco ignorandum non est, nempe adultiorum animalium testiculos, in quibus semen jam fermentatum est, ad coquendum esse difficiles, ac virosi malique succi: juniorum vero quæ nondum coierunt, & in quibus semen nondum fermentatum est, præstantiores esse, & laudabile corpori tribuere alimentum, si belle conficiantur, alios tamen magis, alios

minus, pro ea proportione, quam in carne inesse diximus.

Quintum, porcina caro; de cujus præstantia & effectu satis superque dicemus.

Caro
porci-
na.
Cere-
brum.

Sextum, Cerebrum: de quo copiose admodum Galenus libro tertio de alim. facult. capit. 7. in eum scribit modum; Cerebrum omne cibus est pituitosior, crassique succi, & tarde permeans, ac ad coquendum difficilis. Non minimum etiam cerebrum omne stomacho nocet. Quidam autem ipsius mollitie decepti ipsum egrotis exhibent, cum præter alia nauseam etiam concitet. Quinimo cum cuiquam à cibo vomitum movere vis, hujus partem pinguius conditam postremis epulis edendam exhibe. Illis vero cave exhibeas, qui cibum non appetunt, quos veteres ἀποσιώσας appellabant. Merito igitur nemo cerebrum ab aliis epulis mandit, cum omnes ipsa experientia edocti, sciant ipsum nauseam excitare. Jure etiam plerique cum origano mandunt, uti nonnulli cum sale variis modis apparatus: quippe cum crassi sit succi & excrementitium, omnino sit accommodatius, quando cum incidentibus & calefacientibus fuerit paratum. Si tamen recte conficiatur, alimentum corpori præstabit non contemnendum. Hæc ille. Sunt etiam qui cerebrum, prius quam mandatur, super craticulam probe inassandum esse moneant, quod scilicet ejus immoderatio per ignis caliditatem magna ex parte corrigatur ac temperetur. Rhazes libro tertio, ad Almanfor. capite undecimo hoc etiam adjungit, nempe cerebrum calidæ quidem temperaturæ hominibus in cibo esse utile, frigidioribus vero, quique vitam frigidis passionibus obnoxiam degant, adversissim-

§12 DE CONSERVANDA

mam. Neque id quidem temere. Quippe similibus (ut testis est Galenus, cum alibi sapius, tum præcipue libro primo de sanitate tuenda capite decimo) quilibet excessus augetur, contrariis emendatur ac minuitur. Ut autem summam de cerebro perstringam, ad victus salubris rationem parum accommodum est: quare ex intervallo potius ac parce, quam assidue atque affluenter eo vescantur, qui sanitatis tuendæ curam susceperint. Quorundam tamen animalium cerebrum ceu medicamentum valet. Sic cerebrum capreoli adversus venena & virulentarum bestiarum morsus remedio est. Terrestris leporis inassatum cerebrum manditur juvandis tremoribus, qui valetudine contracti sunt, afflicta aut cibo facilem infantibus dentitionem præstat. Quidam etiam adversus metum utiliter edi prodiderunt. Cerebrum pulli & caponis in vino bibendum datur contra serpentum morsus, sanguinem à cerebri membrana profluentem sistit: & in cibo cerebri substantiam auget, unde & his, qui tardiori leviorique ingenio ac mente sunt, prodesse dicitur. Quod ad electionem attinet, animalia volucra exiguum quidem habent cerebrum, sed ipsum tamen tanto pedestrium cerebro est præstantius, quanto, & siccius: volucrum autem ipsorum, montana cerebrum habent quam palustria præstantius, pro aliarum omnium partium proportione. Porro ex pedestribus animalibus, Avicenna agninum præfert, post hoc vero vitulinum præcipue commendat 2. Can. c. 128.

Diosc.
lib. 2. c.
40:

Septimum, Medulla: de qua Galenus libro 3. de aliment. facult. capit. 8. hæc prodidit: Medulla, inquit, quæ in ossibus invenitur, cere-

VALETUDINE. 813

bro est dulcior, jucundior ac pinguior, adeo ut si ea inter se comparando gustes, putaturus sis cerebrum austerum etiam aliquid in se habere. Porro medulla nauseam provocat, si liberalius sumatur, quemadmodum & cerebrum: nutrit tamen & ipsa si probe conficiatur Avicenna cum seminibus & pipere condit. Can. capit. 492. Quod delicati quidam luronos & artis obsonatricis periti faciunt cydoniis & pasfulis. Laudatissima est cervina, mox vitulina. Post hanc taurina, deinde caprina & ovilla. Dioscorides libro secundo capite sexagesimo sexto.

Octavum, Dulcia vina: de quibus infra.

Nonum, Cibus gustui jucundior: talis enim non exiguum corpori tribuit alimentum, quemadmodum Hippocrates etiam libro secundo Aphorism. 38. monet ubi sic scriptum reliquit: Paulo deterior & potus & cibus, verum jucundior, melioribus quidem, sed jucundioribus præferendus est. Quam sententiam ipse exponens Galenus: Quæcumque, inquit, cum voluptate assumuntur, ista ventriculus arctius amplexatur, & facilius concoquit. Refugere autem consuevit ea, quæ injucunda, & insuavia sunt, utpote quæ vel nauseas, vel inflationes, vel fluctuationes pariant: quod quidem in plurimis etiam iis qui boni sunt succi, cibus accidit. Quando vero paulo fuerit deterior, tunc in iis qui libenter hunc assumunt, non modo, non etiam deterior, sed quandoque melior redditur.

Decimum, Ova forbilia: quæ sane alio capite parva mole plurimum alere ostendemus.

Undecimum, Maturæ ficus, de quibus Si-

§14 DE CONSERVANDA

meon Sethi hæc tradit : Ficus admodum nutriunt, carnem tamen non compactam, neque firmam generant, ceu panis & suilla, sed sublxam ac subinanem, ut fabæ; ventrem flatibus implent, nisi probe, concoquantur, minus vero cæteris sunt mali succi, & ventrem proritant, & facile exeunt: Effatu vero dignam abstergendi facultatem obtinent, quo fit ut post ipsarum esum nephritici multas arenas excernant. Maturæ ficus nihil propemodum omnino lædunt, proximeque ad caricæ accedunt, multaque cum illis utilia habent. Si quis tamen largius esitaverit, in una re ab eis offendetur: quandoquidem sanguinem non admodum probum gignunt, quo fit ut ex ipsarum usu pediculorum multitudo proveniat. Oportet autem post usum ficuum alimentum quod incidat & extenuet ingerere. Ad hæc fici pulmonem & thoracem juvant. Aiunt insuper contra venenosa facultatem habere, si quis singulis diebus jejunos eis utatur. Caricæ pectus juvant, & ad tusses faciunt, urinam cient, satisque nutriunt, corporis etiam bonam habitudinem efficiunt. Ante cibum sumptæ ventrem irritant, sed nisi celerius ventrem pertranseant, non bonum sanguinem gignunt. Quapropter si ad satietatem usque edantur, scabiem & prurimum excitant. Cibus autem bonus est, & adversus venena, remedia, si cum nucibus aut amygdalis comedantur. Renes expurgant, & jecoris lienisque obstructions auferunt, verum calefaciunt, & sitim inferunt, & flavam in calidioribus temperamentis bilem procreant. Addit Galenus, jecori lienique inflammatione obsessis esse noxias, quemadmodum & ficus, non peculiari quadam & eximia facultate,

sed communi ratione dulcium omnium ciborum ac potuum, obstructis autem illis, aut *σπίρα* adfectis ipsis ex sese nil commodare, nec officere, sed medicamentis incidentibus ac extenuantibus & abstergentibus mistas non mediocriter juvare. Proinde nonnulli Medicorum in dictis lienis ac hepatis affectibus exhibent ipsas longe ante cibum cum thymo, aut pipere, aut zingibere, aut pulegio, satureia, aut calamintha, aut origano, aut hyssopo. Ad eundem autem modum si carica cum alio quopiam eorum, quæ facultatem habeant acrem, aut omnino incidendi ac extenuandi, assumantur, juvabunt non solum sic affectos, sed etiam sanos. Siquidem jecoris meatus per quos fertur alimentum, apertos esse non ægrotis modo, sed sanis etiam est tutissimum. Ad eum igitur modum vulgo ficibus cum attenuantibus sale, & aceto & garo præparatis vescuntur, quod ipsas utiles esse experientia didicerint. Plura Dioscorides libro primo capite centesimo quadragesimo secundo, Galenus libro secundo de aliment. facult. capit. 8. Paulus libr. 1. capit. 81, & Ætius libr. 1.

Duodecimum, Uvæ recentes, id est, dulces ^{Vva.} & maturæ. Nam ficus & uvæ, quemadmodum inter fructus autumnales principatum obtinent, ita fugacibus omnibus magis nutriunt, minimumque pravi succi habent, præsertim cum exactam maturitatem fuerint adeptæ. Porro quod ipsæ nutriant, maximo argumento sunt ii, qui vinearum fructum custodiunt, qui cum duos menses solis uvis ac ficibus, quarum custodia præsumunt, vescantur, (nisi forte panis quippiam cum illis addant) corpulenti tamen

816 DE CONSERVANDA

admodum fiunt. At caro quæ ex ipsis gignitur, haudquaquam est firma ac densa, quemadmodum ea, quæ ex carnibus fit, sed laxa est ac præhumida: ob id celeriter etiam cum vesci ipsis defierint, constringitur ac concidit. Verum uvæ minus alunt quam ficus, maximumque id ipsis inest commodum, quod velociter subeant. Quocirca si quando hæserint, graviter lædunt: neque enim retentæ belle concoquuntur, & dum in jecur ac venas distribuuntur, succum crudum generant, qui non facile in probum sanguinem mutetur. Vinaceorum sive nucleorum substantia sicca est, & quodammodo adstringens, omniaque intestina pervadit, nihil quod sensu deprehendi queat à sese mutata. Uvæ vero tantisper à collectione, dum membrana extrinsecus ambiens detumuerit, pensiles aëri expositæ neque sistunt ventrem, neque proritant, minusque flatibus implent: cæteris autem facilius concoquuntur, & melius nutriunt. Non parva autem est inter uvas differentia, quod aliæ sint dulces, aliæ acidæ, aliæ austeræ, aliæ denique nullam vehementem habeant qualitatem: vocant autem ipsas vinosas. Cæterum quæ dulces sunt, succum habent calidiorum, & ob id sunt sitibundæ: austeræ vero & acidæ frigidiorum: vinosæ autem locum inter calidum ac frigidum medium obtinent. Alvum subducunt dulces, & maxime si sint humidæ. Omnium quidem certe usus (si quis moderate sumat) est tutissimus, cum natura fuerint carnosæ ac maturæ, sive in vite summam maturitatem obtinuerint sive quod maturitati decrat, ex consequenti suspensione sint adeptæ. Uvæ quæ albæ sunt, vehementius alvum turbant & subducunt, magisque stomachum

chum inflant, quam nigra; omnes vero ciborum appetentiam excitant, & Venerem. Convenit cum eduntur membranam & nucleos expuere, quod difficulter conficiantur, quemadmodum luculenter & perspicue docuit Galenus libro secundo de aliment. facult. capite nono, & libro primo de locis affectis capite quarto, & post eum Simeon Sethi in Syntagmate de ciborum facult. Cæterum recentes è quibus vinacei exempti sunt, celerrime pertranseunt cibisque aliis præeunt, si in ventriculum purum inciderint, & sumptæ primis epulis fuerint. Quod si sumptæ post alios cibos fuerint, aut etiam pravum succum in ventriculo offenderint, celerrime una cum aliis cibis corumpuntur. Idem de aliis quoque fructibus alvum subducentibus intelligendum. Si cui viridibus ac recentibus uvis vesci placuerit, ad horam fere in aqua fervida ut maceret, ac frigida deinde abluat oportet, prius quam mandere ipsas aggrediat: quæ enim ita præparantur innoxia sunt. Uvas quæ subtilem ac tenuem habeant corticem, citius deorsum concedere, minusque ventrem flatibus implere: his vero contrarias contraria operari, Rhazes libro tertio ad Almanfor. capite secundo autor est. Uvæ acerbæ atque immaturæ, frigida & humidæ sunt, ventrem constipant, stomachum corroborant, & caliditatem à flava bile ortam sedant, sed parum nutriunt. Succus inde expressus, qui Græcis vocatur *ὀμοάριον*, vulgo Italicorum & officinis Aggresta, bibitur ad recentem sanguinis recreationem, etiam si rupta parte aliqua contingat; sed pauco & aquatiore est utendum. Plurimis vero ante diebus inve-

818 DE CONSERVANDA

teratur, cumque stillatio rosarum liquore decoctus atque exhibitus, nauseantibus & his qui cibaria in ventriculo non retinent, succurrit. In cibo adstringit, bilioso alvi profluvio & dysenteriae proficit. Sunt præter has etiam uvæ siccae, quæ quod in siccando Solem patiantur, & ignem, passæ sive passulæ vocantur: hæ sunt aliis uvis calidiores, stomacho gratiores, valentius alunt: sed minus subducunt alvum, eandemque ferme cum aliis uvis habent rationem, quam caricæ cum ficibus. Multæ enim fiunt dulces: acerbæ autem omnino paucæ, plurimæ vero ex dulci & austerâ qualitate sunt mixtæ: quamquam dulces nonnihil quoque austerâ qualitatis habeant, & austerâ dulcedinis. Ceterum ut dulces temperamento sunt calidiore, ita austeræ frigidior. Ad hoc austeræ stomachum roborant, & ventrem constipant, & his multo magis acerbæ: meliam autem quodammodo inter ipsas constitutionem dulces obtinent, ut quæ nec stomachum dissolvant, nec alvum subducant. Dulcibus tamen ut vis quædam semper inest temperandi, ita & mediocriter detergendi: quibus duabus exiguas mordicationes quæ os ventriculi infestant, obtundunt. Bellè nutriunt exacinatæ, pectus & pulmonem juvant, stomachum, jecur, & lienem corroborant. Cum nucleis manducatæ conducunt intestinis. Est tamen præstabilius nucleos exspuere, propter duritiem & ferream ipsorum essentiam. Uvæ passæ pingues septem drachmarum pondere per sex dies sumptæ ab jejuno purgant phlegma, & sanguinem abundare faciunt. Tota substantia familiares sunt hepati, & usu crebro consueta: nutriunt enim ipsum & impingunt,

sanguini bonum colorem præstant, & humores percoquant : ob id felicissime exemptis vinaceis miscentur medicamentis hepaticis. Sed si paulo largius sumantur, incendunt & exurunt sanguinem. Præstantiores autem sunt, quæ tum pingues sunt, tum corticem habent tenuem, dulcioresque. Pastulæ minus quidem quam caricæ ventrem movent absterguntque, stomacho tamen magis accommodantur. Plura Galenus libr. 2. de aliment. facult. capit. 9. & 10. Paulus libr. 1. c. 81. Ætius libr. 1. Simeon Sethi in Syntagmate Rhazes libr. 3. ad Almans. c. 20. Avicenna 2. Canon. c. 737. Averroës 5. Collectan. c. 37. Rabbi Moses Tract. 3. ad Sultanum Babylonæ & Jacobus Sylvius lib. 1. de medic. simpl. nat. Ex quibus sane omnibus satis liquet, quæ de recentibus hoc loco dicuntur uvis, ea etiam de passulis esse intelligenda.

Cæterum de *caseo* plura habentur apud Athenæum libr. 14. capit. 22. Plinium libr. 11. capit. 41. & 42. Isaacum lect. 47. diætaram univers. Stuckium antiquit. convivial. libr. 1. & 2. Gesnerum de lacte & operibus lactariis; Ludovicum Guyonum libr. 4. divers. lect. capit. 21. tom. 1. Joan. Langium ep. medicin. lib. 2. ep. 29. Mercurialem variarum lect. libr. 2. capit. 26. Sed & Thomas Sagittarius exercitationem emisit & quæstionem quomodo fiat ut multi abhorreant ab esu casei, quod etiam examinavit Thomas Erastus apud Smetium Miscellaneorum lib. 2. c. 34. habet quoque observationem admirandam de caseo. Balduinus Ronssæus lib. epist. observar. sexta. Concludo cum disticho dotes casei comprehendente.

Non Argus, Largus, non Magdalena, Matustem,
Non Abacuc, Lazarus, caseus iste bonus.

Quibus verbis significatur eum caseum qui non est ocellatus & foraminatus, qui sale nimio aspersus non est, quinec capillis intrinsecus sordet, nec liquorem stillat, qui vetustus non est, qui non durior, qui denique fœtidus non existit, optimum esse statuendum.

De Butyro & Sero.

C A P. LXXVII.

L Enit & humectat, solvit sine febre Butyrum:
Incidit, lavat, ac penetrat, mundat quoque Serum.

Butyri
pro-
prietates
tres.

DUo hic examinantur. Primum est de Butyro
cujus tres proprietates referuntur.

Primo, cum doloris sedatione lenit & maturat: Siquidem temperate calidum est, & natura pingue atque oleosum, facultatisque concoquentis, paulum habens etiam digerendi potentia, in mediis nimirum corporibus secundum duritiem & molliem. Bubonas igitur & parotidas juvat, gingivas extenuat, & praesertim in infantibus dentientibus, item humores in pectore ac pulmone fixos linctu concoquit.

Secundo, humectat, ex meliore namque lactis essentia constat. Quemadmodum ergo lacti, unde sejunctum est, humectandi vis inest, ita & butyro inesse oportet.

Tertio vero, solvit, largius enim sumptum, cum ob suæ substantiæ lubricitatem, tum ob communem omnium ciborum humidorum rationem, qui scilicet citra adstrictionem sunt humidi, facile per ventrem subit. Sed febricitantibus & calidioribus naturis non æque ut aliis convenit: ipsis enim in flavam bilem convertitur.

Illud porro nosse hoc loco utile est, quod butyrum ob superabundantem & humiditatem & pinguitudinem in alimentis, usu præsertim immoderatiore, expetendum non est. Ventriculum enim resupinat ac subvertit, & ad vomitum incitat. Neque vero ultimo post alios cibos loco ingerere convenit, quippe cum humidum sit ac lubricum, facileque subduci queat, in superficie natans corrumpitur, atque ob hoc ipsum ante alios cibos sumendum est. Ita enim citius subducitur, & aliis cibis viam munit. Quocunque oleo magis tum nutrit, tum cibos condit: quo fit ut obsoniis additum olei atque adipis vicem merito penset. Unice tamen hoc semper cavendum, ne usus ejus sit immoderatus, neve in ventriculo accendatur. Pinguia enim inflammata, quemadmodum in majori praxi tract. 6. capit. 15. rubr. 4. Joannes Michaël Savanarola scriptum reliquit, in melancholiam adustam transeunt, ex qua lepra deinceps generatur. Quo fit, inquit ille, ut ob nimium Butyri usum multi leprosi in Germania reperiantur. Recens etiam butyrum contra bestias quæ virus ejaculantur, venenaque & foris illitum, & peros assumptum efficax est: ab aspide enim percussis utilissime imponitur, & in pestilenti aëris constitutione quotidie cum puri panis tribus aut quatuor bolis mane ab jejunis devora-

822 DE CONSERVANDA

tum, mirifice ad sanos ab infectione præservandos confert. Plura de butyro Dioscorides libr. 2. capit. 62. Galenus libr. 10. capite 10. de simpl. medic. facult. Paulus Ægineta libr. 7. Simeon Sethi in Syntagm. & Avenzoar, Tract. 1. c. 4. lib. 3. Theyfir.

Serum.

Altera parte agitur de facultatibus Serii, quod lactis aquosa est substantia. Hoc (ut libr. 2. distinct. 1. capite 9. de medic. simpl. purgan. Mesues inquit) excalefacit atque siccatur ordine primo completo, & usque ad secundum. Quinetiam attenuat, abluat, abstergit, & nitrosa qua refertum est facultate, alvum absque aliqua mordacitate leviter subducit. Bilem tum flavam tum atram ab exustis humoribus genitam dejicit: quo fit ut mirifice conferat maniacis & melancholicis. Præstat item ad viscerum infarctus, & morbis inde provenientius optulatur, nimirum aqua intercute laborantibus, felle suffulis & lienosis. Datur utiliter febrientibus ex bile, & viscerum ac vasorum obstructionibus. Competit etiamnum vitis in cute à bile & perustis humoribus emergentibus. Quare lichenibus, vitiliginibus, alphis, psoriasis, leprisque admodum convenit. Hæc ille. Comitibus quoque atque iis qui ob potentis vini largiorem potum malè habent, auxilium præstat. Plura Dioscorides libr. secundo cap. 60. Galenus libro decimo de simpl. med. facult. capite octavo Rhazes libro tertio ad Almanf. capite 15. & Avicenna 2. can. capit. 44.

Animadversio.

A Erea, pinguis, & temperata lactis portio, est βύτυρον, sic dictum quasi *bovis caseus*, licet res sint non tantum forma & materia, sed etiam temperamento diversissima, *caseus* & *butyrum*. *Butyri* antiquitatem investigare qui voluerit, pene eam repetat necesse est ab ipsis mundi incunabilis, quo tempore fuisse pastores sacrae paginae nos docent. Ejus certe fit mentio dccimo octavo capite Genes. Deuteronomii 32. Isaia 7. Proverbiorum 30. quo loco modus quoque conficiendi lactis perstringitur. Sunt qui arbitrantur Dioscoridem primum ex Medicis ac prophanis auctoribus lactis mentionem fecisse. Quod certe satis mirari non possum, cum longè ante Dioscoridem qui Antonii & Cleopatras tempore florebat, noster Hippocrates *butyri* meminerit; nimirum libro de natura muliebri, lib. de sterilitate, lib. 1. & 2. de morbis mulier, lib. 2. de morbis lib. etiam 4. ubi quid sit & quomodo fiat à Scythis *butyrum* recenset, quod etiam observatum habemus ab Herodoto lib. 4. qui Hippocratis fuit σύγχρονος. Libro certe primo de morbis mulierum duodecies repetitur ejuscemodi vocabulum; bisque etiam non βύτυρον, sed πικέλιον vocatur, quod Galenus explicat in lexico verborum Hippocratis βύτυρον, & ante Galenum Erosianus etiam in lexico, his verbis: Πικεῖον, id est, βυτύρον, ὡς καὶ Δεισοφάνης ἐν τοῖς Ἰσομνήμασι φησὶν; ὅτι Θόας ὁ Ἰταλῆπος ἰσοφῆ ᾧ δὲ φεῖσι πικέλιον τὸ καλεῖται βύτυρον, id est, siquidem Aristophanes in commentariis refert, Thoantem Itacesium narrare βύτυρον vocari

F F f iij

826 DE CONSERVANDA

μυσειον à Phrygiis, quæ omnia sufficiunt ad ostendendum ante Dioscoridem butyri usum fuisse. Non diffitebor tamen veteres eo potius ut medicamento quam ut alimento usos; ut propterea Athenæus, qui omnia pene ciborum genera suis libris persecutus est, butyrum omiserit, quasi cibus non assuetum, quamquam apud Hebræos & Scythas in usu esset. Galenus certè lib. 3. de alimentis cap. 15. minime vim illi nutriendi, sed alterandi solum tribuit; verba ejus proferam, quo ambigendi omnis occasio præcludatur. *Ad hæc*, inquit, *tertium etiam pinguem succum lac boum, ut dictum est, plurimum; ideoque butyrum (quod vocant) ex eo conficiunt, quod gustu solo visusque quantum in se pinguitudinis habeat, facile cognoscas. Quod si partem aliquam corporis eo inunxeris ac fricueris, cernes cutim pinguem non aliter ac si oleo fricuisset. Præterea si mortui animalis corium aridum eo inunxeris, eundem cernes effectum. Quin imo homines in plerisque frigidis regionibus, in quibus oleo carent, in balneo butyro utuntur. Cernitur præterea si ignitis carbonibus ipsum infundas, non aliter ac pinguedo flammam excitare, denique utimur ipso in illis in quibus utimur adipe, cataplasmatibus, aliisque medicamentis ipsum permiscentes.* Hæc ille qui lib. 10. simplicium aliena ab istis non protulit; nec à Galeno dissentanea docuerunt, Paulus Æg. Oribasius, Aëtius, nullam quoque illi facultatem nutriendi concedentes. Attamen Dioscorides lib. 2. notat in obsoniis pro oleo addi, & pro adipe in dulciariis admonuit: *μύρωται δὲ, inquit, καὶ ἐν ποσὶ πύμασι ἀντὶ σαίτου.* Plinius lib. 28. cap. 9. barbararum gentium laudatissimum cibum asseruit, quique divites à plebe discernere,

Plinius
expli-
catus.

ret. Quæ postrema verba sic intelligenda docet Mercurialis variar lection. lib. 10. cap. 16. ut *butyrum* cibus potius fuerit vulgarium hominum quam Nobilium. In quo certe hallucinatus est. His enim verbis significat Plinius, ut Dalechampius observat, divites plurimum *butyri* quotannis è suis armentis reposuisse, quod venderent: plebeios vero parum, & quod in usum quotidianum tantum satis effet: Itaque locupletibus in censu & reditu erat,

Porro quod ad facultates ejus attinet, modice & temperate calidum est & nutrit *butyrum* Symeone Sethi assertore: pectus & pulmonem juvat, sputumque facilè educit, & ad frigidas aridasque tusses confert: abunde sumptum ventrem lubricat, facultatemque digerendi & discutiendi habet, concoquendi etiam ac leviter educendi. Plinius dixit ipsum *adstringere mollire, replere, & purgare*. Quæro quomodo adstringit si molliat? An cum Mercero pro *adstringere*, legemus *digerere*? An cum Dalechampio dicemus ipsum *adstringere* propter additum salem? Nequaquam: nec enim salitum fuisse olim *butyrum* ad custodiam ostendet unquam Dalechampius, emendatio Merceri paulo crassior: quid ergo? reponere *abstergere* pro *adstringere*. Loquitur Plinius de inveterato *butyro* proinde calidiori (*quanto enim vetustius est tanto calidius*, inquit Symeon) imo etiam acriori. Notum vero est, acribus vim detergendi insitam esse. Experimur quotidie inveteratum *butyrum* & caseum, acrimoniam quamdam non modicam sibi comparare, à qua si quis ipsum *abstergere* dicat, puto à ratione alienum nihil pronuntiare. De *butyro* præter

Butyri
vires.

Plinius
correc-
tids.

328 DE CONSERV. VALETUDINE.

nominatos egit Pincierus lib. 2. parergorum
cap. 20.

Serum
lactis.

Ad serum lactis quod attinet quia medicamenti
potius quam alimenti rationem obtinet, quodque
de eo Costæus, Baricellus, Claudinus, Gesne-
rus fusissimè egerint opere proprio de lacte &
fero, idcirco longiorem disputationem non po-
stulat. Insuper animadverto mihi post hanc pro-
lixam & diffusam de cibus dissertationem at-
que disquisitionem, paululum esse quiescendum,
ut reparatis animis & recreatis spiritibus ere-
ctior & alacrior assurgam ad reliquum opus
Deo bene favente peragendum.

FINIS.

INDEX RERUM MEMORABILIVM.

A	
A bdomen propu-	Aër an fit mixtum cor-
dendis 757. pro	pus, 246
sumine, <i>ibid.</i>	Aër crassus, 25
Abdomen piscium, 763	Aër crassus differt à tur-
Abrotoni nomen & fa-	bido, <i>ibid.</i>
cultas, 412.413	Aër tenuis, <i>ibid.</i>
Abinthii nomen 401.	Aër putris, <i>ibid.</i>
species <i>ibid.</i> de romano	Aër sincerus deligendus
error 402. temperies	<i>ibid.</i>
<i>ibid.</i> vis, 410	Aër calidior, 26
An abstinendum omni	Frigidior, <i>ibid.</i>
potu, 188	Humidior, <i>ibid.</i>
Accidens non nutrit, 242	Siccior, <i>ibid.</i>
Acetaria, 348	Aëris emendatio, 27
Acrepala, 389	Aëris optimi notæ &
Acria an purgant 145. eo-	ufus, 20
rum differentia 146. co-	Aëris corrupti noxæ, 20
ctione mitescunt, 148	Aëris necessitas, 21.23
Adversus pulices reme-	Laus, 23
dia, 453	Ubi Aër purior fit, 21
Ædium ædificatio, 74	Aër mutabilis & unde, 28
Ædes æstivæ & hybernæ,	Aëris triplex usus, 24
<i>ibid.</i>	Aër ut attrahatur, 24
Ægyptii sacerdotes pane	Aëris substantia qualis
salito abstinuerunt, 301	esse debet, 25
Aër an nutriat, 243	Ætas duas habet partes
	33. temperies, <i>ibid.</i>

INDEX RERUM

Æstate qui cibus,	167	ries <i>ibid.</i> usus 558. lac
Agnina caro,	663	& semē auget 559.560.
Agni electio,	768	est narcoticum, <i>ibid.</i>
Alaudæ electio,	765	Angli quo tempore infa-
Alæ avium,	727	niant, 344
Albica piscis,	693	Anguillarum noxæ 715.
Albula piscis,	707	coctio 716. laus, 718
Albus panis Lumbricos		Animalia dari sponte naf-
gignit,	296	centia, 256
Alexandria ut condita,	72	Animi tranquillitas, 17
Alimentum triplex, 9.	268	Anima à vento & aère
Alimentum hominis pro-		dicta 23. ejus definitio.
prium,	242	<i>ibid.</i>
Alimentum quibus doti-		Anisi facultates 553. 554.
bus præditum esse debet,		nomen 555. genera <i>ibid.</i>
	263	temperies <i>ibid.</i> usus in
Alimentum medicamen-		cibus, <i>ibid.</i>
tosum 137. calidum <i>ibid.</i>		Anseres, 657. 766
frigidum <i>ibid.</i> humidum		Anserinū unguentū, 659
<i>ibid.</i> siccum <i>ibid.</i> ama-		Anserum condimentum,
rum 138. dulce 139. sal-		151. 152
sum 140. acre <i>ibid.</i> aci-		Antecœna, 215
dum <i>ibid.</i> acerbum <i>ibid.</i>		Antecœna pro prandio,
An alimentum sit anima-		<i>ibid.</i>
tum,	266	Appetitus errat, 261. 262
Alimentorum materia,		Cur appetamus absurda,
	268	261
Alimū medicamentum,		Apoplexia ex ira, 4
	365	Aqua quam necessaria in
Allium est balsamentum,		panis preparatione, 274.
	152	282
Amarellus avis,	627.	Aquæ marinæ vires, 399
	654	Aquaticus panis, 304
Anates,	655	Aquilonia cōstitutio plā-
Anethi laus 556. tempe-		tis commoda, 61

MEMORABILIVM.

Arbor vitæ,	471	Auctor Geoponicon,	434
Arcana medica sunt re-		Auctor de virtutibus cor-	
velanda sub pœna pec-		dis,	443
cati,	457	Avellanæ vis,	210
Arietis electio,	767	Avium definitio 640. ca-	
Arma minimè penetrabi-		ro qualis,	641
lia,	470	Avium aquaticarum bo-	
Aromatum laus & noxæ,		nitas,	655
	602	Avium quæ meliores, vel	
Aromatum usus in condi-		deteriores,	640
mentis,	603	Aures quadrupedum,	740
Ars reddendi immortalit-		Antidium quid sit,	518
tatè apud Chinèses,	470	Autumnus,	32
Artesius quamdiu vixe-		Autûnales fructus pravi.	
rit,	14	Autûno qui cibus,	167.168
Astellus piscis,	693	Azymo qui abstinerunt	
Asia an præferenda Euro-		300. venerem excitat, <i>ib.</i>	
pæ,	68.69	Azymo utêtes corda par-	
Assatio quid 143. Assorum		va habent,	301
facultas,	144	Azymus panis est speusti-	
A' <i>orô desis.</i>	501	tius,	308
Astronomia Medico ne-			
cessaria,	29	B	
Astrologia necessaria Me-		Arbæ nullorum in	
dico,	86.87	delitiis,	761
Ater panis tenebras in-		Bedolach,	612
ducit,	303	Bellariorum nomina 211.	
Athanasia herba est Ta-		inventio <i>ibid.</i> finis <i>ibid.</i>	
nacetum 468. usus. 491		materia <i>ibid.</i> usus,	212
Antiperistasis quid sit 172.		Belenion est Persea ar-	
tres de ea quæstiones,		bor,	486
<i>ibid.</i>		Beta & blitum ut diffe-	
Attrahit sèper calidû,	147	runt,	413.418
Auctor Scholæ Salerni-		betæ nomen 413. diff. ren-	
tanæ,	7	tiæ <i>ib.</i> an detur sylve-	
		stris beta 414. tempe-	

INDEX RERUM

ramentum, 415. 416. 417	potest, 174
Biberunt nunquam aliqui, 188	Calor cur diversimodè agat, 142
An bibendum prius quam edendum, 214	Calidum semper attrahit, 146
Borraginis appellatio, 361	Cancer, 390
Bovis electio, 768	Canceri, 699
Brassica 380. facultas <i>ib.</i>	Capilli capitis decor, 495
crapulã sedat 381. tẽperamentum 384. commẽdatio apud priscos, 387	Caponis præstantia 617. 642. 766
Brodia, 781	Capitatus piscis, 714
Bubula caro, 668	Capitis tegmen quale esse debet, 85
Buffones terram edunt, 248 253	Caput piscium, 759
Buglossi appellatio 350. est borrago nostra <i>ibid.</i>	Caput quadrupedum, 738
species 351. temperies <i>ib.</i>	Caput avium qualis succi, 728
vires. <i>ib.</i> an exhilaret, 357	Carbones devorati cur non lædant, 262
Bulbosæ plantæ 495. bulbi <i>ib.</i> felliti. 493	Cardiaci qui 361. 362
C	Cardines mundi, 63
Cæparum natura 493. nomen 496. proprietates. <i>ibid.</i> lacrymas movent <i>ib.</i> oculis nocent 498. genera, 499	Carminativa medicamẽta unde dicta, 443
Cæparum temperies 500. usus in cibis <i>ibid.</i> iis qui abstinerint <i>ib.</i> noxę, 503	Carolus Bouvart Medicus celeberrimus, 341
Calculus frangi nequit ullis medicamentis, 599. 600	Caro falsa ut nutriat 116. cervina <i>ib.</i> leporina, 117. bovina <i>ib.</i> vitulina 118. vaccina, 119
Callus vel callum, 758	Caprina <i>ibidem.</i> arietina, 120. porcina 121. 122. aprina 123. 124. hœdina, 125
Calor quot modis augeri	Carnes quæ eligendæ, 127. 128

MEMORABILIMUM.

Carnis laudes & usus antiquus 629. ejus ofores 631. appellatio 633. differētīā à genere animalium 634. à moribus & etate <i>ib.</i> à sexu & habitu 635. à partium situ, pabulo, & regione 636. à salitura 637. ut renerefcatur 638. divifio, 639	Cerebrum quadrupedū 3741. porcelli, & vituli, <i>ib.</i> Cerebrum avium qualis fucci, 728 Cerebella ut nutriūt, 102 Ceruffa exterius lenit, interius ulcerat, 514 Chærefolii facultates, 390. 391. appellatio ufus, 393 Chamæleon aëre vivit, 243. vivit mufcis, 246 Chelidonium reftituit vifum hirundinibus 421. ejus nomen 422. 423. facultates 422. variæ appellationes 423. 424. fpecies <i>ib.</i> an & quibus hirundinum pullis vifum reftituat, 425 Chœnix quid, 292 Super Chœnicem non federe quid, <i>ibid.</i> Cibus <i>ἐὐχρῖμος</i> qualis, 98 Cibi forma 97. materia, 98 Cibus cacochymus 99. polytrophos <i>ib.</i> oligotrophos, <i>ἐὐπρεπός</i> , 98. 99 Cib ^o veris 159. æftatis 166. autūni 167. hyemis, 168 Cibi qualitas 88. fubftantia <i>ib.</i> tempus exhibendi 89. quantitas 90. confideratio, <i>ibid.</i>
An Carnis repletio levior carne, 295 Cartilago, 735 Caseus recens, 101 Casei confideratio & noxa, 114. 115 Caftorei vires, 466 M. Cato ufus Medicina, 13 Cato contrarius Hippocrati, 171 Cato emendatus, 307 Cauda pifcium, 763 Caules, 374. 375 Caunii aëris vitio luridi, 72 Celfi conciliatio cum Galieno, 174 Centaurea exterius lenit, interius ulcerat, 514 Cera materia medicamentofa, 294 <i>Κερά.</i> 398 Ceraforum vires 538. differentię 569. gūmi 570. nomen 571. tēperies, <i>ib.</i>	

INDEX RERUM

- Cibus ratione substantiæ
 quotuplex, 90.98
 Ciborum vitia unde de-
 sumantur, 129
 Ciborum quantitas 131.
 divisio penes quantita-
 tem *ibid.* paucitas 132.
 mediocritas, *ibid.*
 Qui cibi igne coqui non
 debeant, 151
 Ciborum varietas noxia,
 184
 Cibo nondū cocto novus
 non assumendus, 184.185
 Cibi cocti signa, 179
 Cibi preparatio duplex,
 141
 Cibi nomine panis signi-
 ficatur, 290
 Cibus liquidus præmit-
 tendus, 214.& 219
 Cib⁹ jucūdiormelior, 103
 Ante cibum duo obser-
 vanda, 187
 Cibi qui prætermittendi,
 219
 Ciceris appellatio 327.
 328. species, *ib.* usus *ib.*
 an bonum colorē faciat,
 330. temperies contro-
 versa 331. venerē excitat,
ib. diureticum est, 332
 Clidium quid sit, 761
 Clima quid sit, 55. quotuplex
 designatio, 55.56
 Clima septimum tempe-
 ratissimum, 58
 Quodnam Clima tempe-
 ratissimum, 56
 Clima Necromaticorum,
 Coctio fructuum duplex,
 565
 Coctio cibi quot horis
 peragatur,
 Coctio ciborum 141. ejus
 species, 151
 Cælum quot modis agat
 in aërem, 29
 Cœnæ acceptio,
 Cœna ut vocata ab Ho-
 mero, 201
 Cœna quotuplex, 215
 An Cœna uberior esse de-
 beat, 192
 Cœna parca sit, 5
 Cœna nimia mala, 190
 Collum avium 729. qui-
 bus longum *ib.* officit
 oculis, *ibid.*
 Coloris in fructibus di-
 verlitatis causæ, 564
 Columbe, 620.645.766
 Columbæ terram edunt,
 247. quamobrem, 252
 Comestationes, 202
 Cometa an meteorum,
 49. ejus effectus, 45
 Conditura quid sit 154.
 ejus species, 155.156
 In Condimentis confide-
 randa,

MEMORABILIVM.

tranda, 159	pathia cū cerebro, 543
Consuetudinis laus, 225.	Cruda quæ vocantur, 148
vocatur natura. <i>ibid.</i> de-	inflant, <i>ibid.</i> & 149
finitio, 226. divisio, <i>ibid.</i>	Crudis cibis uti an bonū,
Consuetudo immutat na-	141. 142
turam, 227. ejus impe-	Crusta panis, 285
rium, 227. 228. & <i>seq.</i>	Cuculus priscis, 708
Consuetudo altera natu-	Cuniculus, 768
ra, non mutanda, 221. <i>ib.</i>	Cutis quomodo nutriat.
Consuetudo non tuta, 207	123
duplex, 208	Cutis piscium, 764
Consuetudinis habenda	Cutis avium, 735
ratio, 195	Cutis Adami fuit ex un-
Cœqui minus ægrotant,	gue, 80
604. 605	Curarum noxæ, 2
Cor quadrupedum, 742	Curcuma Arabū quid, 310
Cor avium, 731. facultates,	κνίπυς quid, 389
<i>ibid.</i>	Cyprinus piscis, 694. 710
Coriandri virtus, 561. nomen, <i>ib.</i> temperies, <i>ibid.</i>	Cyrus diu vixit sanus, 13
Corfi longævi ob mel, 14	D
Corurnix, 621. 647. 766	D Alechampius nota-
Corvus marinus, 767	tus, 347
Cristæ appellatio, 723.	Decanorum herbæ, 341
726	Democritus odore panis
Croci vires, 537. nomen,	recreatus, 237
538. genera, <i>ibid.</i> tem-	Diætā quid sit, 18
peries, 536	Diætā triplex, 223. 214
Croci usus in cibis, <i>ibid.</i>	Dies variantur per clima-
exhilarat, <i>ib.</i> risum exci-	ta, 54
tat 540. dolorē capitis in-	Divina quæ vocētur, 305
ducit, 543. roborat, 546	Dulcedinis operationes,
Crocus venerem excitat,	134. amaritiei vires, 135.
545. est narcoticus, 546	falsedinis, 136. unctuo-
Crotaphitæ musculi sym-	sitatis, 135. acerositatis,
	136

G G g

INDEX	RERUM
duracinū quid sit, 581. 584	πύργον, 342
E	fabę florēt proverbii, 343
E κ <i>κναυμια</i> , 43	Fames optimum condi- mentum, 156
Elementa nutrire non possunt, 242	Fames utilis, 189
Elephas terram edit, 250. quamobrem, 251	Fames duplex, 179. vera, <i>ibid.</i> mendosa, <i>ibid.</i>
Elixatio, 144. elixorum facultas, <i>ibid.</i>	Familia Asclepiadarum exercebat medicinā, 19
Επιτατικα medicamēta, 398	Farinæ partes, 271
Enula cāpana. Vide He- lenium.	Felis adorata ab Ægyptis, 359
Epigastrium quadrupe- dum, 756	Fermentum quid sit, 279. ejus virtus, 280
Εἴρωι quid, 335	Fermento qui abstinue- rint, 299. 300
Europæ situs, 67. nobilitas, <i>ibid.</i> an præferenda Asiæ, <i>ibid.</i> divisio, 70	Ficus maturæ, 103. vires, 104
Εὐλακον, 681	Ficum facultates, 592. venerem excitant, 592. laudes, 594. genera, <i>ibid.</i> partes, 595. tem- peries, <i>ibid.</i> usus in ci- bis, <i>ibid.</i>
Εὐθεραπος quid, 680	Flatus causæ, 149
Excrementa non retinen- da, 6	Florum gloria & com- mendatio, 526. usus, 527
Exhilarantia medicamē- ta, 353. 357	Fluxus marini causa no- va, 407
F	Fœniculi seu marathri vires, 438. 441. nomen, 439. differentia, 440. temperies, <i>ibid.</i> usus in cibis, <i>ibid.</i> an venenum, 442. an flatulētum, 443
F abæ nomen, 332. spe- cies, <i>ibid.</i> usus in ci- bis, <i>ibid.</i> temperies, 331. esus interdictus, 335. an venetem excitent, an sterilitatem, 337	
Faba Ægyptia, 344	
Fabæ partes omnes, 345	
Faba lunaris herba, 341. sanguinem silit, 344	

MEMORABILIVM.

Fœniculum oculis com-	ptio & ejus superbia;
modum, 442. à serpē-	7.6
tibus nobilitatū, <i>ibid.</i>	Galli decrepiti, 617.641
non ammiscendum cū	Gaudium quæ excitent,
fenna, 444	16. & 18
Frigellus, 625. 652	Gaudium repentinum
Frixio, 144. frixorū fa-	mortem affert, 16
cultas, <i>ibid.</i>	Gelinotta, 653.766
Fructuum differētiæ, 563.	Georgiæ Leontini fene-
colores, 564. sapores,	ctus, 13
<i>ibid.</i> succi, 565. odores,	Genæ quadrupedum, 741
<i>ibid.</i> usus, <i>ibid.</i> ut di-	Glandibus Hebræmon
gnoscantur, <i>ib.</i> & 566.	usi, 287
præstantia, <i>ibid.</i>	Glandium vitulinū, 758
Fructus recentēs nocent,	Gobio piscis, 695.713
146	Gornus piscis, 669.694.
Fructus æstivi, 567	689.708
de Fructibus cautio, 575	Gradilii panis, 307
Fulica avis, 766	Grandinis noxæ, 49
Fulminis effectus, 45	Griua avis, 767
G	Gustus naturalis inest
G albio piscis, 694.711	plantis, 265
G alenus ab ortu	H
morsus, 12	H ebræi sacramento
Galenus beneficio medi-	quando abstinue-
cinæ sanus permanfit, <i>ib.</i>	runt, 299
Galenus explicatus, 62	Hebræi pane Azymo usi,
Galenus explicatus, 149	<i>ibid.</i> & 300
Gallina coryllorum, 653.	Hebræi & Græci habue-
767	re prandium & cœ-
Gallina indica, 766	nam, 201
Gallarum usus & boni-	Helenii vires, 484. vi-
tas in cibis, 616. 641.	num, <i>ibid.</i> an vene-
766	num, 485. duplex fuit
Galli gallinacei descri-	486. nomen, 490. ge-
	G G g ij

INDEX RERUM

nera, <i>ibid.</i> temperies,	Hyeme an victus ratio
491. usus, <i>ibid.</i>	calidior conveniar, <i>ibid.</i>
Helena unde dicta, 492.	Hyems habet tres par-
Hepar avium laudatur,	tes, 32
732. anseris, caponum,	Hypocelium, 761
733. 734	Hyslopi facultates, 427.
Hepar piscium, 761	nomen, 428. usus in sa-
Heremita cur diu vixe-	cris, <i>ibid.</i> usus in medi-
runt, 142	cina, 429. vis in cibis,
Herodicus Medicus diu	430. species, 431. cur
vixit, 13	apposita Christo in po-
Hygieine quibus rebus	tu, I <i>ibid.</i>
constat, 8	I Ecur quadrupedum,
an sex, an quinque, <i>ibid.</i>	744. suilium, <i>ibid.</i>
Hila, 753	Ientaculum, 202
Hippocratis & Galeni	Ignis subterraneus, 47
conciliatio, 41	Igni non nutrit, 243
Hippocrates correctus,	Ilia piscium, 763
64	Ilia quadrupedum, 755
Hirundinum pulli dupli-	Ilia porcorum, 740
ces, 425. 426	Imbrex quid Martiali,
Hædi electio, 768	750
Hædina caro, 671	Incerniculorum discri-
Homo non assuescit me-	men, 279
tallis, 234	Inambulatio à cœna, 6
Homo assuescit venenis	Infoliatio, 584
frigidis non calidis, <i>ibid.</i>	Insitionis tres modi, 585
Homo an spiritu nutria-	Intemperantiæ effectus,
tur, 256	190
Horatii locus expositus,	Intetpretes Arabum ca-
216	stigati, 402
Hyeme quis cibus, 168.	Intestina piscium, 763
an largius potandū, 170	Intestina quadrupedū, 552
Cibus quādo copiosior	Ioan de temporibus se-
ingerendus, 169. 170	nectus, 13

M E M O R A B I L I U M .

Iovis fabula explicata, 28	Lactes piscium, 763
Ira quid sit, 4	Lactes, 753.754
Ira effectus, 4	Lætitia effectus, 15
Ira quibus vitanda, <i>ibid.</i>	Latus piscium, 762
quibus utilis, 5	Lavēdulę virtutes, 467
Isthmus quid, 552	Legumina unde dicta,
Italorum ingenia, 70.71	330.eorum species, 121.
Iura carniū, 96.97	facultas, 322
Iura pinguia, 781	Λειπθυμία ex timore, 3
Iuencorum caro, 670	Lex in piscatores, 676
L	Λένος quid, 446.447
L ac quæ generēt, 559	Lien quadrupedum, 745
Lac impinguat, 101	Lien avium, 734
Lactis nomen, 788.uti-	Ligustri virtus, 515.usus,
tas, 794.causa materia-	<i>ibid.</i>
lis, <i>ibid.</i> efficiēs, 789.in-	Limanda piscis, 710
strumentaria, 790.acci-	Lingua piscium, 760
dentaria, <i>ibid.</i> & 791.an	Lingua avium esui apta
fuscū melius cādido, 792	730. anserum venerem
Lactis electio, 784.do-	excitat, <i>ibid.</i>
tes, 785.lac caprinū, 785	Lingua quadrupedū, 739.
camelinū, 78.796.afī-	bubula, 740. vitulina
ninū, 785.796. mulie-	& vervecina, <i>ibid.</i>
bre, 786.794.ebutyratū	Locus elatus qualis, 75.
786.vaccinū, 787.795.	declivis, <i>ibid.</i> planus, 76.
ovinū, 788.795. equi-	petrosus, <i>ibid.</i> mōtosus,
nū, 795.796.suillū, 795.	<i>ibid.</i> sylvosus, 77. palu-
796.optimū, 794.797	stris, <i>ibid.</i> marinus, <i>ibid.</i>
Lactis noxę, 111.112.usus,	Lotus panis differt ab
<i>ibid.</i> quando assumen-	Aquatico, 304
dum, <i>ibid.</i> genera, 113	Luci ⁹ piscis, 691.facultas,
Laceratus Indicus lapides	<i>ibid.</i> est tyrannus aqua-
edit, 248. iis non alitur,	rum, <i>ibid.</i> & 700.701
253	Lumbi piscium, 763

G G g iij

I N D E X	R E R U M
Lunæ vires in inferiora, 29. 30	denominata, 353
Lupi terram edunt, 249	Medicamenta exhilaran- tia, 353. 357
M	Medicamentum nullum est quod mortem aver- tat, 464
M Alvæ nomen, 62.	Medicinæ laus, 10
vires, 363. & <i>suis</i> .	Medicinam dari, <i>ibid.</i>
ea abstinuit Pythago- ras. 366	Medicina à morte non liberat, 464
Malva dicta omnimor- bia, 367. solem sequitur, <i>ibid.</i> venerem stimulat, 368. frigidane est an ca- lida, <i>ibid.</i>	Medicina quid præset, 463
Mammæ, 755	Medicina olim paucarum familiarum, 19
Mare salubrem efficit ha- bitationem, 77. 78	Medicina an necessaria, 11
Mare nauseam excitat, 404	Medicina ut differat ab Astrologia, 31
Mari vis inest purgatrix, 406. 407	Medici aliter distinguunt anni tempora quam Astrologi, 30
Marinæ aquæ vires, 399	Medici & coqui disci- men, 153
Maritimi mores pro ma- lis, 77	Medulla quomodo nu- triat, 102. 103
Marulium quid sit, 518	Medulla duplex, 735
Masticatio longa esse de- bet, 186	Melancholici affectus, 119
Medicamenta quædam admota lædunt, af- sumpta juvant, 513	Mel facit ad longam vi- tam, 14
an Medicamenta den- tur mortem prohiben- tia, 469	Mensæ primæ & secun- dæ, 210
Medicamenta à partibus	Mensis divisio, 33
	Menthæ vires, 432. no- men 433. genera, 434.

M E M O R A B I L I U M.

temperies, <i>ibid.</i> usus,	Mororum nomen, 589
<i>ibid.</i> & 435	arbor sapientissima,
Mesenterium, 754	<i>i-ib.</i> differentiæ, <i>ibid.</i>
Mespilorum vires, 597	temperies, <i>ibid.</i> & 590.
μεταβολη, 34	usus, <i>ib.</i> salubritas, 591
Metalla non nutriunt,	Mordicatio necessaria in
264. sunt incoctilia,	purgante medicamen-
<i>ibid.</i> sicca & arida, <i>ib.</i>	to, 147
insipida, <i>ibid.</i> aliena	Morlua, 698
ab homine, 266	Mors ex timore, 3
L. Metellus diu vixit, 13	Mors ex mœrore. <i>ibid.</i>
Meteororum divisio, 43	Mustellarum jecora de-
Meteororum ignitorum	licata, 761. 762
effectus. 4	Mutatio subita mala, 222
Meteora aquea, 49	N
Merenda, 202	Nasturtii virtutes, 468
Mergus avis, 767	Nasturtii facultates, 478.
Meridionalis regionis	nomen, 480. temperies,
temperies, 64	<i>ibid.</i> an venerem exci-
Merlucius, 706	ter, 481. usus in cibus,
Merula, 625. 650	483. usus in medicina,
Mictio plurima alvum	<i>ibid.</i> genera, <i>ibid.</i>
stringit, 597	Narticorum vis, 546. mi-
omne Mistum humido	ra de eis, <i>ibid.</i> & 547
pingui non constat, 254.	Naturæ laus, 11
Mista inanimata an nu-	Naturalium duplex mo-
triant, 263	tus, 231. 232
Mistum corpus & im-	Nausea quid, 442
purum differunt, 246	Nausea marina. 404. 405
Mœror utilis obesis, 4	Nectarea antidotus, 492.
Mœroris effectus, 2	493
Molarum discrimina, 278	Nepêthes Homericû, 352
Mollusca nux, 586	Nivis effectus, 49
Mora quando edenda,	Nivis commoda, 296
218. 219	

GGg iij

INDEX RERUM

- Nobiles sunt biliosi, 18
 an iisdem nutriamur qui-
 bus constamus, 259
 Nux metel, 210
 an nuces post pisces, 209
- O
- O** Besi benè habent à
 timore atque mœ-
 rore, 4
 Obsonatoris officiū, 158
 Occasus triplex, 41
 Occidentalis regionis
 temperies, 64
 Oculi humor aqueus re-
 generatur, 426
 Oculi avium qualis succi
 generatur, 728
 Oculi piscium, 760
 Oculi quadrupedū, 740
 Oenas avis, 767
 Offa, 315. ejus vires, 316
 Olus quid sit, 346. ejus
 usus in cibus, *ibid.* no-
 xæ, 347
 Omotarichum, 761
 Ophthalmium, 738
 Opora pars æstatis, 32
 Ora pars æstatis, *ibid.*
 Oresis provocata vom-
 itu, 216
 Orientalis regio quæ sa-
 lubris, 63
 Orix avis, 653
 Orrus triplex est, 40
 Orrygonetra, 623. 651
- Ovis avis, 615. 626. 653
 post Ova bibendum, 782
 Ovorum consideratio, 91
 92. partes, 98
 Ovorum facultates, 770.
 differentie, *ibid.* prepa-
 ratio, 771. 772
 Ova piscium, 764
 Ovilla caro, 683
verticillol, 462
- P** Anis consideratio, 236
 237. calidus non
 edendus, *ibid.* vetus,
 fugiendus, *ib.* odor bo-
 nus & nutriens, 237.
 electio panis, 238. fer-
 mentatus, *ibid.* ocula-
 tus, 238. furfuraceus,
ib. falsus, *ib.* crusta pra-
 va, 239. boni panis no-
 tæ, *ibid.* ejus repletio
 mala, 292
 Panis etymologia, 241.
 differentie, 272. diffe-
 rentie à farina, 273. à
 fermento, *ibid.* à sale,
ibid. ab aqua, *ib.* præ-
 paratio, 274. Mistio,
ibid. subagitatio, *ib.* &
 281. facultates, 275.
 Coctio, 274. 283. par-
 tes, 285. clibanites
 quid, 276
 Panis robur affert, 291.
 Panis edēdi quātitas, 292

MEMORABILIVM.

292 quæ fuerit olim, <i>ib.</i>	apud Romanos, <i>ibidem.</i>
Panis repletio pessima,	Panis primo factus ex
293. 294	hordeo, <i>ibid.</i>
Panis censura, <i>ibid.</i>	Panis optimus in Scotia,
An panis melior carne,	296
295	Panis inventio 286. pri-
In pane rei alimentariæ	num alimentū <i>ib.</i> multi
summa,	inventores, 287. 288
289	Panis loco quid prisca ha-
Panis cur mucescit, 308	buerint, 286
Panis lapideus, 309	Panis tostus 276. subci-
de pane nullus scripsit, 311	neritius <i>ib.</i> Biscoctus <i>ib.</i>
Panis cur acefcat in ven-	recens calidus <i>ib.</i> vetus
triculo, 297	277. magnus <i>ib.</i> parvus
Panis calidus sitim exci-	<i>ib.</i> spongiosus <i>ib.</i> optim ^o
tar, <i>ibid.</i>	<i>ib.</i> salitus 275. & 282.
Panis madens efficacius	Lutetianus & 283. Hor-
sitim tollit, 304	deaceus 28. secalin ^o , <i>ib.</i>
Panis vino intinctus ci-	Panis calefactus frigido
tius inebriat, <i>ibid.</i>	suavior, 298
Panis aqua madens resti-	Panis calidus frigido ni-
tuit appetitum, <i>ibidem.</i>	grior, <i>ibidem.</i>
Panis cum vino febrem	Pane calido usi veteres,
extinguit, 305	<i>ibidem.</i>
Panis frustum devoratum	Panis qui facile frangi-
singultum excitat, <i>ibid.</i>	tur, <i>ibidem.</i>
Panis Doricus, <i>ibid.</i>	Panis filigineus 275. simi-
Panis popanus, gradilis,	laceus <i>ib.</i> Cibarius <i>ibid.</i>
spersticus, 306	furfuraceus <i>ib.</i> αἰτόπυρος
Panis materia alimento-	<i>ib.</i> fermentatus <i>ib.</i> Azy-
sa, 291	mus <i>ib.</i> Sapidus 276. Cli-
Panis conformis naturæ	banites <i>ib.</i> furnarius, <i>ib.</i>
humanæ, <i>ibid.</i>	Panis triticeus, 100
Panis conficiendi ratio	Panes perdicæ Regis in
unde deducta, 289	duplum crescebant, 301
Panis usus quando apud	Pane salito qui abstinu ^{er}
Athenienses <i>ib.</i> quando	

INDEX RERUM

runt,	302	edulium,	758
Panis salitus minus ponderat,	<i>ibid.</i>	Perca piscis,	691.702
panis albus lumbricos gignit,	30,	Perdicæ Regis panes in duplum crescebant,	302
Panis ater tenebras inducit,	<i>ibid.</i>	Perdix,	624.651.767
Pane Azymo Hebræi usi,	299	Perdices terrâ edût	247.
Palatum Cyprini pro lingua habetur,	761	nō cōvertūt in alimentū	252. historia de ea re, <i>ib.</i>
Palatum bovis,	742	Perfarū cadavera cur minus penetrent,	482.483
Palmipedes aves,	655	Persea arbor est helanium,	486
Palumbes,	767	Persica arbor differt à persea,	581.582
Panata,	316	Persicorum facultas	580
Papaver erraticum,	593	nomen 581. genera 582.	
Paradisus terrestris ubi situs,	53	sunt nuces 586. temperies,	<i>ibid.</i>
Paralyfis remedia,	466	Persicorum facultas	108.
Parisienses quare obnoxii calculis 283. plenitudini etiam,	<i>ibid.</i>	& noxæ,	109
A partibus denominata medicamenta,	533	Perspirationis usus duplex.	
Quæ partes plantarum magis excoctæ,	267	Pestis tempore qui aër melior,	22
Passer avis,	767	Pestis ex terræmotu,	47
Passer piscis,	694	Petroselinum est falsamentum,	152
pastinacę nomen 394. differentię 395. usus 396.		Phasianus,	622.648.767
cur <i>φαιτερον</i> dicta,	398	Pinguedo,	736
Pavo,	767	Pinguis habitus & corpulentus ut differant,	106
Pediculos gignūt sic ^o ,	596	Pinguēdinis causæ,	107
Pedes avium,	735	Pinguescere ut aliquis possit,	106
Pedes quadrupedū sunt philosophorum	757.	Pisi appellatio 323. differentię <i>ib.</i> usus 325. tem-	

MEMORABILIVM.

peries,	<i>ibid.</i>	De placentis librum habet paratum auctor, 212
Pisa duas habent facultates 317. cur excitent tormenta <i>ib.</i> eorum brodium 318. eorum coctio, 319.		Plagitia piscis, 694 Plantæ habent gustum naturalem, 265
Piscium conservatio per nivem 677. divisio <i>ib.</i> electio, 695. 696		An plantæ quædam falsæ dentur, 521. 522
Pisces qui meliores 688. 689. differunt per substantiam 689. per etatē 690. denominantur à pabulo <i>ib.</i> sūt vocales, 709		Plia piscis, 711 Pluviæ effectus, 48 Pluvialis avis, 767
Pisces lacustres 677. fluviatiles 678. marini <i>ib.</i> pelagii 679. littorales <i>ib.</i> laxatiles <i>ib.</i> erronei 686. fossiles 687. potamotalassii, anadromi, catadromi, 688		Polimenta, 747 Pollioromul ^o diu vixit, 13 Pomorū cōsideratio, 109
Piscium electio 673. pretiū & lux ^o 674. laus, 676		Popanus panis, 306 Porcellorum caro, 665 Porci electio, 768
Post pisces vinum bibendum, 716. 717		Ex uno porco variæ cupiditæ, 667 porci variæ appellationes, 664
Piperis vires & differentia 600. cur repositum à Dioscoride inter oleracea 604. regio ubi crescit 605. arboris forma <i>ib.</i> proprietates mira 606. temperies 608. usus, 611		Porri virtus 504. nomen 505. genera <i>ib.</i> temperies, <i>ib.</i> usus, <i>ibid.</i>
Piperis falsamentum, 157 <i>715 m</i> medicamenta, 353		Potio ad longam vitā, 14 Potus quid significet, 218 qui potu abstinerūt 227
Pistores unde dicti, 787		An præstet edere semel die, 207.
Pistrinorum genera, 279		Prandium Hebræis usitatum, 201 An prandium uberius esse debeat, 192
Pithalia pars hyemis, 32		Prandium ut vocatum ab Homero, 201 Primulæ veris vires, 467 Prisci quoties in die ede-

INDEX RERUM

rent ,	201	R
Problemata de pane,	286	R Adices an coctu fa-
& deinceps.		ciles ,
Propoma quid sit, 215. &		374
218. est causa verbo-		Raia piscis, 694. 698. 711
rum, 215. ejus usus, 216		Raparum nomina, 374.
Providentia Medico ne-		differentiæ, 375. tempe-
cessaria,	86	ries, <i>ib.</i> usus in cibus, <i>ib.</i>
Pruinæ effectus,	49	Raparum facultas, 371.
Prunorū facultates, 572		noxæ, <i>ibid.</i> & 372
Preparatio,	575	Recti intestini nomina, 7
Pulegii dotes, 446. no-		Regionum divisio, 49
mina, <i>ibid.</i> genera; <i>ibid.</i>		Regiones mundi, 63
usus in cibus, 447. noxa,		Regiones paulo frigidio-
449. purgandi vis, 40		res meliores, 61
Pulegium floret brumali		Regio australis quædam
die,	451	in salubris, 73
Pulmo quadrupedū, 5743		Renes defunt avibus, 734
Pulmo avium,	731	Renes quadrupedū, 746
ad Purgandum necessa-		Repletio mendosa, 182
ria,	146	Res sex nonnaturales, 9
Pyrorum vires,	<i>ibid.</i>	Rifus duplex, 542. cause,
Pythagoras frangere pa-		<i>ibid.</i>
nem prohibuit,	310	Robertus dux Norma-
Pythagoras abstinuit à		niæ, 7
fabis & ovis, 339. fuit		Roborantiâ medicamen-
magus,	338	ta, 355
		Roma quod signum cœ-
Q Uædam tuto edun-		leste habeat, 64
tur quæ affusa no-		Roris effectus, 48
cent,	489	Rostratula, 767
Quis fuit Rex Angliæ cui		Rostrū quadrupedū, 742
dedicata schola Salern.	7	Rutæ facultates, 452. no-
Qui diu vixerint,	13	men, 455. optima, <i>ibid.</i>
Quietis necessitas,	17	temperies, 457. usus in
		cibus, <i>ib.</i> pollet adversus
		venena, <i>ibid.</i> sudor est cœ-

M E M O R A B I L I U M.

dum excitat, 458. visum	<i>ibid.</i> usus, 534. album
acuit, 459	movent, & vomitū, 535
Ryntax avis, 732	Sanguis avium, 736
S	Saporum numerus &
Saccharum an veteri-	qualitates, 113
bus cognitum, 163	Saporis fructuum diverfi-
Sacchari mirabilis usus,	tatis causę, 565
212	Saporum temperies &
Salicis vires, 519. 520. fru-	dignoscēdi modus, <i>ibid.</i>
giperda dicitur, 521. no-	Sarcella avis, 654. 766
men, <i>ibid.</i> differentię,	Sarietas fugiēda, 190. 191
522. usus, <i>ibid.</i> an steri-	Saxatulis piscis, 692.
lis, 523	quod alimentum prę-
Sal est falsamentum, 150.	beat, <i>ibid.</i>
idque optimum, 157	Schola Salarnitana quā-
Sal mistus omphacio, 408	do composita, 420
Sal qui optimus, 164. cur	Scotia habet panem up-
fit condimentum, 167	timum, 296
Salis cōmoda, 159. vene-	Scytharū jususandū. 22;
no resistit, <i>ibid.</i> 160	Semen piscium, 764
Salsamenta varia: 151. eo-	Seninum varietas, 549
rum materia, 152. 153	Semina communia cur
Salforum facultas, 150. an	sic dicta, 443
stringant vel laxent, <i>ib.</i>	Senium an retardari pos-
Salitus panis minus pon-	sit, 13
derat, 301	Septentrionalis regionis
Salito pane qui abstinue-	temperies, 65
runt, 301	Serpens terram comedit,
Salvia, 151. condimentum	247. terra non nutri-
anserū & porcellorū, 152	tur, 248
Saliva index coctionis,	Serpens pro insectis, 410
187	Serum lactis duplex, 789
Salvię temperies, 476	Sicla quid, 41;
Salvię utilitas, 463	Sile sive sil, 516. filatū, <i>ib.</i>
Sambuci flores, 532. 533.	Sileris montani dotes, &
nomen, <i>ibid.</i> temperies,	nomen, 515. téperies, <i>ib.</i>

INDEX RERUM

Siligineus panis magis nutrit quam furfuraceus, 295	T
Similia multū nutrit, 937	Taurina caro, 668
Simplex cibus preferendus, 219	Temperamenta tēpestatum anni, 32
Sinapi vires, 548. nomen 549. species, <i>ibid.</i> temperies, 550. usus in cibus, <i>ibid.</i> noxæ, 552	Temperamentum optimum quale, 59
Situs particularis expendendus, 33	Temperantiæ laus, 132
Situs differentiæ particulares, 75	Tempestas anni quotuplex, 31. termini, <i>ibid.</i>
Solis vires in inferiora, 29	Tenue alimentum quotuplex, 224
Somnia, 533	Terra duplex, 267
Somnus meridianus, 6	an Terra nutriat, 247
Somnus coctionem iuvat, 89	Terra elementaris non nutrit, 260
Speustitius panis, 307	Terra limosa, 250
Spinaciorū facultas, 517. genus, 518. temperies, <i>ibid.</i>	Terrēmotus species & effectus, 46. 47
Spiritus aëre non nutriuntur, 244	Testiculi avium, 734
Stellarum vires, 30	Testiculi gallinarum, 101.
Stomachus avium, 731	porcorum, 102
Subcristę appellatio, 724	Testiculi quadrupedum, 747
Suffocatorum facultas, 144. 145	Tetrax avis cristata, 725
Suilla caro maximè nutrit & quare, 267	Theologi debent bibere bona vina, 96
Suillæ carnis vires, 660. differentiæ, 662. ut emendatur, 664	Timoris effectus, 3
Syncopes & mortis differentia, 470	Timor utilis obesis, 4
	Tinca piscis, 693. 707
	Tonitru differt à fulmine & à coruscatione, 45
	Formina, 390
	Toftio, 144
	Tremulus avis, 606. 654
	Triplicitates signorum & earum facultates ac

MEMORABILIVM.

nomina, 32	Ventorum nova nomen-
Triticum luxuriat ubi a-	clatura, 34. 35. schemá,
ger stercore humano	37. 38
pinguescit, 291	Venti Anniversarii, 37
Tristitiæ effectus, 2	Ventorum facultas ex
ut differunt Tristitia &	Hippocrate, <i>ibid.</i>
timor, 3	Septentrionalium fa-
Truta piscis, 695. 714	cultas, 39
Tuliparum ingens pre-	Orientalium facultas,
tium, 527	40
Turturú tres species, 643	Metidionalium facul-
V	tas, 41
Vaccina caro, 670	Occidentalium facul-
Vannellus avis, 626	tas, <i>ibid.</i>
Ubera, 755	Marinorum facultas,
Venenum calidum dete-	42
rius frigido, 234	Terrenorum facult. <i>ib.</i>
Venenorum duo genera,	Vétriculi calidi duos cl-
489	bos melius coquunt, 99.
Venena venatoria, <i>ibid.</i>	ejus rei exempla, <i>ibid.</i>
Venter piscium, 762	Ver, 31
Venter quadrupedú, 751	Ver triplex, 32
est quadruplex, <i>ibid.</i>	est temperatum, 33
ex Ventre suppressio no-	Vere qui cibus conve-
xæ, 6. & 7	niat, 166
Venti collaterales & eo-	Vestis appellatio, 80 usus
rum nomina, 35	81. consideratio, 82. 83
Ventorum duo genera ex	Vestes calefaciunt, 81. ca-
Hippocrate, 34. cardina-	rum differentia & fa-
nales quatuor & eorum	cultates, <i>ibid.</i> quanti-
nomina, <i>ibid.</i>	tas, <i>ibid.</i>
Venti uni regioni salu-	Victus ratio quem fru-
bres, alteri noxii, 73	ctum afferat, 12. & 18
Venti dimidiati, 35	Vigiliarum noxæ, 17
Ventorum quadrantes, 36	Vinorum genera & usus,
numerus, <i>ibid.</i>	93. 94. 95

INDEX RERUM	MEMORABILIVM.
Vinum acuit ingenium,	Vocis differentia & vitia,
96	719
Vini moderatè hausti usus,	cur Voraces non ledantur à multo cibo & potu,
5	145
Vini noxæ,	in Urbe condenda quid attendendum,
<i>ibid.</i>	72
Vinum jejuno stomacho olim potum, 215. ejus noxæ,	Urina cohiberi non debet,
217	6
Vini noxæ,	Uropygium avium,
313	729
Vinum cum quibus cibus non bibendum,	Urticæ facultates,
719.	508.
721	509. nomen, 510. temperies, 511. an urat, 512. usus in cibus, <i>ibid.</i>
Violaceus syrupus an purgat,	Uvarum differentia & vires, 104. passulæ Uvæ,
531	105
Violæ juxta allia suavius olent,	Vulva quadrupedum,
295	748. duplex fuit, <i>ibid.</i>
Violæ purpureæ vires,	Z
525. crapulam sedat, <i>ibid.</i> nomen, 528. refert Io. <i>ibid.</i> differentia, 529. temperies, 530. usus,	Zingiberis nomen,
531	613. temperies, 614. usus <i>ibid.</i> an alvum molliat, 615. vires, <i>ibid.</i>
Vipæ commoda, 530. etymologia,	Zona quid & quotuplex,
323	50
Viscera piscium,	Zona torrida temperata est,
762	51 & 53
Viscera quot sint,	Zonæ temperatæ regiones,
729	52
Vitæ arbor,	Zonarum quæ temperatissima,
471	53
Vituli electio,	
768	
Vitulina caro, 668. 670	
Unguentum anserinum ad arthriticos,	
659	
Unguentum ad longam vitam,	
14	

F I N I S.